HABLEMİTOĞLU KİTAPLARI: 2

Dr. Necip
Hablemitoğlu

Yüzbinlerin Sürgünü

KIRIM'DA TÜRK SOYKIRIMI

TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM YAYINLARI

ÜÇÜNCÜ BASKI

Faruk53

Dr. Necip HABLEMİTOĞLU (28 Kasım 1954-18 Aralık 2002)

1954 yılında Ankara'da doğan Hablemitoğlu, 1977 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'ndan mezun oldu. 1977-1978 yıllarında ***"Dilde Fikirde İşde Birlik"*** *adlı aylık bir dergi yayınladı. Uzun yıllar çeşitli kuruluşlarda basın müşaviri olarak çalıştıktan sonra Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde master ve doktora yaptı.*

Türkiye dışındaki ***Türk topluluklarının yakın tarihi*** *ile ilgili olarak çalışmalar yapan* ***Hablemitoğlu,*** *Orta Avrupa ve Balkanlar'da Türk eserleri, Türk azınlıkları ve şehitliklerimiz konusunda alan çalışmaları yürüttü. Bu çalışmalar çeşitli gazetelerde yazı dizisi olarak yayınlandı. 1995-1996 yılları arasında Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bir projesinde (UNDP) görev alarak Moldova'da Gagauz Türkleri'nin Latin alfabesine geçişi ile ilgili olarak danışmanlık hizmeti verdi. Buradaki görevi sırasında, Cumhuriyet döneminin başında bölgede Atatürk tarafından görevlendirilen öğretmenlerin bulunduğunu belirleyerek, bu öğretmenlerin bugün yaşayan öğrencilerinin anılarını derledi ve bir kısmını* ***Kemal'in Öğretmenleri*** *başlığı ile yayınladı.*

Çalışma alanına ilişkin çok sayıda kitap ve makalesi bulunan ***Hablemitoğlu,*** *üniversitedeki dersinden döndükten sonra evinin önünde şehit edildiği* ***18 Aralık 2002*** *tarihine kadar Ankara Üniversitesi'nde Doktor Öğretim Görevlisi Olarak binlerce öğrenciye yirmi yıl boyunca Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi derslerini verdi.*

İlk kitabı, 1974 yılında yayınlanan; Sovyet Rusya'daki komünist rejimin halka yönelik baskılarını, sürgünleri ve etnik soykırımı ele alan "Sovyet Rusya'da Ölüm Kampları"dır. Aynı yıl, II. Dünya Savaşı sırasında Sovyet Rusya tarafından Kırım Türkleri'nin kendi topraklarından zorunlu göç ettirilişini anlatan "Türksüz Kırım: Yüzbinlerin Sürgünü" isimli kitabı yayınlanmıştır.

Diğer kitapları, "Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917)", "Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920), "Alman Vakıfları ve Bergama Dosyası", "Kırım'da Türk Soykırımı" ve "Şeriatçı Terörün ve Batı'nın Kıskacındaki Ülke Türkiye" isimli çalışmalardır. Hablemitoğlu'nun özellikle Türkiye dışında yaşayan Türk toplulukları ve Kırım Türkleri konusunda yayınlanmış tarihi belgelere dayalı çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Bir Kırım Türkü olan Dr. Necip HABLEMİTOĞLU, Kırım Türkleri'nin Türkçü lideri İsmail Gaspıralı'ya ait tarihi belgelerden oluşan bir arşive de sahipti.

Ayrıca, Türkiye'de ve yurt dışında faaliyet gösteren bölücü ve radikal dinsel terör örgütleri ve Alman Vakıfları ile Avrupa Birliği Uyum Yasaları içinde yer alan vakıflar yasası konularında çeşitli araştırmaları bulunan Hablemitoğlu, çalışma alanına ilişkin Türkiye'de ve yabancı ülkelerde sempozyum, panel gibi toplantılarda sayısız konferanslar verdi, çeşitli televizyon ve radyo programlarına katıldı.

Kendisi gibi öğretim üyesi olan Doç. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU ile evli, Kanije ve Uyvar adında iki kız çocuk babası idi.

Bütün çalışmalarına ve yaşamına ilişkin geniş bilgi için http://www. hablemitoglu.com adresindeki on-line yayından yararlanılabilir.

Dr. Necip
Hablemitoğlu

Yüzbinlerin Sürgünü Kırım'da Türk Soykırımı

Toplumsal Dönüşüm Yayınları: 284

Araştırma ve İnceleme Dizisi: 104
© Dr. Necip Hablemitoğlu
YÜZBİNLERİN SÜRGÜNÜ KIRIM'DA TÜRK SOYKIRIMI

1. baskı: Aralık 2002, 2. baskı Ocak 2003, IQ Yayınları
3. baskı: Toplumsal Dönüşüm Yayınları

ISBN: 975-6448-78-4
Yayınevi kurucusu: Hayri Bildik
Genel yayın yönetmeni: Hatice Bahtiyar
Kapak tasarımı: Sait Maden
Baskı, cilt: Sultanahmet Matbaası

Aralık 2004

Genel dağıtım: KARDAK
kardak@sistemd.com
Narlıbahçe sokağı no. 6, Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 528 66 89, Belgegeçer: 519 84 85
toplumsaldonusum@superonline.com

İÇİNDEKİLER

Önsöz/Yavuz Gökalp YILDIZ 7
Önsöz 11
Giriş 19

I. BÖLÜM: TÜRKSÜZ KIRIM-YÜZBİNLERİN SÜRGÜNÜ (1944-1974) 27
Sovyet Anayasası, İstatistikleri, Yalanları ve Eşitsizliği 29
Sovyet Hâkimiyeti Altında Kırım Türkleri 37
A) Sovyet Hâkimiyeti Altında Kırım'da Türk Katliâmının Kısa Özeti 37
B) Kırım'da Sovyet Hâkimiyetinin Sonu 41
II. Dünya Savaşı'nda Kırım Türkleri 44
A) Alman İşgâlinde Kırım Türkleri 44
1. Kırım'ın İşgâl Devrinde Siyasî ve İdari Durumu 50
2. Kırım'da Millî Faaliyetler 52
Türk Tiyatrosu 52
Millî Basın ve Eğitim 53
B) Sovyet Ordusundaki Kırım Türkleri 55
C) Sürgün'deki Kırım Türkleri 56
Ç) Almanya'daki Kırım Türkleri 57
1. İşçi ve Esirler 57
2. Lejyonerler 58
Savaş Sonrasında Kırım Türkleri 60
A) Savaş Esiri Olan Kırım Türkleri 61
B) Kamplarda Toplanan Kırım Türkleri 62
Kırım'da 1944 Katliâmı ve Topyekûn Sürgün 65
25 Haziran 1946 Tarihli Ceza Kararnamesi 73
Kırım Türkleri'ne Isnat Olunan Suçlamaların Arkasındaki Gerçekler 75
Kırım'da Türk Kültürünün İmhası 82
Sovyet İlim Adamlarının Sahtekârlıkları 85
Türksüz Kırım 91
Kırım'ın Ukrayna'ya Verilmesi 95
20. Kongre ve Stalin "Put"un Yıkılması 98
Yurda Dönüş Mücadelesi 105
A) 28 Nisan 1956 Tarihli Politik Yerleştirme Kararnamesi ve Sonrası 107
B) Aktif Mücadele 109
C) 5 Eylül 167 Kararnamesi 115
Ç) Kararname Sonrası 118
D) Kırım'a Dönüş 120
E) Moskova ve Özbekistan'da Yapılan Mücadeleler 134
Çırçık Olayları 136
Moskova Olayları 138

F) Ömer Bayoğlu'nun Yargılanması 142
G) Moskova Mitingi 144
H) Taşkent Yargılamaları 146
I) 1969'un Kısa Bilançosu 152
İ) İlya Gabay'ın Yargılanması 153
J) Mustafa Cemiloğlu'nun Yargılanması 154
K) Diğer Tutuklama ve Yargılamalar 155
L) Moskova Gösterileri 156
M) Yüzkızartıcı Sahtekârlık 158
N) Millî Hareketin Son Durumu 158
O) Son Yıllarda Yayınlanan Bildiriler 159
Genel Demokratik Hareket Liderleriyle Olan Münasebetler
(Kırım Türkleri'ni Destekleyenler) 164
A) Kosterin 165
B) Grigorenko 166
C) Taras Franko ve Maria Lisenko 174
Ç) Genrih Ovanesoviç Altunyan 176
D) Diğerleri 178
Kırım Türkleri'nin Kültür Faaliyetleri 179
A) Edebî Faaliyetler 180
B) Güzel Sanatlar ve Folklor 186
Kırım Türkleri'nin Son Durumu 188
A) Dinî Baskı 189
B) İdarî Baskı 190
C) Kültürel Baskı 191
Baskılar Karşısında Kırım Türkleri'nin Cevabı 193
Son Söz 197

II. BÖLÜM: KIRIM YAZILARI 205
"Tercüman"ın 115. Yıl Jübilesi ve 10. Yıl Jübilesi Belgesi 207
Gaspıralı İsmail Bey ve Eğitim 221
Gaspıralı İsmail Bey: Dilde Birlik ve Türklük Bilinci 230
Gaspıralı'ya Saldırı 248
Kırım Cumhuriyeti'ne Giden Yolda İlk "Hitapname"
Sosyalizm-Türkçülük 291
Kırım Tekâlif-i Milliyesi: "Millet Sandığı"na Bir Ruble! 296
Kırım Halk Cumhuriyeti Önergesi (Bir Hâtıra-Bir Belge) 302
Kırım'ı Pazarlayanlar 311
Kırım'da Açlık Yılları-I (1921-1922) 333
Kırım'da Açlık Yılları-II (1921-1922) 365
Kırım'da Aydın Kıyımı 379
"Milli Merkez"ler Olmadan Asla! 404
Son Söz 414
Bibliyografya 417

İLKELİ, DUYARLI, ONURLU VE YALIN BİR YAŞAM ÜZERİNE...

İlkeli, duyarlı, onurlu ve yalın bir yaşam zordur, zahmetlidir. Özveri ister. Hem de can pahasına. Beylik lafları bir yana bırakırsak, bir anlamda insanlık tarihi de onların tarihidir. Çünkü dönüşümlerin kıvılcımını çakanlar onlardır. Aşamadıkları duvarın dibinde köpek gibi yaşamayanlar da onlardır. Sevdalıdır onlar. Devrimci duygusallığına sahip olanlar da onlardır. Her zaman var olanla yetinmeyenler de, umutlarını düşlerini kaybetmeyenler de onlardır. Kısaca, özleri ve sözleri birdir. Sevgilisinden ve anasından, düşüncelerinden ödün vermeyip şehit oldukları için özür dileyenler de onlardır.

Sözlerin ve kelimelerin bir anlam ifade etmediği zamanlar vardır. Sevgili Necip'in "Sonsuzluğa uçuşu"nun ardından söylenecek sözlerin bir anlamı yok, biliyorum. Her şey ortada çünkü.

Sevgili Dr. Necip Hablemitoğlu ülkenin nasıl kan kaybedip eridiğini gören, bunları kendine dert eden ve çözüm yolları arayan bir vatanseverdi. Bütün suçu buydu!

Küreselcilik adı altında ülkemizin nasıl sömürüldüğünü; ulusal politakalarımızdan nasıl taviz verir hâle getirildiğimizi; özellikle ABD'nin ve Almanya'nın ülkemizdeki örtülü operasyonlarını; bu ülkelerin işbirlikçilerinin kimler olduğunu; başta altın madeni olmak üzere madenlerimiz üzerinde oynanan oyunları; ulusal güvenliğimizi korumak amacıyla kurulmuş MİT-Emniyet Genel Müdürlüğü

gibi kurumların işlevlerini yerine getirmekten uzaklaştırılmasını; Türkiye sınırları dışında yaşayan Türkler'in yaşadıkları soykırımları, çektikleri eziyetleri ve bugün içinde bulundukları durumu; başta Gaspıralı İsmail Bey olmak üzere Türk milliyetçiliğinin gelişmesinde etkili olan düşünürlerden hareketle Türklük bilincinin ne anlama geldiğinin sorgulanmasını; etki alanlarını ve bunların işlevlerini ve daha birçok can alıcı sorunu ele aldı, araştırdı, yazdı.

Fildişi kulesine sığınmış bir akademisyen olmadı.

Bilmiyorlar ki, Anadolu bereketli toprağı sürekli doğurur. Kubilay'dan Necip Hablemitoğlu'na kadar uzanan kıyımlarla, ulusalcı damarı, yani bizleri bitiremeyeceklerini anlayamıyorlar. Anlamaları da zaten zor.

Çin, Hint ve Mısır uygarlıkları gibi dünyanın en eski uygarlıklarından birinin sahibi olan Türkler, hiçbir zaman sömürge olmadılar, teslimiyet içine girmediler. Sömürge kültürünü kabul etmedikleri gibi, sömürücü bir güç de olmadılar. İşgale ve soykırıma uğradılar, ancak benliklerini ayakta tutan değerlerini kaybetmediler.

Devletler kurdular. Kurdukları devletleri kendileri yıktılar. Kurup yıktıkları devletlerin sayısı ile de "ironik" bir şekilde övündüler. Her yıkımda, "dış mihraklar"dan çok, Mustafa Kemal Atatürk'ün "Gençliğe Hitabesi'nde de vurguladığı gibi, içteki vatan hainleri hep baş rol oynadılar. Ve halen arsızca aynı rolü oynamaya devam ediyorlar.

Genel anlamda bir toplumu çökertmenin birbirini tamamlayan iki ana yolu vardır: Bireyin ve toplumun özgüveninin yitir(t)ilmesi ve hedefsizleştirilmesi. Her ikisi de, çok başarılı bir şekilde ülkemizde uygulanıyor. Özgüveni ve geleceğe ilişkin hedefi olmayan bir ulusun kendi geleceği üzerinde inisiyatif sahibi olması mümkün değildir. Aynı şekilde devlet kurumlarını da harekete geçirmesi olanaksızdır. Her yanımız gün geçtikçe çürüyor. Bazı kurumlarımız dışında hemen hemen bütün kurumlarımız çökmüş durumda. Lime lime dökülüyorlar. Dünyanın hiçbir ülkesinde olmayacak şekilde etki ajanları cirit atıyor. Devlet yönetiminde kilit noktalar ya ele geçirilmiş ya da müthiş bir aymazlık var. Hemen herkes durumu kurtarmayı

meziyet sayıyor. Kısır çatışmalar, çıkar ağları, emperyal güçlerle işbirliği nerdeyse her düzeyde almış yürümüş durumda.

Bu gerçekleri bilip de sessiz kalmak mümkün mü?

Bize bu ülke böyle olsun diye mi teslim edildi?

Bir ülke düşünün ki, ulusal davalarını savunan, dile getiren aydınlarını göz göre göre kaybediyor. Dahası kaybetmesine göz yumabiliyor. Şimdi sıra kimde tartışmaları dahi olabiliyor. Kıyımlara gösterilen tepkiler ise, ne yazık ki, gösterinin ötesine pek geçemiyor.

Her köşe başı tutulmuş ve teslimiyetçilik her yerde yaygınlaşmış.

Bütün bunlar içine düştüğümüz yönetim zafiyetinin çok net görüntüsünden başka bir şey değil.

Ama, her şeye rağmen bize kan veren güçlü bir ulusal damara sahip olduğumuzun bilincindeyiz.

Almanya, ABD gibi emperyalist ülkelerle kolkola girip her ne ad altında olursa olsun işbirlikçilik yapıp ülkemizi peşkeş çekenlere rahat vermeyeceğiz, bu ülkeyi dışarıdan güdümlü-güdümsüz hocaefendilerin, tarikat şeyhlerinin eline teslim etmeyeceğiz, ulusal davalarımızdan asla taviz vermeyeceğiz, devlet kurumları içindeki ve medyadaki etki ajanlarının maskelerini indirmeyi sürdüreceğiz.

Mustafa Kemal Atatürk'ün vurguladığı gibi, *"Esas, Türk Milleti'nin onurlu ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. Bu esas, ancak, tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun, bağımsızlıktan mahrum bir millet, uygar insanlık içinde, uşak olmak derecesinden yüksek bir muameleye layık olamaz."*

Ve asla ve asla uşak olmayacağız.

Rahat uyu Necip öğretmen...

Yavuz Gökalp YILDIZ
18 Aralık 2002

Sevgili Babam
Adem Hablemitoğlu'na...

ÖNSÖZ

1783'ten günümüze, özgürlük ve bağımsızlık kavramlarına hasret bir toplum: Kırım Türkleri!... Önce, Çarlık Rusyası, ardından Sovyet Rusya ve en nihayetinde de Ukrayna Cumhuriyeti!... Ölüm, göç, sürgün, kültürel mirasın tahribi ve kısaca soykırım kapsamı içinde yer alan her türlü vahşet ve barbarlık, Kırım Türkleri'nin âdeta yazgısı olmuş!... Hem de tüm dünyanın gözleri önünde...

Geçmiş, geçmişte kalmış, diyemezsiniz Kırım Türkleri için!... "İnsan Hakları" söylemlerinin ve duyarlılığının, uluslararası gündemi ve ilişkileri belirlediği günümüzde, Kırım Türkleri'nin çok yönlü mağduriyeti tüm ağırlığı ile devam ediyor...

18 Mayıs 1944'te, bir gece içinde kundaktaki bebeğinden en yaşlısına kadar, hayvan naklinde kullanılan vagonlara istiflenerek iki ay sürecek "zorunlu yolculuğa" çıkarılan Kırım Türkleri, Kruşçev'in ifadesiyle, "toplam nüfusunun %46'sını bu sürgün yolculuğu sırasında yitiriyor..." Geriye kalanlar da, Sibirya'nın tundralarında, Orta Asya'nın çöllerinde ya da Urallar'da, olumsuz iklim ve çevre koşulları ile devlet terörünün kurbanı olmaktan kurtulamıyor...

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra geçen süre zarfında bile, Kırım Türkleri'nin kara yazgısı hiç mi hiç değişmiyor: Anavatanlarına dönmeyi başaran Kırım Türkleri'ni, sadece işsizlik, topraksızlık, evsizlik değil, yerli Rus makamlarının ve de Ukrayna makamlarının ayrımcı-eşitsizlikçi uygulamaları, baskıları da bekliyor... Buna rağmen, Kırım'a dönmeyi başarabilmiş yaklaşık 300.000 Kırım Türkü binlerce yıllık anavatanlarına, bir daha ayrılmamacasına

kavuşmanın buruk sevinci ve kararlılığı içinde her türlü mihnete göğüs germeye devam ediyor...

Tam iki yüzyılı aşkın bir süre zarfında hem Çarlığın beyaz, hem de Sovyet döneminin kızıl ideolojilerinin, bir başka ifadeyle, Rus şovenizminin ve saldırgan politikalarının kurbanı olan Kırım Türkleri, şimdilerde ise küresel emperyalizmin bir başka boyutu ile tanışıyor: Etnik ve dinsel bölücülük!...

Hiçbir Batılı ülke, Kırım Türkleri arasındaki aşırı yüksek çocuk ölümleri oranları ile ilgilenmiyor... Hiçbir Batılı ülke, açlık sınırının altında yaşamaya çalışan Kırım Türkleri'ne iş, aş ve konut bulma projelerine ilgi göstermiyor... Hiçbir Batılı ülke, Kırım Türkleri'nin facia düzeyindeki sağlık, eğitim vb. sorunları ile uğraşmıyor... Kırım'a dönmek isteyen Kırım Türkleri'ne çıkarılan haksız ve hukuksuz engellemelere de hiçbir Batılı ülke tepki vermiyor...

Ama tüm bunlara karşılık, A.B.D., Almanya, İngiltere, Fransa gibi ülkelerden gelen katolik, protestan, baptist, evangelist, mormon, krişna, yehova şahidi, moon, bahai vd. onbinlerce misyoner, Kırım Türkleri arasında -deyim yerindeyse- "cirit atıyor"... Açlığın yarattığı zaaf ortamında din değiştiren kimi Kırım Türkleri'ne aylık sosyal yardımlar yapılıyor ve bunların çocukları, ileride misyoner yetiştirilmek amacıyla devşiriliyor... Suudi Arabistan destekli ve güdümlü vahhabiler ise, devşirme bedeli olarak "adam başı" 7.000 $ nakitin yanısıra, giyilmesi zorunlu Arabistan kıyafetleri dağıtıyor...

Bütün bu çabalar niye? Amaç, Allah'a inanmayan, dini tanımayan insanlara Hıristiyanlığı tanıtmak ve inanç aşılamaksa, Kırım Türkleri'nin böyle bir sorunu olmadığı biliniyor. Diğer yandan, Batılı ülkelerde kilise vergisi ödemeyenlerin oranı bir çığ gibi büyüyor, kilise cemaatleri sürekli kan kaybediyor. Kendi ülkelerinde, kendi ateist ya da az inançlı insanları arasında Hıristiyanlık öğretilerini "aşılamak" dururken, bu misyonerlerin Kırım'da ne aradıkları hiç mi hiç sorgulanmıyor...

İki yüzyılı aşkın bir süredir, onca soykırıma uğramalarına karşın, ulusal ve de dinsel kimliklerini muhafazayı başarabilmiş

Kırım Türkleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, anavatanlarına dönmeye, demokrasi ve özgürlük ortamında tam bir nefes almaya hazırlanırken; bu defa, hiç bilmedikleri küresel emperyalizmin tehdidi altında, ulusal ve dinsel kimliklerini kaybetme tehlikesini yaşıyor...

Bugün Kırım Türkleri'nin "egemenlik haklarını kullanabilecekleri" bir ulus-devleti yok!... 1783'ten itibaren Rus işgalindeki vatan Kırım, Sovyetler Birliği Yüksek Şûra Prezidyumu'nun 19 Şubat 1954 tarihli "Kırım Eyaletinin RSFSR'den Çıkarılarak Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Terkibine İthal" Kararnamesi uyarınca, Ukrayna Cumhuriyeti'ne hediye (!) ediliyor. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, bu haksız ve yersiz tasarrufun da tüm sonuçları ile ortadan kalkması gerekiyor ama bugün vatan Kırım hâlâ Ukrayna'nın işgali altında!... Bir ulusun binlerce yıldır sahip olduğu vatan topraklarının, bir kararnameyle bir başka ulusa peşkeş çekilmesine, Kırım Türk Cumhuriyeti'nin kurucularından, aynı zamanda uzun yıllar Kırım Milli Merkezi Başkanlığı'nı yürüten Cafer Seydahmet Kırımer'in tepkisi şöyle oluyor: "**Ukrayna'nın Kırım üzerinde; 'Kırım'ın ayrı bir toprak bütünlüğüne sahip bulunması hasebiyle müstakil, Kırım'ın ayrı bir iktisadi varlığa sahip olması sebebiyle ekonomik, Kırım Türkleri'nin Türk kültürüne sahip bulunmaları hasebiyle de kültürel hiçbir ilişki olmadığı gibi, tarihi herhangi bir hakkı da bulunmamaktadır...**"

Dönemin Sovyet yönetimi, vatan Kırım'ı Ukrayna'ya hediye ederken, doğal olarak sürgünde yaşam mücadelesi vermekte olan Kırım Türkleri'nin oylarına başvurmayı gereksiz buluyor...

Şimdilerde, gerek Ukrayna ve gerekse yerli Rus makamlarının çok yönlü engellemelerine göğüs germek zorunda kalan Kırım Türkleri, ulusal kimliğine ve bütünlüğüne yönelik, çok taraflı yoğun saldırılara maruz kalıyor...

Gerçekte, Kırım Türkleri'nin ulusal kimliklerine yapılan müdahale, Çarlık işgalinin başlangıcına, 1783'e kadar uzanıyor. Bir yandan kendi işgali altındaki tüm Türk topraklarında yaşayan Türk

topluluklarının Osmanlı Türkleri ile ilişkisini koparmak; diğer yandan da, aralarındaki olası birleşme ve bütünleşmenin önünü kesmek isteyen Çarlık yönetimi, "parçala-yönet" taktiği altında, alt kültür kimliklerini üst kültür kimliği hâline dönüştürmek üzere, Türk ulusunun Kıpçak koluna mensup Kırım Türkleri'ne ve Nogay Türkleri'ne, Bulgar dalına mensup Kazan ve Sibirya Türkleri'ne, Oğuz koluna mensup Azeri Türkleri'ne ve ayrıca Kafkasya'da yaşayan tüm Türk ya da Türk olmayan müslüman topluluklarına "TATAR" kimliğini yapıştırıyor. Kazak ve Kırgız Türkleri'ni de ayrı bir ulusmuşçasına yerel şiveleri ve lehçeleri bağımsız bir dile dönüştürmenin alt yapısını hazırlıyor. İşte, bu etnik bölücülük politikalarına karşı ilk ciddi tepki, Kırım Türkleri'nin yetiştirdiği en büyük ve en önemli aydından, Gaspıralı İsmail Bey'den geliyor: Gaspıralı, "Tercüman" gazetesini yayınlamaya başladığı 1883'ten, sonsuzluğa göçüşü olan 1914'e kadar, çağdaşlaşmanın, Türklük bilincine dayalı Türk ulusçuluğunun, kadın-erkek eşitliğinin, aydınlanmacı eğitimin öncülüğünü ve önderliğini üstleniyor. Ve O'nun, bu kitap içinde yer alan şu mesajları, tüm Rusya'daki Türkler arasında ses getiriyor:

"Biz Arab değiliz, amma Tatar da değiliz efendim. Çünkü 'TATAR MİLLETİ' bizlerden bambaşka bir millettir. Tatarlar, Kıtay'a (Çin) **tâbi ve Moğolistan'ın bir köşesinde dolanan bedevi** (göçebe) **ve mecusi, putperest bir kavimdir. Tilleri bizim tile hiç aşamaz** (benzemez). **Rusya'da bunlardan 'ŞECERE-İ TÜRKİ' hatta merhum Mercani'nin 'TARİH-İ BULGAR'ı gibi, atalar eserlerine müracaat buyrun. Eğer bunlar elde yoksa, Rus tilinde yazılmış 'İSTORYA' ve 'ETNOGRAFYA' kitapları** (özetleyerek) **haber veren seksen cilt 'BROOKHAUSE' lûgat-ı umumisine müracaat edelim. Bu lûgat-ı ilmiyenin 47. cildinin, 189 ve 344. betlerine** (sayfalarına) **bakın ne demiş:**

Türk tilini (dilini) **şiveleri ile tekellüm eden** (konuşan) **halklar, taifeler** (kabileler) **Asya'nın birçok yerlerinde, Avrupa'nın şimal ve cenubi şarkisinde ve kısmen Afrika'nın şimal-i şarkında ikâmet ederler.** Bahr-i muhit-i müncemitten (Buz Okyanusundan) ta **İran ortalarına kadar,** ta **Rusya ortalarından Kıtay'ın Göbenlon dağlarına**

cayramış (yayılmış) bir millettir ki, Rusya'da Hankirmanlılar, Makedonya'da Osmanlılar bu millete mensupturlar.

Til, lisan itibariyle Sibirya'dan Yakutları, Sibirya Türkleri, Baraba, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Başkırt, Nogay, Kazanlı, Kırımlı, Kumuk, Uygur, Özbek, Tarançe, Sart, Azerbaycan ve Osmanlı namları ile maruf taifeler, orumlar hep TÜRK TİLİ İLE SÖYLEŞİRLER HEP TÜRKLER'DİR.

Rusya'ya tâbi bulunan Türklere 'TATAR' lâkabı verilmiş ise bu bir isnattır, iftiradır. Hatadır. Buhara, Semerkand Türkleri Rusya'da bulunanlara umumen 'NOGAY' diyorlar. Bu da bir galattır (yanlıştır). Şöyle ki, Ruslar'ın Tatar ve Buharalılar'ın Nogay tesmiye ettikleri halk, hakikat-i hâlde TÜRK'TÜR.

Biz Tatarmız, degen kişiler rücu kılmalı (sözünü geri almalı), bu fikirden kaytınalı (geri dönmeli)."

"Demek oluyorki millî lisânımız 'Tatarca' ve tahsil-i imtidaiyemiz de bu Tatarca ile edilmek lâzım gelecek. Vay politika, politika, mekteblere girmez isen ne güzel olurdu. Tatar kavmi mevcut değil, Tatar dili malûm değil. Lisânımıza her ne isim verilirse verilsin, hakikat-i hâlde TÜRK DİLİNDEN başka bir şey olmayacaktır... Rus ve Osmanlı tarihleri Rusya Müslümanlarına garibden olarak 'Tatar' ismi vermişler, fakat bizi Tatar edemezler. Hattâ kendimiz, bile Tatarız diye ikrar etsek yine hakikati çürütmek mümkün olmaz."

"Milletimiz büyük millettir. Zaman ve mekân ve mesafe tesirleri ile fırka fırka ayrılıp birbirini bilmez ve anlamaz dereceye geldiğini ve 'Türk' yüksek ismini unutup kimi Tatar, kimi Karapapak, kimi Kazak, kimi Tarançı namları ile dağılıp ufaldıkları malûmdur."

"Milletin ne fikirde olduğu ve olacağı ileride görülür. Bana gelince, nazar ve itikad,ı siyasemin nigzi (temeli) TÜRK OĞLU TÜRK OLDUĞUMDUR. İbtida, Türk olmayınca ne aristokrat olurum, ne avamiyun olurum, ne iştirakiyyundan, 'Eğer bana halin berbattır, Türklük, yani kavmiyet, milliyet fikrini taşla da (bırak da) saadet nail ol' deseler, bu yüzden gelecek saadete, bedbahtlığı

tercih ederim. Ben, ben olmamak ne aklıma gelişir, ne vicdanıma yatar. Yüz Türk'ten zannederim doksandokuzu bu fikirdedir. MİLLİYET HER ŞEYDEN MUKADDEM VE HER ŞEYDEN MUKADDES TUTULUYOR. Bunu belki eşkiliktir 'pere jitok' zanneden gençlerimiz bulunur. Hayır, itikadım eskilik değildir."

Gaspıralı İsmail Bey'in ve O'na destek veren yenilikçilerin mücadeleleri sonunda, Çarlık Hükûmetlerinin tüm engellemelerine karşın, kız-erkek çocuklarına birlikte eğitim veren "usul-ü cedit" okullarının sayısı 7.000'i geçiyor, sosyal ve ekonomik dayanışma örgütlenmesine gidiliyor, siyasal nitelikli bir Türk Kadın Hareketi gelişiyor, etnik bölücülüğün tahribatı durduruluyor ve 1917 Bolşevik İhtilali ile birlikte de, tüm Rusya Türkleri'ni içine alan siyasal kongreler gerçekleştiriliyor, Kırım'da, Kazan'da, Azerbaycan'da, Orta Asya'da Türk Cumhuriyetleri kuruluyor...

Çarlık faşizmine tepki olarak, "halkların kendi kaderlerini tayin hakkı"ndan söz eden Sovyet yöneticileri ise, tüm bu Cumhuriyetleri yıktıktan ve topraklarını yeniden işgal ettikten sonra, etnik bölücülükte daha da ileri giderek, bu defa topraklarında yaşayan Türk topluluklarından yüzlerce yeni "ulus" ve Türk dilinden de yüzlerce yeni "dil" yaratıyor (!)... Türk topluluklarında yaratılan yapay uluşçuluklardan en çok olumsuz etkilenen ise, yine Kırım Türkleri oluyor: 18 Mayıs 1944'te yurtlarından sürülen Kırım Türkleri ve Ahıska (Mesket) Türkleri, sürgün bölgelerinde en çok eziyeti, Rus görevlilerinin yanısıra, Orta Asya'daki -Türklük bilinci dumura uğratılmış- Türk asıllı kimi görevlilerinden çekiyorlar.

Sovyet yöneticilerinin Türklere yönelik sürdürdükleri etnik bölücülük politikalarının en büyük destekçileri arasında ise A.B.D. ve diğer Batı ülkeleri yeralıyor. Gerek soğuk savaş döneminde ve gerekse sonrasında, Komünist-Kapitalist kamplaşmasının yarattığı gergin politik-ideolojik ortamda, birbirleriyle dünya ölçeğinde açık bir egemenlik savaşını sürdüren iki ayrı düşman kutbun; sadece Türk düşmanlığında, etnik bölücülükte uzlaşması, emperyalizmin ne olduğunu bilen ve algılayan Türk aydınları için hiç şaşırtıcı gelmiyor.

Batılı devlet adamları, politikacılar, tarihçiler, insan hakları savunucuları, gazeteciler için, Sovyetler Birliği'nde, Tatar var, kırgız var, Azeri var, özbek var, Türkmen var, Kumuk var ve diğerleri var. Sadec Türk yok!... Şimdilerde, Rusya Federasyonu, Orta Asya, Kafkasya için de aynı söylem sözkonusu!... Türk düşmanlığı, Türkleri yok saymakla eşanlamlı olarak yürütülmeye devam ediyor. Hem Batı ve hem de Rus cephesinde değişen hiçbir şey yok!...

Kırım Türkleri'nin Rusya dışındaki önderleri, Cafer Seydahmet Kırımer, Dr. Edige Kırımal, Dr. Abdullah Zihni Soysal, Müstecip Ülküsal ve daha pekçokları, emperyalizmin bu çifte standardına karşı "Tatarcılığı" red ile Türklüğü savundular. Hatta, C.I.A. tarafından finanse edilen ve o dönemde Münih'de faaliyet gösteren "Sovyetler Birliği"ni Araştırma Enstitüsü'nün yöneticiliğini yapan Dr. Edige Kırımal ve mücadele arkadaşları, her türlü baskıya direnerek, "Kırım Tatarları" söylemi yerine, "Kırım Türkleri" söylemini sürdürmeye devam ettiler.

Ya bugün!... Sürgündeki ve de vatana dönebilen Kırım Türkleri, Sovyet döneminin yoğun propagandasının etkisinde, -entellektüelleri hariç- kendilerini Türk değil, apayrı bir Tatar ulusu olarak görmeye koşullandılar. Aynı şekilde, Rusya dışında diasporada yaşayan Kırım kökenli Türkler arasından çıkan A.B.D. (C.I.A.), Almanya (B.N.D.), İngiltere (MI6) gibi ülkelerin istihbarat servisleri ile bağlantılı işbirlikçiler de, bu kez Batının emperyalist politikalarının emrinde, uzunca bir süre, "Tatarcılık" yaptılar.

Tüm bu olumsuzluklar ve ihanetler yetmiyormuşçasına, etnik bölücülükte yeni bir aşamaya geçtiler. Modası geçen Tatarcılığın yerine, deyim yerindeyse "bir avuç" Kırım Türkü'nü "Tat" ve "Nogay" olarak iyice parçalama ve birbirini düşürme gayretkeşliği içine girdiler. Kimileri, Kırım Türkleri'ni, tarih bilimini yok sayarak Kimmerlere dayandırmaya çalışırken, kimileri de Alman emperyalist politikalarının hizmetinde, "Got"çuluk yaparak, bu toprakların asıl sahiplerinin Almanlar olduğu yolundaki uyduruk savlara destek verdiler.

Ruslar, gerek Çarlık ve gerekse Komünist yönetim dönemlerinde, Kırım Türkleri'nin diline, dinine, kültürüne, bir ulus olarak yaşamına ve en nihayetinde de vatanlarına en kaba yöntemlerle kastettiler... Başta A.B.D. ve Almanya olmak üzere, emperyalist Batılı ülkeler ise, yine Ruslarla birlikte, Kırım Türkleri'nin ulusal kimliğine, bütünlüğüne, dinine, geleceğine daha ince ve daha teknik yöntemlerle kastediyorlar... Batının etnik bölücülük politikalarının kurbanı sadece Kırım Türkleri mi? Elbette ki hayır!... Türkiye'deki Kırım kökenli Türk vatandaşları da bu etnik bölücülükten paylarına düşeni alıyorlar. Türkiye'de "47 etnik halk" ya da "56 etnik halk" söylemleri doğrultusunda, Kürtçülük, Arnavutçuluk, Çerkezcilik, Lazcılık vb. yaparak Türk ulusu'nu paramparça yapmaya çalışan hainler arasına, hem Tatarcılık ve hem de tarikatçılık yapan, Gaspıralı İsmail Bey'i ve tarihini tanımayan Kırım kökenli kimi cahiller ve işbirlikçiler de katılıyorlar.

"Kırım'da Türk Soykırımı" adlı bu çalışma, Kırım Türkleri'nin ulusal direnişini, bağımsızlık ve yurda dönüş mücadelesini özgün bilgi ve belgelerle ortaya koyarken, aynı zamanda Batı'nın emperyalist politikalarına karşı Türk insanını bir nebze de olsa bilgilendirmeyi-uyarmayı hedefliyor. Bu arada, Atatürk'ün, Sakarya Muharebesi'nin en sıkıntılı döneminde Kırım Türkleri'ne verdiği anlamlı desteği, hem de Sovyet belgelerinden sergilemeyi amaçlıyor. İçeriği itibariyle hem sağa ve hem de sola ters düştüğü gerekçesiyle, 1974'deki ilk baskısından sonra yeni baskısı yapılamayan bu kitabı, 28 yıl sonra yayınlama duyarlılığını ve cesaretini gösteren IQ yayınlarının sahibi sayın Adem Sarıgöl'e minnet ve saygılarımı sunuyorum.

01.11.2002
Çankaya-Ankara
Dr. Necip Hablemitoğlu

GİRİŞ

Elinizdeki bu kitap, ilk olarak 1972'de "Son Havadis" gazetesinde "Kırım Faciasının İçyüzü" başlığı ile tefrika hâlinde yayınlanmış, ardından 1974'te, "**Türksüz Kırım-YÜZBİNLERİN SÜRGÜNÜ**" adıyla "Boğaziçi Yayınevi" tarafından kitaplaştırılmıştır. Kırım Türkleri'nin 1944-1974 yılları arasındaki vatana dönüş mücadelesini anlatan bu çalışma, konusu itibariyle Türkçe yayınlanan ilk kitap olma onurunu taşımaktadır.

Kitabın öyküsüne gelince: Dedeleri Kırım'dan ve Rumeli'den anavatana göç etmiş Kemalist bir lise öğrencisi olarak, Kırım Türkleri'nin acılarla dolu tarihi ile alâkalanmış; hatta ilginin de ötesinde, uygar dünyanın gözleri önünde devam etmekte olan bir vahşete karşı hiç değilse kendi insanımızı bilgilendirmenin gerekliliğine inanmıştım. Kitabın hareket nokktası, bu insani ve ulusal duyarlılığa dayanmaktaydı.

Kitap, 18 Mayıs 1944'te Stalin'in acımasız emriyle bir günde binlerce yıllık vatanlarını -geride herşeylerini bırakarak- kundaktaki bebeğinden yaşlısına kadar bilinmeyen bir yöne götürülen Kırım Türk halkının çileli yolculuğunu, kayıplarını, sürgün bölgelerinde karşılaşılan zorlukları ve 1974'e kadarki yurda dönüş mücadelesini anlatmayı hedefliyordu. Çalışmaya lise birinci sınıfta başladım, lise sonda bitirdim. Kaynakların sınırlı olması ve Sovyet yönetiminin katı sansür uygulaması nedeniyle, Kırım Türkleri'nin bu dönemde çektiklerinin belki de onbinde birini aktarabildim. 1944-1974 dönemini kapsayan çok daha ayrıntılı kitaplar yazılabilirdi

ama yazılmadı. Konuyu günümüze kadar getiren kapsamlı bir kitap çalışması da maalesef yapılmadı. Kırım Türkleri, bugüne kadar sadece özel toplantılarda, duygusal ve siyasal içerikli yüzeysel konuşmalarla hatırlandı, hepsi o kadar.

Kitapla ilgili özeleştiri yapmak gerekirse, o yıllarda, devam etmekte olan "soğuk savaş"ın etkisinde, soydaşlarının vatanını gaspeden, soykırıma maruz bırakan Ruslar'dan ve dolayısıyla da komünist rejimden nefret eden; doğal olarak da karşı kutupta yer alan A.B.D.'ne sempati duyan, A.B.D.'ni Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın dostu-müttefiki gören, A.B.D. emperyalizmini tehlike ve tehdit olarak algılamayan bir bakış açısıyla sözkonusu kitabı kaleme almıştım. Örneğin, Sovyet muhaliflerinin "Samizdat" adı verilen yeraltı basınının çevrelerini kullanırken, bu basını C.I.A. ve Mossad'ın finanse ettiğini ve yaydığını; her ne kadar başta Kırım Türkleri olmak üzere Rusya esiri Türklerle ilgili Federal Almanya'dan yayın yapan "Özgürlük Radyosu", "Hür Avrupa Radyosu", "Sovyetler Birliği'ni Araştırma Enstitüsü" gibi merkezlerin yine C.I.A. tarafından yönetildiğini bilmeme karşın, yayınlarından faydalanırken, kitapta bu bilgiyi okuyucularla paylaşma gereğini duymamıştım. Aynı şekilde, Anti-Rus Anti-Komünist eğilimimi, kullandığım terminolojiye de yansıtmıştım. Kullandığım kaynaklarda, ki bunlar Sovyet ya da Batı kaynakları bile olsa, çevirilerde aslına sadık kalıp "Tatar" sözcüğünü kullanmak yerine, tıpkı onların taassubu gibi ben de onların tersine, ısrarla "Türk" sözcüğünü montajlamıştım. Ancak, bütün bu eksiklik ve metodoloji hatalarına karşın, kişisel önyargılarımı yansıtan ifadeler dışında, kitapta yeralan bilgi ve belgeler tamamen doğrudur. Ayrıca, bundan tam 30 yıl önce yapılan bu çalışmada kullandığım dili, gramer hataları da dahil, orijinalliğinin bozulmaması duyarlılığı ile hiç değiştirmeksizin, ikinci baskıda da aynen muhafaza etmeye özen gösterdim.

Elinizdeki kitapta, **"Türksüz Kırım-YÜZBİNLERİN SÜRGÜNÜ"**, 1. bölümü oluşturuyor. **"Kırım Yazıları"** başlığı altında toplanan 2. bölümde ise Kırım Türkleri'nin Çarlık Bağımsızlık ve Sovyet dönemleri ile ilgili -çoğu ilk defa yayınlanan-özgün yazılara yer

verilirken, bunun yanısıra, Gaspıralı İsmail Bey'in ve Atatürk'ün, başta Kırım Türkleri olmak üzere Türk Dünyası'na bakışı, özgün kaynaklarla ortaya konuluyor...

Sovyet döneminde Kırım Türkleri'ne uygulanan ve sonuçları halen devam etmekte olan soykırım olgusu, sadece Türklük ya da insanlık açılarından değil, stratejik açıdan da Türkiye için büyük bir önem taşıyor. 1944'te soykırıma maruz bırakılan Kırım Türkleri'ne, Türkiye dahil hiçbir dünya ülkesi sahip çıkmıyor, insan hakları söylemlerini dillendirmiyor, gaspedilen haklarının peşine düşmüyor... İşte, inanılmaz bir çifte standart!...

Diğer taraftan Türkiye, 1915'ten günümüze, sanık sandalyesinde soykırım suçlaması ile yargılanıyor...

Bu yargılamanın savcıları, ulusal bilincini, diaspora ile dayanışmasını ve hatta varlık nedenini, tek yanlı sürdürdükleri bu anlamsız kan davasına bağlamış olan Ermeni örgütleri; yargıçları ise, Türkiye'yi her fırsatta köşeye sıkıştırmaktan stratejik çıkarı olan tüm emperyalist devletler!...

Türkiye, istediği kadar 1915 "Ermeni Tehciri Olayı"nın, I. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında gerçekleştirilen zorunlu bir göç ettirme operasyonundan ibaret olduğunu açıklasa da; tüm arşivlerini bilim adamlarına açsa da; A.B.D. Generali Harord'un dosyaları, İngiliz İstihbarat Servisi'nin mütareke dönemi İstanbulu'ndaki araştırma ve tarama belgeleri, dönemin Ermeni nüfusunu ortaya koyan Batı kaynaklı verileri ve Osmanlı nüfus sayımı dökümanları, Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve Ermeni Başpatrikliği gözlemcilerinin raporları, İtilaf Devletleri'nin işbirlikçisi Nemrut Mustafa Paşa'nın düzmece mahkemesinin tutanakları, "Mavi Kitap"ın belgelenmiş çelişkileri ve yalanları, Talat Paşa'ya atfedilen ve sahte olduğu ortaya çıkan mektuplar ve daha pekçok kaynağı savunmasına dayanak gösterse de, sonuç hiç değişmiyor... Türkiye, sanık sandalyesinden hiçbir biçimde indirilmiyor...

Kendi vatandaşı Kızılderililere "soykırım"ın ve "etnik temizliğin" tüm yöntemlerini uygulayan; yine kendi vatandaşı Zencilere, Hispaniklere ve Müslümanlara ayrımcılığın en aşağılık örneklerini

devlet eliyle sergileyen; Hiroşima ve Nagazaki'de yüzbinlerce masum sivilin kitlesel ölümünden sorumlu olan; Vietnam'da, Panama'da, Irak'da ve daha pekçok ülkeye yönelik askeri operasyonlarda yüzbinlerce masum sivilin kanına giren ve girmeye de devam eden "soykırım yargıcı" A.B.D., hiçbir biçimde, ne dünü ve ne de bugünüyle soykırımcılıkla suçlanmıyor... Hindistan ve Afrika başta olmak üzere pekçok eski sömürgesinde "siyasal egemenlik" adına kitlesel cinayetler işleyen İngiltere de yok suçlananlar arasında!... Aynı şekilde, Uzak Doğu'da, Afrika'da ve son olarak da Cezayir'de milyonlarca sivili lejyonerlerine öldürten Fransa'yı ve diğer sömürgeci Batılı ülkeleri de göremiyoruz, soykırımcı ülkeler sıralamasında!... Doğu Türkistan'da dünyanın gözleri önünde nükleer denemeler yapan, Türkler'e yönelik etnik baskı gerçekleştiren, Tibet'i de Doğu Türkistan gibi "Çinlileştirmeye" çalışan bir Çin Halk Cumhuriyeti de hiç mi hiç gündeme gelmiyor, getirilmiyor... İkinci Dünya Savaşı döneminde yaklaşık 6 milyon Yahudi'nin ve yaklaşık 1 milyon Çingene ile Sovyet vatandaşı yüzbinlere Türk'ün, yüzbinlerce Polonyalı ve Baltıklı'nın ölümünden sorumlu Almanya ise, "Schindler'in Listesi" filmi belleklerden silindiğinde, "yargıç"lar arasında yer almaya aday görünüyor; Yahudiler bir ölçüde, ama Alman faşistlerinin kurbanı Türkleri ve Çingeneleri hatırlayana, hiç olmazsa film ya da kitapla hatırlatana, hesap sorana maalesef rastlanmıyor... Aynı şekilde, soykırım kurbanı Yahudiler, kendi yaşadıkları trajediyi farklı biçimlerde Filistinlilere yaşatmaya devam ediyor... Türkler'e yönelik "soykırım" suçlamasının esas muhatabı Ermenistan ise, tüm dünyanın gözleri önünde, uluslararası hukuka rağmen, Azerbaycan Devleti'nin bir bölümünü işgal altında tutmayı sürdürüyor. Hocalı Katliamı başta olmak üzere işgal altındaki Karabağ'da yaşanan etnik temizlik kurbanı Azeri Türkleri'nin hesabını hiçbir ülke sormuyor, sormadığı gibi de, Azerbaycan'da açlık sınırı altında yaşamaya mahkûm 1.5 milyon sığınmacıya (kaçkın), hiçbir uluslararası organizasyon yardım elini uzatmıyor...

Tüm bu yaşananlara, tüm bu örneklere karşın Türkiye, 1915'te yaşananların, 7 cephede birden savaşan Osmanlı Devleti ile Osmanlı

Devleti'nin savaş hâlindeki düşmanları ile işbirliği yaparak silahlı ayaklanmalar geçrekleştiren terörist Ermeni çeteleri arasındaki "karşılıklı çatışma" ve "zorunlu göç ve zorunlu iskân"dan ibaret olduğunu; ayrıca, savaş döneminde çeşitli nedenlerle hayatını kaybeden 300.000 Ermeni'ye karşılık, aynı dönemde ermeni teröristlerince ve İtilaf askerlerince milyonlarca masum sivil Türk'ün katledildiğini, ayrıca yine aynı dönemde sadece Türk Ordusu'nun 2 milyondan fazla kayıp verdiğini, ne eli kanlı terörist savcılara ve ne de bizatihi soykırım suçlusu emperyalist yargıçlara açıklayamıyor... Hep böyle savunmada olduğu sürece de, tarihsel gerçekleri ifadede başarılı olamayacağını ve sürekli sanık sandalyesinde kalacağını bir türlü fark edemiyor...

Kısaca, Türkiye'nin Ermeni terörüne kurban verdiği 36 diplomatının yanısıra, dış ilişkilerinde ağır bedeller ödeyerek yaşadığı bu çelişkiyi ve çaresizliği, yurtdışında yaşayan Türkler de bireysel anlamda bir biçimde bedel ödeyerek göğüslemeye çalışıyor...

Türkiye'nin ve de Türkler'in önünde tek sorun Ermeni sorunu olsa, yine de bir ölçüde iyimser bakılabilir. Ancak Ermeni sorununda karşımızda yer alan dünyanın önde gelen soykırımcı ülkeleri, aynı zamanda dünyanın önde gelen silâh üreticileri ve pazarlamacılarıdır. Soykırımcı ülkeler, bir yandan üçüncü dünya ülkelerini ekonomik açıdan sömürürken, diğer yandan bu ülkelerdeki etnik ve dinsel farklılıkları da -çatışmalara yol açacak biçimde- kışkırtmaktan geri kalmamaktadırlar. Çatışmaların yaşandığı ülkelere silâh satan soykırımcılar, sonra da insan haklarının savunucusu rolünde, sözkonusu hedef ülkeleri denetlemeye, askeri işgal ya da borç batağına sokmak yolu ile "demokrasi getirmeye" soyunmaktadırlar. Türkiye'ye yönelik PKK ve şeriatçı törer desteğinin soykırımcı ülkelerden gelmesi, yine aynı ülkelerce Türkiye'de "47 ayrı halk" ya da "56 ayrı halk"tan söz edilmesi ve bu doğrultuda kışkırtıcı politikaların yaşama geçirilmesi, keza IMF ya da Dünya Bankası'nın -bağımsızlığımızı hiçe sayan- ekonomik ve siyasal müdahaleleri sürdürmesi, rastlantısal değildir.

Sadece savunmada kalınarak bu soruna bir çözüm getirilemeyeceği anlaşılmıştır. Emperyalist yargıçlar için Ermeni soykırım iddiaları, tıpkı Kürt, Pontus, Patrikhane ve benzeri sorunlar gibi, "kontrol edilebilir istikrarsızlık" stratejisi çerçevesinde Türkiye'ye bir müdahale gerekçesidir, hepsi o kadar... Dünde kalan Ermeni sorunu, Türkiye'nin gecikmiş müdahalesi sonrasında terörist kadrosunun tasfiyesi sonrasında geçici olarak rafa kaldırılmış; Asala yerine PKK sürülerek Kürt sorunu gündeme alınmıştır. Şimdilerde mezhep ve diğer etnik sorunlar taşınmaktadır. Aynı şekilde, tekrar Ermeni sorununun hortlatılmasının emareleri görülmekte ve beklenmektedir. Ta ki, Türkiye başını bu sorunlardan dolayı kaldıramasın; ekonomik ve siyasal açılardan güçlenemesin!... Kısaca oyun budur...

Türkiye ne yapabilir? 1915'ten bu yana sergilenmekte olan sözkonusu oyunu bozacak, elindeki kartları ve kozları güçlendirecek ne gibi önlemler alabilir? Esas tartışılması gereken konu budur...

Önemli olan, gerçekçi ve kapsamlı bir mücadele stratejisinin belirlenmesi ve bunun atak nitelikli bir devlet politikası hâline dönüştürülmesidir...

İşte, misilleme esaslı, atak bir dışpolitika için, Türkiye'yi insan hakları gerekçesiyle sıkıştıran başta A.B.D. ve AB ülkeleri olmak üzere, diğer hedef ülkelerdeki (Orta Doğu, Rusya Federasyonu, Çin vb.) insan hakları ihlallerini ve hapishane uygulamalarını, Türk mahkûmlarının durumlarını takip edecek ve sorgulayacak, ihlal kurbanlarının ve yandaşlarının işbirliğini sağalayacak, kısaca aktif biçimde kamuoyu oluşturacak merkezlerin (sivil toplum örgütlerinin) kurulması kaçınılmazdır. Bu da yeterli değildir. Osmanlı'nın son dönemlerinden bu yana, Milli Mücadele dönemi dahil, Batılı Devletlerin Türk topraklarında işlemiş oldukları sivil halka yönelik cinayetlerin, simgesel adreslerde (Cihangir Karakolu, Kordonboyu, Gaziantep Çarşısı vd.) anıtlaştırılarak her yıl akademik etkinliklerle anılması ve yayın yapılması gereklidir. Aynı şekilde, yaklaşık 30 yıldır A.B.D.'de hapiste tutulan Leonard Peltier'in şahsında Kızılderilileri,

Hispanikleri, Zencileri, Aborjinleri, Filistinlileri, Cezayir kurbanlarını, Bask ve Kuzey İrlandalı yurtseverleri, Alman faşistleri tarafından yakılan Solingen'deki Türk ailesini, Irak Türkmenleri'ni ve de İkinci Dünya Savaşı döneminde soykırıma tabi tutulan Yahudileri ve Çingeneleri her yıl hatırlayacak ve dünya kamuoyuna hatırlatacak, en az NED, IRI, Heinrich Böll, Konrad Adenauer, Firedrich Ebert Vakıfları kadar NGO (!) statüsünde, en az onlarınki kadar yurtdışı temsilcilikleri olan devlet destekli-geniş bütçeli örgütler kurulmalıdır.

Ama önce, 21. yüzyılda hâlâ devam etmekte olan soykırımın Türk kurbanlarına el uzatılmalı; onların haklı insanlık davalarına sahip çıkılmalıdır: Kırım Türkleri ve Karabağ Türkleri!...

Uluslararası Hukukun tüm bağlayıcı hükümlerine karşın, bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin topraklarının önemli bir bölümü, bugün hâlâ Ermenistan'ın askeri işgali altındadır. Savaştan canını kurtarabilen Karabağ Türkleri, ki yaklaşık 1.5 milyona yakın nüfusu ile sefalet sınırlarının altındaki koşullarda, Azerbaycan topraklarında yaşam savaşı vermektedirler. Türkiye'yi 1915 olayları nedeniyle mahkûm (!) eden Batılı ülkeler ise, Karabağ'daki hukuksuzluğa, vahşete, egemenlik haklarına tecavüze, fiili işgale ve de insan hakları ihlallerine karşı -deyim yerindeyse- "körleri ve sağırları" oynamaktadırlar.

İşte, Kırım ve Karabağ Türkleri'nin haklarına sahip çıkmak, sadece tarihi ve insani bir borç değil; uluslararası arenada başvurabileceğimiz karşı koz, atak nitelikli bir ulusal dışpolitikada kullanacağımız stratejik öneme sahip olgular olarak kabul edilmeli ve değerlendirilmelidir.

I. BÖLÜM:

TÜRKSÜZ KIRIM-YÜZBİNLERİN SÜRGÜNÜ
(1944-1974)

SOVYET ANAYASASI İSTATİSTİKLERİ, YALANLARI VE EŞİTSİZLİĞİ

Eşitlikçi söylemleri açısından Sovyet Anayasası'ndan daha "insancıl" ve daha "mükemmel" bir başka anayasa gösterilemez. Stalin, bu anayasanın ruhunu; Aralık 1917 "Rusya ve Şark'taki Emekçi Müslümanlara Hitap"ından almıştır. Bu bildiride şöyle deniliyordu:

"Rusya Müslümanları, Volga boylarının Kırım Tatarlar'ı Sibirya ve Türkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Kafkas ötesi Türkler ve Tatarları, Kafkaslar'ın Çeçenleri ve dağlıları. Rus Çarları zalimleri tarafından camileri, minberleri yıkılmış, dinleri, âdetleri çiğnenmiş olanlar, biz sizlere hitap ediyoruz.

Bundan böyle sizin akide ve âdetleriniz, millî ve medenhi bütün müesseseleriniz hür ve her türlü taarruzdan masun olduğu ilân olunuyor. Yani millî hayatlarınızı hür ve engelsiz olarak tesis ediniz. Sizin buna hakkınız vardır."[1]

Komünizm Rusya'ya iyice yerleştiğinde acaba bu vaadlerin hangisi yerine getirilmişti? Aynı şekilde Sovyet Anayasası da anlam ve uygulamada taşıdığı değer itibariyle yukarıdakinden hiç de farklı sayılmaz. Bu göstermelik anayasa, 1936'da hazırlanırken, Stalin büyük bir adalet ve beklenilmeyen bir müsamaha göstererek gayrı Rus hukukçuları da dâvet etmişti. Ancak, çok kısa bir müddet sonra, anayasayı hazırlayan gayrı Rus hukukçulardan Türkmenistanlı

1 Kurat, Prof. Dr. Akdes Nimet: Türkiye ve Rusya, D.T.C.F. yayını, s. 650, 1970, Ankara.

Aytakoğlu, Kafkasyalı Musabek, Tacikistanlı Rahimbay, Özbekistanlı Hocaoğlu vs. 1937 temizlik yıllarında "Burjuva Milliyetçileri" damgası vurularak imha edilmişlerdir.[2] Dolayısıyla anayasanın usulü hakkında Stalin'den olarak yorum yapabileck bir tek "çıban başı" bırakılmamıştır.

Sovyet Anayasası'nın 127. maddesi gereğince Sovyetler Birliği vatandaşlarına; "şahsın dokunulmazlığı", 125. madde ile de; "söz ve toplanma" hürriyetleri garanti edilmektedir. Fakat bunlar hiçbir zaman yerine getirilmediğinden tatbik sahasında bir kıymeti haiz bulunmamaktadır.[3]

Kruşçev, 23 Eylül 1960 tarihinde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önünde şöyle diyordu:

"Anayasamıza göre devletimizin 15 Cumhuriyetinden her birinin arzu ettiği zaman birlikten ayrılmaya hakkı vardır."

Gerçi, Sovyet Anayasası'nın 17. maddesinde böyle bir hüküm vardır. Fakat aynı anayasanın 21. ve 133. maddeleri bu imkânı bertaraf etmektedir. 21. madde: "Birlik içindeki şahsî haklar bütün Sovyet vatandaşlarına tanınmıştır." 133. madde ise: **"Vatanı müdafaa etmek her Sovyet vatandaşının mukaddes vazifesidir. Vatan ihanet, sadakat yeminini bozma, düşmana kaçmak, devletin askerî kuvvetini azaltmak, casusluk, suçların en ağırı gibi kanun hükümlerince ezalandırılır"** der.

Sovyet görüşüne göre: "vatan" tâbiri bütün Sovyetler Birliği'ni ihtiva eder. Askerî kudret ise bölünmez bir bütündür. Netice olarak anayasanın 17. maddesinden istifadeye kalkışmakla, 21. ve 133. maddelere göre kendiliğinden ağır bir suç meydana gelir.

Anayasanın yukarıda adı geçen 17. maddesinin gerçek mahiyeti hakkında Stalin; 12. Komünist Partisi Kurultayı'na sunduğu: "Parti ve Devlet Kuruculuğunda Millî Anlar" konulu rapor üzerine yaptığı "Sonsöz" konuşmasında şöyle diyordu:

---

2 Zaczkowski, Wlodzimirez: la Russie Soviétique. Nouvel Empire Colonial, s. 35, 1960, Beyrut.

3 Winterton, Paul: Rusya'nın İç Yüzü., Çev. Ferda Kocaçimen, s. 130-131, 1946, İstanbul.

"Milletlerin kendi kaderlerini bizzat tayin etmeleri hakkının yanısıra bir de işçi sınıfının kendi iktidarını güçlendirme hakkı vardır ki, kader tayin etme hakkı işte buna tâbidir.

... üstünlük ikincisindedir. Meselâ 19204'de işçi sınıfı iktidarının çıkarlarını korumak üzere Varşova'ya girmemiz gerektiği zaman durum, işte böyle idi."[4]

Sovyet Anayasası'nın olmayan gerçekçiliğinin yanısıra aynı özellikleri istatistiklerde de görmek mümkündür. Sovyet istatistiklerinin güven derecesini tetkik hususunda başlıbaşına bir kitap yazılabilir. Nitekim bu konu, Çin-Sovyet bloku dışında kalan memleketlerin birçok mütehassısları tarafından dikkatle etüd edilmiş, hemen hemen ekseriyet görüşü ile neşrolunan bu istatistik rakamlarının ya ciddî plânlama maksatları için kullanılan rakamlara, veyahut da doğrudan doğruya hayal mahsulü olan kendilerine müstenid bulunduklarında müttefik kılınmıştır.[5]

Fizikî verim istatistiklerinin son yıllarda daha fazla miktarda elde olunabilir hale gelmelerine rağmen, bazı önemli madde ve fasıllara göre "yüzde" nisbetiyle verilmektedir. Bu tarz, bilhassa propaganda maksatlarına çok uygun düşmekte ve istenildiği zaman Sovyet halkından işlerin hakiki mahiyetini saklamaya yaramaktadır.[6]

Bu konuda canlı bir örnek de verilebilir: Stalin, 120 yılında Rusya devleti sınırları içinde 30 milyondan fazla Türk'ün yaşadığı hakkında bilgi vermişti. Halbuki Sovyetler 1959'da, memleket sınırları içinde 25 milyon Türk'ün yaşamakta olduğunu açıkladı.[7] Ayrıca Azerbaycan İlimler Akademisi Sosyal Bilimler Şubesi Sekreteri tanınmış Türkolog Prof. Dr. Mehmet Şirali, Şubat 1969'da yaptığı konuşmada şöyle diyordu:

---

4 Stalin, J.: Külliyatı, 5. cilt, s. 265, 1952, Moskova.

5 Nove, Alec: Yedi Yıllık Sovyet Plânı, Sovyet İktisadî Kalkınma ve Potansiyeli Üzerine Bir Etüd, s. 11, 1961, Ankara.

6 Nove: a.g.y.

7 Central Asian Review, 4. sayı, s. 302-327, 1960, Londra.

"1959 nüfus sayımı, Sovyetler Birliği'nde "birbirlerine akraba" ve "Türk dillerinde konuşan, okuyan ve yazan" ve sayıları 25 milyonu bulan "23 halkın yaşadığını ortaya koymuştur."[8]

Acaba ne sebepten çocuk yapmayı seven Türkler'in sayısı artmamış, aksine azalmıştır? Türkler Sovyet rejiminin ve katliamların kurbanı oldular.[9] Anak bu rakamlardaki Sovyet istatistik tekniğinin (!) rolünü de unutmamak gerekir.

Sovyet yalanları, anayasanın ve gerek istatistiklerinin özünü teşkil ettiği için gerçekten önemlidir. Bugüne kadar Sovyet rejimi, devam etmiş ve hâlâ devam ediyorsa, bunda Sovyet yöneticilerinin yalan ilminde (!) ihtisaslarının ilerlemiş olmasının rolü büyüktür. Kısacası, rejimi kurtarmak isteyen her Sovyet lideri yalancı olmaya mecburdur. Ancak bu mecburiyet, sadece dış siyaset yönünden değil, kendi vatandaşlarına da uygulanması yönünden dikkat çeker. Bunun örnekleri sayısız denilebilecek çokluktadır:

Başta Lenin olmak üzere Sovyet Rusya Cumhuriyeti hükümetinin 15 Kasım 1917'de ilân ettiği: "Rusya Milletleri'nin Hukuk Beyannamesi" başlıca şu dört maddede özetleniyordu:

1. Rusya Milletleri'nin eşitsizliği ve egemenliği,

2. Rusya Milletleri'nin, Rusya'da ayrılarak bağımsız devletler kurmak da dahil, kendi kaderlerini serbestçe tayin etme hakkı,

3. Her türlü millî ve millî-dinî imtiyazların ve kısıntıların kaldırılması,

4. Rusya'da yaşayan millî azınlıkların ve etnik grupların serbestçe gelişmeleri.[10]

Bu deklarasyon, siyasî bir hokkabazlıktan başka bir şey değildir. Bu dört ana ilke üzerine kurulan Sovyet Rusya'da acaba bu ilkelere ne kadar uyulmuştur ve uyulmaktadır? Kırım Türkleri'nin başına gelenler, bu sorunun canlı bir cevabını teşkil eder. "Yalan" üzerine kurulan komünist sisteminin örnek yoldaşlarından Sovyetler Birliği

8 Kırımal, Dr. Edige: Muhtelif Haberler, Dergi, 56. sayı, s. 78, 1969, Münih.

9 Hayıt, Dr. Baymırza: Komünizm ve Türk Dünyası. s. 60, 1971, Ankara.

10 Obrazovaniye SSSR. s. 19-20, 1949, Moskova.

Yüksek Şûrası Milletler Meclisi Başkanı Y. İ. Paletskis, "Milliyetler Meselesi Üzerine Lenin Öğretisi ve Sovyetler Birliği'nde Milliyet Probleminin Pratik Çözümü" konulu konferansında şöyle diyordu:

"Halkların gerçek bersebt birleşme ve işbirliği yoluna girmelerinin, yalnız her çeşit zulmün yokedileceği ve milletlerin eşitliği prensibinin gerçekleşeceği bir toplumda mümkün olabileceğini Marks, Engels ve Lenin insanlığa göstermişlerdir."(11)

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri L. İ. Brejnev şöyle diyord:

"Biz her zaman Lenin'in şu sözlerini hatırlıyorduk: Ancak çeşitli menfaatlerine gösterilen büyük ihtimam, anlaşmazlıkları doğuran şartları ortadan kaldırmakta ve ayrı ayrı dillerde konuşan işçi ve köylüler arasında sağlam bir itimat yaratmaktadır."(12)

Yine aynı konuşmasında Brejnev, şu soruyu sorarak devam ediyor: **"Sovyet devletinin 50 yıllık mevcudiyeti süresince millî meseleyi çözümleme tercübemiz dünyaca kabul edilmemiş midir?"**(13)

Günümüz Sovyet liderleri tarafından bu kadar takdir edilen Lenin, yukarıda adı geçen beyannamede insancıl zihniyeti edebî bir uslhupla sahneye koyar gibi sunarken, diğer yandan da şöyle diyordu:

"Ölüm korkusu kitleler arasında yayılmalıdır ve bu suretle emin zafer... Düşmanın merhametsizce imha edilmesi, onların vazifesi olacaktır."(14)

Sovyet halkları arasındaki eşitlik teranesini işleyen daha sayısız örnekler verilebilir. Aşağıdaki örnek, anlam bakımından oldukça mânidardır:

---

11 Kommunist Tacikistan'a, 17 Nisan 1969; Tekiner, Süleyman: Sovyetler Birliği'nde Milletler Problemi. Dergi, 58. sayı, s. 56, 1969, Münih.

12 Hoover, J. Edgar: Düşmanınız Kimdir? Çev. A. Haşim Aytural, Emniyet Genel Müdürlüğü Önemli İşler Yayını, s. 40, 196, Ankara.

13 Brejnev, L. İ.: Leninst Halkların Dostluk Bayrağı Altında. Pravda, 24.12.1967, Moskova.

14 Hoover: a.g.y.

"Memleketin birçok küçük millet ve halkları, büyük Rus milletinin kardeşçe yardımı sayesinde, başka şartlar altında asırlara ihtiyaç gösteren gelişme yolunu 20-25 yıl süresince katetmişlerdir."(15)

Sadece bu örnek, Sovyet eşitsizliğini en iyi bir şekilde ifade eder. Kaldı ki Sovyetler Birliği'nde bütün halklar eşitti ve millet ayırımı yoktu. Yine aynı konu Sovyetler Birliği'nin cahilliğini her fırsatta ortaya koyan naziyatçılarından G. Zimanas'ın oldukça basit ve komik sözlerini örnek olarak verebiliriz. Zimanas diyor ki:

"Memleketimizde milletlerin eşitsizliği fiilen ortadan kaldırılmıştır. Bütün milletler kendilerinin maddî ve manevî kültürlerini geliştirmişlerdir. Fakat çeşitli milletlerin reel hayat tarzında henüz belirli farklar vardır. Meselâ, bir cumhuriyetin hiç madeni yok iken, diğerinde maden bolluğu vardır."(16)

Zimanas gibi ünlü Sovyet "nazariyatçılarına" sormak gerekir: Özbekistan'da yetiştirilen milyonlarca ton pamuğu işleyecek fabrikaların % 90'ı Özbekistan dışında olduğuna göre, acaba Özbekistan'ın pamuğu bol üretmesinden sağladığı fayda nedir? Kaldı ki, "milletlerin eşitliliği" konusunda verilebilecek sayısız örnek varken, "maden" örneğini vermek, ancak cahilce, hatta çocukça bir hareket ve düşünce tarzı olmaktadır.

Sovyetler Birliği'nde "halkların eşitliliğinin" yanısıra bir de "insanların eşitliği" prensibi vardır. Bu prensibe ne dereceye kadar uyuluyor? Bu soruya, en canlı cevabı Kırım Türkleri vermektedir. Kırım Türkleri, 1967 yılına kadar hukuken ve fiilen ikinci sınıf vatandaş kadrosunda yer alıyordu. Hem de ayırım yapılmaksızın bu halkın bütün fertleri için durum böyle idi. Bu konuda denilebilir ki; dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen zümre idaresi, Sovyet

15 SSR. Kak o yest, Populyarnıy İllustrirovannıy spravoçnik, Gosizdat politçeskiy Literaturi, s. 105, 1950, Moskova.

16 Pravda, 24.1.1969, Moskova.

Rusya'da vardır. Bu gerçeği Sovyet Rusya'yı görmüş olanların gezi kitaplarında da okumak mümkündür.[17] Moskova'da d airesi, Karadeniz kıyısında yazlık-köşkü, altında otomobili olanlar, yani Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi üyeleri, Yüksek Şûra Prezidyumu üyeleri ve yüksek kademede yer alan subaylar ve memurlar ile KGB (gizli polis) mensupları bu mutlu zümreyi teşkil ederler. Bunların sayısı, ülkenin nüfusuna oranla devede kulak cinsinden kalır. İdareci ve diplomat yetiştiren okullarda bunların çocuklarına öncelik tanınır.[18]

Bu konuda Lenin der ki: **"Parti, proleterya'nın sınıf birliğinin en yüksek şeklidir."**[19] Ancak bugün, bu sınıf birliğinden apayrı, mutlu, âdeta aristokrat bir yönetici sınıf yaşamakta ve sadece bunlar Sovyet Rusya'nın kaderini ellerinde tutmaktadırlar.

Yine aynı konuda bir başka örnek daha verilebilir: Sovyetler Birlği Komünist Partisi, 1964'te yapılan hesaplara göre 11,5 milyon üyeye sahip bulunmaktadır.[20] Bu rakam, bütün nüfusun % 5'ini biraz geçiyor. Sovyet vatandaşlarının çoğuna nisbetle bu azınlık büyük imtiyazlara sahiptir. Buna karşılık da mesuliyetleri büyüktür. Lenin'e göre komünistler, **"İlerici sosyal şuurun en yüksek örneğini**

---

17 Turgut, Mehmet: Taşkent'e Doğru. 1969, Ankara; Demirer, Mehmet Arif: Orakla Çekiç Altında. 1969, Ankara; Tevetoğlu, Dr. Fethi: Benim Gördüğüm Bugünkü Rusya. 1968, Ankara: Ağaoğlu, Samet: Sovyet Rusya İmparatorluğu. 1967, Ankara; Rado, Şevket: 50. Yılında Sovyet Rusya, 1968, İstanbul; Süphandağlı, Sabri: Odesa'dan Orta Asya'ya. 1968, İzmir, Ertuğrul, Prof. Dr. Ali: Sovyetler Birliği Seyahati İntibaları. 1967, Ankara; Çetiner, Yılmaz: Rusya Seferi. 1969, İstanbul; Anday, Melih Cevdet: Sovyet Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Bulgaristan, Macaristan. 1969, İstanbul; Üstün, Nevzat: Sovyetler Birliği'nden Batıya. 1966, İstanbul: Yıldırım, Yusuf: İnanmıştım! 1972, Ankara; Selçuk, İlhan: Uzak Komşu Rusya'dan Gezi Notları. 1699, İstanbul: Yalçın, Prof. Aydın: Uzak Komşumuz Sovyetler. 1968, İstanbul vs.

18 Kaznacheev, Aleksandr: Bir Sovyet Sefaretinin İçyüzü, s. 8-10, 1963, Ankara.

19 Ludwig, Emil: Stalin, Çev. Nahit Kerven, s. 136, 1945, İstanbul.

20 Pravda, 27.10.1964, Moskova.

temsil ederler ve fevkalâde kabiliyetleri ile umumî hayatın her safhasında rehberlik yaparlar."[21] Bu durumda komünizmin dayandığı; "Her insan eşit ve sınıf farkı yoktur" ilkesi nerede kalıyor?

Sonuç olarak, örneklerden de anlaşılacağı üzere Sovyet Rusya; "komünizm"le değil, enternasyonalizmin arkasında yatan Rus milliyetçiliği ve proleter hâkimiyetinin arkasında yatan sınıf diktatörlüğü ile yönetilmektedir.

21 Brunner George: Sovyet Komünist Partisi'nin Hukukî Statüsü. "Kızıl Dünya", T.T.O.S.O. ve T.T.B. yayını, s. 19, 1966, Ankara.

SOVYET HÂKİMİYETİ ALTINDA KIRIM TÜRKLERİ

A) Sovyet Hâkimiyeti Altında Kırım'da Türk Katliâmının Kısa Özeti (1918-1941)

Sovyet hâkimiyeti altında Kırım Türkleri'nin 1918-1941 devresinde uğradığı katliâmlar aslında başlıbaşına, çok geniş bir araştırma konusudur. Sovyet devrinde Moskova yöneticilerinin Kırım siyaseti birkaç cümle ile özetlenebilir: Kırım Türkleri'ni topyekûn imha etmek, bunun yanısıra onların millî kültürlerini de büsbütün ortadan kaldırmak; kısaca, Kırım'ın Ruslaştırılması bu siyasetin başlıca hedefi idi. Moskova bu siyaseti aşağıdaki dört ana koldan yürütüyordu:

A) Kültür Yolu ile Tasfiye,

B) Yok ederek Tasfiye,

C) Cebrî Sürgün Yolu ile Tasfiye,

D) Haricî Cebrî Sürgün Yolu ile Tasfiye.

Kırım'da Sovyet hâkimiyetinin ilk 20 yılı (Kasım 1920-Kasım 1941) iki esas devreye ayrılır:

1. 1928 yılına kadar süren ve bilhassa Veli İbrahim (Kırım Merkezî İcra Komitesi Başkanı) zamanına rastlayan "Tatarlaştırılma" devresidir. Bu devre Kırım Türkleri tarafından "altın yıllar" olarak nitelendirilir.

2. 1929-1941 yıllarını içine alan ve Kırım'ın "Sovyetleştirilmesi" adı verilen devre. Bu devrede Kırım Türkleri'nin millî muhtariyet hakları fiilen tasfiye ediliyor, bunu takiben "kollektifleştirme", "sanayileştirme" ve "Ruslaştırma"ya tekabül eden "Sovyetleştirme" başlıyor.

Kırım Türk Cumhuriyeti'nin 1918'de bolşevikler tarafından ortadan kaldırılması üzerine, Kırım Türkleri'nin esaret hayatı yeniden başlamıştır.

Katliâmın ilk perdesi; Millî Hükümet Başkanı Çelebi Cihan'ın vahşice katledilmesi ile başlamış; kısa zamanda, milliyetçi olarak temayüz eden aydın Türklerin imhası ile tamamlanmıştı. 1920 Kasım'ında Macar komünisti Bela Kun, Kırım'da iktidarını tesis etti. Bu kötü şöhretli Macar, kitleleri korkutarak dehşet salma siyasetini takip etti. Bunun sonucu, 60-70 bin Türk kurşuna dizildi veya Sibirya'ya sürgüne gönderildi.

Bela Kun'un terörüne karşı çıkarılan isyanlarla Kırım âdeta çalkalandı. Bu durum, 18 Ekim 1921'e kadar sürdü. Bu tarihte İslâm Dünyasının sempatisini kazanmak isteyen Sovyet Rusya, Kırım'da: "Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"ni kurdu. Sadece kâğıt üzerinde görülen Kırım Türk Cumhuriyeti'nin muhtariyeti, Kırım Türkleri için bir avantaj olmamış, bilâkis, Sovyet Rusya'nın dış siyasetinde Türk-İslâm Dünyasına karşı önemli bir yardımcı koz olmuştur.

Sovyet yöneticilerinin Kırım Türkleri'ne uygulamış olduğu topyekûn imha siyasetinin ikinci perdesi, 1921 Kasımında yaratılan sunî kıtlıkla başlamış, 1922 Haziranına kadar devam etmiştir. Açlık sonucu Akyar (Sivastopol) nüfusunun % 11'i, Bahçesaray nüfusunun ise % 55'i hayatlarını kaybetmiş; toplam olarak bu kıtlık; Kırım nüfusunun % 21'inin eksilmesine sebep olmuştur. Bu arada 50 bin kişi Kırım'a terketmiştir. Ölenlerin % 60'ı yani 60 bin kişi Türk idi. Tamamen kasıtlı olarak yürütülen bu provokasyon sırasında Türkiye'nin buğday yardımı yerine ulaştırılmamış, İtalyan Kızılhaç'ın yardımı da reddedilmiştir.

1926'da yapılan sayımda 714 bin olan Kırım nüfusunun % 25'ini Türkler teşkil ediyordu. Kırım'ın idarî makamlarının Türkler'in eline geçmesi ve bunların ırkdaşlarına "altın yıllar" yaşatması üzerine imha hareketinin üçüncü perdesi açılmıştır. 1927 yılı sonunda başlatılan "burjuva milliyetçisi" tasfiyesinde Veli İbrahim kurşuna dizildi ve onun 725 kişilik kadrosu da sürgüne gönderildi. Hemen

arkasından 3500 kadar Türk aydını daha kurşuna dizildi veya sürgüne gönderildi.

İmha hareketinin dördüncü perdesi, "kollektifleştirme" adı altında açıldı. "Kulak" ve "aşağı kulak" (büyük ve orta çiftlik ağaları) olarak 40-50 bin Kırımlı Türk köylüsü Sibirya'ya ve Urallar'ın işçi kamplarına sürülmüştür. Bunların mühim bir kısmı sürgünde ölmüştür.

İmha hareketinin beşinci perdesi, 1929 Alakat ihtilâli ile başlamış; bu ihtilâl Sovyet askerî birlikleri tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. İhtilâli hazırlayan ve katılanlardan binlerce Kırım Türk'ü kurşuna dizilmiş veya sürgüne gönderilmiştir.

İmha hareketinin altıncı perdesi, Sovyet hükümetinin Ukrayna ve Kırım'a ait buğdaydan köylülerin elinden zorla alarak Avrupa'ya ihraç etmesi sonucu meydana gelen kıtlık ile açılmıştır. Sovyet hükümetinin fizikî imha hareketinde takip ettiği en etkili yol olan "sunî kıtlık" 1921-1922'de bütün ülkede 6 milyon, 1930-1933'te ise 7 miyon insanın hayatına malolmuştur. Bu son tertibe isyan eden "Kırım İcra Komitesi" Başkanı Mehmet Kubay sürülmüş, yerine "kuvvetli bir Sovyet hükümeti" kurulmuştur.

İmha hareketinin yedinci perdesi, 1931-1936 yılları arasında din adamlarının tasfiyesi ile başladı. 1938'de bin kadar câmi kapatılmış, din adamları Sibirya'ya mecburî çalışma kamplarına (ölüm kampları) gönderilmişti. Yine aynı tarihler arasında "Kırım İcra Komitesi" Bakanı İlyas Tarhan ve "Halk Komiserleri Heyeti" Başkanı Sameddin başta olmak üzere, binlerce "milliyetçi" komünist, idam veya sürgün edildiler. Aydınların tasfiyesinden Türk köylülerinin bir kısmı da kurtulamadı. Bu devrede Kırım Türkleri, "Troçkizm" "milliyetçilik ve ihtilâl aleyhtarlığı" ile suçlandırıldı.

İmha hareketinin sekizinci perdesi, İkinci Dünya Savaşı'nda Alman-Rus cephesinin teşekkülü üzerine başlamıştır. 1939 nüfus sayımına göre, Kırım'ın nüfusu 1.126.824 olarak tespit edilmişti. Bu ülke içindeki Türk unsur %% 23,3 olup, Kırım Türkleri'nin bir kısmı hâlâ Kırım dışında, sürgünde yaşamaktaydı. Bundan şu sonuç çıkar: Ruslar Kırım'ı işgal ettikleri 20 yıl zarfında (1921-1941) 100-

700 bin Kırım Türkü'nü imha etmiş veya sürmüşlerdir. Bu rakamlar, Kırım'ın 1917 yılındaki Türk nüfusunun yarısına eşittir. Görülüyor ki çocuk yapmayı seven Kırım Türkleri'nde nüfus artacağına, sistematik bir surette nüfus azalması olmuştur.

Bilhassa 1931-1936 deresinde imha edilmek istenen; Kırım Türkleri'nin fizikî yapısı değildi. Onun millî kültürüne de yıkıcı darbeler vuruldu. Millî edebiyat, folklor çalışmaları yasak edildi. Slav alfabesi mecbur tutuldu. Bütün bu hareketler; "Kırım'ın Sovyetleştirilmesi", Kırım Türkleri'nin dil, din, kültür, kısacası millî benliklerinin imhasından başka bir şey değildi. Sovyet esareti altında Kırım Türkleri, binlerce aydın evlâdını kaybederek, 1931 yılına kadar varlığını sürdürdü. Aşağıda adları yazılı olan Türk aydınları, muhtelif tarihlerde öldürülmüşlerdir:

Bekir S. Çobanzade (Prof., Türkolog, şair ve yazar)
Hamdi Giraybay (Şair)
Abdülhakim Hilmi (Tarihçi, ilim adamı)
Hasan Sabri Ayvaz (Prof., şair, yazar, gazeteci)
Osman Akçoraklı (Tarihçi, müzeci, arkeolog, hattat)
İsmail Liman (Arap dili ve edebiyatı Prof., yazar, şair)
Habibullah Odabaş (Prof., yazar, idareci)
Derenayırlı Osman (Doktor, yazar, idareci)
Ali Hasan (Hoca, eğitim bakanı)
Bilâl Çeşmeci (Hoca, eğitim bakanı)
Ramazan Aleksandroviç (Hoca, eğitim bakanı)
Mehmet Abdullah (Doktor, yazar)
Hasan Şumin (Hoca, üniversite rektörü)
Ömer İpçi (Yazar)
Abdullah Lâtifzade (Şair)
Eşref Şemizâde (Şair)
Gabiler (Hoca, üniversite rektörü)
Yakup Aziz (Hoca, tarihçi)
Kerim Cemalettin (Dilci, idareci, hoca)

İbrahim Bayraşefski (Metodist, hoca, idareci)
Abdürrahim Sükûti (Gazeteci)
Irgat Kadir (Şair)
Kerim Camanaklı (Şair)
Cavtöbeli (Şair)
Hasan Rıfat (Kompozitör, öğretmen)
Yahya Şerafettin (Kompozitör)
Raşit Bağçıvan (Yazar, öğretmen, fizikçi)
Tanabaylı (Öğretmen, dilci)
Seyit Ömer Turpçu (Botanikçi)
Mustafa Bekir (Eğitimci, idareci)
Ömer Aziz (Eğitimci)
Mahmut Ömer (Doktor, idareci)
Seyit Mehmet Murtaza (Yazar, hoca)
Mahmut Rıfat (Hoca)
Emir Musa (Hoca) v.s.

Yukarıdakilerin mesleklerine dikkat edilirse, çoğunluğunun eğitimci olduğu göze çarpar. Aslında Ruslar'ın da esas gayesi; Kırım Türkleri'ni, aydın liderlerden mahrum bir sürü haline getirmekti.

Kırım Türkleri'nin gerek fizikî ve gerekse kültürel imhası Moskova açısından istenilen sonucu vermemişti. Yirmi yıllık korkunç tecrübeden sonra Ruslar, Kırım Türkleri'nin kültürünü ve millî zihniyetini yıkamayacaklarını anladılar; Kırım Türkleri'ne tarihlerini unuttırmanın, sınıf mücadeleleriyle millî vicdanlarının boğulmasının kabil olamayacağını gördüler. Bunu gözönünde tutarak onları, toplu halde yurtlarında bırakmanın tehlikeli olacağını kestirdiler ve Kırım Türkleri'ni topyekûn sürgün etme plânlarını yaptılar.

B) *Kırım'da Sovyet Hâkimiyetinin Sonu (1941)*

İkinci Dünya Savaşı'nda Alman-Rus cephesinin kurulması üzerine Stalin'in Rus olmayan milletlerden beklediği sadakatsizlik korkusu kuvvetlenmeye başlamıştı. Kuzey Kafkasya'da yaşayan

Çeçenler'in ve Kırım Türkleri'nin topyekûn sürgün meselesi, bu sıralarda müzakere edilerek karar altına alınmış; fakat yalnız Kırım Türkleri'nin sürülmesi, Alman istilâsının başlaması üzerine, ileri bir tarihe bırakılmıştı.[22]

Nitekim Alman ordusu Kırım'a girdikten sonra, Akmeşçit şehrinin resmî hükümet dairelerinden birinde, Stalin hükümetinin daha 1941 sonbaharında Kırım Türkleri'nin tüm olarak Kazakistan'a sürgün etme niyetini ortaya koyan bir belgenin ele geçirildiği bilinmektedir.[23]

Kızılordu birlikleri Kırım'ı elden çıkarmak gerektiğini anlayınca, Kırım'da umumî bir tedhiş havası yarattı. Geride Almanlar'a yardım edebilecek bütün unsurları temizlemeyi hedef edinen Kızılordu birlikleri, binlerce masum Türk'ün kanına girdiler.

Akmeşçit şehrinde yaşayan ve olaylara bizzat şahit olan İlyas Musabay; "geceyi gündüze katan NKVD idaresi durmadan sivil halkı tevkif ve idam ediyordu"[24] diyordu. Yine Akmeşçit şehrinde, 29 Ekim 1941 tarihinde, Akmeşçit hastanesinde yatan hasta ve ağır yaralı Sovyet askerlerini Sivastopol şehrine nakletmek üzere şehir garında vagonlara bindirdiler. Fakat tren hareket etmedi ve bolşevikler 31 Ekim sabahı saat 9'da vagonları ateşe verdiler. Diri diri yanan hasta ve yaralı Sovyet askerlerinin yürekler paralayıcı feryatları ile iniltileri sivil halk tarafından duyulmasın diye komiserler vagonların kapılarını alelâcele kapatıyorlardı. 1 Kasım sabahı tamamıyla yanmış olan trenin ancak külleri kalmıştı.[25]

31 Ekim yani Kızılordu birliklerinin Akmeşçit'i tahliye ettikleri günün arifesinde "NKVD binasının bodrumlarında ve şehir hapishanesinde bulunan bütün mahpuslar kurşuna dizilmişti."[26] Kızılordu

22 Sheehy, Ann: Kırım Tatarları. Emel, 69. sayı, s. 20, Mart 1972, İstanbul.

23 Akın, İsmail: Bolşevizm Felâketi ve Kırım Halk Mücadelesi. İmmenstadt/Bihlendorf, 1947; Kırımal, Dr. Edige: Kırım Türkleri. Dergi, 59. sayı, s. 11, 1970, Münih.

24 Kırımal, Dr. Edige: Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliâm. Emel, 16. sayı, s. 36, 1963, İstanbul.

25 Kırımal: a.g.y.

26 Kırımal: a.g.y.

birlikleri Akmeşçit'ten çekildikten sonra, Akmeşçit'in NKVD bodrumlarında meydana çıkarılan birçok ceset arasında kadınlara ve süt emen çocuklara ait olanlar da vardı.[27]

Yine 29 Ekim günü Karasubazar şehrinde tüyler ürpertici bir olay cereyan etmiştir: "Şehir Şûrası'nın Başkanı Spai'nin kumandasındaki bolşevikler, gece saat 12'de, Lunarçarskiy caddesindeki şehir hastanesini yaktılar."[28] 220 yatağı olan bu hastanede 36 hasta diri diri yanmıştır."[29] Karasubazar'dan çekilen NKVD kıt'aları sokaklarda rastladıkları herkese ateş ediyorlardı. Yalta'da mahallî NKVD idaresi, 4 Kasım 1941'de, şehri tahliye ederken, hapishanelerdeki bütün mahpusları kurşuna dizmiştir.[30]

Ricat eden NKVD mensupları, Kırım yollarında yerli halka karşı ateş açıyorlardı. Meselâ, Aluşta ile Yalta arasındaki şosede savaş içinde açılan hendekler, öldürülenlerin cesetleri ile dolu idi.[31]

Bu tedhiş, Kızılordu birliklerinin Kırım'a tekrar dönüşlerinde takınacakları tutumun şiddetini gösteriyordu.

27 Kırımal: a.g.y.
28 Kırımal: a.g.y.
29 Kırımal: a.g.y.
30 Kırımal: a.g.y.
31 Kırımal: a.g.y.

II. DÜNYA SAVAŞI'NDA KIRIM TÜRKLERİ

A) *Alman İşgalinde Kırım Türkleri (1941-1944)*

Hitler Almanyası'nın da Kırım'ı Türkler'den temizleyerek oraya Almanlar'ı yerleştirmek istedikleri, Nürnberg Mahkemeleri esnasında tespit edilmiştir.

"Âdet ve an'anelerimiz ayaklar altına alındı, dinî ve mânevî bütün hâtıralarımız çiğnendi, yazılarımız Rusçalaştırıldı, dilimize Rusça kelimeler sokuldu. Millî benliğimiz çamura atıldı, ayaklar altında çiğnendi. Bir zamanlar çiçekli bir memleket olan Kırım da bütün Rusya gibi, menfur kolhozlar diyarına döndü, köle gibi çalıştırılan ahali ise bütün insan haklarından mahrum bırakılarak, sürünmeye başladı."[32] diyordu bir Kırım Türkü.

Kırım Türkleri yirmi yıl süren korkunç zulüm idaresi sonucu pek çok aydın önderinin yanısıra nüfusunun yaklaşık yarısını kurban vermişti. Hürriyeti esaretle, hak ve adaleti vahşetle, demokrasi ve kıvılcımlarını da istibdatla boğan çürük komünizm rejimi, bütün memleketi öyle bir temerküz kampı şekline okumuştu ki, seslerini çıkarmaya mecalleri kalmayan mazlum milletlere, bu zulümden kurtulmak için münasip bir zaman beklemekten başka yapacak bir şey kalmamıştı.

30 Kasım 1941'de, Almanlar'ın Orkapı ve Arbat şeridinden Kırım'a girmeleriyle Kırım Türkleri, yirmi yıldır hasret oldukları günlere kavuştuklarını zannettiler. Yolda halkın coşkun tezahüratı ile

32 Pûsic, Aydın: Kırım Türkleri'nin Sesi. Azerbaycan, 11. sayı, s. 14, Nisan 1953, Münih.

karşılanan Alman kuvvetleri, hiçbir mukavemet görmeden, bir gün içinde Kırım'ın merkezi Akmesçit'e vardılar. Aynı durum Akyar ve Kerç gibi müstahkem şehirler için sözkonusu olmadı. Almanlar, bilhassa Akyar önünde aylarca durakladılar.[33]

İlk sıralarda Almanlar'ı "kurtarıcı" sanan Kırım Türkleri, ellerindeki bütün imkânlarını kullanarak onlara yardım ettiler. Kırım Türkleri'nin gayesi; hangi şartlar altında olursa olsun, Rus hâkimiyetinden kurtulmak, bağımsız bir devlet kurarak hür dünya insanlığının sahip olduğu bütün maddî ve mânevî hak ve hürriyetlere kavuşmaktı. Bunu kazanabilmek için de, Almanlar'ın kendilerine ne dereceye kadar hak tanıyacağını hesaba katmayan Kırım Türkleri, son varlığını da ortaya atarak mücadelede Almanlar'ın safında yer aldı.

Almanlar Kırım'a girdiklerinde dehşetli bir açlığın başladığını gördüler. NKVD birlikleri geri çekilirken, bütün hububat depolarını ve erzak merkezlerini yakmışlardı.[34] Almanlar kısa bir zaman içinde bu açlığı önlediler. Bu hareketleri, Kırım halkının kendileri hakkında ilk müspet intibalarının meydana gelmesine sebep oldu.

Kırım Türkleri'nden kurulu kılavuzlar sayesinde önce Kerç şehrine giren Almanlar, yine bu kılavuzları sayesinde gizli yeraltı tünellerinden ilerleyerek Akyar'ı ele geçirdiler.[35] Böylece Almanlar az bir zayiatla bütün Kırım'ı işgal etmiş oldular.

Bu durum sadece Kırım'a münhasır değildi. Bütün Rusya'da Alman orduları mukavemet yerine çiçeklerle karşılanıyorlar, sabotajlara uğramıyorlardı. General Vlasov, emrindeki yüzbinlerle teslim olmuş, Alman orduları İdil-Ural'a kadar uzanmıştı. Kolay kazanılan bu zaferlerin arkasında yatan psikolojik sebepleri araştırmayan Almanlar, kısa zamanda kazanılan bu zaferleri "üstün ırk" teorileriyle izah etmeye kalktılar. Kendilerince bütün bu başarılar, üstün

33 Buzinarski, A. ve T.: Kırım Tatarları. Novoye Russkoye Slovo, 21.1.1971, No. 22136, New York.

34 Musa, A.: İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım Halkının Mücadelesi, Azat Vatan, 5. sayı, s. 8, 1952, Münih.

35 Buzinarski'ler: a.g.y.

harp tekniği ve Hitler gibi bir dehânın idaresiyle erçekleşmişti. Bu açıdan bakan Almanlar, işgal ettikleri bölgelerin halklarının "Ruslar'a karşı ordu kurma" isteklerini reddetmişler, onlara hürriyet yerine ismi değişik bir esaret getirmişlerdi.

Almanlar'ın yukandaki bütün bu hareketleri kısaca, "idarî, siyasî ve askerî strateji uzmanlarının körlüğünden başka bir şey değildi."[36]

Halbuki, Almanlar'ın başarılarında önemli rol oynayan unsurun: "Sovyet rejimine asla intibak edememiş Türkler"[37] olduğunu Moskova yöneticileri derhal anlamış ve harp sonrasına müteveccih plânların hazırlıklarına başlamışlardı. Gerçekten de; "Türkler'in Sovyet rejimine karşı besledikleri nefretin kuvvetini, II. Dünya Savaşı gereği gibi ortaya koymuştur. Bu savaş sıralarında Türk orduları ve Türklerle meskûn eyaletler, Sovyet hâkimiyetine karşı amansız bir cephe almışlardı."[38]

Almanlar işgal ettikleri bölgelerde, bilhassa Ukrayna ve Kırım'da işlerine yarayacak kadın-erkek binlerce genci, "doğu işçisi" adı altında esir olarak Almanya'ya fabrikalarda çalıştırmak üzere sevkettiler.[39] Yüzlerce Türk'ü komünist zanlısı olarak kurşuna dizdiler.[40] binlercesini çeşitli suçlardan, Akmesçit ve Nikolayevski şehirleri dışında kurulmuş esir kamplarına hapsettiler.[41]

Bu kamplardaki hayat zorluğu, açlık ve salgın hastalık, yüzlerce Türk gencinin hayatına sebep oldu. Kırım'da Almanlar aleyhine yapılan propaganda ve faaliyetlerin artması üzerine Almanlar, kamp esiri Türkler için bir "şans" tanıdılar. Bunlardan "muhafaza" taburları

36 Baytugan, Binbaşı: İkinci Dünya Savaşı ve Milliyetler Meselesi. Birleşik Kafkasya, 4-5. sayı, s. 9, Kasım 1951, Münih.

37 Fischer, John: Sovyet Cennetinin İçyüzü. Çev. Fethi Kardeş, Varlık Yayını, s. 73, 1974, İstanbul.

38 Pines, Richard: Muslims of Soviet Central Asia, Trends and Prospects, The Middle East Journal, 2. sayı, s. 27, 1955, Washington.

39 Ülküsal, Av. Müstecip: Büyük Facianın 23. Yıldönümü. Emel, 40. sayı, s. 3, Mayıs-Haziran, 1967, İstanbul

40 Kırımal, Dr. Edige: Kırım Türkleri. Dergi, 59. sayı, s. 11, 1970, Münih.

41 Kırımal: Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliâm. Dergi, 5. sayı, 1956, Münih.

kuruldu. Bu taburların vazifesi; "bütün milleyetlere mensup yerli nüfusu savunarak, ancak dağ köylerine saldıran Sovyet çetecilerine karşı savaşmaktı."[42]

Adı geçen "muhfaza" taburları, ki "gönüllü" taburları da deniliyordu, zaten kızıl çetecilere karşı olan mücadelelerini gerçekten gönüllü yapıyorlardı. Almanlar; "bu altı tabura sadece silâh ve birer kumandan vermekle yetinmişlerdi."[43] Bu taburlar, tamamen eskimiş Belçika tüfekleri ile yani I. Dünya Savaşı'ndan kalma silâhlarla teçhiz edilmişlerdi. Hatta elbiseleri bile vaktiyle Belçika'dan getirtilmiş giyimlerdi. Bu birlikleri Alman üniformasına lâyık görmemişlerdi. Halbuki diğer milletlerden teşkil olunan birliklerde Alman giyimi ve silâhı bulunmakta idi.[44]

Kızılordu birlikleri Kırım'ı terkederken dağlık bölgelerde çeteler bırakmıştı. Bunların vazifeleri; Alman kuvvetlerini yıpratmak ve Kırım'ı devamlı bir anarşi ortamı içinde tutmaktı. Kızıl çeteciler "sık sık dağ köylerine baskın yapmak suretiyle yiyeceklerini temin etme yoluna gidiyorlardı."[45] Hatta, dağa, köylü kaçırarak Kırım Türkleri ile Almanlararasında sunî ihtilâflar yaratmaya çalışıyorlardı.[46] Bunlar arasında Türk yok denecek kadar azdı. Nitekim bugün Özbekistan'da çıkan "Lenin Bayrağı" gazetesinin mevcut nüshaları da bunu doğrulamaktadır...[47]

Bu konuda bir görgü şahidi şöyle diyor: **"Almanlar'ın işgalinden evvel seçilmiş Türk komünistlerinin dağlara çıktıkları tamamen uydurma ve yalandır. Ben, Almanlar'ın Kırım'a girmesine kadar matbuatta çalıştım. Bu sebeple Kırım'da çok seyahet ederdim. Bu gezilerimde ilerde Sovyet partizan birliklerinin nüvesini teşkil**

42 Kırımal: Kırım Türkleri, a.g.y.

43 Sheehy, Ann: Kırım Tatarları. Emel, 69. sayı, s. 20, Mart-Nisan 1972, İstanbul.

44 Ali, Alınet Şah: Görülmemiş ve İşitilmemiş Yalan, Novoye Russkoye Slovo, 28 Ocak 1971, 22143. sayı, New York.

45 Kırımer, Cafer Seydahmet: Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan İnkılâbına Sürüklenmesi, s. 74, 1948, İstanbul.

46 Kırımal: a.g.y.

47 Lenin Bayrağı, 1969 yılı kolleksiyonu.

edecek birliklere rastladım. Bu birliklerde Türkler çok azdılar. Sebebi gayet basit: Sovyetler, Türklere güvenemiyorlardı. Bu sebeple partizan birlikleri yalnız Ruslar'dan teşekkül etmişti. Sovyet askerî idaresi, Kırım'ın savunmasını diğer milletlere tahsis etmiştir."(48)

Başka bir Kırım Türkü ise şöyle diyordu: **"Biz, haklarımızı tanımayan Nazilere karşı mücadele açmaktan da çekinmedik. Gayemiz; efendi değiştirerek, yeni esaret zincirleri takmak değil, millî istiklâlimize kavuşmaktı. Ancak bu sebepten idi ki, Naziler binlerce gencimizi öldürdü, yüzlerce köyümüzü yaktı, millî liderlerimizi takibettiler."**(49)

Bunun gibi yüzlerce görgü şahidi aynı ifadeyi tekrar ediyorlar. Nitekim Almanlar, Kırım'da Türk unsurunun mevcudiyetini ortadan kaldırmak için bütün yolları denemişlerdir. Kızıl çetecilerin faaliyetleri de, onların bu yoldaki çalışmaları için bir bahane olmuştur.

1943 yılının sonunda ve 1944 yılının başında, aralarında 80 Türk köyü olmak üzere, 83 dağ köyü ateşe verilmişti.(50) Almanlar, bu köyleri kızıl partizanlara yardımla suçlandırıyorlardı.(51) Alman işgali süresince, Almanlar tarafından yakılan toplam köy sayısı 128'i bulmakta idi.(52) Ancak bu rakamın 154 olduğuna dair bilgiler de verilmektedir.(53) İster 128, ister ve 154 olsun, baştan aşağı yakılan bu köyler ve köy sakinlerinin evsiz, perişan durumu, Kırım'da Almanlar'dan en çok zarar görenlerin Türkler olduğunu doğrulamaktadır.

Almanlar'ın Kırım üzerindeki gizli emelleri ve projeleri bugün sağlam delillerle su yüzüne çıkmıştır. Bu konuda Hitler, yapmış olduğu gizli bir konuşmada şöyle diyordu:

"Ukrayna'nın güney bölgelerini, bilhassa Kırım'ı elde edeceğiz. Buraları münhasıran Alman kolonisi yapacağız."

---

48 Ali: a.g.y.

49 Pûsic: a.g.y.

50 Niyazioğlu, Z.: Vatanperverler Yılnamesi. Lenin Bayrağı, 31 Ağustos 1967, 104. sayı, s. 4, Taşkent.

51 Kırımer: a.g.y.

52 Meydan Larousse, 7. cilt, 75. fasikül, 1972; Kırımal: a.g.y.

53 Pûsic: a.g.y., s. 16.

"Kırım havası limon, mandalina, portakal nevinden meyva ihtiyacımızı karşılayacaktır."

"En güneyde Kırım'a, Kafkaslar'a kadar ulaşım sağlayacağız. Bu yollar boylu boyunca Alman kasabalarıyla düğümlenecek ve kasabalarda yalnız Alman milletinin asıl sahipleri yaşayacaktır."(54)

Nitekim Hitler Almanyası'nın da Kırım'ı Türkler'den temizleyerek oraya Almanlar'ı yerleştirmek istedikleri, Nürnberg Mahkemeleri esnasında ortaya çıkarılmıştır.(55) Bu itiraflar, mahkeme kayıtlarında, Türk-Alman dostluğunu (!) ebedîleştiren bir belge olarak kalacaktır. Hatta, Kırım'a Türkler yerine iskân edilecek ahalinin, Güney Tirol halkının olması da Berlin yöneticileri tarafından karar altına alınmıştı.(56)

Almanlar'ın emperyalist zihniyetini ve fiiliyatını yakından gören antikomünist Türkler'den dağa çıkarak Almanlar'a karşı çete savaşı yapanlar da dolmuştur. Aynı sıralarda Ukrayna milliyetçileri de dağa çıkarak Alman ve Kızılordu kuvvetlerine karşı gerilla savaşı yapıyorlardı. Eğer Almanlar insanî davransalardı, kendilerini bu kadar yıpratan çete savaşını önlemiş olurlardı. NKVD yerine işgal edilen yerlere Almanlar korkunç "gestapo"larını getirdiler. Böylece bütün bir milletin nefretini ayaklandıracak sebepleri Kremlin'e verdiler. Mülteci ve kaçak esirler, Alman fecaatini etrafa yayarken, Almanlar'a karşı olan nefret; komünist rejime olan nefreti bastırmıştı. Savaş, demokrat ve insanî hareket eden bir milletle yapılmış olsaydı, vaziyet hiç şüphesiz ki çok başka olacaktı. Nazilerle savaş yapan milyonlarca kişinin kalbinde yeni bir Rusya'nın ümidi parlamıştı. Hükümet de bu ümidi körüklüyordu. Ancak, bilhassa Ukrayna ve Kırım'da Stalin'e olan eski kinler de unutulmuyordu.(57)

---

54 Cameron, N. - Stevens, R. H.: Hitler'in Gizli Konuşmaları. Hayat Tarih Mecmuası, 11. sayı, s. 23-29, Aralık 1972, İstanbul.

55 Cartier, Raymond: Les Secrets de la Guérre Devoliés par Nurnberg. s, 277, 1946, Paris.

56 Larousse: a.g.y.

57 Kravchenko, Victor: Hürriyeti Seçtim. Rafet Zaimler Yayını, s. 241, 1952, İstanbul.

1. Kırım'ın İşgal Devrinde Siyasî ve İdarî Durumu

Almanlar'ın siyasî, idarî körlüğü ve tecrübesizliği, Kırım'da, Türkler'in millî ve siyasî mânâda teşkilât kurmasına engel oldu.

Kırım için hiçbir siyasî hak tanınmamış ve tanılacağına dair de kesin bir şey söylenmemiştir. İşgal makamlarıyla bu konuda görüşen mahallî liderlere, bu meselenin; "aktüel olmadığı, ancak, Führer'in halledilebileceği" söylenmiştir.[58] Bunun üzerine Türkiye'den Berlin'e giden Kırım Türk Heyeti'nin 1941 yılının Aralık ayında Alman Dış ve Doğu Bakanlıkları nezdindeki çalışmaları ve nihayet doğrudan doğruya Hitler'e yaptığı müracaat da hiçbir fayda vermedi. Kırım Türkleri için istenilen bütün hakların üzerinde ancak savaş kazanıldıktan sonra düşünüleceği ve karar verileceği bildirildi. Bu da Hitler siyasetinin ne kadar dar ve egoist çerçeve içinde bulunduğunu göstermektedir.[59]

Almanlar, temas ettikleri ve birçok meseleler hakkında görüştükleri millî hareket mümessillerine, resmî muhatap gözü ile bakmamışlardır. Ancak Doğu Bakanlığı bünyesindeki "Kırım Leitstelle" 1943'te faaliyete geçtikten sonradır ki, buradaki mümessiller; Kırım Türkleri resmî mümessili olarak tanınmıştır.

Alman askerî işgal makamları dernek faaliyeti olarak sadece, Akmesçit'te "Müslüman Komitesi"nin kurulmasına izin verdi. İlk oturumunu 28 Ocak 1942'de yapan dinî komitenin vazifeleri de Alman makamları tarafından sınırlandırılmıştı. Komitenin başlıca vazifeleri: "Camileri onarmak, komünizm aleyhine propaganda yapmak, gönüllü askerlere vaaz vermek, gönüllü askerlerin ailelerine maddî yardımda bulunmak vs." gibi Kırım Türkleri'nin durumu ve geleceği üzerinde hiçbir tesiri olmayacak basit işlerle dondurulmuştu.[60] Daha sonra hemen hemen bütün şehirlerde kurulan Müslüman Komiteleri'nin bir tek merkez etrafında bağlanmaları teklifi de kesinlikle reddedilmiştir.

---

58 Özkırım, Orhan: II. Dünya Savaşı'nda Kırım Türkleri ile Almanlar Arasındaki Münasebetler. Emel, 25. sayı, s. 16, Kasım-Aralık 1964, İstanbul.

59 Ülküsal, Av. Müstecip: Dobruca ve Türkler. T.K.A.E. yayını, s. 228, 1966, Ankara.

60 Özkırım: a.g.y., s. 17.

Alman askerî işgal makamları, siyasî ve idarî tecrübesizlik ve beceriksizlikleri sonucu Kırım Türk toplumunun gözünden iyice düşmüşlerdi. Şöyle ki; yeni teşkil olunan belediye başkanlıklarına, köy muhtarlıklarına ve iktisadî işletme müdürlüklerine Türkler'in getirilmelerinden kesinlikle kaçınılmıştır. Meselâ; nüfusun % 88'i Türk olan Bahçesaray'ın belediye başkanlığına; şehirde yaşayan dört hanelik Rumlar'dan biri getirilmiştir.(61) Akmesçit şehrinde belediye başkanı Kamenski adında bir Rus, yardımcısı ise yine bir Rus olan Sevastyanov idi. Akmesçit Emniyet Müdürü Granovskiy adında bir Rus olup Türklere ve Yahudilere yaptığı baskı ve zulüm idaresi ile tanınmıştı. Gestapo'nun sağ kolu olan Akmesçit Polis Âmiri Fedov da bir Rus idi. Sadece Kültür İşleri Bakanlığı'nda bir Türk olan Tohtaroğlu bulunmakta idi.(62) Bu zat, yumuşak tabiatlı, sulhsever ve sinek bile öldürmekten çekinen bir insandı. Onun yardımcısı ise gene bir Rus idi.(63) Akmesçit Belediyesi'nin memur ve müstahdeminin % 10 kadarı Türkler'di. Karasu ve Sudak şehirleri dışında Kırım şehirlerinde "viko" namı verilen mahallî iktisadi teşekküller hep Ruslar'ın elinde idi. Bütün bunların yanısıra aşağıdaki büyük hataları da işleyen Almanlar, Kırım Türkleri'nin kendilerinden iyice soğumalarına sebebiyet vermişlerdi:

* Bütün Kırım Türkleri'nin din işlerini yürütecek bir müftünün seçilmesine izin verilmemiştir.(64)

* Her tarafta umumiyetle Rus tercümanları kullanılmış, bunların bilhassa Türkler'e çok zararı dokunmuştur.

* Sokak adlarını gösterir levhalar Rusça ve Almanca yazılmış olup, yazışmalarda Türkçe'nin kullanılmamasına özel bir dikkat gösterilmiştir.

* Kırım Radyosu'nda Rusça ve Almanca yayın yapılmıştır. Türkler için yalnız Cuma günleri millî yayın yapılmış, bu arada yarım saat da Kurân okunabilmiştir.

---

61 Ülküsal: Büyük Facianın 23. Yıldönümü, Emel, 40. sayı, s. 3, 1967, İstanbul.

62 Ali, Ahmet Şah: a.g.y.

63 Rayevska, İrina: Kırım Tatarları, Novoye Russkoye Slovo, 9 Şubat 1971, New York.

64 Kırımer, a.g.y., s. 74.

* Yayın sahasında, tarihteki Kırım millî hareketlerinden, millî kahramanlarından, Türk Dünyası ile olan yakınlık, birlik ve beraberlikten bahsedilmesine müsaade edilmemiştir.

* İşgal zamanında işçi olarak Almanya'ya gönderilenlere ve Kızılordu'dan kaçarak Almanlar'a iltica edenlere, esirlere, Kırım'a dönme müsaadesi verilmemiştir.(65) Ayrıca 1941 sonbaharında Kırım'dan sürgün edilerek Kafkasya'da iskân ettirilen birkaç bin Kırım Türkü'nün de Kırım'a dönmesine izin verilmemiştir. Halbuki onlar, anavatanlarına kavuşma hasreti ve sevinci içinde Kırım sınırında Militopol'e kadar gelmişlerdi.(66)

2. Kırım'da Millî Faaliyetler

Türk Tiyatrosu

Kırım Türkleri bir taraftan camilerinde ibadetlerini yaparlarken, okullarında çocuklarını okuturlarken, diğer taraftan da tiyatrolarını açtılar. Baştan ilâve etmek gerekir ki, bu tiyatro çalışmaları tamamen Almanlar'ın idaresi ve kontrolü altında idi. Onların gayeleri, bu tiyatroların sayesinde askerlerini eğlendirmek ve morallerini yüksek tutmaktı. Tiyatro idarecileri repertuarı; şekil, mânâ ve ruh itibariyle Kırım Türkleri'nin içinden aldıkları efsanelerle hazırlamışlar, edebî bir üslûpla sahneye koymayı başarmışlardır. "arzı Kız", "Bahçesaray Haremi", "Altın Beşik" gibi seçilmiş oyunlarla seyirci karşısına çıkan Türk sanatkârları, yüzlerce defa verdikleri temsillerle Kırım Türkleri'nin bazan gururlarını okşamış, bazan onları ağlatmış, sevindirmiş ve coşturmuştu. Kırım Türkleri, merhum Gaspıralı İsmail Bey'in "Tercüman"ından sonra ilk defa bu tür kültür çalışmasıyla millî varlıklarını hissettirmişlerdi. Kırım'ın bütün şehir, kasaba ve köylerinden binlerce Türk, kamyonlarla, arabalarla Akmeşçit'e Türk Tiyatrosu'nu seyretmeye geliyordu. Bu ilginin başlıca sebebi;

65 Özkırım: a.g.y., s. 18.

66 Kırımal, Dr. Edige: Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliâm. Dergi, 5. sayı, hususî baskı, s. 19, Temmuz 1956, Münih.

millî kıyafetlerin çok renkli, değişik, âhenkli ve çok zengin oluşları, konuların çok meşhur, ilgi çekici ve uyandırıcı olmaları idi. Kırım Türkü, tiyatrosunda kendini, tarihini görüyordu.

Kırım Türk Tiyatrosu'nun daha ilk günlerinde elde ettiği başarıyı, 1942 senesinde Kırım'ı ziyaret etmiş olan Türkiyeli gazeteciler grubundan rahmetli Necmeddin Sadak, Selim Sarper, Nadir Nadi, Hikmet Tuna, Asım Us ve Mithat Bey'ler görmüş ve takdir etmişlerdir.

Sonuç olarak, Kırım'da Türk millî heyecanını uyandırmayı başarabilmiş ülkücü sanatkârların sonu pek hazin olmuştur. Ruslar'ın Kırım'a yaklaşması üzerine Dobruca'ya geçen Türk sanatkârları, Romanya'nın Kızılordu tarafından işgali üzerine komünistler tarafından tevkif edilerek Rusya'nın meçhul bir tarafına götürülmüşlerdir.[67] Âkıbetleri biraz meçhul, biraz da malûmdur.

Millî Basın ve Eğitim

Kırım Türkleri, millî basınlarını kısmen ihya etmeye muvaffak oldular. Alman askerî işgal makamlarının sansürü altında 11 Ocak 1942'de, haftada iki defa çıkan "Azat Kırım" gazetesi yayın hayatına başladı. "Azat Kırım" gazetesinin haftalık tiraji onbin kadardı. Daha fazlasına "kâğıt imkânsızlığı" cevabıyla izin verilmiyordu.[68] Gazetede Alman propagandasına yer veriliyorsa da, yazıların muhtevası ve gazetenin fonksiyonunun, millî heyecanı uyandırıcı, komünizm aleyhtarı ve "fikirde birlik" şiarını tahakkuk ettirici hususiyetleriyle önemi çok büyüktür.

Yukarıda adı geçen gazetenin yanısıra "Anayurt" dergisinin neşriyatı da millî basın yönünden önemlidir.[69] Ancak Almanlar, "Azat Kırım" gazetesini Kırım'ın resmî gazetesi olarak tanımayı, onbeş bine ve haftada üç defa çıkartılması tekliflerine kesinlikle muhalefet etmişlerdir.[70]

---

67 Temircili: Kırım Türk Tiyatrosu. Emel, 18. sayı, s. 7, Eylül-Ekim 1963, İstanbul.

68 Musa A.: İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım Halkının Mücadelesi, Azat Vatan, 5. sayı, s. 9, 1952, Münih.

69 Kırımal: Kırım Türkleri'nin Millî Basını. Emel, 6. sayı, s. 6, 1961, İstanbul.

70 Özkırım: a.g.y., s. 18.

Kırım'da, Yüksekokul, talebe ve öğretmen sayısı da oldukça fazla olduğundan, şehir idaresinin müsaadesi ve Alman işgal idaresinin de tasvibi ile Kültür Şubesi, "Üniversite" açmak için faaliyete geçmişti, ilk önce Tıp, Dil ve Edebiyat Fakülteleri'nin açılması için planlaştırılan çalışmalar ilerletilmiş ve bu programlar Yüksek Komisyon tarafından tasdik olunmuştur. Akmesçit Belediye Başkanı Sevastyanov ve Şehir Komiseri Herr Hum ile mutabık kalınarak Dr. Ahmet Özenbaşlı, Türk Üniversitesi'nin rektörü tayin edilmişti.[71]

Diğer eğitim çalışmaları san'at konusunda olmuştur. Almanlar'ın maddî yardımları ile Türk millî sanatları olan; altın, gümüş, seramik, dokuma, mıhlama, örgü, mozaik gibi elişlerinin ustaları biraraya getirilerek sanat enstitüleri açılmıştır. Yapılan sistemli ve şuurlu eğitim çalışmaları ile yalnız Akmesçit ve civarında; 14 ilkokul, bir tane on yıllık, iki tane yedi yıllık okul... Bundan başka sanat okulları, 25 kişilik tiyatro ve bale okulu, 20 kişilik ressam okulu, dişçi okulu, ayrıc aterzi, makina tamir vs. kursları da bulunuyordu.[72]

Bütün bu hayırlı işler, savaşın Almanlar aleyhine dönmesi üzerine yarıda kaldı. Alman işgalini son zamanlarında Kırım Türkleri tarafından bir bando teşekkül ettirilmiş, Kırım Millî Marşı'nı çalıyordu.[73] Bunun gibi birçok örnekler sonucu, Alman işgali sırasında, Ruslar'ın imha ettikleri aydın grubunun yerine, yeni bir genç neslin, tamamen aydın bir kadronun yetişmekte olduğu dikkatleri çekmiştir. Bu olgu, Kırım Türkleri'nin siyasî haklarını elde edememiş olsalar bile, kültür çalışmaları ile de kendi yaralarını kısme nkapatabileceklerini göstermiştir.

Leningrad bozgunu üzerine Kırım'da umumî bir panik başgöstermişti. Ruslar'ın Kerç ve Kefe'ye çıkarma yapmaları, Alman kuvvetlerini iyice şaşırtmıştı. Paniğe kapılan Alman askerleri, şüphelendiklerini sorgusuz öldürmüşler, etrafı bombalamışlar, bu arada

71 Temircili İkinci Dünya Savaşı'nda Alman İşgalinde Kırım Türkleri'nin Kültür ve Eğitim İşleri. Emel, 23 sayı, s. 21, 1964. İstanbul.

72 Temircili: a.g.y., s. 12.

73 Kırımer: a.g.y., s. 9.

Bahçesaray'da meşhur "Han Saray"ı da bombalayarak yakmışlardır.[74] Almanlar'ın bütün menfî davranışlarına rağmen Kırım Türkleri, onların yardımına koştular ve geri çekilmelerine yardımcı oldular.[75] Geri çekilen Alman kuvvetleri ile birlikte onlara yardım eden binlerce Türk de vatanlarını terkederek Almanya'ya, Rusya'nın dışına doğru yola çıktılar.

Kırım Türkü, kendi millî varlığını korumak için atıldığı bu mücalede bir kere daha mağlûp ve perişan olmuştu.

B) ***Sovyet Ordusundaki Kırım Türkleri***

Daha savaş başlamadan, normal olarak binlerce Kırımlı Türk genci silâh altına alınmıştı. Savaşın başlaması üzerine eli silâh tutabilenler de askere alındılar. Böylece Kırım'da kalan Türkler'in çoğunluğu daha savaşın başında, kadınlar, çocuklar ve ihtiyarlardan müteşekkildi.

Ruslar'dan kurulu subay kadrosu, bütün Rusya Türklüğü'nden teşkil olunan birlikleri daima en ön cepheye sürüyor, böylece bir taşla iki kuş vurmak istiyordu. Bu konuda en iyi cevabı Alman yazarlardan biri vermiştir:

"Ruslar, Stalingrad'da Alman topçusu önüne sürerek Türk ırkını yoketmeye çalıştılar."[76]

Tabii olarak bu hal, yalnızca Stalingrad'a münhasır değildi, bütün cepheler için aynı durum mevcuttu. General Vlasov'un emrindeki birliklerle Almanlar'a teslim olması ve bunlardan Almanya'da lejyon kıt'alarının kurulması üzerine, Kızılordu saflarından onbinlerce Türk daha Almanya saflarına geçtiler. Bu suretle kurulan "Türkistan" lejyonu yüzbinlerce Türk gencini içine alıyordu. Bunlar savaş sonuna kadar can düşmanı Ruslarla kahramanca savaştılar.

Buna karşılık, gerek Sovyet ordusunda ve gerekse sonradan teşekkül eden "Ölüm Taburları"nda hizmet eden Kırım Türkleri'nden pek

74 Kırımer: a.g.y., s. 75.

75 Buzinarskiler: a.g.y.

76 Kern, Erich: Büyük Sarhoşluk. Çev.: Şevket Dilmaç, s. 95-96, 1949, Ankara.

çoğu, en büyük liyakat nişanlarını almışlardır. Özbekistan'da halen çıkmakta olan "Lenin Bayrağı" gazetesinde yeralan, savaşta başarı gösteren Kırım Türkleri'nin adları ve başarıları ile ilgili bölümlerden de anlıyoruz ki, Kırım Türkleri gerek Alman ve gerek Sovyet saflarında iki ateş arasında bırakılmışlardır.(77)

C) *Sürgündeki Kırım Türkleri*

Savaşın daha ilk günlerinde durum Rusya aleyhine gelişmişti. Yıldırım gibi ilerleyen Alman ordularının karşısında Kızılordu birlikler tutunamıyor, ya Almanlar'a teslim oluyor ya da cepheyi terkederek kaçıyordu. Bilhassa General Vlasov'un emrindeki yüzbinlerle birlikte, Almanlar'a teslim olması Rusya'yı çökertmişti. Cepheden kaçanlardan yakalananlar derhal kurşuna diziliyordu.(78) Bu suretle cepheden kaçmanın önüne geçilmek isteniyordu.

Çöken bir Rusya'nın çatırdılarını hisseden Sovyet yöneticileri, "Sovyet ekonomisinin temel unsuru" olarak kabul ettikleri "Mecburî Çalışma Kamplarına" gözlerini diktiler. Bu sırada bu tip yüzlerce kampta onbinlerce Kırım Türkü bulunuyordu.(79) Başta Stalin olmak üzere Sovyet yöneticileri, bir kararname çıkararak kısa zamanda kamp mahkûmlarına tebliğ edilmesini sağladılar:

"Siyasî ve inkılâp-ihtilâl aleyhtarı suçlardan mahkûm olanlardan gayrisi gönüllü olarak cepheye gönderilecek. Bunun için dilekçe verilmesi lâzımdır. Orada gösterecekleri sadakat ve fedakârlığa göre suçları affedilerek ve savaşın bitiminde de sabıka kayıtları silinerek, medenî haklara sahip birer vatandaş addedileceklerdir. Ayrıca, nişanlarla taltif edilecekler, arzu ettikleri işe de girebileceklerdir."(80)

77 "Lenin Bayrağı" gazetesinin 1968, 1969 yılı nüshaları.

78 Hızal, Mustafa Zihni: Kırım ve Şimalî Kafkasyalılar'ın İmhası, 1944 Faciası. Mücahit, 13/14. sayı, 1958, Ankara.

79 Kırımal, Dr. Edige: Kırım'da Topyekûn Sürgün ve Katliâm. Dergi, 5. sayı, 1921-1941'de 170 bine yakın Türk öldürülmüş veya sürülmüştür.

80 Bektöre, Şevki: Volga Kızıl Akarken, s. 143, 1965, Ankara.

Bu kararnamenin, kamplardaki etkisi büyük olmuş, vaadedilen yalanlara inanmayanlar dahi dilekçe vermişlerdir. **"Fakat bunların birtakım maksatları vardı. Zira daha kolay kaçacaklarını umuyorlar, hiç olmazsa Almanlar'a iltica imkânı olduğunu düşünüyorlardı."**(81)

Sovyetler'in meşhur romancısı Pasternak'ın dediği gibi adına "Ölüm Taburları" denilen mahkûmlardan kurulu birliklerde hizmet edenler, şayet sağ kalırlarsa, hürriyetlerine kavuşuyorlardı. Kilometrelerce tel örgüler, hücum hücum üstüne, aylar ayı devam eden topçu düellosu... İşte bunlar "Ölüm Taburları"nın göğüs gerdikleri şartlardı. Ve Pasternak soruyor: "Ben nasıl bu cehennem içinde sağ kaldım? Burası bir mucizedir."(82)

Adından da anlaşılacağı üzere bu taburlar icab eden her yerde düşmana karşı en önde savaşacaktı. Bu arada düşman tarafına geçmek isteyenlerolursa, buna asla imkân ve fırsat verilmeyecek ve cepheyi terkedip kaçanlar geride mevizlendirilmiş NKVD birlikleri tarafından imha edilecekti.(83)

Ç) *Almanya'daki Kırım Türkleri*

1. İşçi ve Esirler

Almanya'daki Kırım Türkleri'ni iki grupta mütalâa etmek gerekir. Birincisi: Almanlar'ın Kırım'ı işgalinde "doğu işçisi" olarak Almanya'ya gönderilenlerdir.(84) Bunlar tamamen esir hayatı yaşayıp, işçi kamplarında normalin altında verilen gıda ve hayatlarını idâmeye çalışıyorlardı. Bu kampların Sovyet Rusya'daki "Mecburî Çalışma Kampları"ndan farklı bir yanı yoktu. Kırım'da bir kurtarıcı olarak karşılanan Almanlar, Türkler'i kısa bir zamanda hayal kırıklığına

81 Bektöre: a.g.y.

82 Conquest, Robert: Büyük Tedhiş. Çev. Nuzhet Baba, Durum yayını, s. 156, 1969, Ankara.

83 Bektöre: a.g.y., s. 144.

84 Ülküsal, Av. Müstecib: Büyük Facianın 23. Yıldönümü. Emel, 40. sayı, s. 3, 1967, İstanbul.

uğratarak, binlerce Türk gencini zorla yurtlarından ayırmışlardı. "Gaye için her şey mübahtır" şiarı ile hareket eden Almanlar'ın emperyalist zihniyet ve fiiliyatını bilhassa bu "doğu işçileri" yakından görmüşler ve bu konuda Ruslar'dan hiç de aşağı olmadıklarını teşhis etmişlerdir.

Kırım Türkleri'nin değerli iki lideri, Av. Müstecip Ülküsal ile Dr. Edige Kırımal, 1942'de sekiz ay süren bir izin talebinden sonra içinde Kırım Türkleri'nin de bulunduğu bir işçi kampına girmeye muvaffak olurlar. Bundan sonrasını sayın Ülküsal'dan dinleyelim:

"Uzun görüşmelerden sonra, bir gün nihayet, Kırım'dan getirilmiş olan işçilerimizle görüşmek iznini aldık ve Berlin'in 7 km. dışında kurulmuş olan işçi lağına (kampına) gittik. Tahta barakalardan yapılmış, etrafı dikenli telle sarılmış, dört köşesindeki dört kuleye makineli tüfekler konulmuş kampta esir hayatı yaşayan kardeşlerimizi gördük. Kendileri ile ancak yarım saat konuşabildik."(85)

2. Lejyonerler

İkinci grupta ise Kızılordu'dan Almanlar'a iltica ederek, Alman üniformasında Kızılordu'ya karşı savaşan lejyonerler bulunmaktadır. Bunlar bir müddet harp esiri olarak esir kamplarında açlık ve hastalıkla mücadele etmişler, daha sonra sağ kalanlar, verilen üniformaları giyerek teşkil olunan lejyonlara katılmışlardır. Sovyet ordusunda bulundukları sıradaki rütbelerinin aynısını alan Türk lejyonerlerinin Alman askerlerinden farkı, göğüslerinde taşıdıkları amblemin "gamalı haç" yerine "BOZKURT" olmasıydı. Ancak Almanlar'ın siyasî ve idarî beceriksizliği, askerî alanda da görülmüş, Hitler, Rus Generali Vlasov'u yeni ordunun başkumandanı tayin etmişti. Değerli araştırmacı Dr. Brautigam bu hususta şöyle demektedir:

"Bu karar, Alman ordusu saflarında bugüne kadar savaşan veya Almanlarla siyasî işbirliği yapan bütün Sovyetler Birliği halkları arasında büyük bir infial uyandırdı. Hetman Skoropadski,

85 Ülküsal, Av. Müstecib: Bir Yazı Münasebetiyle. Emel, 62. sayı, s. 4, 1971, İstanbul.

Bandera ve Levitski gibi Ukraynalı liderler, Kazak Generali Krasnov, Belorus, Kırım Türkleri, Gürcü, Ermeni, Azerbaycan liderleri ve özellikle Türkistanlılar'ın başında bulunan Veli Kayyum-Han sert protestolarda bulundular. Bütün bu protestolar, Rus başkumandanına karşı yöneltilmişti. Bu arada adı geçen gayri Rus halkların liderleri, yalnız bolşevizme değil, Rus emperyalizmine karşı da savaştıklarını ve zafer elde edildikten sonra yalnız bolşevizmin çöküşünü değil, Rus hâkimiyetinden kurtuluşu da beklediklerini belirtiyorlardı."[86]

Dr. Brautigam buna ek olarak diyor ki: **"Gayri Rus teşekküllerin liderleri, Vlasov'un kurduğu siyasî teşkilâta: 'Rus Halkları'nın Kurtuluş Komitesi" adı verilmiş olmasını dahi büyük bir öfke ile karşılamışlardı. Bir Kafkasyalı ve Türkistanlı için, onun Rus halkına mensup olduğunu söylemek, en büyük bir hakarettir."**[87]

86 Brautigam, Dr. Otto: So bat es sicb zugetragen... Ein Leben als Soldat und Diplomat, Holzner-Verlag, s. 703, 1968, Würzburg.

87 Brautigam: a.g.y.

SAVAŞ SONUNDA KIRIM TÜRKLERİ (ALMANYA YOLUNDA)

Alman işgali sırasında Alman kuvvetlerine yardım eden ve mutlak bir katliâmdan kurtulmak isteyen Kırım Türkleri, binlerce kişilik kafileler halinde Alman askerleri ile Kırım'ı terketti. Kafileler kendi imkânları nispetinde Dobruca'ya varmaya çalışıyorlardı. **"Dobruca'ya varmak için deniz yolunu tercih eden Kırım Türkleri'nden birçoğu Karadeniz'de Rus uçaklarının bombalarıyla öldürüldü."**[88] Karayolu ile Odesa'dan Dobruca'ya ulaşmaya çalışanlar ise yolda; taşıtsızlıktan, açlıktan ve kızıl partizan çetecilerin baskınlarından iyice bunalmışlardı.

Dobruca'da eski Kırım göçmeni Türkler'in yardımı sayesinde ancak iki bin kişi Dobruca'ya kadar gelebildi. Dobruca'da liderliğini Necib Hacı Fazıl'ın yaptığı yardım komiteleri, savaş kurbanı kardeşlerinin yaralarını sarmaya çalıştı.[89] Dobruca Türkleri Kırımlı kardeşlerini aylarca misafir etti. Ruslar'ın Romanya'ya yaklaşması üzerine, başta Necib Hacı Fazıl'ın şahsî gayreti olmak üzere yapılan çalışmalar sonucu Kırım göçmenleri, Almanya'a geçtiler.

Doburca'da kalanlar da oldu. Yardım komiteleri bunları münasip yerlerde iskân etti. Bu durum Ruslar'ın Romanya'ya işgaline kadar devam etti. Komünistler ilk iş olarak Necib Hacı Fazıl'ı tutukladılar.

---

88 Ülküsal, Av. Müstecib: Büyük Facianın 23. Yıldönümü. Emel, 40. sayı, 1967, İstanbul.

89 Abdülhamitoğlu, Necip: Küçük Kırım'ın Büyük Evlâdı Necib Hacı Fazıl'ın Şehâdetinin 23. Yıldönümü Münasebeti ile. Millî Cephe, 52. sayı, Ekim 1970, Ankara.

Bir hafta süren işkence sonunda, 22 Eylül 1944'te bu değerli Türkçü Türkü şehit ettiler.(90) Bundan sonra hapishanelerde öldürülenler, dövülenler, 20-30 yıla ve müebbed hapse mahkûm edilenler çok oldu. Bunların ortak suçu: "Kırım göçmenlerini himaye etmekti."

Romanya'da komünist hâkimiyetinin kurulmasından sonra, Rus ajanları, Kırım göçmenlerini tespit ederek çeşitli yollardan Rusya'ya kaçırdılar. Bunlar arasında: Dr. Ahmet Özenbaşlı,(91) Dr. İsmail Ahmet, artist Bilâl Hüseyin, yazar ve öğretmen Seyitömer Turpçu gibi Türk aydınları da bulunuyordu.(92)

A) *Savaş Esiri Olan Kırım Türkleri*

Almanya'nın yenilgiyi resmen kabul ederek ordusunu terhis etmesi üzerine, Stalin, yeni bir fikri, intikam fikrini uygulama safhasına geçerdi. Sovyetler Birliği savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak büyük bir ekonomik buhran geçirmekteydi. Bu durumda "Mecburî Çalışma Kamplarına" taze işçi bulmak zorunluydu. Bir de bunun yanında sadakatlarına hiçbir zaman güvenilmemiş halklardan intikam almanın gerekliliği de hissediliyordu.

Harp sonrası, Almanya, Fransa, Avusturya, İtalya ve İsveç'te milyonlarca Sovyet vatandaşı savaş esiri olarak bulunuyordu. Stalin, 11 Şubat 1945'te Yalta konferansında: "Sovyet vatandaşlarının arzularına bakılmayarak Sovyet Rusya'ya iadelerini" şart koşarak bu teklifin aşırı bir ısrarla müttefiklere kabul ettirmişti.(93)

Anlaşmanın hükümlerine uygun olarak; Kuzey Kafkasya, Kırım, İdil-Ural, Ukrayna, Belorusya, Azerbaycan, Türkistan, Gürcistan ve

---

90 Abdülhamitoğlu: a.g.y.; Dobrucalı: Dobruca Türkleri (II). Emel, 23. sayı, 1964.

91 Dr. Ahmet Özenbaşlı Rusya'ya kaçırıldıktan sonra uzun bir müddet kendisinden haber alınamamış, ancak birkaç sene evvel Leninabad şehri hastanesinde görev başında iken vefat ettiği öğrenilmiştir.

92 Ülküsal, Av. Müstecib: Dobruca ve Türkler, T.K.A.E., yayını, 1966, Ankara.

93 Yalta Konferansı'nda Roosevelt'in siyasî müşaviri olan ve konferansta büyük rol oynayan komünist Yahudi asıllı Alger Hiss'in sonradan Ruslar hesabına çalıştığı anlaşılmış ve bu yüzden A.B.D.'de mahkûm edilmiştir.

General Vlasov'un Rus lejyonları da müttefikler tarafından kısmen veya tamamen can düşmanları komünistlere teslim edildiler.(94) Umumiyetle hiçbir savaş esiri Rusya'ya dönmek istemiyordu. Bu yüzden kendilerini sınıra götürecek kamyonlara bindirilmeleri için Amerikalı askerlerin sopa, dipçik, süngü ve hatta silâh kullanmaları lâzım geliyordu. Buna benzer mukavemet örnekleri bazen tüyler ürpertici vakalarla şekilleniyordu:

"1946 Ocak ayında Dachau'da 10 Sovyet savaş esiri boğazını keserek intihar etti, diğer 21'de ustura ile intihara teşebbüs ederken yakalandı. Ertesi gün başka bir barakada yine ustura kullanarak boğazlarını kesmiş mahpuslar bulundu."(95)

Stalin, bazen sulhsever, bazen tehditkâr görünerek Sovyet savaş esirlerinden çoğunun Rusya'ya dönmesini sağladı. Kaçamayan ve intihar edemeyenlerin kamyonlara bindirilmesi 28 Mayıs'tan 1 Haziran'a kadar tamamlandı.(96) Bedbaht mültecileri taşıyan kamyonların teşkil ettikleri kafileler arka arkaya kurbanlarını bekleyen canavarların bulunduğu hududa doğru uzaklaştılar...

Kızılorduya karşı savaşanlar, ki bu yüzbinlerce Türk gencini kapsıyordu, bunlar diğer savaş esirlerinden ayrılarak, 19 Nisan 1943 tarihinde yürürlüğe giren askerî ceza kanununun ilgili hükümlerince, öncelikle ölüm cezasına çarptırılmışlardır. Bunların cezaları daha sınırda topyekûn infaz edilmiştir.

B) *Kamplarda Toplanan Kırım Türkleri*

Almanya'daki Kırım Türk Millî Merkezi'nin, bilhassa bu kuruluşun başkanı olan Dr. Edige Kırımal'ın olağanüstü çalışmaları sayesinde Kırım Türkleri fazla zayiat vermediler. Kırım Türk Millî Merkez Teşkilâtı; Almanya'nın ayrı ayrı bölgelerinde bulunan Kırım

94 Dallin, Davit J. - Nicolaevski, Boris İ.: Sovyet Rusya'da Mecburi Çalışma. s. 72, 1951, İstanbul.

95 Hızal, Ahmet Hazer: Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklâl Dâvası, Orkun yayını, s. 121, 1961, Ankara.

96 Wilfried Strik - Strikfieldt: Stalin and Hitler, s. 230-250, 1970.

Türkleri'ni biraraya toplamak onların haklarını korumak ve göç ıstıraplarını hafifletmek için çalışıyordu.

Almanya'da, Avusturya'da ve İtalya'da olmak üzere üç yerde birleşmeye başlayan Kırım Türkleri, 1945 senesinin Mayıs ayında yavaş yavaş toplanarak kendilerini korumaya çalışmışlardır. Bu üç ülkede toplanan Kırım Türkleri arasında en feci âkıbetle karşılaşanlar, İtalya'da bulunanlar idi. Bunların bir kısmı daha işgalin ilk günlerinde komünistlere teslim edilmişler, bazıları da kurtuluşu intiharda bulmuşlardır. Artık savaş bitmiş, Almanya, müttefikler arasında işgal bölgelerine taksim olunmuş, ülkeler yaralarını sarmaya başlamıştı. Kırım Türkleri esas olarak Almanya'da Mittenvald şehrinin civarında bulunan kampa, Avusturya'da ise ilk önce Landek şehri civarındaki kampa, daha sonra Tirol'un Bregenz şehri civarında bulunan Alberschwende köyündeki kampa nakledilmişti.[97]

Kampların sosyal düzeni ve idaresi çok bozuktu. Kamp sakinleri, her türlü hak ve hürriyetlerinden mahrum, verilenlerle iktifa etmek zorunda kalan, geleceğinden emin olmayan, zavallı savaş kurbanlarından başka bir şey değildiler. Bunlardan biri Türkiye'ye gönderdiği bir mektupta şöyle diyordu:

"Hukukî yönden biz, kanun dışı ilân edilen insanlar hâlindeyiz. Bizi hiçbir kanun himaye etmiyor, bizim menfaatlerimizi kimse korumuyor. Medenî 20. asırda biz, eski zaman kölelerinden daha aşağı mevkideyiz. Bizi burada herkes yabana atıyor, hatta kölelik hukukundan dahi mahrum ediyorlar."[98]

Bu durum 1949 yılına kadar sürdü. Her ne kadar bu kamplarda kültür çalışmaları olduysa da, fizikî imha hareketinin şiddettini ve ıstırabını bütün ağırlığı ve duyan Kırım Türkleri, 1949 yılına kadar bu maddî ve mânevi işkence içinde hayatlarını sürdürdüler. Bu arada kamplarda, daha evvel Kırım'da öğretmenlik yapmış olanlar,

---

97 Toktar, Kerim: Kırım Türkleri'nin Kamplardaki Kültür Çalışmalarına Dair. Emel, 41. sayı, Temmuz 1967, İstanbul.

98 Yusufoğlu, Akşam: Esir Kamplarından Bir Mektup. Altın Işık, 5. sayı, s. 2, Mayıs 1947, İstanbul (Mektup 6 Mart 1947'de Oberstdorf'da yazılmıştır).

yeni yetişen Türk çocukları için ilkokullar açtılar. Bu ilkokullarda yetişenlerin hemen tamamı, kamp sonrası tahsillerine büyük bir başarı ile devam ederek yüksek mevkilere sahip oldular.

Bir müddet sonra, 1949'dan itibaren yapılan göç anlaşmalarında, Kırım Türkleri'nden önemli bir kısmı Türkiye'ye, diğerleri, A.B.D., Brezilya, Arjantin gibi Amerika ülkelerine iskân edilmişlerdir. Türkiye'ye yerleşenlerin görüşlerinin ortak yanı, kamplarda önlerine uzatılan tercih listelerine şimdiye kadar adlarını duymadıkları memleketleri işaret ettiren sebep; Sovyet Rusya'dan daha kötü bir yerin yeryüzünde olamayacağı inancıdır.

Şu da bir gerçektir ki, Kırım Türkleri göç ettikleri bütün memleketlerde cemaatler kurmuşlar, çalışkanlıkları sayesinde zenginleşmişler, buna karşılık bulundukları ülkelerin ahalisi içinde erimeyerek millî benliklerini korumuşlardır.

KIRIM'DA 1944 KATLİÂMI VE TOPYEKÛN SÜRGÜN

Kızılordu birliklerinin Kırım'ı hücumu 8 Nisan 1944'te başlamıştır. 18 Nisan 1944'te sadece Akyar Almanlar'ın elinde kalmıştı. 13 Nisan'da Almanlar, Akmesçit şehrini terk etmişler ve Kırım'dan savaşarak geri çekilmişlerdir. Başta Akmesçit olmak üzere Kırım şehirleri; **"İki tarafın topçu ateşiyle harebelere dönmüş, halk korku içinde perişan, Kızılordu'nun girişini seyrediyordu."**[99]

Kızılordu işgalinin ilk iki haftası en şiddetli tedhiş zamanları idi. Almanlarla işbirliği yaptığı tespit edilen Türkler, ordu komutanlarınca derhal ölüme mahkûm edilmişti.[100] İki kişinin ifadesi veya ihbarı, herhangi bir kimseyi Almanlarla işbirliği ile suçlandırmaya ve ölüme mahkûm etmeye kâfi geliyordu.[101] Raporlar, cadde ortasında yapılan toplu kurşuna dizilmelerden bahsetmektedir.[102] Akmesçit caddelerinin ağaçlarında ve telefon direklerinde Sovyet cellâtlarının asılmış kurbanları sallanıyordu.[103] Olayları bizzat görenlerin ifadesine göre, en fazla tedhiş ve katliâma maruz kalanlar; Kırım'ın bilhassa yalı boyunda yaşayan Türk köylüleri idi. O günlerde binlerce, belki de onbinlerce Kırım Türk'ünün öldürülmüş olduğu tahmin edilebilir.[104]

---

99 Bektöre, Emin: Akmesçit Fâciası. Emel, 37. sayı, s. 34, Kasım-Aralık 1966, İstanbul.

100 Sheehy, Ann: Kırım Tatarları. Emel, 69. sayı, Mart-Nisan 1972, İstanbul.

101 Kırımal, Dr. Edige: Kırım Türkleri. Dergi, 59. sayı, s. 14 1970 Münih; Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliâm, Dergi, 5. sayı, s. 16, 1956 Münih.

102 Sheehy : a.g.y.

103 "Kırım'da Vaziyet Hakkında" Kırım. 2. sayı, s. 4, 13 Aralık 1944, Berlin.

104 "Kırım Haberleri". Kırım, 3. sayı, s. 8, 10 Ocak 1945, Berlin.

Görgü şahitlerinden biri, bu yürekler acısı, insanlık dışı olayları şöyle tasvir ediyor:

"Sovyet orduları Kırım'a girdikten sonra, kumandanlığın hususî bir emriyle bütün Türk ahalisi iki hafta müddetle NKVD kıt'alarının keyfî muamelesine terkedilmişti. Azgın askerler, kadınların ve çocukların ırzına geçiyorlardı. Müdafaasız insanlar yağma ediliyor ve rastgele asılıyorlardı. İki hafta müddetle Kırım'da, tecavüze uğrayan, işkence edilen ve öldürülen insanların yürekler paralayan feryatları duyuluyordu."[105]

Kırım Türkleri'nin sürülmesinde vazifeli bulunan ve 1953 yılı Haziran ayında hürriyeti seçerek Batıya sığınan sabık NKVD yarbayı Grigoriy Stepanoviç Burlitski'nin verdiği ifadeye göre, Kırım Türkleri'nin topyekûn sürülmesi olayı 1944 yılı Haziranında, yani Sovyet ordusu Kırım'a girdikten iki ay sonra vukubulmuştur.[106]

Burlitski açıklamalarına devam ederek, Kırım Türkleri'nin sürgünü esnasında kullanılan metodların; Kuzey Kafkasya'nın Çeçen İnguş Cumhuriyetinde tatbik edilmiş olan metodların aynı olduğunu, yani sürgünün; Kırım'a bu maksatla sevkedilen NKVD kıt'aları tarafından ayırdedilmeden bütün Türk halkının aynı zamanda ve ansızın tevkif edilerek yapıldığını söylemiştir.[107]

18 Mayısı 19'a bağlayan gece, şehir ve kasabalarda yaşayan Türkler'in tamamı kendi evlerinde, silâhlı askerlerin baskınına uğruyor. Kendilerine çevrilen Tompsonların namluları karşısında, elleri kaldırtılarak ve duvar dibine dizilerek şu emri alıyorlar:

"Elde götürebilecek eşyanızı alın ve 15 dadikada hazır olun..."[108]

---

105 Kırımal: Kırım Türkleri, a.g.y. s. 14.

106 Musa, A.: Bolşeviklerin Kırım Tatarları'na Karşı İşledikleri Cinayetler, Azat Vatan, 4. sayı, Haziran 1952, Münih.

107 Kırımal: Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliâm, a.g.y.

108 Kırım Tatarlar'ının Rus Dostları: Kırım Tatarları Adalet Huzurunda, Novoye Russkoye Sloyo, 23 Mart 1969, New York.

Burlitski'nin anlattığına göre; Kırım Türkleri, **"gafil avlanarak ansızın yakalandıkları" için "mukavemet etmeye fırsat bulamamışlardır."**[109]

Türk halkını Kırım'dan çıkarma işinin ilk safhası yukarıda anlatıldığı gibi olmuştur. Fakat bazı teferruatlarında da belirli farklar yok değildir... İşte, Sankiza İbrahim imzalı ve Sovyet Hükümeti'ne yazılan mektupta şöyle deniliyor:

"Saat 3'te çocuklar uyurken, askerler geldi. Hazırlık yapmak için bize 5 dakika verildi. Ne eşya ne de yiyecek almamıza müsaade edildi. Zannettik ki, kurşunlanmaya götürülüyoruz."[110]

Sürgün edilen Kırım Türkleri'nin mukadderatı ve onların halen bulundukları mahal, Sovyet Hükûmeti tarafından ısrarla gizli tutulmaktadır. Burlitski diyor ki: "Sürülenler, hayvan nakline mahsus, hiçbir iptidaî tertibatı olmayan vagonlara doldurulmuşlardı." "Vagonlar balık istifi dolduruluyor, kilitleniyor, mühürleniyor ve askerî kıt'alar tarafından muhafazaya alınıyordu." "Sürgün mahalli bildirilmemişti." Burlitski'nin tahminine göre, sürgün edilenlerin "büyük kısmı" daha yolda iken "telef olmuştur."[111]

Sankiza İbrahim'in protesto mektubu devam ediyor:

"... Fakat çabuk ölüm değildi bu. Hayvan nakline mahsus vagonlarla tıkabasa dolu bir şekilde 3-4 hafta sürecek yolculuğa çıkarıldık. Yolumuz Kazakistan'ın kızgın çölünden geçiyordu. Götürülenlerin içinde Almanlar'a karşı çete harbi yapanlar, gizli mukavemete mensubu, Komünist Partisi üyesi, Sovyet Hükûmetinde faal rol oynayan Kırımlılar da vardı. Hastalar ve ihtiyarlarda mevcuttu. Erkekler o ara Faşistlere karşı savaşa devam ediyorlardı, onların sürgünü savaş sonuna kadar geciktirilmişti. Eşleri ve çocukları ise, zorla götürülenlerin ekseriyetini teşkil ediyordu. Ölüm nispeti; küçükler, ihtiyarlar ve hastalar arasında bilhassa yüksekti. Ölüm sebebi; susuzluk, havasızlık ve pislikti. Yolda can verenlerin cesetleri

109 Kırımal: a.g.y.

110 Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: a.g.y.

111 Kırımal: a.g.y.

dışarı çıkarılamadığından, yaşayanlar arasında çürür, su ve gıda almak için yapılan kısa durmalar esnasında, demiryolu hattı kenarında bırakılırdı. Gömülmelerine izin yoktu."[112]

Temmuz ve Ağustos 1969'da Takent'te muhakemeleri yapılan 10 kırım Türk'ünden Yusuf Süleyman ifadesinden kısa ve öz olarak şöyle diyordu:

"Bizi mezbahaya götürülen hayvanlar gibi alıp götürdüler ve Orta Aulda bıraktılar."[113]

115 Kırım Türk halkı temsilcisi tarafından Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne, Bakanlar Kurulu'na ve Yüksek Şûrası'na sunulan muhtırada ise aynen şu satırlar yer alıyordu:

"24 yıl önce, 18 Mayıs 1944'te, babaları, kocaları ve oğulları büyük anayurt savaşında hayatlarını feda ettikleri, kanlarını döktükleri ve işçi birliklerinde hizmet ederek tahrip edilen fabrikaları yeniden kurdukları bir zamanda, aç ve çıplak müdafaasız çocuklar, kadınlar ve malûl ihtiyarlar silâhlı erler muhafazasında, kapalı yük vagonlarında temerküz kamplarına götürülüyorlardı.

Sürgün mahalline kadar süren hemen hemen üç haftalık 'seyahatın' dehşet ve kâbuslarını unutmaya imkân var mı? Bu 'seyahat' esnasında insanlar açlıktan şişiyor, bitlere yem oluyorlardı. Hasta ve aç insanların yanıbaşında yolda ölenlerin, muhafızların zamanında kaldırmadıkları çürümeye yüz tutmuş cesetleri yatıyordu. Bu arada yakınların ve akrabaların hiç olmazsa demiryolu boyunca gömülmesine müsaade edilmiyordu. İnsanlar vagonlardaki havasızlıktan boğuluyor, birçokları akıllarını kaybediyorlardı."[114]

Kırım Türkleri; Ural, Sibirya, Kazakistan ve Orta Asya'nın binlerce kilometre içerlerine nakledilmişlerdir.[115] Bir kısmını Almanya'dan dönmüş işçilerle beraber Özbekistan'ın Taşkent bölgesine ve Vıborg'un 25 km. kuzeyinde, Karelya şeridine sürüldükleri

112 Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: a.g.y.; Sheehy: a.g.y.

113 Sheehy: a.g.y.

114 115 İmzalı Bildiri: a.g.y.

115 Sheehy: a.g.y.

anlaşılmıştır.[116] Alman, Pakistan ve Ukrayna basınında, 50 bin Kırım Türkü'nün, Ekim 1950'de, Vilno Grodno bölgesine iskân edildiklerine dair haberler yayınlanmışsa da henüz doğrulanmamıştır.[117]

"Kırım Tatarları'nın Rus Dostları" imzalı mektupta bu konuda şöyle deniliyordu:

"Kırım Türkleri'nin bir kısmı Kazakistan'daki ve çoğu Özbekistan'daki barakalara getirildi. İşte Kırım Türkleri'nin bu memlekete gelmeleri böyle oldu. Sürgün sona erdi, fakat halkın toptan imha edilişi bundan sonra başladı. Yerli halk arasında hükümet ajanları tarafından yapılan aleyhte propaganda sebebiyle bunlar gelenleri oldukça soğuk karşıladılar. Alışılmamış sıcaklar, sıtma ve hele Kırım'ın temiz sularına alışmış vücutlarda arkların bulanık suyunun yaydığı hastalıklar sebebiyle başlangıçta pek çok kimse öldü. Evvelâ baraka, ahır ve bodrumlarda iskân edildiler. Bilâhare, ilk safha atlatıldıktan sonra, insan barındırmaya mahsus evlere kavuştular. Çetin ve sebatlı bir çalışmanın mükâfatı olarak Kırım Türkleri'nin yeni evleri oldukça düzgündü. Fakat bunlar çok sonradan olan şeylerdir. 1944-1945 senelerinde ise halk, yeni yerinde kırılıyordu."[118]

Taşkent mahkemesinde Yusuf Süleyman ifadesine devamla: **"Kimse bizimle meşgul olmuyordu. Aç, kirli ve hastaydık. Hastalar açlıktan şişmeye ve aileler toptan ölmeye başladılar. Şunu söyleyeyim ki, 206 kişilik köyümüzden 100 kişi öldü. En az 18'ini ellerimle gömdüm. Akrabam olan 7a ileden kimse kalmadı."**[119]

Yine Kırım Türkleri'nden olan genç fizikçi Yusuf Osman: **"Evet, Kırım Türkleri'ne kendilerini gömmeleri için 1,5 metrekare toprak erilmiştir."**[120] diyordu. Hayat zorluğu, idarecilerin yüz kızartıcı

116 Kırımal: a.g.y.

117 Kırımal: a.g.y.; Spuler, Bertold: Die Krim Unter Russiscber Herrscbaft, Blick in die Wissenscbaft. No. 8, s. 368, Berlin.

118 Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: a.g.y.

119 Sheehy: a.g.y.

120 Sheehy: a.g.y.

gaddarlıkları ve salgın hastalıklar yüzünden ölen onbinlerce Kırım Türkü'nün insanlık vicdanında bıraktığı yara acaba kapanabalir mi? Diğer ifadeler de yukarıdakilerden farksız:

"... Köyümüzden 30 aile götürüldü, bunlardan ancak 5 aile az zayiatla kurtulabildi." "Yeğenim Menube Şeyhislâm, 8 çocuğu ile birlikte sürüldü, hepsi Özbekistan'da açlıktan öldüler. Oysa, kocası harbin başından beri orduda bulunuyordu ve cephede öldü. Bu aileden ancak Nera isminde bir kızcağız kurtuldu ise de, yaşantının dehşeti ve açlık sebebiyle sakat kaldı." "... Erkeklerimiz cephede çarpışıyorlardı. Cenazeleri kaldıracak adam bulunmadığı için ölülerimiz bazen yanımızda kalırdı."[121]

Sovyet mahkemelerindeki tutanaklara göre, Özbekistan'a sürülen "200.000-250.000 nüfustan"[122] büyük çoğunluğu ancak 11 günde ve geri kalanlar 8 Haziran 1944 tarihinde yerleşecekleri bölgelere ulaşmışlardı. 1 Temmuz 1944'te ancak 151.424 nüfuslu 35.750 aile Özbekistan'a varabilmiştir. Sene sonuna kadar 818 aile daha gelmiştir. 1945 yılında da ordudan tardedilen 2.000 Kırım Türkü daha Özbekistan'a ulaşabilmiştir.[123] Sovyet istatistiklerinde gerçeklerin genellikle "tahrif edildiği"[124] nazarı dikkate alınırsa durumun vahameti ve korkunçluğu daha da iyi anlaşılmış olur.

121 Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: a.g.y.

122 Pines, Richard: Muslims of Central Asia, trends and prospects, The Middle East Journal, 2. sayı, Washington, 1955 (250.000); Sheehy, Ann: Soviet Central Asia the 170 Census, Mizan, 1. sayı, 3-13. s., Ağustos 1970 (250.000)

123 Sheehy: Kırım Tatarları, a.g.y.

124 Nove, Alece: a.g.y.

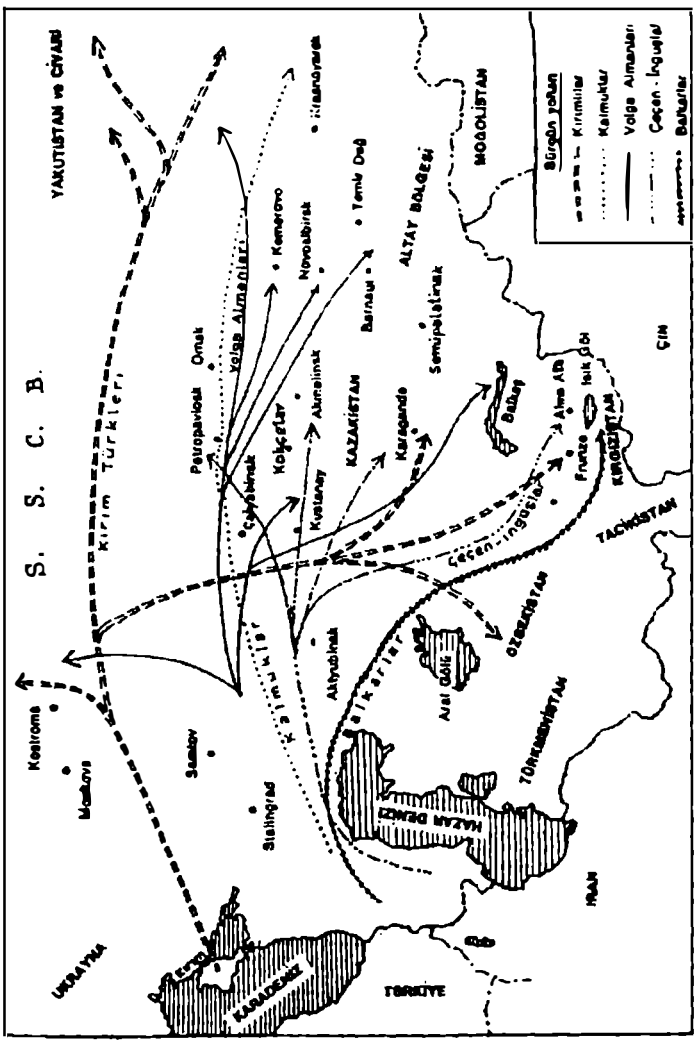

1944 KATLİÂMI VE SÜRGÜN

Aynı Sovyet makamlarından Özbekistan Güvenlik Komitesi'nin "resmî kayıtlarına" göre; "Kırımlı göçmenler (yani sürgün edilenler) arasında 1944 Mayısından 1 Ocak 1945 tarihine kadar ancak 13.598 kişi ölmüştür ki, bu da Kırım Türkleri'nin % 9,1 oranını teşkil etmekte idi."[125] Yine aynı istatistikte; 1 Ocak 1945-1 Ocak 1946 devresinde ise 2562 erkek, 4525 kadın ve 16 yaşından küçük 6096 çocuk olmak üzere, 13.183 kişi öldüğü ileri sürülmektedir.[126] Sovyet istatistik otoriteleri (!) 1946'ya kadar yuvarlak hesap olarak Kırım göçmenlerinin % 22'sinin öldüğünde ve bunun da 33.000 insan olduğunda ısrar etmektedirler. Bu rakam doğru olsa bile sürgün sırasında yolda ölen insanları kapsamamaktadır. Bunun yanısıra Kırım Türkleri, bazı bölgelerde bu ölüm nispetinin meselâ Ural bölgesinde % 100'e ulaştığını belirtmişlerdir.[127]

Kırım Türk halkı temsilcilerinin 1966'da yaptıkları istatistiklerin sonuçlarına göre, sürgün sırasında ve ondan sonraki 18 ay içinde Kırım Türkleri'nin nüfuslarının % 46'sının mahvolduğunu ileri sürmüşlerdir.[128] Bu ise 110.000 insanın ölümü demektir. Batılı araştırmacılar ise yaptıkları araştırmalar sonucu elde ettikleri istatistiklerde bu rakamı 80.000 olarak göstermektedirler.[129]

AYNI ÂKIBETE UĞRAYAN DİĞER MİLLETLER

Almanlar'ın ulaşabildikleri veya ancak yaklaşabildikleri 6 Muhtar Sovyet Cumhuriyeti'nden 4'ü lâğvedilmiş, birisi yarıya bölünmüş ve bu milletlerin altısı da kâmilen sürgüne gönderilmişti. Kırım Muhtar SSC'nin dışında, Kalmuk Muhtar SSC, Çeçen-İnguş Muhtar SSC ve Volga-Germen Muhtar SSC lâğvedilmişler ve halkları sürgüne gönderilmiş, Kabartay-Balkar SSC'de Bakanlar kısmını kaybetmişti. Bunlara ilâveten Karaçay Muhtar Eyaleti kaldırılmış, Karaçaylılar da sürgüne gönderilmişlerdi.

---

125 Kırımal, Dr. Edige: Muhtelif Haberler, Dergi, 60. sayı, s. 78, 1970, Münih.

126 Sheehy: a.g.y.

127 115 imzalı Bildiri; Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: a.g.y.

128 Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: a.g.y.

129 Svobodnıy Kavkaz, 1. sayı, s. 32, Ekim 1951, Münih.

25 HAZİRAN 1946 TARİHLİ CEZA KARARNAMESİ

Kırım Türkleri'nin ve Çeçen-İnguşlar'ın 1944'te topyekûn sürülmeleri ile ilgili haberlerin batıya sızmaması için gerekli tedbirleri almış olan Moskova yöneticilerinin bu hareketi, Rusya içindeki diğer halkları huzursuz etmeye başlamıştı. Bunun üzerine, aradan iki yıl geçtikten sonra, SSCB Yüksek Şûrası'ndan tasdikli ceza kararnamesi 26 Haziran 1946 tarihli Pravda ve İzvestiya gazetelerinde yer aldı.

"Çeçen-İnguş Muhtar SSC'nin ortadan kaldırılması ve Kırım Muhtar SSC'nin Kırım Eyaleti hâline getirilmesi" hakkında çıkarılan bu kararname ile Kırım Türkleri'nin Muhtariyeti **hukuken** tasfiye edildi.

RSFSR Yüksek Şûra Prezidyumun 25 Haziran 1946 tarihli toplantısında Başkanlık Sekreteri Bahmurof tarafından verilen beyanatta aynen şunlar söylenmektedir:

"Büyük vatan savaşı sıralarında, Sovyetler Birliği milletleri, Alman-Faşist gasplarına karşı vatanlarının şeref ve istiklâlini kahramanca müdafaa ettikleri bir zamanda, Alman propagandasına kapılan birçok Çeçen ve Kırım Türk'ü tarafından teşkil olunan gönüllü kıt'alara girerek Alman ordusu ile birlikte Kızılordu'ya karşı silâhlı mücadeleye iştirak ettiler. Almanlar'ın emri ile dahilde Sovyet rejimine karşı kundakçı çeteleri meydana getirdiler. Çeçen-İnguş ve Kırım Muhtar Cumhuriyetleri ahalisinin esas kitlesi bu vatan hainlerinin faaliyetlerine mani olmadı. Bununla ilgili olarak Çeçenler'le Kırım Türkleri Sovyetler Birliği'nin başka bölgelerine nakledilmiş bulunuyorlar."

Sovyet Hükümeti'nin bu hâdiseleri dünya kamuoyundan saklamak hususunda ne derecede maharetle hareket etmiş olduğu çok hayret vericidir. Hatta Çeçen ve Kırımlılar hakkında çıkarılmış olan kararname, esasen iki sene evvel cereyan etmiş olan vakaları maskelemek gayesi ile neşredilmişti.[130]

1946 yılının yaz aylarında Amerikan Associated Press Ajansı Kırım Türkleri'nin ve diğerlerinin kanlı bir şekilde imha ve sürgün edildiklerine dair bir haber yayınladı. Bu feci haberi Türkiye basını, özellikle Cumhuriyet Gazetesi yazarı merhum Abidin Daver doğruladı.[131] Bundan sonra bütün hür dünya basını bu kanlı génocide hareketini protesto ettiler.

130 Conquest, Robert: Aklıselim Karşısında Rusya, Nebioğlu yayını, s. 99, İstanbul.

131 Batırhan, B.: Kafkasya'da Çeçen-İnguş ve Karaçay-Balkarlar'ın Topyekûn İmha ve Tehcir Fâciasının 21. Yıldönümü Münasebetiyle, Dergi, 39/4. sayı, s. 77, 1965, Münih.

KIRIM TÜRKLERİ'NE İSNAT OLUNAN SUÇLAMALARIN ARKASINDAKİ GERÇEKLER

25 Haziran 1946 Ceza Kararnamesi, Kırım Türkleri'ni Almanlarla işbirliği yapmakla suçluyordu. Almanlarla işbirliği yapanlar sadece Kırım Türkleri ve sürülen diğer halklar değildi. Almanlar'ı; Ukraynalılar, Beloruslar ve hem de Ruslar ekmek-tuz ile karşılıyorlardı.[132] Vlasov ordusunda bolşevikler aleyhine çarpışan onbinlerce, Alman fabrikalarında ise gönüllü olarak çalışan yüzbinlerce Rus vardı. Niçin onları ve ailelerini Sibirya'ya göndermediler?

Bu sorunun cevabını Moskova yöneticileri gayet iyi bilmektedirler. Tutarsız bir iddia ile Kırım Türkleri'nin topyekûn sürgün edilmeleri, onları sistematik bir şekilde imha siyasetinin son perdesini işgal ettiğine hiçbir şüphe kalmamaktadır. Bunun gerçek sebebi, Moskova'nın Kırım Yarımadası'nı yerli Türk nüfusundan temizlemek ve Kırım'ı, Sovyetler Birliği'nin bir Rus eyaleti hâline getirmek isteğidir.

Kırım Türkleri suç dahi işlemiş olsalar, buna ceza olarak "génocide" cinaî hareketinin uygulanması çok daha büyük ve korkunç bir suç teşkil etmektedir. Moskova yöneticileri bu hareketlerini "tedbir" olarak nitelendirmektedir.[133] Hiç şüphesiz, bütün bunlar, bir millet aleyhine müteveccih ve bu milletleri imhaya matuf tedbirlerdir. Bu tedbirlerin ceza yahut devlet emniyeti tedbirler

132 Hacıbeyli, Ceyhun: Hür Dünya Türk Halklarını Sovyet İmhasından Kurtarmalı. Azerbaycan, 1. sayı, s. 5, 1951, Münih.

133 Rusya'daki Tatarlar. Yeni Gazete, 9.5.1969.

şeklinde kamufle edilmesi, katiyen bu hareketlerin cinaî mahiyetini değiştiremez. Bu kabil millî gruplar, hiçbir zaman bir tehlike teşkil edemez ve umumî bir suçla suçlandırılamazlar.

Başta Stalin olmak üzere Moskova yöneticileri kararnamenin tamamen gerçekdışı ve basit bir ilkokul talebesi uslûbu içinde yazılmış olduğunun farkına varmışlar mıydı? Sürgün edilen Kırım Türkleri'nin durumunun kısa bir tahlili; Moskova'nın hazırlamış olduğu bu kanlı cinayet olayının çirkinliği ve çirkefliğini ortaya koymaktadır:

Her şeyden evvel sürülenlerin çoğu, kadınlar, çocuklar ve yaşlılardı. Erkekler, ya Kızılordu ya da Alman saflarında çarpışıyorlardı. Almanlar'ın savaşı kaybederek Kırım'ı terketmesi üzerine onlarla işbirliği yapanlar da Kırım'ı terkettiler. Geride müdafaasız ve suçsuz bir topluluk kalıyordu ve Stalin de bunu biliyordu. Ayrıca Kızılordu'nun Kırım'a tekrar girişinde, iki ay süre içinde öldürdüğü binlerce Kırım Türkü'nü imha hareketi de suçluları cezalandırmak için uygulanan bir yoldu. Böylece, bu iki ay süren temizlik faaliyetleri ile suçluların cezaları (!) erilmişti. Buna rağmen bir milletin köklerinden sökülen bir ağaç gibi Orta Asya ve Sibirya'ya sürülmesi karşısında şu soruyu sormak hakkını kendimizde buluyoruz0

Madem Sovyet sosyal ve hukuk nizamı, suçluların cezalarının daima en ağır bir şekilde verilmesine taraftardı, o hâlde aşağıdakilerde mi suçluydular?

1941 sonbaharında komünistler tarafından Kırım'dan sürülerek Kafkasya'da iskân edilen ve Alman işgali sırasında Kırım'a dönmelerine izin verilmeyen birkaç bin Kırım Türk'ü de sürgünden kurtulamamışlardır.[134]

Başta, Kırım Merkezî İcra Komitesi Başkanı Menlibari Abdülcelil Hayrullah olmak üzere, Türk dilinde Alman aleyhtarı beyanname ve gazeteler yayınlanan 50 kadar faal komünist gazeteci ve yazar da vardı. Bunlar da diğerleriyle beraber aynı akibete uğradılar.[135]

134 Kırımal: a.g.y.

135 Kırımal: a.g.y.

Sovyet ordusunda ve kızıl çetelerde çarpışmış olan Kırım Türkleri'nin isimleri ve biyografileri hâlen Taşkent'te yayın hayatına devam eden "Lenin Bayrağı" gazetesinde sık sık zikredilmektedir. bu konuda, Dr. Edige Kırımal, çeşitli tarihlere ait "Lenin Bayrağı" gazetelerinden yapmış olduğu araştırmalarda aşağıdaki derli toplu bilgiyi vermektedir:

11. Hassa Tank Tümeni subaylarından Yüzbaşı Nâzım Demirkaya Polonya'ya kadar bütün savaş sahasını katetmiş ve 13 nişan ve madalya ile taltif edilmiştir. Halen Kırım dışında yaşamaktadır. Stalingrad'dan Tuna ve Oder nehirlerine kadar bütün savaş hatlarında bulunmuş ve 7 nişan almış bulunan 27. Çapayev Tümeni, 105. Alay, Makinalı Tabur Kumandanı Server Emirali, bugün Özbekistan'ın Andijan şehrinde yaşamaktadır.[136]

Macaristan'a kadar bütün savaşlara katılmış olan 48. Tank Tümeni subaylarından Abdülreşid Kurtveli,[137] Kırım ve Novorosiysk'de Sovyet deniz çıkartma birliklerine kılavuzluk etmiş olan "cesur keşifçi" deniz eri Şakir Gaynaoğlu, bugün Özbekistan sovhozlarından birinde işçi olarak çalışmaktadır.[138] Berlin savaşlarına katılarak 7 nişan almış olan çavuş Abdullah Settar,[139] Zırhlı Tank Akademisi mezunu olup, savaşa katılan Yarbay Halil Çalbaş; şimdi Ukrayna'nın Herzon şehrinde yaşamaktadır. Akyar ve Stalingrad cephelerinde bulunarak birçok defalar taltif edilen ve bugün Özbekistan'ın Çirçik şehrinde yaşayan topçu eri Bekir Baybek,[140] Kırım ve Kafkasya'da istihbarat işlerinde çalışarak 7 nişan alan ve bugün Özbekistan'ın Yanıyer mahallinde yaşayan Teğmen Osman Lemanoğlu,[141] Visla Nehri muharebeleri kahramanı 157. Makinalı Alay Kumandanı Cafer Kemal, 7 nişan kazanmıştır.[142]

136 Lenin Bayrağı, 13.9.1969, 109. sayı, s. 2.
137 Lenin Bayrağı, 7.11.1969, 132. sayı.
138 Lenin Bayrağı, 2.9.1969, 104. sayı, s. 2
139 Lenin Bayrağı, 4.9.1969, 105. sayı, s. 4.
140 Lenin Bayrağı, 9.9.1969, 107. sayı, s. 4.
141 Lenin Bayrağı, 13.9.1969, 56. sayı, s. 3.
142 Lenin Bayrağı, a.g.y.

Cesaretinden dolayı mükâfatlandırılan Teğmen Battal Mehmet, bugün Semerkant'ta bir garaj idare etmektedir.[143] Oder nehri ve Berlin'e kadar bütün savaş yolunu katederek cesaretinden dolayı birçok defa mükâfatlandırılmış olan Teğmen Ebuzer Emiroğlu,[144] Reichstag duvarına kendi eliyle "teslim olmayan düşman imha edilir" ibaresini yazan ve 9 nişan alan tanıkçı Hasan Abkerimoğlu, 1943-44 yıllarında Kırım'da ve Kafkasya'da Alman ordusunun cephe gerisinden 81 radyogram göndermiş ve yüksek mükâfatlar almış olan kadın istihbaratçı Halime Abdennan,[145] savaş sıralarında birçok kimselerin canını kurtaran ve bugün Azerbaycan'da yaşayan kan nakli sahasında ileri gelen Sovyet ilim adamlarından Dr. Bilâl Hasan.[146] Halen Leningrad'ta ikâmet eden tanınmış şair Rıza Halid; Berlin'in zaptına katılmış olan Binbaşı Nuri Celil ile Teğmen Bekir Musleddin; 1930'ların ileri gelen şairlerinden Halil Irgat Kadir (Könisberg Savaşı'nda can vermiştir) ve birçok diğer Kırım Türkleri, İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet rejimine sadık kalmışlardı.[147]

203. Piyade Tümeni, 610. Alay Subaylarından büyük nişanlar almış Binbaşı Osman Cafer, Lugan bölgesinde "kahramanca ölmüştür." Onun resmi bugün mahallî müzede bulunmaktadır.[148] Bir Kırımlı Türk operatörünün ismi, 10.270 Sovyet askerinin kurtuluşu,[149] ile Sovyet ordusunda gönüllü olarak hizmet eden Nuriye Zekeriya'nın da ismi, katıldığı birliğin Kırım'dan Berlin'e kadar yürüyüşü ile ilgilidir.[150]

Kırım Türkleri aynı zamanda Kırım'da 1941-44 yıllarında Almanlar'a karşı kısmen de olsa yeraltı ve çete mücadelesine de

143 Lenin Bayrağı, a.g.y.

144 Lenin Bayrağı, 25.3.1969, 56. sayı, s. 3.

145 Lenin Bayrağı, 13.5.1969, 56. sayı, s. 3. s...; 8.3.1969, 29. sayı, s. 5.

146 Lenin Bayrağı, 22.3.1969, 98. sayı, s. 3.

147 Lenin Bayrağı, 12.7.1968, 98. sayı, s. 3.

148 Lenin Bayrağı, 2.11.1969, s. 4.

149 Lenin Bayrağı, 14.6.1969, 70. sayı, s. 3.

150 Lenin Bayrağı, 31.8.1967.

katılmışlardır. Sovyet basını ve literatürü uzun yıllar süren sessizlikten sonra son zamanlarda yavaş yavaş bu hususta açıklamalarda bulunmaktadır.

Bugün Poltava şehrinde yaşayan Dr. Hasan Aşir, Kırım'ın Kerç Yarımadası'nın Hacı Muşkay katakomblarında faaliyet gösteren komandoların hekimi ve bir kahraman olarak bilinmektedir. Sovyet yazarlarından Lev Kissil ile Maks Palyanovski çeteci Dr. Aşir'in tipini canlandırmışlardır.(151) Dikkate değer bir noktadır ki, Kırım Türk çetecilerine nişan dağıtımı son zamanlara kadar devam etmekteydi. Meselâ, sabık topçu kumandanı İlyas Kadir'e, "Belorusya ormanlarında çeteciler saflarında" mücadele ettiği için nişan verilmiştir.(152) Kırımlı Türk yazarlarından E. Muzaffer, sivil savaş yıllarında 27. Sovyet Kafkas Tümeni saflarında savaşan ve İkinci Dünya Savaşı sırasında 1942'de Sovyet çetecileri saflarında iken can veren Kırımlı Türk ihtilâlcilerinden Yakup Tarhan hakkında ayrıntılı bilgiler yayınlamaktadır. E. Muzaffer'in yazdığına göre, Yakup Tarhan'ın gösterdiği kahramanca hareketlerinden ötürü eski Türk köyü Kırk Kulaç'a Tarhanlar adı verilecekti. Ne var ki, savaştan sonra bu köye Rus Dozornoye adı verilmiştir.(153) "Kırım'ın korkusuz kadın çetecisi" Havva Müslim halen Suhum şehrinde yaşamaktadır.(154)

Sovyet basınında son zamanlarda, savaş yıllarında Alman askerî hapishanelerinde can veren erkek ve kadın Kırım Türk çetecilerinin isimleri gittikçe daha fazla anılmaktadır. Bu kadınlardan Esma Bekir, Nuriye Devlet, Zeynep ve Zahide Halil ve birçoklarının isimlerinin, İbrahim Bosna, Tahir Süleyman, Seyit Veli Arif, Emir Ahmet, Seyit Ahmet, Mustafa Saran, öğretmen Hüseyin Ramazan, Ahmet Mustafa vs. gibi tanınmış Sovyet çeteci adlarının yanısıra, Kırım toprakları üzerindeki İkinci Dünya Savaşı tarihine girecekleri şüphe yoktur.(155)

151 Lenin Bayrağı, 8.7.1968, 80. sayı, s. 4.

152 Lenin Bayrağı, 28.8.1969, 102. sayı, s. 3.

153 Lenin Bayrağı, 16.12.1969, 148. sayı, s. 4.

154 Lenin Bayrağı, 13.5.1969, 56. sayı, s. 3.

155 Lenin Bayrağı, 8.5.1969, 55. sayı, s. 3; 25.2.1969, 24. sayı, s. 3; 19.10.1968, 129. sayı.

Şunu da kaydetmek gerekir ki, resmen Özbekistan Komünist Partisi Merkez Komitesi, Yüksek Şûrası ve Bakanlar Kurulu'nun organı olan, fiiliyatta ise Kırım Türkleri tarafından idare edilerek ebedî Kırım Türk lehçesinde çıkan "Lenin Bayrağı" gazetesinin Yazı Kurulu, adı geçen gazetede 1969'un Ağustosunda "hiçbir kimse unutulmadı, hiçbir şey unutulmadı" başlıklı özel bir sütun açmıştır. Bu sütunda devamlı olarak İkinci Dünya Savaşı'nın Kırım Türk kahramanları hakkında doğru bilgiler yayınlanmaktadır. Mesela bu gazetenin 30.08.1969 tarihli ve 103 sayılı nüshasında da Leningrad savunmada ölen deniz havacısı Nuri Nuftullaoğlu hakkında geniş bilgi verilmektedir. Onun 78 yaşındaki babası ise kaderin cilvesiyle Kırım'a dönmek hakkından yoksun bulunmakta ve Özbekistan'da sürgün hayatı sürmeye devam etmektedir. Yine aynı gazeteden öğrendiğimize göre, eserlerini Türkçe ve Rusça olmak üzere iki dilde yazan genç Türk yazarı Ennan Ali, Kırım'da 1941'de Perekop şeridinin savunması sırasında Sovyet Birlikleri safında "kahramanca ölmüştür."(156)

Bu bilgileri veren gazetenin, ki tamamen Ruslar'ın güvenilir adamları tarafından çıkarılmaktadır, bu yönden Kırım Türk kültürüne ve onun millî tarihine büyük hizmetleri dokunmaktadır. Kırım Türkleri'nin meşhur müdafiî Emekli General Pyotr Grigorenko, Kosterin'in 72. doğum yıldönümü toplantısında bu konuda şöyle diyordu: "Taşkent'te sizin için bir gazete (Lenin Bayrağı) yayınlanmaktadır. Fakat bu gazeteyi neşredenler sizin dâvanıza kuvvet veremezler? Gazeteyi ele geçirip kendi muhabirlerinizi seçin ve eğer onlar bu gazeteyi boykot etmenize müsaade etmedikleri takdirde kendi kendinize başkasını kurun. Bir hareket kendi basınına sahip bulunmadıkça gelişemez."(157) Grigorenko'nun tamamen haklı olan bu sözlerine katılırken, şunu da ilâve etmek gerektir ki: "Lenin Bayrağı" yazı kurulu komünist olabilir. "Sultan Galiyef" de bir komünist

156 Lenin Bayrağı, 5.12.1969, 144. sayı.

157 Kırım Tatarları, Muhtariyet ve Kırım'a Dönmek İçin Mücadele Ediyorlar. Türk Dünyası, 12. sayı, s. 36, 1969, İstanbul.

idi. "Lenin Bayrağı" koleksiyonlarından da anlaşılacağı üzere, tamamen "öze dönüş" havası varsa da bu, yurda dönüş mücadelesini veren Kırım Türkleri'nin siyasî eylemleri için yeterli değildir. Buna karşılık rejimin sıklığı gözönüne alınırsa yazı kurulma hak vermek de mümkün değildir. Nitekim bugün, Grigorenko, "Akıl hastanesinde" müşahade (!) altında bulunmaktadır. "HİÇBİR KİMSE UNUTULMADI, HİÇBİR ŞEY UNUTULMADI" demek de bazen çok şeyler ifade eder...

Görülüyor ki, Kırım Türkleri'nin imha ve sürgün edilmeleri, "Stalin şahsiyetinin eseri" ve Alman-Sovyet savaşı ile ilgili tesadüfî bir olay değil, Moskova hükümetinin çok daha önceden plânlaştırılmış bir aksiyonudur.

Başta Stalin olmak üzere Moskova yöneticileri, sırf zulüm ve intikam hırsı ile değil, aynı zamanda hayatî bir önem taşıyan sınır bölgesinde itimat edilmeyen bir halk kitlesinin bulunmasına göz yumamayacakları için kitle hâlinde sürgün yapmışlardır.[158] Sonuç olarak, Türkler'in, Kırım'dan topluca sürülmelerinin başlıca sebebi; sayıları itibariyle az olan bu halkın arzettiği herhangi bir tehlikeden daha çok, "Türk Kırım'ın tarihî mevcudiyetine son vermek" isteğidir. Bu istek hiç şüphesiz; "Kırım'ın Karadeniz'deki stratejik durumu ile ilgili düşünceden" ileri doğuyordu. Nitekim, Kırım'ın Yalıboyu'nun siviller için yasak bölge olarak ilân edilmesi, yukarıdaki gerçeği doğrulamaktadır.

158 Winterton, Paul: Rusya'nın İçyüzü, Çev. Ferda Kocaçimen, s. 94-95, 1946, İstanbul.

KIRIM'DA TÜRK KÜLTÜRÜNÜN İMHASI

1944'te Kırım'da bir tek Türk kalmamak üzere bütün bir halkın sürgüne gönderilmesi, bu milleti; haricî cebrî sürgün yolu ile imha etmekten başka bir şey değildi. Ancak bu yol, Moskova'nın iğrenç arzularını tam mânâsıyla yerine getirebilecek mahiyet taşımıyordu. Bunun için Moskova, aynı zamanda başka bir yolu; Kırım'da Türk kültürünün imhasını tatbik etmekten geri kalmadı.

Sürgün edilen Kırım Türkleri, geride şanlı bir tarihin kültür zenginliğini bırakıyordu. Bu zenginlik; bu aç, perişan yolcuların 15-25 kilogramlık yük limitinin içine sığamazdı. bu servet terk ediliyordu. Halbuki Kırım-Türk ailesi, 6-7 asırlık bir Kırım-Türk kültürünün küçük çapta bir muhafızı idi. Babadan çocuğa, dededen toruna intikal eden nice nice antika eşyalar, sanat eserleri, her biri müzelerin seçkin köşelerini işgal edecek nefasette kıymetli el işleri, nakışlar, örnekler, birçok ailede bulunan kıymetli el yazması kitaplardan müteşekkil büyük büyük kitaplıklar, 30 yıl zarfında GPU tarafından imha edilen yüzlerce Türk aydınının, daha gün ışığı görmemiş eserleri ve daha daha nice kıymetler!...

Bütün bunlar ne oldu? Nerede kaldı, kime teslim edildi? İnsanları çuval yükler gibi trene dolduran süngülü askerler bu sanat eserlerinin birlistesini mi yaptı? Sürgün emrini veren hükümet, bu kültür kıymetlerini kendi himayesine mi aldı?

Batılı araştırmacılardan M. Goldstein bu konuda şu sonuca varıyor:

"Kırım-Türk halkı, şekil sanatlarının yüksek ve orijinal kültürünü, mükemmel mimarî eserler yaratmıştır. Kırım Hanları'nın dünyaca meşhur ve efsanelerle dolu Bahçesaray Sarayı'nı hatırlamadan geçmek mümkün mü? Sovyet bestecisi B. V. Asafyev'in 'Bahçesaray Çeşmesi' adlı balesi, Moskova'nın Bolşoy (Büyük) Tiyatrosu da dahil, çeşitli memleketlerin opera sahnelerinde büyük bir başarı ile oynamaya devam etmektedir. Sovyet devrine kadar sayısız eski çok kıymetli Müslüman el yazmalarının ve tarihî kitapların muhafaza edildiği, sanki motiflerle işlenmiş fevkalâde güzel Kırım camilerinin âhenkli orantıları insanı hayrette bırakmaktadır. Maddî kültürün bu değerli anıtlarının kaderi bilinmemektedir."(159)

118 imzalı bildiride bütün soruların cevabı veriliyordu:

"Millî eserlerimiz ve kültürümüz yokedilerek ecdat kabirleri kirletildi ve yeryüzünden silindi."(160)

"Kırım Tatarları'nın Rus Dostları" imzalı belgede ise şöyle deniliyordu:

"Aradan geçen zaman içinde, Kırım'da eski sakinleri hatırlatacak ne varsa, hepsi yokediliyor. Evler yıktırılmış, Türk mezarları sürülmüş, ölüler topraktan alınarak âkıbetleri yaşayanlarınkine benzetilmiş. Kırım lehçesiyle yazılmış bütün eserler, tarihî vesikalar, klâsik kitaplar, hepsi yakılmış, bağlar ve bahçeler bakımsız bırakılarak harap olmuş. Kırım tarihi, sahtekârlıkta usta olan düzme tarihçilere yeniden yazdırılmıştı."(161)

Bu konuda, Kırım Türk halkının tecrümanı olarak Moskova'daki temsilciler; 115 imzalı muhtırada hür vicdanlara şu soruları soruyorlar:

"Kırım'da eski kültür anıtlarımızın tahrip edilmiş olmasına, atalarımızın, baba ve çocuklarımızın mezarlarının kirletilmiş ve yeryüzünden silinmiş olmasına kayıtsız kalmaya imkân var mı?

159 Goldstein, M.: Sovyet Hakaretine Uğrayan Kırım Türk Halkı ve Onun Millî Kültürü. Dergi, 59 sayı, s. 28, 1970, Münih.

160 118 İmzalı Bildiri. Emel, 49. sayı, s. 7-8, 1968, İstanbul.

161 Kırım Tatarları'nın Rus Dostları, a.g.y.

Kırım'ın ana ocaklarını unutmaya imkân var mı? Kırım Türk Milleti'nin imha edildiğini unutabilir miyiz? Halkımızın tarihinin tahrif edilmesine, kültürümüzün kalıntılarını bile yoketme teşebbüslerine katlanmak mümkün müdür?"(162)

Bilindiği gibi Bahçesaray'da, Akmesçit ve Gözleve'deki Kırım Türk mimarî eserlerinin büyük kısmı ve Türk Kırım'ın diğer maddî kültür anıtları, Kırım'ın bolşevik hâkimiyeti altında bulunduğu 1921-1941 ve 144-1968 yıllarında ve İkinci Dünya Savaşı sırasında (1941-1944) mahvolmuş veya bolşevikler tarafından tahrip edilmiştir. Kırım sınırları içinde bulunan sayısız Türk-Müslüman el yazmaları ve kitapların âkibetine gelince, bu paha biçilmez zenginliğin bir kısmının dahi bolşevikler tarafından imha edildiği veya Kırım'da yangınlar ve askerî harekâtlar sırasında mahvolduğu bilinmektedir.

162 115 İmzalı Bildiri: a.g.y.

SOVYET İLİM ADAMLARININ SAHTEKÂRLIKLARI

"Kırım tarihi, sahtekârlıkta usta olan düzine tarihçilere yeniden yazdırılmıştır." (Kırım Tatarları'nın Rus Dostları)

Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ortadan kalkmasını takiben Sovyet yönetici ve ideologları, Kırım Türk halkının uzun asırlar boyunca teşekkül etmiş olan kültürünün merhametsizce hakkından gelme pratik yolunu tuttular.[163]

Kırım Türkleri'nin tarihi, folkloru daha Çarlık Rusyası'nda çok taraflı bir araştırma konusu olmuştu. Bu konuda, Radlov, Samoyloviç, Gordlevski, Olesnitski, Konçevski, Asafyev, Musorgski, Spendiarev vs. değerli ilim adamlarının adları zikredilebilir.

Sovyet devrinde Kırım Türkleri'nin tarihi ve folkloru ise bilhassa 1944'ten sonra tamamen bir yıkım konusu olmuştur. Bunun örnekleri çoktur ve ortaya atılan asılsız ididalar birbirini tekzip etmektedir. Mesela, Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin savaştan önceki baskısında; "Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" maddesinde şöyle denilmektedir:

"Gerek konuları ve tarzları çeşitliliği ve gerekse dil özellikleri bakımından sözlü Kırım-Türk edebiyatı masalları, efsaneleri, halk türküleri ve atalar sözleriyle fevkalâde zengindir."

"... Kahramanlık destanı, Çorabatır ve Edige gibi bahadırların yiğitlikleri hakkındaki eski menkıbelerde sunulmuştur. Bu

163 Goldstein: a.g.y.

menkıbelerde emekçi halkın çıkarlarını savunan bahadırların kahramanca hareketleri terennüm edilmektedir."[164]

Nitekim, Puşkin, Mitskeviç gibi dünyaca meşhur Rus; yazar, şair, besteci ve ressamlarının Kırım Türkleri'nin kültürüne karşı gösterdikleri büyük ilgi, yukarıdaki sözleri doğrulamaktadır. Yine aynı yerde Kırım Hanlığı ve Kırım Türkleri'nin eriştiği yüksek medeniyet seviyesine ve Çarlık rejiminden çektikleri ıstıraplara geniş yer verilmiştir.

Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin savaş sonu 1953 tarihli ikinci baskısından anlaşılıyor ki; Kırım Türkleri'nin ve aynı âkıbete uğrayan diğer halkların mazisi kısa bir zaman içinde unutulmuştu. Hatta doğrudan sahtekârlığa da tevessül edilmekte idi.[165] Mesela, ansiklopedide bir Kabartay Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 1936 senesinde kurulmuş olduğu yazılı idi. Bu bir yalandı, çünkü Cumhuriyetin o zamanki adı; "Kabartay-Balkar" idi. Yine aynı yerde gözden kaçmayan diğer bir husus da; Kırım Türkleri'nin topyekûn sürgün ve katliâmı hakkında "haklı göstermek" teşebbüsünde dahi bulunulmamasıdır. Diğer yandan Kırım Türkleri akıncı ve barbar bir millet olarak tanıtılmış ve birinci baskıdaki bölümler tamamen kaldırılmıştır. Ayrıca, basit bir tarzda tarihî sahtekârlıklara da yer verilmiştir. Şöyle ki; Kırım'ın çok eskiden beri Rusya'ya ait olduğu iddia edilerek, bu toprakların 13. yüzyılda Altınordu'nun istilâsına uğradığı belirtilmiştir. Kırım Muhtar SSC'den hiçbir şekilde bahsedilmemektedir. Gerçek Sovyet Ansiklopedisi ve gerekse resmî Sovyet haritaları bu Cumhuriyetleri göstermemişlerdir.

Kırım Türkleri'nin, Sovyet siyaset ve ilim adamları taraıfndan imhaya mahkûm edilen birkaç asırlık maddî ve mânevî kültürünün âkıbeti büyük bir endişe uyandırmaktadır. "Gizli" veya "yasak" evrak namı altında saklanan tarihî ilmî arşivler, edebî eserler çeşitli bahanelerle kilit altında bulundurulmaktadır. Bütün bunlar malûm Sovyet sansür elemesi prensibine göre uygulanmaktadır. Ayrıca, kabiliyetli Kırım Türk bestecileri tarafından meydana getirilen

164 Bolşaya Sovetskay Entsiklopediya, 35. cilt, s. 320, 1937, Moskova.

165 Conquest: a.g.y.

müzik eserleri de fiiliyatta meydanda yoktur. Bestecilerin isimleri ise unutulmaya mahkûm edilmiştir.

Bu konuda orijinal bir örnek verilebilir: Dünya çapında isim yapmış bir müzisyen olan Moskovalı orkestra şefi Prof. Aleksandr Vasilyeviç Gauk, kendi konser programına A. Spendiarov'un "Krimskiye Eskizı" bestesini de almaya karar veriyor. Her ileri gelen orkestra şefinin kendi repertuvarını kendisinin seçmesinden daha tabiî bir şey olamaz. Yalnız Sovyetler Birliği'nde iş değişir. Gauk, repertuvarların kontrolü ile meşgul ilgili Sovyet organları tarafından adamakıllı azarlandığını, Batılı araştırmacılardan M. Goldstein'e bizzat anlatmıştır.(166) Buna sebep de Spendiarov'un 1903'te kaleme aldığı "Krimskiye Eskizı" bestesinden başka bir şey değildir. Goldstein diyor ki:

"Ve eğer Spendiarov hayatta bulunmuş olsaydı, onun Kırım Türkleri ve kültürü hususundaki görülmemiş Sovyet hümanizm (!) hareketini dehşet ve hiddetle suçlayacağı muhakkaktı. Ve yalnız Spendiarov mu? Leon Tolstoy, Anton Çehov, Maksim Gorki, Fedor Şalyapin, İvan Ayvazovski ve diğer birçok Rus ve milletlararası kültür yaratıcılarının bu görülmemiş haksızlık karşısında isyan edeceklerine şüphe edilmemelidir."(167)

Çarlık devresinde ve Sovyet rejimi şartları altında Kırım Türkleri'nin millî kültürünün durumu kıyaslanacak olursa, Sovyetler Birliği'ndeki sözde "milletlerin sosyalistçe dostluğunun" hiç de yararına olmayacak uygun ve hatasız bir netice çıkarılabilir.

"Kırım Tatarları'nın Rus Dostları" imzalı belgede yerinde bir teşhis olarak: "Kırım tarihli sahtekârlıkta usta olan düzme tarihçilere yeniden yazdırılmıştır" deniliyordu. Eylül 1948'de Akmeşçit şehrinde "Kırım tarihine hasredilen toplantıda", Sovyet tarihçisi P. N. Nadinskiy, ilmhi (!) bir tarzda, Sovyet Kırım'ın tarihindeki meselelerin sebebini; "Kırım Türkleri'nin şuurunda sağlam olarak yerleşen

166 Goldstein: a.g.y., s. 30

167 Goldstein: a.g.y.

kapitalizm kalıntılarıyla" izaha kakıştı.[168] 1921-1941 yıllarında Kırım'da vukubulan hadiselerin objektif tahlili, bu ilmî (!) mütalâanın uydurma ve haksız olduğunu meydana çıkarmaktadır.

Sovyet Rusya'da bu tür "ilim adamlarına ve bunlar tarafından tertip edilen" ilmî konferanslara sık sık tesadüf etmek mümkündür. Haziran 1952'de Kırım, Moskova, Leningrad bölgelerini temsil eden ilim adamlarının katıldıkları "Kırım Tarihinin Bazı Meseleleri" konulu konferansta Akademisyen B. D. Grekov'un aşağıdaki konuşması, Sovyet Rusya'da ilim zihniyetinin esaslarını bütün açıklığı ile ortaya koymaktadır. Grekov diyorki:

"Sovyet tarih ilmi tarafından yeni baştan tetkiki gereken Kırım tarih ve edebiyatında yanlış ve hatalı hükümler ve görüşler vardır. Kırım, asırlardan beri Rusya'ya düşman birçok devletlerin iştahını celbeden bir hedef olduğundan, muhtelif memleketlerin burjuva ilim adamları, kendi hükümetlerinin siyasî programlarına uyarak, efendilerinin istilâ plânlarını haklı çıkarmak maksadıyla Kırım tarihini her fırsatta tahrif etmeye çalışıyorlardı. Rus tarih ilmi, Rus-Sovyet ilim adamlarının elde ettikleri ve elde etmeye uğraştıkları 'muvaffakiyetlere' erişememekle beraber, daha ihtilâlden evvel, yabancı sahtekârlara karşı koymaya gayret ediyordu."[169]

Grekov'un söyledikleri, Rus tarihi ilmi için tarihî bir itiraftır. Onun söyledikleri; gerçek suçlunun hezeyan içinde inkârına benzemektedir. Bilhassa Deli Petro'dan sonra Kırım, bir hedef olarak kimlerin iştahını celbetmişti? Başta Sovyet Rusya olmak üzere bütün demirperde blokuna dahil ülkeler dışında acaba hani rejim ve memleketlerde ilim adamları efendilerinden emir almaktadır. Bütün bu soruların cevabı açıktır; Sovyet Rusya'yı idare eden efendiler, değil yabancı sahtekâr ilim adamlarına karşı koymaya, kendi sahtekâr ilim adamlarını yetiştirmeye ve teşvik etmeye çalışmaktadır.

---

168 Kırmal, Dr. Edige: Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliâm, Dergi, 5. sayı, s. 18, 1957, Münih.

169 Pravda; 4.6.1952, Mosokva.

Grekov'un "sahtekârların" isim ve eserlerini zikretmeden Rus olmayan tarihçileri, ilim açısından tamamen essasız olan bu saçma ithamı ve Kırım'ın mazisini, yalnız Rus tarih ilminin doğru aksettirmiş olduğu iddiası, objektif olmamakla beraber, aynı zamanda Sovyet tarih ilminin "gerçek hedef ve maksadını" aydınlatmaktadır.(170)

Sovyet Rusya'da bu tür bilimcilerden kadınlar da vardır ve bunların en meşhurlarından biri de Vera Vetlina'dır. Vetlina, birçok konularda erkek meslektaşlarına âdeta taş çıkartarak, bilim yapmasıyla (!) kendisini her fırsatta göstermektedir. Vera Vetlina'nın bahis konusu eseri "Kırım Gezileri" olup, taşıdığı fikirler dolayısıyla dikkate çekmektedir. Eserin orijinalliği, "Kırım Gezileri" adını taşımasına rağmen, Kırım'ın bugünkü durumu ile ilgili bilgileri içine alması gerekirken, yazarın Kırım'ın tarihinden de bahsetmeye kalkışmasıdır. Vetlina, sözkonusu eserinde; Kırım'ın eski zamanlarından beri gerçek sahibi olan Kırım Türkleri'ni kötülemekte, onları vahşi bir millet olarak göstermekte ve hiçbir ilmî esasa dayanmadan Kırım'ın eski zamanlardan beri bir İslâv memleketi olduğunu iddia etmektedir.

Kitabın yazarı, 1783'te Kırım'ın Katerina orduları tarafından istilâ edilmesi, Kırım Türkleri'nin Kırım'dan topyekûn sürülmeleri, Kırım Muhtar SSC'nin lâğvedilmesi vakıalarını, tarihî bir haksızlığın düzeltilmesi ve adaletin tecellisi gibi mütalâa etmektedir. Kırım'ın Ukrayna SSC'ne ilhak edilmesi olayını da Rus milletinin Ukrayna milletine karşı duyduğu ve beslediği derin sevginin bir ifadesi olarak vasıflandırmaktadır.(171) Kimin malı kime hediye ediliyor. Bu hareketin dayandığı mânevî isnat duyguları nedir. Yazar bunu anlamamazlıktan geliyor.

Kırım Türkleri'ne karşı işlenen bu cinayetleri âdilâne bir hareket gibi göstermek gayretinde bulunan Vetlina'nın emperyalist ruhlu, şoven mizaçlı biri olduğu kendiliğinden meydana çıkmaktadır.

---

170 Kırımal; Dr. Edige: Sovyet Tarih İlmi Rus Emperyalistlerinin Hizmetindedir. Birleşik Kafkasya, 2. cilt, 24. sayı, s. 13, Temmuz 1953, Münih.

171 Vetlina, Vera: Krimskiye Putesestviya, s. 389, 1952, Moskova.

Millî hislerinin mahsulü olan fikirlerini gizlemeden açıklayan Vetlina, kaynak esaslarının aranmasına lüzum görmektedir.[172]

Sonuç olarak şurasını da ilâve etmek gerektir ki, Sovyet liderlerinin ve onların sadık uşakları Nadinskiy, B. D. Grekov, Dr. N. A. Smirnov, Tamara Şevçenko, İlya Vargasov ve Vera Vetlina tipindeki Sovyet bilginlerinin (!) dimağında sağlam surette yerleşmiş olan emperyalizm ve şovenizm kalıntılarına dair söz söylemek için çok daha esaslı deliller mevcuttur. Esef edilecek şudur ki, Kremlin'in emrine uyan Sovyet tarih ilmi, memleketin İlimler Akademisi bayrağı altında, ilmi lekeleyen menfur sahtekârlık yapmaktadır.

172 Ortaylı, Kemal: Bir Sovyet Müellifinin Kırım türkleri ve Mazileri Hakkındaki İftiraları, Dergi, 34. sayı, s. 58, 1963. Münih.

TÜRK'SÜZ KIRIM

1950'de yayınlanan Sovyetler Birliği'nin jeografi atlası bu konuda önemlidir.[173] Bu atlasa göre, Kırım Muhtar SSC, Kırım Eyaleti'ne çevrildikten sonra, Yunan ve diğer millî azınlıklar da Kırım'dan sürülmüş ve yerlerine, Kırım nüfusunun bugüne kadar salt çoğunluğunu teşkil eden katıksız Rus unsurları yerleştirmiştir.

1941 yılına kadar Kırım'da mevcut olan Yahudi, Alman, Bulgar ve Ukrayna millî bölgeleri tamamen yokedilmiştir. Sovyet kaynaklarına göre Kırım'da iskân edilen Rus ahali; Moskova, Yaroslav, Kursk, Rostov, Penza vilâyetlerinden getirilmiştir.[174]

Kırım'da bütün şehir, kasaba vs. yer adları Rusçalaştırılmıştır. Kırım'a yeni iskân edilen, başta Ruslar olmak üzere bütün gayri Türk unsurların tarımdan yeteri kadar anlamadıkları, kendi gazetelerinde ifade edilmektedir. Kısacası, Kırım'da tarım sahasında işler pek parlak değildir. Yeşil Kırım'ın yürekler acısı halini, örnek vererek açıklayan gazeteler, meşhur plâjların, sırf umursamazlık yüzünden "inşaatlara kum sağlamak" amacıyla tahrip edildiğini de itiraf etmektedirler.

Bilhassa, 12 Temmuz 1946 tarihli Pravda gazetesinde, sürgünün hemen arkasından Kırım'da, ziraatin çok gerilediği, binaların yıkıldığı, kısaca Kırım'ın "bakımsız" kaldığı itiraf edilmektedir. Adı geçen gazetede Kırım'daki mahsulün henüz daha tarlalardan kaldırılmadığı,

---

173 Geografiçeskaya atlas SSSR- 104. sayı, 1950, Moskova.

174 Kırımal, Dr. Edige: Moskova'nın Sürgün ve İmha Ettiği Milletler, Dergi, 9. sayı, s. 123, 1957, Münih.

bağcılığın ve tütüncülüğün artık tarihe karıştığı ifade edilmektedir. Bu itiraflardan bazıları:

"On hektarlık sahayı, yaşı on yılları bulan koruluk kaplamaktadır. Bir zamanlar, bakılan bu koruda bol meyva yetiştiriliyordu. Şimdi ise, tam mânasıyla metrûk bir hâlde bırakılmıştır. Evpatoriyalılar (Gözleve) bir koruya 'sahipsiz' adını takmışlardır. Bu şekilde koru şehirde bir tane midir. Hakikaten üzücü bir manzara?"(175)

Aynı gazete, bu "hakikaten üzücü manzaranın" Kırım'da 1944'e kadar mevcut olmadığı keyfiyetini ve bunun, bu metrûk ve "sahipsiz" toprakların kanunî sahipleri olan Kırım Türkleri'ne Sovyetler tarafından tatbik edilen "génocide" neticesinde vukubulduğunu yazmamayı menfaatine uygun bulmuştur.

9 Ekim 1963 tarihli Pravda Ukrainı gazetesi; normal olarak mahsulün artık toplanmış olması gerektiği bir tarihte, Kırım'da "mahsulün yarısının hâlâ tarlalarda kaldığını" bildirmiştir. Aynı gazetenin belirtitğine göre, komşu Ukrayna'nın Herson, Zaporoj ve Odesa bölgelerinde dahi tarım sahasındaki durum Kırım'dakinin aynıdır. Bu bakımdan Kırım, herhangi bir istisna teşkil etmiyor.

Bozukluk sadece tarım sahasında olmayıp sanayi sahasında da görülmektedir. 21 Temmuz 1963 tarihli Pravda Ukrainı adlı gazete, Kırım'da, birçok fabrikalarda makinalardan ve teçhizattan lâyıkı ile faydalanılmadığını, teşkilâtsızlık yüzünden iş saatlerinde büyük kayıplar vukubulduğunu yazmaktadır. Birçok fabrikalarda "düşük emek disiplini" hüküm sürmektedir. Neticede gazete, Kırım fabrikalarında "emeğin kötü organizasyonundan" şikâyet etmektedir.

8 Ağustos 1963 tarihli Pravda gazetesinde ise, buna benzer olayların Kuzey Kırım Kanalı inşaatında dahi vukubulduğu yazılmaktadır. Uzun yıllardan beri inşaat hâlinde bulunan bu kanalın yakında biteceğine dair hiçbir emare yoktur. Sovyet hükümeti adı geçen kanalın inşaatını hızlandırmak maksadıyla, bunun "komsomol yapısı", yani Kırım komsomol teşkilâtının himayesinde olduğunu ilân etmiştir. Ne var ki, geçenlerde bizzat "hamiler", Kuzey Kırım Kanalı

175 Komsomolskaya Pravda, 27.8.1959, Moskova.

inşaatında çalıştırılan işçilerin kötü durumlarından şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine komosomol teşkilâtı idarecileri inşaat mahallini ziyaret etmiş ama, hiçbir tedbir almadan da geri dönmüşlerdir. Bu ziyaretten sonra komsomol üyeleri, idarecilerin, inşaat işçilerini sadece azarlamakla yetindiklerini beyan etmişlerdir. Yapıda hiçbir şey değişmemiş ve işçiler kendi başlarına bırakılmışlardır. Bütün işler eskisi gibi devam etmekte ve kanal inşaatının sonu gelmemektedir.

Kırım'ın güney sahilleri baştan başa yazlık sayfiye blok apartmanlarla dolmuştur. Bu sayfiye yerleri, rejimin "öz evlâtlarına" tahsis edilmiştir. Hatta Kruşçev'in iktidardan indirilmesi, Kırım'da sayfiye köşkünde dinlenirken vukubulmuştu.(176)

Her yıl, Bulgaristan, Romanya vs. gibi demirperde gerisine dahil ülkelerin başarı kazanan işçilerine, öğretmenlerine, komsomol üyelerine Sovyetler Birliği'ne gezi hakkı verilmektedir. Ancak bunlardan hiçbiri Kırım'a girmeye muvaffak olamamıştır. Bu turistlere Odesa'dan öteye geçme izni verilmemektedir. Son zamanlarda Alman turistlerine Kırım'a gezme izni verilmiştir. Genellikle Kırım'da görülen turistlerin Rus olduklarını, onların yazdıkları gezi izlenimlerinden anlıyoruz. Vera Vetlina'nın "Kırım Gezileri" adlı eseri de bu türdendir.(177)

Yine bu konuda "Kırım" Yayınevi, Kırım'ın geçmişi ve bugünkü durumu hakkında Sovyet okuyucusuna bilgi vermek gayesiyle Akmesçit'te 1966'da "Kırım Kılavuzu-Tarihî, Coğrafî Özet" adında Rusça bir kitap yayımlanmıştır. Kitabın 20-37. sayfalarında 1783-1966 devrini kapsayan "Kırım'ın Rusya'ya ilhakından sonra" ve "Bugünkü Kırım" bölümlerinde okuyucu, Kırım Türkleri ile ilgili hiçbir kayda rastlayamamaktadır. Aynı tabloyu, 1944'ten bu yana Kırım hakkında çıkan diğer Sovyet yayınlarında, hatta ilmî eserlerde de müşahade etmek mümkündür. Sovyet makamları ve onlara tâbi Sovyet yazar ve ilim adamları, cinayet izlerini yoketmeye çalışan

176 Yalçın, Prof. Aydın; Uzak Komşumuz Sovyetler, Ak yayını, s. 19. 1968, İstanbul.
177 Vetlina: a.g.y.

bir suçlu gibi, Kırım Türkleri'nin zengin tarihî geçmişinden bahsetmek şöyle dursun, onların isimlerini bile anmaktan çekinmektedirler.[178]

Azerbaycan'da Bakü şehrinde çıkan "Edebiyat ve İncesanat" dergisinin 4 Aralık 1971 tarihli ve 49 sayılı nüshasında "Kırım Yolları" başlıklı bir yazı dikkati çekmektedir. Ancak bu dergiyi çıkaranlar Türk olduklarından yazıyı yazan; Kırım'ı değil, şoför vs. gibi insanlarla olan konuşmalarını anlatmaktadır. Zaten yazının başında gayet ince mânâlı bir "atasözüne" yer verilmiştir: "Dünya kör-kötür dünyasıdır." Azerbaycanlı Türk yazarlar, rejimine göre bazı gerçekler karşısında "kör" olunabileceğini ne kadar güzel ifade ediyorlar...

Bugün Kırım'da Türk olarak 3.301 Karaim kalmıştır. Bunlar Hazar Türkleri'nin ahfadı olup, din itibariyle Musevidirler. Bunlardan 3.004 kişi Rus dilini, 27'si Ukrayna dilini ve ancak 261 kişi de Türk dilini kendi ana dili olarak saymaktadırlar. Ruslaşma oranı Kırımçak adı verilen Kırım Yahudilerinde ise çok daha yüksektir.[179]

178 Kırımal, Dr. Edige: Muhtelif Haberler, Dergi, 47. sayı, s. 75, 1967, Münih.

179 Kırımal, Dr. Edige: Muhtelif Haberler, Dergi, 48. sayı, s. 79, 1967, Münih.

KIRIM'IN UKRAYNA'YA VERİLMESİ

İkinci Dünya Savaşı devam ederken, Ukrayna'nın anti-komünist milliyetçi liderleri, Berlin'de, Dış ve Doğu Balkanlıkları nezdinde çalışmalarını sürdürüyorlardı. Ukrayna liderlerinin bütün çalışmaları; Kırım'ın Ukrayna millî sınırları içine dahil edilmesi için gerekli izni alabilmekten başka bir şey değildi. Savaşın Almanlar aleyhine sona ermesi üzerine bu çalışmalardan sonuç alınamadı.

Rus işgalinden sonra Ukrayna'da milliyetçilik cereyanı devam etti. Ukrayna uzun bir müddet Sovyet Rusya sınırları içinde "çıban başı" olarak kaldı. Ukraynalılar, Kruşçev'in deyimiyle: "Stalin'in gazabından sırf kalabalık oluşları ve kendilerine yer bulunamayışı"[180] yüzünden mutlak bir sürgünden kurtuldular. Halklar arasında birlik ve tesanüdü sağlamakla y.ükümlü Moskova yöneticileri, iki büyük etnik grubun; Rus ve Ukrayna arasında "dostluğu yeniden tesis"[181] için Ukrayna'ya, Almanlar'ın veremediği bu hediyeyi; Kırım'ı verdiler. Böylece, Sovyetler Birliği Yüksek Şûra Prezidyumu'nun; "Kırım Eyaletinin RSFSR'den çıkarılarak Ukrayna SSC terkibine ithal edilmesi"[182] hakkındaki 19 Şubat 1954 tarihli kararnamesiyle Kırım, komşu ukrayna Cumhuriyeti'ne bağlanmış oldu.

"Ortada inkâr edilmez bir gerçek vardı. Ukrayna'nın Kırım üzerinde; "Kırım'ın ayrı bir toprak bütünlüğüne sahip bulunması

180 Yutang, Lin: Gizli İsim, Işık yayını, s. 142, 196, İstanbul.

181 Elhaşimî, Seyit: Müslüman Şarktaki Sovyet Siyaseti ve Kırım Türkleri'nin Alınyazısı, National Press, 24 Eylül 1958, Cakarta.

182 Vedemosti Verbovnogo Soveta SSR, no. 4, s. 145, 9 Mart 1954, Moskova.

hasebiyle müstakil; Kırım'ın ayrı bir iktisadî varlığa sahip olması sebebiyle ekonomik; Kırım Türkleri'nin Türk kültürüne sahip bulunmaları hasebiyle de kültürel hiçbir ilişki olmadığı gibi, tarihî herhangi bir hakkı da bulunmaması"[183] yüzünden iddia edilebilecek hiçbir hakkı mevcut değildi.

Kırım'ın RSFSR'den ayrılarak Ukrayna'ya eklendiği zaman, Kırım halkının reyine müracaat etmeye lüzum bile hissedilmemiştir.[184] Sovyet liderleri tarafından Ukrayna SSC'ne takdim olunan "Kırım" hediyesinin arkasında yatan gerçeklerin bilinmesi zorunludur, Sovyet liderlerinin Ukrayna'ya hediyesi sadece Kırım değildir. Moskova, milliyetçiliği ile temayüz eden bu büyük etnik gruba "sus" payı olarak başlıca; Lvov ve onunla birlikte Polonya'dan alınmış olan binlerce kilometrekare genişliğindeki topraklar, Romanya'dan alınan ve Chernovitsky Bölgesine dahil edilen Kuzey Bukovina, Tnaskarpatlar Eyaleti olarak dahil edilen Çekoslovakya'nın Ruthenia Eyalet vs. hediye etmiştir."[185] Baştan başa Ruslarla iskân edilmiş olan Kırım Eyaletini Ukrayna SSC'ne ithal etmekle, Sovyet hükümeti, işlediği cinayetin suçunu Ukrayna'ya yüklemeye çalışıyor. Ukrayna liderleri bu gerçeği farketmişlerdir ve gerekli protestoları da yapmışlardır. Bu konuda, 12 Mayıs 1954'te Batı Almanya'da aktedilen "Ukrayna Millî Meclisi"nin üçüncü sosyal devresinin deklarasyonu, hariçteki Ukrayna kamuoyunun şuurlu kısmının bu tertibin mânâsını anlamış olduğunu ispat etmektedir. Ukrayna Millî Meclisi'nin deklarasyonunda şöyle denilmektedir:

"Evvelâ Kırım'ın mukadderatı hakkında karar vermek hakkı, Moskova'ya değil, yalnız Kırım ahalisinin kendisine aittir. Kırım'da cebrî sürgünden evvel yaşayan Kırım'ın bütün yerli ahalisinin ancak berbest iradesi Kırım'ın mukadderatı ve daha iyi istikbali hakkında karar verecektir. Saniyen, Kremlin'in kurnazlık ve sahtekârlığı şununla da belirmiş oluyorki, Moskova hükümeti,

183 Kırımer, Cafer Seydahmet: Kırım'ın Ukrayna'ya İlhakı Konusunda "Deklarasyon", Dergi, 5. sayı, s. 20, 1956, Münih.

184 Maurach, Prof. Dr. Reinhart: Sovyetler'de Millî Hakların Kırkıncı Yıldönümü, Dergi, 10 sayı, s. 3, 1957, Münih.

185 SSCB, s. 96, 1965, Ankara.

Kırım meselesini hallederken Kırım'dan cebren sürülmüş olan bir kısım ahalinin Türkler'in tekrar vatana dönmeleri meselesini aklına bile getirmemiştir."[186]

Yukarıdaki deklarasyonu doğrulayacak mahiyette sayısız örnekler verilebilir. Kırım'a yerleştirilen yeni göçmenler, Ukrayna'nın Poltava, Tarnopol, Çerginov vs. bölgelerinden gelmişlerdir.[187] Sovyetler'in 1959 istatistiklerine göre Kırım'da Sivastopol (Akyar) hariç (buranın nüfusunun ezici çoğunluğu Ruslar'a aittir, çünkü bölgenin askerhi startejik durumu bunu gerektirmektedir) 856.000 Rus'a karşılık ancak 267.000 Ukraynalı yaşamaktadır. Bunlardan 125.000'i, yani aşağı yukarı yarısı kendi anadillerini kaybederek Rusça konuşmaktadırlar. Sivastopol da dahil, Kırım şehirlerindeki nüfus durumu Ukraynalılar'dan yana çok daha kötü bir manzara arzetmektedir. Şehirlerde 578.000 Rus'a mukabil, 82.000'i Ruslaştırılmış 143.000 Ukraynalı yaşamaktadır. Dikkate değer bir noktadır ki, Kırım köylerinde dahi büyük çoğunluğu Ruslar teşkil etmekte ve buralarda 282.000 Rus'a karşılık 43.000'i yani aşağı yukarı üçte biri Ruslaştırılmış ancak 124.000 Ukraynalı bulunmaktadır.[188] Bu istatistik rakamlarından bir kere daha anlaşılıyor ki, 1944'te Kırım'dan topyekûn sürülmüş olan yerli Türk halkından boşalan yerlere komşu Ukrayna'dan değil, Rusya Federasyonu'ndan kitle hâlinde getirilen Rus göçmenler yerleştirilmiştir. Nitekim, Kırım 1954'de Ukrayna'ya hediye edildikten sonra Kırım'da Ukrayna ahalisi artmamış ve bunlar, eskiden olduğu gibi ahalinin % 11 nispetini teşkil etmekte devam etmişlerdir.[189]

Bütün bu belgelerden sonra, bu hediyenin arkasındaki asıl gizli maksadın; Moskova'nın Ukrayna'yı kendisine daha sıkı bağlamak ve bu memleketi, Türk-İslâm Dünyası'ndan gelebilecek her türlü tenkid ve suçlamalara karşı kalkan olarak kullanmak isteği olduğu söylenebilir.

---

186 Tretya sesiya Ukrainskoy Natsionalnoy Radi (6-12 Bereznya, 1954), Materiyali idokumenti. Na çujdini, 1954; Ukrayna Enformasyon Bürosunun Neşriyatı, Münih; Kırımal: a.g.y., s. 20.

187 Moskova'nın Sürgün ve İmha Ettiği Milletler, Dergi, 9. sayı, s. 124, 1957, Münih.

188 Kırımal, Dr. Edige: Muhtelif Haberler Dergi, 48. sayı, s. 78, 1967, Münih.

189 Kırımal, Dr. Edige: Muhtelif Haberler, Dergi, 60, sayı. s. 78, 1970, Münih.

20. KONGRE VE STALİN "PUT"UNUN YIKILMASI

1956 yılına kadar Kırım Türkleri, sürgün yerlerinde, II. sınıf vatandaş olarak, birçok haklardan mahrum yaşadılar. 1956'da Moskova'da yapılan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi, Kırım Türkleri'nin hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kongrenin sadece Kırım Türkleri için değil, sürülen diğer milletler ve hatta Sovyet esiri bütün Türk ve gayri Ruslar için de önemi büyüktür. Bu bakımdan bu Kongrenin gerekli bütün teferruatlarıyla bilinmesi, birçok karanlık noktaları aydınlığa çıkaracaktır.

Başta Kırım Türkleri olmak üzere birçok toplulukların imhasında birinci derecede rol oynayan Stalin, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'ne kadar ülkenin birinci adamı olmaya devam etmiştir. Stalin'in ölümünden sonra iktidarı devralan ve Parti üyeleri arasında "en cahil" tanımlamasıyla temayüz eden Kruşçev'in; "Büyük Şef'in yolunda ne kadar gidebileceği düşüncesi, bütün dünyayı meşgul ediyordu.

Bütün düşünce ve tereddütler 20. Kongreye kadar devam etti. 14 Şubat 1956'da açılan kongre, yirmi toplantıdan sonra 25 Şubat 1956'da sona ermiştir. Resmî rapora göre, 1355 oy hakkına sahip ve 85 danışman delege, 6.800.000 asil parti üyesini ve 420.000 aday üyeyi temsil etmişlerdir. Kongrede aynı zamanda 55 yabancı ülke Komünist Parti delegesi de hazır bulunmuştur.[190]

190 Sander, Oral: 20., 21. ve 22. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası, A.Ü.S.B.F. yayını, s. 8, 1967, Ankara.

Daha kongrenin başından bazı yenilikler olacağı seziliyordu. Bir kere Stalin'in resmi kongre holünden kaldırıldı. Kongreyi açış konuşmasında Kruşçev, salonda bulunmaları Stalin, Gottwald ve Tokuda'nın hâtırası için saygı duruşuna davet etti. Böylece daha önce putlaştırılmış bir Stalin, bir Çekoslovak başbakanı ve ismi Japonya dışında pek az duyulmuş bir parti lideri seviyesinde tutuluyordu.(191)

20. Kongre'nin sonu yaklaşırken Kruşçev, kapalı kapılar arkasından meşhur "gizli nutkunu" okudu. Bu nutukta Kruşçev, Stalin'in özellikle iç meselelerdeki yanlış hareketlerini açıkça ortaya koymuş, idarî kademelerdeki toptan tasfiyeleri ve şiddetli polis metotlarını tenkit etmiştir.(192)

Kruşçev gizli nutkunda şöyle diyordu:

"Sovyet hükümetinin milliyetçilik politikasına, Lenin'in prensiplerine aykırı birçok korkunç hareket ve cinayetlerin müsebbibi Stalin'dir. Kitle hâlinde sürgün ederken, komünistler ve komsomollar dahil, hiçbir istisna gözetilmeden, milletlerin anavatanlarından alınıp başka yerlere sevkedilmelerini kasdediyoruz.

Bu sevk hareketleri, hiçbir askerî düşünce ile yapılmamıştır. Nitekim, büyük vatan müdafaa harbinin cereyan ettiği cephelerde Sovyet lehine çöküntüler başladığı sırada bile, bütün Karaçaylar'ın yaşamakta olduğu topraklardan sürülmeleri hakkında bir karar alınmış ve bu karar tatbik mevkiine konulmuştur. Bu sırada 1943 Aralığı sonlarında aynı akıbet Kalmuk Cumhuriyeti'nen de başına geldi. 1944 Mart ayında bütün Çeçen-İnguş halkı sürüldü. Cumhuriyetleri ortadan kaldırıldı. 1944 Nisanında bütün Balkarlar, Kabardino-Balkar Cumhuriyeti topraklarından çok uzaklara sürülüp Cumhuriyetin adı Kabardino Cumhuriyeti şeklinde tâdil edildi. Ukraynalılar, bu âkıbetten ancak kalabalık oluşları ve onları alacak yer bulunmayışı sayesinde kurtuldular. Aksi hâlde aynı hâl, onların da başına gelecekti. (Gülüşmeler ve salonda hareket). **Kadınlar,**

191 Sander: a.g.y.

192 Current Soviet Polices II: A Documantary Record of to 20th. Communist Party Congress and it's Aftermath, s. 172-1898, 1957, New York.

çocuklar, ihtiyarlar, komünistler ve komsomollar dahil, bütün milletleri, bir veya birkaç kişi yüzünden sorumlu tutmak, kitle hâlinde eziyet etmek, ıstırap ve sefalet çektirmek aklı başında herhangi bir kimsenin havsalasının alamayacağı bir şeydir."(193)

Böylece, hata işlemeyen bir insan sıfatı ile, bütün komünistler tarafından "Büyük Şef" diye putlaştırılmış olan Stalin'i Kruşçev; bir kaatil, marazî yalancı ve Marksizm-Leninizm'i tahrif eden insan diye ilân etti. Kruşçev, muayyen isimler ve tarihler göstermek suretiyle ve ateşli bir uslûpla Stalin'i; kitle tedhişçisi, bütün milleti sürgün eden, hatırı sayılır düşmanlarına karşı sahte deliller tanzim eden, II. Dünya Savaşı korkağı ve kendi kendine Allah olduğuna inanan bir gurura sahip kimse diye itham etti. Stalin'i sistemli kötülemesinde Kruşçev, onu aşağıdaki hususlarda tokatlıyordu:

"Stalin kitle tedhişini icra etmek için parti ve NKVD'yi ön plâna aldı."

"Sovyet ekonomik ve askerî işçilerini, partinin, kitle hâlinde tevkifleri, memleketimize ve sosyalist inkişafın maksadına korkunç zarar meydana getirdi."

"Stalin bilgi vermek, ikna etmek ve halkla sağlam bir işbirliği yapmak suretiyle değil, fakat kendi kanaatine mutlak surette itaate icbar eder ve kendi fikirlerini hile ile kabul ettirdi. Bu fikre muhalefet eden veya kendi görünüşünün ve fikrinin doğru olduğunu ispat etmeye çalışan kim olursa olsun, kısaca mânevî ve fikrî imhaya mahkûm edildi."(194)

Kruşçev, Stalin tarafından gerçekleştirilen sürgünlerin askerî maksatlarla yapılmadığını iddia etmekle beraber, bazı gerçekleri de görmezliğe gelmektedir. Kruşçev, sürgüne uğrayan halkları sayarken, Kırım Türkleri ve Volga Almanları hakkında bir tek kelime dahi söylememiştir.

---

193 İkiz, M. Lütfi: 20. Asırda Génocide, Kuzey Kafkasya'da Sovyet-Rus Vahşeti, s. 19, 1964, Ankara.

194 Hoover, J. Edgar: Düşmanınız Kimdir?, (Çev: A. Haşim Aytural) Emniyet G. M. Önemli İşler yayını, s. 50, 1967, Ankara.

Kruşçev'in birçok acı gerçeği bu derece pervasızlıkla itiraf etmesi karşısında, onun samimî olduğuna kesinlikle hüküm verilemez. O, bu ve daha birçok parti cinayetlerini sayıp dökmek ve hepsini Stalin'e maletmek suretiyle kendisinden evvelki kanlı diktatörün pabuçlarını dama atarak, izini ve adını bütün Sovyet literatüründen silerek tek başına tahta çıkmaktadır.

Gerçekten Kruşçev, 21. Kongreye partinin münakaşasız lideri olarak geldi. 20. Kongre'de şiddetle hücum ettiği kişinin putlaştırılması, 21. Kongre'de kendisi için devam ediyordu. Kruşçev partinin teorisyeni olarak tanındı, ki bu durum onu bütün tenkitlerin üstünde ve yanılmaz hale getirdi.(195) Kongre sona erdiği zaman açık olarak anlaşılmıştı ki, Kongre'nin asıl amacı resmen açıklandığı gibi yalnızca yedi yıllık plânı onaylamak değil, Kruşçev'i Sovyetler Birliği'nin tek yöneticisi olarak taçlandırmaktı.(196)

Şurası da bir gerçektir ki, Lenin'in kararnamesini ortadan kaldırma ve Kırım Türkleri'ni "génocide"e tâbi tutarak onları yoketme suçunu bir tek Stalin'e yüklemek acaba doğru mudur. Ve bütün bu olaylar sonradan hatalı ve Stalin ile yardakçılarının suçu olarak kabul edildiğine göre, gerçek Lenincilerin bu gerçeği kabul etmeleri gerekmez miydi? Ne var ki bunun yerine Sovyetler Birliği'nde Kırım Türk halkını imha hareketine, soğukkanlılıkla ve düzenli bir şekilde devam edilmektedir, ki bu da elbette demokratik hümanizm prensipleri ve S.B.K.P. yöneticilerinin gûya kabul ettikleri "İnsan Hakları Beyannamesi" ile asla bağdaşamaz.(197)

"Ayrıca, Kruşçev bize Stalin'in yaptıklarını sayıp dökmekle beraber, Stalin'in bütün bu işleri yapmak için gerekli kudreti nereden bulduğuna temas bile etmemektedir. Tek bir adam, "Stalinist" cinayetler selini meydana getirirken, Politbüro üyeleri bunu önlemek kudretini niçin bulamadılar?"(198)

---

195 Sander: a.g.ey., s. 24.

196 Schwartz, Harry: The Red Phoenix: Russio Since World War II, s. 98, 1961, New York.

197 Goldstein: a.g.y., s. 24.

198 Schwarts, Dr. Fred: Komünistlerin Sözlerine İnanılabilir mi? T.T.O.S.O. ve T.B.B. yayını, s. 148, 1969, Ankara.

20. Kongre hakkında son olarak şunu söyleyebiliriz ki, bu kongre Stalin putunun yıkılmasının bir sembolü hâline gelmiş, yeni liderler Stalin'den devralınan sistemi değiştiren tedbirleri uygulamışlar ve haklı çıkarmışlardır. Terör azaltılmış, devlet kontrolü ve ekonomik kontrol, merkezî halden bir derece kurtarılmış, idarî baskı belli sınırlar içinde hafifletilmiş, Stalin'in "Milliyetler" politikası değiştirilmiş, yabancı ülkelere ve uluslararası sosyalizme karşı takındığı saldırgan tavır terkedilmiştir.[199] Bununla beraber Stalin'in dış politikasının mütecaviz, Kruşçevinkinin ise barışsever olduğu iddiaları da yanlıştır. Kruşçev hem barışsever hem mütecavizdir. Ve yine Kruşçev, komünizmi dünya yüzünde muzaffer kılmak için Stalin'den zerre kadar ayrılmaz.[200] Birçok bilgi dallarında ve özellikle tabiî ilimlerde objektif çalışma alanları açılmış, ideolojik baskı azaltılmış ve bir dereceye kadar tenkit etme hürriyeti verilmişti. Kırım Türkleri için de "politik yerleşme" kararnamesi kaldırılmış; bu halk, sadece Kırım dışında, "pasaport" kanunları dahilinde ülkenin hemen her yerini gezebilmek hakkına kavuşmuştu. Ancak şunu da unutmamak gerektir ki; "20. Kongre'de sistem değiştirilmiş fakat terkedilmemiştir."[201] Bununla beraber şimdi uygulanan sistem de, Stalin'i muazzam cinayetlere sevkeden gerginlikleri yaratan sistemin tamamen aynıdır.[202] Dünyanın dünkünden farklı olmasına rağmen Stalin'in kurduğu sistem bugün yerindedir ve eskisinden daha kuvvetlidir.[203]

Her ne kadar Kruşçev'in konuşması ile rejimde, dış görünüş itibariyle buzların çözüldüğü hissini veren yeni ve liberal bir hava esmeye başlamışsa da, bu durum kısa sürmüştür.[204] Yukarıdaki gerçeği

199 Leonhard, Wolfgagn: The Kremlin Since Stalin, s. 165, 1962, New York.

200 Kolarz, Walter: Stalin ve Kruşçe (Komünizmin Anatomisi) Yağmur yayını, s. 86, 1963, İstanbul.

201 Leonhard: a.g.y.

202 Conquest, Robert: Aklıselim Karşısında Rusya, Nebioğlu yayını, s. 102. İstanbul.

203 Cilas Milovan: Stalin'le Konuşmalar, (Çev.: Cevdet San), Ötüken yayını, s. 187, 1964, İstanbul.

204 Demirer, Mehmet Ârif-Tekeloğlu, Miray: Rusya'da Açık Duruşmalar, Kişisel Kitaplar, s. 49, Ankara.

görmeyenler, böyle bir nutkun komünist nizamda radikal değişmelere karar verilmeden söylenilemeyeceğine inanıyorlardı ve hatta rejimin zamanla liberal bir demokrasiye döneceğini ümit ediyorlardı. Kruşçev, cahil Stalincilere karşı cesurane mücadele eden kahraman ve aydın bir insan olarak tanıtılıyordu. Bu tamamen hayâlî bir düşünce idi. Stalin politikası gerek iç, gerek dış meselelerde Malenkov zamanında zaten değişikliğe uğramıştı. Kruşçev'in yaptığı ise sadece ölü diktatörün sözle lânetlenmesinden ve siyasî muhaliflerine karşı işlediği suçları mahirane bir şekilde teşhir ederek istismar etmekten başka bir şey değildir. Kruşçev'in Rusya'ya demokrasi götürmek gibi bir niyeti hiçbir zaman yoktu.[205] Bu konuda yorum yapanlara Kruşçev şöyle cevap veriyordu:

"Komünizmi terkedeceğimizi ümit edenler, karides ıslık çalmayı öğreninceye kadar beklemeye mecbur olacaklardır."[206]

Kruşçev'in söylediklerine bakılırsa bu sürgünlerden istenilen netice alınmış değildir. Hatta bunlar, gerek o zaman ve gerek şimdi tatbik edilmekte olan, sisteme millî azınlıkların asla intibak edemediklerine bir delil teşkil etmektedir.[207] Kruşçev, cinayetleri takbih etmiş; fakat sistemi değiştirmemiştir.[208] Kruşçev'in bu "cesaretli" çıkışları, idareci durumunda olan mutlu azınlığın hoşuna gitmemişti. 2 Temmuz 1956 tarihli Pravda gazetesinde şu yazı dikkatleri çekiyordu:

"İstihsal vasıtalarının kamu mülkiyetine, işçi sınıfı ile köylülerin ittifakına ve halkların dostluklarına dayanan sosyalist devletin taibatını hiçbir 'ŞAHSÎ' tesir değiştirmez."

Bu ve bunun gibi diğer tepkiler, Kruşçev için bir uyarı oldu. Stalin'i kötülemekte çok ileriye gitmiş olduğunu görünüşte idrâk eden Kruşçev dönüş yaptı ve fiilî bir vakıa olan "Kruşçevizm"i gerçekte başka bir kılık içinde Stalinizm göstererek, sabık diktatörü

205 Hudson, G. F.: 1917-1967 Komünizmin Elli Yılı-Teori ve Pratik; (Çev.: Fırat Argeşo), Sümerbank Kültür Yayını, s. 138, 1969, Ankara.

206 Hooer: a.g.y.

207 Conquest: a.g.y.

208 Conquest: a.g.y.

methetmeye başladı. 1957 yılı başlarında Moskova'da diplomatik bir kabul resminde Kruşçev cesaretle şu mütalâayı ortaya koydu:

"Stalin, çalışan sınıfın menfaati için mücadele eden bir insan olarak örnek bir komünist idi. Stalin'i tenkit ettik; onu, hâlha tenkit ediyoruz ve icap ederse tenkit edeceğiz. Fakat biz Stalin'i çalışan sınıfların menfaati ile ilgilendiği kadar fena bir komünist diye tenkit etmiyoruz... Her komünist, Stalin'in yaptığı gibi, çalışan sınıfın menfaati için mücadele edecektir."(209)

"Sovyet politikası aynı mı olacaktır? Biz aynı şeyi yapacağız fakat DAHA FAZLA ŞİDDETLE."(210)

Bir zamanlar Tito'nun sağ kolu olan ve Stalin'i yakından tanıyan Milovan Cilas'ın aşağıdaki sözleri bu konuyu özetlemekte ve sonuçlandırmaktadır:

"Bugün aynı sistemin liderleri itibardan düşmüş olan Stalin'i, 'hataları' dolayısıyla teşhir ederek hem kendilerini, hem de sistemi kurtarmak istiyorlar. Stalin'in karşısında, bir hakikat uğruna çarpışanların mahvolmasından sonra dahi o hakikatin meydana çıkabileceğini; Stalin'in itibar tahtından indirilmesi bize ispat etmektedir. Hem de Stalin'in teşhir edilmesi, basit ve ucuz bir tiyatro uslhubu ile yürütüldüğü hâlde... İnsan vicdanı boyun eğmiyor ve tahrip edilemiyor..."(211)

209 Hoover: a.g.y., s. 53.
210 Hoover: a.g.y., s. 54.
211 Cilas: a.g.y., s. 189.

YURDA DÖNÜŞ MÜCADELESİ

Savaş yıllarını, sürgün ve "özel yerleştirme" vâkıalarını yaşayan Kırım Türkleri, 1956'ya kadar olan yılları acı bir âtıra olarak anmaktadırlar. Gerek Sovyetler Birliği yeraltı basınının (Samizdat vs.) gerekse 1969 Taşkent mahkemesinin tutanaklarının ortaya koyduğu bilgiler, bu sonucu ortaya çıkarmaktadır.

Kırım Türkleri'nin 1956 yılına kadar sürgün mahallinde geçirdikleri hayat şeklinin kısa bir özetini yapmak gereklidir:

Sürgün mahallinde elverişsiz evlerde iskân edilen Kırım Türkleri, 1946 yılına kadar büyük zayiat verdiler. Bu zayiatın oranı, Özbekistan'ın bazı bölgelerinde % 70-80'i bulmuştu.[212] Hatta Uraller'da % 100'ü bulan zayiat oranı, akıllara durgunluk veren bu "génocide"in acı sonuçlarından biridir.[213] Sürgün edilenlere verilen evler; barakalar, ahır ve bodrumlardan ibaretti.[214] Bu arada, bir ailenin barınamayacağı kulübelerde üç-dört aile birden yaşamaya zorlanmıştı.[215] Bu durum kendilerinin toprağı ekip biçebildikleri 1945 yılına kadar sürmüştür. Çalışkanlığı ve çiftçiliği ile tanınan Kırım Türkleri, kısa bir zaman içinde teşkilâtlanarak durumlarını biraz olsun düzeltmişler,[216] bilâhare, ilk safha atladıldıktan sonra, insan barındırmaya mahsus evlere kavuşmuşlardı.

---

212 Kırım Tatarları'nın Hareketine Enternasyonal Gençlik Yardım Komitesi: Kırım'a Dönmekte Olan Kırım Tatarları'nın Durumu, Posev, 6. özel sayı, 1971, Münih.

213 Sheehy, Ann: Kırım Tatarları, Emel, 69. sayı, s. 22, 1972, İstanbul.

214 Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: a.g.y.

215 Sheeehy: a.g.y.

216 Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: a.g.y.

Bu konuda, sahtekârlığı ile temayüz eden Soviet Weekly dergisinde çıkan bir yazıya da değinmek gerekir; yazıda aynen şöyle deniliyor:

"Türkler Özbekistan'a götürüldüler. Burası; iklim ve coğrafî şartlar bakımından Kırım'a benzeyen; âdetleri ve dilleri bakımından Türkler'e yakın insanların yaşadığı, ilerlemiş bir bölge idi, Türkler'e daha iyi, verimli topraklar verildi, iş temin edildi, evler sağlandı."[217]

Baştan sona kadar içinden çıkılması güç bir aczin içinde kıvranan yazar, daha "yalan ilmi"ni gereği gibi öğrenememiş olduğunu ortaya koymaktadır. Kırım'ın iklim ve coğrafî şartlarının Özbekistan'ınkine benzediği iddiası dahi cahil bir insanı güldürecek niteliktedir.

Yerleştirildikleri bölgenin dışına çıkmaları yasaklanmış olan Kırım Türkleri'nin hayatları, her ay rapor verdikleri mahallî MVD kumandanlarının sadist insaflarına bırakılmış ve bölgeden izinsiz ayrılışın cezası 25 sene mahkûmiyete çıkarılmıştır.[218]

Kırım Türkleri'nin destekleyicisi ve sivil hakların ülke içindeki bir numaralı savunucusu olan emekli general Pyotr Grigorenko, onların durumlarını toprak kölesi serflerle karşılaştırmış ve serflerin çok daha iyi yaşama şartlarında bulunduklarını belirtmiştir.[219] 1969 yılında sorguya çekilen Kırım Türk'ü Rıza Ömer ifadesinde: "1963 yılına kadar hayvanlar gibi çalıştırıldık ve insanların en tabiî haklarından yoksun bırakıldık"[220] demiştir. Kırım Türkleri'ne yapılan baskı ve zulümlerden biri vardır ki, gerçekten yüzkızartıcıdır; Sovyet yardımı adı altında yapılan soygunculuk, ki bunun perişan ve bedbaht bir topluluğa yapılmış olması Sovyet devletinin itibarını (!) sarsan bir vakıadır, verilen topraklara yerleşebilmeleri için 5.000 ruble tutarındaki yardım (!), 1947 yılında çıkarılan malî reform kanunuyla % 1000 faizle 5.000 yeni ruble olarak geri

217 Rusya'daki Tatarlar, Yeni Gazete, 12 Eylül 1969, İstanbul (Soviet Weekly'den).

218 Sheehy: a.g.y.

219 Grigorenko, P.: Kosterin'in 72. Doğum Yıldönümü Nutku; a.g.y.

220 Sheehy, a.g.y.

alınmıştır (1 yeni ruble 10 eski rubledir). Seyahat hürriyetleri de kısıtlanan bu insanlar, kalkınmaları için zarurî olan yüksek tahsillerini yapamamışlar veya enstitülerin bulunduğu yerlere sevkedilenlerin ise milliyetleri sebebiyle okullara kayıtları yapılmıştır.[221] Bu durum Stalin'in ölümünden sonra da devam etmiş, 28 Nisan 1956 tarihli kararnameyle kısmen son bulmuştur.

A) *28 Nisan 1956 Tarihli Politik Yerleştirme Kararnamesi ve Sonrası*

S.B.K.P.'nin 20. Kongresi'nde Kruşçev'in meşhur gizli nutkundan sonra Sovyetler Birliği'nde "Stalin terörü" kısmen azalmış, görünüşte buzlar erimeye başlamıştı. Kruşçev, ifşaatlarının ardından vaadlerinin bir kısmını yerine getirmek, dolayısıyla kendi iktidarını sağlamlaştırmak gayesiyle, 28 Nisan 1956 tarihli bir kararname neşrettirmiştir.[222] Bu kararname ile Kızılordu ve partizanlarla beraber harbetmiş olanlar için 1954 yılında yapılan "özel yerleştirme" plânı ile çıkarılan yasakların kaldırıldığı bildirilmiştir. Fakat aynı kararname sürgün sırasında müsadere edilen malların geri verilmeyeceğini ve kimsenin Kırım'a dönemeyeceğini de belirtmiştir. Ancak, Kırım Türkler'i Sovyetler Birliği içinde Kırım hariç, istedikleri yere serbestçe yerleşebilmekte ve Kırım'ı serbestçe ziyaret edebilmektedir. Bu hakkın yanısıra, bazı kültür faaliyetlerinin yapılmasına da izin verilmiştir. Bunlardan; "Lenin Bayrağı" gazetesi 1957'de Taşkent'te yayınlanmaya başlamış; "Kaytarma" adında Kırım Türk folklor ekibi kurulmuş ve bu yıldan itibaren bazı kitapların Türkçe basılmasına izin verilmiştir.

Ancak iade edilen bu haklar, Kırım Türkleri için yeterli değildir. Halbuki, aynı anda, Oak 1957'da millî muhtariyetleri tanınan Kalmuk ve dört Kafkas halkı yurtlarına dönme iznini almışlardı. Şurasını da unutmamak gerektir ki, Kafkas halklarının itibarlarının iade edilmiş olması, bu halkların arzularını fiiliyata vurarak sürgün yerlerine

221 Sheehy: a.g.y.

222 Pravda, 29 Nisan 1956, Moskova.

anarşi çıkarmaları ile mümkün olmuştur. Alman savaş esirlerinden biri, 1956'da yurduna döndüğünde aşağıdaki olayı anlatmıştır:

"Moskova'dan 5.300 km. doğuda, Krasnoyar ülkesinin Reşti istasyonunda birkaç tahta barakadan mürekkep ve dikenli tellerden ibaret ve yüksek bir duvarla kuşatılmış bir hapishane vardır. Bu hapishane bir yerden başka yere naklolunan mahkûmlara geçici bir durak ödevini görmektedir. 1953'te kutup bölgesi Vorkuta'da ve Kazakistan'daki Karaganda kamplarında, 1954'te ise Novilski'de patlak veren isyanlar bu barakalarda hızla yayılmıştı. Barakaların birinde bulunan 500 kadar Çeçen, 1954 yılı Ekim ayı başlarında hemen isyan ederek 4 idareci komünisti öldürdükten sonra erzak deposu ile birlikte barakayı ateşe verdiler. Üç başka barakayı da yaktıktan sonra hapishane kapılarını kırarak firar ettiler. Reşti istasyonundan itibaren kuzeye, tayganın (kesif ormanların) içine doğru, 40 km. uzunluğunda bir demiryolu inşa edilmektedir. 22. ve 26. km'deki kamplarda 400'den fazla Çeçen mahkûmu vardı. Reşti'deki hapishanede kardeşlerinin isyan ettiğini duyan bu Çeçenler de ayaklanarak kamp idarecilerini öldürdüler, 3-4 sayılı kampları ateşe vererek muhafız kıt'asının binasına girdiler. Mahpusların istatistiğini tutan tedhişçi memuru da öldürüp cephaneleriyle birlikte makinalı tüfekleri ele geçirdiler ve bu silâhlar sayesinde nöbetçi kulelerindeki muhafızları da tepeleyerek taygaya doğru çekildiler. Burada özel inşa edilmiş olan binalarda yaşayan 3-4 sayılı kampların idarecilerini de tamamen imha ettiler. Çeçenlerin isyanı yüzünden yalnız Reşti istasyonundaki ve hatta inşaatı değil, belki de Tayşet kamplarında Reşti istasyonuna takviye kıt'aları sevkettiler. Bunlar Reşti etrafındaki taygalarda Çeçenleri aramaya ve avlamaya başladı. 1955 yılının Şubat ayına kadar devam eden bu insan avı esnasında Çeçenler'in % 50'sini öldürebilmişlerdir. Kalanları taygalara sığınmaya muvaffak olmuş, hatta bazıları trenlerle Uzakdoğu'daki Vladivostok istikâmetinde firar edebilmişlerdir. Sibirya'nın birçok köy ve şehirlerinde geceleri dolaşmak çok tehlikeli bir hâl almıştı. Çünkü kendilerine elbise ve yiyecek bulmaya çalışan Çeçenler'in taarruzuna uğramak

mümkündü. Hatta dişlerine kadar silâhlı olan MVD mensupları bile geceleri sokağa çıkmaya cesaret edemiyorlardı."[223]

Bu ve bunun gibi birçok isyan hareketlerinden memleket ekonomisine zararı olduğu gibi, Rus olmayan diğer halklara da isyan ruhu aşılıyordu. Kahraman Şamil'in torunları, arkası kesilmeyen mücadelelerinde çok kayıplar vermelerine rağmen isteklerini Moskova yöneticilerine kabul ettirdiler.

Bu gerçeği gören Kırım Türkleri de, 1957'den sonra, öz topraklarına dönebilmek, Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini yeniden kurabilmek ve gerekli bütün haklarını elde edebilmek için yoğun ve teşkilâtlı bir faaliyete başladılar. Bu faaliyetlerinden dolayı tutuklanmalarından, sorguya çekilmelerinden, işten çıkarılmalarından, partiden ihraç edilmelerinden ve çeşitli şekilde cezalandırılmalarından sonradır ki, Kırım Türkleri bazı eski haklarına kavuşmuşlardır. Ancak Kırım Türkleri, mücadelelerinde Sovyet Anayasası ve kanunları çerçevesinden ayrılmamışlardır.

B) *Aktif Mücadele*

Kırım Türkleri'nin faaliyetleri, başlangıçta dileklerini Moskova yöneticilerine iletme girişimleri üzerinde yoğunlaşmıştı; fakat daha sonra bu yoldan hiçbir sonuç alınamadığı görülünce, bunlar toplantı ve mitinglere dönüştü. Ortada bir gerçek, büyük bir haksızlık vardı; sürülmüş olan Kırım Türk halkının kaderinde; "Sovyet-Moskova emperyalizminin kara, merhametsiz, gayri insanî bir mahiyet taşıdığını gösteren misli görülmemiş kötülük hâlâ devam ediyordu."[224] Halbuki, 9 Ocak 1957 tarihli kararname ile ilgili olarak Yüksek Şûra Prezidyumu Sekreteri A. F. Gorkin, Sovyetler Birliği Yüksek Şûrası'nda okuduğu raporda şöyle diyordu:

---

223 Dinç, Hasan: Sürgüne Gönderilen 1,5 Milyon Kuzey Kafkasyalı'nın Akıbeti (Kuzey Kafkasya'da Sovyet-Rus Vahşeti), s. 32, 1964, Anıkara.

224 Aslanbek, Mahmut: İtiban İade Edilmiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu, Dergi, 16. sayı, s. 29, 1959, Münih.

"... Daha Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20. Kongresi'nde Sovyet Devleti'nin Lenin millî siyaseti ana prensiplerinin geçmişte kabaca ihlâl edilmiş olduğunu gösterir sayısız olaylara işaret olunmuştur. Bu ihlhal, tatbikatta birçok milletleri hiçbir esasa dayanmadan topyekûn sürmek ve onları yeni yerleştikleri birtakım tahditlere tâbi kılmak şeklinde tecelli etmişti."[225]

Moskova yöneticileri bu korkunç hatanın farkında olmalarına ve bunu da itiraf etmelerine rağmen, Kafkas halklarının istifade ettikleri bu umumî "af"tan Kırım Türkleri ve Volga Almanları'nın faydalanmalarına izin vermediler.[226] Bu hareketleri; Sovyet halkları arasındaki eşitlik (!) iddialarını tamamen çürütmüştür. İşte Kırım Türkleri bu noktadan hareket ederek, bu eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını ve kendilerinden haksız olarak alınan her şeyin iadesini talep etmeye başladılar. Bunun için de; 1957 Temmuz ve 1961 Mart ayları arasında parti ve hükümet otoritelerine, 6.000 ve 18.000 arasında değişen imzalı 5 dilekçe ve 1961 Ekim ayında 22. Parti Kongresi'ne de 25.000 imzalı protesto mektubu gönderilmişti.

Kırım Türkleri toplu olarak bulundukları hemen her yerde bu konuda teşkilâtlanmış, aralarında mahallî liderlerini ve temsilcilerini seçmişlerdir. Halen, Semerkant, Taşkent, Andijan, Fergana, Sirî Derya bölgelerinde toplam olarak 230.000 Kırım Türk'ü yaşamaktadır. 45.000'den fazla Türk Taşkent, Semerkant, Çirçik, Andijan ve diğer Özbek şehirlerinde, fabrika işçisi olarak yaşamaktadır. 30.000 kadarı da ziraatla uğraşmaktadır.[227]

İlk tutuklama olayı 1959'da, ilk mahkeme ise, 1961 yılında olmuştur. Bu muhkeme iki Kırımlı türkle ilgili olup, bu mahallî liderlerin sorgularını müteakip "katı rejimli" çalışma kamplarında 5 ile 7 sene hapse mahkûm edilmeleriyle sonuçlanmıştır. Bunların suçu; Çirçik, Namangan, Fergana, Leninabad ve Sukhumi'deki vatandaşlarına

225 İzvestiya, 12 Şubat 1957, Moskova.

226 Karça, Ramazan: Doğu'daki Sovyet Propagandası, Dergi, 16. sayı, s. 59, 1959, Münih.

227 Rusya'daki Tatarlar, Yeni Gazete, 12 Eylül 1967, İstanbul (Soviet Weekly'den).

yapılan muameleyi protesto mahiyetinde yazılar basıp dağıtmaktı. Suçlama olarak ileri sürülen bu faaliyetleri ise, Özbekistan Ceza Kanunu'nun 60/1 ve 64. maddelerine göre, anti-komünist propaganda ve sosyal düzeni bozucu olarak nitelendirilmiştir.

Diğer bir mahkeme de Taşkent'e anavatana dönmek için "Kırım türkleri Gençlik Birliği"ni kurmaya teşebbüs eden 25 gençten Sait Hamza Ömeroğlu (Üniversite öğrencisi) ve Murat Ömeroğlu (fabrika ustabaşısı) anti-sovyet propagandada ve Sovyet Rusya'ya karşı bir organizasyon kurma teşebbüsünde bulunma gerekçesiyle, 1962 Ağustosunda yargılanmalarını takiben 3 ile 5 sene "katı rejimli" çalışma kamplarında çalışmaya mahkûm edilmiştir. Ceza, Özbekistan CEza Kanunu'nun 60. ve 62. maddelerine göre verilmiştir. Aslında kurulması düşünülen, fakat yaşlı bir üyenin ikâzları üzerine kurulmasından vazgeçilen bu "Gençlik Birliği" tamamen Leninist bir örgüt olacaktı (Kırım Türkleri, Lenin'in meşhur 1917 beyannamesini ve 1921 kararnamesini öne sürerek haklarını istemektedirler). Bu iki kişinin dışında kalanlar ya işlerinden çıkarılmış ya da Üniversiteden uzaklaştırılmışlardır. Bu muhakemenin sonuçlarının Kırım Türkleri üzerindeki etkisi büyük olmuş ve hâsıl olan umumî bir korku havası, kuvvetli bir birlik ve beraberlik ruhu doğurmuştur.

1964 yılında faaliyet sahasını genişleterek Moskova'da merkezî bir dernek kuran Kırım Türkleri, böylece çalışmalarını kararlılıkla yoğunlaştırdıklarını göstermiş oldular. Yaşadıkları şehir veya bölgenin vatandaşları tarafından seçilip Moskova'ya gönderilen bu derneğin üyeleri, devamlı olarak değiştirilir ve yanlarında, merkezdeki toplantı sonunda toplanan, tanıtma kartları taşırlardı. 1968 yılının Eylül ayına kadar Moskova'ya gönderilen sayıca 4.000'in üzerindeki bu temsilciler, mektup ve dilekçelerini parti liderleri ve hükümet yetkililerine iletmiş; Sovyet halkına Kırım-Türk meselesini anlatmış; ayda iki defa kendi soydaşlarına çalışmalar ve gelişmeler hakkında bilgi vermek üzere bültenler yayınlayıp dağıtmışlardır.

Bu çalışmaların yanısıra, 1965 yılında Kırım Türkleri'nin yerleşme bölgelerinin hepsinde "Kırım Türk Halkının Milliyet Problemlerini

Çözme Konusunda Parti ve Hükümete Yardımcı İcra Grupları" adı altında bir örgüt kurmuşlardı. Bu gruşlaşmaların belirli bir organizasyonu olmayıp, toplam 5.000 kişiyi bulan üyeleri, mahallî Kırım Türkleri tarafından seçilir ve isimleri Sovyet Merkez Komitesi'ne bildirilirdi. Bu kuruluşun 1969 yılında Merkez Komitesi'ne ve ilgili mercilere gönderdiği programlarında şu hususlar yer almaktaydı:

"Kurulmuş olan bu icra gruplarının asıl amacı, kanun dışına çıkmadan, Kırım-Türk halkının gaye ve eğilimlerini parti ve hükümet otoritelerine bildirmektir. Bunu da gerçekleştirebilmek için grup üyeleri vatandaşlardan protestolar için imza, delegelerin Moskova'ya gönderilebilmeleri ve hapiste olan delegelerin ailelerine verilmek üzere para toplayabileceklerdir."

İcra grupları onbinlerce Kırım Türkü'nün katıldığı ve Moskova'daki temsilcilerin gönderdiği beyanatların okunduğu, problemlerin tartışıldığı muntazam toplantılar ve kanunî mitingler tertiplemiştir. Bu toplantılar bazen mahallî, bazen Cumhuriyetler ve bazen de milletlerarası seviyede olmuştur.

1957 yılında Mikoyan'la olduğu gibi, 1965 ve 1966 yıllarında Kırım Türk temsilcileri, Sovyet Yüksek Şûrası otoriteleri ile görüşmüşler, fakat bir sonuç alamamışlardır. 1966 yılında 23. Parti Kongresi'nin hemen arefesinde yapılan toplantı v nümayişler, bu zamandaki çalışmaların bir ölçüsü olmuştur. Kongre yaklaştıkça Moskova'daki Türk temsilcilerinin sayısı 125'e yükselmişti. 14.284 adet mektup ve telgraf, parti ve hükümet yetkililerine gönderilmiştir. 120.000 imzalı bir dilekçe ve 1944-45 yıllarında % 46 ölüm oranını ispatlayan 7 ciltlik bir eser, Parti Kongresi'nde okunmak üzere Merkez Komitesi'ne teslim edilmiştir. Bunun üzerine Sovyet Yüksek Şûrası Genel Sekreteri Georgadze 28 Mart 1966 tarihinde 10 temsilciyi kabul ederek meselelerinin en kısa zamanda ele alınacağına dair söz vermiştir.

Verilen söze rağmen yine de sonuç alınamayınca, gönderilen 115.000 imzalı dilekçe ve 17.000 mektubun yanısıra Mosokva'daki temsilcilerin sayıları yeniden yükselmeye başlamıştı. 25 Haziran günü otellere alınmayan bu temsilciler, "Merkez Komite" binasında

yakalanarak zorla şehir dışına çıkarılmışlardır. Bunun üzerine Özbekistan ve diğer bölgelerde temsilcilerin organizasyonlarına ve yayın organlarına yapılan muameleyi anlatmalarıyla, protesto toplantıları ve nümayişler birbirini takip etmiştir. Yakalanan 4 temsilci, 9 aylık bir tutuklamadan sonra yargılanmışlar ve "sosyal düzeni bozucu" faaliyette bulundukları gerekçesiyle, şartlı, idama mahkûm edilmişlerdir.

Bu toplantı ve nümayişlerde hükümet kuvvetlerini haklı ve güçlü çıkarmak gayesiyle, Eylül 1966 tarihinde Özbekistan ve diğer Cumhuriyetlerin Ceza Kanunları'na 3 kanun maddesi daha ilâve edilmiştir. En önemli 191-4 (Sovyet devlet ve sosyal sistemini tenkit eden yayınlar) ve 191-6 (Halk nizamını tehdit eden organize edilmiş veya edilmemiş toplantı ve mitingler) maddeleridir. Bu iki maddenin en ağır cezası 3 sene ağır hapis idi. Bu kanunlar ve cezaları Kırım Türkleri'nin hepsine tebliğ edilmiş ve en faal liderler, mahallî polis ve KGB bürolarına çağrılarak, kanunların kendilerine tebliğ edildiğine dair resmî kâğıtları imzalamaları istenmiştir. Bu kanunların Kırım Muhtar SSC'nin kuruluşunun 45. yıldönümü münasebetiyle tertiplenen toplantıların ertesi günü, 9 Ekim'de uygulanmasına başlanmıştır. Toplantılar kanunî olup sükûnet içinde geçmesine rağmen, hemen hepsi polis kuvvetlerince dağıtılmış ve yüzlerce Kırım Türkü sebepsiz yere nezarete alınmış; aralarında 3 temsilci bulunan 17 kişi de 191-6 ve 192 sayılı maddeleri ihlâl suçundan yargılanmışlardır.

Yıldırılmak istenen Kırım-Türk liderlerine günlerec devam eden sorgularla maddî ve manevî işkence edilmiştir. Kırım Türkleri Gençlik Birliği'ne katıldığı için Taşkent Uçak Fabrikası'nda çıkarılan 18 yaşındaki Mustafa Cemiloğlu, 13-18. yüzyıllardaki Kırım Türk Medeniyeti üzerine 1963 yılında yazmış olduğu eser ile siyasî faaliyette bulunduğu gerekçesiyle Mart 1965 tarihinde Taşkent Sulama Mühendisliği Enstitüsü'nden uzaklaştırılmış ve Eylül 1965'te kaydı tamamen silinerek sokaklarda dövülmüştür. Yılın sonuna doğru verilen cezaların kanunsuz olduğuna dair Moskova mahkemelerindeki temyizi kazandığı hâlde, geri döndüğü zaman asker

kaçağı olduğu ileri sürülmüştür. Kısa bir müddet sonra başarısızlıkla sonuçlanan (cebine saat koyma) tertibinden de kurtulunca, asker kaçağı olmasından dolayı 18 ay hapse mahkûm edilmiştir. Askerliğin bitiminde de Cemiloğlu, iş bulmakta büyük zorluklarla karşılaşmış ve Enstitü de kaydını yenilememiştir. Cemiloğlu'nun başına gelenler, Sovyet yeraltı basınına ait dökümanlarda verilen onlarca misâlden sadece biridir.

Temmuz 1967'de Moskova'da toplanan Kırım-Türk temsilcilerinin sayısı 400'ün üstüne çıkmıştı. Temsilciler, ata topraklarına dönüp, siyasî hakları ile beraber Kırım Muhtar SSC'ni kurma hakkı kendilerine tanınmadığı takdirde Kızıl Meydan'da bir miting tertipleyeceklerini bildirmişlerdir. 22 Temmuz günü aralarından 200 kişi, KGB Başkanı Andropov, USSR generalleri, Rudenko, Georgadze ve Kamu Düzenini Koruma Dairesi Başkanı Sçelokov tarafından Kremlin'de kabul edilmiştir. Andropov, Kırım-Türk meselesinin birkaç gün içinde Merkez Komitesi tarafından ele alınacağını ve Muhtar Cumhuriyet kurmalarına izin verilebileceğini kesin olarak belirtmiş, fakat ata topraklarına dönme meselesinin biraz daha çalışmalar gerektirdiğini ileri sürmüştür. Ancak; "Kırım'a dönüş dâvasını, kanun çerçevesinden çıkmadan savunabilirsiniz" diyen Andropov, hatta bu haberi müjdelemeleri için yapılacak toplantılara izin verilmesi hususunda Özbekistan birinci sekreteri Raşidoğlu'na emir vereceğine dair söz vermiş; fakat temsilcilerin Özbekistan'a dönmelerinden sonra izin vermediği gibi, 27 Ağustos Pazar günü bu temsilcileri karşılamaya gelen 2.000 kadar Kırım Türk'ü polis ve ordu kuvvetleri tarafından dağıtılmıştır. Ertesi hafta Cumartesi günü toplanan halk yine zorla dağıtılmış ve iki gün içerisinde, hükümet kuvvetlerine karşı gelmek ve toplumu kışkırtmak suçundan, toplam olarak 130 kişi tutuklanmış ve 12'si 3 sene hapis cezasına çarptırılmıştır.

Her türlü devlet terörünün, baskı tedbirlerinin arttırılması ve hatta Ceza Kanunları'na dahi Kırım Türkleri'ni hedef tutan ağır ceza maddelerinin ilâvesi hiçbir şeyi değiştirmedi. Kırım Türkleri, mücadelede kararlılık ve azminden hiçbir şey kaybetmedi. Hür

dünya basını, hatta kimi Rus aydınları da, Kırım Türkleri'nin cephesinde yer aldılar. Bunun üzerine taviz vermek zorunda kalan Moskova yöneticileri, 5 Eylül 1967 Kararnamesini yayınladılar.

Grigorenko tavsiye ediyordu: "DİLEMEKTEN vazgeçiniz! Sizden kanunsuz olarak gaspettiklerini GERİ ALINIZ..." Bu tavsiyeye harfiyen uyan Kırım Türkleri'nin, sadece 1966-1967 yılları arasında 214 evlâdı tutuklanmış ve mahkemeye verilmiştir. Bunun kısa bir tablosunu yaparsak; Sovyet Türkistanı'nın Angren, Bekabad, Hokand ve Taşkent şehirlerinde 8 Ekim 1966 tarihinde düzenlenen gösteride 69 Kırım Türk'ü, Türkistan'ın Andijan şehrinde 22 Nisan 1967 tarihinde, Kırım Muhtar SSC'nin yaratıcısı olmak üzere Lenin abidesine gösteri yaparak çelenk koydukları için 15 Kırım Türkü; Kırım Türkleri'nin Özbekistan'daki sürgün hayatlarının devamına karşı 27 Ağustos ve 2 Eylül 1967 tarihlerinde yaptıkları kitle hâlinde protesto hareketleri yüzünden 130 Kırım Türkü tutuklanmış ve mahkemeye verilmiştir. Gerçekte ise Sovyetler Birliği'nde 1966-1967 yılları arasında baskı ve şiddet hareketlerine mâruz kalan Kırım Türkleri sayısının çok daha yüksek olduğuna şüphe yoktur. Maalesef, Kırım Türkleri'nin tutuklanmaları ve yargılanmaları hakkındaki bütün haberler Hür Dünyaya kadar ulaşamamaktadır.

C) *5 Eylül 1967 Kararnamesi*

Eylül 1967'de SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu tarafından kararı alınan ve Taşkent'te yayınlanan Kırım Türkleri'ne ait "Lenin Bayrağı" gazetesinin 9 Eylül 1967 Cumartesi tarihli ve 107/1197 No.lu sayısında çıkan ve 5 Eylül 1967 tarihinde Yüksek Sovyet Prezidyumu Başkanı N. Podgorni ve Sekreter M. Georgadze'nin imzasını taşıyan bir kararname yayınlanmıştır. Bu kararname ile Kırım Türkleri'nin siyasî, medenî, sosyal ve kültürel hakları iade edilmiştir.

Kararname şöyle başlamaktadır: **"Kırım Türkleri'nin bir kısmının Alman-NAZİ yağmacıları ile işbirliği yapması, 1944 yılında haksız yere, bütün Kırım Türkleri'ne teşmili gereken bir suç sayılmıştır. Türk halkına mensup vatandaşların tümüne birden yükle-**

tilmiş olan bu suçun topluluk ve bilhassa sosyal ve siyasî hayata yeniden katılan gençlik üzerinden kaldırılması gerekmektedir."

Kararname, Kırım Türkleri'nin itibarının iade edilmesini iki madde hâlinde toplamıştır:

1. Kırım'da yaşamış Türk halkına mensup vatandaşları toptan suçlamak hakkında Devlet makamları tarafından verilen karar hükümsüz ilân edilmiştir.

2. Özbekistan ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nde yerleşen Kırım Türkleri, Sovyet vatandaşlarının mazhar oldukları her türlü sosyal ve siyasî haktan faydalanabilirler. Mahallî idarelerin sorumlu organlarında vazife alabalirler. Mahallî bölge ve daha yukarı Sovyet Meclislerine, milletvekilliklerine seçilebilirler. Radyolarda yayın yapabilirler. Anadillerinde gazete çıkarabilirler. Bütün medenî ve kültür işlerinde görev alabalirler.

Kararnamede ayrıca Sovyet Yüksek Prezidyumu'nun ilgili makamlara tavsiyesi de yer almıştır:

"Kırım Türkleri'nin yaşadıkları bölgelerin daha iyi kalkındırılması için Sovyetler Birliği Bakanlar Kurulu, Kırım Türkleri'nin millî menfaat ve özelliklerini de gözönünde tutarak, kendilerine yardım edilmesini tavsiye eder."

SSCB Yüksek Prezidyumu'nun 28 Nisan 1956 tarihli kararnamesinin 2. maddesinin tatbiki hakkındaki Kararname de yine Podgorni ve Georgadze'nin imzalarını taşımaktadır:

"Türk milliyetine mensup olup evvelce Kırım'da yaşamış olan vatandaşlar ve aileler de, diğer Sovyetler Birliği vatandaşları gibi, iş ve pasaport rejimleri hususunda yürürlükte olan kanunlar gereğince Sovyetler Birliği'nin BÜTÜN BÖLGELERİNDE çalışma ve YERLEŞME haklarından faydalanırlar."

Bu kararname ile 23 yıldır süründe yaşayan Kırım Türkleri'nin millî itibarları iade oluyordu. "Hain" bir millet olmadıkları böylece kabul edilen Kırım Türkleri'nin büyük sevinci, Kararnamenin gerçek yüzü kendilerine açıklandığı zaman son bulmuştur. Kararname aslında Türkistan'ın bazı gazetelerinde (Lenin Bayrağı ve Pravda

Vostoka) yayınlamış, böylece adı geçen Kararnameden çok az Sovyet vatandaşının haberi olmuştur. "1969 protesto mektubunda" belirtildiği gibi (bk. Belgeler kısmı) Kırım Türkleri, bir halk olarak kendi millî varlıklarının istikbali, üzerinde oynanan bu oyunu şöyle anlatıyorlar:

"Kararnamedeki bazı maddeler Kırım Türkleri'ni sürgün edildikleri bölgelere yerleşmeye zorlamaktadır. İlk başta açık olarak görülmektedir ki Kırım Türkleri'nden değil, daha evvel Kırım'da yaşamış Türkler'den bahsetmektedir." Bu da Sovyet hükümetinin Kırım-Türk halkını tanımadığını ve ata topraklarına dönmelerine izin vermeyeceğini göstermektedir. 1 18 imzalı protesto mektubunda ise (bk. Belgeler kısmı) şöyle deniliyordu:

"Başka bir ifade ile, mezkûr kararnameyle, vatnadan kovulmamız kanunlaşmış ve bir millet olarak varlığımıza son verilmiştir."

Otoriteler bu kısıtlı kısıtlamaların farkında olduklarından, adı geçen kararnamenin "açıklığa" kavuşturulması konusunda, büyük selâhiyetler almış olan CPSU Merkez Komitesi üyelerini vazifelendirmişlerdir. Fakat yapılan açıklamalar, Kırım Türkleri'ni hiçbirzaman tatmin etmemiştir. Kararnamenin yayınlandığı gün, Semerkant üniversitesinde yapılan bir toplantıda CPSU Merkez Komitesi üyesi Vishnevsky, Kırım Türkleri'ni hain bir millet olarak niteleyen 28 Nisan 1956 tarihli Kararnamenin Stalinci bir yazar tarafından kaleme alındığını belirterek, Kırım Türkleri'nin Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyet kurduklarını inkâr etmiştir. Vishnevsky'nin bu fikirlerine itiraz eden Teorik Fizik Öğretim Üyesi, Kırım türkleri'nin meşhur lideri Rolland Kadıoğlu'na fikirlerini değiştirmesi için baskıda bulunulmuş, bilâhare üniversitedeki çalışmaları ve bunlarla ilgili hazırlıklar reddedilmiştir. Kararnamenin Kırım türkleri tarafından kabul edilmesinden çok endişeli olan otoriteler, mahallî liderleri işyerlerinde bürolara çağırarak Parti ve Hükümet hakkındaki fikirlerini beyan etmelerini istemişlerdir.

Kararnamenin neşri sadece Sovyet Rusya'da değil, bütün hür dünyada ilgi ile karşılanmıştır. Gazeteler, Kararnamenin metnini yorumlamaları ile beraber yayınlamışlar, hatta bu arada Münih'te

Hürriyet Radyosu'nda bu konu ile ilgili olarak bir de mülâkat yayını yapılmıştır.

Her ne maksatla olursa olsun bu kararnamenin yayınlanmış olması, Kırım Türkleri'nin bu tarihe kadar verdikleri savaşın bir zaferi olduğunu ortaya koymaktadır. Kararnamede vadedilen haklar verilmese bu metin bütünüyle bir tavizdir. Her taviz, yeni bir tavizin beşiği olduğuna göre, Moskova yöneticileri, dönülmez bir yola sapmışlardır. Bu yolun sonu Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetidir. Sırf hür dünyanın gözünü boyamak, Kırım Türkleri'ni oyalamak için yayınlanan buKararname ile Kırım Türkleri, yaydan fırlatılmış bir ok misali, mücadelelerine daha büyük bir hız vermişlerdir. Bu Kararname, Kırım Türkleri'ni yatıştırmak ve tatmin etmek şöyle dursun, aksine onların Kırım'a dönüş ve muhtariyetlerini yeniden kurma uğrunda yaptıkları uzun yıllık çetin mücadelelerini daha da kamçılamıştır. Moskova yöneticilerinin menfur emellerinin tahakkuk plânı sözkonusu Kararname oyunu ile açığa çıkmıştır. Her ne kadar devlet terörüne de başvurulsa, 1969 protesto mektubunda denildiği gibi, Kırım Türkleri'nin davalarındaki gerçek inancı şu veciz sözlerle özetleniyordu:

"Düşünce ve harekette birlik oldukları taktirde, ne kadar az sayıda olurlarsa olsunlar, dünyanın en büyük kuvvetleri bile bir halkı ezemez!..."

Ç) *Kararname Sonrası*

Kararname ile iade edilen bazı haklardan sonra Kırım Türkleri, faaliyetlerini başlıca üç kolda yürütmeye başlamışlardır.

1. Kırım'a yerleşebilmek için başarısız bile olsa sebat ve inatla göç teşebbüslerinde bulunmak.

2. Sovyetler Birliği'nde sürdürülen Genel demokratik Hareketler ile ilişki kurmak.

3. Ata topraklarına dönüp Kırım Muhtar SSC'ni kurabilmek için Moskova ve Özbekistan'da başlattıkları kampanyayı devam ettirmek...

Bu faaliyetlerin tümü hakkında bilgi veren "Samizdat" dokümanlarından açık olarak anlaşılıyor ki, Kırım Türkleri her türlü baskı hareketlerine rağmen bu üç kolda da faaliyetlerini başarı ile sürdürerek şuurlu bir ülkünün peşinde olduklarını göstermişlerdir. Adı geçen kararname ile hür dünyanın gözünü boyadıklarını zanneden Moskova yöneticileri, maşaları vasıtasıyla "halklar arasındaki eşitlik" teranesini işliyorlardı. 1968 yılında Tahran'da Milletlerarası İnsan Hakları Konferansı'na şatafatlı bir şekilde iştirak eden Sovyetler Birliği delegasyonu, "emperyalist ülkelerdeki ırk ayırımını" şiddetle tenkit ediyordu. Diğer yandan ipi Moskova'nın elinde olan kuklalar, basit ve âdeta çocukça örneklerle dolu yazı ve konuşmalarında "eşitlik" konusunu işliyorlardı. Bu konuda G. Zimanas'ın ve Y. İ. Paletskis'in adı verilebilir. Diğer yandan, 1969'da, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Koruma Komitesi'ne bir mektupla müracaat eden Kırımlı Türk anası Zülfinar Kaşka, bütün iddialara cevap olmak üzere şöyle diyordu:

"Bütün dünya, Sovyet komünistlerinin, Sovyetler Birliği halklarının kardeşliği ve eşitliği, onların enternasyonal dostluğu, parti ve hükümetin kendi vatandaşlarına gösterdiği ilıtimam hakkındaki ikiyüzlü propagandayı dinlemektedir. Ne var ki, bu söylenenlerden çoğu uydurmadan başka bir şey değildir. İnanmayın bu yalana insanlar!..."

"Biz, her gün Sovyetler Birliği'nde radyo, yayın ve gazetelerde emperyalizmin memleketimiz dışında işlediği cinayetleri duyuyor ve okuyoruz. Amerika'da, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde ve diğer memleketlerde ırk ayırmalarından bahsedilmektedir. Fakat, Sovyetler Birliği'nde insana karşı yapılan vahşice hareketler hakkında, dünya sakinlerinden % 99'unun hiçbir bilgisi yoktur. Bizim yardım feryatlarımızı, Sovyet adamları bile duyamıyorlar. Çektiğimiz ıstırabı, uğradığımız hakaretleri insanlara duyurmak için ne bir radyoya ve ne de bir basına sahibiz. Bize, elimizi, kolumuzu bağlayarak ve ağzımızı paçavra ile tıkıyarak, gizlice, hırsızlık yapar gibi işkence ediyorlar."

Bu mektup, başlıbaşına bütün Sovyet yalanlarına karşı çıkarılabilecek bir belgedir. Sovyetler Birliği gibi bir ülkede, bu mektubun hem de Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'na yani bütün insanlığa yazılmış olması, gerçekten büyük bir cesaret isteyen harekettir.

D) *Kırım'a Dönüş*

Kırım Türkleri'nin 5 Eylül 1967 kararnamesine dayanarak yurtlarına dönmeleri hakkında Soviet Weekly dergisinde bir yazı yayınlanmıştır (bk. Belgeler kısmı). 12 Eylül 1969 tarihli "Yeni Gazete"de de yayınlanan ve Moskova yöneticilerinin görüş ve yalanlarını aksettiren yazıda bu konu ile ilgili olarak şunlar söyleniyordu:

"Yüksek Şûra'nın aldığı karara uygun olarak, arzu eden Türkler'in, Kırım'a dönebilmeleri de sağlanmıştır.

Bir an düşünecek olursak; çeyrek asır ayrılıktan sonra, tekrar Kırım'a dönüş büyük bir problem hâline gelmiştir. Kırım'a dönen ailelere, ev, iş imkânları, diğer imkânlar sağlanmalı idi... Üstelik, mesele, sadece Kırım'a gelen insanlara imkân sağlamak değil, fakat, kalmak arzusunda bulunan kimselerin yaşamasını temin etmekteydi. Bütün bu güçlüklere rağmen, pek çok şey yapılmış, Kırım'ın 14 bölgesinden 9'una Türk toplulukları yerleştirilmiştir. Kırım'a, ilk defa 1968 Nisan ayında Türk aileleri dönmüştür. Bu aileler; Simferopol'e (Akmesçit) yakın bir devlet çiftliğinde çalışmaya başlamışlar, kendilerine Nekrasovo köyünde ev yapılmıştır. Her aileye Kırım'a dönüş masrafları, iki ton ağırlığındaki eşyalarının nakliye masrafları verilmiş, her aileye, oldukça büyük çapta toprak parçaları tahsis olunmuştur. Arazi, ailelere bedava olarak verilmiş; arazi üzerinde yapılan inşaatların % 35'inin masraflarını da devlet ödemiştir."

Sovyet Rusya'da özel mülkiyetin olmadığını bilen yazar, yukarıdaki yazıyı bizzat yerinde kendi müşahadesi ile mi, yoksa masa başında mı hazırlamıştı? Bunun cevabını yine Sovyet dökümanları vermektedir:

Kararnamenin boşluklarından istifade ederek Kırım'a dönüş hakkının da kendilerine tanındığını zanneden Kırım Türkleri, gruplar hâlinde göçe başladılar. Kararnameye göre; "Sovyetler Birliği'nin bütün bölgelerinde çalışma ve yerleşme haklarından faydalanma" hakkına sahip Kırım Türkleri, kendilerine sağlanacak kolaylıkları düşünmenin sevinci içinde iken kendilerini Kırım'da mahallî polis karşıladı. İlk aylar içinde Aralık 1967 tarihine kadar 12.000 Kırım Türkü'nden yalnız üç kişi ve iki aileye yerleşme izni verildi. Bunun dışındakiler ya zorla geri gönderildi veya yerleşme izni alabilmek için ellerindeki bütün imkânı kullanan aileler kendiliklerinden geri dönmek zorunda kaldı.

Kırım'a göç eden öncüler konusunda, Samizdat'ın verdiği dökümanlarda adı geçen İdris Kaytaz ve Kara İzzet'in başına gelenler, dünya basınında geniş yankılar uyandırmıştır. Aşağıdaki yazı "New York Times" dergisinin olup, Yeni Gazete'nin 14 Mayıs 1969 tarihli nüshasında yer almıştır. Bu vak'a Kararnamenin hemen sonrasında cereyan etmiştir:

"Özbekistan'a gitmiş bulunan Kırım Türkleri'nden iki kişi, İdris Kaytaz ve Kara İzzet mahallî gazetelerde 'Kırım Türkleri Affedildi' diye bir haber okuyunca, hemen, neleri var, neleri yoksa toplamışlar, Kırım'ın yolunu tutmuşlardı. Kaytaz, 78 yaşındaki annesini de yanına aldı. Kırım'daki köyleri olan Uskut'a kadar geldiler. Köylerinin ismi değişmiş, Privetnoye adını almıştı. Üstelik, köye yerleşen Ukraynalılar, Türkler'e ait ne varsa, her şeyin üzerine oturmuşlar, Türkler'in izini silebilmek için ellerinden gelen bütün çabayı sarfetmişlerdi.

Ukraynalılar, 13. asırdan beri, yani Moğollar'ın işgalinden bu yana inşa edilmiş tarihî eserleri, binaları, ya tahrip etmişler veya kendilerine uyacak şekilde değiştirmişlerdi.

İdris ile İzzet hemen, devlet çiftliğine başvurdular. İş istediler. Bu istekleri şiddetle reddedildi. Çiftliğin pansiyonunda yatmak için müsaade almaya çalıştılar. Bu da olmadı. Yatacak, barınacak yerleri yoktu. Çocuklar üşüyor, sefalet içinde sürükleniyorlardı. Nihayet, boş, yıkık bir harabenin duvarları içine sığınmak zorunda

kaldılar. Ertesi sabah, bir savı ile 8 polis geldiler, derhal defolup gitmelerini emrettiler. Neler var, neleri yoksa hepsini dışarı attılar. Çocukları da bacaklarından yakalayarak fırlattılar. İzzet'in 8 yaşındaki kızı, başaşağı düştüğü için beyni zedelendi ve düştüğü yerde kaldı. Gene İzzet'in karısı, 6 aylık hâmile idi. Ama polisler tarafından yere yıkılmaktan, tekmelenmekten kurtulamadı.

10 gün süre ile iki aile mensupları, köy yakınlarında, tenteler içinde, dondurucu soğuklardan korunmaya çalıştılar. 11. günün sabahı polisler baskın yaptı. Aile mensuplarını bir kamyona yükleyip Kırım'dan uzaklaştırmak istediler. Yolda, İzzet ile İdris şoförü ikna ettiler ve Simferopol şehrine gittiler. Ellerindekini, avuçlarındakini verip, bir pansiyon odası kiraladılar. Gene bir iş aramaya başladılar. Bir iş bulamayınca, Şehir Belediye Konseyi Başkan Yardımcısı, A. P. Derkach'a başvurdular. Adam, uzun bekletmeden sonra, iki Türk aile reisini kabul etti. Ama, konuşmalarına bile fırsat vermeden bağırmaya başladı:

'Bana bakın siz... 5 Eylül 1967 tarihli kararname, Kırım Türkleri'ni affediyor ama Kırım'a dönmeleri için yetki vermiyor. Sizi, hiçbir zaman Kırım'a sokmayacağız... Defolun, gidin..."

İşte, iki Kırım Türk ailesinin Kırım maceraları böyle sonuçlandı. Başka bir Kırım Türkü, Zülfinar Kaşka adı geçen mektubunda bu konuda şöyle diyordu:

"5 Eylül 1967 tarihli kararname ile ilgili olarak 1967'de Kırım'a döndük. Ne var ki, Kırım idarecilerinin bize karşı gösterdikleri düşmanlık ve besledikleri nefret hissi, bizi, Sovyet hükümetinin kararnamesinin, ancak kamuoyunu aldatmaktan ve Kırım türkleri ile alay etmekten başka bir şey olmadığına inandırdı. Bize eziyet ederek, vatanımızı terketmek zorunda bıraktılar."

Geri kalan Kırım Türkleri'nin durumu da, aşağı yukarı benzer tipteki vak'alarla dolu bulunmaktadır. Böylece 12.000 Kırım Türkü 1967'de tekrar sürülmüş oldu.

Kırım'da kalanlara vaadedilen yardımlar bir yana, yerleşme izni alabilen birkaç kişiye, şahıs başına 13.65 m^2 toprak verdiler. Tabiî

olarak, özel mülkiyetin bulunmadığı bir rejimde bu yardım (!) göz boyamaktan başka bir şey değildi. Ayrıca, mahallî idare makamları tarafından Kırım'da yaşayanlara da, Türkler'e yerleşme bölgesi satanların veya hibe edenlerin en ağır şekilde cezalandırılacakları bildiriliyordu. Bu karar ile o zamana kadar yapılmış bütün alım-satım anlaşmaları da geçersiz sayıldı.

Kırım Türkleri'nin bütün baskı ve şiddet hareketlerine rağmen bir türlü sindirilememiş olması üzerine, yaz aylarında Kırım Türkleri'ni ata topraklarına yerleştirebileceklerini öne süren Sovyet otoriteleri, Mart 1968 tarihinde birbirine tamamen zıt iki faaliyete birden başlamıştır. Birinci faaliyete göre; Kırım Türkleri'nin her an beklenen kitle hâlinde Kırım'a hareket etmelerini önlemek gayesiyle Kırım idarecileri ile Özbekistan idarecileri arasında çalışmalar ve anlaşmalar yapılmıştır. Bu çalışma ve anlaşmaların neticesi olarak; Kırım Eyaleti İdarî memurları Özbekistan'a gönderilecek, burada Özbekistan KGB memurlarının yardımıyla hiçbir milliyetçi faaliyette bulunmamış Kırım Türkleri'ni tespit ederek Kırım'a yerleşme iznini vereceklerdi. Ne varki bütün bir 1968 yılı süresince Özbekistan'daki KGB organları ancak 148 Kırım Türk ailesinde aradıkları hususiyetleri bularak Kırım'a dönme müsaadesi vermişlerdir. Kırım'a göçmen (!) olarak kabul edilebilmek için bu kadar çok titiz davranılırken, diğer yandan aynı anda, binlerce Ukraynalı ve Rus ailesi Kırım'a getirtiliyordu. "Kırım Tatarları'nın Rus Dostları" imzalı mektupta bu konuda şöyle deniliyordu:

"Ukrayna'dan devamlı surette Kırım'a göçmen yollanır, zira yalıboyu hariç (askerî bölge ve sayfiye sahası) **kuzey tarafında nüfus kesafeti az, işçiye ihtiyaç var. Bağcılıkta, tütün yetiştirmede, ziraatta ihtisas sahibi olan bütün Kırımlılar'ın ata topraklarına iadesi hâlinde, diğer sakinlere bir zarar gelmeyeceği hesaplanmış ve ispatlanmıştır. Hatta memleketi kalkındırma yolunda lehte bir faktör olabilirdi. Oysa, yırtıcı hayvan misali, Kırım Türk'ü, Kırım'da bugün avlanır ve sürülür."**

İkinci faaliyet ise; Özbekisan otorotileri tarafından Kırım Türkleri'nin imzalamaları için kendilerinin "bir avuç milliyetçi tarafın-

dan kışkırtıldıklarına dair" ve "Kırım'a dönmek istemediklerini" belirten resmî evrak dolaştırılıyordu. Millî Hareket liderlerinin Kırım Türkleri'ni göç etme fikrinden vazgeçirmeleri için her şey yapılıyordu. Fakat bütün bunlara rağmen ancak 262 imza toplayabilmişlerdir.

Diğer yandan Kırım Türkleri'ni Özbekistan'da "kökleştirmek" gayesiyle yapılan propagandalara da hız verilmişti. Bu konuda Soviet Weekly'de bahsedildiği gibi, Özbekistan'daki Kırım türkleri "durumlarından" memnundurlar. Dergi şöyle devam ediyor:

"Özbekistan'daki Kırım Türkleri bu Cumhuriyet'in diğer toplulukları ile omuz omuza yaşamaktadırlar. Yalnız Kırım Türkleri'ni çalıştıran fabrika veya tesisler yoktur. Ancak, Kırım Türkleri'nin çoğunluğu teşkil ettikleri pek çok fabrika ve tesis mevcuttur. Birçok Türk, Özbekistan'da önemli görevlerde bulunmaktadır. Mesela Seyyit Tahiroğlu, 140.000 kişinin yaşadığı Al Kurgan bölgesinde Komünist Partisi Birinci Sekreteri'dir. Yine Türk asıllı Mustafa Çolakoğlu ile Mustafa Şâki; Özbekistan Parlamentosu'nda milletvekilidirler. Özbekistan'daki Kırım Türkleri'ne ait "Lenin Bayrağı" gazetesinin gündelik baskısı, 22.000'dir. Bu gazetenin Yazıişleri Müdürü, savaştan önce, Kırım'da sadece 8.000 sayı baskı yapan, benzer bir gazetede çalışmaktaydı."

Bütün propagandalara rağmen; "rahat durmayan bir halkı Özbekistan'da kökleştirmek", bu halkı Stalin metotlarınca maddhi mânâda değilse de millî mânâda yoketmek demektir. Bu kitlenin etnik karakteri, dili, kültürü hepsi kaybettirilecektir. Bu gerçeği gören Kırım Türkleri, ikinci ve üçüncü göç teşebbüslerinde de bulunmuşlardır.

26 Mayıs 1968'de 98 Kırım Türkü Simferopol şehri sınırları dışında Maryino köyünün civarında Salgır nehri kıyısında çadırlar kurdular. Ertesi gün bunlar KGB ve milis kuvvetleri tarafından kuşatılmış, sopadan geçirilmiş ve otobüslere bindirilerek Simferopol Polis Merkezi'ne getirilmişlerdir. Bunlardan 38 kişi, Azerbaycan'ın Bakû şehrine sevkedilmiş ve bu sevkiyat esnasında 4 gün ekmeksiz

ve susuz bırakılmışlardır. Bunlar daha sonra Bakû'dan Krasnovodsk yoluyla Özbekistan'ın Taşkent şehrine gönderilmişlerdir. Bu vesile ile Kırım'da ve Azerbaycan'da toplanan halka, KGB görevlilerinin; "halk düşmanlarını" götürdüklerini söylemeleri gerçekten dikkate değer bir durumdadır.

Kırım İdarî ve Adlî makamları, sırf Kırım Türkleri'nin gözünü korkutabilmek için şiddet hareketlerinin yanısıra, cezaî işlemleri de uygulamışlardır. Bu konuda, 26 Haziran 1968'de 21 Kırım Türkü'nün Kırım Eyalet İcra Komitesi Başkanı Çemodurov'la sadece konuşmak istemeleri ve bunu takibeden olaylar ve sonuçlar dikkati çekmektedir:

Bu 21 temsilci, Kırım'da Türklere ikâmet tezkeresi verilmemesi olayını protesto etmişlerdir. Odasına gizlenen Çemodurov polis çağırtmış ve Kırım Türk temsilcilerini derhal Eyalet İcra Komitesi binasından çıkarmalarını emretmiştir. Onlardan 11 kişi hemen mahallinde 15 günlük hapis cezasına çakptırılmış, diğerleri de uçakla Tacikistan'ın Düşenbe şehrine sevkedilmişlerdir. Çemodurov ile "görüşmeye" gidenlerden Mehmet Çobanoğlu adında bir Kırım Türkü; "hükümet temsilcisine karşı gelmekle" suçlanmış ve üç sene hapis cezasına mahkûm edilmiştir.

15 Temmuz 1968 tarihinde, kendilerine yerleşmeleri için 5 gün önce verilen çiftlik evlerinden gece yarısı zorla çıkarılan 11 aile ve diğer çiftliklerden 4 aile, Kırım'a terkeden bir trene zorla bindirilmiştir. Bu son hareketi protesto eden 17 Ukraynalı ve Rus ailesi bir daha evlerine ve çiftliklerine dönmemiştir.

27 Ağustos 1968'de yukarıdakilerine benzer suçlamalarla Kırım Türkleri'nden Mübeyin Yusuf, Fahri İsmail, Mustafa Çevi, Kadir Savanatoğlu ve Müniver Abidullah, 6 aydan 1 yıla kadar hapis cezası yemişlerdir. Zekeriya Hasan adındaki başka bir Kırım Türkü de, 14 Eylül 1968 tarihinde 1 yıl müddetle hapse atılmıştır. Artırılabilecek olan bu misâller, Kırım'daki Sovyet-Rus makamlarının, Kırım Türkleri'nin Kırım'a birçok dönme ve orada yerleşme teşebbüslerine, tutuklamalar ve baskı ile karşılık verdiklerini ortaya koymaktadır.

Sovyet yeraltı muhalefet kaynaklarının verdiği bilgiye göre, Kırım'ın Sovyet-Rus makamları, 1968-1969 yılları arasında zora başvurarak aşağı yukarı 12.000 Kırım Türkü'nü Kırım'dan çıkarmışlar, 17 kişiye de çeşitli hapis cezaları vermişlerdir.

Kırım Türkleri için Kırım'daki bu sıkıntılı günler, 1969 yılı boyunca devam etmiştir. 1969 yılında, 11 Kırım-Türk ailesinin, Birleşmiş Milletler Teşkilâtı İnsan Hakları Komisyonuna ve hür dünya kamuoyuna hitaben yazmış oldukları mektupların yankısı çok büyük olmuş ve bu mektuplar belli başlı birçok gazete ve dergilerde yayınlanmıştır. Bu mektuplar Münih'in Hürriyet Radyosu'nda yorumlanmış, kısmen de Batı Almanya'da Rus dilinde çıkan Posev dergisinin 6. özel sayısında yayınlanmıştır. Ayrıca, Münih'te çıkmakta olan "Dergi"nin 63. sayısında da geniş yer verilmiştir. Posev, Kırım'a dönmekte olan Kırım Türkleri'ne uygulanan "génocide" olayının suçlularının adlarını ve işgal ettikleri mevkileri de kaydetmektedir: "Kırım Eyalet İcra Komitesi Başkanı Troim Nikolayeviç Çemodurov; yardımcısı Nikolay Andreyeviç Moiseyev; Ukrayna İçişleri Bakanlığı Kırım Eyalet İdaresi Müdürü Zaharov; yardımcısı Gaydamaka; Kırım'an Belogor (Karasubazar) bölgesi halk yargıcı Kurdyukov; Belogor Polis Müdürü Novikov; yardımcısı Penenevey; Kırım Savcı Yardımcısı Tsıgankov; Belogor bölge savcısı Belyayev; Belogor Bölge İcra Komitesi Başkanı Miroşniçenko vb." Adı geçen Sovyet memurlarının 1969'da Kırım Türkleri'ne uygulanmış olan yeni "génocide" olayına katılmış oldukları, "Samizdat"da yeralan aşağıdaki mektuplardan anlaşılmaktadır. Anavatana dönüşün 1969 yılındaki durumu hakkında bu mektuplar sağlam bir belge vazifesini görmektedir. Nitekim, sırf bu mektubu yazmalarından dolayı tutuklanarak, yargılanan bu 11 ailenin akıbetleri bugün için meçhuldür. Bu mektupların hür dünya basınında yayınlanmasının akabinde kesin olarak yerleşme izinleri kaldırılmış ve edinilen gayrimenkûller sahiplerinin elinden alınmıştır. Aşağıdaki mektupları yazan 8 ailenin kimlikleri "Samizdat"ın verdiği bilgiler arasındadır:

I. Mektup

Zülfinar Kaşka ve İsmail Dugu, 25 Temmuz 1969 tarihinde kaleme aldıkları mektupta, ailenin başından geçenleri özetle şöyle anlatıyorlar:

"1969 Şubatında Kırım'a döndük. 350 rubleye bir evcik aldık. Ancak köy sovyeti (muhtar) alım-satım mukavelesini tasdik etmekten kaçındı. Ayrıca, ikâmet kaydının yapılması teklifimizi reddettiler. Bölge İcra Komitesi Başkanı Morişniçenko ve Polis Müdürü Novikov bize insan değil, hayvan muamelesi yapıyorlardı. Biz mütemadiyen hakarete uğramakta idik. Bizi her gün polise, idarî komisyona, savcılığa götürüyor ve vatanımızı gönül rızasıyla bırakıp gitmediğimiz takdirde cezalandırmakla tehdit ediyorlardı."

"26 Haziran 1969'da, gece saat 12'de evimiz 35-40 kişilik bir çetenin baskınına uğradı. Evi saran gece haydutları kapıyı vurmaya başladılar. Biz kapıyı açınca 15-20 kadar polis ve komando odanın içine daldı. Sovyet polis ve komando üniformasındaki bu haydutlar, çıplak ve uykulu çocuklarımızı dışarıya taşıdılar. İlkönce 14 yaşındaki kızımızı götürdüler. Sonra ellerimi bükerek beni, arkamdan da üstünde bir tek kolsuz fanilâdan başka bir şeyi olmayan ve gözyaşı döken 12 yaşındaki erkek çocuğumuzu dışarı çıkardılar. Daha sonra sıra, çıplak ve yarı uykulu iki yavru olan Ömer ve Mustafa'ya geldi. En sonunda 10 yaşındaki kız çocuğumla eşimi yerde sürükleyerek otobüse kadar getirdiler."

"Bizi 15-20 polis refakatinde ve sağanak altında otobüse yükleyerek, iki saat sonra Cankoy-Kerç demiryolu hattının 50. evitmanına getirdiler. Sabahın dördünde bizi zorla "Simferopol-Bakû" trenine bindirdiler ve ıslak eşyamızı arkamızdan vagona fırlattılar. Biz, yiyecek ve içecek olmadan, bitkin bir hâlde ve muhafaza altında yol alıyoruz. Bizi nereye ve niçin götürdükleri belli değildi."

"Polisler bizi Krasnodar Eyaletindeki Taman istasyonuna kadar getirdiler ve orada bıraktılar. Böylece biz parasız, açıkta ve yiyeceksiz tekrar gurbet ellerine düştük. Bizi evden ve Anayurttan

çıkarırken, ev için ödediğimiz parayı bile iade etmediler. Yiyeceğimizi elimizden aldılar. Üç torba buğday ve bir torba unumuzu kolhoz deposuna teslim ettiler. Evde bulunan 78 rubleyi dahi bize vermediler. Anayurda dönüşümüz böyle bir facia ile neticelenmiştir. Bizi evsiz barksız fukara serseriler haline getirdiler. Şimdi biz, çocuklarımızın ve kendimizin geçimini sağlamak için dilencilik yapmak zorundayız."

"Bu dehşetli olay bir gerçek olup 20. yüzyılda Sovyet Sosyalist ülkesinde meydana geliyordu. Biz kimseye fenalık etmiş değiliz, kimseden bir şey çalmadık ve bozguncu hareketlerde bulunmadık. Bu gayri insanî vahşice muamele bize, sırf Kırım Türk olduğmuz ve vatanımızda yaşamak istediğimiz için yapılmıştı."

"Kırım Türkleri'nin faciası ve bizim bugünkü korkunç durumumuz, bütün insanlığın yüzkarası olabilir. Bu ağır günlerimizde biz size, insan haysiyet ve hürriyetine ve onun yaşama haklarına değer veren herkese müracaat ediyoruz. Bize elinizi uzatınız, bizi destekleyiniz! İşitilmemiş cinayetlere karşı protesto seslerinizi yükseltiniz! Bizi ve çocuklarımızı, kendi memleketimizde, ana topraklarımızda yapılan keyfî ve kanunsuz hareketlerden koruyonuz!"

"Bir tek isteğimiz var, o da anayurtta yaşamak ve çalışmaktır."

II. Mektup

Şevket Beytullaoğlu, 25 Temmuz 1969 tarihinde kaleme aldığı mektubunda özetle şöyle diyordu:

"... 9 Şubat 1969'da Kırım'a geldim. İş sağlamak ve ikâmet kaydını yaptırmak üzere uzun süre çeşitli teşekküllere başvurdum. Bir ev satın alarak Belogor bölge noterliğine müracaat ettik. Orada bize, alım-satım mukavelesinin ancak ikâmet kaydı yapıldıktan sonra tasdik edilebileceğini söylediler. İkâmet kaydı konusunda polise müracaat ettiğim zaman ise, bana ilkönce ev muamelesinin bitirilmesi gerektiği cevabını verdiler."

"Polis üniforması giymiş haydutların" gece yarısı baskını, İsmail Dugu'nun anlattıklarından farksızdır. Kırım'dan çıkarılış şeklini,

tüyler ürpertici bir dille anlatan Şevket Beytullaoğlu, Kırım'a tekrar gizli olarak döndüklerinde, evinin mühürlenmiş olduğunu görmüştür. Beytullaoğlu, ayrıca, Belogor bölgesinde yaşayan diğer 6 ailenin de akıbetinin aynı olduğunu kaydetmektedir.

III. Mektup

İslâm Musa, aslen Azerî Türkü olup, eşi Kırım Türkü'dür. O da Kırım yollarına düşmüş, Kırım'da onun ve ailesinin başına gelenler de yukarıdakilerden farksız olmuştur. Ailesi ile birlikte Kırım dışına çıkarılan İslâm Musa, bundan sonrasını şöyle anlatıyor:

"Nihayet Ust-Labinskaya istasyonunda trenden indik ve iki geceyi eşyamızın başında istasyon peronunda geçirdik. Gelip geçenler bizim göçebe çingeneler olduğumuzu zannediyorlardı, fakat gerçek durumu öğrendikten sonra bize sempati gösteriyor, haydutluk ve kanunsuz hareketler yapanlara karşı infial hislerini belirtmekten geri kalmıyorlardı. Başvurduğumuz savcı, bizi dinledikten sonra, hiçbir yardımda bulunamayacağını söyledi."

"Biz şimdi tekrar Kırım'da bulunuyoruz. Kırım köylerinde serseriler gibi avare dolaşıyor, bize acıyarak evlerine alan kimselerle gecelemek zorunda kalıyor, insanların verdiği sadaka ile yaşıyoruz. Evimiz ise mühürlenmiştir."

IV. Mektup

Mustafa Sahat, Haziran 1969 tarihli mektubunda ailesinin başına gelenlerle birlikte sürgün sonrasını da dile getirmektedir:

"Ailemiz 1956 yılına kadar devam eden gıdasızlıktan ve sıkı rejimin ağırlığı altında 5 ferdini kaybetmiş, bundan başka cephede de iki kurban vermiştir. Kırım-Türk halkının hemen yarısı daha 1944-1946 yılları arasında mahvolup gitmiştir."

Sahat, 5 Eylül 1967 Kararnamesi'ne de değinerek şöyle diyor:

"Ne var ki, adı geçen kararname, aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nde, diğer küçük halklar hususunda da başarıyla uygulanan,

kapalı bölgelerde halkımızı bundan sonra da milliyetten tecrit etmeye ve alçaltmaya yöneltilmiştir."

Sahat Sovyet halklarının sözde eşitliği hakkında bir de mukayeseli bir örnek veriyor:

"Rus ve Ukraynalılar herhangi bir kayda tâbi olmadan işe alınmakta, meskenleri sağlanmakta, ondan sonra sovhoz idaresi gerekli muameleyi kendisi yapmaktadır."

Gece yarısı baskınından ailesini tesadüfen kurtaran Mustafa Sahat, mektubunu şu sözlerle bitiriyor:

"Bana iş verilmiyor, bütün biriktirdiğim parayı ise köhne bir eve yatırmıştım. Rus ve Ukraynalı komşuların yardımıyla geçinmek zorunda kalıyoruz. Ev ve eşyamız mevcut iken ailece muhtelif yerlerde barınmaktayız. Kanun dışı ilân edilmiş bir durumda bulunuyoruz. Anayurt Kırım'da hiçbir yaşama garantisine sahip değiliz."

V. Mektup

Sebiye İlyas, 21 Temmuz 1969'da kaleme aldığı mektubunda, ailesinin başına gelenleri acıklı fakat zarif bir üslûpla dile getirmektedir:

"4 Ocak 1969'da Kırım'a gelerek Eyalet İcra Komitesi'ne müracaat ettik. Orada bize; 'mesken bulduktan sonra gelin, ikâmet kaydınızı yapalım' dediler. Bunun üzerine biz, 6 Mayıs 1969'da Belogor bölgesinin Novojilovka köyünde, gerekli alım-satım mukavelesini yaparak 3.500 rubleye yeni bir ev satın aldık. Sonra Belogor şehri noterliğine başvurduk. Bu alım-satım mukavelesini tasdiki için kanunun talep ettiği bütün belgelere sahip olmamıza rağmen noter, ikâmet tezkeremizi göstermediğimize dayanarak görevini yapmaktan kaçındı. Nereye başvurduysak şu ret ve insafsız emirle karşılaştık: Nereden geldinizse oraya, yani sürgün mahalline dönün!..."

Ailesinin Kırım dışına çıkarılış şeklinin barbarlığını tasvir eden Sebiye İlyas, mektubuna son verirken şöyle diyordu:

"Biz bir ay oluyor ki Belogor bölgesinde yabancı kimselerde gecelemek suretiyle ve onlardan geçinmekle, serseriyane bir hayat sürüyoruz. Ev için ödediğimiz 3.500 ruble, evde kalan yiyecek ve zati eşyamız bize iade edilmedi."

VI. Mektup

S. A. İsmail ise 1 Ağustos 1969 tarihli mektubunda; kendilerine yapılan baskı ve zulümleri acı bir ifade ile nakletmekte, diğerlerinin akıbetlerine uğradıklarını yazmaktadır. Mektubun orijinal yanlarından biri de savcının kendisine vermiş olduğu bir cevaptır. Savcı 5 Eylül 1967 Kararnamesi için; "eskimiş ve hükmü kalmamıştır" demiştir. S. A. İsmail, mektubunu bitirirken diyor ki:

"Biz dördüncü aydır işsiz ve dilenci hayatı yaşıyoruz. Acele müdahale etmenizi rica ediyorum. İnsan Hakları'nın neden çiğnendiğini araştırmanızı rica ediyorum. Gelecek kuşağımız olan çocuklarımızın hatırı için adaleti yeniden hâkim kılınız."

VII. Mektup

Bekir Kaşka, Haziran 1969'da yazdığı mektupta, 5 Eylül Kararnamesi'nin bugünkü durumunu şöyle tasvir ediyor:

"Sovyetler Birliği Yüksek Şûra Prezidyumu'nun 5 Eylül 1967 tarihli Kararnamesi, Kırım-Türk halkı üzerindeki tüyler ürpertici suçlamayı yalnız kaldırmamakla kalmamış, aynı zamanda ona alaycı bir yön vermiş ve kararnamenin müphem cümlelerini tamamıyla kontrolsüz olarak istedikleri gibi hayata tatbik eden bürokrat ve cellât ordusuna hareket serbestisini de tanımıştır. Ben bu sonuca hemen değil, birçok eziyet çektikten ve trajik sarsıntılar geçirdikten sonra vardım. Şimdi anladım ki; anayurt Kırım'a dönmekte olan her Kırım Türkü'nün yolu üzerindeki sunî 'engeller hattı' özel bir surette meydana getirilmiştir."

Kaşka, Kırım'da Sovyet-Rus memurlarının kendilerine karşı takındıkları tavır ve hareketleri şöyle özetliyor:

"Noterlik, ev alım-satım mukavelesini tasdik etmek için ikâmet kaydının gösterilmesini talep etti, polis ise ev muamelesi noterlikçe tasdik edilmediğinden ikâmet tezkeresi vermeyi reddetti. Böylece ailemiz, bir mercinin diğer bir mercie attığı futbol topuna döndü. Ve merciler yükseldikçe, bizim çok çocuklu emekçi Sovyet ailesine indirilen darbelerin şiddeti o nispette artıyordu. Sovyetler Birliği'ni en yüksek makamları şikâyetnamelerimizi, tekrar, kanunsuz hareketlerini şikâyet ettiğimiz müesselere gönderiyorlardı. Belogor Bölgesi İdarî Komisyonu, meskenimiz olmadığını ileri sürerek bize para cezası kesiyordu. Belogor polis müdürü bizi hapse atmakla tehdit etmekte idi. Bu zat açık bir şovenlikle diyordu ki: "Ben burada oturdukça, Türkler'in ikâmet kaydı yapılmayacaktır." Oysa böyle halklararasında husumeti körükleme hareketlerinin, Sovyetler Birliği Anayasası tarafından cezalandırılması gerekirdi. Ne var ki Novikov bu sözlerle, herhangi bir kimsenin gizli direktifini ifade etmekte idi."

Ailesinin "gece yarısı baskınına uğramasını" ve Kırım'dan çıkarılışını Kaşka şöyle anlatıyor:

"1969'un 26 Haziranını 27'sine bağlayan gece başlarında köy sovyeti başkanı (muhtar) Muhin ile iki polis subayının bulunduğu 30-40 kişi evimizin etrafını sardılar. Eve zorla girerek; 'acele toplanınız, sizi göndereceğiz' emrini verdiler. Bu arada benim ve karımın üzerine atılan polisler bağırmamamız için ağzımızı tıkamaya ve boğazımızı sıkmaya çalışarak bizi otobüse sürüklediler. Korkudan titreşen çocuklar ağlaşıyorlardı. İçkili alçak herifler, 2 yaşındaki kızımızı uyandırmak için, üzerine soğuk su döktüler. Daha önce banyo yapmış olan çocukları, yarı uykulu bir durumda otobüse attılar. Bizi bir mahalle getirdiler ve zorla birkaç saat sonra gelen trene bindirdiler. Bizi, Krasnodar Eyaletinin, iki gün yağmur altında kaldığımız 'Sennoye' istasyonunda indirdiler. Yerlilerin yardımı sayesinde tekrar Kırım'a döndük."

Ailesinin yürekler acısı durumunu yukarıdaki sözleri ile iade eden Bekir Kaşka, mektubuna son verirken diyor ki:

"Eve ödediğimiz para bize iade edilmedi ve böylece tasarruf ettiğimiz paradan 1350 ruble zarara uğradık. Kucakta beş küçük çocuk, geçim vasıtalarından mahrum olarak Sovyet toprağında, vatanımız Kırım'da çingene hayatı yaşamak zorunda kalıyoruz.

Yüksek bölge ve eyalet makamlarına yaptığımız devamlı müracaatlar hiçbir netice vermedi. Durumumuz fecidir. Bürokratik makina tekerlekleri bizi sefalete sürüklemiş ve alçaltmıştır. Biz, yardım ve destek için bütün Sovyet adamlarına ve ilerici dünya kamuoyuna başvuruyoruz."

VIII. Mektup

Regber Ahtemoğlu, Temmuz 1969'da kaleme aldığı mektubunda diğerlerinden farklı bir olaydan bahsetmemektedir. Ahtemoğlu, mektubuna son verirken vicdan sahibi insanlara seslenerek diyor ki:

"İnsanlar! Felâketimiz karşısında tepki göstermenizi, bizi korumanızı, insanlığa karşı yapılan bu keyfî hareketleri ve işlenen cinayetleri durdurmak için elinizden gelen her şeyi yapmanızı rica ediyoruz. Biz, gece baskını ve eşkiyalığı düzenleyen ve icra edenler hakkında dâva açılmasını hükümetimizden talep etmenizi diliyoruz. Bu beyanlarımızı dünya kamuoyuna duyurmanızı rica etmekteyiz."

"Samizdat" dökümanlarının "Kronolojik Olaylar" bölümündeki 14. sayılı, 30 Haziran 1970 tarihli ve 456 Kırım Türkü'nün imzası olan protestoya göre, bu zulümler 1970 yılının sonlarına kadar devam etmiştir. Bu konuda adı geçen "Samizdat"da aşağıdaki haber, bu sonucu doğurmaktadır:

"456 Kırım Türkü, Türk ailelerinin Kırım'dan gayri kanunî şekilde çıkarılmalarını protesto etmek maksadıyla S.B.K.P. Merkez Komitesi'ne, Yüksek Şûra Başkanlık Divanına, S. B. Savcılığına, S. B. Milletler Meclisi'ne ve Ukrayna Komünist Partisi Kurum Eyalet Komitesi Birinci Sekreteri'ne müracaat etmişlerdir. Kanun dışı hareketlere ait misâller gösterilmektedir. Geceleri komando ve polisler pencere ve kapıları kırarak evleri basmakta, kadınları ve

çocukları dövmektedirler. Evde bulunmayanlar aranmaktadır. Hareketi İçişleri Bakanlığı Eyalet İdare Müdürü General B. G. Zaharov yönetmektedir. Müracaatçılar, takibata son verilmesini istemektedirler. Kırım Türkleri, kendi kanunî anayasal hakkına dayanarak, bütün Sovyetler Birliği halklarıyla eşit haklar elde etmeye çalışmaktadırlar."

Sonuç olarak diyebiliriz ki; esasen Kırım Türkleri'ni sürgün yerlerinde tutmak ve Kırım'a sokmamak için hiçbir nazarî, hukukî ve kanunî haklara sahip bulunmayan Moskova'daki merkezî ve Kırım ile Özbekistan'daki yerli Sovyet **makamları, önünde sonunda ya Kırım** Türkleri'nin Kırım'a dönmelerine müsaade etmek **zorunda** kalacak ya da halen yaptıkları gibi bütün milletlerarası ve bizzat Sovyet hukukuna aykırı olan ve çağdaş medenî devletlerin şerefiyle mütenasip olmayan vasıta ve hilelere başvuracaklardır. Kremlin'in gerek kendi vatandaşları ve gerekse dünya kamuoyu karşısında kendisini tamamıyla lekelemeden önce bundan ancak, Sovyetler Birliği'ni yöneten Kremlin diktatörlerinin, bir âdet olmak üzere, "dünyanın en ilerici" devleti diye adlandırdıkları memleketlerinin durum ve haysiyetine yakışır bir sonuç çıkarması temenni edilebilir.

Nitekim, İslâm dininde olan Kırım Türkleri'nin anavatanlarına dönmelerine izin verilmedikçe, Sovyet Rusya ile İslâm Dünyası arasında sağlam ve samimî bir ittifakın kurulması düşünülemez. Hâlen devam eden faaliyetleri ile Kırım Türkleri ergeç yurtlarına döneceklerdir. Bu anın mümkün olduğu kadar evvel olması en büyük temennidir.

E) Moskova ve Özbekistan'da Yapılan Mücadeleler

5 Eylül 167 tarihli kararnamenin gerçek yüzü aydınlanınca, Kırım Türkleri, 1968'in hemen başlarından itibaren sistemli ve teşkilâtlı bir mücadeleye başladılar. Yapılan mücadeleler başlıca iki grupta şekilleniyordu; açık olarak yapılan protesto mitingleri, açık hava toplantıları bu faaliyetlerin ilk ve en önemli dalını teşkil ediyordu.

Diğer faaliyetler ise; Sovyet Rusya'da Genel Demokratik Hareket liderleri ile sıkı bir işbirliğine girmek ve mektup dilekçe gibi vasıtalarla ilgili yerlere müracaat etmek şeklinde kendisini gösteriyordu.

Hedefe en kestirmeden giden birinci yolda çalışmalarını sürdüren Kırım Türkleri için, 1968 yılı, yoğun bir faaliyet dönemi olmuştur. Kırım-Türk Tarih ve Medeniyeti üzerine araştırma eserleri ortaya koyan Kırım Türkleri'nin genç liderleri, diğer yandan da yayınladıkları bildiriler ile çalışmalarını çeşitlendiriyorlardı. Bu genç liderlerden biri de Fizikçi Yusuf Osman'dır. Mayıs 1968'de Takent'te muhakemeleri yapılan 4 Kırım-Türk liderinden biri olan Yusuf Osman, diğer üç arkadaşı; Enver Mehmet, Seyit Ahmet Mehmet ve Sabri Osman ile birlikte Sovyet Devleti'ni küçük düşürücü ve sosyal düzeni bozucu eser yayınlayıp dağıttıkları gerekçesiyle, RSFSR'nin UK'sının 1901. maddesine muadil, Özbekistan Cumhuriyeti UK maddesine göre, 6 aydan 2,5 yıla kadar müddetle hürriyetlerinden mahrum edilme cezasına çarptırılmışlardır.

Yusuf Osman, genç Kırım-Türk nesline, büyük Türkçü Gaspıralı İsmail Bey'i tanıcı makaleler yazması ile tanınmıştır. Şurası da bir gerçektir ki; Gaspıralı İsmail Bey'i "DİLDE, FİKİRDE, İŞDE BİRLİK" şiariyle bütün Sovyet Türklüğü tanımaktadır. Ayrıca, resmî ve kamu kuruluşlarına yazdığı mektuplarla da dikkati çeken Yusuf Osman, belli başlı gazete ve Enstitü dergilerinde tefrika edilen "Kırım Türkleri'nin Tarihçesi" adlı eseri yüzünden Sovyet nüfuzunu sarstığı suçlamasına maruz kalmıştır. Halen Moskova yakınlarındaki Serpukhow Yüksek Fizik Enerjisi Enstitüsünde çalışmakta olan bu idealist genç fizikçi, hapiste iken kaleme aldığı; "Génocide Olayını Protesto Ediyorum" başlıklı mektubu ile de hür dünyanın dikkat ve takdirlerini üzerine çekti. Adı geçen mekupta Yusuf Osman, bir de biyografisini vermektedir:

Kırım'ın Büyük Karalez köyünde 1941'de dünyaya gelen Yusuf Osman, adı geçen mektubunda, halkının Kırım'a dönmesini ve Kırım Muhtar SSC'nin yeniden kurulmasını talep etmektedir. Burada şunu da kaydetmek gerektir ki, Stalin zamanında Sovyet hükümetinin Kırım Türkleri'ni Kırım'dan topyekûn sürdüğü sıralarda henüz

küçük bir çocuk olan Y. B. Osman, 1955'ten beri Komünist Gençlik Birliği üyesidir. Ve kendi protestosunda, yalnız Sovyetler Birliği Anayasası'nın teminatı altında bulunan Kırım Türkleri'nin millî ve sosyal haklarının gerçekleştirilmesini talep etmekle yetinmektedir. Ne var ki bu kanunî istek bile, Kırımlı genç fizik asistanı, tarım uzmanı ve komünist (!) Y. B. Osman'ın, Sovyet hapishanesine atılmasına yeterli bulunmuştur. Sovyetler Birliği'nde küçük Kırım-Türk halkına karşı uygulanan génocide ve diskriminasyon olayının varlığını ortaya koyan ve doğrulayan bundan daha fazla ne olabilir?

Çırçık Olayları

Sovyetler Birliği sınırları içinde Lenin'in doğum yıldönümleri her yıl, şatafatlı bir şekilde kutlanır. Taşkent'te yayınlanan "Lenin Bayrağı" gazetesinin 25 Aralık 1967 tarihli nüshasındaki haberlerden de anlaşılacağı üzere, diğer bütün Sovyet halkları gibi Kırım Türkleri de, Lenin'in 100. doğum yıldönümü şenlik hazırlıklarına zorlanmışlardı.

Kırım Türkleri, "Kırım Muhtar SSC"ni kurmakta önayak olan Lenin'in doğum yıldönümünü kutlamak ve hem de "Derviza" adı verilen an'anevî halk bayramını kutlamak için Özbekistan'ın Çırçık şehrinde bir kır gezisi düzenlemişlerdir. Bu gezinin sonuçları hakkında, 16 imzalı ve 23 Nisan 1968 tarihli protesto mektubunda geniş açıklamalarda bulunulmaktadır. Bu mektup, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, S. B. Yüksek Şûra Prezidyumu ve S. B. Başsavcısına gönderilmiştir. Protesto mektubuna göre olayın akışı şöyle cereyan etmiştir:

Kırım-Türk temsilcileri Komünist Partisi Şehir Komitesine haber ederek, Çırçık şehrinde toplu bir halde bir eğlence düzenlemeye karar vermişlerdir. Fakat, Şehir Komitesinin Birinci Sekreteri, F. K. Yakubov bunu kesinlikle reddetmiş, orada bulunan Emniyet Bakanlığı'na mensup Tuğgeneral Şaraliyev ise Taşkent'e telefon ederek, Çırçık şehrine askerî birliklerin sevkini emretmiştir.

21 Nisan 1968 sabahı Taşkent bölgesinin çeşitli yerlerinden Çırçık şehri istikâmetinde Kırım Türkleri'ni taşıyan vasıtalar gelmeye

başladı... Ne var ki bütün yolları tutan milis kuvvetleri gelenleri vasıtalardan indiriyorlardı. Gezinti için seçilen mahal ise askerî birlikler ve milis kuvvetleri ile işgal edilmişti. Bunun üzerine Kırım Türkleri Lenin'in doğum gününü mutlaka kutlamak gayesiyle şehir parkına doğru yöneldiler. Saat 13'te, eğlencenin en yüksek noktayı bulduğu bir sırada -şarkılar söyleniyor ve millî oyunlar oynanıyordu- park, askerî birlikler ve milisler taraıfndan kuşatıldı. Milislerin himayesinde parka giren itfaiye arabaları, toplananlar üzerine bir nevi zehirli sıvı sıkmaya başladılar. Bu sıvının insan sağlığına verdiği zarar hakkında henüz birşey söylenemez ama, eğlenenleri dağıtan asker ve milisler yanlarında gaz maskeleri taşıyorlardı. Milisler adamların üzerine saldırıyor, kollarını burkuyor ve onları sille ve tekmelerle hapishane arabalarına doldurarak meçhul bir istikâmete doğru götürüyorlardı.

Sakin sakin eğlenen vatandaşlar üzerine yapılan bu haksız saldırı, şiddetli bir infial uyandırdı. Hakarete uğrayan kadınlar, özellikle bu kabaca keyfî harekete karşı koyuyorlardı. Eğlenenlerin, asker ve milis çemberini yaran esas kitlesi, hiddet nidaları ile şehirde yürüyüşe geçti. Komünist Partisi Şehir Komitesi'ne varıldığı zaman, gösteri yapanlardan 8 kişi ayrılarak, bu açıkça keyfî hareketi protesto etmek üzere Şehir Komitesi'ne doğru yollandılar. Bu delegasyon kabul edilmedi, milislerise tekrar nümayişçilerin üzerine saldırdılar. Fakat halk dağılmıyordu. Asker ve milislerle nümayişçilerin çatışması geç saatlere kadar devam etti.

Akşamın geç saatlerinde evlere giren milisler tutuklamalara başladılar. Eğlenceye katılmamış olanlar dahi tutuklanıyordu. Tam olmayan bilgilere göre, 21 Nisan'da tutuklananların sayısı 300 kişiyi bulmuştur. Birçok yaralılar ve sakatlanmış kimseler tespit edilmiştir.

16 imzalı adı geçen protesto mektubunda, bu korkunç provakasyonun; Sovyet sosyal ve devlet nizamını lekeleyici ve Kırım Türkleri'ni tahrik edici bir mahiyette olduğu ileri sürülürken, Kırım Türkleri adına aşağıdaki taleplerde bulunulmaktadır:

1. Bütün tutuklananların derhal serbest bırakılması;

2. Kırım-Türk halkının serbestçe seçilen temsilcilerinin iştirakiyle ve tertiplenen keyfî hareketlerin doğrudan doğruya suçlularını bulmak üzere, yerli makamların içine alınmaması gereken özel bir parti-devlet soruşturma komisyonunun kurulması; komisyona derhal 21.4.1968 tarihli olayları araştırmak ve şiddetle cezalandırmak üzere bütün suçluları meydana çıkarmak ödevi verilmelidir.

Tutuklananların akıbetleri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Ancak, Mayıs 1968'de yargılanan Yusuf Osman ve üç arkadaşının mahkemesinden bir müddet önce, Çırçık sanıklarından Reşat Alimoğlu, Rıfat İsmail ve Hadi Aphairoğlu yargılanmışlar ve 2 ile 3 yıla mahkûm edilmişlerdir.

Moskova Olayları

Kırım Türkleri'nin Moskova'daki temsilcilerinin sayısı, 16 Mayıs 1968'de 650'yi aşmıştı. Aynı tarihte Tahran'da; "Milletlerarası İnsan Hakları Konferansı" devam ediyordu. 1968 yılı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından; "Milletlerarası İnsan Hakları Yılı" olarak da ilân edilmişti.

Çırçık olaylarını protesto için Moskova'da toplanan Kırım-Türk temsilcileri 16 Mayıs sabahı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne ve Sovyetler Birliği Yüksek Şurâsı'na şu telgrafı çekmişlerdi:

"Kendi temsilcilerini gönderen halk bu sefer herhang ikabuller, vaatler istemiyor. Halk kendi meselesinin ancak Leninist çözümünü talep ediyor. Bu Kırım Türkleri'nin, bir millet olarak, 1-3 yıl içinde Kırım'a fiilî, süratli ve teşkilâtlı dönüşünü ve çiğnenen 18 Ekim 1921 tarihli Lenin Kararnamesi'nin yenilenmesini talep etmektedir."

17 Mayıs günü, Moskova'daki temsilcilerin sayısı, yeni gelenlerle birlikte 800 kişiyi geçmişti. Yukarıdaki telgrafa nasıl bir cevap verilmişti? Bunun cevabını yine Moskova yöneticileri malûm metodları ile vermişlerdir:

Aynı gün özel kıtalar ve Devlet Güvenlik Komitesi'ne mensup memurlar, halk temsilcilerini Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez binası ve Yüksek Şûrası'nın bekleme odalarından ara vermeden çıkarmaya çalışıyorlardı. İlk "eylem" 16 Mayıs'ta saat 18'de uygulandı. "Vostok", "Zarya" ve "Altay" otellerinin bulunduğu bütün mahalle askerler; temsilcilerin toplanmış bulundukları "Vostok" otelinin bahçesi de milisler, bekçiler, sivil polisler ve öğrencilerle sarıldı. Kimlik belgelerinin genel yoklanmasına başlandı. Neticede Kırım-Türk temsilcileri "Kara Kargalara" (halk dilinde özel hapishane arabalarına verilen isim) bindiriliyor ve sarhoş ayıltmaya mahsus hücrelere götürülüyorlardı.

Moskova milisi yalnız "Kırım-Türk meselesiyle" meşgul olduğundan başıboş bırakılan Moskova ayyaşları için gün doğmuştu. Yoklama esnasında kimlik belgesi bulunmayan herkes tutuklanıyordu. "Şüphe ve tehlike" kriteri olarak antropolojik belirtiler kabul edilmişti. Ne var ki, "kahraman-şövalye" avcıların bu ilim sahasından habersiz oldukları anlaşılmıştı. Bundan ötürü ayıltma hücrelerine Kırım Türkleri ile birlikte bir Macar turisti, birkaç Moskovalı Türk ve başkaları da düşmüşlerdi. Hemen ilk baskında Kırım Türkleri'nin 300'ü aşkın temsilcisi tecrit edilmiş, gece geç saatlerde de hususî evlerde kalanlar tutuklanmıştır.

İnsan avı heyecanı en yüksek noktasını; Nogin meydanında, Kazan garında ve genellikle bütün Moskova'da bulunanların "avlandığı" 17 Mayısta bulmuştu. Tutuklama sebepleri anlatılmadan, avcıların kimlik belgeleri, talep edildiği zaman bile gösterilmeden insanlar yakapaça götürülüyorlardı. Gönül rızasıyla arabaya girmek istemeyenleri zorla itiyor, ellerini büküyorlardı. Bu keyfî hareket kurbanlarından bazılarının yazılı ifadelerinin özetleri aşağıdadır:

1. İsmail Yazıcıoğlu (Semerkant Bölgesi'nden, büyük anayurt savaşına katılmıştır): "... halkımızın vatandan sürgün edilişini hatırlatan 16 Mayıs 1968 günü... Moskovalılar'ın gözleri önünde cereyan eden yüzkarası baskın, zencileri Afrika'da avlama olaylarını hatırlatıyordu."

2. Zühre İslâm (Buhara Bölgesi), "Genç ve ihtiyar kadınlar, çocuklar ve erkekler olmak üzere hepimizi, birtakım kimselerin yattıkları bir odaya soktular... Sonra bizi ikişer ikişer olmak üzere çağırarak sorguya çekiyor ve bir daha Moskova'ya ayak basmayacağımıza dair bizden zorla imza alıyorlardı."

"Bizi vagonlarda, muhafaza altında gtürüyorlardı. Herkes bize hayvanlara bakar gibi bakıyordu. Bütün bunlar unutulacak ve tahammül edilecek şeyler mi? Partimizin yürüdüğü Lenin yolu nerede kaldı?"

3. Elâmiye Resul (Düşenbe Bölgesi): "... İnsanları arabalardan çıkarıyorlar ve vagonlara tıkıyorlardı."

"... Subay, ağıza alınmayacak küfürler savurarak; 'işe' yeni başlandığını söyledi. Sonra şöyle devam etti: 'Biz sizi tutukladık, ileride de tutuklayacağız. Kulaklarınızı görmediğiniz gibi Kırım'ı da görmeyeceksiniz.' Hayatımı tehlikeye atarak yalnız üstümdeki elbise ile vagondan kaçtım ve şartlar ne olursa olsun Kırım Türkleri'nin Kırım'a dönmelerini talep etmek üzere halkımın beni gönderdiği Moskova'ya kadar gelmeye muvaffak oldum."

4. Seyitömer Mevlûdoğlu (Takent Bölgesi): "... ismini söylemeyen bir milis albayına şu sözlerle hitap ettim: 'Yoldaş albay, Kırım Türkleri'ni avlamak üzere her şey teşkilâtlandırılmış ve etraflıca düşünülmüş, yalnız izi arayan köpekler eksik.' Onun cevabı: Bunlara da sahibiz."

5. Rolland Kadıoğlu (Semerkant Bölgesi): "... ayıltma hücresinde Seniye Akim fenalık geçirdi. Fakat onu temiz hava alması için muhafaza altında bile bahçeye çıkarmadılar. Hücrede, bütün gün çektiği açlık yüzünden şiddetlenen sancılarla kıvrılan bir de mide ülserinden muzdarip hasta vardı... Ben Devlet Güvenlik Komitesi'nin kontrolle görevli Moskova savcı yardımcısı Yevstifeyev ile tanışmak şerefine (!) nail oldum. Ondan şu sözleri duydum: 'Ben, senin, or... çocuğu, ellerini büker ve kendim garda yolcu ederim.' Bu vaat yerine getirildi ama, hayret, eller bükülmeden. Muhafızların çoğu bize sempati gösteriyordu. İşte bir Başkırt teğmeninin

sözleri: Elbette siz nizamı bozmuş değilsiniz ama, biz de âmirlerimizin emrini yerine getiriyoruz... Sizin sürülmenizin gerçek sebebini bilmiyorum ama, benim düşünceme göre her halk; her zaman kendi vatanında yaşamak hakkına sahip olmalıdır."

6. Hatice Berber (Çırçık Şehri): **"...Vagonda kendimden geçtim. Kuybişev şehrinde iki milis refakatinde doktor ile hemşire geldi. Kadın doktor tansiyonumu ölçtü, nabzımı yokladı ve iki iğne yaptı. Doktorun son sözü şu oldu: Hemen hastanaye kaldırmak lâzım, fakat milis refakatinde bulunduğumuzdan vazifemi yapacak durumda değilim."**

7. Muhsin Osman (Fergana Bölgesi ve ikinci malûller grubuna dahil âmâ): **"... Anlaşılan ben, canîlerin en tehlikelisi imişim. Bundan ötürü Moskova'dan konforlu bir şekilde uçakla çıkarıldım... Moskova'ya girmemin bana yasak edildiğini anlamam için, beni üç gün sıra ile Devlet Güvenlik Komitesi'ne celbettiler."**

İşte, demokrasi (!) ve hürriyet (!) memleketinde keyfî ve kanunsuz hareketlerin, isyan ettirici durumların hiç de tam olmayan tablosu. Ve asıl bu demokrasi ve hürriyet, Moskova olayları sırasında sadece Kırım-Türk halkının 800 temsilcisine karşı değil, yarım milyonluk bütün Kırım-Türk halkına karşı kendi tutumunu ortaya koymuş bulunmaktadır.

1 Haziran 1968 tarihli ve 1 15 imzalı protesto mektubu şöyle devam ediyor:

"Tarih tekerrür etmiyor mu? Öyle değil mi? 17. asırda zencileri avlama, 16-17 Mayıs 1968'de Kırım Türkleri'ni Moskova'da, Sovyet iktidarının 51. yılında avlama! Faşizm devrinde Yahudilerin uğradıkları SS baskınları, uğradıkları baskın! 1943-1944 yıllarında anatopraklarından sürgün edilen halkımızla doldurulmuş sonu bitmez katarlar. 16-18 Mayıs 1968'de Sovyet iktidarının 51. yılında Kırım Türk halkı temsilcileriyle doldurulmuş sonu bitmez vagonlar! Sovyet, hükümetinin 7 Mart 1966'da imzaladığı Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Sözleşmesinin 1. maddesi, 'ırk ayırımının; "ırk, ten, rengi, soy, millî veya etnik aslı ve nesli belirtileri üzerine

dayanan her türlü farkı, isisnaları, tahdit veya tercihi' kapsadığına göre bu, asrın yüzkarası, ırk ayırımı değil de nedir?"

Moskova'daki Kırım-Türk temsilcilerinin 1969 başlarında yayınlamış oldukları bildiride geçen bir yıl, şöyle özetleniyordu:

"Geçen yıl, yalnız bu karanlık olaylarla belirlenmedi. 1968 yılında bütün halkımızın millî şuuru daha da açığa çıktı. Kitle halinde yapılan baskılar Kırım halkını korkutmadı. Bu halk, her gayri kanunî harekete kitle halinde protestolar ve çeşitli miting ve gösteriler ile cevap verdi. İşte, bu birlik ve iman kuvvetidir ki, sonsuz bir şekilde şişirilmiş bir put tarafından idare edilen birkaç meslek adamı ve memurun korkudan felç olmuş Sovyet halkına caniyâne isteklerini zorla kabul ettirdiği ve bütün bir milletin veya halkın mallarını topraklarını ve hürriyetlerini ellerinden alabildikleri Stalin'in zamanındaki sistemi korumak isteyenleri çılgına çevirmiştir.

Dünyadaki olaylar göstermektedir ki, düşünce ve harekette birlik oldukları takdirde, ne kadar az sayıda olurlarsa olsunlar, dünyanın en büyük kuvvetleri bile bir halkı ezemez."

Kırım Türkleri'nin yukarıdaki kesin cevabına rağmen Moskova yöneticileri, izledikleri yoldan yani vahşet prensiplerinden ayrılmadılar. Nitekim, Kırım Türkleri'nin liderlerinin yargılanmaları da bunu göstermektedir.

F) Ömer Bayoğlu'nun Yargılanması

29 Ağustos 1968'de Novorosiysk şehrinde tutuklanarak, millî faaliyette bulunmak suretiyle aktif bir şekilde "anti-sovyet" propagandaya katılmakla suçlanan Kırımlı mühendis Ömer Bayoğlu, 28/29 Nisan 1969 tarihlerinde Akmeşçit (Simferopol) şehrinde yargılanmıştır. Bayoğlu'nun yargılanmasının 23 Nisan 1969 tarihinde yapılması gerekiyordu. Ne var ki bu yargılama, Kırım Türkleri'nin Akmeşçit mahkemesi karşısında yaptıkları gösteri ile ilgili olarak tehir edilmiştir. Ömer Bayoğlu; Sovyet Ukrayna Cumhuriyeti Ceza Kanunu'nun 187. maddesine göre; "Sovyet devlet ve sosyal düzenini

kötüleyen uydurma iftiralar yaymak" gibi ağır devlet suçu (!) işlemekle suçlanmıştır. Bu suçlama tamamıyla esassız ve uydurma maddî delillere ve tanıkların ifadelerine dayandırılmıştı.

Ömer Bayoğlu'nun dâvasındaki "maddî deliller"; gûya Bayoğlu tarafından "yayılan" Kırım Türkleri'nin "resmî Sovyet makamlarına gönderdikleri imzasız birtakım mektuplardan" ibaret idi. Tanıklardan birisinin ifadesine göre, bir toplantıda Bayoğlu bir defterden birşeyler okumuştu. Hangi defterin sözkonusu olduğu ve Bayoğlu'nun neler "okuduğu" gerek mahkeme heyetinin ve gerek Bayoğlu'nun kendisinin meçhulü kalmıştır.

Suçlamanın esası, Bayoğlu tarafından kaleme alınan bir mektuba dayanmaktadır. Sovyet basınında çıkan makalesinde: "Sovyetler Birliği'nde millî meselenin nihaî çözüme bağlandığını" iddia eden Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nün yüksek ilmî araştırıcısı kadın komünist Seniçkina'ya bir mektup yazan Bayoğlu; "onun, Kırım-Türk meselesinin de çözümlendiğini iddia ediyorsa, bir Kırım Türkü olarak kendisinin işten çıkarıldığı, kaldığı yurttan atıldığı ve Kırım'ı terketmeye zorlandığı olayını nasıl izah edebileceğini" sormuştur. Seniçkina, dürüst davranarak Bayoğlu'na cevap vereceği yerde, onun mektubunu KGB (siyasî polis) organlarına havale etmiş ve böylece bu mektup Bayoğlu'nun "devlete karşı suç işlediğinin" bir delili sayılmıştır.

Bu arada Bayoğlu'nun davasında dinlenen bazı tanıklar, anlaşılan istemeyerek, Ömer Bayoğlu'nun Kırım Türkleri'ne Kırım'a girme müsaadesi verilmediği, girenlerin de Kırım'dan zorla geri çevrildikleri yolundaki iddialarında haklı olduğunu doğrulamışlardır. Bu tanıklar, Akmesçit şehri pasaport şubesi müdürü Yelnov ile Kırım sovhozlarından birinin başmühendisi idi. Yelhov açıkça: "Kırım Türkleri'nin Kırım'da ikâmet tezkeresi almalarına imkân olmadığını" söylemiş, başmühendis de Ömer Bayoğlu ile diğer Kırım Türkleri'nin sırf; "bunların Kırım Türkleri oldukları anlaşıldığı" için sovhozdan atıldıklarını kaydetmiştir. Mahkeme savcısı, Bayoğlu'nun ve diğer Kırım Türkleri'nin ancak "gerekli ihtisasa sahip olmadıklarından" sovhozdan çıkarıldıklarını iddia ederek, kendisi

için hiç de elverişli olmayan başmühendisin ifadesini örtbas etmeye çalışmıştır.

Ne var ki aynı başmühendis, belki safdilliğinden, belki de Kırım Türkleri'ne gizli sempati beslediğinden, "sovhozun bugün de işçilere ihtiyacı olduğunu" kesinlikle söylemiştir. Avukatın; "sovhozdan atılan Kırım-Türk ekibi oraya tekrar başvuracak olursa, sovhozda nasıl davranılacaktır" sualine aynı mühendis, "onlara nasıl olsa ikâmet müsaadesi vermezler" cevabını yapıştırmıştır.

Simferopol mahkemesinde Ömer Bayoğlu, mahkemenin ona verdiği son söz hakkından, kendi halkının yararı uğrunda bir kürsü gibi faydalanmış ve dinleyicilere ve basın temsilcilerine Kırım Türkleri'nin Kırım'dan nasıl sürüldüklerini, sürgün yerlerinde nasıl açlıktan kırıldıklarını ve oradan anayurt Kırım'a dönmek için nasıl can attıklarını cesaretle anlatmıştır.

Ömer Bayoğlu'nun, kendisine yüklenen suçu kabul etmemesine, hatta tanıklar yardımıyla kendisinin suçsuz olduğunu ispat etmesine rağmen, savcının talebi üzerine mahkeme onu azamî cezaya, katı rejimli toplama kampında 2 yıl hapse mahkûm etmiştir. CEzayı yemiş olmasına rağmen Bayoğlu, müdafaası ile Sovyet hukuk anlayışına uygun olarak mahkeme tarafından ileri sürülen yalan iddiaları temelinden çürütmüştür.

G) Moskova Mitingi

Ömer Bayoğlu'nun yargılanması, Kırım Türkleri'nin millî hareketini kamçıladı. Seslerini duyurmak isteyen Kırım-Türk temsilcileri, gerekli fırsatı kısa bir zaman içinde ellerine geçirdiler. Bu fırsat; 1969'da Moskova'da toplanan "Dünya Komünist ve İşçi Partileri'nin Milletlerarası Konferansı" idi. Sovyetler Birliği'nin milletlerarası durumu ve her şeyden önce Sovyetler Birliği ile komşu Komünist Çin arasında gittikçe daha çok gerginleşen ideolojik, siyasî ve askerî anlaşmazlıklarla ilgili olarak, onun dünya komünist hareketinde rolü, birçok hususlarda bu konferansın kesin sonuçlarına bağlı olacaktı.

Münih'te yayınlanan "Süddeutsche Zeitung" gazetesinin Moskova muhabiri Josef Riedmiller'in, aynı gazetenin 7/8 Haziran 1969 tarihli sayısında yayınlanan haberine göre:

"6 Haziran 1969 Cuma günü, öğle üzeri, yukarıda adı geçen Konferans'ın ikinci gününde, gündemin; 'Emperyalizme karşı mücadele problemlerine' ait ilk maddesi tartışıldığı bir sırada, Kırım Türkleri Moskova'nın Mayakovski meydanında siyasî bir gösteri yapıyorlardı. Sovyetler Birliği'nin bugünkü iç durumu için gayet karakteristik olan bu vakıa, şu önden de mânidardır ki, ihtiyarlar ve çocuklar da dahil, ellerinde Lenin'in resimleri ve bayrakları olmak üzere gösteri yapan Kırım Türkleri, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bugünkü yönetiminden ve Sovyet hükümetinden kendilerine sözüm ona 'Leninist millî siyasetin' uygulanmasını talep etmişlerdir."

Göstericiler şu pankartları taşıyorlardı: "Kırım Türkleri'ne Lenin Kararlarını Uygulayın!", "Kırım Türkleri'nin Takibatına Son Verin!", "Komünistler! Türkleri Kırım'a İade Edin!", "Tutuklu General Grigorenko'yu Serbest Bırakın!" Göstericiler aynı zamanda Mayıs 1969'da Taşkent'te tutuklanan Grigorenko'nun resmini detaşımışlardır. Gösteriye katılanlar polis tarafından dağıtılmış veya tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında lider olarak temayüz eden Dr. Zampira Hasan ve Reşat Cemiloğlu da bulunuyordu.

Bütün bunlar, dünyanın her tarafından gelerek yukarıda adı geçen "Milletlerarası Kofneransa" katılan "komünist" ve "işçi" delegelerin hemen hemen gözleri önünde cereyan ediyordu. Sonuç olarak denilebilir ki, Moskova'nın Mayakovski Meydanı'nda Kırım Türkleri'nin sakin gösterisini dağıtma hareketi, Sovyet iç ve dış propagandasının daha yakın zamanlarda seve seve hatırlattığı ihtilâl öncesi Rusya'daki işçi ve halk gösterilerinin Çarlık Polisi tarafından dağıtılışından, mahiyeti itibariyle farklı olmayıp, belki daha fena idi. Bilhassa, modern çağımızın söz söyleme gibi en basit insanlık hakkının dahi çiğnendiği bu ülke için söylenecek ayrıca söz yoktur. Eski Çarlık ve bugünkü Sovyet Hükümetinin, Sovyetler Birliği emekçilerinin millî ve sosyal hakları karşısında tutumu arasında,

herhangi bir fark var mıdır, sorusu ortaya çıkmaktadır. Ancak şu da söylenebilir ki, dünkü ve bugünkü Sovyet liderleri emperyalist, zalim çarlığı devirmek için değil, çarları devirmek için hareket etmişlerdi ve hâlâ ediyorlar. Bunların giydikleri üniforma, içi dışa dönük Çarlık üniformasından başka bir şey değildir. Sonuç olarak denilebilir ki, Sovyet yöneticilerinin Kırım Türkleri'ne karşı uyguladıkları hareket, Çarlık Rusya sisteminin, bugün, eskisinden daha şiddetli bir şekilde devam ettiğini göstermiştir.

H) Taşkent Yargılamaları

Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yapılan Kırım Türkleri'nin yargılaması 1 Temmuz'da başlamış, 5 Ağustos 1969'da sona ermiştir. Yargılamaların ayrıntıları hakkında teferruatlı bilgi olmamakla beraber, yargılamanın 36 gün devam etmiş olması, mahkemede sanık Kırım Türkleri'nin davranış ve "cinayetlerinin" enine boyuna incelendiğini ortaya koymaktadır.

Taşkent'te şu kimseler hakkında dava açılmıştır:

Rolland Kadıoğlu, 1940 doğumlu, Semerkant'tan Fizikçi, 12 Ekim 1968'de tutuklanmıştır. Kırım Türkleri'nin dünyaca ünlü lideri Kadıoğlu, Ağustos 1968'de Tiflis'te "Gravitasyon Probleleri" konusunda düzenlenen milletlerarası sepozyumda, menfî parallaks teorisinde kendi önemli ilmî keşfî hakkında rapor vermiştir. Kadıoğlu, Einstein'in izafiyet teorisini doğrulayan bu teoriyi, daha da derinleştiren; şaşırtıcı, yepyeni astronomik ve uzay araştırmaları ile ilgili buluşlarını ortaya koymuştur. Einstein'in, teorisini ilk defa ortaya atmasından bu yana, ancak birkaç tane yeni keşif yapılabilmiştir. Dubno Atom Araştırma Enstitüsü'nün gazetesi "Za Kommunism", daha 22 Kasım 1968 tarihine kadar, Kadıoğlu'nun başarısını bir bayram havası içinde kutluyordu. Halbuki Kadıoğlu, yargılanacağı ana kadar Taşkent'te bir hapishanedeydi ve Kırım Türkleri'nin, yeniden Kırım'a dönmeleri için giriştikleri mücadele dolayısıyla tutuklanan 10 Türk lideri arasında, 1 numaralı suçlu olarak kabul edilmekteydi.

İsmail Yazıcıoğlu, pedagog, şair, ideolojik sebeplerle işinden çıkarılmış olduğundan, Bulungur'da yapı işçisi olarak çalışıyordu. Eylül 1968'de tutuklanmış, fakat çalıştığı fabrika işçilerinin protesto grevine başlamaları üzerine, üç gün sonra salıverilmişti. 27 Aralık 168'de ikinci defa Semerkant'ta tutuklanmıştır. Önemli bir husus olarak denilebilir ki, Yazıcıoğlu, 1942'de Sovyet kahramanlarını övücü şiirlerinden dolayı taltif edilmişti.

Haydar Barıoğlu, 1943 doğumlu, Çırçık şehrinden traktörcü, 15 Eylül 1968'de tutuklanmıştır.

Reşat Baytamoğlu, 1941 doğumlu, Melitopol'den elektrikçi, 22 Eylül 1968'de tutuklanmıştır. Baytamoğlu, yazdığı bir eserde suç unsuru tespit edildiği için gözaltına alınmıştı. Bu eser, Kosterin'in mektuplarından, Grigorenko'nun 17 Mart 1968 konuşmasından, Rus İhtilâli ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki Kırım Türkleri'nin kahramanlıklarından başka hiçbir şeyi ihtiva etmemesine rağmen, suç unsuru görülmüş ve Baytamoğlu, Sovyet hükümetini ve sosyal düzenini tenkit etmekten tutuklanmıştır.

Rıdvan Gafaroğlu, 1915 doğumlu, elektrikçi, harp malûlü, 13 Eylül 1968'de tutuklanmıştır.

İzzet Hayıroğlu, 1938 doğumlu, mühendis-fizikçi ve parti üyesi. 13 Eylül 1968'de tutuklanmıştır.

Rıza Ömeroğlu, 1920 doğumlu, inşaat işçisi, asvaşa katılmış, 27 Eylül 1968'de tutuklanmıştır.

Ruslan Eminoğlu, 1941 doğumlu, inşaat mühendisi, ikâmet mahallini (Semerkant) terketmeyeceğine dair kendisinden imza alınmıştır.

Svetlina Ahmet, 1943 doğumlu hastabakıcı, 14 Eylül 1968'de tutuklanmıştır.

Münire Halil, 1946 doğumlu, hastabakıcı, 14 Eylül 1968'de tutuklanmıştır.

Münire Halil, 1946 doğumlu, hastabakıcı, 14 Eylül 1968'de tutuklanmıştır.

Yukarıda adı geçen Kırım Türkleri'nin müdafaalarını üzerine almak için Moskova'dan Taşkent'e gelen Türk dostu emekli general

P. Grigorenko, 7 Mayıs 169 akşamı Taşkent'te kalmakta olduğu Kırımlı Türkler'den birinin evinden alınarak tutuklanmıştır. Ancak, Grigorenko, daha evvel, muhtemelen Mustafa Cemiloğlu tarafından kendisine gönderilen mektupta; Taşkent'e geldiği anda tutuklanacağı hakkındaki uyarı haberini almıştı.

Bunun üzerine, suçlandırılanların savunmasını üzerine alan Sofiya Kallistratova, Dina Kaminskaya ve Nikolay Monahov adında üç Moskovalı tanınmış avukat iddianameyi tetkik etmek üzere uçakla Moskova'dan Taşkent'e gelmişlerdir. Yukarıda adı geçen hür vicdanlı demokrat avukatlar, 25 Ağustos 1968'de, Moskova'daki Kızıl Meydanda Çekoslovakya'nın işgalini protesto eden demokrat Rusları da savunmuşlardı.

Verilen bilgiye göre, Taşkent mahkemesinde 500 tanık dinlenecektir. İddianame 20 cildi bulmuştur. İdidanamenin başlıca maddelerinden biri: "Sovyet devlet ve sosyal nizamına bile bile iftira" olacaktır.

Taşkent'te davası görülen Kırım Türkleri'ne, "Kırım Türkleri'nin kendi halkının trajedisini dile getiren mektuplar gönderdikleri" gerekçesiyle muhatap resmî Sovyet müessese ve Sovyet sosyal teşekkülleri bu "ihbarları" suçlayıcı belge olarak göstermişlerdir. Fakat, "Samizdat"da denildiği gibi, "bu Sovyet teşekküllerinin yöneticileri; Kırım Türkleri'nin mektuplarına cevap verecekleri yerde, onların şikâyetlerini Devlet Güvenlik Komitesi"ne, yani Sovyetler Birliği'nin, özellikle Moskova ve Özbekistan'daki polis tedhiş ve ceza organlarına havale ediyorlardı.

Kırım Türkleri'ni kapsayan jurnallerden bir kısmı, Moskova ve özbekistan'ın yüksek Sovyet parti görevlileri tarafından gönderilmekte idi. İlgi çekici olan şu ki, bu jurnalcılar arasında L. Juk adında Kırım Yurtbilgisi Müzesi'nin Müdürü de bulunuyordu. Onun jurnalları, bu müzeyi ziyaret etmiş ve intibalarını müze defterine yazmış olan Kırım Türkleri'nin düşünceleri üzerine dayandırılmıştır. Bu kayıtlarda, haklı olarak; "müzede Kırım Türkleri'nin Büyük Anayurt Savaşı'na ve Kırım'da Sovyet hâkimiyetinin kurulması için

yapılan mücadeleye iştirakları aksettirilmemiş ve bizim Sovyetler Birliği kahramanı ünvanı kazanan yurttaşlarımız Kırım türkleri'nin resimleri duvara asılmamıştır" deniliyordu. Kırım türkleri'nin bu intibalarını ihtiva eden sayfalar, "müze defterinden koparılmış ve suçlanan Kırım Türkleri'nin dava dosyalarına" eklenmiştir.

Yukarıdaki haber, bazı Kırım Türkleri'nin Kırım'a sızmış olduklarını ve Simferopol'daki Kırım Yurtbilgisi Müzesi'ni ve bu müzenin Kırım'ın diğer şehirlerindeki şubelerini gezmiş olduklarını ortaya koyduğu için de dikkat çekicidir.

Bu 10 Kırım Türkü'nden 4'ünün kimliği gazetelerden çıkarılmıştı. Bunlar, 1968 Mayıs-Haziran aylarında Moskova'da temsilci olarak bulunuyorlardı ve büyük gayretlerle yayınlanan yazıları elden veya posta ile organizasyonlara veya Türk halkına gönderiyorlardı. Savunmalarını hazırlamak için istemiş oldukları kanunî kitaplar, müteaddit defalar yaptıkları müracaata rağmen, kendilerine verilmemişti. 26 kişilik (ki bunlar arasında caniler ve kaatiller vardır) hücrelerden başka hücrelere nakledilmeleri, duruşmaların halka açık olması ve gazetelere verilmesi ve televizyonda yayınlanması için yapmış oldukları istekleri yargıç tarafından reddedilmiş ve duruşmaya 1 Temmuz günü başlanmıştı.

Dava, Özbekistan Savcılığı'nın B. İ. Berezovski ile B. N. Vorobyov (soyadlarına bakılırsa ikisi de Rus'tur) adlı iki sorgu yargıcı ve keza Özbekistan Devlet Güvenlik Komitesi'nin 8 sorgu yargıcı tarafından hazırlanmıştır. Böylece Taşkent davasının 10 sanık Kırımı Türkü'nden her birine bir sorgu yargıcı isabet ediyordu.

Bu dava sırasında sanık Kırım Türkleri ile Özbekistan Devlet Güvenlik Komitesi temsilcileri arasında 1944 yılında Kırım Türkleri'nin Kırım'dan topyekûn ve zorla sürgün edilmeleri olayının, Kırım Türkleri'ne karşı uygulanan bir génocide hareketi gibi nitelendirilip nitelendirilmeyeceği konusunda hararetli tartışmalar oluştur. Bu tartışmaya sebep, davanın birçok suçlayıcı belgelerinde Kırım Türkleri'nin Kırım'dan sürülmeleri sık sık génocide diye adlandırılmış olmasıdır. Sovyet savcı ve yargıçları bütün kuvvetleriyle

génocide hakkındaki iddiaların esassızlığını ispat etmeye ve buna karşılık Özbekistan Devlet Güvenlik Komitesi'nin "resmî kayıtlarını" ileri süreye çalışıyorlardı. Sovyet istatistiklerinin doğruluk (!) derecesi bilindiğine göre, öne sürülen rakamların, sadece neticesiz bir çabalamanın sonucu olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu mahsus düşürülmüş ve tahrif edilmiş rakamlara karşılık olarak sanık Kırım Türkleri kendi "halk istatistiğini" ileri sürmüşlerdir. Bu istatistiğe göre, génocide hareketi sırasında, yani 1944-1945 yılları arasında sürgün edilen Kırım Türkleri en azından % 46 oranında zayiat vermişlerdir. Sanıklar tamamıyla haklı olarak, Özbekistan Devlet Güvenlik Komitesi'nin "resmi kayıtlarında", gerek Kırım'da mahallinde ve gerek tıkılmış oldukları soğuk yük vagonlarıyla sürgün yerlerine kadar yaptıkları uzun yolculuk sırasında, Kırım Türkleri'nin verdikleri muazzam zayiatın hesaba katılmadığına işaret etmişlerdir. Bu arada sanıklardan Rolland Kadıoğlu, Kırım Türkleri'nin zayiatı hakkındaki çok düşük Sovyet rakamlarının bile, Sovyet makamlarını "korkunç derecede suçlamaya" yeterli olduğunu ve "Kırım türkleri'ne uygulanan génocide hareketini" doğruladığını söylemiştir. Rolland Kadıoğlu sözlerine şöyle devam etmiştir.

"Nürnberg Mahkemesinde faşistlere karşı ileri sürülen başlıca suçlardan biri de, savaşta verilen sayısız kurbanlar idi. Sovyetler Birliği 4 yıl süresince 20 milyon kişi kaybetmiştir ki, bu, yılda yaklaşık olarak % 2,5 oran teşkil eder. Oysa Devlet Güvenlik Komitesi'nin rakamlarına göre sadece 1946 yılında Özbekistan'ın Sovyet toplama kamplarında Kırım türkleri'nin % 10'u mahvolup gitmiştir."

Duruşma süresince, duruşma salonunu KGB görevlileriyle doldurmak, aynen bu duruşmada da tatbikata konmuştur. Özbekistan Yazarlar Birliği'ne gönderilen bir protesto mektubunun Sovyet otoritelerine iletilmesi üzerine açılan bu davada yargıç, mektuptaki fikir ve anlatılan olayları bir iftira olarak telâkki ettiğini belirtmiştir. Bu yüzden yargılananların devleti küçük düşürücü faaliyette bulundukları iddia edilmiştir. Sanıklar, mektuptaki olayların gerçekliğini ispata hazır olduklarını öne sürerek, devleti küçük

düşürmediklerini belirtmişlerdir. Yargıç'ın duruşmada dinlettiği bazı şahitler de istemeyerek itham edilenler lehine şahadette bulunmuşlardır. Fakat şahit olarak dinletilenlerden Rus kadını Rozaliya Zorina açık olarak sanıkların suçsuz olduklarını belirterek, Stalin'in Kırım Türkleri'ne vurduğu damganın kaldırılmasını ve haklarının iadesini istemiştir.

Müdafaasını büyük bir başarı ile yapan İsmail Yazıcıoğlu, aşağıdaki kesin cevabı ile Kırım Türkleri'nin bir halk olarak varlığı gerçeğini, bir şamar misali mahkeme heyetinin suratına vurmuştur:

"Hiç kimseye Kırım Türkleri'ni, karnını doyuracak bir ollak bulduktan sonra artık hiçbir şeyi umursamayan bir koyun sürüsü olarak düşünme fırsatı vermeyeceğiz."

Yazıcıoğlu, bu veciz cevabı ile, Kırım Türkleri'nin şaşmaz hedeflerinde ne kadar azimli olduklarını ve bu yoldaki kesin kararlılığını ortaya koymuştur.

Beş hafta süren bu yargılama sırasında Kırım Türkleri, birbirine olan bağlılıklarını göstermek için günlerce Adliye Sarayı'nın önünde beklemiş ve son iki gün içinde birçok kişinin tutuklanması, protestolara ve yargıcının evinin önündeki nümayişlere sebep olmuştur.

Neticede, yargılama sonuçlanmış, Özbekistan Ceza Kanunu'nun 191-4. maddesine göre; Rolland Kadıoğlu, Reşat Bayramoğlu, Rıdvan Gafaroğlu ve İzzet Hayıroğlu, Sovyet mahkemesi tarafından "sıkı rejimli kampta" 3 yıllık kürek cezasına, diğer sanıklar da 1 yıllık hapse mahkûm edilmişlerdir. Bütün sanıklar bir yıldan fazla tutuklu bulunduklarından, 1 yıla mahkûm olanlar serbest bırakılmışlardır. Rolland Kadıoğlu, Reşat Bayramoğlu, Rıdvan Gafaroğlu ve İzzet Hayıroğlu'na gelince, bunlar daha iki yıl Sovyet toplama kampında çile çekmek zorunda kalacaklardır.

Kırım Türkleri'nin bu 10 liderine haksız olarak verilen cezaların tepkisi büyük olmuştur. Taşkent yargılamasını protesto mahiyetinde yapılan nümayişlerin en ilgi çekeni; 5 Ağustos 1969 tarihinde Taşkent'te, 4 Kırım Türkü'nün "oturma grevi" yapmaları olmuştur. Protestocular derhal tutuklanarak mahkemeye sevkedilmişlerdir.

Ancak şurasını da ilâve etmek gerekir ki; Kırım Türkleri'ni yargılayan Sovyet yargıç ve savcılarının, sanıkların suç ve cinayetlerinin (!) icadında büyük güçlüklerle karşılaşmış olduklarına şüphe etmemek normaldir. Ve nihayet yabancı (anlaşılan keza Sovyet) muhabirlerinin mahkeme salonuna alınmamış olmaları ve yerli Özbekistan gazete ve dergileri ile "Lenin Bayrağı" gazetesi de dahil, bütün Sovyet basınının bir kelime dahi olsa bu yargılamalardan bahsetmemesi gerçeği, Taşkent'teki Kırım Türkleri'nin yargılanmalarının, tam mânâsıyla Stalin terörü zamanlarının gizli yargılamalarını hatırlatan tipik kapalı Sovyet yargılaması olduğunu göstermektedir. Buna, mahiyeti itibariyle yargılama değil, Sovyet siyashi polis ve ceza organlarının, bütün tedbirlere başvurarak gerek dış dünyadan ve gerekse kendi Sovyet halkından saklamaya çalıştıkları açık keyfi hareket adı verilebilir.

Taşkent yargılamasının sonuçlarından anlaşılacağı üzere, Moskova yöneticilerinin Kırım Türkleri'ni açıkça diskrimine ettiğini, hür dünya kamuoyu önüne daha büyük ölçüde serecek ve iki tarafı keskin bıçak hâline gelerek, Çekoslovakya olaylarında olduğu gibi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile Sovyet hükümetini itibardan düşürmüş olacaktır.

I) 1969'un Kısa Bilançosu

"Samizdat"ın Sovyetler Birliği'nde aktüel olaylara ait "10. Kroniğinde", Moskova, Leningrad, Kiyev, Harkov, Dnepropetrovsk, Rostov, Riga, Talin, Vladimir, Gorki, Roşal, Kriov, "Taşkent ve Simferopol şehirlerinde "1969 yılında siyasî sebepler dolayısıyla cezalandırılan" 62 Sovyet vatandaşının listesine yer verilmiştir. Bunlardan 13 Kırım Türkü bir yıldan üç yıla kadar hapse mahkûm edilmişlerdir:

İlya Gabay, Svetlana Ahmet, Reşat Bayramoğlu, Haydar Barıoğlu, Rıdvan Gafaroğlu, Mustafa Cemiloğlu, rolland Kadıoğlu, R. Ömeroğlu, M. halil, İ. Hayıroğlu, İsmail Yazıcıoğlu, R. Eminoğlu ve Ömer Bayoğlu.

Yukarıda adı geçen bu 13 Kırım-Türk liderlerinden İlya Gabay; "Moskovalıları Kırım Türkleri'nin lehine müdahalelerini3 organize

ettiğinden yeniden mahkemeye celbedilme tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. 1969 Nisan istatistiklerine göre, "Millî Hareket" faaliyetlerine katıldıkları gerekçesiyle Kırım Türkleri'nden 40 kişi Komünist Partisi'nden, 12 kişi Taşkent Enstitüsü'ndeki görev veya yüksek öğrenimlerinden uzaklaştırılmış ve 60 kişi hakkında şüphe üzerine soruşturma açılmıştır.

İ) İlya Gabay'ın Yargılanması

İlya Gabay'ın milliyeti hakkında batılı araştırmacılar; "Kırım Türk'ü" demektedirler. Ancak, İlya Gabay hakkında pek az bilginin Batıya sızmış olmasına ve ismine binaen onun; "Kırımçak" veya "Karaim Türkü" olduğu da düşünülebilir.

İlya Gabay'ın yargılanması, 12-19 Ocak 1970 tarihinde Taşkent şehrinde yapılmıştır. Aynı anda diğer bir Kırım Türkü olan Mustafa Cemiloğlu da yargılanıyordu.

İlya Gabay, Moskova'daki evinde, Kırım Türkleri'nin faaliyetlerine dair 137 ciltlik eser bulunduğu için tutuklanmıştı. Bütün Rusya, İlya Gabay'ı cesur hareket ve davranışlarından ötürü tanımaktadır. Hâlen 24 yaşında olan bu Türk kızı, hususî surette daimî ikametgâhı olan Moskova'dan Taşkent'e getirilmiştir.

Mahkeme heyeti, İlya Gabay'ı; "Moskovalılar'ı Kırım türkleri lehine harekete geçirmek üzere kaleme aldığı müracaatname de" dahil, birçok anti-sovyet belgeler "hazırlamak ve yaymak" ile suçlamışlardır.

İlya Gabay, mahkemede gayet cesaret ve soğukkanlılıkla hareket etmiş, "Devlet Güvenlik Komitesi ajanlarının", yani Sovyet ceza organı temsilcilerinin mahkeme salonuna alınmalarını kendisi için "hakaret" saydığını söyleyerek Sovyet Yargıcı'nı protesto etmiştir. İlya Gabay son sözünde; "en korkunç Stalinizm tezahürünün", 1930 hve 1940 yılları arasında Stalin rejimi zamanlarının Sovyet vatandaşlarının farkına varmadıkları 14 milyon kişiyi kapsayan "insanları kitle hâlinde imha" olduğu kanaatını ifade etmiştir. İlya Gabay bundan bahsederken her şeyden önce şüphesiz Kırım türkleri'nin

ve Sovyetler Birliği'nin diğer gayrı-Rus halklarının kitle hâlinde sürgün edilmelerini yani "génocide" olayını kasdetmekte idi. İlya Gabay'ın buna eklediğine göre; Sovyet Ukrayna'nın Kırım Eyaleti'nde yayınlanan "Kırım" adındaki dergi, "Kırım Türkleri'nin üzerine çamur atmaya" devam etmektedir. İlya Gabay son sözünün son cümlesinde, nümayişkârâne bir surette, hiçbir merhamet dilemediğini belirtmiştir. Adı geçen mahkeme onu 3 yıl hapis cezasına mahkûm etmiştir.

J) Mustafa Cemiloğlu'nun Yargılanması

Daha evvel de bahsedildiği üzere Mustafa Cemiloğlu, en şiddetli baskılara maruz kalmış olan Kırım-Türk liderlerinden biridir. Kendisi, Taşkent Uçak Fabrikası'ndaki işinden çıkarılmış, Mart 1965'te Taşkent Sulama Mühendisliği Enstitüsü'nden uzaklaştırılmış ve Eylül 1965'te kaydı tamamen silinerek sokaklarda dövülmüştür. Bu arada, 13-18. yüzyıllardaki Kırım-Türk medeniyetine ait bir de araştırma eseri yazan Cemiloğlu, asker kaçağı olduğu ithamıyla 18 aya mahkûm edilmiştir. Bu konuda bir KGB binbaşısı, diğer bir Kırım Türk lideri Reşat Cemiloğlu'na samimî olarak, 22 Ocak 1968 tarihinde şunları söylemiştir:

"Eğer Mustafa ve Server gibi insanlar yüksek tahsil yapmazlarsa daha iyi olur. Bizim için aydın insanlarla karşı karşıya gelmek, işçilerle karşı karşıya gelmekten çok daha zordur. Öyleyse onların da işçi olmalarını sağlayalım."

Takent'te 12-19 Ocak 1970 tarihinde yargılanan Mustafa Cemiloğlu, Sovyet mahkemesi tarafından **katmerli cani olarak adlandırılmış** ve Sovyetler Birliği'ndeki Kırım Türkleri'nin durumu hakkında haberler düzenlemek ve yaymak ile suçlandırılmıştır.

Bu suçlama üzerine Cemiloğlu, Sovyet mahkemesinden uydurma değil, gerçek deliller göstermesini ve Devlet Güvenlik Komitesi'ne mensup tanıkları mahkeme salonundan çıkarmasını talep etmiştir. Bu arada Sovyet şartları için oldukça karakteristik olan şu ilgi çekici olay cereyan etmiştir:

Mahkeme salonunun arka sıralarında Mustafa Cemiloğlu'na, Kırım Türkleri'nin asırlık geleneğine uyarak kalpağını başından çıkarmadan oturan 75'lik amcasına Sovyet yargıcı, kalpağını çıkarmasını ihtar etmiş; aksi takdirde mahkeme salonundan atılacağını bildirmiştir. Bunun üzerine ihtiyar ağlayarak başını açmak zorunda kalmıştır. Kırım Türkleri'nin bu millî yaşayış geleneğini açıkça hor görme, davayı izleyen Kırım Türkleri arasında şiddetli protestolara sebep olmuştur.

Mahkeme önünde savunmasını yapan ve son söz hakkından gereği gibi faydalanan Cemiloğlu, Sovyet mahkemesini yalnız karşı suçlama ile yetinmemiş, aynı zamanda Sovyet Hükümeti'nin Kırım Türkleri'ne karşı yürüttüğü siyaseti şiddetle tenkit eden bir de konuşma yapmıştır. Cemiloğlu, Kırım Türkleri'nin sahip bulundukları büyük maddî ve mânevî kültürü hatırlatmış ve mahkemeye Sovyetler Birliği'nde; "Kırım Türk halkına iftiraları ihtiva eden" edebî ve diğer yayınların listesini göstermiştir. Daha sonra Cemiloğlu, Kırım'a dönme teşebbüsünde bulunan Kırım Türkleri'nin Sovyet sivil ve ceza makamları tarafından uğradıkları takibatın tablosunu çizmiştir. Sonunda Mustafa Cemiloğlu, Kırım Türkleri hakkında yapılan kavuşturmaları protesto maksadıyla 30 günlük açlık grevi ilân ettiğini bildirmiş ve konuşmasını, **"YA VATAN, YA ÖLÜM"** sözleriyle bitirmiştir.

Taşkent Mahkemesi Mustafa Cemiloğlu'nu, bu cesaretli çıkışından sonra, 3 yıllık kürek cezasına çarptırılmıştır.

Mustafa Cemiloğlu'nun mahkemede verdiği ifadesini, Sovyetler Birliği'ndeki diğer Kırım Türkleri'nin de tamamıyla tasvip ettiklerini, ai geçen davadan sonra, 406 Kırım Türkü'nün İlya Gabay ile Mustafa Cemiloğlu'nun mahkûmiyeti dolayısıyla Sovyetler Birliği Yüksek Mahkemesi'ne gönderdikleri protesto mektubu açıkça ortaya koymaktadır.

K) Diğer Tutuklama ve Yargılamalar

Özbekistan'da Kırım Türkleri arasında yapılan yeni tutuklamalar, İlya Gabay ve Mustafa Cemiloğlu'nun mahkûmiyeti ile Kırım

Türkleri hakkında yapılan adlî soruşturmalara son verilmediğini göstermektedir. Bunlar arasından 1969 yılının sonunda Taşkent'te tutuklanan Seyitahmet Halilbay ile 8 Ocak 1970'de Yangiyül şehrinde tutuklanan 1940 doğumlu Nuri Abdürrahim'in isimleri zikredilebilir. Nuri Abdürrahim, Sovyetler Birliği'ndeki Kırım türkleri hakkında bilgi toplama hareketine katıldığı için Özbekistan Ceza Kanunu'nun 190 h(1) maddelerine göre, 2 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Sovyet teyiz mahkemesi kararı onaylamıştır.

Yine Taşkent'te 24 Haziran 1970 tarihinde, evli, iki çocuk babası 28 yaşındaki mühendis Nurfet Marahaz'ın yargılanması gerekiyordu. Bu mühendis dahi, Özbekistan Ceza Kanunu'nun 141/(4) ve RSFSR Ceza Kanunu'nun 190 (1) maddelerine göre, Kırım Türkleri'nin hakkında bilgi toplamakla suçlanmakta idi. Ne var ki; "Moskova'dan beklenen 5 tanık gelmediğinden" bu davaya uzun bir ara verilmiştir. "Samizdat" dökümanlarında bu tanıkların Rus veya Kırım Türkleri oldukları ve tanıkların sanık hakkında lehte veya aleyhte tanıklık yapacakları hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Her halükârda Taşkent'te Kırım Türkleri'nin yargılanmalarında tanıklık edecek kimselerin Soyvet mahkemeleri tarafından Moskova'dan uzaklara celbedilmeleri oldukça ilgi çekicidir. Buna şunu da eklemek gerektir ki, son yıllarda Simferopol, Moskova ve Taşkent arasındaki geniş sahada bulunan şehirler, Kırım Türkleri'nin yargılanmalarına sahne teşkil etmiştir. Bu da Kırım Türkleri'nin bütün Sovyetler Birliği çapında gösterdikleri geniş faaliyeti ve Sovyet ceza organlarının onları şiddetle takip ettiklerini ortaya koymaktadır.

Son olarak, Grigorenko'dan sonra Reşat Cemiloğlu akıl hastanesine kapatılmıştır. 1973 başlarında tutuklanan ünlü Türk lideri, cesur ve pervasız hareketlerinden dolayı tanınıyordu. Reşat Cemiloğlu'nun tedavi (!) süresi henüz kesin değildir. Ne zaman taburcu edileceği ise Moskova tarafından "sır" olarak saklanmaktadır.

L) Moskova Gösterileri

Uzun bir müddetten beri hazırlıkları yapılan Lenin'in 100. doğum yıldönümünü kutlama törenlerine Moskova'da iştirak etmek

isteyen Kırım Türk temsilcileri, 1970 Nisan ayının ikinci yarısında Başkente doğru akıyorlardı.

Temsilcilerin daha evvelden almış oldukları ortak karar da; tören günlerinde Lenin Kütüphanesi önünde, Kırım Türkleri'nin vatandaşlık haklarının geri verilmesini ve yurtları Kırım'a dönme hakkının tanınmasını talep etmek üzere büyük bir gösteri düzenlenmesi yer alıyordu.

Kırım Türk temsilcilerinin yukarıdaki kararını daha evvelden haber alan Özbekistan mahallî yöneticileri, Moskova'ya olan bu akını durdurmak gayesiyle sıkı ve plânlı bir provokasyona giriştiler. Şöyle ki:

1970 yılının Nisan ayında Sovyet polisleri Andijan hava meydanında, elinde hastaheneye sevk kâğıdı olarak tedavi için Moskova'ya gitmeye hazırlanan Kırım-Türk hekimi Bilâloğlu'nu tutuklamışlardır. Sovyet polisleri tutuklama sırasında Bilâloğlu'ndan kimlik belgesini göstermesini talep etmiş, sonra da sahte bir zabıt tutarak kendisini polislerden birini tokatlamakla suçlamışlardır. Bununla ilgili olarak Bilâloğlu, Özbekistan Ceza Kanunu'nun 192 (2) ve RSFSR Ceza Kanunu'nun 192 (2) ve RSFSR Ceza Kanunu'nun 191 (1) maddelerine göre cezalandırılması gerekçesiyle mahkemeye verilmiştir. Bu maddeleri ileri süren Sovyet savcısı, sanık için 5 yıl hapis cezası talep etmiştir. Fakat daha, o kadar çürük esaslar üzerine kurulmuştu ki, yargıçlar Bilâloğlu'nu ancak 3 ay hapse mahkûm edebilmiş, temyiz mahkemesi ise bu mahkûmiyeti tecil etmiştir. Sovyet adliyesinin bir tertip kurbanı olan hasta Bilâloğlu'nun bu yargılama komedisi, Sovyet hukuku yönünden gerçekten yüz kızartıcı bir vakıadır.

Yine bir Kırımlı Türk hekimi olan S. Celâloğlu da 9 Nisan 1970 tarihinde Özbekistan'ın Andijan şehrinde aynı sebepten tutuklanmıştır. Tutuklanma sebebi; onun, Kırım Türkleri'nin resmî temsilcisi olarak Moskova'ya gitmeye hazırlanması idi.

Ne var ki, Dr. Bilâloğlu ve Dr. S. Celâloğlu'nun tutuklanmış olması, Kırım Türkleri'nin Moskova'da kitle hâlindeki gösterilerine bir engel teşkil etmemiştir.

Tören günleri süresince yapılan topluca gösterilerin yanısıra, ilgili makamlarla bazı temaslar da yapılmıştır. Meselâ, 11-12 Nisan 1970 tarihleri arasında S.B.K.P. Merkez Komitesi ve Yüksek Şûrası'nın bekleme odalarında 90 kişi, 22 Nisan 1970'de de sözlü şikâyette bulunmak üzere Sovyetler Birliği'nin yüksek makamlarına girmek isteyen 57 kişi Sovyet polisi tarafından yakalanarak zorla Moskova dışına çıkarılmışlardır. Bunun üzerine, Muksim Osman başkanlığında Kırım Türk delegelerinin bir kısmı 26-27 Nisan 1970 tarihinde tekrar Moskova'da toplanmış, fakat bu sefer de Moskova'dan cebren uzaklaştırılmışlardır.

M) Yüz Kızartıcı Sahtekârlık

Özbekistan Parti organları ve bilhassa Devlet Güvenlik Komitesi'nin düzenleyerek dağıttıkları Sovyet aleyhtarı belgeler, büyük ve aşağılık bir sahtekârlığın canlı delilleridir. 1 Haziran 1968 tarihli ve 115 imzalı bildirirde de bahsolunduğu gibi, mahallî yetkili organlar "sahtekârlık" ilminin özüne vakıf olduklarını bu tertip olayları ile ortaya koymuşlardır. Bu konuda, adı geçen Sovyet aleyhtarı belgelerde isimleri yazılı olan Bekir'in, Vahap Gafur'un, Nafi Tohtar'ın, Yakup İslâm'ın ve Seyitmehmet Konfetçi'nin protesto ve tekzipleri dahi cevapsız bırakılmıştır.

N) Millî Hareketin Son Durumu

"Samizdat"ın verdiği bilgilere göre, fiilî hareketlerde eskisine kıyasla bir azalma göze çarpmaktadır. Bu kadar fedakârca ve cesurca çalışmadan sonra gözle görülür hiçbir hak elde edemeyen Kırım Türkleri'nin bir parça ümitsizilğe düşmemelerini beklemek insafsızlık olur. Bugün hür dünya basınında sık olmamakla beraber, ara sıra; "Kırım Türkleri Yurtlarına Dönmek İstiyorlar" başlıklı haberler yer almaktadır. Mücadelenin sınırı yoktur ve Kırım Türkleri yurtlarına dönmeye azmetmişlerdir. Kırım Türkleri'nin bilhassa Moskova'da bulunan temsilcileri, davalarını her fırsatta, Mosokva'da bulunan hür dünya temsilcilerine anlatmaktadırlar. Mesela bu konuda orijinal bir örnek verilebilir:

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki kültürel işbirliği anlaşmasının sonucu olarak Türkiye'den Moskova'ya "Kent" Tiyatrosu gitmişti. Turneye katılanlardan Şükran Güngör, bu konuda 23 Ekim 1971 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle diyordu:

"Sanat açısından olumlu bir gezi oldu. Oradaki ırkdaşlarımızın gösterdikleri sıcak ilgi unutulurgibi değil... Özellikle bir Kırımlı Türk Leningrad'ta oyundan sonra kulise geldi... Boynunu sağ omuzuna bükerekten bir bakışı vardı bize... Sevginin, hasretliğin çok ötesinde tüm duygular yıldız yıldız gözbebeklerinde... Bir demet kır çiçeği getirmişti... Yeni koparılmış, körpecik, rengârenk mis kokulu... Konuşmuyor... Hep bakıyordu. doymak istercesine... Sindire, sindire; 'Yahşı' diyordu ki sessizlik arasında. 'Siz Yahşı... Türk Yahşı... Türkiye Yahşı... Selâmetle Gidin... Selâmlar götürün...' Tekrardan susuyor... Birşeyler diyecek, diyemiyor, hepimize ayrı aykı bakıyordu. Sonra ellerimizi sıktı... Sonra döndü... Sonra loş koridorda uzaklaştı ağır ağır. Boynu sağ omuzuna doğru büküktü hâlâ. Hafiften sarsılıyordu yürürken... Ağlıyormuşçasına... Biz de sarsılıyorduk galiba olduğumuz yerde..."

Değerli Şükran Güngör'ün yukarıdaki yazısı hakkında Emel Dergisi'nin 67. sayısında aşağıdaki not yazılmıştı:

"Duygulu ve şuurlu Şükran Güngör; zavallı, içli, vatan hasreti çeken boynu büyük Kırım Türkü'nü ne kadar iyi anlamış ve onun hislerini ne iyi keşfetmişsin! Sovyetler Birliği'ni gezen bütün Türkler senin gibi ince hisli, derin sezişli olabilseler; senin gibi anlayışlı ve merhametli olabilseler... Sanacandan teşekkür ederiz."

O) Son Yıllarda Yayınlanan Bildiriler

Kırım Türkleri'nin ana faaliyetlerinden biri de devamlı olarak bildiri neşretmek, mektup ve dilekçeleri gerekli yerlere ulaştırmaktı. Bu faaliyetin ana gayesi; anavatana dönüş meselesinin Sovyet Rusya ve bütün hür dünya insanları tarafından bilinmesini sağlamaktı. Bu faaliyetin hemen hemen bütün yükü, Moskova'ya gönderilen temsilcilerinin üzerindeydi. Kırım Türk liderleri, daktilo,

şapograf ile gazeteler ve sirküler yayınlamakta, bunları bütün Rusya içine gerek posta ve gerekse elden dağıtmakta idiler. Bu arada, yukarıda adı geçen yayınlardan batıya ulaşanlar da oluyordu.

1968 yılına kadar yüzbinlerce mektup ve dilekçe Moskova'da ilgili makamlara gönderilmiş fakat hiçbir sonuç alınamamıştır. 1968'den sonra gönderilen müracaatname ve yayınlanan bildirilerin başlıcaları aşağıdadır:

Kırım Türk liderlerinden Dr. Zamira Hasan ve Rusya'daki Genel Demokratik Hareket liderlerinden Kosterin, Grigeronko, Larissa Daniel, Pavel Litvinov ve Piyotr Yakir'in imzaları bulunan mektup, Şubat-Mart 1968'de Budapeşte'de toplanan "Komünist Partileri Danışma Kuruluna" hitaben yazılmıştı. Mektupta, Kırım Türkleri'ne yapılan zulüm anlatılmaktaydı.

17 Nisan 1968'de bir grup Kırım Türkü, haklarının bitiniyle geri verilmesini isteyen ve kendilerine yapılan kötü muameleyi protesto eden 32.808 imzalı bir dilekçeyi Komünist Partisi Genel Merkezi'ne sundular.

* * *

23 Nisan 1968 tarihli ve 16 imzalı protesto mektubu ise, 21 Nisan 1968'de cereyan eden Çırçık olaylarını protesto için yazılmış ve S.B.K.P. Merkez Komitesi Politbürosu'na, S.B. Yüksek Şûra Prezidyumu'na ve S.B. Başsavcısına gönderilmiştir.

* * *

16 Mayıs 1968'de, Moskova'da toplanan 650'yi aşkın Kırım Türk temsilcisi, S. B. Yüksek Şûrası'na ve S.B.K.P. Merkez Komitesi'ne aşağıdaki telgrafı çekmişlerdi:

"Kendi temsilcilerini gönderen halk bu sefer kabuller, vaatler istemiyor. Halk kendi meselesinin ancak Leninist çözümünü talep ediyor. Bu, Kırım Türkleri'nin, bir millet olarak, 1-3 yıl içinde Kırım'a fiilî, süratli ve teşkilâtlı dönüşünü ve çiğnenen 18 Ekim 1921 tarihli Lenin Kararnamesi'nin yenilenmesini ifade etmektedir."

* * *

1 Haziran 1968 tarihli ve 115 imzalı bildiride ise, 16-18 Mayıs Moskova olaylarının gelişimi ve yüzkızartıcı sonucu protesto edilmektedir. Bildiri, S.B.K.P. Merkez Komitesi'ne, S. B. Yüksek Şûrası'na, S. B. Bakanlar Kurulu'na, Sosyal Teşekkülere, öndegelen cemiyet adamlarına ve bütün Sovyet halkına hitaben yazılmıştır.

* * *

21 Temmuz 1968'de kaleme alınan ve Moskova'daki 118 Kırım Türk temsilcisinin imzalarını ihtiva eden müracaatta, bütün dünya kamuoyuna hitab ediliyordu. Müracaat şu cümleyle sona eriyordu:

"ECDAT TOPRAĞINA KAVUŞMAMIZ İÇİN BİZE YARDIM EDİN."

* * *

1969 başlarında, Moskova'daki Kırım Türk temsilcileri tarafından kaleme alınan bildiri ile ilgili makamlara ve dünya kamuoyuna müracaat edildi. Bildiride; 1968 yılına ait kısa bir faaliyet bilançosu yer almakta ve aşağıdaki kararlı cümlelerle sonuca bağlanmaktadır:

"Yeni 1969 yılı halkımız için daha büyük bir politik canlanma ve hareket birliği yılı olmalıdır. Halkımızın, büyük ilerici kuvvetlerin yardımıyla büyük şovenist kuvveti dize getirip anayurdunda hür olarak teneffüs edeceği günler uzak değildir. Yeni yılınız hayırlı olsun, aziz vatandaşlar!"

* * *

Kırım'a dönen ailelerin kalemea lmış oldukları mektuplar ve Kırım Türkleri'nin Hareketi'ne Enternasyonal Gençlik Yardım Komitesi'nin mektubu Posev dergisinin 6. özel sayısında ve Şubat 1971 tarihli nüshasında yayınlanmıştır. Mektuplar, muhtelif tarihlerde yazılmış olup, Kırım mahallî yöneticilerinin baskı ve zulmü ile daha da açığa çıkan "ırk ayırımı" işlenmektedir.

* * *

Moskova'daki Kırım Türk temsilcileri, Mayıs 1969 sonuna kadar 50.000 imzalı 22.984 protesto mektubunu parti yetkililerine teslim

etmiştir. Bu tarihe kadar şahsî ve kollektif olarak verilen dilekçe ve protestolardaki imza sayısı 3 milyon aşmıştır. Bu da göstermektedir ki, reşit olan her Kırım Türkü, en az 10 defa imza vermiştir. Fakat, 300.000 kişinin tekrarladığı bu dilekçelerin boşuna yapıldığı bugün ortaya çıkmıştır.

* * *

Nisan 1969'dan 1971 Şubat ayına kadar Moskova temsilcileri tarafından toplam 15 bildiri yayınlanmıştır. Ancak bu bildirilerin parti ve hükümetin iç siyasetine hiçbir etkisi olmadığı gibi bu bildirileri yayınlayanlar hakkında da adlî takibata geçilmiştir.

* * *

Temmuz 1969'da Moskova'da toplanacak Milletlerarası Komünist ve İşçi Partileri Konferansı'na 12.000 imzalı bir dilekçe gönderilmiştir.

* * *

22 Nisan 1970 tarihinde Lenin'in 100. doğum yıldönümünde II. Dünya Savaşı malûlü 3.000 Kırım Türkü ve 350 Kırım Türk komünistinden birçok dilekçe parti ve hükümet yetkililerine gönderilmiştir.

* * *

30 Mart 1971 tarihinde Moskova'da toplanan 24. Parti Kongresi'ne de kararnamenin (5 Eylül 1967) yayınlanmasından beri Kırım Türkleri'ne yapılan zulmü anlatan 60.000 imzalı bir protesto mektubu gönderilmiştir. Bu protesto mektubunun sonuna, adam öldüren, halkı intihara teşvik eden, kanunsuz tutuklamalar yapan ve Kırım Türkleri'nin malı-mülkünü talan eden polislerin, parti yetkililerinin ve idarecilerin isimleri açık olarak yazılmıştır.

* * *

Haziran 1972'de Kırım Türkleri, S.B.K.P. Genel Sekreteri Leonid Brejnev'e 20.000 imzalı ve S.B. Politbürosuna 18.000 imzalı bir dilekçe vermişlerdir.

Y.U.P.A. Ajansı'nın Moskova'dan bildirdiğine göre, Brejinev'e yazılan 20.000 imzalı dilekçede; "meselemize memnunluk verici

bir çözüm yolu bulunmasını istiyoruz." denmektedir. Kırım Türkleri aynı dilekçede, her çeşit müşkülâta rağmen, haklarını almak ve korumak hususunda kararlı olduklarını bildirmişlerdir. Aynı zamanda, Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 50. kuruluş yılı olan 1972 yılının Kırım Türkleri'nin tarihinde bir dönüm noktası olacağını ümit ettiklerini belirtmişlerdir.

Diğer yandan Politborüya gönderilen 18.000 imzalı dilekçede ise; Kırım Türk halkına yapılan siyasî baskı ve ulusal ırk ayırımı hareketlerine son verilmesi talebinde bulunulmuştur.

Bu iki dilekçe, Brejnev'e ve Politbüro Başkanlığı'na 1972 yılının Haziran ayında verildiği hâlde, gazetelere Ağustos 1972'de açıklanmış bulunmaktadır.

30 YIL SONRA İDAM!

İkinci Dünya Savaşı'nın komünistlere karşı savaştıkları gerekçesi ile yargılanan üç Kırım Türkü'nden ikisi kurşuna dizilmiş, biri de 15 yıl ağır hapse mahkûm edilmiştir.

Kırım'ın komünist boyunduruğundan kurtulması için savaşan Türkler'den kurşuna dizilenlerin adı Ahmet ve Hasan, ağır hapse mahkûm edilenin adı ise Nasrullah'tır. Almanlarla işbirliği yaptıkları iddiasıyla 18 Mayıs 1944'te Kırım'dan sürülen daha sonra, 5 Eylül 1967'de, Rus resmî gazetesinde yayınlanan bir kararla, mesnetsiz ve haksız bir cezaya çarptırıldıkları bildirilen Kırımlı Türkler vatanlarına dönmek istediler, fakat karar uygulanmadı. Yargılamalar devam etti. Sürgünden otuz yıl ve emirnâmenin yayınlanmasından yedi yıl sonra üç Kırımlı Türk, binlerce soydaşları gibi, bu şekilde ağır cezaya çarptırıldılar.

(Orta Doğu, 11 Aralık 1974)

GENEL DEMOKRATİK HAREKET LİDERLERİYLE OLAN MÜNASEBETLER

(KIRIM TÜRKLERİ'Nİ DESTEKLEYENLER)

Kırım Türkleri, bütün faaliyetlerinin sonucu yurtlarına dönememiş olsalar bile, davalarını destekleyen birçok dostlara sahip olmuşlardır. Bu dostlar, Sovyet Rusya'da Genel demokratik Hareketin liderleri ve üyeleridir. Bunlar arasında şair Kosterin, emekli general P. Grigorenko, G. O. Altunyan, T. Franko, M. Lisenko, P. Yakir, V. Karasin ve S. P. Pisaryev gibi tanınmış fikir ve ilim adamları bulunmaktadır. Sovyet görüşünü yansıtan "Soviet Weekly" dergisinde dahi bu gerçek şöyle ifade ediliyordu:

"Grigorenko'dan başka Kırım Türkleri'nin davasını savunan diğer Sovyet aydınlarının sayısı da az değildir."

Yukarıdaki gerçekten de anlaşılacağı üzere, Kırım Türk temsilcilerinin Moskova'daki faaliyetlerinin en başarılı yönü; kendilerini destekleyenlerin sayılarını artırmış olmalarıdır. Bilhassa Grigorenko, cesaretli çıkışları ile daha evvel de belirtildiği gibi bütün hür dünya basınında kendisinden sitayişle bahsettirmesini bilmiştir. Onun gibi bu konuda meşhur birinin Kırım Türkleri safında yer alması, Kırım'a dönüş davasını aktüel bir hâle koymuştur.

Kırım Türkleri'ni haklı davalarında destekleyenlerin özgeçmişlerinin ve bu konudaki faaliyetlerinin özetleri aşağıdadır:

A) Kosterin

Kafkasya'da doğmuştur. Daha küçük yaşlardan itibaren az nüfuslu Türk halklarına yapılan baskı ve zulmü gözleri ile görmüştür. Çarlık Rusya'sı'nda gençliğinin üç yılını hapishanede geçiren Kosterin, Sovyet rejimi zamanında da Beria'nın emriyle 17 yıl hürriyetinden mahrum bırakıldı. Kosterin, Şubat 1968'de büyük bir cesaretle yaptığı çıkışta şöyle diyordu:

"Bugün memleketimizde bilhassa milliyet meseleleri üzerinde durulmamaktadır. Ben, Stalin tarafından başlatılan ve halen sürdürülmekte olan, küçük milletleri parçalama ve yoketme politikasını düşünüyorum. Stalin tarafından kendi öz vatanlarından sürülerek, uçsuz bucaksız Sibirya ve Orta Asya'da dağılmış, küçük gruplar hâlinde, zor tabiat şartları altında yaşamaya mahkhum edilmiş Volga Almanları'nın ve Kırım Türkleri'nin, bugün bile atalarının topraklarına dönme hakları yoktur. Bu durum, nefretle anılmaya lâyıktır."

17 Mart 1968'de Moskova'da bulunan kadirşinas Kırım-Türk temsilcileri, Kosterin'in 71. yaşgünü şerefine bir gece tertiplemişlerdir. Kosterin, ağır hastalığı dolayısıyla toplantıya katılamamış, ancak onu temsilen eşi Vera İvanova Kosterine ve P. Grigorenko hazır bulunmuşlardır.

Toplantıda Kırım Türkleri adına konuşan bir temsilci, Kosterin hakkında şöyle söylemiştir:

"Yarım milyonu aşkın Kırım Türk halkının Moskova'da bulunan 60 temsilcisi adına ben, memleketimizin kara kuvvetlerince hakları çiğnenen halkımız ve diğer küçük halklar yararına elinden gelen her şeyi yapmış olan yoldaş Kosterin'e teşekkür ederim."

"Kosterin, halkımızın hükümranlık haklarına hürmet gösterilmesini ve her şeyden önce onun vatanı üzerindeki hakkının tanınmasını talep ederek, halkımızın temsilcilerine uygulanan şiddet hareketleri, halkımızın yaşama uğrunda yaptığı çetin mücadele şartları altında bize yardım elini uzatmıştır. Biz, bunu hiçbir zaman unutmayacağız. (Şiddetli alkışlar.)"

"Biz kederden bitkin hâle gelmiş ve ak saçlı ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar 24 yıl önce yük vagonlarında anayurtları Kırım'dan götürülürken, onbinlerce yurttaşımız özel bölgelerde açlıktan ve hastalıktan can verirken, kendi halkını sırf millî mahv felâketinden kurtarmak ve yurduna iade etmek yolunda tedbirler alan yurttaşlarımız zindanlara atılırken, şu suali sormak hakkını kendimizde görüyoruz. Sende vicdan diye bir şey var mı Rusya? Senin evlâtlarından hiçbiri acaba bunun bir cinayet olduğunu haykırmayacak mı? Neden onlar kendi kayıtsızlıklarıyla senin yüzkarası hareketlerine göz yummaktadırlar? Nihayet şimdi biz, bu gibi insanların varolduğunu söyleyebiliriz. İşte, Rusya vicdanının sembolü Kosterin ve onun demokrat hemfikirleri... m Onların halkımıza yaptıkları yardımı bizim millî hareketimize, mücadelemizi oldukça kolaylaştıran ve ilerlemenin zafer tarihine yeni bir unsur katmaktadır..."

Toplantıda Grigorenko da meşhur nutkunu vermiş ve tören sona ermiştir.

Kosterin; yakalandığı ağır hastalıktan kurtulamamıştır. Bunun yanısıra Sovyet Edebiyatçılar Birliği'nden de ihraç edilen Kosterin; karşılık olmak üzere Komünist Parti üyeliğinden istifa etmiştir. Bir ay sonra, 72 yaşında iken, 10 Aralık 1968'de vefat eden Kosterin'in ölümü, Kırım Türk halkı ve Sovyetler'deki Genel Demokratik Hareket yönünden çok büyük bir kayıptır.

B) Grigorenko

Sovyet yöneticilerinin açısından Grigorenko'nun durumu, "Soviet Weekly" dergisinde şöyle açıklanıyordu:

"Kırım Türkleri'ne karşı Sovyet yetkilileri tarafından izlenen politikanın, Rusya'da herkes ve özellikle aydınların bütünü tarafından desteklendiği de sanılmamalıdır. Son yıllarda bu konuda da seslerini yükseltenler ortaya çıkmaya ve bunlar Kırımlı Türkler'in affedilmeleri gerektiğini belirtmeye başlamışlardır. Sovyet ordusundan KOVULMUŞ bulunan ünlü asi general Grigorenko

bunlardan biridir. Grigorenko bundan birkaç ay önce, bazı gösterilere karıştıkları iddiasıyla tutuklanan Kırım Türkleri'nin duruşmalarında bulunmuş ve onların lehinde protestoda bulunduğu için kendisini tutuklamışlardı."

Grigorenko, halen 66 yaşında bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin siyasî ve sosyal alanlarında son yıllarda özel bir faaliyet gösteren general, "zaptolunmaz" adını almış ve yalnız Sovyetler Birliği ölçüsünde değil, Sovyetler Birliği meseleleriyle ilgilenen bütün dünya ölçüsünde de ün kazanmıştır.

Grigorenko'nun geçmişine bakılırsa; kendisi 21 yaşında Komünist Partisi üyesi olmuştur. II. Dünya Savaşı'nda bir alay komutanı olan Grigorenko, savaştan sonra Moskova'da itibarı yüksek olan Frunze Askerî Akademisi'nde Sibernetik hocalığına tayin edilmiştir. Grigorenko'nun geçmişi, kendisini isyandan çok ikrara hazırlamıştı. Mamafih, 1956'da Nikita Kruşçev tarafından Stalin'in suçları ile ilgili olarak yapılan ifşaat, Grigorenko'nun dünyasını altüst etmiş ve onun felsefesinin temelini tekrar incelemeye zorlamıştı. Bu incelemenin verdiği ilk sonuç olarak Grigorenko, 1961 senesinde Mosokva'da katıldığı bir Komünist Partisi toplantısında; Stalin'in kanlı hareketlerinin bir tarihî tesadüf olmayıp Sovyet siyasî sisteminin KAÇINILMAZ SONUCU olduğunu ileri sürdü. "Şimdi, dedi, başımızda bir Kruşçev sistemi var. Bundan sonra geleeck sistemin önüne geçmek istiyorsak DÜZENİ DEĞİŞTİRMEMİZ gerekir."

Bu gibi konuşmalar Sovyet ölçülerine göre ihanet sayılır. Ertesi gün Grigorenko Frunze Askerî Akademisi'ndeki görevinden anıldı. Hemen akabinde bütün akademik ünvanları geri alındı; Komünist Partisi'nden ihraç edildi; rütbesi tuğgenerallikten er rütbesine indirilerek 14 ay müddetle kalmak üzere bir akıl hastanesine sevkedildi.

Bütün bu tedbirler (!) II. Dünya Savaşı'nda iki kere ciddi surette yara almış olan Grigorenko'yu yıldırmadı. Akıl hastanesinden çıktıktan sonra, işçi olarak ekmeğini kaba işlerden çıkarmaya başladı. Bunun yanısıra, Sovyet toplumunda adaletsizliklere karşı giriştiği hücumu şiddetlendirdi. Rejime muhalif entellektüellerin duruşması

esnasında sabık general, başında kürklü şapkası, elinde konuşurken sık sık yere vurduğu kalın bastonu ile mahkeme salonunun dışında durup duruşmaların halka açık olmasını talep ediyordu.

Hatta, yine Moskova'da yapılan bu tip yargılamaların birinde duruşma salonuna girmek isteyen Grigorenko, polise karşı gelmiş ve gizli polislerden birine; "beni korkuttuğunu sanıyorsun, değil mi, ama korkutamıyorsun" demiştir: "Ben de bu vatan için kanımı döktüm."

Sovyet birlikleri Çekoslovakya'yı işgal ettiği zaman, Grigorenko, Politbüroya gönderdiği dilekçede Sovyet siyasetinin değiştirilmesi talebinde bulundu. Dilekçede sabık general şöyle diyordu:

"Bir devletin büyüklüğü, hürriyete susamış küçük bir -memleketi ezmek için kullandığı ordularının kudreti ile değil, sahip bulunduğu ahlâk gücü ile ölçülür."

Yine başka bir nümayişte Grigorenko, dışında toplanan halk arasında, hazırladığı bir bildiriyi elden ele dolaştırıp imzalatmakta idi. Bu bildiride sanıkların (Demokratik Hareket mensupları) yolu tıkamaktan ötürü değil, siyasî kanaatlerinden dolayı yargılandıkları yazılı idi. Bu esnada gizli polis ajanı olduğundan şüphe edilmeyen bir kişi bildiriyi alıp parçaladı. Bu adam halk tarafından korunmasa idi, emekli generalin bastonu başında parçalanacaktı.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere Grigorenko, Sovyetler Birliği'nin ezilen halklarının yanısıra istisnasız olarak ezilen bütün toplumların demokratik haklarını savunmaktadır. Ne var ki o, bu arada en çok, Sovyetler Birliği'nde halihazırda nüfusları 500.000 kişiyi bulan Kırım Türkleri'nin kaderiyle ilgilenmekte ve bundan da endişe duymaktadır.

Çektiği bütün maddî mânevî sıkıntı ve baskılara rağmen general Grigorenko, 1966-1969 yılları arasında, Sovyetler Birliği'nde gittikçe kuvvetlenen Stalin'e yeniden itibar kazandırma hareketine karşı mücadeleye, Brejnev ve Kosigin'in siyasetini açıkça tenkide ve nihayet Kırım Türkleri'nin sosyal reabilitasyonunu ve Kırım Muhtar SSC'nin yeniden kurulmasını yorulmadan talep etmeye devam eden ilerici Sovyet aydınlarının ilk safında yer alıyordu.

MOSKOVA'DAKİ TÖRENDE: 17 Mart 1968'de Moskova'da Kosterin'in 72. doğum yıldönümü münasebetiyle tertiplenen yukarıda adı geçen törende, Kosterin'e vekâleten konuşan Grigorenko şöyle haykırıyordu:

"Bu gayri tabiî duruma son vermek için, şunu iyice bilmeniz gerektir ki; kanunun bahşettiği hakları dilemek değil TALEP etmek lâzımdır."

"TALEP ETMEYE BAŞLAYINIZ! Ve sizden kanunsuz olarak alınanların bir kısmını değil, TÜMÜNÜ - Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin yeniden ihyasını talep lediniz. Taleplerinizi bildiri ve dilekçeler yazmakla sınırlandırmayın. Bunları Anayasasının size tanıdığı bütün vasıtalarla - söz ve basın hürriyeti, toplantı ve mitingler, sokak gösterileri ve nümayişlerle kuvvetlendiriniz. Başta Rus ve Ukraynalılar ve sizin halkınız gibi hakarete uğramış ve uğramakta olan milletler olmak üzere, Sovyetler Birliği'nin diğer milletlerinin bütün ilerici insanlarıyla da temas kurunuz. Yardım sağlamak için bütün dünya ilerici kamuoyuna ve milletlerarası teşekküllere hitap ediniz..."

"Sizin halkınıza 1944'te reva görülen hareketin kati bir ismi var: İnsanlığa karşı yapılan en ağır cinayet şekillerinden biri olan génocide..."

"DİLEMEKTEN vazgeçiniz! Sizden kanunsuz olarak gaspettiklerini GERİ ALINIZ... Ben sizin halkınıza haklı mücadelesinde tam bir başarı dilerim! Aziz dostlar! Yaşasın Kırım'da yeni baştan kurulmuş ve canlanmış Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nde müstakbel buluşmamız!"

Yakın dostlarından Kosterin 10 Aralık 1968'de öldüğü zaman, Grigorenko, hoparlörde mütemadiyen kendisini susturmaya çalışan bir sese aldırmadan son derece tesirli bir kaside okumuştu. Eski asker kasidenin bir yerinde şöyle hay.kırıyordu:

"Uyan Alyoşka! Çarpış Alyoşka! Bizler, senin dostların, arkandayız, Hürriyet bir gün gelecektir! Demokrasi bir gün gelecektir!"

SON TUTUKLANMASI0 Meşhur Taşkent yargılanmasında 10 Kırım Türkü'nü müdafaa etmek için Moskova'dan Taşkent'e gelen

Grigorenko, 7 Mart 1969 tarihinde tutuklandı. Daha evvel Grigorenko, Mustafa Cemiloğlu tarafından gönderildiği zannedilen bir mektupta; Taşkent'e gelir gelmez tutuklanacağını haber almıştı. Bunun yanısıra 2.000 imzalı bir de davetiye alan Grigorenko, her şeye rağmen korkmadığını göstermiş ve Taşkent'e gelmişti.

Daha Moskova'da iken resmî tehditlerle de karşılanan Grigorenko, büyük bir cesaretle dostlarına şöyle diyordu:

"Benim istediğim demokrasi ile olacak bir sosyalist sistemdir. Demokrasi olmadan sosyalizm de olamaz."

Bundan sonra, eski asker Grigorenko, eski askerlik günlerini hatırlatan bir eda ile odada bir ileri bir geri adım atarak devam ediyor:

"Hiç korkmuyorum. Hayatım boyunca kendi kendime saygılı olmak istedim. Başkalarının benim hakkımda düşündüklerine ve söylediklerine hiç aldırmıyorum. Sadece kendi hakkımda düşündüklerim beni ilgilendirir."

Yargılamanın başlayacağı gün, gizli polis tehdidini yerine getirdi. Taşkent'te Grigorenko'yu misafir eden Kırımlı ailenin evini basan polisler, generali tutuklayarak hapishaneye sürüklediler. Aynı anda Grigorenko'nun Moskova'daki apartman dairesi de basılmış ve polisler, diğer dökümanlar arasında, ortodoks kilisesi ile ilgili bir kitap ile Grigorenko'nun Sovyet adaletsizliğini protesto eden dilekçelerini yazmakta kullandığı eski bir daktilo makinesini alıp götürmüşlerdi. Bu suretle hükümet makamları yönünde mesele kapanmış oluyordu. Bir Sovyet gazetecisi, bu olay hakkındaki görüşünü şöyle ifade etmiştir:

"Grigorenko ne zaman susması gerektiğini bilmeyen inatçı bir Ukraynalı idi. Bu yüzden başkaları onu susturdular."

Grigorenko'nun akıbeti başta kendisi olmak üzere hiç kimseyi şaşırtmadı. Daha önceleri hapishaneye girip çıkmış olan general, Sovyet sistemine yönelttiği şiddetli tenkitler yüzünden bir kere daha mahkûm olacağını biliyordu. Aslında, Grigorenko'nun tutuklanmasında şaşılacak yegâne husus; bu tutuklamanın daha evvel neden yapılmadığı idi. Bunun en muhtemel izahı ise, Taşkent'e ilâveten

Moskova'da da gösteri mahiyetinde bir yargılama tertiplemek istemeyen Kremlin'in, uygun bir anı beklemiş olmasıdır.

Grigorenko'nun Taşkent'e gitme kararı, muhakkak ki polise sabık generali mümkün olduğu kadar sessiz sedasız tutuklama fırsatını sağlamıştı. Zira kendisini Türkistan'da tutuklamak suretiyle Sovyet yöneticiler, Grigorenko'yu, Taşkent'te yargılamak hakkına hukuken sahip oluyordu. Bu da mahkemenin Grigorenko'nun nüfuzlu dostlarının desteğinden ve dış basının gözlerinden uzakta cereyan etmesi demekti.

Generalin tutuklanması, evvelden tahmin edilmekle beraber Moskova'daki genç entellektüeller için yine de ağır bir darbe teşkil edilmiştir. Genç bir liberal; "hepimiz ona hayrandık, mücadeleye devam etme cesaretini ondan alıyorduk" diyordu. İki ay evvel, evinde arkadaşları ile oturup konuşurken Grigorenko bunu bildiğini göstermişti. Sabık general gözlerinde şimşekler çakarak; "bu işe yalnız başladım", demişti. "Fakat artık yalnız değilim." Tutuklu Grigeronko, yeni bir tıbbî müşahedeye alınmış ve sağlık durumunun iyi olduğu hakkında rapor verilmiştir. Ancak, resmî makamlar bunu yeterli görmemişler ve kendisini Moskova'daki Serbski Enstitüsü'ne göndermişlerdir. Orada, Grigorenko'nun cezaî ehliyeti olmadığına karar verilmiştir.

AKIL HASTANESİNDE: Posev dergisinin 5. özel sayısında; "Samizdat"ın yeralan dökümanları arasında Grigorenko'nun son durumu hakkında bilgi verilmektedir:

Sovyet makamları Grigorenko'yu, 1970 Haziranından beri bulunduğu Sovyetler Birliği'nin Kaliningrad bölgesinde, Çeryahovk şehrinin özel akıl hastane-hapishanesine sevketmişlerdir. Adı geçen haberde daha sonra kaydedildiği üzere, sabık generali; "bu hastanede, isimlerini bildirmemiş olan ve ona kanaatlerinden vazgeçmesini teklif eden iki sivil ziyaret etmiştir." Grigorenko, bu teklifi yalnız kesin surette reddetmekle kalmamış, Sovyet makamları tarafından gönderildiklerine şüphe olmayan bu sivillerle konuşmaktan da kesin olarak kaçınmıştır. Bunun üzerine hastane idaresi

Grigorenko'yu, saldırgan akıl hastaları grubu ile gezintiye çıkarmaya başlamıştır.

15 Haziran 1970 tarihinde Grigorenko'nun karısına, kocasını ziyaret etme izin verilmiştir. Ne var ki bundan önce Grigorenko'nun karısı 8 saat hastahanede bekletilmiş ve kocasıyla ancak, hapishanelerde olduğu gibi, hastane yetkilileri nezareti altında görüşebilmiştir. Grigorenko'nun eşi, görüşmeden sonra kocasının soruşturma sırasında en azından bir düzine kimse tarafından ileri sürmüştür.

Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği'nde son yıllarda Sovyet makamları ve rejim tarafından istenilmeyen "siyasî suçluların" ve "muhaliflerin", gerçekte Sovyet ceza organlarının, özellikle Devlet Güvenlik Komitesi'nin kontrolü altında bulunan özel akıl hastanelerine tutulmaları bir moda hâline gelmiştir. Bu arada bu hastane-hapishanelerde "siyasî tutukluların" durumunu güçleştirmek ve onlara mânevî işkence yapmak üzere; onları, esas mevcudu, adam öldüren ve diğer ağır cinayetler işlemiş olan gerçek akıl hastalarının teşkil ettiği hastanelere yatırıyorlar.

Grigorenko, Çeryahovsk şehrinin özel akıl hastanesinde, karısını boğazlamış bir cani ile birlikte 6 metrekarelik bir hücreyi paylaşmak zorunda kalmaktadır. İki adım genişliğindeki bu hücrede ancak yataktan kalkmak ve giyinmek imkânı vardır. Bu akıl hastanesinde şartlar o kadar ağırdır ki, 63 yaşındaki Grigorenko'nun sağlık durumu son derece fenalaşmıştır. O, ayrıca yaralı ayağından da şiddetli ağrılar hissetmektedir.

GRIGORENKO'YU DESTEKLEYENLER: Grigorenko'nun tutuklaşınışın akabinde kendisini destekleyenlerin protesto sesleri yükselmeye başladı. Bu plrotestolar genellikle grupların ilgili makamlara müracaatı şeklinde olmuştur. Bunlardan bazıları:

6 Haziran 1969 Cuma günü, öğle üzeri, 2.000 kadar Kırım Türkü, Moskova'nın Mayakosvki meydanında sessiz bir yürüyüş yapmıştır. Dikkate değer bir noktadır ki; aynı anda "Komünist ve İşçi Partileri'nin Milletlerarası Konferansı" devam ediyordu. Konferansın o günkü gündeminde ise; "Emperyalizme Karşı Mücadele

Problemlerine" ait ilk maddesinin tartışılması yer alıyordu. Göstericilerin ellerinde diğer pankartların yanısıra Grigorenko'nun resimleri ve "Tutuklu General Grigorenko'yu Serbest Bırakın!3 yazılı pankartlar göze çarpıyordu.

Grigorenko'nun serbest bırakılmasını isteyen İskandinavyalı iki üniversiteli genç Moskova'da tutuklanmıştır. Biri Norveçli olan Harold Bristol, diğeri İsveçli olan Elizabeth Lie, 6 Ekim 1969 öğleden sonra dakikalar süren çalışmalar sırasında Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin'e hitaben yazılmış "çağrı"yı dağıtmayı başarmışlardır. Bu "çağrı" Sovyet görevlileri tarafından hayret ve sürprizle karşılanmıştır. Rus dilinde kaleme alınmış olan bu "çağrı"da iki İskandinavyalı üniversiteli genç, general Grigorenko yargılanmadığı veya serbest bırakılmadığı takdirde açlık grevi yapmaya kararlı bulunduklarını belirtmişlerdir.

Sovyetler'in ileri gelen meşhur bilginleri, general P. Grigorenko'nun mahkûmiyetini Sovyetler Birliği Başsavcısı Rudenko'ya ve Sovyetler Birliği Yüksek Şûra Prezidyumu Başkanı Podgorni'ye gönderdikleri bir "mektup" ile protesto etmişlerdir. Protestocular aynen: "General Grigorenko'nun gerek sorgusu ve gerek yargısı yapılırken Ceza Mahkemeleri'nin ilgilikanunları ağır şekilde çiğnemiş bulunması, soruşturmanın ve delillerin noksan olması karşısında mahkeme kararının meşruiyetinden şüpheye düştüğümüzü açıklar ve bu mahkûmiyeti şiddetle protesto ederiz" demişlerdir.

Taşkent mahkemesi tarafından "sorumsuz" olarak kabul edildiği hâlde Grigorenko'nun 27 Mart 1970 tarihinde adı geçen hapishanenin psikiyatri hastanesinde "mecburi kür'e" mahkûm edilmiş bulunulması hukuk kurallarına aykırıdır. Yukarıda adı geçen protestoyu gönderenler, general Grigorenko'nun, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Muhtar Cumhuriyetleri ortadan kaldırılmış, Orta Asya'ya sürülmüş ve halen yurtlarına dönüp yerleşmek müsaadesi istemekte olan Kırım Türkleri'nin yararlarına müdahalede bulunduğundan dolayı mahkûm edildiğini hatırlatmaktadırlar. Bu protestoyu imzalayanlar arasında meşhur Fizik bilgini A. D. Saharov, Mişel A.

Leontoviç, Valeri Celidze, Valentin Tuçine vs. gibi ilerici üniversite öğretim üyeleri de bulunmaktadır.

Grigorenko, davasında inanç sahibi olduğunu her fırsatta belirtmekle tanınmıştır. Bu bakımdan Sovyet makamlarının fizikî, adlî takibatları ve baskıları onu yıldırmamıştır. Buna karşılık onun samimî ve mânevî dostlarının sayısı, Sovyetler Birliği'nin içinde ve dışında durmadan artmaktadır. Sadece Grigorenko; "Enternasyonal Komünizm" davasında Sovyetler Birliği dış politika ve propagandalarına karşı en büyük set olarak gösterilebilir. Onun yürekler acısı ve insanlıkla bağdaşmayan durumu, Sovyetler'de; "fikir hürriyetinin derecesini" göstermeye kâfidir.

İlerici Sovyet aydınları tarafından gösterilen tepki hareketlerinin ardı kesilmemiş, buna hür dünya yazarlarının protesto yazıları da eklenince Grigorenko'nun sağlık dosyası(!)na tekrar bakma lüzumu hâsıl olmuştur. Buna göre, Şubat 1976 başında bir açıklama yapılmış; Grigorenko'nun altı ay sonra sıhhatine(!) kavuşarak aynı yılın ortalarında taburcu edileceği ifade edilmiştir.

C) Taras Franko ve Maria Lisenko (Ukraynalı Aydınlar)

Münih'te yayınlanan "Şiyab Peremogi" adlı haftalık gazetenin 26 Temmuz 1970 tarihli sayısında: "Uydurma Değil, Gerçek Devlet Uğrunda" başlığı altında, Sovyet Ukrayna'dan alınan bilgilere dayanan birhabere yer verilmiştir. Bu habere göre, Taras Franko ile Maria Lisenko adında iki Ukrayna bilgini, Sovyet Ukrayna Yüksek Şûrası'na yaptıkları müracaatta; Yüksek Şûra'nın Sovyet Ukrayna terkibine giren Kırım Eyaleti yerine, "Kırım Türk Muhtar Cumhuriyeti"nin yeniden kurulması için teşebbüse geçmesini talep etmişlerdir. Bu müracaatta Kırım'da Muhtar Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasının milletlerarası önemi haiz bir olay teşkil edeceği de özellikle belirtilmekte idi.

Kırım Türkleri'nin millî haklarının cesaretli müdafilerinden Maria Lisenko hakkında Sovyet kaynaklarında, onun bir Ukraynalı

bilimci olmasından başka bir bilgi verilmiyor. Taras Franko'ya gelince bu zat Ukrayna ilim ve edebiyat sahasının büyük otorite ve şahsiyetidir. Onun 1953 yılından beri Sovyetler Birliği Komünist Partisi üyesi olması da dikkate değerdir.

Taras Franko ile Maria Lisenko'nun Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti Yüksek Şûra Başkanlık Divanı nezdinde yaptıkları teşebbüsün ne gibi bir sonuç vereeçği henüz malûm değildir. Yukarıda adı geçen Şiyab Peremogi gazetesinin, Sovyetler Birliği'ndeki olayları yorumlayan bazı uzmanları; Kremlin liderlerinin, Sovyet iç ve dış propagandasının yararına olarak, Taras Franko ile Maria Lisenko'nun teklifini kabul etmesini ve "Kırım Türk Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"nin yeniden kurulması yolunda resmî bir karar alması için Ukrayna Cumhuriyeti Yüksek Başkanlık Divanı'na tesir yapabilecekleri ihtimali üzerinde duruyorlar.

Sovyetler Birliği'nin diğer araştırıcıları ise aksi bir kanaattedirler. Onlara göre Taras Franko ile Maria Lisenko'nun teşebbüslerinde, aynı zamanda, açıkça Ukrayna Yüksek Şûrası'nı bağımsız bir devletin parlamentosu gibi sayma eğilimi mevcut olduğundan, Moskova hiçbir zaman Ukrayna Yüksek Şûrası'nın Kırım Türkleri ile Kırım'ın kaderi hakkında herhangi bir karar vermesine müsaade etmeyecektir.

Ukraynalı bu iki ilim adamının yukarıdaki cesaretli teklifi birçok gerçekleri açığa çıkarmıştır. Sovyetler Birliği'nin çeşitli birlik cumhuriyetlerinde, millî ve siyasî direnme hareketi, yalnız bu gayri Rus Cumhuriyetlerinin millî aydınları arasında değil, Komünist Partisi üyeleri arasında da gittikçe daha fazla artmaktadır. Bu parlak direnme örneklerinden biri de, şüphesiz, Sovyet şartları içinde Taras Franko ile Maria Lisenko'nun oldukça cesaretli çıkışlarıdır.

Tekrar Ukraynalı bilginler Taras Franko ile Maria Lisenko'nun müracaatlarına değinerek kaydetmek gerektir ki, bunların talebinin, bugüne kadar sürgünde bulunan Kırım Türkleri'nin tüm olarak anayurt Kırım'a dönmeyi de öngördüğüne şüphe yoktur. Zira, başka türlü Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin kurulması düşünülemez.

Ç) Genrih Ovanesoviç Altunyan

Sovyetler Birliği'nde Sovyet vatandaşlarının, özellikle Kırım Türkleri'nin hürriyet ve yurda dönüş davasında, general Grigorenko'nun tilmizlerinden biri olmak üzere, şahsî, ideolojik ve siyasî görüşleri yüzünden Sovyet ordusundan ihraç edilerek 1969 yazında Sovyet Ceza organları tarafından tutuklanan Harkov şehri Yüksek Harp Okulu öğretim üyelerinden 1933 doğumlu istihkâm binbaşısı Genrih Ovanesoviç Altunyan'ın ismi zikredilebilir. Posev dergisinin Kasım 1970 tarihli ve 5. özel sayısında, "Samizdat"ın bu konu ile ilgili haberleri yayınlanmıştır. Bu haberlere göre; Altunyan, 30 Haziran 1969'da ilk önce Devlet Güvenlik Komitesi yetkililerinden Nikolay Petroviç Madrasov ile ondan sonra da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi yedek üyesi Georgi Yakovleviç Denisov ile görüşmüştür. Altunyan'ın oldukça cesaretle hareket ettiği bu her iki "karşılaşmanın" gerçek sorgu niteliğini taşıdığını ayrıca belirtmeye hiç de lüzum yoktur.

Altunyan, Devlet Güvenlik Komitesi temsilcisi Madrasov ile yaptığı konuşmada, Sovyet ceza organları tarafından tutuklanan general Grigorenko ile tam bir dayanışma halinde olduğunu belirterek şöyle demiştir:

"Beni mdüşünceme göre Kırım Türkleri meselesini süratle bir çözüme bağlamak zarureti vardır. Onlar, siyasî bakımdan temize çıkarılmışlardır. Şimdi onları Kırım'a iade meselesi kalmaktadır. Onların temsilcileri defalarca parti ve devlet idarecileriyle görüşme yapmışlardır. Türkler ergeç Kırım'a dönecek ve muhtariyetlerini alacaklardır."

Altunyan'ın bu sözlerine karşılık olarak Madrasov; "Kırım Türkleri'nin Kırım'da yapacak bir işleri olmadığı" ve "esasen Kırım'a dönmeyi de arzu etmedikleri" cevabını vererek bile bile yalan söylemiştir. Devlet Güvenlik Komitesi sorumlu temsilcisinin bu sözleri, Kırım Türkleri'nin yalnız anayurt Kırım'a dönmek istediklerinden değil, aynı zamanda bu uğurda yaptıkları ısrarlı ve fedakârca mücadelelerinde başta Madrasov'un kendisi olmak üzere, bütün medenî dünyanın haberdar olduğu bir zamanda sarfedilmiştir.

Kırım Türkleri'nin Kırım'a dönme meselesine, Altunyan'ın, Madrasov'un da katıldığı S.B.K.P. Merkez Komitesi yedek üyesi Denisov ile yaptığı konuşmada da temas edilmiştir Denisov, Altunyan'ı azarlayarak bu konuda şunları söylemiştir:

"Siz Sovyet aleyhtarlarının etkisi altında bulunuyorsunuz. Sizin bu konuda herhangi bir şahsî fikriniz yoktur. Kırım Türkleri'nin hiçbir yere gitmeye niyetleri yoktur. Böyle bir istekleri olsa bile bu bir yandan Özbekistan ekonomisini sarsacak, öte yandan da Kırım'da birtakım yeni problemlere yol açacaktır."

Gerçe tamamen aykırı olan bu sözleri Altunyan şöyle cevaplandırmıştır:

"Kırım Türkleri'nin hakkında birkaç siyasî dava açılmış ve karara bağlanmıştır. Onlar Kırım'a dönmeyi talep ettiklerinden mahkemeye verilmektedirler. Geçenlerde Kırım Türkleri Moskova'da gösteri yapmışlardır."

Altunyan'ın bu cesaretli sözleri anlaşılan S.B.K.P. Merkez Komitesi'nin kudretli yedek üyesini o kadar kızdırmıştır ki, Denisov kendini kaybederek şöyle haykırmıştır:

"Bu bir yalandan ibarettir. Nereden biliyorsunuz? Ben Moskova'da oturduğum halde hiçbir şeyden haberim yok. Siz ise Harkov'da yaşıyorsunuz."

S.B.K.P. Merkez Komitesi yedek üyesi G. Y. Denisov'un hareketi, Moskova yöneticilerinin Sovyet kamuoyunda, Kırım Türkleri'nin anayurt Kırım'a şiddetli dönme arzuları hakkında hiçbir şey bilmediği intibaını uyandırmaya çalıştığını göstermektedir. Moskova yöneticileri her şeyden önce sırf siyasî, iktisadî, ideolojik ve stratejik sebeplerle, yani Sovyet deyimiyle; "emperyalist sebepler" dolayısıyla Kırım Türkleri'nin Kırım'a dönüp yerleşmelerini istememektedir. Moskova yöneticilerinin bu emperyalist siyaseti, nazarî olarak açıkça Sovyet kanunlarıyla, özellikle S.B.K.P. yönetimi ile Sovyet hükümetinin Kırım türkleri hususunda sık sık ihlhal ettikleri Sovyetler Birliği anayasasıyla tezat hâlinde bulunmaktadır.

Harkovlu demokrat G. O. Altunyan ile hapiste bulunan P. Grigorenko'nun Kırım Türkleri'nin kaderi ve durumu hakkında, Moskova yöneticilerine mensup G. Y. Denisov'dan çok daha iyi "bilgi" sahibi olmaları işte bu yüzdendir. Şurası da unutulmamalıdır ki, bütün bu gerçekler ve Kırım Türkleri'ne yapılan haksız muameleler ilerici Sovyet kamuoyunun gözünden kaçmamakta ve onun, sözcüleri arasında Grigorenko ile Altunyan'ın da bulunduğu aydınların tepkisini ve protestolarını doğurmaktadır.

D) Diğerleri

Kırım Türkleri'nin yurda dönüş mücadelesinde gerek fiilen ve gerekse fikren destekleyen diğer Sovyet aydınları şunlardır:

P. Yakir, A. Soljenitsin, S. P. Pisaryev, N. Gorbanyovskaya, A. Y. Volpin, A. D. Saharov, Pavel Litvinov, Larissa Daniel, Mişel A. Leontoviç, Valery Çelidze, Valentin Tuçine vs.

Yukarıda adı geçen hür düşünceli demokrat aydınlar, meslek kollarında isim yapmış olup, dünyaca ünlüdürler.

KIRIM TÜRKLERİ'NİN KÜLTÜR FAALİYETLERİ

Başlıca olarak Özbekistan'da yaşayan Kırım Türkleri'nin en büyük ve en önemli mücadelesi, muhakkak ki kültür alanında olmuştur. Bugün anavatana dönüş mücadelesi halen devam ediyorsa, bu millhi kültür savaşının, kısacası varolabilme savaşının parlak bir zaferidir.

Stalin'in ve bugüne kadar gelmiş geçmiş Moskova yöneticilerinin Kırım türkleri konusunda başlıca gayesi; rejime daima tehlikeli olabilecek olan bu azınlığın, Sovyet kültür potasında erimesini sağlamaktı. Sürgündeki gayelerin belki de en önemlisi bu idi. Onun için Kırım Türkleri, kökleri ile sökülen bir ağaç gibi anayurdundan kopartılmış, Özbekistan, Urallar ve Sibirya'da kurumaya, yokolmaya terkedilmiştir.[228]

1944 sürgün yılından beri Kırım Türkleri, sadece açlık ve hastalıkla değil, milletçe yokolmamak için de mücadele etmişlerdir. 20 yılı aşkın bir süre içinde kendi millî dil, kültür, edebiyat ve geleneklerini yalnız korumakla kalmamış, aynı zamanda yurtları Kırım'a dönmeyi sağlamak için, özellikle son iki yılda açıkça protesto ve taleplerde bulunmak gücünü de kendilerinde bulmuşlardır.

Kırım Türkleri'nin millî ve sosyal hayatında başlıca rolü, aralarında şairlerin, yazar ve bilginlerin öncülük yaptıkları Kırım'da yetişmiş yaşlı ve Kırım dışında büyümüş genç aydınlar oynamaktadır.

---

228 Abdulhamitoğlu, Necip: 1944 Kırım Fâciası ve Turancılık Ülküsü, Yeni Millî Ülkü, G.Ü.T. yayını, 1969, Ankara.

onlar tüm olarak kendi eser ve sözlerinde Kırım-Türk konuşma ve edebî dilinin ve başta edebiyat ve sanat olmak üzere, kırım-Türk kültürünün korunması ve daha fazla geliştirilmesi gerekliliği düşüncesinde birleşmektedirler.

A) Edebî Faaliyetler

Kırım Türkleri'nin kültürel faaliyetleri hakkında "Lenin Bayrağı" gazetelerinden en derli toplu bilgiyi sunan Kırım Türkleri'nin hür dünyadaki değerli lideri Dr. Edige Kırmalı'ın bir makalesinde aşağıdaki bilgiler verilmektedir:[229]

"Kırım-Türk dili, binlerce yıl boyunca Kırım tanınmış yaşlı Türk şairi Eşref Şemizâde 1969'da şu sözlerle ifade etmiştir:

Kırım-Türk edebhi dilinin korunması gerekliliğini, Türkleri'nin kültür gelişiminde büyük rol oynadığı halkımızın dilidir... Bir halk yalnız kendi edebî diline sahip olduğu müddetçe yaşayabilir."

Daha sonra Eşref Şemizâde'nin verdiği bilgiye göre, Özbekistan ve Kazakistan'ın özbek, Kazak, Rus ve diğer millî okullarında okuyan Kırımlı Türk çocukları anadillerini de öğrenmektedirler. Buna yardımcı olmak üzere geçenlerde tanınmış Kırım-Türk yazarı Mehmet Ömer ile Yusuf Bolat tarafından Kırım-Türk dili konusunda çeşitli sınıf öğrencileri için özel surette hazırlanan bir ders kitabı yayınlanmıştır.[230] Şunu da ekleyelim ki, çağdaş Kırımlı Türk şairlerinden birçokları (Alioğlu, Cevahir Mecid) kendi şiirlerinde Kırım Türk gençliğine ne pahasına olursa olsun anadili olan Kırım Türk dilini korumayı telkin etmektedirler.

Türkistan'da Kırım Türk dilini araştırma ve geliştirme merkezlerinden biri, Taşkent'teki Nizami Pedagoji Enstitüsü'ne bağlı Kırım-Türk Dil ve Edebiyatı şubesidir. Bu şubeye başlıca olarak Özbekistan'ın orta dereceli okullarında Kırım-Türk dili kursunu yapmış olan öğrenciler devam etmektedir. Bu şubede Kırım-Türk edebî

229 Kırımal, Dr. Edige: kırım Türkleri, Dergi, 59. sayı, s. 3-22, 1970, Münih.

230 Şemizâde, Eşref: İlk Karılgaç. Lenin Bayrağı, 41. sayı, 5 Nisan 1969, Taşkent.

dili sahasında gelecekte çalışacak dilci-öğretmen kadroları hazırlanmaktadır.(231)

Kırım türk şairlerinin yazar, sanatçı ve bilginlerinin etrafında toplandıkları başlıca merkez, Taşkent'te 1956'dan beri yayınlanan ve daimhi geniş yazar ve muhabir kadrosuna sahip bulunan "Lenin Bayrağı" gazetesidir. Onun Genel Yayın Müdürü Kırım Türk yazarı İ. İslâmoğlu'dur.(232) Özbekistan dışında yaşayan Kırım türkleri'nin de okudukları bu gazete, başta yaşlı ve genç Türk aydınları olmak üzere, tamamıyla Kırım Türkleri'nin kendi kuvvetleriyle çıkmaktadır. Bu gazeteye yazı yazan birçok Kırım Türkü, Özbekistan dışında; Moskova, Leningrad, Herson ve Sovyetler Birliği'nin diğer şehirlerinde yaşamaktadırlar. "Lenin Bayrağı" gazetesinin Kırım Türkleri'nin sosyal, millî ve kültür hayatındaki rolü o kadar büyüktür ki, bu rol bir dereceye kadar, Kırım'da geçen asrın sonunda ve bu asrın başında, büyük Türkçü merhum Gaspıralı İsmail Bey'in "Tercüman" gazetesi ile kıyaslanabilir.

Özbekistan'da millî eser veren Kırım Türk aydınlarını etrafına toplayan ikinci merkez; Taşkent'te Gafur Gulam Edebî Yayınevi'ne bağlı Kırım-Türk şubesidir. Başında Kırım-Türk şairi Çerkes Ali ile redaktör şair Seyit Ömer Emin'in bulunduğu bu şubenin, Kırım-Türk şair ve yazarlarının 1969'da 20'yi aşkın eserini yayınlaması gerekiyordu. Bu şube tarafından bugüne kadar, ebedî faaliyete daha II. Dünya Savaşı'ndan önce Kırım'da başlayan ve şimdi Kırım Türk şair ve yazarlarının yeni yetişmekte olan kuşağın ilhamcısı ve yol göstericisi olan Şâmil Alâaddin, Abdülrahim Altanlı, Eşref Şemizade, Rahim Tınçer, Yusuf Bolat, Rıza Halid vs. gibi ilerigelen Kırım Türk edebiyatçılarının eserleri yayınlanmıştır.(233)

Çağdaş Kırım Türk edebiyatının bazı genç öncülerini tanıtmak gereklidir. Bunlar: Şair Nuri Abdullah, nesir yazan mizah yazarı İsa Abdurrahman, 1967'de yazmaya başlayan genç ve kabiliyetli şair

231 Lenin Bayrağı, 29.10.1969, 129. sayı, Taşkent.

232 Lenin Bayrağı, 15.12.1969, 107. sayı, Taşkent.

233 Fazıl, Rıza: Yeni Kitaplar, Lenin Bayrağı, 28.5.1969, 63. sayı.

Ahmed Adil, şair Ahmet Akkaşlı, şair Z. Albatlı, Kırım türk lehçesine birçok Özbek ve Kazak şairlerinin eserlerini çeviren çok dilli büyük şair Çerkes Ali, Kırım Türk dilini koruma ve geliştirme kampanyasını açmış olan şair Şeryan Ali, gazeteci ve yazar Mambet Ali, şair K. Bulaganaklı, bazı baladların müellifi, lirik tarzda yazan şair Remzi Burnaş, kadın yazar Nuriye Etkem, birçok manzumeleri kaleme alan büyük şair Seyit Ömer Emin, şair Rıza Fazıl ve İskender Fazıl, kendi edebî eserlerini daha II. Dünya Savaşı'ndan rönce iki dilde yazmaya başlayan ve halen Leningrad'da yaşayan çağdaş Kırım Türk edebiyatının en büyük simalarından biri olan şair Rıza Halid, genç gazetei ve şair Zakir Kurtnezir, genç ve çok verimli şair Eşref İbrahim "Emine" baladını ve vatanına ait birçok şiirleri kaleme alan Bilâl Mambet, anadil konusunu işleyen şaire Cevahir Mecid, edebî faaliyete daha II. Dünya Savaşı'ndan önce Kırım'da başlayan ve nesir yazan tanınmış şair Ahmet Mefaoğlu, "Ziyalılar" romanının yazarı Murat Reşit, yurdunun tabiat tablolarını dile getiren genç ve kabiliyetli şair Şekür Selim, "Vatan Şehitlerine" şiirlerinin yazarı Enver Selâmet, şair Süleyman Leman, hikâyeci Emin Halid ve kadın yazar Saide Azim, Mosokva'da yaşayan ve Türk dilinde yazan "Bulutlu Günler" esirinin yazarı Stepan Gamzin, yazar Abdullah Dermeni, "Ayı Balası" ve diğer çocuk hikâyelerinin yazarı İzzet Emir, yazar Rüstem Muhiddin, mizah yazarı Tahir Selim, yazar Haydar Osman, hikâyeci Yakup Zeki ve diğerleri.[234]

Çağdaş Kırım Türk edebiyat tenkitçisi ve bilginleri olarak Safder Nogay ile Rostov şehrinde yaşayan Seyit Halil Ahmet'in isimleri kaydedilebilir.[235] Bunlardan Safder Nogay "Gençlerin Nazımı" başlıklı yazısında bugünkü Kırım Türk edebiyatını şöyle nitelendirmektedir:

"Kırımlı Türk okuyucuları ihtilâl öncesi şair ve yazarlarının eserlerine ve genellikle 1920'lerde ve 1930'larda Sovyet rejimi

234 Lenin Bayrağı, 31.8.1967, 104. sayı; 29.10.1968, 129. sayı; 14.11.1968, 135. sayı; 21.12.1968, 150, sayı; 11.1.1969, 5. sayı; 11.13 ve 15 Şubat 1968, 18-19 ve 20. sayı; 4.3.1969, 27. sayı; 8.3.1969, 29 sayı; 22-25 ve 27 Mart 1969, 35-36 ve 37. sayı.

235 Lenin Bayrağı, 18 ve 25 Mart 1969, 33. ve 36. sayı.

şartları altında yazılan eserlere büyük rağbet gösterilmeye devam edilmektedir. Şâmil Tohtargazi'nin, Reşit Murat, Bekir Çobanzade, Ömer İpçi, Rahim Tınçer, Şâmil Alâeddin ve başkalarının eserleri bu cümledendir. Bunların eserleri yeniden basılmakta ve Kırım Türk edebî dilinin öğrenimi için birer kaynak hizmeti görmektedirler."[236]

Safder Nogay, çağdaş Kırım Türk şair ve yazarlarını iki gruba bölmektedir; daha II. Dünya Savaşı öncesi edebiyat sahasında ilk denemelerde bulunan yaşlı grup ve son 15 yılda Kırım dışında edebî faaliyete başlamış olan genç grup... Ahmet Mefaoğlu, Enver Selâmet, Rıza Halid, Seyit Ömer Emin, Çerkes Ali, Yunus Demirkaya vs. gibi şiir ve nesir yazanlar ilk gruba, Bilâl Mambet, Eşref İbrahim, İskender Fazıl, İsa Abdurrahman, Rıza Fazıl, Şekür Selim, Zakir Kurtnezir vs. gibi 1960'ların genç şair ve yazarları da ikinci gruba mensupturlar. Genç grubun eserlerinin karakteristik niteliğini, onların Kırım Türk folkloru ile büyük yakınlık[237] ve Türkistan ile Kafkasya'nın millî şair ve yazarlarıyla olan sıkı mânevhi bağlılık teşkil etmektedir.

Safder Nogay'ın söylediklerine şunu da ekleyelim ki, bugünkü Kırım Türk edebiyatının karakteristik niteliklerinden biri de, eserleri 1930'larda Sovyetler Birliği'nde yasaklanan ve Kırım kütüphanelerinden kaldırılan ihtilâl ve savaş öncesi Kırım Türk klâsiklerinin ölümlerinden sonraki reabilitasyonlarıdır. Söz konusu olanlar arasında; Gaspıralı İsmail Bey, Prof. Dr. Bekir Çobanzade, Hasan Çergi vs. gibi büyük Kırım Türk gazeteci, bilim adamı ve şairlerdir. Onların itibarları, başta "Lenin Bayrağı" sütunlarında olmak üzere, bizzat Kırım Türk edebiyatçılarının, eleştirici ve bilginlerinin gayretleri ile iade edilmektedir.[238] Bunun yanısıra "Genç Tatarlar"4n, 1930'ların kanlı temizlik yıllarında can veren liderleri Abdülreşit Mehdi[239] ve Muhtar Sovyet Kırım'ın "Başkanı" İlyas Tarhan gibi ihtilhal öncesi

236 Nogay, Safder: Gençlerin Nazımı, Lenin Bayrağı, 25.3.1969, 36. sayı, s. 3.

237 a.g.y.

238 Lenin Bayrağı, 1.8.1968, 91. sayı; 24.4.1968; 14.1.1968, 135. sayı; 31.5.1969, 64. sayı.

239 Lenin Bayrağı; 14.11.1968, 129.. sayı.

Rusya'daki Kırım Türkleri'nin ilerigelen şahsiyetleri ve hatta bütün "Kırım-Türk Komünist Teşkilâtı" da temize çıkarılmaktadır.(240)

Şunu da kaydetmek gerektir ki, bu siyasi rehabilitasyon kampanyasına savaştan önce Kırım'da çalışmış bazı Rus komünistleri de katılmaktadırlar. Mesela, Sovyetler Birliği Leninci Komünistler Birliği'nin birinci sabık sekreteri A. İ. Milçakov, "Lenin Bayrağı" gazetesine yazdığı makalede, komünistlik bakımından; "Kırımlı genç Türk Komünistleri"ne gerek geçmişte ve gerek bütün gayet iyi siil vermektedir.(241)

"Lenin Bayrağı" gazetesinin 12 Mart 1968 tarihli nüshasında, Kırımlı dilci ve filolog G.B. Gafuroğlu'nun; "Kırım-Türk Edebî Dili" konusunda tahsis edilen bir yazı çıkmıştır. Gafuroğlu bu yazısında Kırım Türk edebî dilinin gelecekte de yaşaması gerekliliğini saymaktadır. Bu arada onun ileri sürdüğü deliller son derece ilmhi ve millî karakter taşımakta olup, mahiyeti itibarıyla, Sovyetler Birliği'nde hüküm süren marksist-materyalist dünya görüş tarzından çok uzaktır. Kırım Türkleri'nin bin yılı aşkın bir maziye sahip olduğunu ve Kırım türkleri'nin bir millet olarak "zekâ ve kabiliyetini ifade ettiğini söyleyen Gafuroğlu, Kırım Türkleri'nin bugünkü edebî dilinin, ünlü Gaspıralı İsmail Bey'in çalışmaları sonucu 1880'li yıllarda "TERCÜMAN" gazetesi sütunlarında gelişmeye başladığını ve 1917 Rusya ihtilâlinden sonra en yüksek gelişme seviyesine ulaştığını kavdetmektedir. Tamamıyla doğru olan bu düşünceyi Sovyet makamları tarafından Gaspıralı'nın 1930-1940 yıllarında "burjuva milliyetçisi" olarak ilân edildiği ve ismi ile eserlerinin Sovyetler Birliği'nde tüm yasaklandığı hususu da doğrulamaktadır.

Gafuroğlu, aynı zamanda kaynak olarak Kırımlı büyük millî şair ve bilgin Prof. Dr. Bekir Çobanzade'nin edebî eserlerini ve özellikle, onun "Anadili" şiirini göstermekte ve Kırımlı Türk gençliğini Çobanzade'nin yürüdüğü yolu izlemeye ve kendi anadilini ve millî edebiyatını en azından Çobanzade kadar saymaya ve sevmeye davet etmektedir. Böylece Gafuroğlu, Gaspıralı İsmail Bey'i ve

240 Lenin bayrağı, 29.10.1968, 129. sayı.

241 Lenin Bayrağı, 29.10.1968, 129. sayı.

1930'larda Stalin'in işkence hücrelerinde can vermiş olan Çobanzade gibi Kırım'ın en büyük iki millî yazarının itibarını tam olarak ettirme yolunda girmiş bulunmaktadır.

Gafuroğlu'nun verdiği bilgiye göre, Kırım gençliği Özbekistan'ın Rus ve Özbek okullarında 1968-1969 öğretim yılında kendi ana edebhi dilini ve millî edebiyatını da öğrenmeye başlayacaktır. Sonunda Gafuroğlu, kendi edebî dil ve edebiyatlarının muhafaza edilmesinin, Kırım Türkleri'ne gelecek için gerekli olduğunu belirtmektedir. Gafuroğlu ayrıca, konuşulan Kırım lehçesini, Türk dilinin kuzey ve güneş lehçeleri arasında merkezî bağlayıcı bir halka gibi tarif etmektedir.

Bugünkü Kırım Türk edebiyatı meselesine tekrar eğilerek onun gayet geniş hacmini kısaca kaydetmek lâzımdır. Mesela sadece 1967 yılında ve yalnız "Lenin Bayrağı" gazetesinde olmak üzere 90'ı aşkın hikâye ve çok sayıda fıkra ve tenkitler yayınlanmıştır.(242)

Kırım'a dönüş mücadelesinin tanınmış faal simalarından Fizikçi Yusuf Osman'ın "Kırım Türkleri'nin Tarihçesi" adlı eseri de bu konuda zikredilebilir. Yukarıda adı geçen eseri ve büyük Türkçü Gaspıralı İsmail Bey hakkında basında çıkan makaleleriyle tanınan Yusuf Osman'ın adı, Kırım-Türk Edebiyat Tarihine girmiştir.(243) Ayrıca Taşkent yargılamasının sanıklarından Reşat Bayramoğlu'nun da bu konuda yayınlanmış eseri vardır. Bu eser, bir mücadelenin kısa bir tarihçesi özelliğini taşıdığından suç unsuru görülerek toplattırılmıştır.(244)

Başka bir araştırma eseri olarak da, "Lenin Bayrağı" gazetesinin 13 Ocak 1968 tarihli nüshasında yayınlanan "Bekir Çobanzade Özbekistan'da" başlıklı makaleyi gösterebiliriz. Semerkand Üniversitesi kütüphanesinde çalışan iki Kırımlı genç araştırıcı Bekir Ömer ile Fahreddin Maarifî, bu değerli araştırmayı hazırlamışlardır. Bütün bu çalışmalar Çobanzade'nin itibarını yalnız büyük bir ilim

242 Dergi, 51. sayı, s. 76-77, 1968, Münih.

243 Sheehy, Ann: Kırım Tatarları, Emel, 69. sayı, s. 25, 1972, İstanbul.

244 Sheehy: a.g.y., s. 30.

adamı olarak değil, aynı zamanda Kırım Türkleri'nin büyük istidatlı şairi olarak da iade edecektir.

B) Güzel Sanatlar ve Folklor

Güzel sanatlarda başta Kırım Türk ressamı ve Taşkent Üniversitesi öğretim üyesi Kâzım Emin olmak üzere, birkaç isim kaydedilebilir. Şu da kayda değer ki, Kırım Türk Güzel Sanat uzmanları, kendi eserlerinde Kırım ve Kırım Türkleri'ni de aksettirmiş olan Rus ressamlarının savaş öncesi tablolarını temize çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bununla ilgili olarak bugün Leningrad'da yaşamakta olan Kırım Türkü İ. Hasanin'in "Nina Jaba'nın yaratıcılığı" (kendi birçok resim ve tablolarında Kırım Türkleri'nin hayatını konu olarak alan bir Rus kadın ressamı) başlıklı yazısı dikkati çekmektedir. Hasanin bu yazıda Kırım Türkleri'nin ve Kırım'ın, bugün Sovyetler Birliği'nde anlaşılır sebeplerle önem verilmeyen nina Jaba'nın eserleri de dahil, Puşkin Mitskeviç, Kotsuybinski, Korolenko, Markeviç, Markov, Gorki, Voloşin gibi dünya edebiyat ve araştırma üstadları üzerindeki Kırım türkleri'nin ve Kırım'ın etkisi meselesine değinmektedir. Müzik alanında ise İlyas Bahşiş gibi bestekârlar, genç kemancı-solist Emil Çalbaş'ın adı zikredilebilir.

Kırım Türkleri'nin çağdaş tiyatro alanında Özbek Devlet Tiyatrosu yanında 1957'de meydana getirilen ve geçenlerde ıslah edilen "Kaytarma" adlı şarkı ve dans topluluğunun varlığını da kaydetmek gerekir. Kırım Türklerince "halkımızın iftiharı" diye adlandırılan bu topluluk halihazırda 14'ü dansör olmak üzere 37 kişiden ibarettir. Kıyaslamak için şunu da kaydedelim ki, Kırım'da 1936'da böyle bir ekip 30'u dansör olmak üzere, 75 kişiden meydana gelmekte idi. Bugünkü "Kaytarma" topluluğunun bale hocaları arasında; Enver Ali, Nusret Şaban, Hâkim Cemil gibi bu konuda ihtisaslaşmış, tanınmış isimlere rastlanmaktadır.[245] "Çoban Oyunu" ve "Arzı Kız" gibi tanınmış Kırım dansları 7 kişilik gruplarla oynanmaktadır.[246] Aynı şey meşhur Kırım "Kaytarma" oyunun bazı şekilleri için de

245 Alim, Leviza: Halkımızın Gurur, Lenin Bayrağı, 8.3.1969, 29. sayı, s. 3.

246 Lenin Bayrağı, 14.8.1969, 96. sayı, s. 4.

söylenebilir. "Lenin Bayrağı" gazetesinin 1969 Ekim ayında verdiği üç haberden, "Kaytarma" topluluğunun âdeta göçebe bir hayat yaşadığı anlaşılmaktadır.[247] Bu da Kırım Türkleri'nin dağınık bir halde bulunduklarından ileri gelmektedir. Adı geçen topluluk 10 yılı aşkın bir süre içinde, güney Kafkasya Cumhuriyetleri de dahil, Özbekistan ve Sovyetler Birliği'nin diğer birlik cumhuriyetleri arasında mekik dokumaktadır. "Kaytarma" topluluğunun Kırım Türkleri üzerinde, özellikle Kırım Türk gençliği ve onun çevresi üzerinde yaptığı büyük etki de kaydedilmeye değer. Özbekistan'ın Fergana ve diğer bölgelerindeki Kırımlı Türk kızlarının okul derneklerinde millî kıyafetle kendi millî danslarını öğrenmeleri vakıası, şüphesiz "Kaytarma" topluluğunun etkisini ortaya koymaktadır.[248]

Yurda dönme isteğini, "Lenin Bayrağı" gazetesinde 1967-1970 yılları arasında yayınlanan birçok makale, belge ve edebî eserler incelenirken hissetmek mümkündür. Ne var ki yine aynı gazetenin belgelerinden görüldüğü gibi, Sovyet sansürü Sovyet basınında Kırım Türkleri'nin Kırım'a dönmeleri lehinde herhangi bir yazı ve belgenin ıkınamasına büyük bir gayret sarfetmektedir. Yine aynı anlaşılır sebeple Sovyet basınında şimdiye kadar Kırım Türkleri'nin millî faaliyeti, Kırım'a dönme yasağı vesilesiyle yaptıkları birçok gösteri ve protesto hareketleri ve nihayet Kırım türk liderlerinin Akmeşçit (Simferopol) ve Taşkent'te yargılanmaları hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Kırım Türkleri'nin Sovyet makamlarına karşı gösterdikleri direnme hareketinin, hiçbir yerde ve hiçbir suretle Sovyet anayasa ve kanunları çerçevesini aşmamasına ve "anti-sovyet" ve "anti-komünist" ve "karşı ihtilâlci" adlandırılabilecek şekiller almamasına rağmen Sovyet basını, hiç şüphesiz Sovyet sansürünün verdiği direktife uyarak, genellikle Kırım türkleri ve özellikle onların Kırım'a dönmeleri hususunda inatla susmaya devam etmektedir. Kırım Türkleri'nin Sovyetler Birliği'nde gösterdikleri kültürel faaliyetlerin bir kısmı hakkındaki bilgi, şimdilik "Lenin Bayrağı" gazetesinin yanısıra, oradaki yabancı muhabirler kanalıyla alınmaktadır.

247 Lenin Bayrağı, 9.10.1969, 120. sayı, s. 2.

248 Lenin Bayrağı, 25.2.1969, 24. sayı, s. 4.

KIRIM TÜRKLERİ'NİN SON DURUMU

Kırım Türkleri'nin yoğun olarak bulundukları en önemli yer Özbekistan'dır. Sovyetler Birliği'nin hemen hemen bütün bölgelerine dağılmış olan Kırım Türkleri'nin bulundukları bölgelerle olan nüfus oranları 1959 ve 1970 istatistiklerine göre şöyledir:

Özbekistan'da:	1959: % 5,4	1970: % 4,8
Kazakistan'da:	1959: % 2,1	1970: % 2,2
Kırgızistan'da:	1959: % 2,7	1970: % 2,4
Tacikistan'da:	1959: % 2,9	1970: % 2,4
Türkmenistan'da:	1959: % 2	1970: % 1,7

Yukarıdaki istatistiklerden de anlaşılacağı üzere, Kırım türkleri, bulundukları bölgelerde yerli halka nispetle yüzde oran itibariyle bir düşüş göstermektedir. Bunun sonucu normaldir ve bu nispet ilerdeki yıllarda daha da düşecektir.[249]

Böylece bu halkın Sovyet kültür potasında erimesi gibi bir durum meydana geleecktir. Ancak, bu tehlikeyi daha önceden gören Kırım Türkleri, başarıyla sürdürdükleri çok yönlü mücadeleleriyle mutlak bir yokolmanın önüne geçmişlerdir.

Halen Kırım türkleri'nin yoğun olarak yaşadıkları özbekistan'da nüfus dağılımı şöyledir: Taşkent (64.000), Taşkent Bölgesi (139.000),

249 Sheeh, Ann: Soviet Central Asia and the 1970 Census, Mizan, 1. sayı, s. 3-13, Ağustos 1971, London.

Semerkand (70.000), Andijan (54.000), Fergana (51.000)dir. Ayrıca Kırgızistan'da (38.000) ve Oş ilinde (38.000) Kırım Türkü yaşamaktadır.[250]

Kırım Türkleri'nin yaşadıkları bölgelere göre yukarıda belirtilen nüfus durumların gözönüne alarak diyebiliriz ki; Kırım Türkleri'nin Kırım'a dönüş davası, bu halkın varolabilme davasıdır. Durumun bu merkezde olması ve Kırım Türkleri'nin bugünkü millî direnişlerinin ilerici niteliği, hür dünya basınının ve geniş kamuoyunun dikkatini çekmektedir. Ne var ki Kırım Türkleri'nin acı kaderi ve Kırım'a dönme tabiî hakkından yoksun bırakılmaları meselesi, hür dünya basınında, özellikle son dört yılda birçok defalar açıklanmış ve aydınlatılmış olmasına rağmen, Sovyet bu konuya bugüne kadar değinmemiştir. Sovyet basınının bu tutumu, Sovyet hükümetinin yalnız Kırım Türkleri meselesine değinmekten kaçındığını değil, korktuğunu da en iyi şekilde ortaya koymakta ve anlaşılan dünya kamuoyunun bu meseleyi zamanla unutacğı ümidini besleyen resmi basın susmayı tercih etmektedir. Ne varki Sovyetler Birliği'nde hür demokratik dünya muhabirlerinin ve küçük olmakla beraber hür gizli basının faaliyet göstermeleri, Kırım Türkleri'nin haysiyetini kırıcı davranışların ve buna karşı olanların inatla direnişlerinin devamı hakkında dış dünyada bilgi edinmeye imkân vermektedir.

Bu bilgilerden anlaşılacağı üzere Kırım Türkleri, gerek dinî, gerek idarî ve gerekse kültürel yönden devamlı bir baskı içindedirler.

A) Dinî Baskı

Kırım Türkleri dinî inançlarında da hür değillerdir. Gerçi, komünist rejimin felsefesi her ne kadar "ateizme" dayanırsa da, Kırım Türkleri'nin dinî inançlarına yapılan baskı, onların cesaretli hareketlerine karşı yapılan misilleme il edaha da koyulaşmaktadır. Meselha bu konudaki sayısız örneklerden biri:

250 Hogi Vsesoyuznoy Prepesi naseleniya 1959 goda. Uzbekskaya SSR, s. 144-147, 1962, Moskow.

19 Mayıs 1969'da Bekabad şehrinde mahallî bir Kırım Türk liderinin cenaze merasiminde polislerin tabutu açarak ölüyü kontrol etmeleriyle galeyana gelen halkı, diğer Kırımlı Türk liderler zorlukla yatıştırabilmişlerdir.(251)

Yine bu konuda, 1972'nin Mayıs ayı içinde polisin Kurgan, Bekabad, Fergana ve Semerkant'da ölüleri anma gününde mezarlıkları kordon altına alarak iki Kırım Türkü'nü tutukladığını, Kırım Türkleri'nin bir sözcüsü Y.U.P.A. Ajansı Moskova muhabirine bildirmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Kırım Türkleri uzun yıllık sürgün hayatına rağmen İslâm dinini ve Asya biçimi âdetlerini muhafaza etmişlerdir.(252)

B) İdari Baskı

Kırım Türkleri'nin millî hareketinde liderlik yapanlar, diğer Sovyet muhaliflerinin kara kaderlerini paylaşmaktadırlar. Onların kara kaderleri birtakım mahrumiyet ve baskıları ihtiva etmektedir.

Moskova, Taşkent ve Leningrad Üniversite ve Enstitülerinde okuyan Kırımlı Türk öğrencilerinin ilişikleri kesilmekte, bunlar iş bulmakta ve aramakta zorluk çekmektedirler.(253) Yine Kırım Türk liderleri, Komünist Partisi ve onun Gençlik Teşkilâtları'ndan da ihraç edilmektedirler. Bunlar bir insanın mesleği ve sosyal hayatı için ciiddî bir darbedir. Üstelik gizli polis hemen her gün kendilerini takip eder, evleri sık sık baskına uğrayarak aranır, mektupları açılıp okunur ve telefonları dinlenir.(254) Parti kartları olmayan bu insanlar,

251 Sheehy, Ann: Kırım Tatarları, Emel, 69. sayı, s. 28, 1972, İstanbul.

252 Y.U.P.A. Ajansı (Moskova): Sibirya'ya Sürülen Tatarlar Eski Yerlerine Dönmek İstiyor, Emel, 72. sayı, s. 19, 1972, İstanbul

253 Kırım Türkleri Hâlâ İnsanca Yaşayamıyor, Yeni Gazete, 14 Mayıs 1969 (New York Times)

254 Kamm, Henr: Tatarlar Moskova'ya Karşı Mücadeleye Devam Ediyorlar, The New York Times, 3 Mayıs, 1969, New York.

ekonomik yönden adamakıllı sıkıntıya düşmüşlerdir. Kırım Türkleri'nin bir sözcüsü, Haziran 1972'de Semerkant, Taşkent ve Fergana'da Sovyet devletinin haysiyetini kırıcı belgeler arama gerekçesiyle Kırım Türkleri'nin evlerini bastıklarını bildirmiştir.[255]

C) Kültürel Baskı

Kırım türkleri kendilerine uygulanan topyekûn imha politikasına yalnız sürgün esnasındaki tüyler ürpertici nispeti değil, aynı zamanda Sovyet hükümetinin millî dil ve kültürlerini inkâr etmelerini de delil olarak ileriye sürmektedirler.

Kırım Türkleri, dil birliklerini koruyabilmek için, Sovyet Anayasasının 121. maddesine göre, Kırım Türk ilkokullarında verilen dil dersleri çok yetersiz olduğu gibi, azınlıkların yerleştiği bölgelerde ve muhtar cumhuriyetlerinde bırakalım yerel dilleri, ilkokulların bile Rusça eğitim yapmaları yönündeki eğitim gün geçtikçe artmaktadır. Bunun sebebi de Sovyetler Birliği'nde yalnız Rusça'nın resmî dil olması değil, aynı zamanda azınlıkların kendi dillerinde eğitim yapan Yüksek Okul kurması yasak edilidğinden, Rusça'nın öğretilmesi zarurî olmaktadır.

Ancak, bu durum Çarlık Rusyası zamanında da vardı. Bilhassa Kazan'da açılan Rus okullarında yetişenler; Sadri Maksudi Arsal ve Ayaz İshaki gibi Türk aydınları yine Ruslar'ın başına en büyük belâ olmuşlardır. Nitekim bugün, Kırım Türkleri'nin dünyaca tanınmış iki genç lideri Yusuf Osman ve Rolland Kadıoğlu, Rus dilinde eğitim görerek üniversite mezunu oldukları ve mesleklerinde ilerledikleri hâlde; "zaptolunmaz âsi" olarak nitelendirilmektedir.

Kırım Türkleri'nin, diğer azınlıklar gibi, Orta öğretim seviyesinde özel ders olarak kendi anadil ve edebiyatı üzerine ders vermemeleri için kabul edilebilir bir sebep yoktur. Kırım Türkleri, kültürel alanda "Kaytarma" ekibi hariç gözle görülür bir ekip lfaaliyeti

255 Y.U.P.A. Ajansının haberi, a.g.y., s. 19.

gösteremezler. Meselâ bir tiyatro kurmaları yasaktır. Kırım Türkleri'ne millî muhtariyet hakları verildiği takdirde küçük milletler üzerine yapılan baskılar ne kadar büyük olursa olsun, Kırım Türkleri'nin diğer milletlerden apayrı olan kültürlerini yaşatabilmeleri zor olmayacaktır. Bugün çok az olan bu kültürel faaliyetler bile, makale ve şiirleri "Lenin Bayrağı" gazetesinde yayınlanan, yeni fikirli, ülkücü Kırım-Türk yazar ve şairlerinin yetişmesine önayak olmuştur.

BASKILAR KARŞISINDA KIRIM TÜRKLERİ'NİN CEVABI

Bir batılı muhabir şöyle diyor: "Emrinde bütün imkânlara sahip bulunan Sovyet Hükümeti, memleket içindeki en hareketli ve organize baskı gruplarından biri olan ve isteklerini birlik ve beraberlik içinde yaptıkları hareketlerle öne süren Kırım türkleri ile mücadele etmektedir."[256] Bundan anlaşılacağı üzere, Kırım türkleri, mükemmel teşkilâtlanmış büyük bir muhalefet grubuna teşkil etmektedirler.[257] Bunun bir örneği olarak Kırım Türkleri'nin bir temsilcisi bir törende: "Sende vicdan diye bir şey var mı Rusya? Senin evlâtlarından hiçbiri acaba bunun bir cinayet olduğunu haykırmayacak mı? Neden onlar kendi kayıtsızlıklarıyla senin yüzkarası hareketlerine göz yummaktadırlar?" sorularını sormak cesaretini gösteriyordu.[258]

115 imzalı bildiride ise: "Kırım Türk halkının, bir millet olarak, imha edilmesinin sorumluluğunu kim yüklenecek? Avusturya yerlileri kamplarda yaşıyor ama, kendi topraklarında! Amerika zencileri bir ırk olarak hor görülüyor ama, kendi topraklarında! Amerika Kızılderilileri'nin nesli tükeniyor ama, kendi topraklarında! Kırım-Türk halkını ise bugüne kadar vatanından uzak kamplarda yaşamaya mecbur ediyorlar! Kırım Türkleri, dünyada

256 Kamm, Henry: a.g.y.

257 Mieleszko, Tadeusz: Pasternak'dan Amelrik'e Kadar, Ne Antenie, 89. sayı, 1970, Londra.

258 Kosterin'in 72. Doğum Yılı Münasebetiyle 17 Mart 1968'de Yapılan Tören, Emel, 47. sayı, 1968, İstanbul.

ilk defa "SOSYALİZM"in kurulmuş olduğu memlekette, bir millet olarak, hor görülüyor. Atalarının mezarları Kırım'da yeryüzünden silinmiştir! Ve bütün bunlar memleketimizde "bütün halkların kardeşliği, eşitliği ve mutluluğu" ilân edilmiş olduğu bir zamanda yapılıyor" deniliyordu.(259)

Başka bir Kırım Türkü şöyle diyordu: "Biz her gün Sovyetler Birliği'nde radyo, yayın ve gazetelerde emperyalizmin memleketimiz dışında işlediği cinayetleri duyuyor ve okuyoruz. Amerika'da, Güney Afrika Cumhuriyetinde ve diğer memleketlerde ırk ayırmalarından bahsedilmektedir. Fakat Sovyetler Birliği'nde, insana karşı yapılan VAHŞİCE hareketler hakkında, dünya sakinlerinden % 99'unun hiçbir bilgisi yoktur. Bizim yardım feryatlarımızı, Sovyet adamları bile duyamıyorlar. Çektiğimiz ıstırabı, uğradığımız hakaretleri insanlara duyurmak için ne bir radyoya ne de bir basına sahibiz. Bize, elimizi, kolumuzu bağlayarak ve ağzımızı paçavra ile tıkayarak, gizlice, hırsızlık yapar gibi işkence ediyorlar."(260)

Bütün bu cevaplardan anlaşılacağı üzere Kırım Türkleri, Sovyetler Birliği içinde: "Teşkilâtlı tazyik grupları" hâline gelmiştir.(261) Yine kendilerinin ifadeleriyle; "düşünce ve harekette birlik oldukları takdirde, ne kadar az sayıda olurlarsa olsunlar, dünyanın en büyük kuvvetleri bile bir halkı ezemez"(262) diyebilen Kırım Türkleri, gösterdikleri yüksek iman kuvveti ile ergeç yurtlarına dönecekleri inancını yaymayı başarmışlardır.

Bu imanla Kırım Türkleri, 1968-1969 yıllarında gözle görülür en büyük kazançları; organize edilmiş "İşbulma Kurumları",(263) 1970 yılında Türk dilinin Kırım lehçesinde yayınlanmış 8 kitap ile ayrı bir kültür hazinesi olan "Lenin Bayrağı" gazetesinde yayınlanmış makale ve edebî hikâyelerdir. İşbulma Kurumları, Kırım'a gelmiş

259 115 imzalı ve 1 Haziran 1968 tarihli bildiri, Dergi, 62. sayı, 1970, Münih.

260 İsmail Dugu!nun mektubu, Dergi, 63. sayı, 1971, Münih.

261 Sheehy: a.g.y., s. 32.

262 Kırım Türkleri Hâlâ İnsanca Yaşanıyor, a.g.y.

263 Sheehy: a.g.y., s. 31.

olan Kırım Türkleri'ne ancak sabit olarak yerleşecekleri çiftliklerde iş bulabilmek vazifesini görmektedir.

Bir yargıç, "109 Nolu duruşmada": Kırım Türkleri'nin Birleşmiş Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Yüksek Şhurası'nda milletvekilleri olduğunu, birçok Kırım Türkü'nün Komünist Partisi üyesi olduğunu ve bunların mahallî Sovyet idarî merkezlerine çok iyi vazifelerle atandığını, kendi gazeteleri olduğunu ve birçok azınlık grubuna nazaran daha iyi muamele gördüklerini iddia ederek, parçalama ve yoketme politikasının mevcudiyetini kimsenin iddia edemeyeceğini belirtmiştir.(264)

Aynı iddia Sovyet Weekly dergisinde de görülmektedir. Adı geçen derginin "Rusya'daki Tatarlar" başlıklı makalesinde şöyle denilmektedir:

"Özbekistan'daki Kırım Türkleri, savaş öncesinde Kırım'da yaşayan Türkler'e oranla, daha çabuk, daha mükemmel refah şartlarına, imkânlarına kavuşmuşlardır."

Gerçek olan bir şey varsa; Kırım Türkler'i zekâlarıyla, endüstri ve tarım alanındaki maharetleriyle kendilerini değer azınlıklara nazaran zenginleştirmişler ve Sovyet yöneticilerine karşı yürüttükleri kampanyanın ağır maddi külfetini karşılayabilmişlerdir.

Özbekistan'da özel mülkiyet (!) ve yüksek tahsil onusunda kendilerine bir ayırım yapılmayan Kırım Türkleri, kamu teşekküllerinde ve devlet emniyet teşkilâtında kendilerine iş verilmemesinden şikâyetçidirler.

Kırım Türkleri, gayretli ve teşkilâtlı çalışmalarının sonucu, sanayi ve inşaat, eğitim, tıp, tarım, sanat ve hatta Komünist Partisi'nin alt teşekkülleri yönetimi gibi, Sovyetler Birliği ekonomi ve sosyal hayatının en çeşitli alanlarında çalışmakta ve kendi kadrolarına sahip bulunmaktadırlar. Mesela Seyyit Tahir, 140.000 kişinin yaşadığı Al Kurgan bölgesinde Komünist Partisi Birinci Sekreteridir. Yine Kırım türkleri'nden olan Mustafa Çılak ile Mustafa Şâki,

264 Sheehy: a.g.y., s. 32.

Özbekistan Parlamentosu'nda milletvekilidirler. Özbekistan'daki "Lenin Bayrağı gazetesinin de günlük baskısı 22.000'dir. Bu gazetenin Yazı İşleri Müdürü, savaştan önce, Kırım'da sadece 8.000 baskı yapan benzeri bir gazetede çalışmaktaydı.

Kırım Türkleri'nin ata topraklarına dönme meselesinde ve bu uğurdaki mücadelelerinin son durumu hakkında söylenebilecek tek şey; Denisov'un sözleridir. Sovyet yöneticilerinin tercümanı olarak S.B.K.P. Merkez Komitesi yedek üyesi Denisov, şimdilik geçerli olan şu sözleri sarfediyor:

"Kırım Türkleri'nin hiçbir yere gitmeye niyetleri yoktur. Böyle bir istekleri olsa bile bir yandan Özbekistan EKONOMİSİNİ SARSACAK, öte yandanda Kırım'da birtakım problemlere yol açacaktır."

SON SÖZ

Kırım Türkleri'nin başına gelenler, insanlık tarihinde bir yüzkarası olarak kalacaktır. Bugün bu vahşet hâlâ devam etmekte, bu halk, gurbet diyarlarında kökleşmeye, erimeye zorlanmaktadır. Bütün bu baskılar, cezaî tedbirler, bu halkın yıkılmayan millî benliğini hedef tutmaktadır. Bugün, sürülmüş olan Kırım Türkleri'nin kaderinde Sovyet-Rus emperyalizminin kara, merhametsiz, gayri insanhi bir mahiyet taşıdığını gösteren misli görülmemiş kötülük hâlâ devam etmektedir. Bu kötülük, aşağıdaki milletlerarası anlaşmaların ilgili maddelerince daha da açığa çıkmaktadır:

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun, 10 Aralık 1948'de kabul ettiği İnsan Hakları Beyannamesi'nde bu konu ile ilgili başlıca şu maddeler bulunmaktadır:

"Madde 2. Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasî veya diğer herhangi bir inanç, millî ve sosyal yapı, servet, doğuş veya herhangi diğer bir fark gözetilmeksizin işbu beyannamede ilân olunan haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade eder.

Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında, gayrimuhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tâbi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memleket veya ülkenin siyasî, hukukî veya milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetilmeyecektir.

Madde 13. 1. Herkes herhangi bir devletin arazisi dahilinde serbestçe seyahat etmek ve yerleşmek hakkına sahiptir.

2. Herkes, kendi memleketi dahil, herhangi bir memleketi terketmek ve memleketine tekrar dönmek hakkına sahiptir" diyordu.

1950 yılında yürürlüğe giren ve Sovyetler Birliği tarafından da 1954'te tasdik olunan 9 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen "Génocide Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması" hakkındaki sözleşmede ise şöyle deniliyordu:

Madde 1. Sözleşen taraflar, "Génocide"in (soykırım) ister barış, ister savaş zamanında işlenmiş olsun bir "Devletler Hukuku" suçu olduğunu tasdik ederler ve bu suçu önlemeyi ve cezalandırmayı taahhüt ederler.

Madde 2. İşbu sözleşmede, génocide; millî, etnik, ırkî veya dinî bir grubu kısmen veya tamamen imha etmek maksadıyla aşağıdaki fiillerden herhangi birinin işlemiş olunması demektir:

a) Grup üyelerinin katli,

b) Grup üyelerinin bedenî ve aklî melekelerinin ciddhi surette bozulması,

c) Grubun, bedenî varlığının kısmen veya tamamen imhasına sebep olarak hayat şartlarına kasden tâbi tutulması,

d) Grubun içinde doğumları sekteye uğratacak tedbirler alınması,

e) Bir grup çocuklarının diğer bir gruba zorla nakledilmesi,

Sovyet Anayasası'nın 123. maddesinde ise şöyle deniliyordu:

"Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri vatandaşlarına, milliyet ve ırkları arasında fark gözetilmeden iktisadî, idarî, kültürel, siyasî ve diğer kamu faaliyetlerinde tanınan hakların eşit olması değişmez bir yasadır.

Vatandaşların haklarının milliyet ve ırkları dolayısıyla doğrudan doğruya veya vasıtalı olarak kısıtlanması veya bunun tam aksine milliyet ve ırkları dolayısıyla kendilerine müstesna hak ve imtiyazlar tanınması; yine ırk ve milliyetleri dolayısıyla alay ve hakarete maruz bırakılmaları kanunen cezalandırılmalarına yol açar."

Yukarıdaki beyanname ve sözleşmeler, Sovyetler Birliği tarafından kabul olunmuştur.

Yine Sovyetler Birliği'nin Yüksek Şûra Prezidyumu tarafından kabul edilen bir de kararname vardır ki, o da, 5 Eylül 1967 tarihli Kararnamedir. Kararnamenin bütününden çıkarılan aşağıdaki sonuçlar, taşıdıkları anlam bakımından oldukça manidardır:

1. Kırım Türkleri'nin bir kısmı Nazilerle işbirliği yapmıştır, tamamen yapmamıştır.

2. Kırım Türkleri'nin bir kısmının Nazilerle işbirliği yapma suçu, haksız yere bütün Kırım Türkleri'ni içine almıştır.

3. Nazilerle işbirliği yapma suçunun cezası çocuklara ve 1944'ten sonra doğan gençlere de bugüne kadar çektirilmiştir.

4. Özbekistan ve diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nde yerleşen Kırım Türkleri, Sovyet vatandaşlarının mazhar oldukları her türlü sosyal ve siyasî haklardan bugüne kadar faydalanamamışlardır. Yani bu tarihe kadar Kırım Türkleri, Sovyetler Birliği'nin II. sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir.

5. Kırım Türkleri'nden olan Sovyet vatandaşları v aileleri, diğer Sovyet vatandaşları gibi, iş ve pasaport rejimleri hususlarında yürürlükte olan kanunlar gereğince Sovyetler Birliği'nin bütün bölgelerinde çalışma ve yerleşme haklarından 24 yıldan beri faydalanamamaktadırlar. Yani bir sürgün hayatı yaşamaktadırlar.

Kararnameden çıkan sonuç böyle, kararnamenin kabul ve doğruladığı facia nedir. Facia, ırk, kültür ve din bakımından Rus milletinden ayrı bir millet olan Kırım Türkleri'nin tamamen yokedilmek maksadıyla yurtlarından topyekûn sürülmesi, medenî, siyasî ve insan haklarından mahrum edilmesi, dağılıp kaybolmalarını temin edecek tedbirler alınmış olmasıdır. Buna insanlık tarihinde ve hukuk dilinde "Génocide" (Topyekûn İmha-Soykırım) denilmektedir. Kararname, 1944 yılında ve hâlâ tatbik edilmekte olan génocide'i itiraf etmiş bulunmaktadır.

Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin ikinci baskısı génocide'i: "dejenere olmuş emperyalizmin bir sonucudur" diye tarif eder. O hâlde Sovyet yöneticileri, emperyalist bir siyaset peşinde olduklarını kendi ağızları ile itiraf etmişler ve hareketleri ile de bunu doğrulamışlardır.

Kırım Türkleri'nin üzerinde devam eden "génocide" işleminin durdurulması, ancak onların yurtlarına dönüşü ile mümkün olacaktır. Bu konuda Sovyet görüşünü ihtiva eden "Sovyet Weekly" dergisinde şöyle deniliyor:

"Kırım Türkleri'nin geri dönmelerini güçleştiren faktörlerin başında, bugün Kırım'da başka milletlerin insanlarının oluşları gelmektedir. Ruslar, Kırım Türkleri'ni Orta Asya'ya sürdükten sonra, Kırım'a Sovyetler Birliği'nin başka bölgelerinden getirdikleri insanları yerleştirmişler ve böylece Kırım'ı sovyetleştirmeye çalışmışlardır. Bu bakımdan artık Kırım'da Türkler'in yaşayabileckleri yer kalmamıştır. Ruslar'ın yeni bir göç hareketi başlatmaları ise bahis konusu değildir."

Yine aynı konuda Münih'te, Hürriyet Radyosu'nda, 15.9.1957 tarihinde bir mülâkat yapılmıştır. Mülâkata katılanlar; radyodan bir Rus olan Y. İ. Granov ile Kırım Türkleri'nin Avrupa'daki temsilcisi Dr. Edige Kırımal'dır. Granov diyor ki:

"Sizce Kırım Muhtar Cumhuriyeti'nin ihya edilerek vatandaşlarınızın Kırım'a yerleştirilmesi gerekmektedir. Fakat yirmi yıl evvel Kırım'a cebren getirilerek yerleştirilen ahalinin durumu ne olacak?"

Sayın Kırımal ise bu konuda verilebilecek en iyi cevabı veriyor:

"Bu sorunuzu etraflıca cevaplandırmam gerekmektedir. İfade etitğiniz görüş maalesef yalnız Kırım'da yeni iskân edilmiş Ruslar'ın hayatları ve çıkarlarını gözönüne aldığından dolayı, Kırım Türkleri için kabul edilemez.

Biz ise her iki tarafın, hayat ve menfaatını özellikle başta Kırım'ın yerli halkı olan Kırım Türkleri'nin millî menfaatlerini tatmin edebilecek çıkar yolun bulunması gerektiğine inanmaktayız.

Bizler, Kırım'ın yeni Rus sakinlerinin neler düşündüklerini bilmiyoruz. Belki bunlar da babalarının topraklarına dönmek istiyorlardır.

Bizler, dışarıda bulunan Kırım Türkleri, Rusya'da sürgündeki kardeşlerimizin Kırım'a dönmek arzusunda bulunduklarını biliyoruz.

Bilhassa sahil ve dağlık kısmından sürülen Kırım Türkleri'nin, yalnız 13. asırda Kırım'da yerleşmiş Moğol-Tatarları'ndan değil de Kırım'ın tarihi boyunca Kırım'da yerleşerek yaşamış olan Tatarlar, Kimmerler ve İskitler'in ve sonra Peçenek ve Kıpçaklar'ın TÜRK neslinden oldukları unutulmamalıdır.

Bunlar milâttan 13 asır önce tarihçi Heredot'un eserinde adı geçen Kırım'ın eski sakinlerinin torunlarıdır.

Binaenaleyh, Kırım'ın yeni sakinlerinin yirmi yıllık geçmişleri, Kırım Türkleri'nin yirmi altı asırlık geçmişi ile mukayese edilemez.

Nihayet Kırım Türkleri'nin bugüne kadar olduğu gibi, Kırım'ın dışında kalmalarının ve Kırım'ın bugünkü durumunun âdil bir durum olarak görülmesi, Stalin tarafından Kırım Türkleri'ne yapılmış olan haksızlık ve cinayetin kabulünden başka bir şey değildir.

Bu sebeple Kırım Türkleri'nin Kırım'a dönmeleri bizim için tabiî ve hayathi ehemmiyeti haiz ve münakaşa götürmez bir hakikattir."

Ömer Bayoğlu'nun yargılanmasında dinlenen tanıklardan bir kolhoz başmühendisinin; "bugün Kırım'da işgücüne ihtiyaç" olduğunu söylemesi; iki Ukraynalı bilgin; Taras Franko ile Maria Lisenko'nun Sovyet Yüksek Şûrası'na yaptıkları teklif ve bunun gibi birçok deliller Kırım'ın, Kırım Türkleri için dönülmesi hiç de imkânsız olmayan bir yer olduğu gerçeğini doğrulamaktadır.

Kırım Türkleri'ni yurduna iade etmek istemeyen zihniyete ve güce sahip Moskova yöneticileri, sadece yukarıda adı geçen milletlerarası sözleşmelere ve kendi Anayasasına değil, aynı zamanda Marksizm ve Leninizme de karşı gelmiş olmaktadırlar. Sadece yurduna dönerek millî varlığını muhafaza edebilmek ülküsü ve çabasında olan Kırım Türkleri ile dolaylı ilgili olarak bir Sovyet bilim adamı olan L. Noviçenko, Tiraspol'de yapılan kofneransta şöyle diyordu:

"Kendi milletini, dilini, tarihini, mânevî kültür zenginliklerini sevmenin, komünist kuruluşu ve gelecekte tek enternasyonal kültür yaratma meselelerine engel teşkil ettiğini, ancak Marksizm-Leninizm hazinesinde milliyet meselesi hakkındaki ideleri kavrayamamış insanlar iddia edebilirler."

Hatta şunu da unutmamak gerektir ki, Stalin'i kötüleyerek sistemi kurtarmaya çalışan Moskova yöneticileri arasında Kosigin de bulunmaktadır. Bugün Stalin'e tekrar itibarını iade etme çabası, liberalizm yerine Stalinizm ilkelerine dönme hareketleri, Sovyet idare mekanizmasında tam bir siyasî buhranın varolduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır.

1944'te Rusya Federasyonu (RSFSR) Başbakanı ve aynı zamanda Sovyetler Birliği Başbakan Yardımcısı, 1946'da ise Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro yedek üyesi gibi sorumlu devlet ve parti makamlarını işgal eden Kosigin, Stalin'in bugün hayatta kalmış ve iktidarda bulunan az sayıdaki en yakın yardımcılarından biri olmak hasebiyle, Kırım ve Kafkasya halklarına uygulanmış "génocide" cinayeti için dünya kamuoyu karşısında mânevî bir sorumluluk taşımaktadır. Kaderin bir cilvesi olmak üzere aynı Kosigin, Paris'te, Sovyetler Birliği'nde horgörülen halkların yokluğu ve tüm olarak bütün milletlerin eşitliği iddiasında bulunmuştur. Bu iddianın isyan ettirici haksızlığını bu araştırmanın sözkonusu mahiyeti ispatlamaya yeterlidir.

O halde Sovyet yetkililerini ihtilâfta bu kadar inat etmelerine mecbur eden sebep nedir. Tek cevap: Kırım Türkleri'nin bu kadar bağlı kaldığı Muhtar Sovyet Cumhuriyeti kurmak istedikleri Kırım'ı Ruslar'ın stratejik bir bölge olarak kabul etmeleridir. Kırım'ın 1970'teki nüfusu 1.800.000'dir. Yarım milyonu biraz geçen sayılarıyla Kırım Türkleri bu durumda azınlıkta kalacaklardır. Buna rağmen Moskova'nın hiçbir aksiyon grubuna ve bilhassa milliyetçi aksiyon grubu olarak kendilerini gösteren Kırım Türkleri'ne böyle bir hakkı vermesi biraz zor gelecektir.

1964 Nisan ayında milliyetçi meseleler üzerine yapılan bir konferansta yabancı gazetecilere verilen raporda, SSCB Milletler Yüksek Şhurası Başkanı Y. İ. Paleckis, tamamen yalan dolu konuşmasında; Kırım Türkleri'ne Kırım'a dönme imkânının verilidğini fakat çok az Kırım Türkü döndüğü için Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmamasında kendisini haklı çıkarmıştır.

Şurası da unutulmamalıdır ki, Kırım Türkleri gibi bir azınlığa verilecek millî muhtariyet kurma hakkı, asla son olmayacak, diğer azınlıklar tarafından istenecek hakların ise sonu gelmeyecektir. Sovyet Rusya gibi sosyal hak ve hukukun geçerli olmadığı bir ülkede, haklar talep edilir ve alınırsa; zaten dejenere olmuş komünizmden eser kalmayacak, sistem değişecek ve esaret, dolayısıyla Rusya adında bir ülke kalmayacaktır. Ancak Sovyet yöneticileri, Eylül 1967 tarihli kararnameyi yayınlamakla kapalı hak v hukuk kapısının kilidini kırmışlardır. Artık çok olan bu kapıdan KIRIM MUHTAR CUMHURİYETİ görülmekte, fakat kısa da olsa biraz zaman gerekmektedir.

Bugün Sovyetler Birliği sınırları içinde hemen her tarafta Kırım türkleri yaşamaktadır. Hemen her yerde Kırımlı bilim adamlarına, profesörlerine, mühendis ve sporcularına rastlamak mümkündür. Rusya'nın elit sınıfına mensup olmalarına, iyi bir hayat yaşamalarına rağmen, millî gelenekleriyle gururlanan Kırım Türkleri gene de mutlu değildirler. Vatandaşlarına yapılan zulüm yüzünden içleri kan ağlamaktadır. Bu yüzden Sovyet hükümetinden ve idare sisteminden nefret eden Kırım-Türk bilim adamları ve aydınları anavatanlarına dönmelerini sağlama uğraşına liderlik etmektedirler.

Ruslar millet olarak yıldönümlerini kutlamaya pek meraklıdırlar. Sovyet yöneticileri için yıldönümleri bir gurur ve propaganda vesilesidir. Fakat buna rağmen, 18 Ekim 1973 tarihinde Otonom Kırım Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin 51. yıldönümü kutlanmamıştır. Çünkü böyle bir cumhuriyet mevcut değildir. Sovyet yöneticilerinin Stalin'in hatası yüzünden de olsa Kırım Türkleri'ne tazminat vermeyi kabul edeceklerini düşünmek hiç şüphesiz ki büyük bir safdillik olur. Fakat Sovyet yöneticilerinin bu şekilde düşünmeleri onlara fazla bir şey kaybettirmez. Kırım Türkleri'ne anavatanlarına yerleşme hakkının verilmesi, 56 yıldır iktidarda bulunan bir hükümete kuvvetinden hiçbir şey kaybettirmeyeceği gibi, rusya'da 29 yıldır devam edegelen trajediyi ve huzursuzluğu sona erdirecektir. 18 Ekim 1974 tarihinde Kırım Türkleri'ne anavatanlarına yerleşme hakkının verilmesi, Rus liderleri için çok ucuza kazanılmış bir yıldönümü olabilirdi.

Sovyetler Birliği gazeteleri ve siyasî sözcüleri, Sovyet halklarının kardeşlik ve dostluğundan bahsederken, diğer yandan kendilerini İslâm-Arap Dünyası'nın hâmisi olarak görmektedirler. Halbuki, sadece Kırım Türkleri'nin bugünkü durumu, Sovyetler'in samimiyetsizliğini yüzlerine vuran canlı bir delildir.

Bugün, Sovyetler Birliği'nde isteklerini gerçekleştirebilen tek azınlık Yahudilerdir. Yahudilerin Batıdaki kuvvetli teşkilâtları, bu başarılarının en önemli âmilidir. Buna karşılık Kırım Türkleri de yalnız sayılmazlar. Onların da Batıda teşkilâtları vardır. Kırım Türkleri'nin yurda dönüş davasında mücadelesini sürdüren sayın Müstecip ÜLKÜSAL, Kırım Türkleri ile ilgili aktüel haberleri, siyasî gerçekleri ve düşüncelerini İstanbul'da çıkan "EMEL" dergisinde açıklamaktadır.

KIRIM MİLLÎ MERKEZİ'nin Avrupa'daki ve Paris Blokundaki yetkili temsilcisi sayın Dr. Edige Kırımal'dır. Sayın Kırımal, daha düne kadar Münih'te yayınlanmakta olan "DERGİ"nin Mesul Müdürü olarak bulunuyor ve yazdığı kitap ve makalelerle Sovyetler Birliği'nde yaşama kavgası veren Kırım Türkleri'nin sesini Hür Dünyaya duyuruyordu. Ancak bugün, çeşitli siyasî sebeplerle Batı Almanya'da "Sovyetler Birliği'nin Öğrenme Enstitüsü"nün kapatılması, bu değerli fikir ve ilim adamını yayın faaliyetlerine bir müddet ara vermek zorunda bırakmıştır.

Kırım Türkleri'nin anayurtlarına dönerek mutlak bir yokolmaktan kurtulmaları, biraz da biz Türkiyeli Türkler'in, başta Kırım Türkleri olmak üzere, bütün Sovyet esiri Türkler'in hakkını aramakla, kuvvetli şuurlu bir birleşme ve teşkilâtlanma ile mümkün olacaktır.

Kırım İstiklâl davasının büyük lideri merhum Cafer S. Kırımer şöyle diyordu: "Kırım'ı kana boğabilirler. Fakat bütün bunlar, Kırımlılar'ın istiklâl imanlarını yıkmaya değil, kuvvetlendirmeye yarayacaktır Tarihin ergeç yazacağı şey: MÜSTAKİL VE MESUT KIRIM'dır."

II. BÖLÜM:

KIRIM YAZILARI

"TERCÜMAN"IN 115. YIL JÜBİLESİ ve 10. YIL JÜBİLE BELGESİ

10 Nisan 1883 - 10 Nisan 1998.. New York'dan Doğu Türkistan'a, Sibirya'dan Mısır'a kadar uzanan son derecede geniş bir coğrafyada, tam 33 yıl boyunca kamuoyu oluşturan; Türk Dünyasında eğitim seferberliği başlatarak, kadın-erkek eşitliğinin ve çağdaşlaşmanın öncülüğünü yapan; yayın politikasını Türklük bilinci temeline oturtan ve tüm bunları Çarlık Rusyası'nın baskıcı-sansürcü yönetimi altında gerçekleştiren **"TERCÜMAN"** gazetesinin 115. Yıl Jübilesi!...

Gaspıralı İsmail Bey, yüzyıllardır Rus esareti altında yaşayan Türk azınlığının sesi olacak, haklarını dünyaya duyuracak bir gazete çıkarabilmek için ilk girişimlerine 1879'da başlamıştı. Sonuçta, 1883 yılına gelindiğinde, Rus makamları, yarısı Türkçe, yarısı Rusça olmak koşuluyla böyle bir gazetenin yayınına izin vermişti. Gasparalı, **"Tercüman"ın** ilk sayısını 10 Nisan'da yayınlarken, başyazıda bu tarihin son derecede anlamlı olduğunu ifade ediyordu. Zira, Kırım, Rus orduları tarafından 10 Nisan 1783'de işgal edilmişti. O gün, onbinlerce Kırım Türkü, General Potemkin'in komutasındaki Rus askerlerince öldürülmüştü. O gün, esaret dönemi başlamıştı. İşte o karanlık günün tam 100 yıl sonrasında, Gaspıralı, **"Tercüman"** ile aydınlık bir sayfa açıldığının müjdesini veriyordu...

"Tercüman"ın kısa sürede geçirdiği gelişim aşamaları ve hizmetleri, hiç şüphesiz ayrı bir araştırma konusu. **Ancak, ilk sayıdan itibaren 10 yıl geçtikten sonra, Gaspıralı, Rus hükûmetinin baskıcı uygulamalarına karşı ortak bir strateji belirlemek, en azından**

görüş alışverişinde bulunmak, dayanışma ruhunun ve Türklük bilincinin hayata geçirilmesine imkân sağlamak üzere Türk azınlığın temayüz etmiş isimlerini biraraya getirmeyi düşünmüştü. Ancak, yürürlükteki mevzuat ve uygulamalar uyarınca, değil bir kongrenin, en masum amaçlı bir "genel" toplantının yapılması bile sözkonusu değildi. Gaspıralı İsmail Bey, bu engeli aşabilmek için hiç kimsenin aklına bile gelmeyen bir yola başvurmuştu: "Tercüman"ın 10. Yıl Jübilesini yapmak!...

Gaspıralı'nın plânı son derece pratikti: Bu masum kutlamaya gazetenin okuyucuları davet edilecekti. Ancak, önceden belirlenmiş isimlere davetiyeler gönderilecekti. Evli olanlar, eşleri ile birlikte davetliydi. Zira, çarşaf ve ferace altına, sımsıkı perdeli evlerin içine hapsedilmiş Türk kadınını uyandırmak, onları eğiterek toplumsal, kültürel ve de politik hayata çekebilmek için öncü kadınlara ihtiyaç vardı. Bu öncü kadınların, yerel liderlerin eşleri arasından çıkma olasılığı şüphesiz yüksekti. Jübileye, Bahçesaray'daki yüksek dereceli Rus görevlileri (emniyet müdürü ve polis memurları, hâkim ve savcı, jandarma kumandanı v.s) de çağrılıydı. Böylece, Rus gizli servisi "Ohranka"nın şüphelenmesi sözkonusu olmayacaktı. Misafirler iki grup hâlinde ağırlanacaktı: Rus davetliler ve isteyen mirzalar masalı sandalyeli alafranga bölüme, isteyenlerse minderli-sedirli alaturka bölüme. Kırım'ın en ünlü müzisyenlerinin de sanatlarını icra ettiği bu yemekli şölende, tüm davetlilerin birbirleriyle tanışıp kaynaşmaları amaçlanmıştı. Nitekim de öyle olmuştu. Davetlilerin eşleri ise, ayrı bir bölümde, Gaspıralı İsmail Bey'in eşi Zühre Hanım tarafından aynı ölçüde ağırlanıyordu. Esas jübile, şölenin bitiminden sonra başlıyordu. Gec yarısı tüm davetliler evlerine çekildikten sonra, Gaspıralı İsmail Bey ve eşi Zühre Hanım, Kırım dışından gelen davetliler için önceden tahsis olunmuş mekânlarda, yüzyüze görüşme yöntemiyle -ta ki Kırım'dan ayrılacakları saate kadar- gerekli mesajları veriyorlardı.

Aynı senaryo, "Tercüman"ın 20. yılında da uygulanmıştı. Ancak, Zühre Hanım'ın hastalığı ve vefatı nedeniyle, jübile 4 Mayıs tarihine (1903) ertelenmişti. Bu defa, Kırım dışından yüzlerce davetlinin

yanısıra Kırım'dan gelenlerle binlerce kişinin yer aldığı muhteşem bir organizasyon gerçekleştirilmişti. Gelemeyenlerin kutlama ve özür telgraf ve mektupları yüzlerle ifade olunmaktaydı; Rusya'nın hemen her tarafından yüzlerce değerli hediye gelmişti. Bu defa öncü kadınlara evsahipliği görevini, Gaspıralı İsmail Bey'in büyük kızı Şefika Hanım üstlenmişti. Jübile, adeta milli bir bayrama dönüşmüştü. Bu iki jübilenin ne ölçüde amaca hizmet ettiği, 1905 İhtilâli ile daha da iyi anlaşılmıştı: İhtilâlle gelen geçici ve göreceli özgürlük ortamında, ikisi illegal olmak üzere tam 3 Kongre gerçekleştirilmiş; yüze yakın gazete ve dergiyle milli basın vücuda getirilmiş; eğitimde ve örgütleşmede patlama ölçüsünde gelişmeler kaydedilmişti. Hatta, pekçok Batı ülkesinden de önce, Rusya'da bir Türk Kadın Hareketi başlamıştı. Ancak 1907 yılından itibaren baskıların giderek yoğunlaşması sonucunda, "Tercüman" gazetesi de kapatılan gazeteler arasına dahil olmuştu. Bu defa Gaspıralı İsmail Bey, gazetesinin 25. Yıl Jübilesini, gerçekten olağanüstü bir davetli katılımıyla 2 Mayıs 1908'de gerçekleştirmişti. Bu organizasyonunun boyutları dikkate alındığında, artık örtülü bir kutlama ya da salt illi bir bayram olarak nitelendirmeye imkân yoktu: Rus Hükûmetine düzeyli bir başkaldırı, gövdegösterisi olarak sergilenen açık bir uyarıydı. Bu jübileden de sonuç alınmış ve "Tercüman"ın açılmasına izin çıkmıştı. Gaspıralı İsmail Bey'in sağlık sorunları nedeniyle de, 1913 yılına tekabül etmesi gereken 30. Yıl Jübilesi yapılamamıştı. Gaspıralı'nın vefatından sonra (11 Eylül 1914), O'na saygı amacıyla, "Tercüman"ı8 50. Yıldönümüne rastlayan 1933 yılında, Varşova, Berlin ve Köstence'de çeşitli etkinlikler yapıldığı biliniyor. Ama maalesef gerisi yok. Ta ki, 17 Mayıs 1997'de Konuyla gerçekleştirilen **"Gaspıralı İsmail Bey ve Türk Dünyası"** Sempozyumuna kadar. İşte bizler de, hem bu büyük Türklük önderine saygı, hem de tarihe katkı amacıyla, hiçbir yerde yayınlanmamış bir belgeyi, aşağıda yayınlıyoruz. Tercüman jübilelerinin 20. ve 25. yıllara ait olanları ile ilgili farklı kaynaklardan bilgi edinmek mümkünse de 10. Yıl Jübilesi hakkında mevcut en küçük bir bilgi bulunmamaktaydı. İşte, 15 Nisan 1893 tarihli Tercüman gazetesinin yarısı Türkçe yarısı Rusça

özel ekini -ilk defa ve orjinal diliyle- aynen veriyoruz. Ama önce Türkiye'deki Kırım Derneklerinin yönetici ve aktif üyelerine tarihi bir çağrıda bulunuyoruz:

1. Mustafa Kemal Atatürk, nasıl ki eserleri ve ilkeleri ile sadece Türkiye Türklerine değil, tüm Türk Dünyasına bir model oluşturmuşsa, Gaspıralı İsmail Bey de sadece Kırım Türkleri'ne değil, Rus esiri Türkler başta olmak üzere tüm Türk Dünyası'nı benzer ölçüde model oluşturmuştur. Bu iki lideri aynı noktada buluşturan ve yücelten gerçek, onların akla, mantığa, bilime ve çağdaşlığa dayanan yolda olmaları ile açıklanabilir.

2. Gaspıralı İsmail Bey, her ne kadar tüm Dünya Türklüğüne malolmuşsa da, yurt olarak özde Kırımlıdır. GEçmiş hizmetlerini sahiplenmek, O'nu hatırlamak, ilkelerine sahip çıkmak onur ve görevi herkesten önce Kırım Türkleri'ne aittir.

3. 10 Nisan 1998 Cuma günü, "Tercüman"ın 115. Kuruluş Yıldönümüdür.

4. Bu tarihi günü lâyıkıyla anmak, önce Türkiye'de yaşayan Kırım Türkleri'ne düşmektedir. Çünkü, Türkiye'deki Kırım Derneklerinin ve de kişisel olarak aydın Kırımlı Türklerin gücü, Kırım'da günlük yaşamını idame ettirmekten âciz durumda bulunan soydaşlarına göre kıyas kabul etmeyecek ölçüde ileridedir.

5. "Kırım Dergisi" ya da gönüllü bir derneğin öncülüğünde mutlaka bir kutlama programı yapılmalıdır. Bu programa, mümkün olduğu kadar çok derneğin katkısı sağlanmalıdır. Önce, Gaspıralı İsmail Bey'in mübarek ruhuna bağışlanacak bir mevlid-i şerif ve arkasından yarım gün sürecek bir sempozyum. Ama bu sempozyumda mutlaka Kırım'dan en az bir gazetecinin konuşmacı olarak yeralması temin edilmelidir. Arkasından da Gaspıralı'nın yaptığı gibi, katılanların tanışıp kaynaşmasını mümkün kılacak bir şölen düzenlenmelidir. Ve bu özel günün anısına konuşmalar ve şölen, fotoğrafları ile birlikte bir kitapçık hâlinde yayınlanarak gelecek nesillere intikali sağlanmalıdır. Bu kutlamada asıl önemli olanın, dernek yöneticilerinin ve aktif üyelerinin katılımının

sağlanması olduğu gözününde tutulmalıdır. Güçlü birlikteliğe en fazla ihtiyaç duyulan bir dönemde, dernek ayrılıklarına ve kişisel ayrılıklara son verilmesi için bu 115. Yıl Jübilesi'nin bir başlangıç olacağına inanıyoruz.

6. Önümüzde, üç önemli tarih daha bulunmaktadır: 8 Mart 2001, Gaspıralı İsmail Bey'in doğumunun 150. Yıldönümüdür. 10 Nisan 1003, Tercüman Gazetesi'nin 120. Yıldönümüdür. 11 Eylül 2004 ise, Gaspıralı'yı kaybedişimizin 90. Yıldönümü'dür. Geçmişine sahip çıkmayan; geçmişin tecrübelerinden yararlanmayan ve evrensel değerlerle sonsuza kadar yol gösterecek olan liderlerini anmayan toplumların geleceğe ümitle bakmaya hakları bulunmamaktadır. Yukarıdaki tarihler, uluslararası düzeyde katılımlarla anılacak tarihlerdir. Ama her şeyden önce Gaspıralı'yı kendimizin tanıması gerekmektedir. İşte, 10 Nisan 1998 tarihli program, önemli bir fırsat ve deneyimin kapısını aralayacaktır.

7. Ve de en önemlisi, tıpkı Gaspıralı İsmail Bey'in istediği gibi, jübilenin hangi şehirde düzenlenmesine karar verilirse verilsin, dernek yönetici ve aktif üyelerinin mutlaka eşleri y.a da mümkünse yetişkin kız çocukları ile gelmeleri tercih edilmelidir. Gaspıralı'nın deyimiyle, bu milletin yarısı kadınlardan oluşmaktadır. Onlarsız yapılacak siyaset de, kültürel çalışma da yarım olacaktır. Rus esareti altında, gerici kesimin Rus polisi ile işbirliğine rağmen Türk kadınları bu işi başarmışlardı. Özgür ve bağımsız Türkiye'de, kadınların katılımının -hem de eşit ölçüde- sağlanamaması düşünülemez bile.

APRİL 10 1883 SENE - 1893 ON SENELİK YEVM-İ DUA

Bir nice soğuk ve yağmurlu günlerden son April 10 şenbe (Cumartesi) günü Cenab-ı Hak açık yaz havası ihsan buyurduğundan mezkûr gün vaki olmuş meclis ve dua gayet güzel suretde eda olundu. Mürettib efendilerin himmeti ile Basmahanenin kapusu ve içi ve maşinası yeşil nebat ile ziynetlenüb büyük bölme milli usulde tüşlemiş idi.

Öğleden evvel Rum Kilisesinde Pop Hristafor cenabları dua ederek tab usulünü icat etmiş Nemse (Alman) kavmine mensup İvan "Gutenberg"i ve Rusya'da en ibtida mürettib olmuş "Dyak Fiyodor"i "Tercüman" gazetesinin neşrine imtiyaz bermiş müteveffa Dahiliye Nazırı "Graf Dimitri Tolstoy" cenaplarını yâd edüb idaremize haber kıldı. Ziyade memnun olduk.

Öğleden bir saat sonra müslüman halkları ve misafiran cemi olub muharrire tebrikte bulundular. Şehirde mevcut beş adet mekteb-i cedid sabiyanı, muallimleri ile beraber azbari doldurub cemiyete ayruca bir letafet berdiler. Yüz miktarı tablacı, zurnacı, kemaneci, dareci vesair milli musikacı ustadlar dahi muharriri tebrike cem olub nimet ile ibraz hoşnudi edeceklerini beyan itdiler. Bu halde azbar ortasında sofra kurulub "mürettib efendilere" ziyafet ile meclise mübaşeret olundu. Muharrir İsmail Bey bunlara kendi eliyle limonat ve şerbet kadehleri berüb hizmetlerinden ötürü biraz-ı memnuniyet itdi. Cevaben Başmürettib Ali Efendi, mahsus yazdığı nâmesini kıraet itdikten son muharrire takdim itdi. Badehu basmahanede cemi olmuş ulema-i kiram ve mirzayan-i muteberan vesaire hatmi kelâma mübaşeret idüb muharririn atası merhum Mustafa Aga ve hami-i "Tercüman" bulunmuş merhum Kırım Müftüsü Knez Hacı Ali Bey Hunkalof, merhum Orenburg Müftüsü Hacı Selim Giray Mirza Tevkilef ve merhum müsannif ve edib Kazan müderrisi Şehabeddinil Mercani ruhlarına yedi Kur'an hatmolundu.

Bundan son şevketlû padişahımız, imparatorumuz ve cümle hanedan-ı âlisi ve Rusya Devletinin ikbali içün ayruca dua ve sena idülüb âhirisi İsmail Bey şerefine ve 10 sene yâdigarına mahsus eserler te'lif ve tertib idenlerin ve Ataullah Beyazıdof, Feyzhanof, Molla Kurbanali Bikolof, Kayyum Nasırof, müreddis Alimcan Barudi, Z. Fahreddinov, Muhammed Zâkir Bigiyev, Şerafettin Ormancıyef vesairler gibi te'lif ve neşr ile maarif ve edebiyat-ı milliyeye hizmet idenlerin ve İsmail Bey'e hediye ve muavenet akçaları irshal idenlerin ömür ve ikballeri için ihlâslı dualar idülüb hayrı hah ile hoş ve güzel adları meclisde yad olundu.

Badeddua mükerremetlû müderris elhac Habibullah Efendi ayağa turub tesirli ve ibretli nutku mahsus ile "okuyub yazmak"da olan fedaili maarif ve gazetaya olan zaruret ve ihtiyacı beyan ve tefhim iderek çok gözlere yaş getürdü. Efendi-i maarifperverden son maarifperveran şehir ehlinden vesair vilayetlerden gelmiş nâmeler huzuru meclisde kıraet olunub hezar aferinler ve tahsinler idildi.

İşbu gün şerefine kadirşinasne yollanmış hediyeleri ve takdimleri görmek meclisi âli tarafından arzu edildiğinden cümlesi ortaya koyulub hürmetlû sahibleri kemal-i şâdi ve mesruriyet ile yad olundular. İşbu hediyeler yalnız "Tercüman" idaresine değil, belki bütün "Bahçesaray"a her taraftan gösterilen muhabbet ve iltifat bikıymettir.

ON SENE ŞEREFİNE TE'LİFVE TAKDİM OLUNAN ÂSÂR DEFTERLERİ

"Kadın Eli" hikâye. Penza vilayeti Çembar şehri sakinelerinden Hatice Hanım Akciğit kızı eseridir.

"Akidetü Ehlül Hak" Sibirya'da Tara şehri sakinelerinden Bibi Hanife Hanım Molla İsmetullah kızının eseridir.

"Mukaddeme-i İlmi Sıhhat" Bendi mahsus. Taşkend sakinelerinden Emine Hanım zevcetül Batırşin eseridir.

"Teftişçi" Rusçadan terceme komedya, mütercim şehr-i Bakhu civan hocalarından Meriman Bey Nerimanov cenabları.

"Kazıye-i Gunce Hanım" Milli dram. Şehr-i Bakû civan hocalarından Mecit Bey Ganiyev cenablarının eseridir"İlm-i hal" Sehr-i Bahçesaray Birinci Mekteb-i Cedid hocası Mahmut Efendi eseridir.

"Fen Mesahatül Arz" Kazan üyezdi Solabaş kariyesi sakinlerinden Hasan Ata Efendi Molla Muhammed oğlunun eseridir.

"Cedid Usulü Elifba" Şehr-i Ufa civan hocalarından Muhammed Zakir Efendi İşmuhammedof eseridir.

"Lehçe-İ Azerbaycan" Nev usul elifba, eser Karabağlı Sefer Ali Bey Velibkof.

"Evlenmek" Rusçadan terceme komedya. Mütercim, Simbir vilayeti sakinlerinden Muhammed Akçurin.

"Mecmua-i Mesail-i Hesabiye" Şehr-i Bahçesaray civan hocalarından Rüstem Bey Ahundof ile İsmail Efendi Numanof eseridir.

"Layiha-i Âcizane" Kazan üyezdi Şiyiz Kenar kariyesi imamı Semiullah Efendi Süleymanof eseridir.

"Muhtasar Tarih-i Dağıstan" Dağıstan vilayeti merkez kariyelerinden olan Kasımkend sakinlerinden Hasan Efendi Elkadari eseridir.

"Hatırda Bulunsun" İntihab olunmuş milli darb-ı emsal mecmuasıdır. Şehr-i Yalta ve Dereköy imamı Süleyman Sırrı Efendinin eseridir.

TAKDİM OLUNAN HEDİYELER:

Kırım'ın civan mirzalarından kıymet divit.

Bağçesaray İsmail Numanof ve Rüstem Bey Ahundof'dan mahsus yasalmış gümüş kalem.

Bakûlu Mecit Bey Ganiyev'den altun kızıl yalduz gümüş kalem.

Bahçesaray Polisası Başı İvanko cenablarından altun yıldız ağır gümüş kalem.

Bahçesaraylı muallim Mahmud Efendiden, muallim İbrahim Efendiden, Bekir Efendi Murtazaoğlu'ndan, Seyit Abdullah Efendiden, Abdullah Arifoğlu'ndan gayet güzel albüm defteri.

Yalta Ali Mirza Bulgakof cenablarından kıymet padnos ve savut.

Çin dahilinde bulunan Çuvaçik şehrinde sâkin Muzafferof cenablarından imal-ı Çin'i antika bir gözlük.

Bahçesaray Galuvası Mustafa Mirzadan Mizanül Heva ve Mizanül Harareti aletleri.

Şehir idaresinde ve polisada hizmet eden memurlardan büyük kıt'a Kafkas kilimi palas.

Şehir Tabibi cenabı Rakofçik'den tütün ve sigara savoti.

Şehir Yekaterinburg'dan Kemaleddin Keşfeddin Zeyneddin Aga Foruflar cenablarından gayet kıymet ve gayet büyük tabii billurdan mühür.

Şehir Bakû'da sâkin gureba müslüman civanlardan albüm defteri.

Ressam Knez Kof "Tercüman" şerefine İslâmdan bir-iki hevesliye resim usulü ve taş kazma hünerini bilâbedel göstereceğini vaad etti.

Mezkûr hediyeler arasında refika-i muharrir Zühre Hanıma Sivastopol'da sâkin teb'a-i devlet-i Osmaniye'den bazı kesandan altun iğne (broşka), Bahçesaraylı Hacı Mustafa Efendiden sırma püskül; Çuvaçek Muzafferof'dan bazı Çin savutları ve sun'i Çin çiçekleri; Goluva Mustafa Mirzadan musikalı saat, bazirgân Gaffar Efendiden bütün takım çay eşyası fagfuri.

Bunlardan maada cenabı müderrisül hac Habibullah Efendiye muhtelif yerlerden gelmiş ve Basmahane ikmaline iane idilmiş akçeler bir büyük kab içine koyulub "İane-i Milliye" suretde hediyelere koşulmuş idi. Mikdar-ı iane 1000 ruble idi. Ahali-i beldeden hayli adamlar çay, şeker, kahve, konfet, şekerleme, kuzu vesaire ihdası ile tebrikte bulundular.

Cümle hediyeleri gözden geçürdükten son meclis-i âlâ duaya kol ketürüb tekrar cümle hamiyyet mendânın semer ve ikbalini temenni kıldılar. Her taraftan "Tercüman"ın 10 senelik devamına gösterilen dikkat meclisi mesrur itdiği zahir idi. Bu esnada ikinci bölmede bulunan muharrir İsmail Bey'i davet edüb umum meclis ibraz-ı tebrikde bulundu. Müteşekkir ve mesrur olan muharrir, meclise hitaben didi: "- Cümlenizden Cenab-ı Hüda razı olsun; bu günde bu mahalde bulub böyle edebi bir cemiyet suretinde bulunduğunuz ile bahtiyarım. Cüz'i ve az ise de bir iki hidmet itdiğim sizlere ve uzaklarda çitlerde bulunan ihvana malûm olduğu anlaşıldı... Bu gün ziyade kuvvet kesb itdim; daha cidamlı ve ötkünce dil ve kalem istimaline cesaret birdiniz. Şöyle ki, hiç kaytmamak şartıyle maarif ve fevaid-i umumi yolunda bulunacağımı vaat iderim... Herkes de bu muradıma ya yoldaş ya muavin olur ümidindeyim... Herkes ki dinine ve insaniyete muhiptir; ilim ve hüner ile helal-i

kesbe ragıptır, muamelede âdil, herhalde haksevendir - bu dünyada muhterem, bâkide selâmettir. Böyle bilmeli. Tekrar cümlenize teşekkür iderim."

Basmahanede üç sofra kurulub büyük ufak otuz sofra adama aş berülüb dualar olundu. Halklar sofraya oturdukları halde yüz kadar milli musikacılar 10 adet tabıl(?) ile na'mata ibtidar kılub cemiyete daha ziyade revnak ve zevk birdiler.

İdarehane bölmesinde handan ve beyler ve Rus misafiranı cemi olmuş olduklarından bunlara alafranga sofra koyulub aştan burun çeşid zakuska takdim olundu. Müslümanlar ve mektep şakirdleri aştan turdıktan son hayli halklar azbara çıkub sohbette bulundukları halde hazır bulunan fotoğraf bir nice aded-i umumi resimler çıkarub aldı. Yadigâr olmak içün pekçok misafirler bu resimlerden birer kıt'a fotoğrafa sipariş itdiler.

İkindi akşam arası ekser cemaat ve dağılşub kayttığı halde basmahane alafranga töşelüb otuz adamlık alafranga aş sofrası kuruldu.

Misafiran arasında etraftan teşrif buyuran ümera-i İslâm ve handandan knez Ali Bey Bulatokof, Or üyezdi Burungı ümera reisi Ömer Mirza Kahramanof, hazırda reisül ümera Adil Mirza Karaşayski, polkovnik İsmail Mirza Müftüzâde, Ahmet Şah Mirza Tayganski, Ali Mirza Tayganski, Süleyman Tayganski, Mustafa Mirza Kıpçakski, Ali Mirza Bulgakof hazeratı bulunub Yalta üyezdi reise Bektimur Mirza Abdurrahmançikof'dan, Can Arslan Mirza Bulgamof'dan, Ömer Mirza Nogayef'den, İsmail Aga Çelebiyef'den, Süleyman Mirza Ayrıçinski'den tebrik telgramları veya nâmeler gelmiş idi.

Milli tabıl ve musika davuşi gürültüsü ile aş üç saat kadar devam idüb badehu sofraları birleşdirüb yarı geceye kadar meclis edildi. Aş ve meclis esnasında çok kadeh götürülüb nutuk ve sözler söylendi. Şu yevm-i mahsusun tebrikine gelmiş elliden ziyade telgram kıraet olundu.

Ziyafete mübaşeret edildiği halde hürmetli Galuva Mustafa Mirza ayağa turub misafirane hitaben dedi: "Hazerât, dostum İsmail'e ulug kıymet bir hediye takdim etmeye vekilim... (Muharrire çevrilüb) Azizim, bu gün kabul itdiğin hediyelerin belki cümlesinden

indimizde ve indinde muteber bir hediyeyi vekâleten ben takdim ideceğim; bu hediye şefkatlû ve muhabbetlû refikan ismetlû Zühre Hanım tarafındandır... Hidmet-i tedrisiye ve edebiyede 10 senelik gayretin yadigârına müslimelere mahsus özü nezaretinde bilâbedel elişi ve sanayi dershanesi açmaya mübaşeret eyledi... Kabul eyle azizim."

Hemen cümle hazır bulunanlar birden ayağa turub kemal-i gayret ve memnuniyet ile "urra"lar çagırub ibraz-ı tahsin ve senada bulundular. Mirzayân ve muteberân, sofrada bulundukları halde Bahçesaray civanı maarifperverânı tarafından vekâleten ve yedinde nâmeleri olan hürmetlû Süleyman Efendi Bayburtlu valide-i muharrir kart hanırnın huzuruna barmak ruhsatını alub içeri girdikte işbu nâmeyi söyleyib takdim kıldı:

"Ya şefkatlû Hanım Validemiz, cümle tarafından merhaba! Muharririmiz İsmail Bey gibi bir evlât asrab terbiye idüb yetiştirdiğiniz ve tahsil-i ulûm ve seyahatları esnasında bir dane olan bu oğul-u azizin hasretine cidab cümle tedabirine ve muratlarına müsait hem duacı olduğunuz için teşekküre mecal ve lisanımız kâfi ve yeterlik değildir. En ağır günlerinde, en zahmetli senelerinde sizin duanızdan maada halis sermayesi olmadığı malûmdur ve duanız da en büyük sermayelerden olduğu zahir oluyor... Ya Hanım Valide, cümlemize bir hoca ve üstad yetiştirdiniz, bunun sayesinde biz âcizleri dahi evlâtlığa şâyân ve kabul idüb cümlemize valide makamında olunuz ki bahtiyar olalım".

Mesruriyetten gözleri yaşlanmış kartçık müteşekkiren nâmeyi kabul edib cümlesinin istikbaline dua itdi.

Misafirân ümeraya hürmeten şehirli bir hayli genç ve kadirşinas müslümanlar meclisi terk itmeyüb ta mirzayan âlişan gidince huzurda bulunub nazikâne ve edebâne iltifatta bulundular.

ALINAN TELGRAFNAMELER

Yalta- Bekirof'dan, Kazan- Ahmet Hadi Maksudof'dan, Bakû-Tagiyef'den, Ufa- Maksudoflardan, Gal (Germanya'da)- Harun Bey

Sultanof'dan, Nuha- Mustafa Badalof'dan, Peterburg- Sultan Kerim Giray'dan, keza İslâm cemaatinden, Çin dahilinde Golça şehrinde Halil Efendiden, şehir Birsk- İlmiddinof'dan, Erivan'dan Abbas Kuli Han, Paşa Han, Cafer Kuli Han Nahcivani, Ali Ekber Sultanof, Hüseyin Ali Han, Feridun Bey Köçerli, Mehdi Bey Sultanof, Hacı Beklinski ve Abbas Karagözof hazeratından, şehir Kefe- Habibullah ve Abdullah Boralıyeflerden, İrkutsk şehrinde adı Gözalof'dan, Dağıstan'da Hunzah'dan- Hoca Velizâde'den, Baklıu- Esadullayef'den, keza Bakû riyalni mekteb-i âliye şakirdanından Kars vilâyeti Karakurt Seyit Halilef'den, Seyitler'de Ömer Mirza Nogyef'den, Kazan'da Ahund Beyazıdof'dan, Fastova- Memişof'dan, Kazan'da Gostonni Pazarının İslâm Dükkâncılarından, Tiflis'de Ali Merdan Bey Topçubaşıyef'den, Bakû- F. Vezirof ve S. Tagiyef'den, Kurman- Süleyman Mirza -Ayrıçinski'den, Gori, Abdülkadir Efendiden, keza Abdüsselâm Efendiden, Rostov- Don Ahund Hacı İzzetullah Dulkamof'dan, Bakû genç müslümanlardan, Nahcivan- Cemaat-i İslâm ve Esad Bey Kengerli'den, Kazan- müderris ve imam Alimcan Barudi'den, Simbir vilâyeti İsmail Bey ve İbrahim Akçurinlerden, keza Yakup Süleymanoğlu Akçurin'den, keza İsfendiyar Akçurin'den, Peterburg'da- polkovnik Sultan Veli Han'dan, Rostov-Don Molla Muhammed Zahir Bigiyev'den, Kazan- Salih Portenof'dan, Kazan- Muhammed Can Aliyef'den, Ufa- İbrahimof, Fahreddinof ve İbzof'dan, Orenburg vilâyeti şehir Orsk'dan Lütfullah Nezirof, Nimet Can Nimetullin, Arif Bornayef, Hamza Kinkiyef, İsmail Burnayef, Muzaffer Mensidof, Rahmetullah Aliyef, Kemaleddin Rahmetullin, İbadullah Aliyef, Rahmetullah Meminof, Kadir Can Nazmeddinof, Kâşif Şerifof, Veli Hasanof ve Abdurrahman Ahmedof cenablarından, şehir Kefe- Hacı Bilal ve Abdülmecid Efendilerden, Sivastopol Krimski Vestnik Gazetehanesinden, Odessa-Despilerden, İsterlitmak Statistik Meclisi azası Şakir Efendi Tukayef'den, Yalta- Bektimur Mirza'dan, Karasu- İsmail Aga Çelebiyef'den, İsterlitmak- Mazum Habibullah Tukayef'den, Akmescid (Kırım)- cenabı knazdan, Taşkend- Tabib Bahadırşin'den, Fastova-

Tubakayev'den, Tiflis Devlet Aliye-i İran Başkonsolu Yaver-i Şahane General Mirza RızaHan'dan.

Ziyafet esnası âlişan, mirzayan ve muteberan hazeratı tekellüm ve sohbette Kırım müslümanlarına büyüük eyülükler iden müteveffa ulug vali knez M.S. Varontsof cenablarını vesair memurları yadederek Ali Bey ve Müftüzâde Karaşayski cenablarının teklifi ve cümle hazır bulunan müslümanların münasib görmesi mucibi Varontsof namını taşıyan Saray İmparatoru Veziri Graf Varantsof-Daşkof ve Kırım Valisi Ştalmister Lazarof ve vilâyetin zadegân reisi Kamirger Oliyef cenablarına münasib telgramlar tertib ve irsal olunub irtesi gün cümlesinden hoş cevaplar ve teşekkürler alındı.

Bu nüshamızda yerz kalmadığından, cemiyet-i İslâmiyede kıraet olunmuş nâmeleri ve akşam ziyafette okunmuş telgramları ve aytılmış nutuk ve reçleri ayruca bir varaka edüb gelecek nüshamızda koşacak olduk. Bu halde mükerremetlû Hacı Habibullah Efendi vasıtasıyla ve doğruca gazete idaresine gelmiş tebrik akçelerinin muhtasar defterini ilân ile iktifa itmeye mecburuz. İleride cümlenin namı ve mikdar-ı ianesi bir kalmayub derc olunacaktır.

DEFTER

Şehir Hokand'dan Hüseyin Mirza Tonkacıyef vasıtasıyle 80 ruble.

İrgaz'dan Kâşif Şahidullin vasıtasıyle 60 ruble.

Orsk'dan Veli Hasanof vasıtasıyla 40 ruble.

Ahıska'dan Şahmurad Aga'dan 10 ruble.

Ahıska Kazısı Abdülhamit Efendi vasıtasıyle 78 ruble.

Bakû'den Mecit Bey Ganizâde vasıtasıyle 126 ruble.

Erivan'dan Feridun Bey Köçerli vasıtasıyle 100 ruble.

Şehir Han-Kirman'dan Hasan Mirza Tonkacıyef vasıtasıyle 41 ruble.

Tiflis'den cenab-ı Zakafkas Müftüsü Hüseyin Efendi ve cenab-ı Zakafkas Şeyhülislâmı Mirza Hasan Efendi himmetleri ile 200 ruble.

Ordubad'dan Mansur Aga Kengerli'den 11 ruble 60 kapik.

Nuha'dan Muhammed Kulizâde'den 18, Mustafa Badalof'dan 25 15 ruble.

Peterburg'dan polkovnik Veli Han'dan 10 ruble.

Ufa'dan Molla İbrahimof'dan 50 ruble; Han-kirmanlı Hacı Hüseyin Baybikof'dan 25 ruble.

Rostov'dan Don Molla Muhammed Zahir Efendiden 10 ruble.

Bahçesaray Hacı Kurt Ömer'den 10 ruble.

Hacı Habibullah Efendiden 90 ruble.

Kırım ümerasından Ömer Mirza Kahramanof'dan 100 ruble.

Adil Mirza Karaşayski'den 50 ruble.

Can Arslan Mirza Bulgakof'dan 50 ruble.

İsmail Mirza Müftüzâde'den 25 ruble.

Ahmed Şah ve Ali Mirza Tayganskilerden 25'er ruble.

Süleyman Mirza Tayganski'den 15 ruble ve Mustafa Mirza Kıpçakski'den 25 ruble.

Namları badehü neşrolunacak bir hayli hamiyet-i mendan efendilerden umumen 35 ruble.

Cem'i 1324 ruble 60 kapik.

İHTAR

"Tercüman" Basmahanesine büyük kıt'a bir tab maşinası hediye itmek murad olunmuş ise de cem'i ve yukarıda ilân olunan akçeler buna kâfi değil ise ilerüde bu muradın hâsıl olacağını ve daha gelecek ianeler olduğundan "Tercüman"ın büyük kıt'ada çıkmasını ümid ederim. Şimdilik aldığım akçeleri yevm-i duada sahibi İsmail Bey'e teslim ile edayı hidmet âcizi de bulundum.

April 15 Sene 1893
Müderris Hacı Habibullah"

GASPIRALI İSMAİL BEY VE EĞİTİM

Gaspıralı İsmail Bey'i tanımadan ve O'nun önderlik ettiği yenileşme hareketini bilmeden son dönem Türk Tarihini yazmak kesinlikle mümkün değil. Bu döneme ilişkin Kırım, Kafkasya-Azerbaycan, İdil-Ural, Orta Asya ve de etkileri açısından da Osmanlı ve de İslam Tarihini yazacak olanların yanısıra, Türk Eğitim Tarihi, Türk Basın Tarihi ve Sosyal Tarih araştırmacıları için de Gaspıralı vazgeçilmez bir kaynak. Bu tür çalışmaların bilimsel temele oturtulabilmesi için ise önce Gaspıralı İsmail Bey'in -ilkeleri ve faaliyetleri ile- tam anlamıyla bilinmesi ve anlaşılması gerekiyor. Oysa, bu konuda büyük bir boşluk görülüyor...

Son yıllarda "Gaspıralı İsmail Bey"in biyografisi ve eğitim hakkındaki görüşlerini içeren bazı kitapların yayınlanmış olması sevindirici bir gelişme. Hiç şüphesiz Gaspıralı'yı tanımayan kitlelere ulaşmak ve tanıtmak açısından bu konuda yazılmış kitaplar belli bir işlevi yerine getiriyor. Ancak, derleme ya da basit anlamda daha önce yayınlanmış kaynaklardan (makale ve kitap) alıntılar yapmakla - bilimsel eser oluşturmak arasında dağlar kadar büyük fark sözkonusu. Maalesef son yıllarda bu doğrultuda yapılan yayın örneklerinden bilimsel ölçütlere uygun olanına, yeni bilgiler ve belgeler içerenine henüz rastlayamadık. Yurtdışında Gaspıralı ile ilgili iki doktora çalışması (Lazzerini ve Burbiel) iyi niyetle ve mükemmel bir çalışma ürünü olarak kabul ediliyorsa da, araştırmacıların Türk diline tam anlamıyla vakıf olmaması nedeniyle birtakım değerlendirme hatalarını dikkate almak gerekiyor. Bu alandaki çalışmaların

"çalakalem" yapılamayacağından hareketle, bundan böyle "KIRIM" dergisinin bundan sonraki sayılarında Gaspıralı hakkında çılaşacak araştırmacıların faydalanabileceği bilgi ve belgeleri aynen çevirip yayınlamaya karar vermiş bulunuyoruz.

"Tasvir-i Efkâr" gazetesinin 27 Haziran 1908 tarihli nüshasında (3. sayfada) yayınlanan ve hiçbir araştırmacının kaynakları arasında rastlayamadığımız röportaj, Gaspıralı İsmail Bey ile Mısır'daki İslâm Kongresi dönüşü sırasında İstanbul'da yapılmış. Türk Dünyasının temel sorununun "eğitim"den geçtiğini vurgulaması açısından bu röportaj büyük önem taşıyor. Gaspıralı tüm problemlerin temelinde "eğitim"in yattığını ama eğitimin erkek ve kız öğrencileri kapsaması gerektiğini ifade ediyor ve tipik örnekler veriyor. Bu ropörtajda, usulü cedit üzere eğitim veren okullara öğretmenlerin kendisi tarafından nasıl kurs yoluyla -hiçbir para hatta kuru dua bile talep etmeksizin- yetiştirildiğini anlatıyor. Bilindiği üzere Çarlık Hükûmetleri, Gaspıralı İsmail Bey'in kız ve erkek çocuklar için öğretmen okulu (darülmuallimat ve darülmuallimin) açma girişimlerinin hepsini geri çevirmişti. Gaspıralı, "eğitim" alanında belirli bir mesafe katedilmesi sonucu olarak Rusya'daki Türklerin diğer alanda sağladıkları başarıları da örneklendirdiği bu ropörtajda çok ustaca mesajlar veriyor:

"ALEM-İ İSLAM"

İsmail Bey Gasprinski ile Mülâkat

Şimdiye kadar bildefat yazmış olduğumuz veçhile, İslâmlık bilhassa Rusya muhitinde büyük bir inkişaf ve terakkiye istidad göstermekte ve Rus müslümanları cidden şayanı takdir hissiyatı terakkiperverane ile iktisabı temyiz ve rusuh eylemektedirler. Kırım'da münteşir (Tercüman) gazetesi sahibi ve muharriri İsmail Gasprinski Bey'in ise Rus ve hasseten Kırım müslümanları arasında neşr ve terakki ve irfan hususundaki meziyatı... takdir etmeyen kimse yoktur. Mumaileyh ahiren şehrimize muvasalat eyledikleri cihetle kendileri ile görüşmek ve Rusyalı müslümanların ahvaline dair ariz ve amik

malûmat almak istedik. İsmail Gasprinski Bey müracaatımızı nezaketle hüsnü telâkki itdiler. Yalnız, âlem-i islâm için cidden bir ehemmiyeti mahsusası bulunan mumaileyhin beyanatını zikr etmezden evvel, terceme-i hâline dair birkaç satır yazı yazmak istiyoruz.

İsmail Bey Kırım asil zadegânından olup tahsili ibtidaiyi Kırım'ın eski usul mekâtibi ibtidaiyesinden birinde ikmalden sonra (Moskova) mektebi harbiyesine girmiş velâkin bir müddet sonra askerlik mesleğini terk idüb Paris'e giderek üç dört sene Fransa payitahtındaki mekâtibe devam eyledikten sonra 1874 tarihinde İstanbul'a gelerek bir zamanda şarkı merkez ulûmu ile temasda bulunmuş ve buradan Bahçesaray'a avdet edüb, hidamatı umumiyeye ibtidar eylemişdir. İlk memuriyeti, şehir mezkûr medreselerinden birinde rusça muallimliği olmuştur. İki sene kadar rusça muallimliğinde bulunduktan sonra şehir mezkûr belediye riyasetine intihab idülüb gayet şerefli olan bu memuriyette tamam beş sene kalmıştır.

İsmail Bey küçük yaşından beri gayet milletperest bir zat olduğundan mensup olduğu Rusya müslümanlarını son derecede tedennide görmekten dolayı her zaman dilhun bulunmakta ve ötedenberi milletin cehalet ve sefaletten halâsı çarelerini aramaktaydı. rusya ve Avrupa mekâtibi âliyesinde iktisab eylediği derin ve esaslı tahsil ve muallimlik ve belediye riyaseti gibi gayet mühim memuriyetlerde istihsal eylediği tecaribi mühimme sayesinde nihayet Rusya müslümanlarının tahlisi çaresini keşfetmiş ve bu çarenin dahi insaniyet ve medeniyet ve saadetin yegane amili olan maarifte bulunduğuna kanaat eylemişdir. Bu gayyur zat gayei hayali olan çareyi keşfetdikten sonra bunun istihsali esbabına teşebbüsde hiç tereddüd itmemişdir. Bu maksad ile mir mumaileyh bir tarafdan "Tercüman" namında nısfi rusça nısfi türkçe olarak Rusya'da ilk defa olmak üzere bir islâm gazetesi neşr ile fikrini Rusya'nın ve daha doğrusu bütün Türklük âleminin her tarafına yaymaya ve diğer taraftan Bahçesaray'da usulü tedrisi Avrupa mekâtibinde olduğu gibi savti olmak üzere bir nümune ibtidai mektebi, daha açıkçası darülmuallimin tatbikatı mektebi ibtidaisi vücude getirerek Rusya'nın her tarafından gelen muallimlere usulü cedideyi talim eylemiş ve

bu gayretin neticesi olarak beş on sene zarfında cidden Rusya islâmları arasında maarif tamamiyle teammüm itmişdir. "Tercüman"ın teşvikiyle tesis ve küşad idilmiş müessesatdan Petersburg, Kazan, Orenburg, Sivastopol, Odessa, Yalta, Tomski, Han Kirman, Troytski, Simipalatinski vesair İslâm cemiyeti hayriyeleri İsmail Bey'i kendilerine kaydı hayat şartıyle fahri aza tayin eyledikleri gibi (Kazan), anâs mektebi (kadın mektebi) ve hatta Bisirya'nın aksa-i şarkında kain (Bulagovişçenski) gibi en bait noktalarda tesis olunan yeni mekâtibe (Gasprinski) mektebi namını vermişlerdir. Kazan'daki İslâm fabrikaları yeni bir sabun imal itdi mi ismine Gasprinski dimekde ve bir islâm şeker fabrikası yeni bir nevi şekerleme imal eylediği zaman onu Gasprinski tesmiye itmekdedir. Rusya islâmları arasındaki temeddün ve terakki hareketinin en büyük hadimi olan İsmail Gasprinski Bey bittabi Rusya islâmlarının süverri terakkisi hakkında beyanı malûmat ve mütalâaya en ziyade selahiyatdar bulunduklarından buraya muvasalatlarından bilistifade kendilerine bir muharririmizi izam eyledik. Muharririmizin mumaileyh ile icra eylediği mülâkatı berveçhi ati neşr eyliyoruz.

Muharririmiz: – "Efendim, şimalli kardeşlerimizin son günlerde meşhud olan terakkiyatı hakkında biraz malûmat verir misiniz?"

Gasprinski Bey: – "Hay hay! Hakim ve mahkûm hangi millet olursa olsun selâmetinin maarifle olduğuna kanaat getiriniz. Maariften mahrum bir milletin sakin olduğu memleketi kesif bir şebekei hadidiye ile setr idiniz, en mükemmel liman inşaatı ile teçhiz idiniz. En son vesait refah ve terakkiyi eline veriniz. O millet bundan asla istifade etmez ve edemez. Bilâkis o memleketteki bu gibi vesait temeddünden başka unsurlar isitfade edip maariften mahrum olan millet evvelkinden daha ziyade sefalet ve zarurete düçar olur. Bir milleti en müthiş ve en yeni alât-ı harbiye ile teslih ediniz, maariften mahrum oldukdan sonra bunlardan hiç hayır göremezsiniz. Her şeyden evvel maarif lâzımdır, bir memlekette demiryolundan, bankadan, yoldan; mamuriyetden mukaddem mutlaka mekteb lâzımdır. Hatta mekteb o kadar mukaddes ve mübecceldir ki buna bir şey takdim edilemez. Her şeyden mukaddem ve hatta

mabedden mukaddem dahi mekteb mevcut olmalıdır. Aksi takdirde emsali adidesi ile gözümüzün önünde olduğu veçhile, milletin mahv ve nabut olması mukarrerdir."

Muharririmiz – "Asyalı akvam içinde Japonlardan sonra en ziyade hakiki medeniyete istidad gösteren ve hükûmetten ve evkaf vesair müessesatdan hiç muavenet görmedikleri halde tahsili umumiyi çoktan muvaffakiyetle tatbik eden Rusya islâmlarının ve daha doğrusu şimal Türklerinin intibah ve terakkilerinin nasıl başladığını ve ne suretle inkişaf ve tekâmül eylediğini lütfen izah buyur musunuz?"

İsmail Gasprinski Bey - 1880 Tarihinden mukaddem Rusya'daki İslamlar pek derin bir havab (hab) gafletde bulunuyorlar idi. Tarihi mezkûrdan sonra nagehani bir intibah başlayıp bütün millet maarife sarıldı. Yirmi sene zarfında Rusya islâmlarının cami ve mescit muzafatından bulunan mektep ve medreseleri hemen kâmilen usulü cedideye tahvil edildi. Filvaki bu mektebler Avrupa mekâtibi derecesinde muntazam sayılamaz ise de muhit ve ihtiyacı millet ve memlekete ma'ziyadetin kifayet etmektedir. Maarife karşı milletde uyunan heves neticesi olarak müddeti mezkûre zarfında 6000 mekteb vücude gelmiştir. Bunlara mekteb denilebilir. bu kadar mektebin muhtaç olduğu muallimlerin nereden yetişitğine gelince onlar darülmualliminden yetişmediler. Çünkü rusya'da islâmlara mahsus olarak şimdi olduğu gibi o zaman dahi bir darülmuallimin yok idi. (Rusça tedrisata mahsus muallim yetişdiren darülmualliminler hariç az bahsdır). Bu muallimlerin yegane menşei 1883 tarihinde Bahçesaray'da tesis edilen Nümune-i İbtidaiye Mektebi olmuştur. Her sene Rusya'nın nekatı muhtelifesinden buraya bir çok muallimler gelip tedrisatı ibtidaiyenin usul cedidesini ve tatbikat ve ameliyatını görüyorlar idi. Müddeti tahsil üç-dört hafta idi. Nümune Mektebinde tahsile gelen muallimlerden hiç bir ücret ve bedel kabul edilmemekte ve hatta kuru dua eylemelerine bile meydan verilmemekte ve hatta kuru dua eylemelerine bile meydan verilmemekte idi. Yalnız bu muallimlerden Nümune Mektebindeki tahsillerine mukabil memleketlerine avdetlerinde kendileri gibi usul cedidiye aşina olacak lâkal iki muallim yetişdirmeleri hakkında taahhüt alınıyor idi.

Nümune Mektebinde tatbikat ve ameliyatı lâzımeyi gören muallimlere derecei iktidar ve liyakatlarına göre müdür olmaklığım hasebiyle tarafımdan şehadetname ita olunur idi.

Bu suretle Rusya islâmları arasında intişar eden usulü cedide mekteblerinin müddeti tahsili üç sene olup ders programları dahi ana dilinde okuyub yazmak, gayet açık yazılmış ilmihal, Türkçenin kavaidi sarfiyesi, tatbiki kolay bir çok meseleler ile birlikte amali erbaa, hüsnü hat ve her muallimin istidadına göre mesela coğrafya ve tarihe vesair fününa ait malûmatı müfideden ibarettir. Bidayette bu ibtidai mekteplerde zükûr ve enas (erkek ve kız) talebe muhteliten okuyor idi. Muahharen bazı yerlerde zükûr ve enasa mahsus ayrı ayrı mektepler vücuda getirilmiştir.

Bu ibtidai mekteplerde takip olunan gaye, bu mekteplerden neş'et edecek etfalin okumak ve yazmaya muktedir olması ve ileride kendiliğinden tevsi malûmata ve mütalâaya ve heveskâr bulunmasıdır. Zaten (pedagoji) ahkâmı mucibince bu gibi mekteplerde tenevvür kabil olmayıp yalnız mütalâa ve tevsii malûmat merak ve hevesini uyandırmak gayesi takip olunabilir.

Filvaki bu gibi mekteblerden tevsii malûmat ve mütalâaya heveskâr olarak yetişen talebeden Rus mekatibi âliyesine girmeyenler bir fen ve ilimde sahibi ihtisas olamamakda ise de cümlesi tevsii malûmat ve mütalâa ile münevver bir adam olmaktadırlar. Bunun neticesi olarak Rusya islâmlarında ve bilhassa şimal Türklerinde bu zamanda okuyub yazmak bilmeyen hiç bir genç olmadığı gibi gençlerin ekserisi mektebi ibtidaiye almış oldukları terbiye iktizasınca mütemadiyen mütalâa ile tevsii malûmat edegeldiklerinden milli ve medeni ve ictimai her türlü inkılâbat ve tahavvülât e hadisatdan haberdar bulunuyorlar ve bunları bilafasıla takib idiyorlar. Mesela, ticarethaneler ve fabrikalar vesair müessesatdaki Tatar müstahdeminden hangisi ele alınacak olur ise ahvali cihan ve milletden oldukça haberdar olduğu ve mesaili milliye ve ictimaiye ile fikren ve fiilen bir dereceye kadar meşgul bulunduğu görülür.

Rusya islâmları mekâtibi ibtidaiyesinde takib olunan (mütalâa ve tevsii malûmata heves uyandırmak ve buna yol göstermek)

gayesi sayesinde bir taraftan Rusya islâmları pek tenevvür etdiği gibi diğer tarafdan dahi kitle-i ahali arasındaki bimanâ ve cahilane taassub pek ziyade tenakuz eylemişdir.

Bir tarafdan evliyai etfal ve diğer taraftan mekteblere devam eden şakirdan da ilim ve irfana karşı peyda olan fevkalâde takdir ve heves ve muhabbet neticesi olarak ahali yalnız zükûr evlâdını değil kızlarını dahi sair halleri ile münasib olarak daha doğrusu imkânın müsaadesi derecesinde naili tahsil itmeğe sai bulunmuşdur. Bu halin pek garib tecelliyatı görülmüştür. Meselâ bir köy imamı; kızını mekâtibi milliyede okutduktan sonra Rus Jimnaz mektebine ve orayı dahi ikmalden sonra Darlüfününun Tıbbiye şubesine veriyor ve nihayet bir gün bu köy imamının kızı, koca bir tabibe olarak yetişiyor. Maarife heves neticesidir ki, 350 seneden beri kadınlar hakkında şiddetli tatbik olunan taassubu cahilane mündefi olarak islâm kızlarına ve hatta müftülerin ve imamların ve ahundların kızlarına; umum Rus mekâtibi taliye ve aliyesinin ve darülfünunların kapıları açılmıştır. Bu gün Petersburg Darülfününun şuabatı muhtelifesinde 20'den fazla islâm kızı devam etmekte olduğu gibi, (Moskova) Darülfununda dahi 10 kadar islâm kızı vardır. Bundan başka, (Harkov) ve (Kiyev) vesair darülfünunlarda vesair Rus mekâtibi aliyesinde bir çok islâm kızı tahsilde bulunuyor. (Jimnaz)da da devam eden islham talibatının (kız talebelerinin) adedi ise tabii daha ziyadedir. Petersburg Darülfününundan yetişme islâm talibatdan Fatma Ahmerova Hanım, müddeti tahsil esnasında o kadar gayret ve iktidar göstermiştir ki, nihayet profesör namzedliğine kabul edilmişdir. Bir gün bu islâm kızı Rus darülfünunlarından birinin heyeti talimiyesi meyanında bulunacaktır. Yine ahali arasında maarif ve mütalâa hevesi uyanmasından dolayıdır ki, 1882 tarihinden mukaddem Rusya'da tek bir islâm gazetesi olmadığı halde bugün Kazan ve Orenburg ve Petersburg gibi şehirlerde müteaddid yevmi gazeteler ve risaleler intişar eylemektedir. Bu gazetelerin umumi aboneleri 60.000 ile 70.000 arasındadır. Evvelce beyan etdiğim veçhile, köylü olsun şehirli olsun şimal Türklerinde okuyup yazmak bilmeyen genç pek azdır. Rusya islâmları arasında

kitapçılık dahi son derece terakki eylemiştir. Rusya islâmlarının hayat sahibi olduğuna bir misal de bazı memleketlerin hilafında olarak onlarda sınıf münevver ile kitlei ahali arasında ayrı gayrı bulunmamasıdır. Sınıf münevver ne dşünür ise, ne tasavvur ider ise, ne muhakeme ider ise derhal umum kitle bundan haberdar olub o dahi ana göre tayini vaziyet ve serdi muhakeme ve beyanı mütalâa ider. Rusya müslümanlarının heyeti umumiyesi dimağ ve bünyesi sağlam ve iyi düşünür, düşündüğünü iyi icra eder bir insana benzemektedir. Onlarda sınıf münevver düşünür ise umumi kitle mutlaka bundan haberdar ve mütehassis olur ve kendisine düşen vazifeyi ifa eder.

Rusya'da hiç bir meselei milliye ve içtimaiye ve diniye ve iktisadiye yoktur ki bütün efkârı umumiyeyi harekete getürüb onu muhakeme ve karara sevk eylemesin. Rusya islâmlarının milli ve içtimai ve dini ve iktisadi menafiine teallûk eder ortaya bir mesele çıkacak olursa güya bütün millet bir desti sahare tabi kalmış gibi derhal harekete gelüb bütün meclislerde, ziyafetlerde, içtimalarda, velhasıl iki kişi nerede toplanır ise bütün musahabe ve teati-i efkâr o bahse, o meseleye matuf olur, herkes fikir ve mütalâasını her türlü garaz ve ivezden beri olarak ortaya döker, nihayet efkârı umumiye ekseriyet azimi ile o bahs ve mesele hakkında tasdik yahud redden hükmünü ita eder. Eğer hüküm vaki mevkii icraya vaz edilmek için bazı teşebbüsata muhtac ise derhal bir çok zevat kendi işini ve gücünü bırakarak millet işi, cemaat vazifesi diye vicdanen tavassut eylediği bu hükmün vücuda çıkmasına sarfı cehd eder.

Yalnız Asyai Rusya'da ve bilhassa Türkistan'daki islâmlar arasında intibah ve terakki hareketi daha yeni nümayan olmuştur. Burada intibah ve terakkinin geç zuhur eylemesine rağmen yakın zamanda şimal Türklerinin terakkiyatına yetişileceği kaviyyen memuldür.

Muharririmiz - Efendim, hâlâ Rusya islâmları en ziyade maarif meselesi ile iştigal idiyorlar?

İsmail Gasprinski Bey - Bir milletin terakki ve halâsı için ilk şart maarif olduğunu söylemiştim. Marifsiz ne refah, ne mamuriyet, ne

terakkiyat, sanaiye kabil değildir. Rusya islâmlarında ise artık maarif yolları lâyıkıyla tanınmış olduğundan kendilerinin tekâmülü hakikisi ancak bir zaman meselesinden ibaret kalmışdır.

Bu gün bütün efkârı umumiye iktisadiyat ile meşgul bulunuyor. Bu halde şimdiki zamana "iktisad devri" tabir edilir ise pek doğru olur. Bu gün mevzubahs olan mesai milletin iktisaden yükselmesi vesaiti, bankalar ve şirketler ve fabrikalar tesisi gibi mevadı iktisadiyeye aitdir. Rusya islâmlarının milletçe tanınma rehberleri ve delilleri bütün nazarı dikkatlerini bu noktaya atıf itmişlerdir. İslâm köylerinde mütemadiyen kooperatif şirketleri tesis edilmeye, mahdud mikdarda ikrazatda bulunmağa mahsus cemiyetler vücude getirilmektedir. Şehirlerde dahi âşâr mütekabil bankaları tesis edilmektedir ki bunların tesisinden maksad esnaf ve küçük tüccara muaveneti maliyede bulunmaktadır. Bu müessesat pek terakki etmektedir. Ezcümle, Bahçesaray'da bundan dört sene mukaddem kırkbin ruble sermaye ile tesis edilen itibarı mütekabil bankanın son sene bilançosu tamam yirmiüçmilyon rubleye baliğ olmuştur ki bunun üç milyonu kendi sermayesiyle tedvir etdiği muamelât ve kalanı komisyon ve emanet üzere icra eylediği muamelâtdır. Bankanın defterlerini tutan yazıcıdan maada umum memurları ve iki direktörü ve meclis idare reisi islâmdır."

Bundan sonra, muharririmiz Petersburg'da islâm muteberanı tarafından akd edilmekte olan meclisi umumi hakkında iradı sual eylediği zaman İsmail Gasprinski Bey biraz rahatsız oldukları cihetle meclisi mezkûre gidemediklerini ve bu hususda şimdilik fazla malûmatları olmadığını beyan itmişlerdir. Bunun üzerine muharririmiz mumaileyha beyanı teşekkür eylemiş ve kendilerinden ayrılmışdır."

GASPIRALI İSMAİL BEY: DİLDE BİRLİK VE TÜRKLÜK BİLİNCİ

19. Yüzyılın sonlarına doğru Türk Dünyası, uygar Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında, hemen her alanda oldukça geri durumdaydı. **Bu geriliğin nedenleri ve çözümü üzerine kafa yoran Türk aydınları, "ceditçi" yani yenilikçi, aydınlanmacı bir platformda yer almışlardı. Karşılarında ise, mevcut durumu muhafazadan, yani statükonun devamından yana çıkarı olan "kadimci"ler bulunmaktaydı.** Türk Dünyası'nın tek hür ve göreceli bağımsız devleti olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, sözkonusu geriliğin giderilmesi ve gelişmiş uygar ülkelerle aradaki farkın kapatılması için fikir üreten Namık Kemal, Ziya Paşa, Mithat Paşa, Ziya Gökalp, Mehmet Emin (Yurdakul), Ömer Seyfettin, Halide Edip (Adıvar) gibi aydınlar, örgütlü olmayan bir hareketin önde gelen isimleri arasındaydı. Yaklaşık 30 milyonluk bir Türk azınlığa sahip olan Çarlık Rusyası'nda ise, Gaspıralı İsmail Bey, Abdül-Kayyum Nasırî, Şihâbeddin Mercâni, Musa Carullah Bigi, Fatih Kerimi, Hasan Bey Zerdabî, Mirza Feth-Ali Ahundzâde, Dr. Hüseyinzâde Ali Bey, Ahmet Aga(yev), Ali Merdan Topçubaşı, Mirza Elekber Sâbir gibi aydınlar, mevcut geriliğin tahlili, sebep ve sonuçları üzerine çalışmalar yaparak, mücadele vermişlerdi.

Gaspıralı İsmail Beyi, dönemin diğer Türk devrimcilerinden ayıran özelliği, görüşlerini ve meselenin çözümüne ilişkin önerilerini sistematik bir programa dayandırmasıydı: Gaspıralı, özetle, milli okulların geliştirilmesini ve eğitimde reform yapılmasını; milli

eğitim kurumlarının ve fakir öğrencilerin, açların, felâketzedelerin maddeten desteklenmesi ve bu istikamette sosyal dayanışmayı sağlamak için 'cemiyet-i hayriye'ler kurulmasını; bütün Türklere ortak dilde hitâb edecek milli basının faaliyete geçmesini; din tesiri altındaki hayat tarzının modernleştirilmesini; Türk kadının özel ve kamusal alanda tam bir hürriyete ve erkeklerle tam bir eşitilğe kavuşturulmasını; cinsiyet ayrımı yapılmaksızın milli nitelikli bir aydınlar zümresinin yetiştirilmesini talep ediyordu. **Bu programın asıl maksadı, önce Çarlık Rusyası'nda yaşayan Türk topluluklarına, sonra da tüm Türk Dünyası'ndaki Türk topluluklarına milli kimlik kazandırırken, Türklük bilincini de aşılamaktı. Bir başka ifadeyle, milli hüviyetinden habersiz, kendini dini kimlikle "ümmet" olarak niteleyen ve ayrıca Rusya'da "İnorodetsi" statüsünde yeralan Türklerin, millet olma aşamasına ulaşmalarını sağlamaktı.** Zira, uygar ülkelerin içinde millet aşamasına ulaşamamış bir tek ülke mevcut değilken, geri ve sömürge konumundaki ülkelerin bir tekinde bile millet aşamasına ulaşılamadığı apaçık bir gerçekti. Millet aşamasına ulaşılmadan, milliyet bilincine sahip olunmadan, mevcut gerilikten ve çok taraflı esaretten kurtulmak mümkün değildi. **Gaspıralı İsmail Bey, bu amacı şu veciz ifadeyle sloganlaştırmıştı: "Dilde, Fikirde, İşde Birlik!..."**

1. DİLDE BİRLİK VE TÜRKLÜK ŞUURUNA KARŞI GELENLER

Osmanlı İmparatorluğu'nda yapay Osmanlı milliyetçiliği ya da ümmetçilik geçerliliğini korurken, Çarlık Rusyası'nda da mahalli şivelerden ve hatta ağızlardan ayrı bir edebi dil, Türk boylarının her birinden de ayrı bir millet yaratma çabaları, Rus devletinin asli politikalarının icabı idi. Bu dönemde, Bulgar kökenli İdil-Ural Türkleri, Kıpçak kökenli Kırım Türkleri, Oğuz kökenli Kafkasya Türkleri için ortak **"Tatar"** sıfatı kullanılmaktaydı. Bu kavram karmaşası içinde Türkistan Türkleri, İdil-Ural Türkleri için **"Nogay"** tesmiyesinde bulunurlarken, Türkistanlılar için de yaygın biçimde **"Sart"**

tâbiri kullanılmaktaydı. Ki bunların hiçbiri bilimsel gerçeği yansıtmamaktaydı. **Başta İlminski olmak üzere bazı Rus devlet adamları, akademisyenler ve misyonerler, panslavizmin karşısında tehdit oluşturan Türk soylu toplulukların birliğine yolaçabilecek ortak paydaları silme, yok gösterme gayretindeydiler.**[265] **Bunun için de önce "Türk" adının unutturulması; yerine "Tatar", "Kazak", "Kırgız" gibi boy-kabile isimlerinin ikâme edilmesi; her lehçe ve şivenin apayrı bir dile dönüştürülmesi; boy milliyetçiliğine göz yumularak Türk toplulukları arasında yapay düşmanlıkların ve ayrılıkların yaratılması gibi ince taktiklere başvurmuşlardı.** Boy milliyetçiliği, Rus devletini korkutmuyordu, aksine, Türk toplulukları arasında ayrılıklara, düşmanlıklara yol açacağından işlerine geliyordu. Kaldı ki, boy milliyetçiliğinin Rus düşmanlığına yol açması da önemli değildi; zira, birliğini, dayanışmasını kaybetmiş büyük bir kitle içinde küçük bir parçanın ne kadar zararı olabilirdi ki?... **Önemli olan asıl tehdit kaynağını, büyük Türk kitlesini -henüz milliyet bilinci oluşmadan- parçalayarak tesirsiz hale getirmek idi. Böylece, "Tatarcılık", "Kazakçılık", "Kırgızcılık" gibi boy milliyetçiliklerinin yolu açılmış oldu...**

Bilerek ya da bilmeyerek **"boy milliyetçiliği"** yapan, dolayısıyla **"Türk kimliği"ni** reddedenler, başlıca **üç** farklı grupta kümelenmişti: Rus propagandasının etkisi altında kalan cahil ve yarı-cahil kesim, samimi molarak, meselâ **"Tatar"** olmakla, **"Tatar milletine mensup olmakla"** gurur duyuyorlardı. Dinî bağnazlığın farklı bir türevi, bu yapay milliyetçilik için de söz konusuydu. Okumaya, araştırmaya vev gelişmeye nispeten kapalı olduklarından, bu kesime doğruyu anlatmak hayli zordu. Genelde, milli kimlik yerine **"dinsel kimlik"** kullanan eskilik yanlısı kadimciler de bu grubun içinde sayılırlardı.

---

265 Geniş bilgi için bkz. Dr. Necip Hablemitoğlu, Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917). (Ankara: Kırım dergisi Yayını, 1997), s. d vd.; "İlk Defa Yayınlanan Belgeler Işığında: Gaspıralı İsmail Bey ve Çarlık Rusyası Hükûmetleri", Kırım Dergisi, 5: 19, Nisan-Haziran 1997, s. 3-27.

Türklük bilincine sahip olup da, sosyalist örgütlere sırf azınlığın sorunlarının köktenci biçimde savunuculuğunu yaptıkları için destek veren aydınlarla (A. Hadi Maksudi, Hasan Sabri Ayvaz vd.), gerçekten sosyalist fikirlere inanan, Sosyal Demokratlar, Sosyal İhtilâlciler (Es-Er'ler) gibi sol örgütlere mensup olan köktenci görüşe sahip Türk gençleri ikinci grupta yer almaktaydı. Özellikle bu gençler sosyalist terminolojiden etkilendiklerinden **"halklara özgürlük"** gibi temel slogan ve söylemlerde, genel nitelikte milliyetçilik, -burjuva milliyetçiliği- anlamında kabul edilerek reddedilmekte; ancak ezilen halkların milliyetçiliği teşvik edilmekteydi. Hiç şüphesiz bu gruptakilerin neredeyse tümü, halkının en temel hak ve özgürlüklerini tanımayan ve sadce sömüren Çarlık rejimine karşı aktif mücadele için hayatlarını tehlikeye atan vatanseverlerdi. Nitekim, Sovyet rejimi döneminde bunların büyük bir bölümü öldürülerek tasfiye edilmişlerdi (Sultan Galiyev, Veli İbrahim vd.). Bir bölümü ise daha önce Türklük bilincine sahip olarak eski ideolojilerinden vazgeçmişlerdi (Ayaz İshaki, Nasip Yusufbeyli vd.). Halkına ihanet ederek yeni rejimle sonuna kadar işbirliği yapanların oranı ise, son derece düşüktü...

Bazı aydınların oluşturduğu bir diğer grubun içinde Rus okullarından mezun olup, tamamıyla Rus kültürünü benimseyen Türk gençleri olduğu gibi; bu okullardan birer müfrit Rus düşmanı olarak yetişen gençler de vardı. Rus kültürünü benimseyenler, "boy"ların ayrı birer millet olduğunu tartışmasız kabul ederken; diğerleri, bu ivme kazanmış bölünme sürecinin durdurulamayacağını, **"Türk kimliği"**nin geçerli olması için önce **"ortak bir edebiyat dili"** olması gerektiğini ve bunun da olmadığını öne sürerek "boy kimliği"ni ön plâna çıkarıyorlardı. Bunların görüşüne göre, **"ortak bir edebiyat dili"** yoksa, herkes başının çaresine bakmalı ve kendi "edebiyat dili"ni yaratmalıydı. Bu yol, hem daha zahmetsiz, hem daha kestirmeydi; hem halkçı ve hem de milliyetçi taşımaktaydı. "Türk kimliği"ni savunmanın, "ortak bir edebiyat dili" oluşturmanın halktan ve de Rus yöneticilerinden göreceği tepkiler dikkate

alındığında, büyük riskleri söz konusuydu. Oysa, kendi lehçesinde (dilinde) eser verildiğinde, öncü olarak tarihe geçmek son derece cazip ve kesinlikle de risksizdi. Bunların dışında, sırf yerel edebiyatı geliştirmek, halkını uyandırmak uğruna kendi lehçelerinde anıt eserler meydana getirmiş yazar ve şairlerin sayısı ise hiç de az değildi (Tukay, Abay, Çolpan, Çobanzâde v.d.).

1.1. EDEBİ DİLDE BİRLİK

Gaspıralı İsmail Bey, **"Tercüman"**da yazdığı belki yüzlerce yazıda, farklı gerekçelerle de olsa **"Türk kimliği"**ni kabul etmeyenleri, her halükârda Rus menfaatlerine hizmet ettikleri gerekçesiyle uyarmaktaydı. "Rusya Müslümanları III. Kongresi"nde, Rusya'nın hemen yer yerinden gelen delgelere hitaben, "Bizler umumen Türkler, aslımız birdir, neslimiz birdir. Zamanlar, mekânlar ihtilâfiyle şivemizde, âdâtımızda (adetlerimizde) ihtilâf peyda oldu; gittikçe tefavüt (farklılık) artdı. Birimiz diğerimizin lisanı anlamamak derecesine geldik... Mekteb-Medrese Komisyonu hazır etmiş dukladda (rapor) ibtidai mekteb derslerine dört sene tayin olunmuşturd. Üç senesi sade mahalli lisan ile olsa, dördüncü sene de umumi bir lisanla yazılmış kitab tedris olunsa, tedricen lisan birleşür idi"[266] diyen Gaspıralı, azınlığın kurtuluşunun önce ortak bir edebi dil" etrafında birleşmekten geçtiğini vurguluyordu. Kongreden bu doğrultuda karar çıkaran Gaspıralı İsmail Bey, öngördüğü dilde birliğin, sade İstanbul Türkçesinde sağlanacağını da gizlemiyordu. Ancak, bunun için Türkçeye Arapça, Farsça ve diğer yabancı dillerden girmiş kelime, deyim ve kuralların çıkarılmasını; buna ek olarak da farklı lehçelerdeki uygun yerel kelimelerin kullanılmasını şart koşmaktaydı.[267] **Gaspıralı, Osmanlı Türkçesinin aynen**

266 1906 Sene 16-21 Avgust'da İçtima İtmiş Rusya Müslümanları'nın Nedvesi. (Kazan: Kerimiye Matbaası, 1906), s. 77.

267 "Bekir Çobanzade, Türk-Tatar Lisâniyatına Methal. s. 191"den Kırımlı Cafer Seydahmet, Gaspıralı İsmail Bey. (İstanbul: 1934), s. 74.

kullanılmasına da şiddetle karşıydı;[268] **Osmanlı Türkçesi denilen yapay dilde, ağırlık olarak yer alan Arapça ve Farsça kökenli gramer kaidelerinin yanısıra, kelimelerin de Türkçe karşılıklarının bulunup kullanılmasını istiyordu ki, bunun adı tek kelime ile Türkçülüktü. O'nun bu rüyasını -Türkiye sınırları içinde- daha sonra gerçekleştirecek kişi ise Atatürk'tü.**

Gazetesindeki **"Tercüman"** başlık yazısının altında kullandığı **"Dilde, Fikirde, İşde Birlik"** sloganına uygun olarak Gaspıralı, ancak bu üç alanda birliğin sağlanmasından sonradır ki, Türk Dünyasının özgürlük ve çağdaşlığa kavuşacağına inanıyordu. İstanbul'un en büyük gazetelerinden **"İkdam"**da (27 Haziran 1914, No. 6245) yayınlanan söyleşisinde, Rusya Türklerinde Türklük bilincinin oluşmasının siyasal sınır tanımazlığını şu cümlelerle ifade ediyordu: **"Eğer Türkler (Osmanlı Türkleri) lisanlarını biraz daha sadeleştirmiş, kıraet ve imlâyı (okuma ve yazmayı) teshil edecek (kolaylaştıracak) surette huruf-u savtiyeyi (sesli harfleri) istimal etmeye (kullanmaya) başlamış olsalardı, beş altı seneye kadar Rusya müslümanlar ile lisanları suret-i kat4iyede birleşmiş olurdu. Bundan husule gelecek faydaları izaha hacet yoktur sanırım."**

Gaspıralı, "Tercüman"ın 1906 yılına ait nüshalarında, ortak edebi dil konusundaki yazılarına sıklıkla yer veriyordu. İşte, 108 No.lu nüshada, bu konudaki hassasiyetini, okuyuculara hitap başlığı altında şu gerekçelere dayandırıyordu:

"İnsanları rapteden (bağlayan) en ibtida (evvela) 'LİSÂN'dır. Maarif ve edebiyat, din ve millet umurlarının (işlerinin) terakkisi için ibtida ve en zaruri olan vasıta ve sebep, lisân-ı millî, lisân-ı umumi ve edebidir. Umumi lisâna mâik olmayan tayfalar (kavimler) perakende yak yak kalıp **'MİLLET'** pâyesiyle pâyidar (devamlı) olamazlar. Kılıç ve zaman ve mesafe ile ayrılmış tayfaları birleştiren

268 Gaspıralı'ya göre, gereksiz Arap ve Fars kelimelerini aynen kullananların yazdıkları, ortak edebi dili halk tabakaları için anlaşılmaz kılmaktaydı. Bkz. Ahmet Caferoğlu, İsmail Gaspıralı. Ölümünün 50. Yıldönümü Münasebetiyle Bir Etüd. (İstanbul: 1964), s. 13.

'KALEM İLE LİSÂNDIR'. Zamanlara ve mesafelere galebe çalan yine kalem ile lisândır. Her kavmin iki büyük sermayesi olur: Biri dindir, diğeri lisân-ı edebisidir. Kardeşler, lisân birliğine çalışacak zaman geldi. Vakit fetvi (kaybı) ve gaflet caiz değildir. Geliniz bu işe çalışalım. Nişleyelim deseniz, meclislerde ve her türlü mükâleme (konuşma) ve münazara (ilmi tartışma) mahallelerinde ve gazetelerde bu meseleden bahisler etmeliyiz. **Bu fikri kuvvetleyip beynen-nâs (halk arasında) münteşir kılmalıyız (yaymalıyız). Edebiyatta ve mekteplerde umumi lisâna yol açmaya çalışmalıyız ki, bundan yirmibeş otuz sene sonra efrâd-ı milletin dili birleşsin. Bu ise FİKİR VE İŞ BİRLİĞİNİ mucip olur".**

Gaspıralı İsmail Bey, 16.10.1907 tarihli "Tercüman"da (No.67), ortak edebi dil yolunda alınan mesafeye katkısını şöyle ifade etmekteydi:

"Bugün Kazan şivesinde yazılan bir cümleyi Kafkaz anlamadığı ve Kafkaz'da kullanılan Azerbaycan lisânını Kazan anlamadığı malûm olduğu halde, 'TERCÜMAN' Kafkasya'da da, Kazan'da da, Türkistan'da da, Mısır'da da, Türkiye'de de anlaşılmaktadır. Efkâr (fikirler) ve işbirliği, lisân birliği sayesinde olduğunu takdir eden "Tercüman, yirmibeş seneden beri buna, yani lisân-ı umumi tesisine çalıştı".

1907'de Hükûmetin azınlık okullarında "ana dili" yeniden yorumlayarak "mahalli şive"nin esas alınmasını öngören ünlü kararnamesine, Gaspıralı İsmail Bey'in tepkisi şöyle olmuştu:

"Maarif Nezareti"nin tefsiri **yanlış tefsirdir.** Doğma dil (radnoy yazık) demek, kavmin, milletin lisân-ı edebiyyesidir. **Rusların doğma dili Vologodskiy, Yaroslavskiy, Kurskiy, Saratovskiy şiveleri değildir, Rusların lisân-ı edebiyyesidir. Bizim de doğma dilimiz TÜRK dilidir, lisân-ı edebiyyemizdir."**[269]

"Tercüman"ın 25. Yıl Jübilesi'nin hazırlıklarının yapıldığı günlerde ise şu önemli mesajı vermekteydi:

"Elli milyonluk Türk kavminin vilâyet vilâyet şiveleri (nareçiya) telaffuzda (pronons) tefavütleri (ayrılıkları) car ise de hâsıl lisanla-

269 "Can Ya ki Dil Meselesi", Tercüman, 25 Ocak 1908.

rı birdir, binaenaleyh bu kavm-i necibenin umumi lisân-ı edebiyyeye hakkı olduğundan maada, dünyada yaşamak istiyor ise her şeyden ziyade ve her şeyden evvel ittihad-ı lisâna (di lbirliğine) çalışmalıdır... Arslan gibi milletimizin başına gelen felâketler... her su boyunda bir Han ya Emire tâbi bulunduğu değildir. Her su boyunda bir şive kullanıp, şimdiye kadar umumi lisân-ı hitâbet, lisân-ı edeb vücuda getirmekte ettiği gaflettir. Bundan 25 sene mukaddem Tercüman'ın gayet sade ve mutavassıt şive ile yazıyla başladığı yukarıda söylediğimiz şeylerin neticesidir."[270]

Gaspıralı İsmail Bey'e göre, Dostoyevski, Turgenyev, Puşkin gibi yazarlar, kendi mahalli lehçelerinde değil de Rus edebi dilinde yazdıkları için büyüktüler. Rus edebi dili de bu yazarlarla giderek zenginleşiyor; Rus halkında da Rusluk şuuru gelişiyor, kökleşiyordu. **Şayet Türkler ortak bir edebi dilde birleşebilirlerse, millet merhalesine geçebileceklerdi. Yoksa, paramparça olmaya devam ederken, gerilik ve esaret halleri de sürüp gidecekti.**

1.2. TÜRKÇE-TATARCA ÇEKİŞMESİ ÜZERİNE

Rusya Türklerinde **"Türk hüviyeti"**nin ön plâna çıkması, dolayısıyla Türklük şuurunun teşekkülü doğrultusunda yazdığı yazıların birinde (**"Yine Lisan Bahsi"**, Tercüman, 21 Kasım 1905, No. 95), Gaspıralı, boy milliyetçiliği güdenlere -günümüz için de aynen geçerli- şu bilgileri vermekteydi:

"Hürmetli 'NUR' gazetesinin 11. Nüshasında (A.A.) imzası ile neşrolunmuş **'TATAR TİLİ'** makalesini okuduk. Cenab-ı muharrir (sayın yazar) diyor:

'Biz Tatarımız, Arab ya ki Türk tügülmüz (değiliz). Şulayuk (şöyle oldukta) tilimiz özümüzge ayrım (başka) bir tildir (dildir)".

Makalenin bu beş satırlarını gördükten sonra ilerisini okumaya hacet yoktur. Demek oluyor ki, Hankirmanlı bir Türk olan Ataullah Efendi özünü bir Tatar zannediyor. Öyle mi? Bu çok büyük bir hatadır.

270 "Can Ya ki Dil Meselesi", Tercüman, 22 Ocak 1908.

Eğer olmuş geçmiş zaman olsaydı, bu itikad-ı batılayı (batıl inanış) yazan, ya ki yazdıran 'cebir efendi'dir zannederdik. Her şeyin doğrusunu, tamamını yazmaya müsaade edilmiş bir zamanda efkâr-ı umumiyeyi (kamuoyunu) böyle karıştırmak ve edebiyat-ı milliye meydanına böyle tefrika (ayrılıkçılık düşürmek yalnız 'Nur' refikimizin (arkadaşımızın) malûmatsızlığına yüklemek lâzım geliyor.

Rica ediyoruz ki ayıp buyurmasınlar. Cemaat ve millet işlerinde hatır, gönül, dostluk bakılmaz. İşin doğrusu söylenir.

Mukaddemce (evvelce) Tiflis'de çıkmış refikimiz 'Şark-i Rus', elifba tebdili (alfabe değişikilği) meselesini ortaya atmış idi. Hazırda 'Nur' til meselesi çıkardı. Fikir ve til ve amel (iş) birliğine yumruk uruldu. Lâkin ziyansızdır. Her halde 'tevhid) (birleştirme) gibi vücud-u azi mükerremin (aziz ve muhterem varlığın) müdafaasına çalışmak borcumuzdur. Çalışırız.

BİZ ARAB DEĞİLİZ, AMMA TATAR DA DEĞİLİZ EFENDİM. ÇÜNKİ 'TATAR MİLLETİ' BİZLERDEN BAMBA BİR MİLLETTDİR. Tatarlar Kıtay'a (Çin) tâbi ve Moğolistan'ın bir köşesinde dolanan bedevi (göçebe) ve mecusi, putperest bir kavimdir. Tilleri bizim tile hiç oşamaz (benzemez). Rusya'da bunlardan bir nefer bulunmaz. Elinizde tarih kitapları olsa gerektir. 'Babürname', 'Şibân-ı Name', "Şecere-i Türki' hatta merhum Mercani'nin 'Tarih-i Bulgar'ı gibi, atalar eserlerine müracaat buyrun. Eğer bunlar elde yoksa, Rus tilinde yazılmış 'İstorya' ve 'Etnoğrafya' kitapları Petersburg'da yüzlep (yüzlerce) bulunurlar. Bunlara müracaat buyrun. Her ilim ve fenden icmalen (özetleyerek) haber veren seksen cilt Brockhaus lûgat-ı umumisine müracaat edelim. Bu lûgat-ı ilmiyenin 47. cildinin, 189. ve 344. betlerine (sayfalarına) bakın ne demiş:

Türk tilini şiveleri ile tekellüm eden (konuşan) halklar, taifeler (boylar) Asya'nın bir çok yerlerinde, Avrupa'nın şimal (kuzey) ve cenub-i şarkisinde (güneydoğu) ve kısmen Afrika'nın şimal-i şarkında ikâmet ederler. Bahr-i Muhit-i Müncemitten (Buz Denizi) ta İran ortalarına kadar, ta Rusya ortalarından Kıtay'ın Göbenlon dağlarına cayramış (yayılmış) bir millettir ki Rusya'da Hankirmanlılar, Makedonya'da Osmanlılar bu millete mensupturlar.

Til lisan itibariyle Sibirya'nın Yakutları, Sibirya Türkleri, Baraba, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Başkırt, Nogay, Kazanlı, Kırımlı, Kumuk, Uygur, Özbek, Tarançe, Sart, Azerbaycan ve Osmanlı namları ile maruf taifeler, orumlar hep **TÜRK TİLİ İLE SÖYLEŞİRLER. HEP TÜRKLERDİR.**

BİZ TATARMIZ DEGEN KİŞİLER RÜCU KILMALI (sözünü geri almalı), **BU FİKİRDEN KAYTMALI** (geri dönmeli).

Gelelim **'TATAR TİLİNE'**, yazdığınız Tatarca ise, gazetenizin yine şu 11'nci nüshasında, Perm vilâyeti Osa üyezdi (şehri), Biçom Karyesinin (köyü) imamı Abdurrahman Efendi'nin, Uralsk beldesinden Zarif Elhari Efendinin, Orenburg vilâyeti Bozuluk şehri imamı Ali Asgar Efendi cenapları tarafından gelmiş ve derc edilmiş (yayınlanmış7 mektupların tili nasıl tildir? Ata, ana tili yani Türkçe değil midir. Sizin kullandığınız til hiç 'tatarca' değil, lâkin uram ve izvoşcik arabacı şivesidir.

Şehabettin-i Mercani'den Kayyum Nasıri'den başlap, 25, 30 seneden beri elenmiş ve bir derece hallolunmuş milli ve umumi lisan-ı edebiden niçün oluyor da haberiniz yoktur? Bu gaflet hiç caiz görülemez. Hiç olmazsa aldığınız özünüzden menkul. Dokuzyüz mektuptan yediyüzellisi lisan-ı edep ile yazılmış olduklarından ibret ve meslek almak gerek".

"Mühim Zaman Bu Zaman" başlıklı makalesinde ("Tercüman", 15 Mart 1905, No. 20) ise Gaspıralı, "Rusya Müslümanları" tâbirinden ne anlaşılması gerektiğini şöyle açıklıyordu: "Rusya Müslümanları... diyoruz... Bunlar kimlerdir? Nereden 'kaydan' gelmişler? Hâzırda çokluk ve köplük (fazlalık) itibariyle Rusya Devleti'nin birinci ahalisi Rus preslevni halk olduğu hâlde, ikinci halk ehl-i İslâmdır. Rusya'nın Avrupa ve Asya vilayetlerinde onsekiz milyon müslüman mevcuttur. Bunların onaltı milyonu cins, süyek (kemik), dil, tekellüm (konuşma), âdet ve tarih itibariyle **EVLAD-I TÜRKTÜR.** Ve onaltı milyon halk, Kırgız, Tatar, Türkmen, Azerbaycan, Kırımlı, Şirvanlı, Kazanlı vesair namlar ile marut (tanınmış) ise de, cümlesinin aslı Deşt-i Kıpçaklıdır (Kıpçak Bozkırındandır)".

Gaspıralı İsmail Bey, Devlet Duması'ndaki Maarif Komisyonu'nun Müslüman okullarındaki eğitim dilini **"Tatar dili"** olarak belirten bir kararını net bir biçimde eleştiriyordu:

"Demek oluyor ki millî lisânımız 'Tatarca' ve tahsil-i ibtidaiyemiz de bu Tatarca ile edilmek lâzım gelecek. Vay politika, politika, mekteblere girmez isen ne güzel olurdu. Tatar kavmi mevcut değil, Tatar dili malûm değil. Lisânımıza here ne isim verilirse verilsin, hakikat-i hâlde **TÜRK DİLİNDEN** başka bir şey olmayacaktır... Rus ve Osmanlı tarihleri Rusya Müslümanlarına garaibden olarak 'Tatar' ismi vermişler, fakat bizi Tatar edemezler. Hattâ kendimiz bile Tatarız diye ikrar etsek yine hakikati çürütmek mümkün olmaz."[271]

Bu gerçekleri hiç şüphesiz Rus makamları da çok iyi bilmekteydi. Nitekim, Başbakan Stolıpin tarafından Yüksek Din Şûrası Başkanı Lukyanov'a gönderilen 1910 tarihli bir genelgede, şu uyarıda bulunuluyordu:

"Hıristiyan milletinin Müslüman Dünyası ile olan çatışması dini olmayıp siyasi, kültürel ve devlet niteliğinde bir savaştır. Panislâmizmin son zamanlarda sağladığı başarı bu yüzdendir. Bu başarı bizim Rusya'da büyük önemi haizdir. Bir takım milletleri kapsayan Rusya müslümanlığının, önemsiz bazı istisnalarla, çeşitli lehçelerle olsa da, genellikle bir dilde konuşan TÜRK IRKINA mensup olduğu hususu göz önünden uzak tutulmamalıdır."[272]

Görüldüğü üzere, resmi istatistiklerinde ve ilişkilerinde **"Türk"** tâbirini kullanmaktan ısrarla kaçınan Rus yöneticileri, gerçeği bu denli açık ve net ifade edebiliyorlardı. Bir kere daha anlaşılmıştı ki, **"Türk hüviyeti"ni reddedip "boy kimliği"ni kabullenenler, Rus hükûmetinin "böl-yönet" taktiğine bilerek ya da bilmeyerek alet olmaktaydılar.**

Gaspıralı İsmail Bey, cahilinden mürtecisine, sosyalistinden Rus hükûmetine uzanan garip bir işbirliğine rağmen, Rusya Türklerine Türklük bilinci vermekte ne kadar başarılı oldu? **Bu soruya net bir**

271 "Can ve Hayat Meselesi", Tercüman, 11 Aralık 1909.

272 Süleyman Tekiner, "Azerbaycan Türkleri", Dergi, 60: 1970, s. 8-9.

cevap vermek mümkün değilse de, bildiğimiz, Gaspıralı İsmail Bey'in son nefesini verdiği ana kadar Türklüğün propagandasını yapmaktan bir an bile geri durmadığıdır. İşte birkaç örnek daha:

"Milletimiz büyük millettir. Zaman ve mekân ve mesafe tesirleri ile fırka fırka ayrılıp birbirini bilmez ve anlamaz dereceye geldiği ve 'Türk' yüksek ismini unutup kimi Tatar, kimi Karapapak, kimi Kazak, kimi Tarançı namları ile dağılıp ufaldıkları malûmdur.(273)

"Milletin ne fikirde olduğu ve olacağı ileride görülür. Bana gelince, nazar ve itikad-ı siyasiyemin nigzi (temeli) TÜRK OĞLU TÜRK OLDUĞUMDUR. İbtida, Türk olmayınca ne aristokrat olurum, ne avamiyun olurum, ne iştirakiyyundan. 'Eğer bana hâlin berbattır, Türklük, yani kavmiyet, milliyet fikrini taşla da (bırak da) saadete nail ol' deseler, bu yüzden gelecek saadete, bedbahtlığı tercih ederim. Ben, ben olmamak ne aklıma gelişir, ne vicdanıma yatar. Yüz Türkten zannederim doksandokuzu bu fikirdedir. MİLLİYET HER ŞEYDEN MUKADDEM VE HER ŞEYDEN MUKADDES TUTULUYOR. Bunu belki eksiliktir 'perejitok' zanneden gençlerimiz bulunur. Hayır, itikadım eskilik değildir."(274)

1.3 DİLDE BİRLİK VE TÜRKLÜK BİLİNCİNE DESTEK VERENLER

Gaspıralı İsmail Bey'in başını çektiği umumi edebi dil hareketine, Rusya'nın hemen her yerinde olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde, Mısır'da, Balkanlar'da bulunan Türk aydınlarından büyük alâka ve destek gelmişti. Fatih Kerimi, Musa Carullah Bigi, Ahmet Aga(yev), Ali Merdan Topçubaşı, Dr. Hüseyinzâde Ali, Münevver Kari gibi yüzlerce aydın, Gaspıralı ile kader birliği yapmışlardı. Rusya'nın hemen her tarafından umumi edebi dil ile yayınlanan gazete ve dergilerin sayısında ciddi artışlar kaydedilmişti. Rusya

273 "Lisan Meselesi", Tercüman, 4 Kasım 1905.

274 "Tercüman, 17 Mayıs 1906"dan Sabri Arıkan, "İsmail Bey Gaspıralı ve Ceditçilere Yapılan Suçlamalara Cevap", Kırım Dergisi, 7: 26, Ocak-Mart 1999, s. 30.

Türklerinin Türklük bilincine sahip olmaları, bir başka ifadeyle millet aşamasına geçmeleri yolunda gayret sarfedenlerden biri olan Rızaeddin Fahreddin(of), 17 Kasım 1905'de **"Bizler Tatar mı Değil mi?"** başlıklı mükemmel ve mükemmel olduğu kadar da devrin şartlarında köktenci sayılabilecek bir makale kaleme almıştı. Tarihi gerçekleri halkın da anlayabileceği sadelikte ifade eden Fahreddin(of), makalesinde şu tespitlerde bulunmaktaydı:

"İlk asırlarda Türkler: Hun, Avar, Uygur, Hazar ve Bulgar, Peçenek ve son zamanlarda da Selçuk, kırgız, Başkırt, Türkmen, Osmanlı, Azerbaycan, Bulgar gibi birkaç fırkalara ayrılmış ise de, böyle ayrılık bazen siyasi ve bazen de yalnız oturdukları orun (yer) **cihetince olmuştu. Bir ata ve bir ana balaları olan Türkler, Astırahan etrafında olduklarında, Hazer Denizi münasebetiyle 'HAZER', İdil ve Ural boylarında oturdukları vakit 'BULGAR' diye atalnup** (adlandırılarak) **yürürler idi. Yoksa bunların örf ve âdetleri maişet ve tilleri** (dilleri) **cihetinden bir farkları da yok idi. Şöyle ki, Ufa Vilâyeti'nde olan bir Başkırt, Anadolu'nun istediği yerine varsın, kendi tilini ve kendi örf ve âdetini görür ve söyleşir, Azerbaycanlı bir Türk, Kaşgar'a vardığında yine işbu hale tesadüf eyler...**

Türkî olan bir kavmin, Türkî olan ikinci kavim üzerine ihtilat etmesinden üçüncü bir kavim zuhur etmesi lazım gelmez. Öyle ise Finler üstün gelen Hunlar, Avarlar, Hazer ve Bulgarlar, Tükyular ve gayriler ne kadar köp (çok) **olsalar olsunlar, hemişe** (daima) **TÜRK OLARAK KALIRLAR...**

Tatarlar bu yerlere geldiklerinde, bizim babalarımız olan Türklerin, kürşileri (komşuları) **olan kavimlerin arzu edecek revişde** (tarzda) **medeniyetleri var idi... Deşt-i Kıpçak'ta, Moğol ve Tatar Hükûmeti munkariz** (tükenmiş) **olduğu günde, babalarımız olan BULGAR VE HAZER TÜRKLERİ, milyonlar ile hesab edildikleri halde vatanımızda yaşarlar idi. Öyle ise bizler TATAR DEĞİL, HALİS TÜRKLERİZ."**(275)

275 Kırımlı Cafer Seydahmet, a.g.e., s. 54-55.

Kazan'da yayınlanan **"Yulduz" (Yıldız)** gazetesinde yer alan aşağıdaki değerlendirme yazısı, "Tercüman"ın 27 Eylül 1907 tarih ve 50 No.lu nüshasında da iktibas edilmişti:

"Bu gazete yirmibeş seneden beri devam etti. Halkın okuvdan hiç lezzet almadığı bir zamanda, türlü zahmetler çektiği halde sebat gösterdi. İmdi halkın gözü açıldı, matbuattan lezzet alabaşladıkları zamanda "Tercüman" elbette devam edecektir. Yirmibeş sene içinde sevip, okuyup istifade eden kişilerin hiç birisi "Tercüman'ı taşlamazlar (bırakmazlar), hem taşlanmamay gerektir. Çünkü 'Tercüman' onların her birinin manevi üstadıdır.

Eğer yeni gazeteciler eskiden beri 'Tercüman' okuyup, isitfade kılıp gelen bolmasa (olmasa) idiler, hiç birinin muratları anlaşılacak derecede yazamazlardı. Tanları atsa da kuyaşları çıkmazdı (şafakları sözse de güneşleri doğmazdı). Davuşları (sadaları) çıksa da kulaklara işitilmezdi. Kazan şivesinde yazılan gazeteler ile kanaatlenip "Tercüman' okumayı taşlamak hiç makul değildir. Lisân-ı edebiden haberdar olup, matbuat-ı osmaniyeyi mütlaaya iktidar kesbetmek arzusunda olan adamların cümlesi "Tercüman' okumalıdırlar. Yaş (genç) mollalar da, muallimler de, başkalar da 'Tercüman' okuyup, fikir ve lisan cihetinden isitfade temli. Yoksa lisân,ı umumiden ırakta kalırlar."

Yukarıdaki kitbasın sonunda, "Tercüman" idaresinin bir notuna yer verilmişti: "Tercüman hiçbir tarafa meyletmeyip, kangarmayıp (eğrilmeyip) **LİSAN** birliğinden **FİKİR** birliği, fikir birliğinden **İŞ VE İSTİKBAL** birliği doğacağını gözleyip çalıştığı cümle okuyanlara malûm olduğu gibi, bazı sebeplere binaen okuyamayanlara hem malûmdur. Biz için bu kâfidir, bakisine gelince: Cemaate rahmet".

"Tercüman"daki bir başka iktibas da **"Füyuzât"**a aittir. Gaspıralı İsmail Bey, 13 Şubat tarih ve 16 No.lu **"Tercüman"**da yeralan bu iktibas yazısının girişine, duygu ve düşüncelerini de katmıştır: "Yirmibeş sene oluyor ki, Tercüman'ı baştan sonuna kadar veya üçte ikisini aciz kalemimden çıkarmakta idim. Bir nüsha Tercüman yoktur ki, yarısı kalemimden geçmiş olmasın. Bugün aldığım milli

gazete ve dergilerimizde o kadar güzel yazılar ve fikirler gördüm ki, ciddi sevincimi göstermek için bunların kısmen naklini acele ederek, gazetemi arkadaşlarımın eserleri ile süslemeğe karar verdim. Tabii bu nüshamıza beş on satır havadis ve telgraf girdi ise de bunlara bakılmayıp yoldaşlarımın şerefine, yoldaşlarımın eserleriyle dolu kabul edilsin. Yazılmış ve nakledilmiş yazıların altında benim de aciz imzam vardır ki, yalnızlık ile canı yanmış eski bir yazıcının sevinç imzalarıdır."

Turanî imzası ve **"Türk Dilinin Vazife-i Medeniyesi"** başlığı ile iktibas edilen makalenin girişinde şu bilgilere yer verilmektedir:

"Bir Türk edibi diyor ki, Arab'ın dili din ve mezheb dili oldu. Türk dili ise medeniyet-i cedide (yeni uygarlık) dili oluyor... Bu sözü biraz ıslah edelim: Arab dili din ve mezheb dili oldu. Fars dili şiir ve edep dili oldu. Türk dili ise devr-i cedid için terakki ve medeniyet dili oluyor. Bu hem zamanın hem mekânın ihtiyacındandır. Zamanca İslâm medeniyetinin üçüncü devri, yani son devri başlıca Türk tarihinden ibaret olduğu gibi, mekânca dahi dünyaya yuvarlağı üzerinde Türk dilinden daha yayılmış bir dil yoktur. **Uzunlamasına, Mançurya'dan ve Sibirya'nın Uzak Doğu kuzeyinde akan LENA nehri sahilinden başlayıp, Altay, Karakurum, Pamir, Hindikuş, Kafkas, Kırım dağlarından geçerek Balkan dağlarının batısının sonuna kadar; genişlemesine, Ural dağlarının kuzey son noktasından, Afrika'nın Büyük Sahrası'na kadar olan yerlerde oturan ahalinin büyük kısmı Türk Dili ile konuşurlar.**

Türk'ün eyler dili Cinseddine dek hükmünü icra,

Bir ucudur Altay, bu yerin bir ucu sahra.

İşte böyle geniş bir ülkede dağınık bulunan kabile ve aşiretlerin çoğu henüz bir yarı vahşette bulunuyorlar. Bunları medeniyet yoluna çıkaracak vasıta ne Arab, ne Fars, ne Rus ve ne de Frenk dilidir. Bu vasıta, ancak ve ancak TÜRK DİLİDİR. Bize Avrupalıların umumi dil diye icat ettikleri ve ne 'volapak' ve ne de 'esperanto' lâzımdır. Bir öz, muhtelif şive ve lehçelerimizi ıslah ve birleştirme

ile, kendimize mahsus medeni ve edebi bir umumi Türk dili vücuda getirebiliriz."

Tüm bu bilgi örneklerinin çerçevesinde şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Yüzlerce yıllık Rus tahakkümü, bu ülkedeki Türklerin, Türklük bilincini tümüyle yok etmeye yeterli olmamıştı. Gaspıralı İsmail Bey'in öngördüğü Türklük bilinci, kısa vadede politik bir temele ve söyleme dayanmıyordu. Meselâ, bütün Dünya Türklerini bir bayrak altında toplanmaya çağıran bir Turancılık ülküsü ile hiçbir alâkası yoktu. Her şeyden önce, Rusya Türkleri ile Osmanlı Türkleri arasında tarihten gelen bazı köklü ayrılıklar vardı. Bir başka ifadeyle tarihî geçmişleri, yerel kültürleri ve de siyasî pozisyonları farklıydı. Osmanlı Türkleri hür, kendileri ise esirdi. Önemli olan, sonu meçhul büyük hayallere girişmeden, Rus kanunları çerçevesinde temel hak ve hürriyetleri kazanım mücadelesi vermekti. Bunun için de azınlığın **"milli-medeni"** uyanışını, kadın-erkek eşitliğini sağlamak gerekiyordu. Ancak bunlar sağlandıktan sonra, sıra bu defa Rusya vatandaşları arasında anayasal eşitilğin sağlanmasına gelecekti. Bağımsızlık ve hürriyet daha sonraki bir aşamaydı ve bu aşamaya geçilmeden **"boşboğazlık"** yapmanın alemi de yoktu. Gaspıralı İsmail Bey, sürekli düşündüğü ama açıkça söylemediği bu ilerki aşamalara ilişkin ülküsünü sadece Türk Ocaklarının başkanı Hamdullah Suphi Bey'e (Tanrıöver) açıklamıştı: **"Bazı düşünceler vardır ki, o bize yasaktır. Onları bizden sonra gelecek nesillere bırakalım, biz manevi birliği yapalım, idlleri birleştirelim. Siyasi birliği başkaları düşünsün."** O'na göre, **Türklük bilinci demek, Rus hükûmeti tarafından teşvik edilen kısır ve dar boy milliyetçiliğini aşmak; kültürel ve insani amaçlı olarak Türk Dünyası'nda dayanışmayı ve yardımlaşmayı sağlamaktı... Türk Tarihinin en büyük Türkçüsü Gaspıralı, 11 Eylül 1914'de sadece fâni bedeniyle aramızdan ayrılırken, geriye fikirlerini, ülkülerini ve programını bırakmıştı. Ve bizzat kendi ifadesiyle O, artık "bahtiyar İsmail"di...**

2. DOĞUMUNUN 150. YILDÖNÜMÜNDE TÜRK DÜNYASI

Gaspıralı İsmail Bey'in aramızdan ayrılmasından sonra geçen 87 yıl içinde Rusya Türkleri büyük acılar yaşadı ve yaşamakta. I. Dünya Savaşı'nın tahribatı üstüne Rusya'da Çarlık rejimi devrildi. **Yeni rejimde sömürenler dahil her şey değişti; değişmeyen sadece sömürülen Türk toplulukları ile bunlara yönelik asimilasyon politikalarıydı.** Beyaz Çarların yerine gelen Kızıl Komünist Partisi yöneticileri, Türk kimliğinin telaffuzunu bile yasakladı. Rusya Türkleri, **"burjuva milliyetçiliğini tasfiye"** kampanyalarında milyonlarca aydınını yitirdi. Tatarcılığın da modası geçti; İdil-Ural'da Mişerler, Tipterler, Başkırtlar ve daha pek çok alt kültür bölünmeleri birbirini izledi. Gapıralı İsmail Bey'in yurdu Kırım'daki Türkler, suni açlıklarda ve siyasi tasfiyelerde verdikleri kayıplar yetmiyormuş gibi, II. Dünya Savaşı sonrası 18 Mayıs 1944'de vatanlarından Orta Asya, Urallar ve Sibirya'ya sürüldüler; toplam nüfusun % 46'sını iki ay süren insanlık dışı sürgün yolculuğunda kaybettiler. Ve hâlâ anavatanları Kırım'a tamamen dönebilmiş değiller. Dönenler de sefalet sınırının altında yaşamaktalar. **Gaspıralı'nın tahrip edilen kabri dönenler tarafından yeniden yaptırıldı ancak Gaspıralı'nın ev ve gazete idarehanesinin yer aldığı binada Rus aileler halen ikâmet etmekte. Kırım'da da artık Tatarcılığın modası geçti; bir avuç Kırım Türkü, Tatlar, Nogaylar, Gotlar olarak bölünmekte, birbirlerine düşman edilmekte. Kırım Türkleri gibi Orta Asya'ya sürülen Ahıska (Mesket) Türklerine en büyük zulüm ve baskıyı, Türklük bilincinden yoksun Özbek, Kazak, Kırgız milliyetçileri gerçekleştirmekte. Sovyetler Birliği ve Komünist Partisi tarihe karıştı; ancak Türk toplulukları arasında birlik ve beraberlik ruhu, Türklük bilinci yok. Karabağ kaçkınlarına, Uygurlara, Kerkük, Batı Trakya ve Kosova Türklerine hiçbir Türk Devleti yardım etmiyor, haklı davalarına sahip çıkmıyor; keza Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni tanımıyor. Merhum Ebülfeyz Elçibey dışında hiçbir Türk Cumhuriyeti'nin lideri, sahip oldukları bağımsızlık ve hürriyet kavramlarının farkında ve mesuliyetinde değil.**

Birleşik Devletler Topluluğu'na girmek ve topraklarında Rus birliklerine üs vermekte sakınca görmüyorlar.

Özetle, önce Çarlık sonra Sovyet despotizmi, Türklük bilinci ile Gaspıralı İsmail Bey'in fikir ve ülkülerini unutturduğu için yaşanıyor tüm bu sıkıntılar. Ancak, O'nu unutmayan, fikir ve ideallerine sahip çıkan Türk aydınları, şimdilerde O'nun 150. Doğum Yıldönümünü anmaktalar; **ABD'de, Almanya'da, Türkiye'de, Kırım'da ve Tataristan'da. Ama hâlâ Gaspıralı İsmail Bey'i tüm yönleri ile** (eğitimci, gazeteci, politikacı, halkçı, milliyetçi vb.) **ortaya koyan bir biyografik eser henüz hazırlanmış değil. Biz Türkler, Gaspıralı'yı tanımadan, tanıtmadan, anlamadan, fikir ve ülkülerini tüm insanlarımıza maletmeden, Türklük bilincinden mahrum vaziyette yaşadığımız problemleri, tekrar tekrar yaşamak zorunda kalacağız. Keşke, Türkiye'nin Türkçü şairlerinden Mehmet Emin Yurdakul'un Gaspıralı'nın vefatının hemen sonrasında yazdığı şiirde dediği gibi olabilsek:**

Sen kabrinde rahat uyu! Yakında
Bu sonuncu felâket de bitecek;
Yarın senin hür bakışlı ırkın da
Altın devri terennümler edecek.
Zira senin bıraktığın izlerde
Kadın, erkek bir genç neslin yürüyor.
İmanı ile aşk sunduğun her yerde
İnkılâbın fikri hüküm sürüyor.
Bizden senin pak ruhuna fatihalar, rahmetler
Unutulmaz hâtırana, kalp dolusu hürmetler!...

GASPIRALI'YA SALDIRI

Gaspıralı İsmail Bey ve Atatürk!... Sadece Kırım ve Türkiye'de değil, tüm Türk Dünyası'nda Türklük bilincinin doğması ve kökleşmesi; Türk ulusunun çağdaş uygarlıklar düzeyinde yerini alması; evrensel nitelikteki ilkeleri ile akıl, mantık ve bilimin egemenliği savaşımını veren iki ulusal kahraman önderdir!... Farklı zaman ve mekân dilimlerinde yaşayıp aynı dieal ve düşünceleri paylaşan ve bunları hayata geçirmeye çalışan aydınlanma çağının bu iki seçkin öncüsü, şimdi benzer kaderi de paylaşıyorlar: Şeriatçıların saldırılarına hedef olarak!...

Atatürk'e dil uzatanları biliyorduk. Gaspıralı İsmail Bey'e dil uzatanlar ise önce Rus şovenistleri ve misyonerleri idi, sonra Sovyet yöneticileri bunları izledi. İşin teselli veren tarafı, beyazı-kızılı ile Rusların -kendi milliyetçilikleri perspektifinden- Gaspıralı'dan nefret etmeleriydi. Şimdi, O'ndan nefret edenler arasına, Türkiye'nin, Türklüğün -en az Ruslar kadar düşmanı olan- şeriatçılar da katılmış bulunuyor. Hiç şüphesiz, çok yazık!...

"Tarih ve Medeniyet" dergisi, Ekim 1998 sayısında Yard. Doç. Dr. Alâeddin Yalçınkaya[276] -tarafından kaleme alınan "Ruslar

276 Yard. Doç. Dr. Alâeddin Yalçınkaya, 1961 Harput doğumlu. 1985'de İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. 1993-94'de A.Bd?d.'de (New York Üniversitesi) "misafir araştırmacı" olarak bulundu. Kâbil'de, Tahran'da, Riyad'da hiç bulunmadı. Şimdi, Türkiye Cumhuriyeti Sakarya Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı olarak geleceğin Türk diplomatlarını yetiştirme (!) görevini sürdürüyor.

Türk Ülkelerinde Yaptıkları Tahribatlarda Ceditçileri Kullandı- CEDİTÇİLERİN BİLİNMEYEN YÖNLERİ" başlıklı yazısını yayınladı. Hiçbir bilimsel değer taşımadığı gibi, bilimsel bir çalışmada uyulması zorunlu asgari etik kuralları da ihlhal eden bu yazıya, Türkiye'deki Kırım Türkleri'nin yanı sıra Türklük bilincine sahip tüm aydınlar şiddetle tepki gösterdiler. Ancak, bilgiye dayanmayan fikirlerle yazılmış bu yazı ne kadar değersizce, bilgiyi içermeyen duygusal tepkiler de o ölçüde yetersizdi. Bu yazı, salt bir karşı düşüncenin savunmasından ibaret olsa, bilimsel saygı ve hoşgörü kapsamında eleştirilebilirdi. Oysa, sözkonusu yazı, İslâm adına, ölmüş atalarımızın arkasından (Gaspıralı, Kursavi, Mercani, Kerimi ve diğer ceditçiler), zan altında bırakmanın da ötesinde iftira ile kin kusuyor, çamur atıyor...

YAZININ KURGUSU ÖNYARGILI

Önce bu yazının (makale değil) neresi doğru ki, sorusunun cevaplandırılması gerekiyor. Yazının kurgusu, dönemin şahsiyetlerini salt **"kadimci"** ve **"ceditçi"** olarak ikiye bölmek üzerine kurulmuş. Eskilik taraftarı olup mevcut statükonun devamı yolunda Ruslarla işbirliği yapanlara yani **"kadincilere", "dini bütün müslüman yani bizden"** yaklaşımı içinde. Rusların yüzlerec yıllık **"böl-cahil bırak-yönet"** politikasına karşı çıkarak, kurtuluşun en az Rus okulları kadar modern okullara ve kaliteli eğitime bağlı olduğunu; tüm Türk toplulukları arasında, **"dilde, fikirde, işde birlik"** sloganının eğitim yoluyla insan kayanğına yatırım yapılarak hayata geçirilmesini; kadınlara erkeklerle her alanda tam katılım ve eşitlik verilmesi gerektiğini, kısaca çağdaşlaşmanın tüm koşullarının yerine getirilmesini savunan yenilikçiler **(ceditçiler)** ise, Gaspıralı'nın şahsında **"Rusdan da beter"**... İşte tüm yazı bu sapkın ve önyargılı kurgu üzerine oturtulmuş.. Yani bilinen gerçekleri, ispatı olmayan isnatlarla tamamen tersine çevirmeyi amaçlıyor...

BELGESİZ TARİH OLMAZ

Yazar (!), yazısında tam 18 adet dipnot kullanmış. Böylesine iddialı (!) bir yazıda sadece dolaylı ilgili bir tek belgeye (mektup) atıfta

bulunmuş. Gördüğü az sayıdaki ikincil nitelikli eserlerden de işine geldiğince "cımbızla" bazı cümleleri çıkarmış; haklılığına (!) delil göstermek istemiş. Böylece, tek kelimeyle bilimsel ahlâksızlık yapmış. Dipotlarına bakıyorsunuz, acımasızca saldırdığı, iftira ettiği Gaspıralı İsmail Bey'in bir tek kitabını ve makalesini okumamış. Sadece O'nun mu? Abdünnasır Kursavi'nin, Şehabettin Mercani'nin, Hasan Bey Tagi(yev)in, Alimcan Barudi'nin, Musa Carullah Ayvaz'ın, Sadri Maksudi'nin, Mehmet Emin Resulzade'nin ve bu döneme damgasını vurmuş nice ceditçilerin ne bir kitabını ve ne de makalesini okumamış ki, dipnotları arasında yer vermemiş. Bunun adı ucuz din tacirliğidir, militanlığıdır ama bilimsellik asla değil.

Bilindiği üzere, Gaspıralı İsmail Bey'in arşivi uhdemde bulunuyor. Eşim Doç. Dr. Şengül Hablemitoğlu ile birlikte yaklaşık üç yılda yazdığımız **"Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi"** adlı çalışma, şu an matbaada baskıda. Kitap, yarısı orjinal belge olmak üzere yaklaşık 700 sayfadan oluşuyor. Elimizdeki arşiv malzemeleri ile yetinmedik, A.B.D., İngiltere, Fransa, Finlandiya arşiv ve kütüphanelerinde ayrıca tarama gerçekleştirdik. Bunun için bu kadar çok kaynağa ulaşabilirken, babası Gaspıralı İsmail Bey hakkında birincil nitelikli bir tek kaynak görmeksizin ve de belirtmeksizin hüküm vermenin -hele hele iftira etmenin- ne denli aşağılayıcı, küçültücü olacağını en iyi bilenlerdeniz. Ancak yazarın (!) önyargıya dayalı kini, -tabiri caizse- elinin altındaki kaynakları bile göremeycek ölçüde kör etmiştir kendisini. İşte küçük bir örnek:

BUHARA'DAKİ KADİMCİLERE HAYRANLIK

Yazar, Buhara'da Emir'in ve Emir'in Osmanlı Padişah'ına gönderdiği yardım mektubunu kaleme alan nakşibendi şeyhi Süleyman Efendi ile ulemadan yine nakşibendi Seyyid Mir Abdülhay Efendi'nin, ceditçilerden çok daha öngörülü, seviyeli ve de modernlikten yana olduğunu iddia ediyor: "Özetini verdiğimiz bu mektupta belirtilen ihtiyaçları duyan Buhâra Emiri'nin taleplerini kaleme alan kişilerin hiçbiri Ceditçi değildir, fakat ceditçilerin düşman

olarak gördükleri ulemâ, medrese ve tekke mensuplarıdır... Görüldüğü gibi bu şahısların yazılarında, modernleşmeye, pozitif ilimlere, ilerlemeye, hatta idare reformlara düşmanlık, karşı gelmek değil, bizzat talep vardır. Bir hususu daha belirtelim ki, bu iki "Kadimcinin", Türkistan'ın geri kalmışlığı ile alâkalı kaleme aldıkları hususlar, onların, meseleleri ve çözüm çarelerini Ceditçilerden çok daha doğru, seviyeli ve net bir şekilde görüp, yine çıkış yollarını isabetle ortaya koyduklarını göstermektedir."[277]

Yazarın kullandığı tek birincil nitelikli kaynağın (belgenin) tarihi 1871. Bu tarihte siyasal bir tanım ve karvam olarak ne ceditçilikten ve ne de kadimcilikten söz ediliyor. Yazar (!) akılalmaz bir sapkınlıkla konuyu çarpıtıyor: Mektup, Buhara Emiri'ne ait, mektubu kaleme alan kişiler ise sözkonusu iki tekke mensubu. Mektubu dikte ettiren mi, kâtiplik yaparak bunu yazıya döktürenler mi daha önemli, yazar bu konuya hiç değinmiyor. Bir de ceditçilerin ulema, medrese ve tekke mensuplarını düşman olarak gördüklerini yazıyor. Neye dayanarak?!... Oysa gerçek, Şehabettin Mercani'nin, Abdünnasır Kursavi'nin, Musa Carullah Bigi'nin, Alimcan Barudi'nin, Bubi kardeşlerin, Mahmut Hoca Behbudi'nin ve daha nicelerinin o döneme damgasını vurmuş ve önemli eserler vermiş ulema ve müderris oldukları. Ancak, bunlar, İslâmiyeti ortaçağ kafası ile yorumlamayan, miskinlik yuvası tekkelerde ömür heba etmeyen; tarikat ve mezhep sapkınlığına -bölücülük, tefrikacılık bağlamında- hiç girmeyen; Rus, Arap ya da Acem kültür emperyalizmi etkisinde kalmaksızın kend imilletini ve öz dilini, kültürünü seven; Çarlık polisine kendi halkının aydınlarını ihbar etmeyen; dinden kişisel çıkar sağlamayan; erkek çocuklarla dini nikâh kıyacak kadar homoseksüel sapıklıklara bulaşmayan; İslâmiyetin akıl, mantık ve bilime en fazla önem veren en son din olduğunu bilen çağdaş ve aydın din adamlarıydı. Hepsi de Gaspıralı İsmail Bey'in yanındaydı, Türklük ve İslâmiyet düşmanı Rus Hükûmetlerinin değil...

277 Yard. Doç. Dr. Alâeddin Yalçınkaya, "Ruslar Türk Ülkelerinde Yaptıkları Tahribatlarda Ceditçileri Kullandı: Ceditçilerin Bilinmeyen Yönleri", Tarih ve Medeniyet, 55: Ekim 1988, s. 30.

Sayın yazar bir konuda haklı saptamada bulunmuş. O da, ceditçilik hareketinin Buhara'da yeterli taraftara sahip bulunmaması. Yazısının son paragrafında 1918 sonrası için toplam ceditçi sayısını 15-20 civarında gösteriyor. Oysa, yazarın özlemle örnek gösterdiği Buhara'nın ve de medreselerin bir başka yüzünü, Abdürreşid İbrahim[278] açıklıyor. Abdürreşid İbrahim, siyasal İslâmcı görüşleri ile Gaspıralı İsmail Bey'in ve diğer ceditçilerin önemli muarızlarından biri olarak tanınıyor.[279] Türk kimliği yerine müslüman kimliğinin kullanılmasından yana olduğu biliniyor. Abdürreşid İbrahim, kesinlikle Türklük bilincine sahip değil, zaten böyle bir iddiası da yok. Ehliyetli ve cesur bir din adamı olarak temayüz ediyor. Ufa Ruhani Merkezi'nde bir süre kadılık görevinde bulunduktan sonra Rus hükûmetlerinin bu merkezde kendi atadıkları kadimcilerle olan iğrenç işbirliğinin farkına varıyor ve onurlu biçimde isitfasını veriyor.[280] Sonra da dünyanın pek çok ülkesini geziyor ve izlenimlerini iki cilt hâlinde yayınladığı "Alem-i İslâm" adlı kitapta topluyor.[281] Bu arada, İstanbul'da konferanslar veriyor[282] ve

278 Abdürreşid İbrahim (1849-1944), Sibirya'nın Tara şehrinde doğdu. Kazan'da Koçkar Medresesi'ndeki eğitiminin ardından Hiaz'da 8 yıl daha kalıp görgü ve bilgisini arttırdı. Rusya'daki Türk azınlığının üst kültür kimliği olan Türklük yerine dinsel kimliğinin kullanılması yolunda uğraş verdi. Bu yüzden Gaspıralı İsmail Bey ve arkadaşlarına ters düştü. Daha sonra Rusya'yı terketmek zorunda kalıp dünyanın pekçok ülkesini dolaştı. Panislâmist görüşleri ile ön plâna çıkan Abdürreşid İbrahim, bir süre çıkardığı "Ülfet" gazetesi ile, gerçek İslâmı bilmeyen ve Ruslarla işbirliğine giderek kendi ümmetine ihanet eden mürteci kadimcilere karşı da eleştirilerde bulundu. Rusya'da Türklerin ilk siyasal hareketini başlatma onuruna sahip birkaç kişiden biridir. Hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Türkoğlu, Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1997).

279 Abdürreşid İbrahim ve ceditçiler arasındaki ihtilâf konularını içeren kongre tutanakları hakkında genişbilgi için bkz. Musa Carullah Bigi, Islahat Esasları (Petrograd: 1917).

280 Geniş bilgi için bkz. Abdürreşid İbrahimof, Çulpan Yıldızı (Petersburg: 1907).

281 Abdürreşid İbrahim, Alem-i İslâm I (İstanbul: 1328); Alem-i İslâm II (İstanbul: 1329-1331).

282 Konferansların metinleri, "Sırat-ı Müstakim" dergisinde tefrika hâlinde yayınlanmıştır.

hatta Mehmet Akif (Ersoy)'un "Safahat"ında "Süleymaniye Kürsüsü"nde bölümünde yer alarak Osmanlı kamuoyuna ve edebiyat çevrelerine maloluyor.[283] İşte, Abdürreşid İbrahim'in, 1907 sonlarına ait bu gezi izelnimlerinden Buhara'ya -ceditçilerin giremediği örnek (!) yere- ilişkin yazdıkları:

"Ben Taşkent'ten Buhara'ya vardım... Uzaktan işitenler ihtimal ki, müstakil bir memleket de zannederler. Hakikaten Buhara idaresi müstakil bir memleket gibidir. Memlekette Sahibü'l-Mülk Abdülehad Han bugün mutlak bir emirdir. Kendisine sorulacak olursa, 'ben emirim' zanneder. Ama 'memleketin sahibiyim' diyemez. Aslında, Abdülehad Han bir Rus dükasıdır. Rus generalidir. Buhara beldesine dahi giremez. Buhara'dan 20-30 kilometre dışta Girmne köyünde oturur. Yirmi senedir Buhara'da bulunan saltanat sarayı 'Erik' boş bir hükûmet konağı olmuştur. 'Şimdi Buhara'da emirin ismi var, cismi yok' diyecek olursam gerçeğe uygun olur zannederim.

Şimdi Buhara'da idari işler Kuş Bey'i adıyla anılan bir memur elinde olup, 'kavanin-i semâiyye' yani kanunlaşmış âdetlere göre idame olunur. Şer'i işler ise fıkıh kitaplarına uygun şekilde amel etmek şartıyla Kadı Geylân idaresine verilmiştir. Bundan başka bir de 'reis' ve 'muhtesib' adıyla mülki idare kabilinden yine 'kavanin-i semaiyyeye' bağlı bir memuriyet olup, cezalandırmak bu zatın tasallutundadır. Kendisi ne kadar şeriata aykırı hareket ederse eder, bir ziyan yoktur. Ama başkasında şeriata aykırı bir hâl gördüğü zaman hemen yatırır, tepeleyinceye kadar döver.

Bu vuruş da yine şeriata tatbik olunmamış değildir. Vururken kolun dirsekten yukarısı hareket etmez. Yalnız elini omuzuna kadar kaldırarak indirir. Fakat "derre" dedikleri sopanın ağırlığı, Prusya müzesinde bulunan Felim'in dört küsur kilo ağırlığındaki bastonunu andırıyor. Bunların hepsi adalet namına icra olunuyor.

---

283 Mehmed Âkif Ersoy, Safahat, Haz. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: İhkılâp ve Aka Yay., 1975). Bu kitabın 153-188 sayfalarında yer alan "Süleymaniye Kürsüsünde", ilk olarak 1912'de basılmıştır.

İşte Buhara idaresi bundan ibarettir. Vilâyette de bu üç memuriyetin vekilleri vardır ki, onlarda her biri kendi vilâyetinde hemen hemen müstakil gibidir. Buhara'da ve çevresinde şer'i hükümlerin tam olarak icrası için, Ruslar tarafından bir mâni yoktur. Gerektiğinde kısas da yapılabilir.

... Buhara'da ulemanın ne kadar olduğu malûm değildir, fakat takriben ikiyüz medrese ile yirmiyedibin (27.000) kadar da talebe var. Medreseler içinde eski ve çok büyük binalar var. Medreselerin binası muntazam olduğu gibi, vakıfları da pek çoktur. Muhara'nın en büyük gelir getiren gayrımenkulü medreselerdir. Medrese hücrelerinde oturanlar her ne kadar talebe ise de, asıl hücrelerin sahipleri sermaye sahipleri ve zenginlerdir. Hatta Kadı Geylân ve müftülerin her biri âli medreselerin güzel hücrelerini istimlâk etmişler, vakıflarını yiyorlar. Biçare talebe boş hücrede yatıp kalktığına mağrur (eğer boş yatıp kalkabiliyorsa). Bazı medreseler boş da yatırmaz. Hücrenin vakfını yediği gibi talebeden bir miktar para da alır. Hiç olmazsa talebeyi kendi dersine devam etmeye mecbur eder. Bazı talebe biçareler, hücre hatırı için cahil müderrisler huzurunda ömürlerini zayi etmeye mecbur olurlar.

Medreseler için hakikaten kıymetli ve mükemmel vakıflar var. Ne çare ki esas yerine harcanmayıp zenginler için ebedi bir gelir kasası teşkil eder. Şu kadar var ki, medreseler dâimâ vakıf medrese hâlinde olup, vakıfları ve vakfiyeleri de bâkidir...

Bir Gurgan (mezarcı) medresesini seyrettim. Mezarcı ölülere kabir kazmakla kazanmış olduğu paralarından, yirmi odalı bir medrese yapmış. Medrese ufak olmakla beraber gayet muntazam idi. Kendisiyle görüştüğümde dedi ki: 'Bu vakte kadar çalıştım. Çok adamları yer altına soktum. Fakat bundan sonra da üstünde kalmalarını, yükselmelerini ümit ederek o paralarla bu medreseyi yaptım'. Bütün Buharalılarda bu fikir bâki ise de, ulema tamamiyle bunun aksinedir. Öğretim usulü berbar. Bir kitabın mukaddimesini beş senede okurlar. Yirmi-otuz sene medrese odasında oturur; bütün ömrünü âlât, lisan tahsilinde geçirir; tahsil sonunda iki kelimeyi

konuşamadığı gibi, bir satır da Arapça ibare yazamaz. Tahsil çok acınacak bir hâldedir. Bütün medreseler, bütün Buhara talebesi bu yüzüntü veren hale bakarak lisan-ı hal ile feryat eder ki, bizim hücrelerimize oturarak kaybetmiş ve etmekte olduğumuz ömürlerin hesabını âhirette vakıf sahipleri huzurunda nasıl vereceksiniz?

... Buhara'da askerlik demeye değer bir şey yoktur, dersem yerindedir. Sipahi dedikleri bir insan sürüsü varsa da, bunlar da tenbelhanelerde yemek içmekten başka bir vazife ile mükellef değildir. Sürü içinde sekiz yaşında bir çocuk olduğu gibi, seksen yaşında ihtiyarlar da vardır. Zira kanun gereğince, askerliğe giren bir daha çıkmaz, çıkamaz. Âmâlar, topallar, kamburlar da az değil. Bununla beraber, kendilerine münasip âmir ve subaylar da var. Dah adoğrusu, Buhara askeri, sulh ve barış erleridir. Buhara'da asker alınması bir umumi kaide altında değildir. Bir adam bir suç işlerse, cezası askerliktir. Daha garibi şu ki, hiç günahsız bir adamın kapısında iki biçarenin oğlunu askere alırlar. Bu ise ne kadar suçsuz masumların canını yakmaya sebep oluyor. Buhara'da bu sanat ile geçimini temin etmiş serseriler var. Suçsuz adamları tehdit ederek para alırlar.

... İşte haddizatında bir taaruz şeklinde bulunan şu cemilelerden dolayı Buhara Emirliği kendinde bir bağımsızlık hissederek kendini müstakil zannetmektedir. Fakat aslında Buhara'nın bağımsızlığı 'Buhara'da Rus memurları yoktur, kendi yağlarıyla kendileri kavrulup gidiyorlar' demektir. Rus memurları ve Rus askeri Buhara'dan dokuz kilometre uzakta **"Kağan"** dedikleri yerde ikâmet eder. Gerektiğinde hemen bir Rus memuru gelir, her ne isterse yapar ve her işe de müdahale eder.

Buhara hükûmeti ne şimdi ve ne de ileride hiçbir yönden hayır ümit olunur bir hâlde değildir. Ne Buharalılar için ve ne de diğer Müslümanlar için, ne din ve ne de insanlık açısından bir fayda getireceği çok uzaktır. Yalnız bir Emir ünvanını taşıyan Rus hâdimi Abdülehad Han hevesine hizmetle Buhara milletinin fıtri kabiliyetlerini mahvetmekten başka işe yaramayan müstebid ve menhus

bir hükûmet vardır. Ki doğrudan doğruya Buhara halkını yağma edip ele geçirdiği paraları Petersburg'a aşırmak için bir vasıta, bir bahanedir. Buhara Emiri o kadar âlicenap bir adamdır ki, nerede Ruslar bir işe başlarsa Buhara Emiri oraya yetişir. Baltık Denizi'nde bir zırhlı harp gemisi tamamen Emirin parasıyla yapılmıştır. Japon-Rus muharebesinde söylendiğine göre beş milyon ruble yardım etmiştir."[284]

Ya kasıt ya da bilgisizliğe dayalı önyargılı cehalet, yazının tüm satırlarına yansımıştır. Dönem hakkında hiçbir şey bilmeyen, kaynaklara hâkim olmayan, çalakalem sadece saldıran yazar, Semerkant'taki Şirudar Medresesi'nin resimaltına şu yüzkızartıcı hükmü koymuştur: "Cedidçilerin reformlarından birisi de, "Ehl-i sünnet" akidesinin öğretildiği medreselerin kapatılması, Rusça dersler veren okulların kurulmasıydı."[285] Tek kelimeyle, el-insaf!... Ceditçilere bu

284 Abdürreşit İbrahim, 20. Asır Başlarında İslâm Dünyası ve Japonya'da İslâmiyet, I. C., Haz. Mehmed Paksu (İstanbul: Yeni Asya Yay., 1987), s. 43-50.

285 Yalçınkaya, a.g.m., s. 28. Yazar, yaklaşık 100 yıl öncesine, düşüncelerini sarmış örümcek ağlarının gerisinden bakmaktadır. 20 Mart 1906 tarihli ve 28 sayılı Tercüman'da, Orenburg'da Fatih Kerimi tarafından yayınlanan Vakit gazetesinden bir alıntı mektup yeralmıştır. Mektubun sahibi olan medrese müderrisi Molla Abdülbekir, tam bir yüzyıl öncesinde yaşamasına karşın, akıl, mantık, izan ve vicdan açısından yazar Alâeddin Yalçınkaya'ya fark atan, "bilim ve kalp gözü açık", samimi ve aydın bir müderristir. Sabri Arıkan tarafından yeni harflere çevrilen bu mektup son derece değerlidir: "Muhterem Muharrir Efendi, tarafınıza yolladığım işbu mektubu gazetenizde basarsanız pek büyük iltifatınız olurdu. Pek çok senelerden beri halk üzerinde baş olup, onları yalnız kendi bildiğimizce yürütüp, karşı gelseler kâfirleştirip, talebeleri hep kendi bildiğimizce terbiye edip, beyinlerini çöplük ile doldurup, gayret olmayınca nasıl molla olmuyorsa, molla olmayınca da işe yaramaz hâle getirip büyüttük. Bundan ötürü talebelerimiz ve halefe (sonradan yerine gelecek olan) nâmını taşıyanlarımız, kışta, dar medreselerde kalıp, yazın çay ve kahvehanelerde kahvecilik yapıp, Makarya pazarında lastik ayakkabı temizleyip gezdikleri için hiç bir zaman gün yüzü görmeden, adam gibi birisiyle oturamıyor. Okuyayım dese okuyamıyor, söyleşeyim dese söyleşemiyor. Böylece bütün ahlâkları bozulup, insan gölgesi olup dolaşıyorlar. Biz hazretler, mollalar, kendimizin günü güzel olunca, oturmaya evimiz,

kadar gerçekdışı iftira atılamaz, hatta Ruslar bile bu kadar seviyesiz ve acımasız bir iftira atmamışlardır. Ceditçiler hiçbir zaman medreseleri kapatmamışlardır; sadece, "usulü savtiye" yöntemiyle eğitim veren, matematik, coğrafya gibi dersleri programına dahil eden medreselere lojistik destek sağlamışlardır. Hele hele çeditçiler eliyle Rusça dersler veren okullar açılması sözkonusu bile olmamıştır.

---

evimizde hatunumuz, yemeye aşımız olunca, talebelerin hâline bakmayarak, gönlümüzde, niyetimizde olmasa da, icraatımızla onların horlanmasına sebebiyet verdik. Okuyacağım dese rahatlık vermedik. Rus mektebine gireyim dese izin vermedik, razı olmadık. Coğrafya ve hesap denilen sözü işitsek ödümüz patladı. Rusça öğrenmek neye lâzım? Fen niçün gerek? Dünya neye gerek, dedik. Daha ziyadesi, şu sıralarda, Müftü Hazretlerimize imtihan hususunda bir umumi nizamname (tüzük) ile ilgili gidişimizde, tartıştık. Bir kısmımız kendi bildiğince, talebelerin durumuna münasip güzlece cevaplar yazmış olsalar da, diğerlerimiz bütün bütün başka, asla talebelerin durumuna aldırmayarak yalnız öz midemiz için, imtihanları hemen evvelkiler gibi olsun, mektep ve medreselere program kabul edilmesin, coğrafya, hesap girmesin. Coğrafyanın hiç lüzumu yok. Hesap gerek olsa feraiz (dinen farz olanlar) öğrenildiği zaman hâsıl olur diyerek mektep ve medreseleri eski hâlinde bırakmaya gayret edip Müftü Hazretlerinden, yazıya dökülmesi ricasında bulunduk. Şimdi ben ki şu hazretler, mollalar grubundanım. Bugün vicdanıma dönüp, dünyanın evvelki haliyle bugünkü hâlini hesap ederek, iki kere iki dört gibi anladım ki, bizim mektep ve medreseleri asla eski hâlinde bırakmak dürüst değildir. 'Coğrafya, hesap lüzumsuz' denen söz yalnız komik değil, coğrafya ve hesabın gerekliliği hakkında konuştuğumuzu fareler işitse, ne kadar gülünç bir söz derler. Sonra fikredip bakalım. Yalnız coğrafya, hesap ile işimiz biter mi? Bundan daha gülünç söz olur mu? Durumumuz münasip olsa da olmasa da, bütün canımız, tenimiz ile çabalayıp, yenimizi ve paçalarımızı sıvayıp dişimiz ve tırnağımızla tırmanarak, en evvel Rus yüksek mekteplerine gidip, oğullarımızı, kızlarımızı yetiştirmek bize farzdır. Milletimizin hayatı, yaşaması yalnız erkeklerimizin okumasıyla (mümkün) değil, kızların okuması da lâzımdır. Bunun için, ey benim arkamda, karanlıkta kalan halkım, hatunlarım ve kızlarım. Ey zulüm altında ezilen talebelerim, softalarım. Şahit olunuz. Ben bugünden başlayarak eski taassubumdan döndüm. Bugünden itibaren cümle kibir ve hasetlerimden tövbe ettim. Zinhar beni Allah huzurunda mes'ul olarak görmeyiniz. Son nefesimde canım azap çekmesin. Affediniz günahsız milletim. Affediniz günahsız talebelerim, softlarım. Molla Abdülbekir".

Ancak, Türklerin vatandaşlık hak ve hukukunu öğrenip yararlanabilmeleri için müfredat programına, müsbet ilimlerin (1en) yanısıra, yabancı dil dersi olarak Rusça dersi (dersleri değil) konulmasını tavsiye etmişlerdir. **Yazar, A.B.D.'nde İngilizce öğrenmekle nasıl ki Amerikanlaşmamış -belki de aksine Araplaşma süreci hızlanmış ve kendi tarihine, diline, kültürüne ve de atalarına yabancılaşıp düşmanlaşmışsa- ve de bu arada dinden çıkmamışsa, ceditçileri nasıl acımasızca eleştirebilir ki?!. İslâmiyet bu kadar zayıf bir dinmi ki, inananlar yabancı dil öğrenmekle inancını ve imanını yitirsin? Yazarın çok ciddi ahlâk, bilimsel düşünce ve de IQ sorunları olduğu ortada.**

YİNE BUHARA'DAN BİR ÖRNEK:

Yazarın, Dr. Baymirza Hayit'in bir makalesini dipnot vererek 15-20 civarında ceditçinin Buhara'nın işgâlinde Ruslara yardımcı olduğuna ilişkin çok inandırıcı (!) sonuç cümlesi ile yazısını bağlaması, son derece düşündürücü. Oysa, Dr. Hayit'in Buhara ile ilgili olarak yazdığı farklı bilgilere bir gözatmak gereğini bile duymuyor. Yazarın çifte standardını ortaya koyan, görmek istemediği küçük bir örnek:

"Müslümanlar arasında Nakşibendi tarikatı çok nüfuzlu idi. Tarikatın merkezi, Buhara idi. Dervişler, İşanlar ve Şeyhler, sadece Buhara'da değil, bütün Orta Doğu'da faaliyet gösteriyorlardı. Tarikat, kendini tasavvufa kaptırmıştı; dünya meselelerine pek az önem veriyordu. Medreselerin girişlerinde şöyle levhalar bulunurdu: 'İlmi talep etmek her müslüman erkek ve kadına farzdır.' Fakat din adamlarının çoğu, takriben XVII. Yüzyıldan itibaren, bundan sadece İslâm din ilimlerini anlıyordu. **Eğer Müslümanlar, dünyanın gelişimine iştirak etmeyi elden kaçırdılarsa; bu, fanatik olan din adamlarının, halkı kendi çizgilerinde fanatizme sürüklemelerinden olmuştur. Muhakkak ki, İslâm bir din olarak bundan mesul değildir.** Medresede ve İslâm'ın diğer yüksek mevkilerinde, bütün İslâm memleketlerinin temsilcileri müşterek faaliyet

gösteriyorlardı. **Her ne kadar Peygamberin, 'kendi milletini sevmeyenin imanı yoktur' hadisi gereğince; Türklerin, kendi milliyetlerini korumaları gerekiyor idiyse de; hiç kimse Türklüğü ön plâna koymayı düşünmüyordu. 'Millet' sözü 'Mü'min' sözü mânâsıyla karışmıştı; sonra 'Millet'den Muhammed (S.A.) 'ümmeti' denilen umumi bir fikir anlaşılır olmuştu. ruslar, Müslümanların arasına, daha önce ele geçirmiş oldukları İslâm memleketleri Müslümanlarını yerleştiriyor; bunlardan casusluk hizmetlerinde faydalanıyorlardı. Rus İmparatorluğu hizmetinde bulunan bazı Müslümanlar din maskesi altında, din kardeşlerini Rusya tarafına kazanmışlardı."**(286)

---

286 Dr. Baymirza Hayit, Türkistan: Rusya ile Çin Arasında (İstanbul: Otağ Yay., 1975), s. 128-29. Rusya'da kadimciliğin, tarihsel süreçte, üç dönemdeki durumunu ortaya koyan Abdullah Battal Taymas, kadimciliği "eski hızını, hareket gücünü, dinamizmini yitiren, biçarelik, Musa Carullah'ın deyimi ile de zillet (aşağılık) elkin eden bir müslümanlık anlayışı" olduğunu kaydediyor. Musa Carullah'a göre, "gerçek müslümana yakışan baş vasıf, izzettir (ululuk), zillet değil"... Rusya'da uzun süre gazetecilik yapan ve kadimci medreseleri çok iyi bilen Abdullah Battal Taymas, bu medreselerin "bilimsel düzeyi"ni, dersleri ve ders kitaplarını anlatarak ortaya koyuyor. İşte, Taymas'ın çarpıcı değerlendirmelerinden bir bölüm:

"... Bütün bu 'ilim' dalları ile ilgili ders kitapları, Arapça yazılmış kısa metinleri, uzun şerhleri, darmadığın haşiyeleri ile birlikte adları belli ve kutsal eserler imişçesine asırlardan beri değişmeyen kitaplardır.

Din-Şeriat: Bu medreseler esas itibariyle dini idiler. Çünkü onlarda müsbet (dünyevi) ilimler okutulmazdı ama, ne gariptir ki, Kur'an tefsiri, hadis ve usulleri gibi temel dini bilimler de okutulmazdı (pek az istisnalarda vardı tabii). Okutulan fıkıh (İslâm hukuk) ve usul-ü fıkıh ve Ramazan'da üstünkörü geçilen Ferâiz (miras meseleleri) gini dini bilim dalları bu medreselerin diniliklerini andırıyor idiyseler de, bunların hiç biri son zamanlarda İslâm memleketlerinde dahi uygulanmayan nazari hükümlerdir. Bunların medreselerde öğretilmesi ise, büsbütün faydasız ve gayesiz, boşuboşuna emek ve zaman harcamaktı. Bunlarla uğraşmak medrese talebelerini hayattan ve dünyanın gidişinden uzaklaştırmaktan, gaflet uykularını derinleştirmekten başka ne işe yarardı? Bu durumu gözönünde tuttukları için olacak, akıllı Rus idarecileri bu medreselere ilişmemeği, onları kendi hallerine bırakmayı Hükûmetlerine tavsiye ediyorlardı.

Sayın yazarın garip mantığı ile kendisinin din maskesi altında Rusya tarafına kazanıldığını söylemek mümkünse de hiç şüphesiz doğru değildir, en basitinden iftiradır ve iftira atmak da doğru olmasa gerekir. O hâlde, niye dönemin çağdaş aydınlarına iftira ederken Buhara'ya özel bir yer ayırdığını ve önem atfettiğini ister istemez düşünmeye başlıyorsunuz.

İşte, Türk farmakolojisinin unutulmaz isimlerinden değerli bilim adamı Doç. Dr. Nâşit Baylav'ın babası -ünlü kitapçı- Hacı Kasım Efendi ile ilgili olarak yazdıkları:

"... 1911 yılında babam yüz sandık kadar Kur'an-ı Kerimler -Delâil-i şerifler- Tefsir-i şerifleri hamilen Buhara-Semerkand-Hokand'a gidiyor. Orada takriben altı ay kadar kalıyor ve evvelce İstanbul'da kitapçılık yapıp Hokand'da yerleşen Buharalı Halil Efendi'ye misafir oluyor. Orada nazarı dikkatini bir şey celbediyor:

Buhara'da erkek çocuklarla (Kadı-ı Kelân -büyük kadı)- **Şeyhülislâm mesabesinde- önünde nikâh edilerek evlenmek keyfiyeti. Nikâhlar, bazan 500 ruble, 1000 ruble, 2000 ruble ve bazan da 50 veya 100 ruble gibi çocukların içtimai derecelerine göre değişiyormuş. Babam istiğrab ediyor. Diyor ki: Bu hâl, Osmanlı memleketlerinde çok menfur ve günahtır. Ben Darülhilâfede** (İstanbul - N.H.) **oturuyorum, böyle bir şey yapılması hem çok iğrenç, hem de yüzkızartıcıdır ve kanunen maddeleri de bunu menetmiştir.**

Dindarlık Vasfı: Gerçek dini bilgiler ve eğitim verilmediğinden bu medreselerden çıkanların çoğu içten dincil (dindar) adamlar olmayıp, yalnızk dinci (dini düpedüz geçim aracı, bir meslek sayan) kişiler olurlardı. Türk Dilinin Durum: Her kişi, öğretim üyeleri, öğrenciler Türkçe (yani, Türkçenin o bölgedeki yerli ağzı ile) konuşuyordu ama, Türk dilinin kuralları, edebiyatı ve tarihi ile okutulmasının gerekliliği kimsenin aklına bile gelmiyordu. Hülâsa: Türkçemizin Arapça ve hiç olmazsa Farsça mertebesinde değerlendirilmesi bir yanda dursun, ona itibar bile yoktu" Bkz. A. Battal Taymas, "Ulus-ü Kadim", Türk Kültürü, 41: Şubat 1966, s. 408-409. Buhara'da kadimci-ceditme çekişmesinin boyutları ve ceditçilerin stratejisi hakkında Sovyet gözüyle değerlendirme için bkz. Muhammed Ayaz İshaki -Hayatı ve Faaliyeti (Ankara: 1979), s. 27-29.

Buharalılar diyor ki: Bu zaruridir, çünkü evli bir erkeğin kadını hasta olabilir, hamile olabilir, kadın seyahat esnasında taşınamaz, böylece zaruretler karşısında dinimizce mazur görülmüştür, gûya (neuzubillâh) bunun hükmünü de Kur'an-ı Kerim'den çıkarıyorlarmış."(287)

İster istemez, bu sapıklardan da sapıklıklarından da daha fazla tiksiniyor; özellikle bunların kadimcilik sıfatı altında yüce dinimizi ve yüce kitabımız Kur'an-ı Kerimi nasıl kullanmaya kalkıştıklarını farkettikten sonra da "lânet olsun" diyorsunuz. Kadimcileri övmek, ceditçilere sövmek için tüm bu iftiraları kaleme alarak bizleri tahrik eden, sadece akademik derecesi değil, içtimai derecesi de tartışılabilir yazara, bu mukayese fırsatını yarattığı için ister istemez teşekkür ediyorsunuz.

NİYE VE NİÇİN TÜRK DÜŞMANLIĞI:

Yazarın, yazısının tümüne bakıldığında **"Türklük", "Türkçülük", "Pan-Türkizm"** gibi olgulara, ümmetçilik pespektifinden olumsuz olarak baktığı ortaya çıkar. Bu olumsuzluğun dayanağı olarak gösterilen kaynaklar da gerçekten çok anlamlı (!) ve zorlamadır. Yazarın eleştirilerinin hareket noktası ve sonucu, bu yazıya tüm Türk Dünyasında ilk tepkiyi gösterme onuruna sahip olan aydınbir Kırımlı Türk olan İhsan Yokuş'un deyimiyle **"İngiliz emperyalizminin şarkiyat uzmanı Olaf Caroe"** başta olmak üzere ağırlıklı olarak Prof. Dr. Aleksandr Bennigsen'in kişisel düşünce ve yorumlarından ibarettir. **Gerçekten çok acıdır. İşlerine geldiğinde "Hıristiyan" ve "Batı" düşmanlığı yapanlar, konu "Türklük" olduğunda bu düşmanlarının ardına korkakça gizlenebilmektedirler.** Yazarın bu duyarlı noktalarda, sözkonusu batılı araştırmacıların ifadeleri yerine, kendi olumsuz fikrini doğrudan açıklama cesareti ve de yetkinliği olmadığı anlaşılmaktadır.

---

287 Doç. Dr. Nâşid Baylav, "İlk Türk Kitapçılarından Hacı Kasım Efendi", Müteferrika, 7: Güz 1995, s. 94.

Diğer taraftan, Helene Carrere D'encausse, Sir Olaf Caroe, Aleksandr Bennigsen, bu konularda yetkin bilim adamları. Bilgiye dayalı yazdıkları hiç şüphesiz bilimsel-evrensel nitelikte kabul görür. Ancak, bir Tür ktarihçisi ya da sosyal bilimcisi, şayet birincil kaynaklara ulaşamıyorsa, ikincil nitelikteki bu yabancı kaynaklara **"ihtiyatla"** yaklaşmak durumundadır. Örneğin, yazarların etnik-dinsel ve politik-ideolojik kimliklerini bilmek, yabancı istihbarat servisleri ile ilişkileri konusunda sağlıklı kaynaklardan bilgi edinmek gibi. Bu bilgilere ulaşmak, 21. Yüzyıla 1 kala hiç de zor değil. Türkçeye tüm lehçe ve şiveleriyle, farklılık ve nüanslarıyla yeterince vakıf olmayan bu yabancı bilim adamları, ulaşabildikleri sınırlı bilgi ve belgeleri profesyonelce ama çoğu zaman tarafsız olmayan biçimde yorumlama becerisine sahip bulunmaktadırlar. **Yukarıdaki üç bilim adamı için sırayla Katolik-Fransız, Protestan-İngiliz ve Ortodoks-Slav kimliklerinden kendilerini ve değerlendirmelerini soyutlamaları elbette ki beklenemez. Verdiği bilgiyi alırsınız, doğrudur. Ancak, yorumlarını doğrudan alırsanız, hata yaparsınız. Sayın yazar, bu yorumları doğrudan almıştır. Sırf Gaspıralı İsmail Bey'i ve hayatlarını Türklüğe adayan dava arkadaşlarını "zan" altında tutabilmek için bu hatayı -mal bulmuş arap gibi- üstüne atlayarak işlemiştir.**

Yazar, D'encausse, Caroe ve Bennigsen gibi yazarlardan alıntı yaparken adeta **"cımbız"** işleviyle hareket etmiştir. Örneğin, Sovyet döneminin anlatıldığı bahisler, içinde bir-iki ceditçi adı geçtiği için sanki Çarlık dönemiymişçesine -zaman ve mekân itibariyle ilgisiz olduğu hâlde- aynen iktibas edilmiştir. Tipik bir örnek olarak, Cengiz Aytmatov'un yazdıklarından bahsedilirken: **"Sovyet yöneticilerinin uyguladığı yoğun baskılara rağmen Müslüman halklar, gereken miktarda bilgiye ve inanca sahip olmasalar bile, İslâm dinine karşı tarafsız ve bazen sempatik kalmaya çalışmışlardır. Birkaçı Politbüro'ya kadar çıkabilmiş olan yüksek kademedeki görevliler ve aydınlar dahil lerkes, Müslüman hayat tarzının birçok unsurlarını unutmamıştır.** Sünnet, dini nikâh, dini cenaze merasimi ve Kurban Bayramı gibi belirli dinî bayramlar ve hatta, **DAHA ÖNCE CEDİTÇİ'LERİN CAHİLCE AÇ KALMAK OLARAK GÖRÜP**

REDDETTİKLERİ RAMAZAN AYINDA ORUÇ TUTMAYI BİLE AKILLARINDA TUTMUŞLAR, BELLİ ORANDA KORUMAYA ÇALIŞMIŞLARDIR."(288)

Bennigsen için bu yorum, Ortodoks-Slav gözüyle değerlendirdiği için politik ve ideolojik amaçlıdır. Ama, bu yorumu aynen alan bir Türk yazar için utanç vericidir. **Hangi ceditçiler oruç tutmayı reddetmişlerdir? Yansız bir bilim adamı, etnik-dinsel kimliğini, mesleki bağlantılarını, ideolojisini bir kenara bırakmayı başardığı ölçüde büyüktür, saygındır. Bennigsen, ne bu makalesinde ve ne de herhangi bir kitabında, oruç tutmayı cahilce aç kalmak olarak gören ceditçilerin adını vermemiştir, çünkü böyle bir olay hiçbir zaman sözkonusu bile olmamıştır.** Gaspıralı İsmail Bey'in, Ali Merdan Topçubaşı'nın kişisel arşivleri ile desteklenmiş -bu alanda dünyanın en zengin kişisel arşivi- uhdemde bulunmaktadır. Altını çizerek ifade ediyorum, bu iddia tamamiyle gerçekdışıdır, hiçbir zaman da varit olmamıştır. **Örneğin, yazarın düşman olarak lanse etmeye çalıştığı Gaspıralı İsmail Bey'in çocuklarının anne-baba gözetiminde aksatmaksızın namaz kıldıklarını, bizzat Şefika Gaspıralı'nın elyazısı hatıralarından biliyoruz. Ceditçilerin büyük bir bölümü, Mercani, Kursavi, Bigi, Barudi, Fahreddin gibi, dönemin en büyük ve ünlü din bilginleri. Ceditçilerin arasında hiç ateist olmadı mı? Belki de. Ancak bilmiyoruz, henüz böyle bir bilgiyi içeren herhangi bir belgeye rastlanmadığından, hiç bir araştırmacı da bilmiyor.** Bu durumda, açıktan açığa din düşmanlığı yapan, oruç tutmayı aç kalmakla eşanlamlı olarak gören bir tek ceditçinin adını vermek kesinlikle olanaksız. Bennigsen, bu idiayı ideolojik-politik amaçlı bir yem olarak öylesine -kaynak zikretmeksizin- ortaya atmış, -tabiri caizse- cahiller inansınlar, diye. İşte, yazar bu yemi işine geldiği için yutmuş ki bizlerin de önüne sürüyor.

Yazar, bilim, kişilik, bilim ahlâkı ve kişilik hakları konusunda kelimenin tek anlamı ile artniyetli. Böyle bir yazı için olması gereken

288 "Aleksandr Bennigsen, Soviet Müslim Intelligentsia in Central Asia, Ideologies and Political Attitudes (Ankara: ODTÜ, 1986), s. 4-6"dan Yalçınkaya, a.g.m., s. 30.

asgari bilgiye, belgeye, iyiniyete ve de yeterli formasyona sahip değil. Bir yandan, ceditçileri **"siyasi ufuksuzluk"**la suçluyor, ama Gaspıralı İsmail Bey'in 1908'de Kahire'de bir İslâm Kongresi toplama girişiminden hiç bahsetmiyor, çünkü bilmiyor. Gaspıralı'nın bir yandan Türk Dünyası'nı diğer taraftan da müslüman olmamız dolayısıyla İslâm Dünyası'nı emperyalist politikalara karşı uyarma çabalarından tümüyle habersiz. Bu kongreyi Arap milliyetçilerinin inisiyatifine kaptırma endişesini ve bunu önlemeye yönelik temaslarına ilişkin İstanbul'da Yıldız'a çıkarak Osmanlı Sadrazamı'na rapor takdim ettiğini bilmesi için önce bilim adamı olması gerek, Gaspıralı'yı molla perspektifi ile değerlendirmek, böyle yanlış sayıltıları gerçek gibi gösterme çabasından öteye geçemiyor. **Keza, en basitinden, yazıda iki yerde -gerçeği dipnotta belirtmesine rağmen- Yusuf Akçura'nın Gaspıralı İsmail Bey'in yeğeni olduğunu yazıyor (Yusuf Akçura, Gaspıralı'nın eşi Zühre Hanımın yeğenidir), tarih metodolojisini bilmiyor, özensiz, gayriciddi ve gerekli asgari saygıdan bile yoksun. Musa Carullah Bigi gibi dönemin en öndegelen din bilginini olumsuz göstermek için Mustafa Sabri Efendi'yi kaynak gösteriyor. Aynı Mustafa Sabri Efendi'nin Milli Mücadele döneminde düşmanla işbirliği yaptığına, Sevr'i kabul ettirmeye çalıştığına, kendi milletine ve dolayısıyla da dinine ihanet içinde bulunduğuna ise hiç değinmiyor.** Sadece, "Ehli Sünnet ulemâsının temsilcisi" olarak tanıtıyor. Aklınıza derhal ceditçilerin "Ehli küfür ulemâsının temsilcisi mi" oldukları sorusu geliyor, zaten yazarın da istediği bu: **Bunca değerli aydın din adamını "zan", "töhmet" altında bırakmak!... Ancak, vatanına ve toplumuna karşı düşmanla işbirliği yapan birinden sözederken, övgü dolu bu tanıtım yapma yetkisini nereden aldığını da doğal olarak yazmıyor.**

BİLİMSEL DEĞERLENDİRME YETENEĞİ DE YOK!...

Yazarın bilimsel değerlèndirme yeteneğinden sözetmek de mümkün değil. Okuduğunu tam anlamıyor ya da anlamak istemiyor. Bir bilim adamını, sıradanlıktan sıyıran en önemli fark, entelektüel düzeydir; araştırmacı hiçbir şeyi olduğu gibi kabul etmez,

araştırır, irdeler, teyidini aldıktan sonra yargıya varır. Oysa, bu yazıda yazar, aşağıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi, hoşuna giden gerçekdışı yalan, beyan ve iftiralara -tabiri caizse- çanak tutmaktadır:

"Toplumun büyük bir kısmı bu bir avuç aydını, (Gaspıralı ve ceditçi arkadaşları - N.H.) Rus'tan daha büyük bir düşman olarak görmeye başlamıştır. New York'da mukim ve verdiği bilgilere göre 1880'lerde Mergilan'da dünyaya gelmiş olduğunu tahmin ettiğimiz Hacı Halit Turan ile 5 Mart 1994'de yaptığımız görüşmede, medreseler hakkında kendisinden bilgi almaya çalıştım. Okuduğu mekteplerden bahsederken Cedid okullarında okuyup okumadığını sordum. Benim soruma Rus mekteplerinde okumadığını, çünkü o zaman daha Rus mekteplerinin açılmamış olduğu cevabını verdi. Ben sorumu tekrar tekrar sorup aynı cevabı almam üzerine, yanlış anlaşılma olduğunu, Rus mekteplerini kastetmediğimi söyleyince kızarak: 'Cedid mektepleri Ruslar'ın en sinsi tezgâhıdır. Ruslarınkinden farkı yok, hatta daha tehlikelidir' cevabını aldım. Sebebini sorunca, milletin içine fitne düşürdüğünü, Ruslar'ın da böyle bir şey aradığını, harfleri değiştirerek bin senelik İslâm kitaplarını ısgartaya çıkarmak istediklerini söyledi."(289)

Şimdi, gelelim bu bir paragraflık küçük bir alıntı içindeki hatalar:

1. Kadimcileri toplumun büyük bir kısmı, ceditçileri ise bir avuç aydın olarak nitelemenin somut kriteri var mıdır. Kesinlikle hayır!.. Yazar öyle olmasını istediği için, arzuladığı, hayal ettiği için somut verilere dayanmayan bir iddiayı gerçekmiş gibi yansıtıyor. 1905 İhtilâlinde, Rusya'daki ceditçilerin açmış oldukları okul sayısı 5.000'i bulmuştur.(290) Bunların yöneticileri ve öğretmenleri ile buralardan

289 Yalçınkaya, a.g.m., s. 31.

290 Dr. Necip Hablemitoğlu, Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917) (Ankara: Kırım Dergisi Yay., 1997), s. 29; Dr. Edige Kırımal, "İsmail Bey Gaspıralı", Dergi, 62: s. 63. Gaspıralı İsmail Bey, 1908 yılında İstanbul'da Tasvir-i Efkâr gazetesinin kendisiyle yaptığı röportajda, mevcut usulü-cedit okullarının 6.000 civarında olduğunu belirtiyor: "ALEM-İ İSLAM - İsmail Bey Gasprinski ile Mülâkat", 27 Haziran 1908, s. 3. Bu röportajın yeni harflere çevrilmiş metni için bkz. Adem Hablemitoğlu-Dr. Necip Hablemitoğlu, "Gaspıralı Çalışmalarına Katkı: Gaspıralı İsmail Bey ve Eğitim", Kırım, 23: Nisan-Haziran 1998, 41-44.

yetişenler; çeditçi çizgideki yüzlerce gazete ve de dergiyi çıkaranlar, yazarlar ve onbinlerle ifade edilen okuyucuları;[291] siyasal nitelikli kongrelere ve de ulusal nitelikli kararların alındığı yerel toplantılara katılanlar; 1917 İhtilâlini müteakip kongreleri gerçekleştirip Azerbaycan'da, Kırım'da, Türkistan'da, İdil-Ural'da bağımsız ya da topraklı muhtariyet yapısında kurulan Türk devletlerinin[292] tüm yöneticileri ile onlara destek veren milyonlarc aTürk insanı!... Tüm bunları toplasanız, "bir avuç mu" ediyor?.. Ayıptır, günahtır, terbiyesizliktir, bilime saygısızlıktır, birbaşka ifadeyle hakka tecavüzdür... Diğer taraftan, 1912 yılı itibariyle Rusya'da 45.339 Türk din adamı bulunmaktaydı (1909 itibariyle sadece Türkistan'da 12.499 imam, 5.771 müderris, 1520 şeyh, 686 işan ve 33.000'den fazla paye sahibi din adamı vardı)[293] Bunların içinde ceditçi aydın din adamlarının sayısı olağanüstü fazlaydı. Nitekim, bu din adamlarının içinde gerçek kadimcilerin sayısı, 1-11 Mayıs 1917'de Moskova'da, tüm Rusya Türklerini temsilen gelen 970 delegenin katılımı ile gerçekleştirilen **"Rusya Türkleri'nin Birinci Kongresi"**nde anlaşılmıştı. Kongre'nin ittifakla kabul ettiği **"NEFRETNAME"**de, Çarlık Hükûmetlerince Müftü olarak atanan en militan kadimci Safa Molla Bayezid(of) ve kayda değer sadece 9 kadimcinin adları yer almıştı.[294] Kırım'da ise kadimcilerin toplam sayısı, İbrahim Tarpi Efendi dahil bir küçük kahvehaneyi doldurmaya yetmemiş, sonuçta Ulemâ Cemiyeti oluşturulamamıştı.[295]

2. Yazarın halkına **"Rusdan daha çok düşman"** dediği ceditçiler, Ruslarla işbirliği mi yapmışlardı? Elbette ki hayır!... Tam aksine, Rus Hükûmetlerince tutuklanan, sürgün ya da hapis cezasına

291 Geniş bilgi için bkz. Abdullah Battal Taymas, "Rusya Türkleri Arasında Matbuat Tarihçesi", Yıllık-Gazetecilik Enstitüsü Dergisi, 2: 28 Kasım 1961, s. 47-64.

292 Kongreler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hablemitoğlu, a.g.e., s. 43-111.

293 Hayit, a.g.e., s. 166.

294 Bütün Rusya Müslümanları'n4n 1917'nci Yılda 1-11 Mayda Moskova'da Bolgan Umumi Siyezdinin PROTOKOLLERİ (Petrograd: 1917), s. 455-57.

295 Necip Hablemitoğlu Arşivi, Klasor 7, Dosya 4, Zarf 11, Belge 1. Ayrıca bkz. Dr. Edige M. Kırımal, "Kırım Türkleri'nin Milli Mücadelesi", Çev: Eşref Bengi Özbilen, Emel, 129: Mart-Nisan 1982, s. 40.

çarptırılan bir tek kadimci bulunmamaktaydı. Aynı şekilde, kadimcilerin yönetimindeki **"Nur"** ve **"Din ve Maişet"** gibi periyodikler, hiçbir şekilde kapatılmamıştı. Bubi Kardeşler, Alimcan Barudi, Fatih Kerimi gibi ceditçi aydınlar, Rus mahkemelerince farklı cezalara mahkûm edilmişti. Gaspıralı İsmail Bey'in **"Tercüman"** gazetesi hükûmet tarafından bir süreliğine kapatılmış; diğer ceditçi periyodikler ise ya kapatılmış ya da kapanmak zorunda bırakılmıştı. **"Usulü Cedit"** okul ve medreseleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndan, İran'dan ders kitabı ve öğretmen getirdikleri, müdürlerinin en az Rus lisesi mezunu olmadıkları ya da sınıflara rahle yerine sıra koydukları vb. gerekçelerle sık sık takibata uğrayarak -en çok da Türkistan ve Buhara'da- kapatılırken,[296] kadimcilerin medreselerinden kapatılan hiç olmamıştı. Türkistan Genel Valisi, 1909'da, Eğitim Bakanı'na gönderdiği raporunda, kadimcilerden değil, ceditçilerden şu gerekçelerle şikâyet ediyordu: **"... Tabii, yerli Müslümanların aydın kısmı, buradaki 'kültür götürücüleri' -Volga ve Kırım Tatarları- ve memlekete sızmış olan Türk ajitatörlerinin etkisi ile yerli okullarda anormal eğitim durumunu idrak ediyorlar. Bu sebepten ötürü, şimdiki okullar yerine, yeni metod (Usûl-i cedid) adındaki okulların yaygın hale gelmesine çaba harcamaktadırlar. Bu okullarda tedrisat, fanatik metodlara göre yapılacak ve mektep ile medreselerin tanımadığı, meselâ aritmetik ve coğrafya dersleri okutulacaktır... Bu okullar, faaliyetlerine devam ederlerse, gelecekte sadece Panislâmizmin geliştiği bir fidanlık olmakla kalmayıp, Pantürkizm ve panisyancılık fikirlerinin de fidanlığı hâline gelecektir."**[297] Rusların korkusunu ve de nefretini anlamak mümkün de, ya yazarınkini?!... **Aradan yaklaşık 80-90 yıl geçtikten sonra, Türkçülere, Rus'dan da fazla duyulan bu anlamsız nefret niye?!... Bu sorular, yazarın bilim adamlığına ilişkin sorunlarının yanısıra, etnik kimlik sorunu bulunduğunu da düşündürüyor.**

296 Gerhard von Mende, Der Nationale Kampf der Russland Turken (Berlin: 1936), s. 95-996.

297 Hayit, a.g.e., s. 196-97.

3. Yazar, röportaj yapma konusunda da deneyimsiz. 1880'lerde doğmuş birinin ruh sağlığı konusunda tanı koymasına elbette mesleği açısından olanak yok. Ancak, "ihtiyat kaydı" ile yaşlı Türkistanlı'nın verdiği bilgilere yaklaşması ve değerlendirmesi gerekirdi. Önce, kronolojik süreçte Türkistan'daki eğitim kurumları hakkında bir temel bilgiye sahip olması gerekirdi. Örneğin, XI:. yüzyılın sonlarına doğru Türkistan'da yaklaşık 5 bin mektep ve 400 medrese mevcuttu (Çarlık Eğitim Bakanlığı'nın resmi verilerine göre, 1911'de 6.003 mektep ve 328 medrese bulunuyordu). İlk Rus Okulu 1884'de açılmış olup bu sayı 1915'in sonlarına doğru 90'a yükselmişti.[298] Usulü-cedit okullarının yaygınlaşması ise, Gaspıralı İsmail Bey'in 1890 yılında Semerkant'a yaptığı geziden itibaren sözkonusu olmuştu.[299] Türkistan'daki bu yeni metotla eğitim veren okul ve medreselerin sayısı hakkında net bir rakam vermek mümkün değil. Zira, Genel Valilik, bu okulları takiple yükümlü özel takip komisyonları kurmuş; saptananları derhal kapattırmıştı. Ancak mekân değişikliği ile kapatılan okulların yerine yenileri açılmaktaydı. Türkistan'da ilk usul-ü cedit okulunun öğretmeni olma onuru, bir Azeri Türkü'ne, Mecit Bey Ganizade'ye aitti. Gaspıralı İsmail Bey, Orta Asya'ya yönelik gezilerinin birinde Buhara Hanı ile görüşmüştü. Kendisine bir projeksiyon makinası hediye ederken,

298 Nadir Devlet, Dusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917) Ankara: T.K.A.E. Yay., 1985), s. 224.

299 Gaspıralı İsmail Bey'in Semerkant gezisinin sonuçları hakkında bkz. Mahmut Tahir, "Gaspıralı İsmail Bey ve Ganibay Hüseyinov", Emel, 148; Mayıs-Haziran 1985, s. 10-11. Gaspıralı, Semerkant'taki çabasını şöyle anlatıyordu: "... İşbu seyyyahatinde Bakü'lu Rusça muallimlerinden Sultan Mecit Ganizade bulunuyordu. Mecit Bey, refik ve saklavcı dost suretiyle bana koşulmuştu. Türkçe'den maada Farsça'ya âşina olduundan nümûne mektebini ve bir-iki muallime usulü savtiye göstermeyi bu arkadaşıma teklif ve emanet ettim. Kabul ederek kırk gün Semerkand'da kalarak Abdülgani mektebine muallimlik etti. Gelen gidene usul-ü saytiyenin âsânlığı gösterildi. İmtihan ile sabiyanın derste olan terakkileri tayin edildi. Mektebin şöhreti her tarafa cayrap (yayılıp) tez öğrettiği ne göre Türkistanlılar bu mektebe kendilerince münasip bir isim verdiler... Bu da 'Maşinalı (makinalı) Mektep' idi.

Han'da değerli bir otantik çadırla karşılık vermişti. Nitekim, Gaspıralı yaz tatillerinde bu çadırda ikâmet ederken, vefatında aziz naaşı da çok sevdiği çadırda yıkanmıştı. Dr. Baymirza Hayita'a göre, 1911-12 Ders Yılında sadece Buhara'daki usulü cedit okullarının sayısı 57 idi.[300] Bu olguyu, Gaspıralı'nın Buhara gibi kadimcilerin en güçlü olduğu bölgede etkisinin bir göstergesi olarak kabul etmek gerekir. Buhara'da imkânsızı başararak bu okulları açtıranların başında -daha sonra Buhara Halk Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı olacak olan Osman Hoca bulunmaktaydı (oğlu, değerli bilim adamlarımızdan Doç. Dr. Timur Kocaoğlu, Koç Üniversitesi'nde görev yapmakta olup, Gaspıralı İsmail Bey'in çıkarmış olduğu "Tercüman" gazetesinin koleksiyonunun yeni harflere dönüştürülmesi projesini yürütmektedir).

4. Yazar, ortaçağda yaşayan ve de Ruslar tarafından kasıtlı yaşatılan bir toplulukta, akıl, mantık ve bilimin gereğini yerine getiren -dolayısıyla da bu gereği savunan İslâmiyete de hizmet eden- aydınlık öncülere hareket eden yaşlı Türkistanlı'nın söylediklerini yorumsuz vererek onayını gösteriyor. Yaşlı Türkistanlı ve yazar, sapla samanı birbirine karıştırmaktadır. Arap harflerinin kiril harfleri ile değiştirilmesi, yazarın kim olduğunu bile bilmediği- makalesinde mutlaka yer vermesi gerektiği hâlde bilmediği -makalesinde

---

Ağız ağızdan şöhreti Maarif Naçalstvası (başkanı) kulağına yetiştiği halde bela ruhsat açıldığından polis tarafından kapatıldı. Fakat matlap hâmil oldu. Elh-i Türkistan'ın dikkati kozgaldı (uyandı.) Bir hayli adamların muhabbeti celb olundu. Semerkand'da çıkan bu boş davranışın semeresi olarak Taşkent'de, Fergana'da ıslâh-ı mektep ve tedris işine başlandı.

Abdülgani Bay Orenburg'a döndükten sonra, Orenburg ve Ural cihetlerinde usul bilen muallim yetiştirmek üzere Bahçesaray'a dört hatimgir de yollamış idi. Bunların vasıtasıyla bir çok muallim tedarik ederek mektepler tesis ettiği malûmdur. Bâde bu işte kardeşim Muhammed Fatih Efendi Kerimi'nin dahi büyük himmeti görülmüştür. Abdülgani Bay turbin fikirli ve milleti cidden seven bir adam idi. Ancak bir defa görüşebildim. Lâkin sohbeti unutulmuyor. İsmail Bahçesaray, 30.7.1912": Abdülgani Hüseyinof'un Terceme-i Hâli hem Hüseyinoflar Firmasının Tarihi (Orenburg: 1913), s. 128.

300 Hayit, a.g.e., s. 196.

mutlaka yer vermesi gerektiği hâlde vermediği- İlminski'nin projesidir, ancak hayata geçirilememiştir. Gaspıralı İsmail Bey, harflerin latinceye dönüştürülmesi gerektiğini önesüren **"Şark-i Rus"**un editörü Muhammed Şahtahtinski'yi -Osmanlı Türkiyesi'nden kopmamak kaygısının yanısıra henüz zamanın müsait olmadığı gerekçesiyle- şiddetle eleştirmiştir.[301] Daha sonra İstanbul'a göç eden Şahtahtinski'nin Rus Sefaretine casusluk yaptığına ilişkin iddialar ortaya atılmıştıru.[302] Harflerin önce latinceye, Türkiye'nin de latinceye geçmesinden sonra kirile dönüştürülmesi, Sovyet döneminde (1926 ve sonrası) sözkonusu olmuştur.

YAZAR, KADİMCİLERİN KİMLER OLDUĞUNU BİLMİYOR

Yazarın ceditçilik-kadimcilik çekişmesini -bilimsel ölçütlerde- anlayıp değerlendirmesi için önce **"kafasının içindeki örümcek ağlarından"** kurtulması gerekiyor. Sonra da biraz okuması ve araştırması 21. Yüzyıla 1 kala ulaşılamayacak kaynak yok, yeter ki bilim adamları kaynağa ulaşan yolları bilsin. Bilim, zan altında bırakmakla, iftirayla ve hareketle yapılmaz. Yazar, bilimle uğraşmak yerine, fanatik bir futbol taraftarı gibi, kadimcilik-ceditçilik olayına taraf olarak yanlı bakıyor. Sanki ortada bir stadyum; içinde misafir takımın **"bir avuç"** taraftarı, yani ceditçiler; bir de ezici çoğunluğu oluşturan ev sahibi taraftarlar yani kadimciler var. Yazar, kurguladığı bu hayali stadyumda hayali senaryosunu yazıyor. Kesin olan şu ki, yazar ceditçiliğin ne olduğunu gerçek anlamda olmadığı gibi hadimciliğin de ne olduğunu ve Rusya'da dönemin koşulları içinde ne anlama geldiğini bilmiyor. Hatta bir tek kadimcinin adını bile bilmiyor, yazmıyor. Sanıyor ki, kadimciler, -klasik tahminle- mollalar,

301 N.H. Arşivi, K.4.D.8.Z.3.B.3.

302 Cafer Seydahmet Bey, Rus Sefaretine çalışan Şahtahtinski'nin ilişkisi ortaya çıktıktan sonra polis marifetiyle Rusya'ya müteveccihen sınırdışı edildiğini belirtiyor. Bkz. Cafer Seydahmet Kırımer, Bazı Hatıralar (İstanbul: Emel Yay., 1993), s. 79-80.

imamlar, müezzinler, medrese öğrencileri, müderrisler, tarikat şeyhleri, işanlar ve dini bütün müslümanların tümü. Hepsi de ümmetçi, hepsi de siyasal İslâmcı. Liderleri kim, kadrosu kimlerden oluşuyor, yayı organları ne, bunlar önemli değil, sadece ayrıntı, hepsi o kadar. Yazık!...

Yazarı ve aynı düşüncede olanları asgari düzeyde de olsa bilgilendirmek için en az yüzlerce sayfalık bir makale ya da kitap yazmak gerekir. Oysa, yazar bir parça bilimsel duyarlılığa sahip olsaydı, ulaşabildiği bilgilerin geçerlik ve güvenirliğini objektif olarak değerlendirseydi, sadece küçük bir örnek olarak, Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat'ın 1966'da yayınlanan bir makalesinde yer alan -çok yüzeysel de olsa- şu satırları okur ve belki de böylesine ciddi hatalar yapmazdı:

"KARA GÜRUHLAR (GERİCİLER) - Usul-u Cedid ve Usul-u Kadim mücadelesinden bahsederken Kazan ilinde 1900 yılına doğru 'Ceditçilerin' galebe çaldıklarını, mektep ve medreselerin çağının yeni nizama göre teşkilâtlandırıldıklarını görmüştür. Mamafih daha bir çok yerde 'Kadimci' zümreler faaliyette bulunuyorlar ve mücadelelerine devam ediyorlardı. Bu zümreye mensup kimselerin ekserisi cahil ve mutaassıp molla ve işanlar (şeyhler) ile birçok cahil 'Bay' (zenginler), esnaf ve kara halktan teşekkül ediyordu. Bunların başında Rus hükûmetine boyuna 'jurnalcilik' yapmış olan Malmıj Kazasından, meşhur İşmi İşan (Dinmuhammedov) bulunmakta idi. Bu 'kadimci' zümre 'cedidci'leri 'dinsizlikle' ve 'sosyalistlikle' itham etmekte, halka ve Rus Hükûmetine cedidcileri kötülemeğe çalışmakta idiler .Bunlar nazarında en tehlikeli ve zararlı unsur 'muallimlerdi', mektep ve medreselere gelen muallimleri müşkül duruma düşürmek için İşmi İşan ve taraftarları ellerinden geleni bırakmıyorlar, halkı kışkırtıyorlar, polise jurnal ediyorlardı. Aynı zamanda yeni usul üzere kurulan medreseler ve bunların başında bulunan malûm şahsiyetler hakkında da açıktan veya gizlice cephe alarak, bunların faaliyetlerini durdurmaya çalışıyorlardı. Bu hususta tipik misâl: İsmi İşan'ın Rus hükûmetine yaptığı jurnal üzerine, Vyatka eyaletinde meşhur Bubiler Medresesinin kapatılması ve

Abdullah Bubi ile Ubeydullah Bubi'nin 1912 yılında mahkûm edilmeleri oldu.

1908 Ağustos'unda Rus Başnazırı Stolıpin'e hitaben 12 mollanın imzası ile Kazan Türkçesinde kaleme alınan uzun bir 'jurnal' gelmişti. Burada Kazan ilindeki 'Cedit Mektepleri, tanınmış şahsiyetler ve muallimler' kötülenmiş, bunların ihtilâlci oldukları belirtilmiş, Orenburg Ruhani Meclisi'nin 'olduğu gibi muhfaza edilmesi, hiç bir değişikliğe tabi tutulmaması istenilmiş ve mekteplerin behemahal mollaların nezareti 'altında' bırakılması, muallimlere verilmemesi üzerinde durulmuştu. **Rus hükûmeti bu gibi kara gürûh (gerici) mollaların sözlerine ehemmiyet vermiş ve onların tavsiyelerini tutmuştur. Çünkü Kazan Türklerinin ilerlemeleri Rus hükûmetince arzu edilmiyordu.**

Bu cins gerilik mümessilerinden biri de Petersburg imamı ve Ahond'u Ataullah Bayezidov idi. rus hükûmet mahfillerinin itimadını kazanmış olan bu kimse, esas itibariyle 'yeniliğin" düşmanı olup, işgal ettiği mevkiinden faydalanarak, terakkiperver cereyanlara karşı mücadele etmekte idi. 1905 Eylül'ünde çıkarmaya başladığı 'Nur' gazetesi haddi zatında bu geri zihniyetin bir ogranı hâline getirilmişti. Bu gazete Rus çarlık istibdadı müdafaa edildiği gibi, Ataullah Bayezidov'un kaleminden çıkan ve Rusya müslümanları arasındaki yeniliklere hücum eden bir çok makale, nâm-ı müstear ile Rus gazetelerinde intişar etmişti. Hükûmete yaptığı bu hizmetinden ötürü, Ataullah Molla'nın 1911'de vukubulan ölümünden sonra, Rus hükûmeti oğlu Safa Bayezidov'u Petersburg'a imam ve Ahond tayin etmiş; 1915'te Müftü Muhammedyar Sultanov'un ölümünden sonra da işte bu Safa Bayezidov Ufa'ya müftü olarak gönderilmiştir.

... Orenburg'daki Veli Molla yaman bir mücadeleci,. 'Kadimci' idi. Bu zat meşhur milyoner ve cedid mekteplerinin meseni olan Gani Bay Hüseyinov'un oğlu olup, Kaşgar Medresesinde (yani taassup ocağında) tahsilini yapmış, Buhara'da bulunarak taassubunu bir daha kuvvetlendirmişti. İskolâstik zihniyetin Kazan ilinde son büyük mümessili olan Veli Molla, Orenburg'da açtığı medresede

yeniliğe karşı mücadeleye başladığı gibi, Dünya ve Maişet (sonraki adı ile Din ve Maişet) adlı haftalık mecmuasını, 31 Aralık 1906'da çıkarmaya başlamış ve bu faaliyetini (Bolşevik) Oktober İhtilâline kadar devam ettirmiştir. Bu mecmuada Kazan Türklerinin kültür hayatlarındaki bütün yenilikler, bilhassa 'Teatro' ve musikiye amansız bir tarzda hücum edilerek, bunların dinsizliğe götürdüğünü iddia etmiştir. Bütün bu gibi hareketlerin şeriate aykırı olduğunu âyetler ve hadislere dayanarak ileri süren Veli Molla'nın asıl hedefi Orenburg'da çıkmakta olan 'Şura' ve 'Vakit'deki yeni görüşleri baltalamaktı. Rızaeddin Fahreddin, Musa Carullah ve Alimcan Barudi gibi meşhur din âlimleri, Fatih Kerimi, Hadi Maksudi, Ayaz İshaki gibi muharrirler Veli Molla nazarında nerede ise dinsiz, dehri kimselerdi. Tatar halkının ancak geri görüşlü mollaları ve cahil görüşlü zümreleri arasında rağbet bulan 'Din ve Maişet' mecmuasının Oktober ihtilâline kadar çıkabilmesi, Veli Molla'nın şahsi servetinden ve Rus hükûmeti tarafından bulduğu destekten ileri gelmiştir. 'Din ve Maişet'ci adı dahi Rusya müslümanları arasında Kara Gürûh (gerici) sözünün bir sinonimi yerinde kullanılmış ve Veli Molla Kazan ili kültür tarihinde, her halde 'geri görüşlü ve mutaassıp zihniyetin' bir mümessili olarak yer alacaktır. Mamafih kendisinin İsmi İşan gibi jurnalci olmadığı muhakkaktır."[303]

VE GASPIRALI İSMAİL BEY:

Geçmişte, Lawrence, Frew, Nowel gibi İngiliz casuslarından aldıkları emirlerle yüzbinlerce Türk askerini sırtından hançerleyerek şehit eden ve bunca alçakça cinayeti sözde İslâmiyet adına işlediğini ifade eden zihniyet neyse; Atatürk'e küfür eden, Türkiye'yi ve tüm Türk Dünyası'nı şeyhler-müritler ülkesi hâline dönüştürmeyi amaçlayan zihniyet de o. Gaspıralı İsmail Bey'e, 'Rus ajanı, Rus'dan da beter" diye iftira atan, saldıran zihniyet neyse;

303 Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, "Kazan Türklerinin 'Medeni Uyanış' Devri (1917 Yılına Kadar)", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 3-4: Temmuz-Aralık 1966, s. 160-61.

Buhara'da erkek çocukları ile evlenen sapıkların ve de bu dini nikâhı kıyma karşısında para alan din adamlarının zihniyeti de o. "İslâmi unsurları Türk kültüründen çıkarırsanız geriye latin harfleriyle içki masası kalır" diyen sömürge uşağı, kişiliksiz-ruhsuz zihniyet neyse, Türkiye'yi darül harp ilân eden zihniyet de o. Vatanını sözde din adına satan; Türklüğüne düşman, kültüründen utanç duyan; Kur'an-ı Kerim'de Allah ve kul arasında her türlü aracının (ruhban) ve de tefrikanın (ayrılığın) yasaklanmış olmasına rağmen mezhepçilik ve tarikatçılığın en aşırısına kaçarak inananları binlerce parçaya bölen; kalbi Talibanlarla, Hizbullahçılarla, Karasesçilerle birlikte atan; Suudi Arabistan, İran, hatta Suriye gibi Türkiye düşmanı ülkelerin sözcülüğünü ve çıkarlarının savunuculuğunu yapan; yüce dinimizi siyasete ve kişisel çıkarlarına alet ederek holdingler, medya kuruluşları, okullar, hâlâ medreseler ve tekkeler yöneten nice insanlar dolaşıyor aramızda.

Bu seçkin (!) ünlüler (!) listesine, şimdi de sayın yazar aday olmalı ki, cami duvarı misali, bizim, biz Türklerin, Türk Dünyasının en az Atatürk kadar önemli bir diğer Ata'sına, tüm hayatını Türklüğün kurtuluşuna, çağdaşlaşmasına ve de Çarlık Rusyası'nın hükûmetleriyle ölümüne mücadeleye adayan Gaspıralı İsmail Bey'e, dil uzatmanın da ötesinde iftira atıyor, hakaret ediyor: **"Gaspıralı Ruslara çalıştı; Rus'dan da tehlikeli, Rus ajanı"...**

Yazar, Gaspıralı İsmail Bey'i hiç bir şekilde tanımıyor. Sadece kulaktan dolma bazı bilgilere sahip. Bu çok iddialı yazı için Gaspıralı İsmail Bey'in bir tek makalesini ya da kitabını okumaya gerek görmemiş. İftira ve hakaret için araştırmaya gerek olmadığına inanıyor anlaşılan. Örneğin, Gaspıralı'nın 1881 Şubat'ında "Tavrida" gazetesinde rusça olarak yayınlanan "Rusya Müslümanları" adlı seri yazılarını görmek yerine, Zeki Velidi'nin kişisel yorumunu almayı -sırf işine gelen bir cümle için- yeğliyor. Arkasından da ekliyor: "... Gaspıralı'nın bu samimi talebinin temelini de yukarıda belirtitğimiz rusya'nın aynı zamanda en büyük Müslüman ülkesi olması, dolayısıyla buradaki Müslümanlar'ın Rusya'dan ayrılmayı akıllarından dahi geçirmemeleri gerektiği şeklindeki mantık veya

gerçekler üzerine kurulan bir düşünce yapısı sözkonusudur."[304] Bu kasıtlı iğrençlik, Togan'ın yorumunun da yorumu. Rus gizli polisi Ohranka'nın adeta kuş uçurtmadığı bir dikta rejimini gözönüne alınız: Tam 117 yıl önce, Rusya'da Türk azınlığı cahil ve geri bırakılmış, sindirilmiş, baskı altında parçalanmış bir görüntüde. Üniversite mezunu Türklerin sayısı bir elin parmak sayısını geçmiyor, Türkçe bir tek gazete ve dergi yayında değil, bir tek Türk siyaset adamı yok. **Gaspıralı İsmail Bey, Paris ve İstanbul dönüşü, ilk defa bir Rus gazetesinde, Rusça, Türk azınlığına yönelik resmi devlet politikasını eleştiriyor, yerden yere vuruyor ve Türk azınlığı eğitim başta olmak üzere her alanda uyanışa ve işbirliğine davet ediyor. Dönemin koşullarında yapılması mümkün görülmeyen bu ilk ve tarihi önemi taşıyan çıkışta, Gaspıralı'nın, "hayır biz Ruslarla yaşayamayız, ey müslümanlar silâhlanın ve Ruslara karşı savaşın" demesi mi gerekirdi?** Yazar, daha sonra 45 sayfalık bir kitapçık olarak yayınlanan bu yazıların tümünü, en azından Cafer Seydahmet Kırımer tarafından kısmen verilen Türkçe çevirisini okumadan bu hükmü nasıl verebildi ki?!... Benzer iğrençlikle, yazar, **"Rus ajanı", "Rus'tan da daha tehlikeli"** iftirasını kullanabilmek için Lawrence-Frew-Nowel kuşağının bir sonraki generasyonunda yer alan Caroe'den alıntı yapıyor ve sanki bir âyet hükmü gibiymişçesine eleştirisiz aynen kullanıyor. **Burada Gaspıralı İsmail Bey'i -yazara ders verme ya da iftiralarına karşı savunma yapma pozisyonuna düşmemek için- farklı yönleriyle anlatmayı, tanıtmayı en azından bu eserde gereksiz buluyorum. Bilen zaten biliyor.**

GASPIRALI RUS DEVLETİ'NİN ESAS CAN DÜŞMANI:

Çarlık Rusyası'ndaki Türk toplulukları ile ilgilenen araştırmacıların mutlaka bilmesi gereken ilk isimlerden biri Nikolay İvanoviç İlminskiy'dir. Papazlık eğitimi alan ve çok iyi derecede Arapça bilen İlminskiy, Rus Devleti'nin Türk azınlığı asimile etmeye yönelik resmi politikasının mimarı kabul edilir. Son derece etkili bir

304 Yalçınkaya, a.g.m., s. 28-29.

misyoner olarak, gerek Türklerin hıristiyanlaştırılmasına yönelim programlarda ve gerekse büyük Türk kitlesini boylara ayırmak, her boydan ayrı bir yapay ulus; her lehçeden hatta şiveden yapay dil yaratarak mümkün olan en küçük parçalara bölmek konularında Rus Devleti'ne danışmanlık yapmıştır. İşte, onun Senato Yüksek Savcısı Konstantin Petroviç Pobedonoşçev'e gönderdiği şikâyet ve talep içeren mektuplarından bazı alıntılar (bu mektuplar, 1898'de Kazan'da kitap hâline getirilerek "İlminskiy'in Pobedonoşçev'e Mektupları" adıyla yayınlanmıştır):

"... Dikkatinizi celbetmek isterim ki, Bahçesaray'da "Tercüman" gazetesini neşreden Gasprinski'nin gayeleri şunlardır: 1. Rus İmparatorluğu'nun müslüman vatandaşları arasında, İslami umdelerden kopmaksızın Avrupai eğitimi yaymak ve İslâmi fikri Avrupai eğitimle kaynaştırmak; 2. Çok sayıda, karışık ve farklı dillerde konuşan Rusya Müslümanlarını birleştirmek ve pekiştirmek; 3. Kendi periyodikleriyle Osmanlıcayı Türk asıllı bütün müslümanların müşterek dili yapmak... Şimdi ne olacak? İstihbaratıma göre, Kazan'da Türkçe gazetelerin ve ders kitaplarının sayısı her geçen yıl artmaktadır. Kitapların içeriği. Avrupai, dili Osmanlıcadır. Bu, Gaspıralı ve taraftarlarının Tatarlara modern, çağdaş eğitim vermeyi istediklerini, ancak bunu Rusya kanalı ile yapmaktan kaçındıklarını anlatmaktadır. Böylece Tatar aydınları, Rusya müslüman kültürel birliğini sağlayacak bir merkez kurma çabası içindedir."(305)

"Devletlû Efendim Hazretleri, Mirza Alim(can Barudi) ve İsmail Gasprinski, Ostromuov'a birer mektup yazmışlar. Artık Müslümanlar göz açtılar, yol alıyorlar. Bu mektupların birer kopyasını size takdim ediyorum. Belki dikkat buyurursunuz. Dikkat olunacak bir vak'a daha var: Orenburg Müslüman İdaresine Kazan Mollalarından Salihof Kadı saylandı. Kadılık maaşı pek az olduğundan, Kazan tacirleri bu Mollaya senede 600 ruble ciyub (toplayıp) verecek oldular. Bu hâlde mezkûr Molla kadılığı kabul etti. Şimdiye kadar böyle bir alâmet görülmemiş idi. Tacirlerin bu gayretleri, şayan-ı

305 N.H. Arşivi, Misyonerler Klasörü,, D.2.Z.1.B.1.

dikkatdir. Bu müslümancılık ve ittihad-ı İslâm, Gasprinski ve şürekâsının politikasındandır. Sene 1884."(306)

"Devletlû Efendim Hazretleri, bu defa zamane alâmetlerinden bahsedeceğim. Bahçesaray şehr-i galavası (belediye başkanı) İsmail Mirza Gasprinski, "Rusya Müslümanları" nâmında bir risale (broşür-kitapçık) neşretti ve basmahane (matbaa) tesis ederek bir de gazete çıkarmaya başladı. Bu adam, ilim ve fünûn meydanında Rusya'nın cümle İslâmını birlik ve ittihat hâline koymak mesleğindedir. Kırım ve Kafkas'ı ve Maveraünnehir'i bir araya katıştıracaktır. Mirza Alim(can) namında diğer bir adam Petersburg gazetesinde İslâmiyeti methü senâ edip Rusları gözüne... Bunlar birer birer bulut ise, bulut çoğaldıkça... yıldırım ve ateşi çıkardıkları unutulmamalıdır. Sene 1883. Kazan."(307)

"Devletlû Efendim Hazretleri, Ufa vilâyeti tamam Müslüman vilâyetidir; ahalinin küplüğünden (çokluğundan) ma'âdâ vefanın mirzaları bay (zengin) hem okumuş kişilerdir. Mekteb-i Harbiye'de, gimnazyede ve darülfünûnda tahsil görmüş mirzalar Ruslaşıyor, öz milletinden ayrılıyor, zannedilmesin. Bilâkis kesbetdikleri ziyâ ve malûmatı milletleri fâ'idesine sarf ediyorlar. Rus hizmetinde bulunmuş bay ve mu'teber mirzalardan Hacı Selim Geray Tevkilef müftü nasb olunmuş, Kara General Gubernatör (vali) Bızak hayli fâideler ümid etmiş idi. Lâkin müslümanlar tahsil-i fünûndan kuvvet buluyorlar. Sâde mollalar gâfilâne mutaassıptırlar... Bâ-husûs ki, hazırda Kırım'da ve Ufa'da ziyâlı müslümanlar arasında milliyet ve terakki kuzgaldır (çoğalmaktadır). Kazan. Sene 1886."(308)

"Devletlû Efendim Hazretleri, yeni Dönme yani 'novo kraşçonni'lerin müslümanlığa kaytmak (geri dönmek) istedikleri ma'lûmdur. Dönmeleri tedâbir (tedbirler) ile zabt etmek lâzımdır. Nasihat ve mülâ'ime fâide vermez. Mâh-ı April (Nisan ayı). Sene 1883."(309)

306 N.H. Arşivi, Misyonerler Klasörü, D.2.Z.1.B.5.
307 N.H. Arşivi, Misyonerler Klasörü, D.2.Z.2.B.1.
308 N.H. Arşivi, Misyonerler Klasörü, D.2.Z.1.B.4.
309 N.H. Arşivi, Misyonerler Klasörü, D.2.Z.2.B.4.

"Devletlû Efendim Hazretleri, gayet hafi (gizli) suretde arz ve beyan ediyorum ki, vefat etmiş Hacı Selim Geray Tevkilef yerine Müftülüğe münasip görülen birkaç adam söyleniyor... Müftü hiç tayin edilmese ve hatta İdare-i Ruhaniye ortadan götürülse daha güzel olurdu. Lâkin müslümanları ürkütmemek için bu işe bir hayli daha sabır etmek lâzımdır. Bu halde şimdilik İdare-i Ruhaniye kadılardan Maksudof Müftü nasb edilse (atansa) yahşirak (daha iyi) olurdu, çünkü bu adam kesb-i ticâret ile meşguldür. Müftü işlerine kulak vermez. Bunun nasbı mümkün olmazsa mutaassıp bir mollanın nasbı rusça bilen kişiden efdaldir... husûsen ziyâlı (aydın) bilici müslümanın müftü edilmemesi lâzımdır. Fevral (Şubat) 1885"[310]

Rus hükûmetlerinin aydın Türklerden korktuğu ve sürekli takip ve baskı altında tuttuğu; eğitimsiz halk yığınlarını kontrol altında tutabilmek için cahil kadimcilere sınırsız destek verdiği böylesine inkâr edilmez bir gerçek iken; yazar, bu gerçeği görmezden gelerek, konuyu saptırır ve yine tek kaynağa dayanarak Rus kızları ile evlenmenin ceditçilerin suçu olduğunu yüzü kızarmadan belirtir (sanki Ruslarla evlilik yapanların tümü ceditçiymişçesine).

GASPIRALI'DAN KADİMCİLERE

Bu makalede konumuz, Gaspıralı İsmail Bey'in başta Kırım ve Rusya Türkleri olmak üzere bütün Türk Dünyası'na olan hizmetleri değil. Hatta Rus hükûmetlerinin Gaspıralı İsmail Bey'e karşı baskıları da değil. Acaba Gaspıralı İsmail Bey, gerçek İslâmiyete nasıl bakıyordu? Keza, kadincilere bakış açısı nasıldı? **İşte, New York'dan Çin Seddi'ne, Sibirya'dan Mısır'a kadar geni bir alanda onbinlerce abone tarafından okunduğu için kadimcileri daha da çıldırtan gerçekler!... Yukarıda da bahsedildiği gibi, usulü cedit taraftarlarını Rus polisine ve sansürüne ihbar eden kadimci periyodiklerin başında, "Dünya ve Maişet" dergisi gelmekteydi.** Kadimcilerin, "Taze Hayat" gazetesi ve "Molla Nasreddin" dergisi aleyhine "beyan-ı nefret" ve boykot kampanyası açmaları üzerine, Gaspıralı

310 N.H. Arşivi, Misyonerler Klasörü, D.2.Z.3.B.1.

İsmail Bey, 3 Ağustos 1907 tarih ve 51 No.lu Tercüman'da, "Mizan" başlıklı bir makale kaleme almıştı. Bu makalede, hiçbir müslümanın sansörlüğe hakkı olmadığını, boykot ya da beyan-ı nefret gibi eylemlerin hürriyet anlayışına sayısızlık oluşturduğunu ifade eden Gaspıralı, günümüz açısından da maalesef hâlâ önemini ve geçerliliğini koruyan gerici zihniyeti şöyle eleştiriyordu:

"... Mollalar 'Molla Nasreddin'i boykot ediyorlar imiş; bu ayıptır, amma ziyalılar da boykota arka verseler daha büyük ayıp olur. Gubematörlerin (valiler) sansörlüğü cümlemize yetişir.

Matbuatımızın derecesi, ahvali, cemiyetimizin gözgüsüdür, aynasıdır. Kazan'da 'Tan Yıldızı' çıkmış idi ve kıpkızıl bir evrak idi. Bu kapatıldı. 'Dünya ve Maişet' jurnalı çıktı, bu da kapkara bir evraktır.

'Tan Yıldızı' insaniyeti yüz parada tutub 'milleti' eser-i taassub gösterdiği gibi, 'Dünya ve Maişet', 'İslâmiyet' perdesi ardında 'milleti' çekiçleyib ezmek mesleğini 'müslümancılık, kâfirlere düşmancılık' hamlelerini okub bu jurnal milel-i muhtelifeyi ve cümle komşularımızı, vatandaşlarımızı bizlere düşman etmeye ... başlarımızı yılan başı gibi ezdirmeye çalışıyor... Ruslar ile müslümanlar arasına emniyetsizlik ve adânet tüşürmeye yürürsüz; hem de 'müdara'dan bahs ediyorsuz: Taassub-u cahilâne ile yazdıklarınızın 'müdara'sı nerede?

Satın almaya akçemiz; dava etmeye elimiz gücümüz olmadığı halde 'hediye' suretinde bir derece hürriyet-i selâma nail olduk; muharrir ve nâşir payelerine malik olduk, ortalığa adavet (düşmanlık) düşürmek için mi?

Rusya'yı magrip ülkesi, Orenburg şehrini sahra-i kebirde bedevi yatağı zan ediyorsunuz mu? Bu ne kadar gaflet? Ne kadar taassub!...

İslâmiyet cümle peygamberleri tasdik, dört kitabı hak ilân ... edip milletlerin imtizacına ve hüsnü muaşeretine yol açıb, az olduğu hâlde siz Orenburg kiyitçilerinin kazanı yerine palto giydiklerine aculanub koca İslâmiyeti terzilik, partnoyluk mesleğine baylab koymak istiyorsuz.

Bunlar az olduğu gibi, tahsil-i fünun ve kemalât-ı ulemaya haram edib bütün bütüne bu sınıf-ı alâyı harab etmeye çalışıyorsuz. Müslüman gözü ile dünyaya bakın: Müslümanların yüzde doksanı gayrımüslim hükûmetlere esir bulunuyorlar. Hükûmetlerimiz battı, mal ve ticaretler elden gidiyor; kuru vücutlarımız kaldı. Cehalet ve taassub neşri ile bunları da kurudub çürütmek mi istiyorsuz?

İnsaf edin kardeşler! Kur'an ve müslümanlık yalnız sizin idarehanenizde kaldı mı? Frengistan'dan ve aksa-i şarkdan (uzak doğudan) ders ve ibret almaya muktedir değil iseniz, Mısır'a Hindistan'a, İran'a ve İstanbul'a bakın, aksi hâlde cümle milletperveran 'Tan Yıldızı'na rahmet okumaya mecbur olur.

'Tan Yıldızı'ndan fayda olmasa da millete zaruri de olamaz idi. Amma, 'Dünya ve Maişet' tuttuğu kara taassub ile devam ederse büyük zararlar mucib olacaktır. Zehan harbe taallûk eden Ayet-i Kerimeleri sulh zamanı tatbik ediyorsuz. Bunun neticesi ne olacağından haberiniz var mı?... Sizlere uşayan (benzeyen) tefsirci Ruslar da bulunur. 'Elhükmüllimen galebe' kaidesini başımıza vursalar ne diyeceğiz ve ne işleyeceğiz?"[311]

Her cümle ya da her mısra veya fotoğraftan kapatma bahanesi arayan Rus sansürüne rağmen, alaycı bir dille kadimcileri uyaran ve ince ince de alaya alan Gaspıralı İsmail Bey'in bu mesajları, hiç şüphesiz doğru adresi bulmuştu. Bulmuştu ki, O'nun vefatından yaklaşık 3.5 yıl sonra, gerek "Dünya ve Maişet" dergisinin militan yazarlarından Alaeddin Han İslamef, yazdığı eserinde: "Gaspirinski benim indimde kâfirdir, çünkü usulü cedidi takviye ediyor."[312]

311 İsmail (Gaspıralı), "Mizan", Tercüman, 51: 3.8.1907, s. 1.

312 Kırımlı Cafer Seydahmet, Gaspıralı İsmail Bey (İstanbul: 1934), s. 51. "Bu Rus misyonerlerden mada Rus matbuatının bir kısmı, bilhassa (Noviya Vremya)da İsmail Bey'i doğrudan doğruya "Türkiye'nin bir hafiyesi" olarak itham etmekten çekinmiyordu. Bu tesirlerle Rusya'da zaten sıkı olan sansör bilhassa "Tercüman'a karşı daha ziyade müteyakkız idi. İsmail Bey'in sansörle çekişmelerini tafsile hacet yoktur. Bütün bu düşmanlara karşı onun "Tercüman'ı yaşatabilmesi, her şeyden evvel kendisinin yüksek taktik kabiliyetinin eseridir. O yalnız fikirlerini değil, sözlerini ve bunları ifade şekillerini de daima kontrol ederek yazmıştır.

diyen Tontar imam ve müderrisi İşmuhammed Din Muhammedof ve gerekse diğer candüşmanları, Türk aydınları tarafından nefretname ile kınanmış ve toplumdışı ilân edilmişlerdi. İşte, 1-11 Mayıs 1917'de, Rusya'nın her tarafından gelen 970 delegenin katılımıyla gerçekleştirilen Bütün Rusya Müslümanları I. Kurultayı'nda oybirliği ile kabul edilen önergede aynen şöyle denilmekteydi:

"NEFRETNAME" - BÜTÜN RUSYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ:

Aşağıda imzalarımız bulunan biz vekiller, eski idare zamanında halkımızın menfaatlerine açıkça muhalif olan ve şahsi garezlerinden dolayı milletimize hizmet eden kişiler aleyhinde jurnallar yazıp bunları haksız yere cezalara çarptıran ve bu sebeple milli ve umumi hareketlerimize zarar veren aşağıda adları yazılı kişiler hakkında kesin tedbirler alınmasını, iman olanların azledilmesini, olmayanların kınanmasını ve bunun ilân edilmesini teklif ediyo-

---

Onun hiçbir cümlesi dolu dizgin yazılmamıştır. Ruslara karşı vaziyeti koruyabilmek için bu kadar ihtiyatla harekete mecbur bulunan İsmail Bey, kendi karacahil muaassıplarımıza karşı da, gene kendisinin kuvvetli usûlculuğu ile muvaffak olmuştur... İsmail Bey değil, hattâ usulü cedit mekteplerinin açılmasına yardımda bulunanlar bile, bir tarafta misyonerlerin jurnallarına, diğer taraftan da bizim muhafazakârların tekfirlerine uğruyorlardı. Kazan'ın milliyetçi ve hamiyetli zenginlerdin olup milli işlere pek büyük yardımda bulunmuş ve vefatında yarım milyon altın rublelik vakıf bırakmış olan Ahmet Bay Hüseyinof bile bu güruh tarafından tekfir rublelik vakıf bırakmış olan Ahmet Bey Hüseyinof bile bu güruh tarafından tekfir edilmiş ve 'halk arasında dinimizi yıkmak için Rus misyonerlerinden para alarak usulü cedide yardım ediyor' diye aleyhinde teşviklerde bulunulmuştu. Moskova gazetesinde ise, misyonerler Ahmet Bay aleyhindeki yazılarında, 'kendisini hükûmetin müsaadesi olmadan açılan mekteplere yardım etmekle' itham ediyorlardı. 'Bilmezsiniz, kendi dindaşlarımı, benim din aleyhinde gizli bir maksadım olmadığına inandırmak için ne kadar müşkülât çektim. Beni milletime ve hattâ dinime ihanet etmekle itham ettiler ve Rustan ziyade rusçu diye tavsif ettiler' diyen İsmail Bey, bunlara karşı ihtiyatkârlığı ile muvaffakiyet kazandı, kendisini taraftarlarını ve bilhassa işini sarsıntıya düşürtmedi." (s. 50-52).

ruz. Bu kişiler kendilerini yeni rejime ve idareye sadık kişiler olarak ilân etseler de, biz bunların sadakatlarına, imanlarına güvenmiyoruz ve gelecekteki terakkimize daimi bir engel teşkil edeceklerine inanıyoruz. Bu kişilerin adları aşağıdadır: Bubi imamı Abdurrahman Kerimof, Tontar imamı İşmuhammed Din Muhammedof, Orenburg imamı Muhammed Veli Hüseyinof, Tomski'de Hamza Ahund İskenderof, Çilebi şehrinde Aksak İşanoğlu Abdülhay Kurbanaliyef, 'Din ve Maişet' gazetesinin yazarı Alaeddin Han İslâmef, Çilebi şehrinde Aksak İşanoğlu Ubeydullah Kurbanaliyef, Safa Molla Bayezidov (nefretnamenin bir derece arttırılması ile), Çişme'de Aynülislâm Baymuratof, İrkutsk'da molla Baymuratof."[313]

Önergenin altındaki imzaları gözatıldığında, mevcut erkek isimlerinin yanıda şu isimler de dikkat çekiyordu: İlhamiye Toktar(ova), M. Maksud(ova), Mahire Latif, Reyhane Şemgul(ova), Sadiye Bolat(ova), Zeynep Amirhan(ova)... Rusya'daki aydın Türk kadınları da, çağdaşlaşmanın önünü tıkayanları, kendilerini yeniden eve kapatmak isteyenleri, mürtecileri ve her şeyden önemlisi de Gaspıralı İsmail Bey'e dil uzatanları affetmiyorlardı...

YİNE GASPIRALI'DAN DİN TÜCCARLARINA:

Gaspıralı İsmail Bey'i tanımak ve O'nun hakkında olumlu-olumsuz hüküm verebilmek için önce yayınlanmış kitap ve makalelerinin bilinmesi gerekir. Maalesef, yazarın düştüğü bu durum bir yana, Gaspıralı hakkında yazılmış üç monografik çalışmada da, yazarlarının sözkonusu kitap ve makalelerin en azından bir kısmını bile görmeden derleme-toplama yöntemi ile kitap hazırladıkları anlaşılıyor. İşte, Gaspıralı İsmail Bey'in din tüccarı kadimcilerle ilgili -ince ince alayla- 1904'de yazdığı bir haber ve bir makale:

"Buhara-yı Şerif'ten Muhammed Şâkir Taşpulatof cenapları idaremize bir ruble gönderip, bunun karşılığında bizden FETVA soruyor.

313 PROTOKOLLER, s. 455-57.

Buhara'da fazilet sahibi Kadı Gülan varken bizim fetvamıza ne gerek var? Hem biz müftü değiliz. Sade yazarız. Binaenaleyh, rublenize karşı gazete yolluyor, sorunuz cevabı parasız yazılıyor.

* – Bir adamın dişi oyulup, dişi altın veya gümüş ile doldurulursa, bu işin ... cevazına fetva istemişsiniz.

Çürük diş, balçık yahut çamur ile doldurulursa fayda vermiyor. Diş ağrıyıp, çürüyüp düşüyor. Ama altın ve gümüş ile tıp ilmi kaidelerine göre doldurulsa ekseri hâlde 'şifa' buluyor. Cevabı: Şifa, şifa, şifa.

* Zayıf göze gözlük takmak caiz mi acaba? Halk Te'alâ'ya aksilik olmasın? Siz buna ne dersiniz?

Kardeşim Muhammed Şâkir, Hazret-i Peygamber'den beri 1322 sene geçtiği hâlde ve bulunduğumuz cehâlet deryasında şöhretimiz, şanımız, malımız gidip, canımız boğazımıza geldi. Böyle olmaz meselelerle uğraşmak en büyük bedbahtlıktır."[314]

"TARİKATLER VE ŞEYHLER, İŞANLAR

İslâm tarihini bilenlere malûmdur ki, İslâmiyetin başlangıcında şimdiki gibi tarikat yoktu. **Tarih itibariyle en eski tarik (yol), 142. Hicri yılda, Cidde'de Şeyh Elvani'nin kurduğu Tarik-i Elvani'dir.** Kadiri, Nurbaşı, Mevlevi, Bayrami, Nakşi olanları vardır. **Yeni tarikatlerden en büyüğü ve nüfuzlusu 'Tarik-i Sunusi'dir ki bugün de Afrika'da ve Arabistan'da çok yayılmış bulunmaktadır.**

Tarikatlerin asıl maksadı nefsin terbiyesi ile vicdan terbiyesidir. Türkçesi, iyi insan, iyi müslüman yetiştirmektir. Böyle maksada can kurban. Böyle terbiye edicilere yerden temennâ. Lâkin... İşte bu lâkinden sonra söyleyeceğim ağırdır. Ağırdır amma doğrudur ve faydadan yoksun değildir.

Bakın, su ne kadar güzel ve saf bir mayadır. Ama, bozulmuş sular da bulunuyor. Bal ne kadar tatlı ve lezzetlidir. Lâkin acımış bal

314 "14.12.1904 Tarihli Tercüman"dan Haz: Sabri Arıkan, "Tarikat, Şeyhler ve Ermişler", Kırım, 18:Ocak-Mart 197, s. 12.

da vardır. Süt ne kadar aktır, kökermiş (kesilmiş) süt de görülmektedir. Böylece şeyh ve işanlarımızın arasında dahi ciddi olarak Allah korkusu ile dinin yasak ettiği şeylerden uzak duran, barışçı, terbiye edici muhterem kimseler olduğu gibi, bozulmuş ve zarar verici taklitlere kendini kaptırmış olanları da maateessüf görülmektedir.

Bu sözümüz hürmete lâyık olanlara ağır gelmesin. Cümlemiz ademoğluyuz. Halbuki şeytan, melek-i nurani idi. Melekler arasında şeytan çıktığı gibi, işanlar arasında 'kötüsü' bulunacağına hayret lâzım gelmez. Sözümüz yoldan çıkmış şu bazı kimselere karşıdır. Kervanbaşı sazlığa vurdukça kervanın hâli ne olur?

Takvalığın (Allah korkusu ile dinin yasak ettiği şeylerden kaçınmanın) yolu ibadet, gayesi nefsin ıslahıdır ki bunun da yapısı üçtür: Adep, adalet ve kanaat. Bunlarsız kaba ve sade bir dervişlik bile olamaz. Şeyhlik, işanlık nerde kaldı? Halbuki idaremize gelmekte olan mektup ve şikâyetlerde, öyle haller bildiriliyor ki, en soğuk kanlar galeyana geliyor. Edebi bir tarafa, kanaati ikinci tarafa, adaleti ayak altına almış bazı tekke şeyhleri vardır. Islah olacaklarını ciddi surette ümid ederek bu defa isimlerini ve hatta bulundukları vilâyetleri, beldeleri açıklamayacağız. İşlediklerinden ancak küçük bir kısmını söyleyeceğiz.

İşanlardan biri, gelen ve gönderilen sadakalara, hediyelere kanaat etmeyip avul avuldan, yurt yurttan dolaşıp dilencilik eder derecesine varıyor. Zenginlerin, âmirlerin verdiğine kanaat etmeyip bir tavuğu ile üç yumurtası olan fakirin dahi tavuğunu çorba ve yumurtasını yağlı kaygana yaptırıyor imiş. Dul kadının iki yüz bezinin birine kendisine, birini yolbaşçı müridine alıyor imiş. İşan hazreti çağırınız, fatihasını alınız. Ekinlere bereket, sığırlara süt gelir diye evvelâ müridi isteklendirmede bulunuyormuş. Bazı iman efendiler: 'Ey kişi, Hak Te'alâ bereket verecekse ne sizin işandan, ne bizim kadıdan müsaade dilemez' dese, çorbasına, yumurta kızartmasına imamı dahi ümitlendiriyormuş. İşan efendi boşuboşuna gezmiyormuş.

Araba ile avul avul dolaşıp fatiha okumaya hacet yoktur. Fatihanız fatiha ise dünyanın bir tarafından diğer tarafına yetişir. Canım

hazret, iki avul ehline yeterlik malın var. Ticarette, bankalarda bunca akçan var. Zekât vermeye borçlu olduğun hâlde. Fakirin evlâdına vermediği yumurtalarını yiyip gezmeye utanmıyor musun? Üç tane yüz bezi olan dul kadından, ikisini fatiha bedeli yapıp Allah huzuruna nasıl varacaksın? Ahali, İslâm iyidir, sadedir, inançlıdır, vericidir. Ama inanıyor diye aldatmak, veriyor diye almak iyi değildir. Siz bir işansınız, hoş. Lâkim İslâmın halifesi değilsiniz. Hal böyle iken, kötü halifeleri şer'i şerif kabul etmiyor... İbret alınız.

Bu dediklerimizin Zeynullah hazret gibi insaf sahibine, Alimcan Barudi gibi malını, bedenini, fikrini millet faydasına vakfedenlerle alâkası olmadığına elbette şüphe yoktur. Sözümüzün muhatabı, pek fakir adamların sadakalarına göz dikip, bulduklarını sandıklarına, ya ki bankaya dolduranlaradır. **Milletin yükselmesinin nerde kaldığı bilmezliğini ganimet sayarak nefsi istifadeye çalışanlaradır.**

Cenâb-ı Hak, cümlemizi doğru yoldan ayırmayıp, vicdanlarımızı nurlandırsın, niyetlerimizi saf ve hayırlı etsin. İSMAİL."[315]

KADİMCİLER BÖLÜCÜLÜK YAPARAK KİME HİZMET EDİYORLAR?

Çarlık hükûmetlerinin Türk azınlığı eritmeye yönelik devlet politikasının esaslarını, İlminski'nin yanı sıra, diğer Rus misyonerleri ile panslavistleri belirlemekteydi. Başlangıçta zorla hıristiyanlaştırma yöntemi ağırlıklı olarak uygulanırken; sonra umulan sonuç elde edilememiş ve en az 30 milyonluk Türk kitlesini küçük parçalara bölmek suretiyle boylardan ulus yaratma aşamasına geçilmişti: Tatar ulusu, Kazak ulusu, Sart ulusu gibi. Türk ortak kimliğinin unutturulması bu aşamanın ruhunu oluşturuyordu. **İşte, Gaspıralı İsmail Bey, yasaklanarak baskı altına alınan Türk kimliğini unutturmamanın, Türklük bilincini yeniden uyandırmanın mücadelesini veriyordu. Hem de egemen, zorba Rus devletine ve bir de Rus Devletinin işbirlikçisi kadimcilere**

315 "16.4.1904 Tarihli Tercüman"dan Arıkan, a.g.m., s. 12-13.

karşı. İşte, Gaspıralı İsmail Bey'den yaptığım en son alıntı: "Yine Lisan Bahsi". Gaspıralı'nın Türklüğe bakış açısını, kadimcilerin ise nefretini ve Rus uşaklığını ortaya koyuyor. **Ama ne yazık ki, 21. Yüzyıla 1 kala, bu konu maalesef hâlâ güncelliğini koruyor. Türklük düşmanı mürteciler, kadimciler, yokolmuyor. Aksine, demokrasinin zaaflarından yararlanarak daha da palazlanıyorlar.** İşte, Gaspıralı İsmail Bey, aşağıda aynen aktarılan makalesinde, yazarı da, bu yazıyı yayınlayan derginin yayın yönetmeni ve yayın kurulu üyelerini de, adeta tokatlıyor:

"YİNE LİSAN BAHSİ"

Hürmetli 'NUR' gazetesinin 11. nüshasında (A.A.) imzası ile neşrolunmuş 'TATAR TİLİ' makalesini okuduk. Cenab-ı muharrir (sayın yazar) diyor:

'Biz Tatarmız (Tatarız), Arab ya ki Türk tügülmüz (değiliz). Şulayuk (şöyle oldukta) tilimiz özürümüzge ayrım (başka) bir tildir'.

Makalenin bu beş satırını gördükten sonra ilerisini okumaya hacet yoktur. Demek oluyorki Hânkirmanlı bir Türk olan Ataullah Efendi özünü bir Tatar zannediyor. Öyle mi? Bu çok büyük bir hatadır. Eğer olmuş geçmiş zaman olsaydı, bu itikad-ı bâtılayı (batıl inanışı) yazan, ya ki yazdıran 'cebir (zorlama) efendi'dir zannederdik. Her şeyin doğrusunu, tamamını yazmaya müsaade edilmiş bir zamanda efkâr-ı umumiyeyi böyle karıştırmak ve edebiyat-ı milliye meydanına böyle tefrika düşürmek yalnız 'NUR' refikimizin (yoldaşımızın) malûmatsızlığına yüklemek lâzım geliyor.

Rica ediyoruz ki ayıp buyurmasınlar. Cemaat ve millet işlerinde hatır, gönül, dostluk bakılmaz, işin doğrusu söylenir.

Mukaddemce (evvelce) Tiflis'de çıkmış refikimiz 'ŞARK-İ RUS' elifba (alfabe) tebdili meselesini ortaya atmış idi. Hazırda 'NUR' dil (dil) meselesi çıkardı. Fikir ve til ve amel (iş) birliğine yumruk vuruldu. Lâkin ziyansızdır. Her halde 'TEVHİD' (birleştirme) gibi vücud-u aziz mükerremin (aziz ve muhterem varlığın) müdafaasına çalışmak borcumuzdur. Çalışırız.

Biz Arab değiliz, amma Tatar da değiliz efendim. Çünkü 'TATAR **MİLLETİ**' bizlerden bambaşka bir milletdir. Tatarlar, Kıtay'a (Çin) tâbi ve Moğolistan'ın bir köşesinde dolanan bedevi (göçebe) ve mecusi, putperest bir kavimdir. Tilleri bizim tile hiç oşamaz (benzemez). Rusya'da bunlardan bir nefer bulunmaz. Elinizde tarih kitapları olsa gerektir. **'BABÜRNAME', 'ŞİBÂN-I NAME', "ŞECERE-İ TÜRKİ'** hatta merhum Mercani'nin **"TARİH-İ BULGAR"**ı gibi, atalar eserlerine müracaat buyrun. Eğer bunlar elde yoksa, Rus tilinde yazılmış **'İSTORYA'** ve **'ETNOGRAFYA'** kitapları Petersburg'da yüzlep (yüzlerce) bulunurlar. Bunlara müracaat buyrun. Her ilim ve fenden icmâlen (özetleyerek) haber veren seksen cilt **'BROOKHAUSE'** lûgat-ı umumisine müracaat edelim. Bu lûgat-ı ilmiyenin 47. Cildinin, 189 ve 344. betlerine (sayfalarına) bakın ne demiş:

Türk tilini şiveleri ile tekellüm eden (konuşan) halklar, taifeler (kabilele) Asya'nın bir çok yerlerinde, Avrupa'nın şimal ve cenubi şarkisinde ve kısmen Afrika'nın şimal-i şarkında ikâmet ederler. Bahr-i muhit-i müncemitten (Buz Okyanusundan) ta İran ortalarına kadar, ta Rusya ortalarından Kıtay'ın Göbenlon dağlarına cayramış (yayılmış) bir millettir ki, Rusya'da Hankirmanlılar, Makedonya'da Osmanlılar bu millete mensupturlar.

Til, lisan itibariyle Sibirya'nın Yakutları, Sibirya Türkleri, Baraba, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Başkırt, Nogay, Kazanlı, Kırımlı, Kumuk, Uygur, Özbek, Tarançe, Sart, Azerbaycan ve osmanlı namları ile maruf taifeler, orumlar hep **TÜRK TİLİ İLE SÖYLEŞİRLER. HEP TÜRKLERDİR.**

Rusya'da tâbi bulunan Türklere **'TATAR'** lâkabı verilmiş ise de bu bir isnattır, iftiradır. Hatadır. Buhara, Semerkand Türkleri Rusya'd abulunanlara umumen **'NOGAY'** diyorlar. Bu da bir galattır (yanlıştır). Şöyle ki, Rusların Tatar ve Buharalıların Nogay tesmiye ettikleri halk, hakikat-i hâlde **TÜRKTÜR.**

Biz Tatarımız, degen kişiler rücu kılmalı (sözünü geri almalı), bu fikirden kaytınalı (geri dönmeli).

Gelelim **'TATAR TİLİNE'**, yazdığınız Tatarca ise, gazetenizin yine şu 11. Nüshasında, Perm vilâyeti, Osa üyezdi, Biçorn Karyesinin imamı Abdurrahman Efendi'nin, Uralsk beldesinden Zarif Elhari Efendi'nin, Orenburg vilâyeti Bozoluk şehri imamı Ali Asgar Efendi cenapları tarafından gelmiş ve dercedilmiş mektupların tili nasıl tildir? Ata, ana tili yani **TÜRKÇE** değil midir? Sizin kullandığınız til hiç **'TATARCA'** değil, lâkin uram ve izvoşcik arabacı şivesidir.

Şehabettin-i Mercani'den, Kayyum Nasıri'den başlap, 25-30 seneden beri elenmiş ve bir derece hallolunmuş milli ve umumi lisan-ı edebiden niçün oluyor da haberiniz yoktur? Bu gaflet hiç caiz görülemez. Hiç olmazsa aldığınız özünüzden menkul, dokuzyüz mektuptan yediyüzellisi lisân-ı edep ile yazılmış olduklarından ibret ve meslek almak gerek."(316)

SONUÇ:

– Türkiye'deki tüm şeriatçıların Atatürk'e niçin sövdüklerini, kin duyduklarını anlayamayanlar, bugün Gaspıralı İsmail Bey'e neden dil uzatıldığını da anlayamazlar. Yazar, yazısında Gaspıralı'nın "affedilmez suçunu" net bir biçimde ortaya koyuyor: **Pantürkist, Türkçü!... Bir başka ifadeyle, Siyasal İslâmcı, ümmetçi, belki Arap hatta Rus kökenli olsa, bu suçlamalar yöneltilmeyecek!...** Hiç şüphesiz, bu sapkınların gözünde Atatürk ile Gapıralı aynı kefede. Ümmetçilik yerine Türklük bilincini; ortaçağ karanlığı yerine çağdaşlığın aydınlığını; skolastik düşünce yerine akıl ve bilimin egemenliğini savundukları için şeriatçıların başlıca hedefi konumundalar. **Türklüğe, Türk Devletine dil uzatamayanlar, şimdi bunları Atatürk ve Gaspıralı İsmail Bey'i kullanarak yapıyorlar.**

– Bugün, Gaspıralı İsmail Bey'e sövgü yağdıranlar, dünyanın çeşitli ülkelerinde 300 civarında okula sahip olmakla övünüyorlar. Özgür bir ülke vatandaşı olarak, başta A.B.D olmak üzere dış güçlerin sınırsız lojistik desteğine, kendi tarikat mensuplarının bağışlarına ve

316 "21.11.1905 Tarihli Tercüman"dan, Arıkan, "Yine Lisan Bahsi", Kırım, 16: Temmuz-Eylül 16, s. 13.

de Türk Devleti'nin kıt imkânlarını kullanmaya bağlı olarak bu okulları açanlar bimiyorlar mı ki: Gaspıralı İsmail Bey; (1908 Haziran ayı itibariyle) Rusya'nın hemen her tarafında 6.000 civarında usul-ü cedit okulunun açılmasına öncülük etmiştir. Üstelik, Çarlık Rusyası'ndaki Türkler, Ruslarla eşit vatandaşlık haklarına sahip değildirler; bir başka ifadeyle özgür değil, esirdirler. Esaretin tüm olumsuzluklarının yanısıra, Rus hükûmetlerinin, misyonerlerinin, panslavistlerinin ve bunca baskısına, kadimcilerin ihbar, iftira ve engellemelerine karşın, bu okulların sayısında 1917'de adeta çığ gibi artış kaydedilmiştir... Üstelik, Gaspıralı İsmail Bey'in arkasında ne Osmanlı Devleti ve ne de A.Bd.D gibi bir dış gücün sınırsız desteği sözkonusu bile değildir. İşte bundan sonra da bu gerçekleri gizlemeye ve saptırmaya çalışacak müfterilere karşı hazırlıklı olarak, lütfen, Gaspıralı İsmail Bey'i tüm yönleriyle tanıyalım, tanıtalım ve O'na, O'nun ilkelerine ve hedeflerine, tıpkı Atatürk'e sahip çıktığımız gibi çıkalım!...

– Bu olayda, duyarlı tepkinin ilk örneğini Gebze'deki Kırım kökenli bir aydın, Sayın İhsan Yokuş vererek, yayıncı kuruluş "İhlâs"ın yöneticileri ile igili bir kampanya başlatmıştır. Türkiye'nin hemen her tarafından yağan tepkilere, yurtdışındaki aydın Türklerin katılımı da eklenmiştir. İşte İnternet üzerinden yayın yapan Türkistan Newsletter-L'ye gelen tepkilerden biri: Kanada'dan Dr. Buğra Atsız, tepkisinin son bölümünde şu anlamlı ve hayli duygusal değerlendirmeyi yapmıştır: **"... Türk'e ve Türklüğe düşmanlıklarını ve kinlerini elbette Türklere ve Türkçülere kin kusarak belli edecekler, çünkü henüz millet fikri kafalarında yerleşmiş değil. Ümmet yani toplama güruh olma idealinin peşindeler.** Onun için bu insan müsveddelerine her türlü protestoyu çekme ve gerçeği anlatmanın faydalı olacağına, ama tesirli olmayacağına inanıyorum. Kendi milletinin Gaspıralı gibi bir büyüğüne hakaret edebilecek kadar alçalan, ruhen ve fikren Araplaşmış bu şahıslara Gaspıralı'yı anlatma lüzumunu hissetmek bile aslında abes ve deveye hendek atlatmaktan bile zor olsa gerek. Zira develerde bile çalışan bir beyin olduğu gerçek. Şimdiye kadar sessiz kalmayı tercih etmiştim. Beni bu mesajdan

dolayı isteyen isterse bu gruptan çıkarsın. Umurumda bile değil. Ama Türklüğe ve Türkçülüğe Arabın dümen suyunda giden başıbozuklar tarafından hakaret edilmesi, şahsıma hakaret edilmesi demektir. Çünkü ben de Türküm ve Türklüğümden şimdiye kadar uutanmış bir insan değilim. Atsız soyadını gururla taşıyorum ve taşıdığım müddetçe de bu pisliklerle mücadele etmeye kararlıyım. Dünyanın neresinde olursam olayım".

– Son söz, büyük Atatürk'ün: "TÜRKİYE CUMHURİYETİ ŞEYHLER, DERVİŞLER, MÜRİTLER VE MECZUPLAR MEMLEKETİ OLAMAZ; EN DOĞRU, EN HAKİKİ TARİKAT, TARİKAT-I MEDENİYEDİR; MEDENİYETİN EMİR VE TALEP ETTİĞİNİ YAPMAK, İNSAN OLMAK İÇİN KÂFİDİR... ARTIK TÜRKİYE, DİN VE ŞERİAT OYUNLARINA SAHNE OLMAKTAN ÇOK YÜKSEKTİR. BU GİBİ OYUNCULAR VARSA, KENDİLERİNE BAŞKA TARAFLARDA SAHNE ARASINLAR... NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE!..."

KIRIM CUMHURİYETİ'NE GİDEN YOLDA İLK "HİTAPNAME": SOSYALİZM-TÜRKÇÜLÜK

Rusya'da 1917 İhtilâli ile birlikte ortaya çıkan kaos ortamında ilk tepkiyi gösteren ve siyasal yapılanmaya yönelen Türk topluluklarının başında Kırım Türkleri yer almıştır. 1783'den itibaren devam eden baskıcısı Rus yönetimine karşı çaresiz kalan ancak Gaspıralı İsmail Bey gibi aydınları sayesinde ulusal kimliğini korumayı başaran Kırım Türkleri, 1917 İhtilâlinin hemen ilk günlerinde, 25 Mart 1917'de Akmescit şehrinde büyük bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Kırım'ın geleceğine ilişkin önemli kararların alındığı bu toplantıya 1500'ü delege, toplam 2000 kişi katılmıştır.[317] Toplantının hemen akşamında **"Akmescit Müslümanları'nın Muvakkat Şehir İcraat Bürosu"** oluşturularak faaliyete geçirilmiştir. Aşağıda ilk edfa tıpkı basımı yayınlanacak olan tarihsel önemi büyük olan belge, muhtemelen 1917 Martının son günlerinde kaleme alınarak yayınlanmıştır. Bildirinin uslûbundan Cafer Seydahmet'in de yeraldığı bir komisyonda kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Bildiri, Kırım Türkleri'nin milli örgütlenme süreci tamamlanmadan gerçekleşebilecek en yakın tarihteki olası seçimlerdi izlenecek stratejiyi ortaya koyması, buna ilişkin öneri ve telkinlerde bulunması, kadınları da dikkate alması açısından büyük önem taşımaktadır:

317 Geniş bilgi için bkz. Müstecib Ülküsal, Kırım Türk-Tatarları. (İstanbul: 1980), s. 169 vd.

"AKMESCİT MÜSLÜMANLARININ MUVAKKAT ŞEHİR İCRAAT BÜROSU TARAFINDAN HİTABNAME:

Müslüman Kardeşler!

Cemaat! Eski hükûmet yıkılıp Rusya'nın yeni devre girdiği üç ay oldu. Bu müddet zarfında Rusya halkının vazifesi, çalıştığı ne içindir? Yıkılmış halkı (...) hükûmet binası yerine halk hâkimiyeti esası üzerine yeni hükûmet binası kurmaktır. İşte bu meydandaki siyasi partiler o tartışmalar cümlesi o yenilikle yolda ve ne şekilde kurulması üzerinedir.

Biz müslümanların bu binayı kurmada tuttuğumuz yol evvelden beri söylenegeldiği gibi fukara ve basılmış halklara bütün hak veren sotsiyalistiçeski partiyaların (sosyalist partilerin) yoludur. Bizim bu yolumuzu evvelden yeri anlaşıldı. Biz o bayrağın tobine girdiğimizi söyledik.

Şimdi artık bu yol tuttuğumuzu iş ile göstermeğe vakit geldi. O da şehir saylavlarında (seçimlerinde) bu yol ile gitmemiz, sosyal partilere koşulmamızdır.

Çünkü olacak şehir saylavları hükûmet binasının ilk temel taşını yani eskizli koymaktır. Bu saylavlar ileride olacak uçriditelni sabraniyanın (kurucu meclis) emsalidir. Şehir saylavlarının neticesinden umum hükûmet binasının ne şekilde kurulacağı bir derece anlaşılacaktır.

Ey vatandaşlar! Biliniz ki bu saylavlarda gorodskoy upraviya hangi partiye nasıl geçerse uçriditelni sabraniyede de o partiye o kuvvet galebe çalacaktır. Binaenaleyh bizim mukaddes vazifemiz, milletimizin menfaati kendisinde olan sotsiyalist partiyalarının geçmesine yardım etmek ve onlar ile koşulmaktır. Çünkü yalnız bu partiyalarfukara halkın faidesine hizmet ediyorlar. Çünkü yalnız sotsiyalist partiyaların kuvvet alması ve galebe çalması ile emellerimiz yaşayacaktır. Evet bu görüş ile hükûmet binasını bizim menfaatimiz kendisinde olan sotsiyalist partilerin istediği şekilde kurulmasına yardım edeceğiz. Bu sebepten biz şehir saylavlarına ayrı

gitmeyip sostsiyalist partilerile (bölük) olup yani koşulup gitme kararı verdik. Bunu bizim umumi turmuşumuz, siyasetimiz, gayemiz ve emelimiz iktiza ediyor... Bundan mada biz eğer bu meseleye şehirdeki turuşumuz yalnız şehirdeki faidemiz noktasından bakarsak yine de ayrı gidemiyoruz, çünkü biz müslümanlar Akmescid şehrinde az olduğumuzdan ayrıca kendi kuvvetimiz ile 8 veya 9 aza geçirebileceğiz. Eğer cümle saylavlarımız kalmayıp gelseniz bu az kuvvet ile biz Gorodskoy Duma'nın içerisinde de eğer otsiyalist partiyaların yardımı olmasa hiçbir ehemmiyeti olamıyoruz. Bu sebepten biz şimdi saylav vaktinde de Duma'nın içinde de ayrıla gidemiyoruz. Herhalde bize ilk evvel lâzım olan bir şey varsa o da kendi aramızda birleşmemizdir.

Şehir müslümanları saylavlarda yalnız o zaman bir ehemmiyeti haiz olabilir ki ne vakit kendileri müttefik olsalar o zaman biz bir kuvveti haiz oluyoruz. Binaenaleyh bize olan bir kandidatlar ispiskası (aday listesi) üzerine ittifak edip kabul etmemiz lâzımdır. Yani şehir müslümanlarının ne gibi canlı kuvvetleri var ise, kim ki kendi milletine faide istiyorsa, birlik olarak bir adam gibi sesi sotsiyalist partiyaları ile gidecek müslüman ispiskasına vermek vicdan borcudur. O ispiska ileride cemaatin sarından geçeceği gibi ayrıca şehir müslümanlarına yazılıp dağıtılacaktır.

Bir de müslümanların mukaddes vazifesi hiçbir müslüman (sesinin) gaib olmamasıdır. Şimdi şehirde bulunan halkın yarıdan çoğunu kadınlar teşkil ediyor. Bu sebepten kadınların sesi biz müslümanlar için hayat memat meselesi gibidir.

Kadınların saylavga koşulmamasından biz müslümanlar Duma'da üçte iki mevkiimizi gaib etmiş oluruz. Onun için kadınların sesi bizim hakkımızı çıkaracaktır. Saylav vaktinde müslüman kadınları için ayrı bir yer de hazırlanacaktır. Hiçbir erkeğin müdahale etmediği hâlde onlar ayrıca yerde ses verecekler.

Bir de ileride saylav olduktan sonra Duma'da glosnilerin yapacak işlerine dair programmasını da ilân ederiz.

AKMESCİD MÜSLÜMAN MUVAKKAT ŞEHİR BÜROSU"[318] BELGENİN DEĞERLENDİRMESİ:

Bu bildirinin yayınlandığı tarihte, Kırım Türkleri siyasal örgütlenmeye yönelik henüz ilk adımlarını atmışlardı. Takip eden aylarda ise, tüm bölge, şehir, kasaba ve köylerde Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi'nin Büro ve Temsilcilikleri faaliyete geçirilirken; kadınların, işçilerin, gençlerin ülke çapında örgütlenmeleri de gerçekleştirilmişti.[319] "Milli Fırka"nın oluşturulmasından sonra, Kırım Türkleri, Rus sosyalist partilerini destekleme yerine, kendi ulusal parti çatısı altında politika sürdürmeyi yeğlemişlerdi.

Bildiride, ilk seçimlerde sosyalist partilere destek verilmesi kararı bir hata mıydı?!... Kesinlikle değil!.. Eski Çarlık rejiminin şovenasimilasyoncu-emperyalist çizgisini sürdüren statükocu partilerine ya da büyük sermaye gruplarını ve toprak sahiplerini temsil eden partilere destek verme yerine, **"ezilmiş halklara hürriyet-eşitlik, topraksız köylüye toprak vaad eden"** sosyalist partilere destek çağrısında bulunulması, o dönemin koşulları içinde son derecede gerçekçi-akılcı bir yaklaşımın sonucuydu. **Elbette ki, takip eden yıllar içinde Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin yönetimi altında, bırakın ulusal kimliklerini, ulusal varlıklarına dahi kastedileceğini kim bilebilirdi ki?!... Yapay kıtlıklarla yüzbinlerce Kırım Türkünün ölümüne neden olan; plânlı aydın kırımı ile onbinlerce aydını kurşuna dizdiren ya da Sibirya'daki ölüm kamplarında yokolmaya terkeden; 1944 Mayısında tüm Kırım Türkleri'ni bebeğinden ihtiyarına kadar öz vatanından binlerce kilometre uzaklıktaki bölgelere süren ve bir daha dönmelerine izin vermeyen; dönmeye kalkışanları en ağır biçimde cezalandıran kızıl Rus komünistlerinin, 1783'den 1917'ye kadar Kırım'a mahveden beyaz Rus faşistlerinden daha acımasız olacaklarını kim önceden tahmin edebilirdi ki?!...**

---

318 Necip Hablemitoğlu Özel Arşivi, Kurultay Klasörü, Dosya 1, Zarf 1, Belge 3.

319 Ayrıntılı bilgi için bkz. Hablemitoğlu'lar: Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920). (Ankara: Kırım Dergisi Yayını, 1998), s. 212 vd.

Kaldı ki, Gaspıralı İsmail Bey'in geniş ufuklu, birleşik cepheyi öngören politikası sonucu, Çarlık Rusyası'nın baskıcı yöntemine karşı Türkçü-Sosyalist farklılığı hiçbir zaman ayrılık ya da çatışma nedeni olmamıştır. Örneğin, sosyalist çizgide bulunup da ezilen halkının haklarını aramak için sosyalist yapılanmalarla işbirliği yapan Abdürreşid Mehdi için Gaspıralı, "**yolumuz aynı, taktiğimiz farklı**" demekteydi.(1) Abdürreşid Mehdi, Rus Parlamentosu Duma'da, daha ziyade Türkçülerin yer aldığı **"Müslüman Fraksiyonu"** içinde bulunurken; Türkçü çizgisiyle tanınan ünlü din bilgini-eğitimci Hadi Atlasi de Duma'nın en aktif sosyalist grubu olan **"Trudoviki"** içinde beş Türk milletvekili ile birlikte yer almıştı.(2) Türkçü sosyalistler arasında bulunan Veli İbrahim, Sultan Galiyev gibi isimler, Sovyet yönetimince öldürülünceye kadar kendi toplumlarına hizmet etmişlerdi. Aynı şekilde, önce sosyalist olup da daha sonra Türkçü çizgide mücadele verenler arasında Ayaz İshaki, Nasip Yusufbeyli, Cafer Seydahmet (Kırımer) gibi pek çok aydının ismine rastlamak mümkündü. **Gaspıralı İsmail Bey'in sosyalistlerle dayanışmasının pek çok örneğinin yanı sıra, çatışması ise sadece bir tek noktada olmuştu: O da, sosyalist Türklerin milliyet kavramını yadsımaları durumunda... Gaspıralı'ya göre, Türklük ya da Türklük bilinci, mutlak korunması ve güçlendirilmesi gereken en önemli olguydu; dağınık Türk topluluklarını biraraya getirecek en sağlam dayanaktı...**

Nitekim, yukarıdaki bildirinin yayınının arıdından **"Milli Fırka"**nın oluşturulması ile Kırım Türkleri için sosyalist partilerle işbirliği tümüyle gündem dışı kalmış; öz siyasal partileri çatısı altında politika yapma dönemi başlamıştı. **Ta ki, Sovyet işgali ile Kırım Halk Cumhuriyeti ortadan kaldırılıncaya kadar...**

320 Şefika Gaspıralı, "Genç Tatar Hareketi"nin ünlü lideri Abdürreşid Mehdi hakkında şu notu düşmüştür: "Babam Mehdiyef hakkında, yolumuz bir, taktik ayrı der ve onu takdir etmez değildi. Evimize gelir giderdi." Bkz. N.H. Arşivi, K.2.D.4.Z.7.B.1.

321 1880'de Kırım'ın Perekop bölgesinde doğan Abdürreşid Mehdi'nin 1912'ye kadar devam eden kısa yaşam dönemine ilişkin bilgi için bkz. Doç. Dr. Hakan Kırımlı, Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916). (Ankara: T.T.K. yayını, 1996), s. 93 vd.

KIRIM TEKÂLİF-İ MİLLİYESİ: "MİLLET SANDIĞI"NA BİR RUBLE!...

1917 İhtilâli, Rusya'daki sosyalist örgütlerin Çarlık rejimine karşı silâhlı başkaldırısı sonucunda doğmuştu. Ancak, İhtilâlin ideolojik-örgütsel bir yapılanmayı aşarak organize bir halk hareketine dönüşmesinin ilk cesur ve kararlı adımı ise Kırım'da atılmıştı. 1783'den itibaren Çarlık Rusyası'nın esareti altında varolma mücadelesi veren Kırım Türkleri, 1905 İhtilâlinde kazandıkları siyasal deneyimlerin de katkısıyla bu son ihtilâli oldukça hazır karşılamışlardı. 25 Mart 1917'de Akmescid şehrinde 1500'ü delege olmak üzere 2000 kişinin katıldığı bir toplantıda, bağımsızlığa giden önemli kararlar almışlardı: Kurultay (Parlamento) tolanması; Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi'nin oluşturulması; Başmüftü seçimi; vakıfların bir müdürlüğe bağlanması; kısaca, milli-medeni özerkliğini ilanı.[322] Delegeler, bu tarihi toplantıda, Parlamento toplanıncaya kadar geçici hükûmet işlevini üstlenecek olan Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi'nin (K.M.M.İ.K.) Başkanlığı'na Başmüftü Çelebi Cihan'ı getirmişlerdi.[323]

---

322 K.M.M.İ.K.'nin 33 maddeden oluşan çalışma programının önemli maddeleri için bkz. Av. Müstecib Ülküsal, Kırım Türk-Tatarları (Dünü-Bugünü-Yarını), İstanbul: 1980), s. 169.

323 K.M.M.İ.K.'nin belli başlı diğer üyeleri için bkz. Doç. Dr. Şengül Hablemitoğlu-Dr. Necip Hablemitoğlu, Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920), (Ankara: Kırım Dergisi Yayını, 1998), s. 214-15.

Geçici Hükûmet, yeni bir devlet yapılanmasının ilk aşaması için atılması gerekli adımları içeren 33 maddelik bir Çalışma Programı hazırlamış ve hemen işe girişmişti. Ancak, en önemli sorun, bir bütçenin oluşturulmasındaydı. Moskova'daki Merkezi Hükûmetin yardımı kesinlikle sözkonusu değildi. Aynı şekilde, nüfusun yaklaşık yarısını oluşturan ve 134 yıldır Kırım'ın ekonomik zenginliğini elinde bulunduran Kırımlı Rusların da bu geçici hükûmeti tanımaları ve de yardım etmeleri beklenmiyordu. İşte, Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi, Mayıs 1917 içinde, bir nevi genel seferberlik anlamına gelebilecek bir kararla, Kırım Türkleri'ne bir çağrıda bulunuyordu: **"Çok fakirler hariç, her evden Millet Sandığı'na birer ruble verilmesi"**... Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi'ne ait Millet Matbaasında basılan ve tüm Kırım'da her eve ulaştırılan bildiride aynen şu cümlelere yer veriliyordu:

"HİTABNAME

Milletdaşlar!

Her millet ne kadar büyük bir sıcaklıkla siyasi teşkilâtları etrafında toplanıyorlarsa, o kadar da millet sandıklarının baylıklarını artdırmaya gayret ediyorlar. Medeni miletlerden her birinin büyük millet duygusu ile sarsılan her evlâdının vicdanları, onları bu uğurda yüksek fedakârlıklara sürükleyebiliyor.

Fakir zengin herkes milletinin namusu, saadeti yaşatılacağı dakikalarda kazancından ayıracağı küçük bir yardımını değil, hatta kendisini bile unutabiliyor.

Bu yüksek hisle titreyen yürekli milletler, bu duyguyla uyanmış vicdanlar, her milli dilekleri önünde herkesi ekiltiyor ve şereflerini herkese saydırıyorlar.

Tatar!

Artık sen de başını kaldırarak, sesini yükselterek sayılacağını, horluğunu sileceğini söyleyebilirsin ve sesinin dinleneceğine sen de iman edebilirsin. Çünkü, sen de her millet gibi bir vicdanla milli emellerin uğrunda canlanan ruhunla titriyor ve kendini unutabiliyorsun.

Çünkü, sen de bu mukaddes maksadın uğrunda sana mürcaat olunduğu zaman sevinerek yardım edebiliyor; canını, acımadığın kanını, ayamadığın bir yola hayrını vermekle çekinmiyorsun!...

Milletdaşlar!

Bugün Tatar gençliği milletin sözüne, ruhuna, vicdanındaki yüksek millet duygusuna bazanarak büyük işlere sarıldı ve sarsılmaz bir imanla milletin saadeti uğrunda kavi adımlarını atıyor...

Bu ağır, güç işleri meydana çıkarmak için ne kadar say ve gayret lâzımsa, o fikirler etrafında ne kadar birleşmek, bir 'ses' yükseltmek farzsa, o kadar da herkes o uğurda bir fedakârlıkda bulunmaya mecburdur. Bu büyük dalgalar arasında çırpınılırken herkes milletin mukadderatı başında saadet, selâmet diye çırpınan yüreklere ümidler serpmeğe, yardımda bulunmaya milletin saadeti adına borçludur.

Bu tarihi günlerde, bu ölmez işler çizildiği dakikalarda, milletlerin hakkı, saadeti çalkandığı zamanda tarih büyük akıntısıyla ömrü sürüklediği sırada şahsiyet, menlik unutulmalı, ancak millet, millet işi, onun saadeti, ancak tarih ve dileği düşünmelidir.

Her millet ömründen bir kısmını milli işlerle uğraşmak, onu düşünmek, onun için kasavet etmekle geçirdiği gibi, her milletin selâmeti, saadeti için sarf edilecek paranın toplandığı Sandığa yardımı da borç biliyor. Çok şükür Rusya Müslümanları, her millet gibi her tarafta, Kazan'da, Bakû'da, Orenburg'da dörtyüzbin rublelerle bağışladıkları gibi mümkün olduğu kadar zemski opravalara müracaat etmekle beraber her şeyden ziyade kendi milliyetine, milletin milli hamiyetine bazandı... Ve yirmibeş İyunda çıkarılacak 'Millet' gazetesinde bütün tafsilâtıile ilân edilecek varidat ve mesarifatını dinledikten ve Millet Sandığı'nın bugünkü hâlini anladıktan son bir ağızdan millete müracaata yani İyul beşe kadar imamlar, muallimler, yahut cemaatlerin gösterecekleri vekiller vasıtasile Millet Sandığı'na ziyade fakirler müstesna olmak şartile her evden birer ruble toplanılmasına karar verdi.

Kırım Tatarı'nın Millet Sandığı da Bakû'lu, Orenburg'lu kardeşlerimizinkiler gibi hamiyetli fedakâr zenginlerimize her zaman

açık, onların isimleri de bu büyük dakikalarda gösterecekleri fedakârlık derecesinde milli tarihimizde şerefle yaldızlanacak, rahmetle nurlanacaktır.

Milletdaşlar!

Her sene her ay mecburi bir vergi vererek kendi milli Hayr Sandıklarına yirmibini çok geçmeyen Akmescid yahudilerinin her sene üçyüzbin ruble topladıklarını derin düşünerek bizim yani ikiyüzbin Kırım Tatarı'nın Millet Sandığımızda ne kadar paranın toplanması lâzım geldiğine her birimiz vicdanımızla cevap verelim.

Her Tatarın Kırım Müslümanları İcra Komitetinin bu tekliflerini sıcaklıkla karşılayacağına, her iman ve muallimin bu uğurda bütün manasile gayretde bulunacağına iman eden Komitet, bu hususta bir kasavetsiz, işlerinde katı adımlarıyla ilerliyor.

Millet Sandığı Müdürü:

Cafer Seydahmet."[324]

Başta Haziran 1917'de K.M.M.İ.K.'nin resmi yayın organı olarak Akmescid şehrinde yayın hayatına giren **"Millet"** gazetesi olmak üzere, **"Tercüman"** ve **"Kırım Ocağı"** gazetelerinde de yayınlanan bu bildirinin ardından, bu doğrultuda kamuoyu oluşturulmasına özel önem verilmişti. Çok fakirlerin dışında Kırım'da her Türk evinden 1 ruble vergi toplanması, özel surette görevlendirilen öğretmen, imam ve diğer Türk kuruluşlarının (kadın, gençlik, işçi vb. cemiyetleri) vekilleri marifetiyle Temmuz ayı itibariyle gerçekleştirilmeye başlanmıştı. Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi, bu suretle toplanan paralarla bir bütçeye yapma imkânına sahip olarak, Çalışma Programındaki maddeleri hayata geçirme şansına kavuşmuştu. Dış ilişkilerin yürütülmesi, milli ordunun teşkili, öğretmen, imam ve benzeri memurların maaşlarının ödenmesi gibi rutin harcamalar, işte bu toplanan **"1'er ruble"** vergi salımı sayesinde mümkün olabilmişti. Hatta, İdil-Ural Türklerince oluşturulan "İç Rusya ve Sibirya Müslümanlarının Milli-Medeni Muhtariyet

324 Necip Hablemitoğlu Arşivi, Klasör No.9, Dosya No.2, Zarf No. 2, Belge No. 1.

İdaresi"nin ekonomik darboğaz nedeniyle halktan bağış talep ettiğine ilişkin haberlerin basında yer alması üzerine de, Kırım Millet Sandığı Müdürü ve Vakıflar İdaresi Reisi Cafer Seydahmet (Kırımer)'in önerisiyle bu kardeş hükûmete 100.000 ruble yardım yapılması kararlaştırılmıştı.(325)

DEĞERLENDİRME:

1. İlk defa bu makale içinde yayınlanan bu belgenin dili, Kurultay dönemine ait diğer belgelerde olduğu gibi, dönemin İstanbul Türkçesine son derecede yakındır. Sadece Kırım için mi bu durum sözkonusudur? Elbette ki hayır!... Gaspıralı İsmail Bey'in **"ortak yazı dili"** oluşturma gayretlerinin bir sonucu olarak, bu dönemde Bakû'da, Kazan'da, Orenburg'da ve daha pek çok şehirde yayınlanan pek çok gazete, dergi ve kitapta, mümkün olduğunca sadeleştirilmiş, yer yer yerel kelime ve deyimlere de yer verilmiş İstanbul Türkçesi esas alınmıştır. Kırım'ın bağımsızlık mücadelesinde yer alan liderlere bakıldığında, bunların önemli bir kısmının başlangıçta Gaspıralı İsmail Bey'in çizgisinde yer almadıkları görülür. Örneğin, üst kültür kimliği olarak "Türk" adı yerine alt kültür kimliği olan "Tatar"ı kullanmak, hatta Tatar milliyetçiliğini öngörmek, sosyalist eğilimli olmak gibi. **Ancak, 1917 İhtilâli ile birlikte başlayan aktif mücadele döneminde -1920 ve 1921 açlık yılları dahil- Kırımlı liderler, önce Osmanlı Hükûmeti, sonra da T.B.M.M. Hükûmeti'nden başka yardım isteyecek, sığınacak dayanak bulamamışlardır.** Türkiye'ye sığındıktan sonra İstanbul'da "Kırım Milli Merkezi"nin başına geçerek ölünceye kadar Kırım davasının yolbaşçılığını yapan ve Türkçü hareket içinde yer alan Cafer Seydahmet Kırımer'in hâtıralarına bakıldığında, kaçınılmaz olan ve Gaspıralı İsmail Bey'i haklı kılan bu değişim çok net biçimde görülebilir.(326)

---

325 Cafer Seydahmet Kırımer, Bazı Hatıralar, (İstanbul: Emel Yay., 1993), s. 198.

326 Kırımer, a.g.e. Toplam 328 sayfalık bu hatırat, Kırım Tarihine ışık tutacak önemli birinci elden bilgileri içermektedir.

2. Çok fakirler dışında, Kırım'daki her Türk evinden 1'er ruble vergi alınması, sadece ekonomik bir önlem değildir. Burada amaçlanan, toplumsal katılımı sağlamaktır. Zira, 134 yıl sonra özgürlük ve bağımsızlık fırsatına sahip olan Kırım Türkleri'nin hükûmetlerine ekonomik desteği bu 1 rublelik verginin çok ama çok üstünde olmuştur. Örneğin, Şefika Gaspıralı hâtıralarında Kız Öğretmen Okulu'na yapılan halk bağışları arasında 15.000 rublelik bir çeyizden söz etmektedir.[327] **Verginin her eve salımından amaçlanan bir diğer husus, Anadolu deyimiyle "kuvayı milliye" ruhunun tüm toplumda uyanmasıdır.** Nitekim, Millî Mücadele döneminde ekonomik zorluklar nedeniyle genel seferberlik ilân edemeyen Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, 7-8 AĞustos gecesi yayınladığı (1921) ünlü **"Tekâlif-i Milliye" (Ulusal Yükümlülükler) Genelgesi** ile her türlü ateşli silâhın zorunlu tesliminin yanında ihtiyaç dışı fazla gıda ve sanayi ürünlerinin yanısıra, zengin ya da fakir her evden bir askerin çamaşır, çarık ve çorabının karşılanmasını istemiştir.[328] **Sovyet işgaliyle birlikte Kırım Halk Cumhuriyeti'nin son bulmasının akabinde ortaya çıkan ve yaklaşık 100.000 Kırım Türkü'nün açlıktan ölmesiyle sonuçlanan kıtlık sırasında, Mustafa Kemal Paşa, işte bu genelge ile toplanan buğdayların bir bölümünü -ihtiyaç olmasına rağmen- deniz yolu ile Kırım'a göndermiştir?**[329] Özetle söylemek gerekirse, maddi ve manevi yükümlülüklerin toplumun tüm katmanlarına paylaştırılmadığı bir mücadele, asla ulusal mücadele olamaz. Çelebi Cihan ve arkadaşları, bu vergi bildirisi ile bu bilinci ortaya koymuşlardır...

---

327 Hablemitoğlu'lar, Şefika Gaspıralı ve ..., s. 253 vd.

328 Tekâlif-i Milliye Genelgesinin diğer maddeleri için bkz. Dr. Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, C. IV, (İstanbul: M.E.B. Yay., 1991), s. 108 vd.

329 Kırımlı Türklere Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen yardımlar için bkz. Dr. Necip Hablemitoğlu, "Kırım'da Açlık Yılları (1)", Kırım, 26: Ocak-Mart 1999, s. 12-23; "Kırım'da Açlık Yılları (2)", Emel'imiz Kırım, 27: Nisan-Haziran 1999, s. 3-7.

KIRIM HALK CUMHURİYETİ ÖNERGESİ (BİR HATIRA - BİR BELGE)

1917 İhtilâlinin başlangıcında, Rus Çarı II. Nikola'nın 2 (15) Mart günü tahtını bırakması ile gelişen olaylar zincirinde, Kırım'ın Akmescit şehrinde 25 Mart (7 Nisan)'da gerekleştirilen toplantının özel bir yeri vardır. Kırım Türkleri, 1500'ü delege toplanan 2000 kişinin katıldığı bu son derece örgütlü ve disiplinli toplantı ile ve de alınan son derece radikal kararlar ile ihtilâl sonrası gelişmelere hazır olduğunu göstermişti. Ancak bu tarihten sonra, rusların, Ukraynalıların ve diğer Türk topluluklarının kapsamlı toplantı ya da kongreleri sözkonusu olabilmişti. Kırım Türkleri'nin politik olgunulğunu ve örgütleşme yeteneğini ortaya koyan bir başka önemli gelişme de, Kırım çapında gerçekleştirilen demokratik seçimler sonucunda 26 Kasım'da Bahçesaray'da Milli Kurultay'ın toplanması olmuştu. 5'i kadın toplam 76 milletvekilinin katıldığı bu Kurultay'da, ilk iş olarak rejimin adını ve esaslarını belirleyecek bir Anayasanın hazırlanmasına karar verilmiş; bunun için de Çelebi Cihan, Cafer (Ablay(ef), Cafer Seydahmet ve Hasan Sabri Ayvaz(of)'dan oluşan bir komisyon seçilmişti. Uzun süren şiddetli tartışmalardan sonra, Kırım'ın Halk Cumhuriyeti olarak ilânını öngören önerge ve Anayasa taslağı kabul edilerek yasalaştırılmıştı. İşte, sözkonusu önergenin içeriği, bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmamıştı ve de bilinmiyordu. Ancak, Şefika Gaspıralı'nın evrakı içinde yer alan bu belgeyi yayınlamadan önce, anlaşılma açısından bu metni kaleme alanlardan biri

olan Cafer Seydahmet (Kırımer) Bey'in konuya ilişkin hâtıralarından alıntılar yapmak gerekecektir:

"... Kurultay seçimlerinde iktisadi esasları ön plânda gören sosyalistlerle içtimai hayatımızda anane ve hususiyetlerimizi korumağı her şeyden mühim telâkki eden muhafazakârlardan pek az vekil seçildi. Büyük ekseriyeti inkılâpçı milletçiler kazandı. Kurultay'ın 76 âzasından 5'i kadındı, ancak 8-9 kadarı sağlara, 10-11'i sollara mensuptu. Bunlar kendi aralarında işbirliği de yapamadıklarından, kanaat ve gayeleri de buna imkân vermediğinden iktisadi meselelerde muhafazakârlar, inkılâbi eseslarda sollar bizimle beraber hareket ediyorlardı. Bu da bizim milletimizin büyük çokluğuna inkılâbı benimsetmemizin milli, siyasi mukadderatlarına sahip olmaksızın hiç bir sağlam ve hakiki tekâmüle ulaşamayacağına inandırmış olmamızın neticesi idi...

Çelebi Cihan'ın hareketinden sonra Hasan Sabri, Cafer Ablayef ile de görüştükten sonra, o gece erkenden odama kapanarak geç vakte kadar çalışarak layihanın esbabı mucibesini ve maddelerinin son şeklini yazdım. Her taraftan gelenlerle görüşmek ve bir çok hazırlık işleriyle uğraşmak mecburiyetinde olduğumdan gündüzleri bu yazıları tesbite imkân bulamıyordum. 23 Kasım (6 Aralık) gecesi de çalışarak bu layihanın son şeklini tesbit ettim. 24 (7 Aralık) sabahı Çelebi Cihan'a okudum. Mutabık kaldıktan sonra, Cafer Ablayef ile Hasan Bari'yi de çağırarak onlara da okudum, hep birlikte imzaladık...

Solcularla en şiddetli müzakere, bizim milli hükümet kurmamıza ve Kırım Meclisi Müessesanı'nın çağrılmasını esas tanımamıza ve bilhassa derhal Kırım Halk Cumhuriyeti'ni ilân etmemize ait maddelerin müzakerelerinde oldu... **Bizim gayemiz, Rus merkeziyetinden kabil olduğu kadar ayrılmak, yurdumuz mukadderatına hâkim olmaktı. Solcular ise, inkılâp cereyanını, Rus inkılâpçılarına bağlılıklarını her şeyin üstünde tutuyorlardı.**

Solcularla aramızda çıkan ihtilâfların esası, bizim 1905 gençliğimizin Rus inkılâp partilerine dayanarak kültürel ve iktisadi haklanmızı

korumak yollarından ayrılarak milletimize dayanmak, milli haklarımızı ön plânda tutmak kararımızdan ileri geliyordu. Solcularımız, Rus inkılâp fikriyatının ve mensup oldukları Rus partilerinin tesirinde idiler. Bizlerse ihlamı tarihimizden, harsımızdan, milli facialarımızdan ve Türkiye'de canlanmakta olan Türkçülük cereyanından alıyorduk. Halkımızın içtimai hayatta yapılması lâzım gelen inkılâp hamlelerinde biz, onlardan herhalde daha ileri safta bulunuyorduk. Bu bakımdan onlarla aramızda ihtilâf yoktu. Hatta onlar, bundan dolayı bizi takdir ediyor ve seviyorlardı. Bu meselelerde bizi sarsmağa kalkışanlar bizim mürtecilerimiz ve muhafazakârlarımızdı.

Gericiler, dinden ziyade göreneğin, âdet olagelenin amansız mutaassıpları olan bu kütle inkılâbın birinci gününden beri bize karşı mücadeleye geçmişti... Kurultay'da sayılarının azlığına rağmen, bunlar bizi günlerce uğraştırmışlardı. Bunlarla uğraşıyorduk. Çünkü, bunları cevapsız bırakamazdık... Bunlar, Kurultay kürsüsünden, halkı dalâlete düşürmeğe çalışıyorlardı. Kadınların müsavatı (eşitilği) meselesinden başka diniye şubesinin salâhiyetleri, medreselerin ıslâhı tarzı, mekteplerde din derslerinin okutulması şekli hususları bile, bunlar Kurultay'da mevzuu bahis etmeye ve bunlar hakkında kanunlar çıkartmaya çabalıyorlardı."

Kurultay, uzun süren müzakereler sonrasında, 13 (26) Aralık 1917'de 18 maddeden oluşan Anayasa'yı kabul ederken, bir yıl süreyle "Parlamento" hâlinde çalışma kararını da çıkarmıştı. Aşağıdaki önerge, Anayasa'nın 16. maddesine ifadesini bulmuştu: "Madde 16 - Kurultay, gerek hayat-ı içtimaiyede (sosyal hayatta) yaşatılması elzem olan şahıs, ikametgâh, kelâm (söz), vicdan, ittifak, içtima (toplantı), matbuat, tatili eşgal (grev) hürriyetlerini ve hayat sigortasını temin ve gerekse ekaliyette (azınlıkta) kalan milletlerin hukuk-u milliye ve siyasiyeleriyle Kurultay tarafından Tatar hayat-ı milliyesinin temelleri olarak kabul edilen kavanini esasiyenin ancak halk cumhuriyeti ile yaşatılacağına inandığından HALK CUMHURİYETİ esasını kabul ve ilân eder".

Gerek Kırım Anayasası'ndaki maddelerin tümü ve gerekse aşağıdaki "Halk Cumhuriyeti" ilânına ilişkin önerge, Kırımlı Türk liderlerin çağdaşlığını, politik düzeyinin yüksekliğini gösteren önemli ölçütlerdir. Kendilerini sevgi, saygı ve rahmetle anıyoruz...

"KURULTAY AZALARINDAN ÇELEBİ CİHAN, CAFER ABLAYEF, CAFER SEYDAHMET VE HASAN SABRİ AYVAZOF TARAFLARINDAN KURULTAYA ARZ OLUNAN LAYİHA

Muhterem Arkadaşlar!

Her milletin en büyük hakkı kendi idare-i milliyesi ile hayat-ı içtimaiye ve siyasiyesini yaşatmasıdır. Rusya'da aynı sahife-i tarihiyeyi yaşatan "**mutlakiyet**" ile "**merkeziyet**" aynı derecede şiddet ile bu mübeccel hakkı taptamışlardır.

Mutlakiyet bütün Rusya hayat-ı siyasiyesini istediği noktalara saldırtıyor, o merkeziyet kendi kuvve-i teşriiyesinde her milletin, her memleketin hayatlarını tanzim edecek kanunlarını çiziyor, o merkeziyet gerek siyasi hedeflerin o günde açtığı girdaplara milletleri sürüklemek ve gerekse mecellesinin milletlerinin şerait-i hayatiye ve tariheyelirini zincirleyen kanunlarını onların hayatlarında yaşatmak içün kendi vasıta-i icraiyesini merkezden nasb ve tayin idiyor ve onları bilhassa o milletlerin emellerine sıcaklığı onların an'anatlarına ve şerait-i hayatiyelerine vukufları olmayanlardan sayılıyordu. Mutlakiyet tahtını parçalayarak enkazını da tarihe gömen Rusya inkılâb-ı kebiri, rusya tarihi-i siyasiyesinde hukuki müsavat-ı beşeri, iktisadi ıslahat-ı içtimaiyeyi kayd itdiği gibi milletlerin ve etrafın (oblastın) tarihlerinden merkezin mecburi emirlerini silerek onların hayat-ı siyasiye ve içtimaiyelerini kendi iradeleriyle kurmaları hakk-ı mukaddesini ilân itdi. Bu yüksek sahiha-i inkılâbla yalnız Rusya'daki milletler Rusya hayat-ı siyasiyesine yeni bir cereyan vermediler. Bugün bütün cihanda şimdiye kadar hayat-ı siyasiyede uzak kaldırılan irade-i milliyeler canlanıyor ve hiç bir türlü

mahdudiyet tanımayarak tamamiyle hür ve hâkim iradeleriyle kendi hayatlarını kurmaya, kendi tarihlerini çizmeye kalkışıyorlar.

Rusya'daki milletlerin irade-i milliyelerini canlandırmaları için hakimiyet-i siyasiyeye malik meclis-i müessesanlarını çağırmalarına, milli hukuk-u mukaddesi uğrunda bir çok kanlı facialar yaşamış İrlanda da koşuldu.

Milletler emel-i siyasilerini yalnız sıkı alâkadar oldukları "merkez"lere aksettirmekle kalmıyorlar... Belki tamamiyle hakimiyet-i siyasiyelerine malik olduklarını icabı anında siyaset beynelduvelde yaşatmaya kat'i karar virdiler. Rusya inkılâb-ı kebirinin bu cihan kan tufanını bitirecek sulhün her milletin iradesine hürmetle ilhak ve tazminattan ari olması arzusu etrafında bu gün bu cenkle uzaktan yakından alâkadar olan ve kendi hayat-ı millisini ve vücudu vatanisini cellad diplomatlara parçalatmamak isteyen bütün milletler toplanıyorlar...

Her biri sulh konferansiyasında da, siyaset beyneldüvelde milletlerin müsavat-ı milel kaidesine istinadla **"hâkim hükümetler"** tanımayacaklarını ve onların kendi emel-i millilerine tevafuk itmeyen kararlarına rıza ve muvafakiyet gösteremeyeceklerini söyleyeceklerdir.

Rusya inkılâbiyunu ne kadar kavi, yüksek bir arzuyla ıslahat-ı içtimaiye ve saadet-i beşer etrafında toplanıyorlarsa, milletler aynı emeller etrafında aynı derece sıcaklıkla birleştikleri kadar yüksek azim, sarsılmaz metanetle meclis-i müessesanlarında irade-i millilerini canlandırıyorlar.

Her milletin hayat-ı siyasiye ve milliyesine teallûk eden kanunlarını kendi irade-i millileriyle çizmeleri hakkı mukaddesini tebcil etdiğimizden her milletin bu hususta attığı kat'i adımlarını selâmladığımız kadar da uzun asırlardan beri kendi hayatının öksüzü kaldırılan Tatar irade-i millisinin canlanmasını ve milletimizin milli, siyasi, idari ömründe hiç bir mahdudiyet tanımayarak hakimiyet-i ulviyeye malik **"Kurultay"**ını toplamasını bütün ruhumuzla selâmlarız.

Arkadaşlar!

Her milletin siyasi, idari ömrünün muntazam bir esasta kurulabilmesi içün her milletin an'anatın, hayat-ı içtimaiyesine uyan kanunlarını tanzimle her sahife-i hayatiyesinde idare-i millisini yaşatabilmesi içün ve milli işlerde hiç bir türlü suistimalâta yol kaldırılmaması içün kanunsuzluk ve mesuliyetsizliğe nihayet vererek kanun ve mesuliyet devrini kuran Kurultaylar, buna muvaffakiyet içün en evvel milletler, hükûmetler ömründe en büyük tesirleri olan üç büyük kuvveti, kuvve-i teşriiye, kuvve-i icraiye, kuvve-i adliyeyi ayrı muntazam, sarsılmaz esaslara kuruyorlar.

Tarih-i siyasi ve idari nerede bu esasa hürmet edilmiyorsa, orada kanunsuzluğa; mesuliyetsizliğe nihayet verilemediğini pek kat'i olarak isbat idiyor. Milletimizin de kuvve-i teşriiyeden mahrumiyetle, kendi iradesiyle siyasi, idari hayatında kendi kanunlarını çizmemesile hayatına tesir idenleri, kanunları o günde eğitilmemesiledir ki Tatar tarihinden değil, mezarlarından bile silinemeyecek matemleri bizim ömrümüzde yaşattı ve ruhu milletde kolaylıkla sarılamayacak derin yaralar bırakdı.

Bizler bu gün yaşamak ve bütün siyasi; milli hayatında her millet kadar hukuka malik olmak istemeyen milletimizin milli ömrünün temelli, sarsılmaz esaslar kurulmasını dileğimizden bizim ömrümüzde de kanunsuzluğa, mesuliyetsizliğe nihayet veren esaasın yani kuvve-i teşriiye, icraiye ve adliyenin ayrı ve sarsılmak esaslarda tesis olunmasını diliyoruz. Bunun içün de ömrümüzde gerek kuvve-i adliye ve icraiyeyi kurailecek ve gerekse bundan böyle ilelebed tarihimizde milletimizin siyasi, milli her meselesinde ancak kendi iradesine tevfikan iş yapılabilmesini temin idecek Tatar Parlamentosunu (**kuvve-i teşriiyemizin**) kurulmasını bütün vicdanımızla dileriz.

Hayat-ı iktisadiyede olduğu kadar da hayat-ı içtimaiye ve idaride taksim vezaif en yüksek, en kat'i semereler bahşettiğinden idare-i milliyemizin ayrı ayrı şubelere ayrılarak her kısmına ait kanunlar tanzimi ve her birisine icrai kuvvetler tahsisini elzem addeyioruz ki bu

vazifelerdeki maiyetle bizler mesuliyetlerdeki kat'iyetin de temin idileceğine inanıyoruz.

İdare-i millilimizin maarif, diniye, maliye ve vakıf, adliye, hariciye ve idare-i milliye riyaseti şubelerine ayrılmasını ve onlardan her birisine ayrı kanunlar .... müdürlerin tahsisi ... onların her birisinin meclis-i mebusan önünde vazifelerinden mesul tanımalarını kabul ediyoruz.

Milli işler ile muvazzaf olanların kendilerine hakim idare-i milliyenin varlığını mütemadiyen hissetmeleri ve onun önünde mesuliyete çekileceklerine inanmalarıyledir ki milletler çizdikleri kanunları en kavi idareleri hürmet itdirebilirler. Bu suretle bizler, milletimizin terakki ve tealisine esas olan şubelerin milli kanunlarımız ve idare-i milliyemiz önünde mesul müdürlerimiz vasıtasıyle idare olunmalarını temin idecek yegane ulvi müessesenin parlamentomuz olduuğnu kabul itdiğimizden artık milletimizin tarihinden dahili, harici hiç bir kuvvete o mukaddes hakkı tabtatmayacağına iman idiyor ve Tatar milletimin kendi kanunları ile kendi emellerine hürmet ittirdiği müdürleri ile ulvi emellerine nail olacağına inanıyoruz.

Bu hayat-ı millimizi kurduğumuz sağlam esaslar, Kırım'an şekli idaresinin halli ile ziyade alâkadar iseler de, mukaddes vatanımız olan Kırım'a Tatar milleti tarihin tesiriyle bütün vatandaşlarımızdan daha yakın ise de Kırım hissiyle Tatar milletinin ruhi, vicdani her yurtdaştan daha şiddetle çırpınsa da, Tatar bir çok evlâtları ile Rusya'yı saran kanlı dalgalara karşı göğüs gererek memleketin idaresini, asayişini temin ise de bizler her mahallin şekli idaresini ancak orada yaşayan vatandaşların hal itmeleri düstüruna istinad itdiğimizden Kırım yarımadasının şekli idaresinin de bizim tarafımızdan değil de ancak bu Kırımlıların iradeleri ile hal idilmesini diler, bunun için de heyet-i muhteremeniz tarafından Tatar milleti adından bütün yurtdaşlarımızın, bütün Kırımlıların Kırım'ın şekli idaresi, hayat-ı siyasisi hakkında lâyetezelzel bozulmak bilmez kanunlarını, kat'i hükümlerini virmeye davet itmenizi teklif ideriz.

Her ne kadar umumi vilayet syezdi Kırım Müslümanları İcra Kamiteti teşebbüsü ile Kırım Meclis-Yi Müessesanını çağırmak vazifesini, Kamisarlık, meclis müşaveresine havale itmişse de, bizler o efendilerin bu mukaddes emeli yaşatmaya çalışacaklarına inansak da memleketimizin yegâne sebeb-i necâtı olacak o büyük haklı büyük müessesenin herhalde canlandırılmasını temin için Kurultayın Parlamentomuzu da bu vazife ile mükellef itmesi lüzumuna inanıyoruz.

Çünkü bizler, ancak Kırım meclis-i Müesseseni ile memleketimizde kanun ve kanuni bir hükûmet, mesul bir kuvve-i icraiye yaşatılacağına ve ancak bu sayede umumi anarhiya dalgalarıyla Kırımlıların felâketlere yuvarlanmayacaklarına iman idiyoruz.

Bizler, Kırımlıların Kırım'ın şekli idaresini halle kalkışmalarını şu noktalardan da elzem addediyoruz:

1. Merkeziyet usulünde etraftaki kıtaların bir merkeze bağlanmaları, onların iktisadi terakkilerini zincirlediğinden bu ise etrafın merkezden iktisaden geri kalmasını intac itdiğinden bizler Kırımlıların sayileriyle Kırım hayat-i iktisadiye ve medeniyesinin süratle tekâmülü lüzumune iman itdiğimizden Kırım'ın iktisadi; idari artık bir merkezin resmiyetine bağlanmayarak kendisinin o hususlarda ayrı bir merkez olmasını lüzumuna inanıyoruz:

2. Toprak meselesi: İçtimai kanunlar vesair hayat-ı umumiyeye teallûk eden meselelerin her yerde, her milletin, her mahallin şerait-i iktisadiyesine uyarak hal olunmaları icab itdiğinden bunun için teb'an her muhtelif noktalarda, muhtelif idari teşkilâtlar gerektiğinden, bizler bu meselelerin Kırımlılar arasında kolaylıkla ve onların şerait-i hayatiyelerine muvafık bir tarzda tezlikle hal olunmaları için Kırım'ın ayrı bir Meclis-i Müessesanı ve ayrı idari teşkilatlara malik bir merkez olmasını diliyoruz.

3. Bizler bu büyük cihan muharebesi neticesinde cellad diplomatlar gerisinde Kırım meselesinin çıkarılmayacağından emin olmadığımızdan yakından, uzakdan Kırım hayat-ı siyasesine dair her nerede bir hüküm verilecek ise onlara bütün Kırımlıların iradeleri ile çizilen mukaddes kanunlarla cevap verilmesini en ulvi bir

düstur, hak ve adalet tanıdığımızdan bir an evvel Kırımlıların kendi Meclis-i Müessesanlarında kendi Kanunu Esasilerini yazmaları ve kendi parlamentolarını kurmaları lüzumuna inanıyoruz.

Arkadaşlar!

Bizler, bu gün Rusya'nın geçirdiği büyük fırtınalar arasında ne kada rmübeccel kıymetli abidelerin toz olduklarını gördüğümüz gibi, siyasi sarsıntılar arasında da nasıl ulvi mukaddes emellerin gömdürülmeyeceklerini bilemiyoruz. Binaenaleyh, gerek Kırımlıların Kırım'ın şekli idaresini hâl içün yegâne hukuki selâhiyete malik Kırım Meclis-i Müessesanını toplayabilmeleri içün elzem olan şahs, ikametgâh, kelâm, vicdan, infak, içtima, matbuat, tatil, işgal hürriyetlerile ekalliyetde kalan milletlerin hukuku milliye ve siyasiyelerinin ve gerekse Tatar hayatı milliyesi esaslarını korumak içün kurultay tarafından tanzim vekabul edilen kavanin-i esasiyenin ancak **HALK CUMHURİYETİ** ile yaşatılacağına inandığımızdan Kurultayın **KIRIM HALK CUMHURİYETİ'**ni bütün esasları ile kabul itdiğini ilân itmesini dileriz.

Muhterem Milletvekilleri!

Bizler, milletlerin tarihlerine kuvvetlerinden ziyade hak ve adalete istinadları en büyük, en mukaddes saadetler bahş itdiklerini kabul itdiğimizden, bütün vicdanımızla tarihimizin ölmez yükseklikler, adaletlerle yaldızlanarak gelecek neslimize ve bütün şarka mübeccel bir örnek olmasını dilediğimizden enhür, en adil esaslara istinadla gerek milletimizin haklarını muhkem esaslara rabt itdiklerine ve gerekse bütün milletlerin cemiyet-i beşeriyeyi adaletle karşılamamıza bais olduklarına inandığımız tekliflerimizin ölmez milli irademizle, yüksek Kurultayla ölmez tarihimize ebediyetle yaşamak üzere kayd ve kabul idilmelerini dileriz.

Şehir Bahçesaray'da "Tercüman" Matbaasında Tab Olundu."

KIRIM'I PAZARLAYANLAR

Tüm toplumlarda, vatanı ve ulusu için canını feda etmeye hazır vatanseverlerle, en küçük çıkar karşılığı vatanını ve ulusunu satmaya hazır işbirlikçiler mutlaka vardır. Özgür ve bağımsız, devlet kurumları güçlü olan toplumlarda bu işbirlikçilerin sayısı son derece düşük iken, yabancı bir devletin hegemonyası altında yaşayan toplumlarda ise aramadığınız ölçüde fazladır. **Konumuz, Ukrayna'nın hegemonyası, Rusların tehdidi ve sefalet sınırı altında yaşayan Kırım Türkleri'nin içindeki işbirlikçiler değil; aksine, özgür ve bağımsız Türkiye'de ya da Batıda yaşayan ve Kırım Türk Toplumu ile ilgisini sadece kişisel çıkarları düzeyinde sürdüren; bir başka ifadeyle Kırım'ı yabancı istihbarat servislerine, kimi tarikat ve cemaatlere pazarlayan diaspora işbirlikçileridir.**

Bu makale, yüzyıllardır esaretin acısı altında perişan edilmiş Kırım Türk halkının üzerinden çıkar sağlayanların profilini ortaya çıkarmak amacıyla kaleme alınmıştır.

1. YABANCI İSTİHBARAT ÖRGÜTLERİNİN SERVİS ELEMANLARI

Bu kategorideki servis elemanlarının çoğunluğu, CIA tarafından finanse edilip yönetilen **"Radio Liberty"** kökenlidir. Burada ön eğitimden geçtikten sonra **"Hoover Enstitüsü"** gibi CIA merkezlerinde uzmanlaşan ve özellikle Kırım kökenli olanlar, çalışmalarını porfesyonel ilişkiler içinde sürdürmeye halen devam etmektedirler. Bu grupta yer alan kimi akademisyenlerin yanısıra, Türkiye'de

devlet memuru statüsünde olmasına karşın doldurdukları haftalık yprogram bantları ile Radio Liberty'deki görevlerini sürdürenler, aynı zamanda Kırım için örgütlü düzeyde faaliyet gösteren Kırım Derneklerinde de aktif rol üstlenmekten geri kalmamaktadırlar.[330] **Kendilerini ABD'ye Kırım Türk Halkının resmi temsilcisi olarak göstermeye çalışanların yanısıra, Almanya'da da "Federal Anayasa'yı Koruma Teşkilâtı (BfV)" ve "Dış İstihbarat Servisi (BND)" ile koordineli olarak, bu ülkenin "arka bahçesi" ya da "hayat alanı" içinde yer alan Kırım'a ve de diasporadaki Kırım Türkleri'ne yönelik faaliyetlerde kullanılanları da gözardı etmemek gerekmektedir.**

Bu arada, son yıllarda Türkiye'ye yönelik olarak devreye giren dış istihbarat örgütlerinin en aktifleri arasında, özellikle Ukrayna Güvenlik Servisi SBU (SLUJBA BEZAPASNASTI UKRAINE) dikkatleri çekmektedir. Bilindiği üzere, Kırım, Kırım Türk halkının 18 Mayıs 1944'de topyekûn sürgününden ve milyonlarca Kırım Türkü'nün ölümünden birinci derecede sorumlu Stalin tarafından, 19 Şubat 1954 tarihli bir kararnameyle Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne hibe edilmiştir. Bu kararda, Kırım'ın binlerce yıllık öz sahiplerinin rızası bulunmamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kırım, yine Ukrayna'nın siyasal sınırları içinde ama özel bir statüde yer almıştır. Kırım Türk halkına karşı halihazırda acımasız, ayrıncı bir politika izleyen mevcut Rus yönetimine karşı kâğıt üzerinde sınırlı egemen Ukrayna Devleti ile resmi ilişkilerin belirlenmesi, hiç şüphesiz Kırım Türk halkının kendi seçilmiş organlarının (başta Milli Tatar Meclisi olmak üzere) görev ve sorumluluk alanı içindedir. Bu sorumluluğu kişisel çıkar hesapları içinde suistimal edenler, halkının haklarını yeterince savunamayanlar, Ukrayna Devleti'ne koşulsuz boyun eğenler, hiç şüplesiz tarih ve toplum önünde hesap vereceklerdir. **Ancak bu makalanenin konusu, Kırım'daki işbirlikçiler olmadığından, Ukrayna Dış**

330 Müteakip sayılarda sözkonusu görevlilere ait bilgiler, belgeleri ile birlikte yayınlanacaktır.

İstihbarat Örgütü ile Türkiye'de birebir ilişki içinde kendi halkını ve Türk Devleti'ni pazarlayanları ortaya koymak acil bir gereklilik olmuştur.

Ukrayna, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Türkiye ile ortak çıkarları kesişen iki stratejik dost ve müttefik ülkeden biridir (diğeri Gürcistan). Özellikle, Moldova'da seçimlerin eski komünistlerce kazanılması ile başlayıp, öteden beri devam eden Beyaz Rusya-Rusya Federasyonu flörtü ile gelişen geriye dönüş süreci, hem Ukrayna'yı ve hem de Türkiye dahil tüm bölge ülkelerini yakından ilgilendirmektedir. Türkiye ve Ukrayna'nın bölgesel çıkarları ortak olup, bu stratejik ortaklığa dayalı iyi ilişkilerden ençok faydalanacak ülke ise egemenliğini yeniden kaybetme riski altındaki Ukrayna'dır. Türkiye, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne ve egemenlik haklarına koşulsuz saygı gösterirken, bu iki ülkede yaşayan Türk kökenli soydaşlarını bir tehdit unsuru olarak değil de bir dostluk unsuru olarak gördüğüanü defalarca deklare etmiştir. Aynı duyarlılığı acaba Ukrayna göstermekte midir? Rus İstihbarat Örgütü SVR'nin (Sluzhba Vıneşnoy Razvedki) Ukrayna'nın özgürlük ve bağımsızlığına yönelik kitlesel provokasyonları giderek şiddetlendirdiği bir dönemde, gerek Kırım'daki Türk Toplumu ve gerekse Türkiye'ye yönelik beşinci kol faaliyetleri açısından bakıldığında, Ukrayna Devleti, hata üstüne hata yapmaya devam etmektedir.(331)

Türkiye'de mevcut yasalar ve teamüller çerçevesinde diplomatik bir misyonun muhatabı sadece Dışişleri Bakanlığı'dır. CIA, BND, MI6, Savama, Muhaberat, SVR, SBU gibi istihbarat örgütlerinin diplomat kimliği ardındaki espiyonaj faaliyetlerinin muhatabı ise doğrudan Milli İstihbarat Teşkilâtı'dır. Hiç kimsenin ya da tüzel

331 Kırım, her ne kadar Ukrayna sınırları içinde yeralıyorsa da, tıpkı Tiraspol ve Bender'de olduğu gibi, fiili bir Rus hegemonyası mevcuttur. Bu oluşumun Ukrayna lehine bozulmaması için Rusya Dış İstihbarat Servisi SVR ve İç İçstihbarat Servisi FSB tüm olanaklarını kullanmaktadır. Diplomat kökenli deneyimli istihbaratçı Sergey Lebedev yönetimindeki SVR'nin, Kırım'daki Türk Toplumuna yönelik olumsuz faaliyetleri ve işbirlikçileri, ayrı bir yazı içinde değerlendirilecektir.

kişiliğe sahip hiçbir derneğin, bir ülkenin diplomatik temsilcilikleri ya da istihbaratçıları ile doğrudan ilişki kurması ve sürdürmesi, yürürlükteki mevzuat uyarınca mümkün değildir. Olursa ne olur? Er geç konu ile ilgili birimler harekete geçer ve sonuçta vatana ihanet kapsamında suçlamalar gündeme gelir ve de konu delillendirilerek yargıya havale edilir. **Diğer taraftan, dağılan Sovyetler Birliği'nin ünlü istihbarat örgütü eski KGB içinde yer alan Ukrayna kökenli deneyimli isihbaratçılar, şimdilerde Ukrayna İstihbarat Örgütü SBU'da görev yapmaktadırlar. İşte bu diplomat kimliği taşıyan istihbaratçılar, Türkiye'deki Kırım kökenliler arasında tabiri caizse az koşturmaktadırlar.**[332] **Dernek ziyaretleri, tepreş davetleri, vize kolaylıkları ile başlayan bu çarpık-yasadışı ilişki sürecinde, Türkiye'de eğitim gören Kırımlı** öğrenciler üzerinde tam bir tahakkümedayalı baskı düzeni kurulmuştur. Öğrenciler bu istihbaratçılar tarafından sorgulanmakta, tehdit edilmekte, direnenlerin pasaportları iptal edilmekte ve kimi Kırım kökenli Türk vatandaşları marifetiyle de sürekli kontrol altında tutulmaları sağlanmaktadır. **Kendilerini MİT'in üstünde gören sözkonusu Türk vatandaşları. MİT içinde ilişki kurdukları alt düzeydeki yetkisiz-yetersiz kimi görevlileri de "idare ederek" ikili oynamayı sürdürmektedirler.**

II. ŞERİATÇI BÖLÜCÜLER ve YABANCI MİSYONERLER

Kırım Derneklerini kaydı hayat şartıyla yönetme megalomonisi içine girmiş, ancak ileri yaşında Kırımlı olduğunu hatırlayabilmiş

332 Türkiye'nin gösterdiği yardım, destek ve anlayışa rağmen, Ukrayna İstihbarat Servisi SBU, hâlâ Sovyet dönemi mantığı içinde Türkiye'yi hasım görme görüntüsü vermektedir. Türkiye'de diplomat kimliği ile gelip de rahatsız edcek düzeyde espiyonaj faaliyeti sürdürmeye devam eden Ukraynalı istihbaratçılardan İlya Karaman, Vitali, Adrian Topal, Rüstemof, Valentin Demçuk gibi isimler, ülkelerine geri dönmüşlerdir. İstihbaratçılığının yanısıra Tarihçi kimliğiyle de tanınan Nikolai Duruşka, bu misyonu alenen sürdürmeye devam etmektedir. Kırımlı Türk öğrencileri üzerine büyük baskı uygulayan bu deşifre olmuş istihbaratçı ile ilgili olarak Ukrayna Büyükelçisi'nin dikkatinin çekilmesi gereklidir. Dr. Necip Hablemitoğlu, Kırım Dergisi, 6: 24, Temmuz-Eylül 1998.

ve şimdilerde de kendilerini dayanaksız biçimde Kırım diasporasının lideri olarak lanse etmeye çalışan birileri her zaman mevcut olmuştur ve olacaktır da. Kırım Derneklerini emeklilik makamı olarak görüp sımsıkı sarılanların dışında, bir grup işbirlikçi daha dikkat çekmektedir: Suudi kökenli vahhabiler, İran'dan gelen şii mollalar ve diğerleri... **Vahhabiler ise kişi başına 7-8 bin dolar para verip hacca karşılıksız götürmek suretiyle mürit edinmede, diğer şeriatçı yapılanmalara göre belirgin bir üstünlük asğlamış durumdalar.** Diyebilirsiniz ki, yaklaşık 70 yıl boyunca ateist propagandaya maruz kalmış Kırım Türkleri'ne dinini, diyanetini farklı biçimlerde de olsa öğretmenin ne sakıncası var?!... **İslâmiyetin özünde tek kitap Kur'an-ı Kerim var; buna karşılık mezhep, tarikat, ruhban, şeyh, mürit, hatta din adamı tanımı bile yok. Bu tür yapay ayrılıklar (eski deyimle terfikalar), sapkınlıklar ve de sapıklıklar, Hz. Muhammed'in vefatından sonra ortaya çıkmış olgular.** Sadece dinimizi özünden uzaklaştırmakla kalmıyorlar, bu dine inananları, milletleri de paramparça ve birbirine düşman ediyorlar. Bu cümleden, Türkiye'de yaşayan Kırım Türkleri'nin Türkiye'ye karşı da sorumluluk ve yükümlülükleri de bulunmaktadır.[333] Kırım Türkleri'nin yetiştirdiği en büyük Türkçü, aydınlanmacı önder olan Gaspıralı İsmail Bey, nasıl ki tüm hayatı boyunc aÇarlık Rusyası Hükûmetleri ile işbirliği yaparak halkını ortaçağ karanlığına mahkûm etmek isteyen softa ve yobaz kadimcilere karşı mücadele vermişse, O'nun torunlarının da bu mücadelede geri kalmamaları gerekmektedir. Hatırlanacaktır, bu işbirlikçilerden bazıları, vahhabiler tarafından parasal çıkar karşılığı elde edilen 110 Kırm Türkü'nün Suudi sponsorluğunda uçakla Hacca götürülmesini, örnek bir girişim ve gelişim olarak takdim etmişlerdir. Bugün Kırım'a sürgünden dönmeyi başarabilen -tabiri caizse- bir avuç Kırım Türkü, onca yokluğa, işkenceye, baskıya, kısıtlamaya, aşağılanmaya rağmen adeta yaşam mücadelesi verirken, siyasal parçalanmışlığı yetmezmiş gibi, dinsel parçalanmışlığa maruz kalmanın ağır ihanet

333 Dr. Necip Hablemitoğlu, Kırım Dergisi, 6: 24, Temmuz-Eylül 1998.

bedelini de ödemektedirler. İşte küçük mü küçük bir örnek: Geçtiğimiz yıl sonunda, Kırım'daki Türklerin bir kısmı Ramazan Bayramı'nı Suudi Arabistan'ın, bir kısmı da Türkiye'nin öngördüğü iki farklı günde kutlamak zorunda bırakılmışlardır. Dini bayram gününde bile anlaşamayan bir milletin mensupları, diğer konuların hangisinde anlaşacaklardır ki?!... Bunun neresi din ve vicdan özgürlüğü?!... Ve nerede olması gereken ulusal bütünlük?!...

Kırım'a dönmeyi başarabilmiş yarım milyon civarında Kırım Türkü, mevcut hükûmetin ayrıncı ekonomik politikalarına muhatap olup açlık sınırının altında yaşamaya mahkûm edilirken, temel hak ve özgürlüklerine, siyasal katılım haklarına sınırlamalara maruz bırakılırken, mafyanın karşısında kendini savunacak bir otorite bulamazken, kendilerini paramparça ederek, ulusal kimliği ve bilinci ortadan kaldıracak unsurlar arasında, şeriatçıların yanısıra, yabancı misyonerler de yer almıştır: Evangalistler, Baptistler, Mooncular, Adventistler, Yehova Şahitleri, Bahailer ve hatta Mormonlar. Bunlar yetmiyormuş gibi, uzakdoğu kökenli Krişnalar, Rus ve Ukrayna kökenlilerin yanısıra, Kırım Türkleri arasında sayısal üstünlüğü elde bulunduranların başında ABD'liler, Almanlar, İngilizler ve Güney Koreliler gelmekte, bunları diğer Avrupa ülkelerinden gelen misyonerler izlemektedir. Kısaca, büyük bir çoğunluğu yoksulluk sınırının altında yaşayan Kırım Türkleri'nin maruz kaldıkları ulusal bütünlüğe ve kimliğe yönelik bir başka tehlike!... Ama Kırım Türkleri'nin sırtından rant elde eden işbirlikçilerin umurlarında bile değil!...

III. ETNİK BÖLÜCÜLER

Aralarında emperyalist çizgide yüzyıllık bir çıkar asvaşı sürdüren Rusya ve Batılı ülkeler arasında, bir tek konuda birliktelik, uyum sözkonusudur: Rusya'daki ulusları orijinal adlarıyla kabul ederken, sadece Türkleri kapsam dışı bırakarak, üst kültür kimliği yerine alt kültür kimliklerini ya da müslüman sıfatını kullanmak!... Bir başka ifadeyle, geçen yüzyıldan günümüze kadar dünyada sayısız değişikliğin ve değişimin (savaşların, rejimlerin,

siyasal sınırların, ekonomik sistemlerin, paktların vb.) gerçekleşmesine karşın, gerek Rusya ve gerek Batılı Devletler için hiç değişmeyen adeta tek "tabu"dur Türk sıfatını kullanmamak.

Eski Sovyet döneminde doğup, **"beyin yıkama"** düzeyinde komünist eğitimi alan Kırım Türkleri'nin, kendilerini Türklerden ayrı bir Tatar ulusu olarak tanımlamalarını mazur görebilirsiniz. Keza, Kırım'da ve Kırım dışında (diaspora) yaşayan eğitimsiz Kırım kökenlilerin kulaktan dolma bilgilerle ve aşağılanmaya tepki olarak Tatar olmakla gurur duymalarını da anlayabilirsiniz. Kırım Türkü ya da Kırım Tatarı, birbirinden bağımsız söylemler değil, hiç şüphesiz. Kendini Kırım Türkü ya da Kırım tatarı olarak kabul edenler, kendi halkının kurtuluşu, bağımsızlığı, özgürlüğü ve mutluluğu doğrultusunda çalıştıkları takdirde bir bütündürler. Bu bağlamda tatarcılık yapan herkesi -önce vatansever olmak şartıyla- bir şekilde anlayış ve saygıyla da değerlendirebilirsiniz. **Ama ya yeterince bilgi sahibi olup da Kırım içinde ve dışında Türklük olgusunu reddederek, hatta düşman görerek tatarcılığı bir bölücülük politikası biçiminde sürdürenlere ne demeli?!... İşte kısa bir döneme ait gördüklerimiz ve saptamalarımız** (samimi vatansever tatarcılar hariç):

* Diasporadaki Kırım Türkleri'nin eğitimli kesiminde yer alıp da tarih bilimindeki Kıpçak realitesini reddederek soyumuzu, Sovyet tarihçilerinin sözcülüüğnü ve propagandistliğini üstlenerek Kimmerlere dayandırmaya çalışan Türk düşmanı amatör tarihçiler ve dernekçiler;

* **Radio Liberty** gibi doğrudan CIA tarafından finanse edilen ve yönetilen kurum ve kuruluşlarda spiker, programcı olarak maaşa bağlanmış; görevi sadece CIA tarafından saptanmış ABD resmi söylemlerine ve çıkarlarına aracılık etmek olan küçük elemanlar; ayrıca, diasporada ama özellikle Türkiye'de kurban parası toplayarak adeta sıfırdan gayrımenkul zengini olanlar;

* Kırım davasını babasının ve de torunlarının davası olarak görenler, daha da öteye giderek ileride Kırım Hanı olmak hayal ve hevesile ile çocuğunun göbekbağını Hansaray'da törenle gömdürenler bu surette ilgili kaynaklara mesaj gönderenler; Gaspıralı İsmail

Bey, Devlet Giray gibi Kırım Tarihinin önde gelen isimlerine ve hatta Kırım Halkına en ağır biçimde saldıran, iftira ve hakaret eden şariatçılara karşı hiç tepki vermeyenler; nedense ortak olarak hep çıkarcı ve Tatarcı söylem sahipleridir.

Bugün, Kırım'da ve Kırım dışında, yerli hain ve işbirlikçilerin bölücü çizgideki Tatarcı söylemleri, sadece salt Tatarcılıkta kalsa neyse, kaçınılmaz biçimde yeni bölücülükleri, bir başka ifadeyle yeni emperyalist oyunları gündeme taşımıştır. Nasıl mı?!.

Şimdilerde, Kırım ve Kırım dışında, sözkonusu hain ve işbirlikçilerin, "parçala-böl-yönet" ilkesi çerçevesinde kullanılmalarıyla, artık "tatarcılığın" da modası geçmiştir. Şimdilerde moda, Kırım Türk Halkının "Nogay" ve "Tat" olarak iki düşman gruba bölünmesidir. Küçücük Kırım'ın sahil kesimlerinde oturup sarışın ve renkli gözlü olanlara "siz Tatar değilsiniz, siz Cenevizlilerin torunları Tatsınız, Avrupalısınız" denilirken, Kırım'ın iç kesimlerinde yaşayan daha belirgin çekik gözlü olanlara da "siz Tatar değilsiniz, uygarlıktan nasibini almayan barbar Nogaysınız" denilmektedir. Bu düşmanlık, son yıllarda Türkiye'deki Kırım kökenliler arasına da taşınmaya çalışılmaktadır. Bu ayrılık fitilini ateşlemeye çalışanların ilişkide oldukları servislere baktığınızda, CIA, SVR VE SBU gibi istihbarat örgütlerini görebilirsiniz.

Ya BND (Bundesnachrichtendienst)? Yani Almanya?!. Türkiye'de 47 ayrı etnik halkın varlığından sözederek, Truva, Hattusas ve Zeugma'daki buluntuları bilimdışı biçimde yorumlayarak Anadolu'nun bir Aryen yurdu olduğunu iddia edecek kadar ileri gidip faşistleşen Almanya, acaba Kırım Türk Halkı üzerine oynanan emperyalist oyunlara seyirci mi kalmaktadır. Tabii ki hayır!... Tübingen Üniversitesi ile ortak, yürütülen çalışmalar, Alman Dış İstihbarat Servisi BND'nin bu yoldaki stratejilerinin esasını oluşturmuştur. Buna göre, 19. yüzyılda birkaçbin Alman asıllı ailenin yaşadığı Kırım'ın, yaklaşık 30 Alman ailenin yaşadığı Gence dolayısıyla tüm Azerbaycan ve Kafkasya'nın yanısıra, yüzbine yakın Alman ailenin yaşadığı Volga boyları, Pangermenizmin öngördüğü "Büyük Almanya" sınırları içine alınmıştır. II. Dünya Savaşı'nda

Rusya'yı işgal eden Alman Ordularının işgal güzergâhlarına bakıldığında, öngörünün "Büyük Almanya'ya ulaşmak olduğunu rahatlıkla görebilirsiniz. Şimdilerde, yoksullukla mücadele eden kimi insanlarımızı para dağıtarak, paraya zaafı olan bazı gençlerin Almanya'da eğitimini üstlenerek, önemli çıkarlar karşılığı proje hazırlatarak, şu mesajı vermeye ve taraftar toplamaya çalışmaktadırlar: "19. Yüzyılda Kırım'ın nüfusunun yarıdan fazlası Almandı, ancak bunların tamamına yakını Tatarlaştı. Şimdi aslınıza dönmenin vakti geldi de geçiyor; Almanya sizi kucaklamaya hazırdır". Türedi Alman gotları, işte bu gerçekdışı söylem çerçevesinde boy göstermeye başlamışlardır. Yarın, Bulgar İstihbarat Servisi çıkıp da, "burada vaktiyle Bulgarlar yaşamıştı, buharlaşıp yok olmadılar ya, Tatarlaştılar. Şimdi sizler Bulgarlığınızı kabul edip aslınıza dönün" propagandasıyla biraz para dağıtsalar, görünen o ki, mutlaka birkaç ihtiyaç sahibi işbirlikçi bulabilirler. Yazık, çok yazık!...

Bir toplumu gerçekten ulus yapan en önemli etmen bilinçtir. Ulus bilincinin olmadığı, üst kültür kimliğinin gelişmediği toplumlarda, mutlaka ve mutlaka alt kültür kimliği gelişir ve **"halklar"** söylemiyle başlayıp faşizm ölçüsünde yerel boyculuklara dönüşür. Kırım Türkleri bugün bu tehlike ile karşı karşıyadırlar. Türk Dünyasının en büyük aydınlanmacılarından Gaspıralı İsmail Bey'in ve dava arkadaşlarının tüm uğraşı, Çarlık Rusyası'nın **"böl-parçala-yönet"** politikasına karşı Türklük bilincinin uyanmasını sağlamaktı. Rus Devleti için **"beyaz"** ya da **"kızıl"** rejimin değiştiremediği tek politika budur. İşte bu politika meyvelerini verdiği için 1944 yılı topyekûn sürgününde Kırımlı sürgünler, en az Ruslar kadar bazı Özbek Türklerinin de düşmanlığı ile karşılaşmışlar, büyük acılar çekerek büyük kayıplar vermişlerdir. **Aynı acıları Ahıska (Mesket) Türkleri hâlâ çekmeye devam etmektedirler. Türklük bilinci dumura uğratılmış Özbek ile Türklük bilinci dumura uğratılmış Kırım Tatarcısı arasında ne fark bulunmaktadır?!..** Tatarcılık yaparak Kırım'da ya da Kırım dışında yaşayan Kırım kökenlileri bir arada tutmanın pratikte mümkün olmadığı, tatçılarla, nogaycılarla,

gotçularla ortada değil mi? Niye hâlâ ders alınmıyor ve hatada ısrar ediliyor?

Bugün yaşıyoruz ve görüyoruz, aynı senaryolar Türkiye'de de oynanmaktadır. Almanya'ya göre, Türkiye'de 47 halk, İngiltere'ye göre ise 56 halk yaşamaktadır; onlara göre Türkiye'de yaşamayan (!) tek halk Türklerdir. 2.400.000'den fazla Türk vatandaşının yaşadığı Almanya, Türkiye'nin bir tek ilkokul açmasına, ya da türkçe, tarih, din dersleri vermesine izin verilmezken, tüm AB ülkeleri ve ABD, içlerindeki Fransa örneğini hiç dikkate almaksızın, önce kürtçe eğitim dili olsun, kürtçe TV kurulsun dayatmasında bulunabilmektedirler. Daha sonra sıra diğer halklara (!) gelecektir, ta ki Türkiye Cumhuriyeti etnik ve mezhepsel bir çatışma ile Yugoslavya örneğinde olduğu gibi parçalanıncaya kadar bu dayatmalar sürecektir. Kürtçüler, pontusçular, lazcılar, gürcücüler, çerkezciler, çeçenciler, arnavutçular, boşnakçılar, pomakçılar ve daha pek çokları arasına, maalesef içimizdeki Kırım kökenli bölücü işbirlikçiler de dahil olmuşlardır. Gerçekten yazık!... Türkiye'nin bu tuzaklara düşmesini önleyebilecek Türk Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçü Cumhuriyet aydınları gibi direçn unsurları bulunmaktadır. Ya Kırım'ın?!.

IV. ATATÜRK-GASPIRALI İSMAİL BEY VE TÜRKLÜK BİLİNCİ

İşte, Gaspıralı İsmail Bey ve Atatürk, bu tehlikeyi çoktan görmüş ve karşı strateji geliştirmiş iki önderdir. Atatürk'ün öngördüğü, ırkçılığı, şeriatçılığı ve hayalciliği reddeden Türk ulusçuluğu anlayışı ile Gaspıralı İsmail Bey'in öngördüğü ırkçılığı, şeriatçılığı ve hayalciliği reddeden Türk ulusçuluğu anlayışı birebir örtüşmektedir. Çünkü, her ikisi de, aklın, mantığın ve bilimin gösterdiği yolda ilerlemişlerdir. Atatürk, sahip olduğu Türklük bilinci bile, Milli Mücadele'nin en karanlık ve acılı döneminde, yokluklar içinde, Kırım'da 100.000'i aşkın soydaşının açlıktan öldüğünü öğrenir öğrenmez harekete geçmiş ve son derece anlamlı destek göstermiştir.

Bu destek, hem de Sovyet belgesinde yer almış ve günümüz harflerine çevrilerek Kırım dergisinde yayınlanmıştır.[334] **Atatürk, "onlar Tatar bana ne" dememiştir. Üstelik, daha sonra da Kırım Milli Merkezi'ne büyük önem vererek desteklemiştir. Bugün Türkiye'de inanılmaz rantlar karşılığı Kırım'ı pazarlayan işbirlikçilere-piyonlara baktığınızda, Atatürk'ten nefret ettiklerini; Gaspıralı İsmail Bey'i, Cafer Seydahmet Kırımer'i, Dr. Edige Kırımalı'yı yok saydıklarını görürsünüz.**

Daha düne kadar Gaspıralı İsmail Bey'e saldıranlara -sırf şeriatçı oldukları gerekçesiyle- tepki vermeyen yerli işbirlikçilerden kimileri, 2001 yılının Gaspıralı İsmail Bey'in doğumunun 150. Yıldönümü olması nedeniyle, sanki hidayete ermişçesine etkinlik yarışına girmişlerdir. **İşin ilginç yönü, Gaspıralı İsmail Bey'i tanımayan, davasını bilmeyen, ilkelerine ve söylemlerine inanmayan, hatta tam tersi ihanet sürecinde yer alan bu yerli işbirlikçilerden, bir başka ifadeyle Kırım pazarlamacılığı sayesinde çıkar elde edenlerden kimileri için bu büyük Türk önderi, anlaşılan salt "ünlü bir Kırım Tatarı" olduğu için anılmaya değerdir. Yoksa fikirleri ve idealleri için değil...**

İşte Gaspıralı İsmail Bey'in Türkçülüğüne ilişkin bazı önemli bilgiler!... Esas sorun, bilgi sahibi olmadan nasıl fikir sahibi olunur ve de Gaspıralı anılır?!...

"Bu sapkınlığın, cehaletin ve ihanetin tarihsel kökenine gelince, Çarlık döneminde Rus Devleti'nin en büyük korkusu, "inorodets" yani yabancı ırkdan olan azınlıklar arasında milliyet bilincinin uyanmasıydı. Rus Devleti'nin Türk azınlığa yönelik politikaları zaman içinde evrim geçirmişti. Konu, 1552'de Kazan Hanlığı'nın yıkılmasıyla başlayıp Orta Asya'nın işgali ile gelişen bu yayılmacılık sürecinde irdelendiğinde, sözkonusu evrimin ilk aşamasının, kitlesel imhalara ve zorla din değiştirmeye dayandığı görülür. Çariçe II. Katerina döneminde, sürekli baskı altında

334 Dr. Necip Hablemitoğlu, "Kırım'da Açlık Yılları I ve II", Kırım Dergisi, 7: 26 ve 27, Ocak-Haziran 1999.

devlete karşı kin ve nefret duyan bir topluluğun olası ayaklanmalar açısından uygun ve hazır bir potansiyel oluşturduğu farkedilmiş ve kazanılmış tecrübelerin ışığında ikinci aşamaya geçilmişti. Buna göre, Türkler'in dinsel gereksinimlerini karşılamak üzere, İdil-Ural ve İç Rusya için Orenburg'da bir Dini Merkez, Kırım'da bir Müftülük, Kafkasya'da ise sünni müslümanlar için bir Müftülük, şii müslümanlar için de bir Şeyhülislâmlık tesis olunmuştu. "Böl-Yönet" ilkesini bu şekilde dinsel alanda uygulayan Rus Devleti, sözkonusu makamların başına da, kolaylıkla kontrol edip yönlendirebilecekleri en güvenilir kişileri atamıştı. Bu kişilerin dini bilip bilmemeleri o kadar önemli değildi; bunun içinde inisiyatif kullanamayacak cahiller tercih edilmekteydi. Rus devleti her fırsatta bu dini merkezlere müdahale edebilmekteydi. Örneğin, Orta Asya'da faaliyet gösteren misyonerlerin talebi üzerine, bu bölge, Orenburg'daki Dini Merkezin (Ufa Müftülüğü) yönetsel dairesinden çıkarılmıştı. Böylece, kontrol altındaki "dinsel kimlik", Rus devleti için artık doğrudan bir tehdit oluşturmuyordu. Rus devletinin, bu ikinci aşamadaki azınlık politikasını oluşturanlar ve yönlendirenler, panslavist yöneticilerle misyonerlerdi. Hedefleri de "Türk kimliği"ni yoketmekti. Zira, Tacikler, Çeçenler, Osetinler, İnguşlar gibi nüfus açısından önemli bir oran teşkil etmeyen müslüman toplulukların dışında, azınlığın ezici çoğunluğunu Türkler oluşturmaktaydı. Ruslar, işte bu nedenle "Türk" adını kullanmak yerine onların "boy" adlarını kullanmayı yeğliyorlardı. Örneğin, Kırım Türkleri'ne de, İdil-Ural Türklerine de, Nogay Türklerine de ve hatta ve hatta Azeri Türklerine de "TATAR" demekteydiler. Oysa, gerçek "Tatar"lar, bir Moğol boyu idi ve bunu Rus şarkiyatçıları (doğubilimcileri) ve misyonerleri pekâlâ bilmekteydiler. Nikolay İvanoviç İlminski gibi misyonerlerin ortak amacı, her boyun kullandığı şiveyi işleyerek yapay gramer oluşturmak; kısaca her şiveden bağımsız bir dil yaratmaktı. Böylece her boy, ayrı bir millete dönüşecekti. Boy milliyetçiliği, Rus devletini korkutmuyordu, aksine, Türk toplulukları arasında ayrılıklara, düşmanlıklara yolaçacağından işlerine geliyordu. Ruslar bu

akıl ve bilim dışı bölücülükte öylesine ileri gitmişlerdi ki, 1917 yılına gelindiğinde, toplam nüfusu 873 kişi olan "Kumandinsi"leri bile resmi istatistiklerinde ayrı millet olarak gösteriyorlardı. **Kaldı ki, boy milliyetçiliğinin Rus düşmanlığına yolaçması da önemli değildi; zira, birliğini, dayanışmasını kaybetmiş büyük bir kitle içinde küçük bir parçanın ne kadar zararı olabilirdi ki?... Önemli olan asıl ehdit kaynağını, büyük Türk kitlesini -henüz milliyet bilinci oluşmadan- parçalayarak etkisiz hale getirmek idi. Böylece, "Tatarcılık", "Kırgızcılık", "Kazakçılık" gibi sapkın boy milliyetçiliklerinin yolu açılmış oldu...**

Bilerek ya da bilmeyerek **"boy milliyetçiliği"** yapan, dolayısıyla **"Türk kimliği"**ni reddedenler, Çarlık Rusyası döneminde başlıca üç farklı grupta kümelenmişti:

1. Rus propagandasının etkisi altında kalan cahil ve yarı cahil kesim, samimi olarak, örneğin **"Tatar"** olmakla, **"Tatar milletine mensup olmakla"** gurur duyuyorlardı. Dinsel bağnazlığın farklı bir türevi, bu yapay milliyetçilik için de sözkonusuydu. Okumaya, araştırmaya ve gelişmeye nispeten kapalı olduklarından, bu kesime doğruyu anlatmak hayli zordu. Genelde milliyet kimliği yerine **"dinsel kimlik"** kullanan eskilik yanlısı kadimciler de bu grubun içinde sayılırlardı.

2. Türklük bilincine sahip olup da, sosyalist örgütlere sırf azınlığın sorunlarının radikal biçimde savunuculuğunu yaptıkları için destek veren aydınlarla (A. Hadi Maksudi, Hasan Sabri Ayvaz v.d.) gerçekten sosyalist fikirlere inanan, Sosyal Demokratlar, Sosyal İhtilâlciler (Es-Er'ler) gibi sol örgütlere mensup olan radikal görüşe sahip Türk gençleri ikinci grupta yeralmaktaydı. Özellikle bu gençler sosyalist terminolojiden etkilendiklerinden **"halklara özgürlük"** gibi temel slogan ve söylemlerde, genel nitelikte milliyetçilik, -burjuva milliyetçiliği- anlamında kabul edilerek reddedilmekte; ancak ezilen halkların milliyetçiliği teşvik edilmekteydi. Hiç şüphesiz bu gruptakilerin neredeyse tümü, halkının en temel hak ve özgürlüklerini tanımayan ve sadece sömüren Çarlık rejimine karşı aktif mücadele için hayatlarını tehlikeye atan vatanseverlerdi.Bunlardan biri

olan, Kırım'daki "Genç Tatar Hareketi"nin ünlü lideri Abdürreşid Mehdi için Gaspıralı İsmail Bey, büyük bir saygı ile, "yolumuz bir, taktikamız ayrı" demekteydi. Nitekim, Sovyet rejimi döneminde bunların büyük bir bölümü öldürülerek tasfiye edilmişlerdi (Sultan Galiyev, Veli İbrahim v.d.). Bir bölümü ise daha önce Türklük bilincine sahip olarak eski ideolojilerinden vazgeçmişlerdi (Ayaz İshaki, Nasip Yusufbeyli v.d.). Halkına ihanet ederek yeni rejimle sonuna kadar işbirliği yapanların oranı ise son derece düşüktü...

3. Bazı entekllektüellerin oluşturduğu bir diğer grubun içinde Rus okullarından mezun olup, tamamiyle Rus kültürünü benimseyen Türk gençleri olduğu gibi; bu okullardan birer müfrit Rus düşmanı olarak yetişen gençler de vardı. Rus kültürünü benimseyenler, "boy"ların ayrı birer millet olduğunu tartışmasız kabul ederken; diğerleri, bu ivme kazanmış bölünme sürecinin durdurulamayacağını, "Türk kimliği"nin geçerli olması için önce "ortak bir edebiyat dili" olması gerektiğini ve bunun da olmadığını önesürerek "boy kimliği"ni önplâna çıkarıyorlardı. Bunların görüşüne göre, "ortak bir edebiyat dili" yoksa, herkes başının çaresine bakmalı ve kendi "edebiyat dili"ni yaratmalıydı. Bu yol, hem daha zahmetsiz, hem daha kestirmeydi; hem halkçı ve hem de milliyetçi özellikleri taşımaktaydı. "Türk kimliği"ni savunmanın, "ortak bir edebiyat dili" oluşturmanın halktan ve Rus yöneticilerinden göreceği tepkiler dikkate alındığında, büyük riskleri sözkonusuydu. oysa, kendi lehçesinde (dilinde) eser verildiğinde, öncü olarak tarihe geçmek son derece cazip ve kesinlikle de risksizdi. Bunların dışında, sırf yerel edebiyatı geliştirmek, halkını uyandırmak uğruna kendi lehçelerinde anıt eserler meydana getirmiş yazar ve şairlerin sayısı ise hiç de az değildi (Tukay, Abay, Çolpan, Çobanzâde v.d.).

Gaspıralı İsmail Bey, "Tercüman"da yazdığı belki yüzlerce yazıda, farklı gerekçelerle de olsa "Türk kimliği"ni kabul etmeyenleri, her halükârda Rus çıkarlarına hizmet ettikleri gerekçesiyle uyarmaktaydı. "Rusya Müslümanları III. Kongresi"nde, Rusya'nın hemen her yerinden gelen delgelere hitaben, "Bizler umumen Türkler, aslımız birdir, neslimiz birdir. Zamanlar, mekânlar ihtilâfıyla

şivemizde, âdâtımızda (adetlerimizde) **ihtilâf peyda oldu; gittikçe tefavüt** (farklılık) **artdı. Birimiz diğerimizin lisanını anlamamak derecesine geldik... Mekteb-Medrese Komisyonu hazır etmiş dukladda** (rapor) **ibtidai mekteb derslerine dört sene tayin olunmuşlardı. Üç senesi sade mahalli lisan ile olsa, dördüncü sene de umumi bir lisanla yazılmış kitab tedris olunsa, tedricen lisan birleşür idi"** diyen Gaspıralı, azınlığın kurtuluşunun önce "ortak bir edebi dil" etrafında birleşmekten geçtiğini vurguluyordu. Kongreden bu doğrultuda karar çıkaran Gaspıralı İsmail Bey, öngördüğü dilde birliğin, sade İstanbul Türkçesinde sağlanacağını da gizlemiyordu. Ancak, bunun için Türkçeye arapça, farsça ve diğer yabancı dillerden girmiş kelime, deyim ve kuralların çıkarılmasını; buna ek olarak da farklı lehçelerdeki uygun yerel kelimelerin kullanılmasını şart toşmaktaydı. Gazetesindeki "Tercüman" başlık yazısının altında kullandığı "Dilde, Fikirde, İşde Birlik" sloganına uygun olarak Gaspıralı, ancak bu üç alanda birliğin sağlanmasından sonradır ki Türk Dünyasının özgürlük ve çağdaşlığa kavuşacağına inanıyordu. İstanbul'un en büyük gazetelerinden **"İkdam"**da (27 Haziran 1914, No .6245) yayınlanan söyleşisinde, Rusya Türklerinde Türklük bilincinin oluşmasının siyasal sınır tanımazlığını şu cümlelerle ifade ediyordu: **"Eğer Türkler** (Osmanlı Türkleri) **lisanlarını biraz daha sadeleştirmiş, kıraet ve imlâyı** (okuma ve yazmayı) **teshil edecek** (kolaylaştıracak) **surette huruf-u savtiyeyi** (sesli harfleri) **istimal etmeğe** (kullanmaya) **başlamış olsalardı, beş altı seneye kadar Rusya müslümanlarile lisanları suret-i kat'iyede birleşmiş olurdu. Bundan husule gelecek faydaları izaha hacet yoktur sanırım".**

Rusya Türklerinde **"Türk kimliği"**nin önplâna çıkması, dolayısıyla Türklük bilincinin oluşması doğrultusunda yazdığı yazıların birinde ("Yine Lisan Bahsi", Tercüman, 21 Kasım 1905, No. 95), Gaspıralı, sapkın boy milliyetçiliği güdenlere -günümüz için de aynen geçerli- şu bilgileri vermekteydi:

"Hürmetli 'NUR' gazetesinin 11. Nüshasında (A.A.) imzası ile neşrolunmuş 'TATAR TİLİ' makalesini okuduk. Cenab-ı muharrir (sayın yazar) diyor:

'Biz Tatarımız, Arab ya ki Türk tügülmüz (değiliz). Şulayuk (şöyle oldukta) tilimiz özümüzge ayrım (başka) bir tildir."

Makalenin bu beş satırlarını gördükten sonra ilerisini okumaya hacet yoktur. Demek oluyor ki, Hankirmanlı bir Türk olan Ataullah Efendi özünü bir Tatar zannediyor. Öyle mi? Bu çok büyük bir hatadır. Eğer olmuş geçmiş zaman olsaydı, bu itikad-ı batılayı (batıl inanış) yazan, ya ki yazdıran 'cebir efendi'dir (zorlama efendi) zannederdik. Her şeyin doğrusunu, tamamını yazmaya müsaade edilmiş bir zamanda efkâr-ı umumiyeyi (kamuoyunu) böyle karıştırmak ve edebiyat-ı milliye meydanına böyle tefrika (ayrılıkçılık) düşürmek yalnız 'Nur' refikimizin (arkadaşımızın) malûmatsızlığına yüklemek lâzım geliyor.

Rica ediyoruz ki ayıp buyurmasınlar. Cemaat ve millet işlerinde hatır, gönül, dostluk bakılmaz. İşin doğrusu söylenir.

Mukaddemce (evvelce) Tiflis'de çıkmış refikimiz 'Şark-i Rus', elifba tebdili (alfabe değişikliği) meselesini ortaya atmış idi. Hazırda 'Nur' til meselesi çıkardı. Fikir ve til ve amel (iş) birliğine yumruk uruldu. Lâkin ziyansızdır. Her halde 'tevhid' (birleştirme) gibi vücud-u aziz mükerremin (aziz ve muhterem varlığın) müdafaasına çalışmak borcumuzdur. Çalışırız.

BİZ ARAB DEĞİLİZ, AMMA TATAR DA DEĞİLİZ EFENDİM. ÇÜNKİ 'TATAR MİLLETİ' BİZLERDEN BAMBAŞKA BİR MİLLETDİR. Tatarlar Kıtay'a (Çin) tâbi ve Moğolistan'ın bir köşesinde dolanan bedevi (göçebe) ve mecusi, putperest bir kavimdir. Tilleri bizim tile hiç oşamaz (benzemez). Rusya'da bunlardan bir nefer bulunmaz. Elinizde tarih kitapları olsa gerektir. 'Babürname', 'Şibân-ı Name', 'Şecere-i Türki' hatta merhum Mercani'nin "Tarih-i Bulgar'ı gibi, atalar eserlerine müracaat buyrun. Eğer bunlar elde yoksa, Rus tilinde yazılmış 'İstorya' ve 'Etnoğrafya' kitapları Petersburg'da yüzlep (yüzlerce) bulunurlar. Bunlara müracaat buyrun. Her ilim ve fenden icmalen (özetleyerek) haber veren seksen cilt Brockhaus lûgat-ı umumisine müracaat edelim. Bu lûgat-ı ilmiyenin 47. cildinin, 189. ve 344. betlerine (sayfalarına) bakın ne demiş:

Türk tilini şiveleri ile tekellüm eden (konuşan) halklar, taifeler (boylar) Asya'nın bir çok yerlerinde, Avrupa'nın şimal (kuzey) ve cenub-i şarkisinde (güneydoğu) ve kısmen Afrika'nın şimal-i şarkında ikâmet ederler. Bahr-i Muhit-i Müncemitten (Buz Denizi) ta İran ortalarına kadar, ta Rusya ortalarından Kıtay'ın Göbenlon dağlarına cayramış (yayılmış) bir millettir Rusya'da Hankirmanlılar, Makedonya'da Osmanlılar bu millete mensupturlar.

Til lisan itibariyle Sibirya'nın Yakutları, Sibirya Türkleri, Baraba, Kazak, Kırgız, Karakalpak, Başkırt, Nogay, Kazanlı, Kırımlı, Kumuk, Uygur, Özbek, Tarançe, Sart, Azerbaycan ve Osmanlı namları ile maruf taifeler, orumlar hep **TÜRK TİLİ İLE SÖYLEŞİRLER. HEP TÜRKLER'DİR.**

BİZ TATARMIZ DEGEN KİŞİLER RÜCU KILMALI (sözünü geri almalı), **BU FİKİRDEN KAYTMALI** (geri dönmeli).

Gelelim **'TATAR TİLİNE'**, yazdığınız Tatarca ise, gazetenizin yine şu 11'nci nüshasında, Perm vilâyeti Osa üyezdi (şehri), Biçom Karyesinin (köyü) imamı Abdurrahman Efendinin, Uralsk beldesinden Zarif Elhari Efendinin, Orenburg vilâyeti Bozuluk şehri imamı Ali Asgar Efendi cenapları tarafından gelmiş ve derc edilmiş (yayınlanmış) mektupların tili nasıl tildir? Ata, ana tili yani Türkçe değil midir? Sizin kullandığınız til hiç 'tatarca' değil, lâkin uram ve izvoşcik arabacı şivesidir.

Şehabettin-i Mercani'den Kayyum Nasıri'den başlap, 25,30 seneden beri elenmiş ve bir derece hallolunmuş milli ve umumi lisan-ı edebiden niçün oluyor da haberiniz yoktur. Bu gaflet hiç caiz görülemez. Hiç olmazsa aldığınız özünüzden menkul. Dokuzyüz mektuptan yediyüzellisi lisan-ı edep ile yazılmış olduklarından ibret ve meslek almak gerek".

"Mühim Zaman Bu Zaman" başlıklı makalesinde ("Tercüman", 15 Mart 1905, No. 2) ise Gaspıralı, **"Rusya Müslümanları"** tâbirinden ne anlaşılması gerektiğini şöyle açıklıyordu: "Rusya Müslümanları... diyoruz. Bunlar kimlerdir? Nereden 'kaydan' gelmişler. Hâzırda çokluk ve köplük (fazlalık) itibariyle Rusya Devleti'nin

birinci ahalisi Rus preslevni halk olduğu hâlde, ikinci halk ehl-i İslâmdır. Rusya'nın Avrupa ve Asya vilayetlerinde onsekiz milyon müslüman mevcuttur. Bunların onaltı milyonu cins, süyek (kemik), dil, tekellüm (konuşma), âdet ve tarih itibariyle EVLAD-I TÜRKTÜR. Ve onaltı milyon halk, Kırgız, Tatar, Türkmen, Azerbaycan, Kırımlı, Şirvanlı, Kazanlı vesair namlar ile maruf (tanınmış) ise de, cümlesinin aslı Deşt-i Kıpçaklıdır (Kıpçak Bozkırındandır)".

Gaspıralı İsmail Bey, 1905'in en serbest dönemlerinde bile inanç ve düşüncelerinden ödün vermemiş, taşkınlık ya da fevrilik olarak nitelendirilebilecek hiçbir ölçüsüz girişimde bulunmamıştı. İdeolojik çekişmelerde ise asla taraf olmamıştı. Sünni-Şii ihtilâfına, kongreler döneminde son verilmesine öncülük yaparken; sosyal, kültürel ve politik yaşamdaki kadın-erkek ayrımcılığına da son vermişti. Kısaca, birlikten yanaydı, bütünleştiriciydi. Bütün bu çabaların sonuçlarını az ya da çok hayatta iken görebilmenin bahtiyarlığına erişmişti. Sadece küçük bir örnek:

I. Duma seçimlerinde, Orenburg vilâyetinin milletvekilliklerinin tümünü Türkler kazanmıştı. Oysa, Türkler, vilâyetin toplam 2.000.000'u aşan nüfusunun ancak 1/4'ünü oluşturmaktaydı. Rusların okur-yazar oranının düşüklüğünün yanısıra oyların çok sayıda partiye dağılmış olması, bu yenilgiyi kaçınılmaz kılmıştı. Buna karşılık bölgedeki Türkler arasındaki yaklaşık % 60'lık okur-yazarlık oranı, Perm ve Orenburg gibi vilâyetlerdeki Türkler için % 100'e yarlaşmaktaydı. Üstelik, birlik içinde hareket edip tek listeyi desteklediklerinden dolayı da seçimin mutlak galibi olan taraf olmuşlardı. Kaldı ki, son derecede adaletsiz olan bu seçim sistemine göre, kadınlar ve öğrenciler oy kullanamamışlardı. Bütün Rusya'daki Türklerin 36 milletvekili çıkardığı bu seçim sonuçlarından paniğe kapılan Çar, yaklaşık 2.5 aylık bir yasama süresinden sonra I. Duma'yı feshetmişti (27 Nisan-9 Temmuz 1906). Daha sonra yapılan genel seçimler sonucu, Türkler II. Duma'ya 39 milletvekili göndermişlerdi (Yusuf Akçura ve Fatih Kerimi gibi İTTİFAK liderlerinin seçilmesini resmen engellenmişti). Çar, yine yaklaşık 2.5 aylık bir yaşama döneminden (20 Şubat-3 Haziran 1907) sonra II. Duma'yı da

dağıtırken, bu defa seçim kanunlarında yapılan değişikliklerle III. Duma seçimlerine izin vermişti. Bu değişiklikler, başlıca olarak Türk azınlığını hedef almıştı. Örneğin, Türkistan ve Kazak Türkleri, seçme-seçilme haklarından tamamiyle mahrum bırakılmışlardı. Kısıtlamaların giderek artması sonucunda da III. Duma'ya 10. IV. Duma'ya da sadece 6 Türk milletvekili girebilmişti.

Türk azınlığa yönelik her türlü baskı, bu aşamadan sonra politik bilinç düzeyinin yükselmesine yolaçıyordu. Bir de Rus devletine karşı kin ve nefrete... 1905 öncesinde hiç politik hak ve özgürlük bilmeyen bir Türk azınlığı ile 1907'lerden sonra kazandığı politik hak ve özgürlükleri zorla elinden alınan bir Türk azınlığın arasında çok büyük farklar bulunmaktaydı. Nitekim, Başbakan Stolıpin tarafından Yüksek Din Şûrası Başkanı Lukyanov'a gönderilen 1910 tarihli bir genelgede şu uyarıda bulunuluyordu:

"Hıristiyan milletinin Müslüman Dünyası ile olan çatışması dini olmayıp siyasi, kültürel ve devlet niteliğinde bir savaştır. Panislâmizmin son zamanlarda sağladığı başarı bu yüzdendir. Bu başarı bizim Rusya'da büyük önemi haizdir. Bir takım milletleri kapsayan Rusya müslümanlığının, önemsiz bazı istisnalarla, çeşitli kapsayan Rusya müslümanlığının, önemsiz bazı istisnalarla, çeşitli lehçelerle olsa da, genellikle bir dilde konuşan TÜRK IRKINA mensup olduğu hususu göz önünden uzak tutulmamalıdır".

Görüldüğü üzere, resmi istatistiklerinde ve ilişkilerinde "Türk" tâbirini kullanmaktan ısrarla kaçınan Rus yöneticileri, gerçeği bu denli açık ve net ifade edebiliyorlardı. Bir kere daha anlaşılmıştı ki, "Türk kimilği"ni reddedip "boy kimliği"ni kabullenenler, Rus hükûmetinin "böl-yönet" taktiğine bilerek ya da bilmeyerek alet olmaktaydılar."[335]

335 Geniş bilgi için bkz. Doç. Dr. Şengül Hablemitoğlu-Dr. Necip Hablemitoğlu, Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi, (1998: Ankara, Kırım Dergisi Yayını); Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri, (1997: Ankara, Kırım Dergisi Yayını). Ayrıca, halen uhdemde bulunan GASPIRALI ARŞİVİ, yerli ve yabancı tüm araştırmacıların isitfadesine açık bulunmaktadır.

Gaspıralı İsmail Bey, sadece Kırım'ı ya da Çarlık Rusya'sını değil, tüm Türk Dünyasında Türklük bilincini uyandırma kavgasını resmen 10 Nisan 1883'de başlatmış ve son nefesini verdiği 11 Eylül 1914'e kadar azimle sürdürmüştür. **Garip bir çelişkidir ki, dünyada her şey daha iyiye ve güzele gelişip değişirken, teknoloji ilerlerken, Kırım Türkleri, içindeki işbirlikçi-pazarlamacılar yüzünden bir yüzyıl öncesinin sorunlarına, karanlığına, kısaca esarete götürülmeye çalışılıyor. Kısaca, tarihi bilmeyenler tarihten ders almasını da bilmiyorlar...**

DEĞERLENDİRME:

1. Gaspıralı İsmail Bey'i, Abdürreşid Mehdi'yi, Hasan Sabri Ayvaz'ı, Çelebi Cihan'ı, Cafer Seydahmet'i, Veli İbrahim'i bilmeden, tanımadan ve de anlamadan, ceditçilik hareketinin aşamalarını özümsemeden, Çarlık ve Komünist rejimdeki soykırımları ortaya koymadan Kırım Tarihini, sadece ve sadece Rus ya da Batılı kaynaklardan yazmak mümkün değildir. Sovyet ideolojisiyle beyni yıkanmış, sadece güdümlü Sovyet literatürü ile Kırım Tarihini yazmaya kalkan bir Tatar ile bir Rus tarihçi arasında hiçbir fark bulunmamaktadır.

2. Türkiye'ye düşman, ümmetçi, tatçı, gotçu ya da nogaycı, yabancı servis elemanı, kurban rantçısı, Türkçeyi bildiği "yabancı diller arasında gösteren", Türk dili ve grameri ve de Tarihi, kısaca Türkoloji biliminin dalları hakkında hiçbir şey bilmeden tatarcılık yapmaya kalkışan, kendi kendini diasporanın lideri ve kaydı hayat şartıyla NGO yöneticisi ilan eden tüm kişiler, önce teşhir edilmeli, sonra da bu topluluktan dışlanmalıdır.

3. ABD'nde yaşayan Kırım Türk Toplumu ile CIA doğrultusunda faaliyet gösteren yerli işbirlikçiler arasında hiçbir ilişki bulunmamaktadır. Seyit Ahmet Kırımca, Hilmi İlker, Yunus Ezgin gibi aydınlara sahip olan ABD'deki Kırım Türk Toplumu, Kırım'ın yanısıra, doğal afetlerde de Türkiye'ye geniş çaplı yardım kampanyaları düzenlemektedirler. **Ağırlıklı olarak New York'da yaşayan ve yeterli**

örgütlüğe sahip Kırım Türkleri, anavatanları Kırım'a olduğu kadar, Türkiye'ye de bağlıdırlar. Kaldı ki, tipik bir örnek olmak üzere, soğuk savaş döneminde CIA tarafından finanse edilen ve merkezi Münih'de bulunan "Sovyetler Birliği'ni Araştırma Enstitüsü"nde görev yapan Kırım davasının önderlerinden, Kırım Milli Merkezi üyesi ve "Dergi"nin sorumlu yayıncısı Dr. Edige Kırımal, yazdığı tüm makalelerinde ve doktora tezinde, CIA söylentilerine ve jargonuna aldırış etmemiş, bu cümleden "Tatar" sözcüğünü asla kullanmamıştır. Kırımal'a göre, siyasal ve etnik kimliğin ifadesi olarak sadece **"Kırım Türkleri"** tanımı geçerlidir. **CIA'nın bir yan kuruluşunda çalışırken bile Türkçülük yapan Dr. Edige Kırımal örneğini dikkate aldığınızda, günümüzde bu servis tarafından maaşa bağlanan, halkını satmaya hazır küçük işbirlikçiler sadece tiksintiye neden olmaktadır.**

4. Kırım'daki Türk Toplumu, bugün dış yardımın her türlüsüne ihtiyaç duymaktadır. Diasporadaki potensiyeli iyi değerlendirecek bir lidere sahip olmayan Kırım'daki Türk Toplumu, diaspora namına Kırım pazarlamacıları ile muhatap olmak zorunda kalmaktadır. Bir başka ifadeyle, hain haini, işbirlikçi işbirlikçiyi bulmaktadır. Kırım'da düşük bir yaşam kalitesi ve mahrumiyet içinde yaşayan Kırım Türkleri, diasporadaki yardım organizasyonsuzluğunun bedelini ödemeye devam etmektedirler. Tüm bu olgu v gelişmeler karşısında, 1910'lardan bu yana Kırım davasına hizmet veren Kırım Milli Merkezi'nin de ataletten ve aşırı tedbirlikten sıyrılarak bu hain ve işbirlikçe kesime karşı üzerine düşen tarihsel sorumlulukları yerine getirmesinin zamanı gelmiştir, geçmektedir.

5. Türkiye'de Kırım davasına sahip çıkma adına Kırım Milli Merkezi'ni ve **"Emelimiz KIRIM"** Dergisi'ni yok sayan kimi çevreler, her türlü bozgunculuğa da yeltenmektedirler. Bu cümleden, kimileri, uhdemde bulunan ve Şefika Gaspıralı tarafından vasiyeti üzere şahsıma intikal ettirilen **GASPIRALI ARŞİVİ**'nin, gerçekte tarafından çalındığını iğrenç ve düzeysiz bir dedikodu ağzı ile yurtiçinde ve yurtdışında, kısaca bulundukları her türlü mekânda iddia ve iftiraya tevessül etmektedirler. Bilindiği üzere, **GASPIRALI**

ARŞİVİ'nden ilk defa çıkarılan bilgi ve belelerle peşpeşe iki kitap yazarak yayınladım. Halihazırda, Gaspıralı İsmail Bey'in kapsamlı biyografisi üzerine çalışırken, bir yandan da "Emelimiz KIRIM" Dergisi'nde yakın tarihimiz açısından büyük önem taşıyan hiç yayınlanmamış belgeleri yayınlamaya devam etmekteyim. GASPIRALI ARŞİVİ, Kırım Türk Tarihinin en zengin ve nadir hazinesidir; sonuçta Türk Dil Kurumu'na aittir, şahsımın ya da çocuklarımın serveti değildir. Bu itibarla, işbirlikçi müfterilerin bu yoldaki isnatlarına karşı en ağır tazminat ve ceza davası açacağını açıkça deklare ediyorum. Kırım Türk Toplumunu Kırım'da pazarlayanlar, mafya kullanarak soyanlar, uluslararası oynayanlar ise ayrı bir yazı konusudur... Emin olmalıyız ki, yakın bir gelecekte Kırım Türkleri'nin yakın tarihi yazılırken, vatanını ve halkını geleceğiyle birlikte satanlar, lâyık oldukları yeri alacaklardır.

KIRIM'DA AÇLIK YILLARI (I) (1921-1922)

Kırım Türkleri, Çarlık Rusyası'nın esareti altında (1783-1917) temel hak ve özgürlüklerin pekçoğundan mahrum bırakılmışlardı: Eğitime, siyasal katılıma, ekonomik ve toplumsal hayata getirilen sınırlama ve yasaklamalar, kültürel-tarihsel dokunun tahribi, Çarlık rejiminin Türk azınlığa yönelik politikasının tabii uzantılarıydı. **10 Nisan 1783'de Kırım'ı işgal eden General Potemkin'in emriyle 30.000 Kırım Türkü'nün öldürülmesi,**[336] **gelecekteki soykırım girişimlerinin de ilk adımını teşkil etmişti.** Çarlık hükûmetleri, küçük çaplı idam ve sürgün uygulamalarının dışında, Türk azınlığın varlığına doğrudan kasteden soykırım girişimlerinden kaçınırken; dolaylı soykırımın tüm altyapısını oluşturmayı yeğlemişlerdi. Bu cümleden, **"güvenilmez halk"** olarak tanımladıkları Kırım Türkleri'ni doğrudan imha yerine, **"aktopraklara"** yani Osmanlı topraklarına göç etmelerine imkân sağlayacak önlemleri almışlardı. **Sonuçta, yüzbinlerce Kırım Türkü karadan ve denizden Osmanlı Devleti'ne sığınmayı başarırken, yüzbinlercesi de Karadeniz'de boğularak ya da yollarda donarak, salgın hastalıklara yakalanarak hayatını kaybetmişti.**[337] Görünüşte, Çarlık hükûmetlerinin suçu, sadece bu göç dalgalarına, bir başka ifadeyle dolaylı soykırıma

336 Ethem Feyzi Gözaydın, KIRIM-Kırım Türkleri'nin Yerleşme ve Göçmeleri, (İstanbul: 1948), s. 64 vd.

337 Orijinal kaynaklardan geniş bilgi için bkz. Dr. Ahmed Özenbaşlı, Çarlık Hâkimiyetinden Kırım Faciası, (Akmescid: 1925).

"göz yummak"tı. Ancak, olan, Kırım'daki Türk varlığına olmuştu. Göçlerle boşalan şehirlere, kasaba ve köylere, Rusya'nın çeşitli bölgelerinden Rus, Ukraynalı, Yahudi vs. göçmenler iskân edilmişti. Kırım Türkleri için, binlerce yıllık ata topraklarında azınlık durumuna düşmenin kapısı, böylece aralanmıştı...

1917 İhtilâli ile gelen kısa bir bağımsızlık döneminin ardından, **"halklara özgürlük", "ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı"** sloganlarını kullanarak Kırım'ı işgal eden Bolşevikler, yaklaşık üç ay süren hâkimiyetleri sırasında, son verdikleri Kırım Halk Cumhuriyeti'nin ünlü önderi Çelebi Cihan ile birlikte yüzlerce Türk aydınını işkence ile şehit etmişlerdi.[338] Daha Sonra Alman Orduları tarafından işgal edilen Kırım, bu ülkenin savaştan çekilmesinden sonra Beyaz Rus Orduları ile Bolşeviklerin işgâllerine sahne olmuştu.[339] Bu kanlı işgaller döneminde sürekli ezilen Kırım Türkleri, Kasım 1920'den itibaren kesin biçimde Sovyet Rusya'ya ilhak edilmişti. **Kırım'daki Türk varlığını silmekte kararlı olan Sovyet yöneticileri, olası bir direnişin önüne geçmek ve işgallerini kalıcı hale getirmek için Çarlık rejiminin yaptığını tekrarlayarak Macar asıllı Bela Khun'u Kırım'ın başına geçirmişlerdi. Bela Khun'un devlet terörü kapsamında kurşuna dizdirdiği Kırımlı sayısı, yaklaşık 60-70 bin arasında tahmin edilmekteydi.**[340]

Sovyet yöneticileri, olası bir direnişi bertarafı öngören bu dar kapsamlı soykırım girişimini -şimdilik- kaydıyla kâfi bulmuş olacaklar ki, aynı zamanda Komintern'in "mazlum doğu halkları"na

338 Bu dönemin siyasal cinayetleri hakkında en önemli kaynak eser için bkz. Dr. Edige Kırımal, Der Nationale Kampf Der Krimturken, (Emsdetten: 1952).

339 Beyaz Rus Orduları ile Bolşevikler arasında sık sık el değiştiren Kırım'da (1919-1920) Türklerin maruz kaldıkları baskılar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Doç. Dr. Şengül Hablemitoğlu-Dr. Necip Hablemitoğlu, ŞEFİKA GASPIRALI ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920), (Ankara: Kırım Dergisi Yayını, 1998), s. 259 ved.

340 Dr. Edige Kırımal, "Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliam I" Emel, 15, Mart-nisan 1963, s. 38.

yönelik propaganda çalışmalarına da destek vermek üzere, 18 Ekim 1921 tarihi itibariyle Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni ilândan da kaçınmamışlardı. Kırım'da Türk nüfusunu yoketmeye yönelik politika üretmede ve sürdürmede kararlı olan Sovyet yöneticileri, bu defa aleni devlet terörüne gerek bırakmayan bir başka **"örtülü"** soykırım yöntemini hayata geçirmişlerdi: **"Yapay kıtlık yaratarak hedef kitleleri açlıkla yoketmek!"... Bu yöntem, Çarlık yöneticileri tarafından Orta Asya'da, İç Rusya'da ve Osmanlı Devleti'nden işgal ile alınan "Elviye-i Selâse"de** (Kars, Batum, Ardahan) **defalarca uygulanmıştı.**[341] Örneğin, Orta Asya'da pamuk ekimi zorunlu tutulurken, pamuktan başka hiçbir ürün üretilmediği ve Merkezi Hükûmet de tahıl göndermediği için -öngörülmüş- yapay açlık kaçınılmaz olarak başgöstermişti. **Defalarca tekrarlanan bu senaryo sonucu, hedef kitle plânlandığı gibi "terbiye" edilmişti. Hatta o kadar ki, asimilasyon korkusuyla çocuklarını Rus-Yerli okullarına göndermekten kaçınan Türk ailelerinden, sırf çocuklarının açlıktan gözlerinin önünde ölüp gitmemesi için yiyecek karşılığı papazlara satmak zorunda kalanlar olmuştu.**[342] İşte, 1921-1922 yılları arasında Kırım'da ilk kez sahnelenen yapay kıtlık temalı Sovyet senaryosu, defalarca sahnelenmiş Çarlık senaryosunun farklı bir versiyonuydu, hepsi o kadar.

İlk iş olarak, 1921 **mahsulünün** büyük bir kısmı **"merkezi plâna"** uygun olarak ihraç edilmişti. Sonra, rejime sadakat gösterisi olarak köylülerin elindeki tohumluklar dahil, kışı geçirmelerine imkân sağlayacak kişisel gıda stoklarına da elkonmuştu. İşte, 1921'in Sonbaharında başlayıp 1922 yılına sarkan ve yaklaşık 100.000 kişinin ölümüne, en az 50.000 kişinin Kırım'dan göç etmesine neden

341 Elviye-i Selâsedeki yapay kıtlıklardan etkilenen Türklere yardım için Rusya Türkleri'nin açmış oldukları kampanyalar hakkında geniş bilgi için bkz. Necip Hablemitoğlu Arşivi, Klasör: 3, Dosya: 1, Zarf: 5, b: 1-3.

342 Geniş bilgi için bkz. Dr. Necip Hablemitoğlu, Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917), (Ankara: Kırım Dergisi Yay., 1997), s. 41 vd.

olan açlığın içyüzü hiç de karmaşık değildi. Hatta, açlığın insanlıkdışı boyutlarının dünya kamuoyuna malolmasından sonra, İtalyan Kızılhaçı'nın yardım önerisi, Sovyet yöneticileri tarafından gerekçesiz geri çevrilmişti. Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Zaferinin hemen sonrasında Sinop üzerinden gönderdiği iki gemi dolusu tahıl, yine Sovyet yöneticileri tarafından yerine ulaştırılmayarak Ukrayna'ya sevkedilmişti.[343]

Aşağıda yer alan ve bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmamış olan belge, ağırlıklı olarakbu yapay açlığın sonuçlarını içeriyor. Akmescit şehrinde 1. Hükûmet Matbaasında 1922 yılında basılan bu broşürün başında, Sovyet rejiminin ünlü sloganına yer verilmiş: "Bütün Dünya İşçileri ve Mazlum Milletleri Birleşiniz!". Broşürün adı da hayli uzun: "1922 Senesi Mayıs 2'de Akmescid'de Toplanan Umum Kırım Tatarları 2'nci Bitaraf Konferansiyası - Kırım Merkezi İcraat Komitesi reisi Gaven Arkadaşım 'Kırım'da Açlık' Hakkında Yapdığı Dakladı ve Konferansiyanın Müzakeresinde Bulunan Bütün Meseleler Hakkında Kabul Etdiği Kararları Havidir."[344]

Bu resmi Sovyet belgesi, "emeğe saygı", "proleteryanın egemenliği", "ulusların kaderlerini tayin hakkı", "ezilen halklara özgürlük" gibi sloganlarla işbaşına gelen komünistlerin maskelerini indiriyor ve Sovyet emperyalizminin iğrenç yüzünü begleliyor. Kırım Türk Tarihinin çok az bilinen, karanlık bir dönemine adeta projektör tutan bu belgeden çıkarılacak öylesine önemli sonuçlar ve alınacak öylesine dersler var ki!.. İşte ilk defa yayınlanan bu tarihsel değeri haiz belgenin özgün çevirisi:[345]

---

343 Geniş bilgi için bkz. Emel, (Köstence), 9, 1933, s. 1-40.

344 1922 Senesi Mayıs 2'de Akmescid'de Toplanan Umum Kırım Tatarları 2'nci Bitaraf Konferansiyası - Kırım Merkezi İrcaat Komitesi Reisi Gaven Arkadaşın "Kırım'da Açlık" Hakkında Yaptığı Dakladı ve Koferansiyenin Müzakeresinde Bulunan Bütün Meseleler Hakkında Kabul Etdiği Kararları Havidir, (Akmescid: 1. Hükûmet Matbaası, 1922), 30 s.

345 Bu belge, Şefika Gaspıralı tarafından tarafıma intikal ettirilmiştir. Kendilerini rahmet ve minnetle anıyorum. N. H.

"2'NCİ UMUM TATAR BİTARAF KONFERANSİYASI BİRİNCİ GÜNÜ BİRİNCİ TOPLAŞUVI (OTURUMU)

Puşkinski Caddede Parti Klüb binasında Kırım Bitaraf (tarafsız) Konferansiyasının ilk toplaşuvı (oturumu) Osman Derenayırlı arkadaş tarafından saat dörtde açıldı.

Toplaşuda 200'den ziyade vekil buluna idi.

Prizidiyuma (başkanlık divanı) şu adamlar saylandılar (seçildiler):

Osman Derenayırlı, Selim Muhammedof, Veli İbrahimof, Hayat Hanım Vovinova, Firdevs, Çobanzade, Ahmet Özenbaşlı, Halil Çapçakçı, Hüseyin Cahid, Abdi Zekâi, İslâm Karlı, Zekiye Talebçi, Mecid.

Rusça kabılıka (?) kâtiplik): Abdullah Kürkçi, Musayef, Osman Bekir Bayef, Bayraşefskaya ve Tatarca kabılıka: Osman Zeki, Yakub Mısınof, Riza Aliyef, Timurcan Odabaş saylandılar.

Ve büro tarafından şu ruzname-i müzakerat teklif olunarak kabul olundu:

1. Şûralar Hükûmetinin dahili ve beynelmilel vaziyeti,
2. Kırım'da iktisadi yaşavnın (hayatın) kurulışı,
3. Kırım'da köy iktisadiyatı,
4. Açlık ile güreş (mücadele),
5. Tatarları Sovyet (Sovyet7 Hükûmet işlerine celbetmek,
6. Tatarlar arasında san'at ve ziraat bilgisinin dağılması,
7. Kırım'da halk savlığını (sağlığını) saklav (koruma).

Konferansiya'yı Kırım Merkezi İcra Komitesi Reisi Güven, Halk Komisarları Şûrası nâmından Selim Muhammedof, Kırım Oblastnoy Komiteti nâmından Izır İloviç, Zenaat Birlikleri nâmından Kiselef, 'Kavkorslar' nâmından Hüday Berdiyef ve Tatar Bürosu adından da Osman Derenayırlı arkadaşlar tebrik etmişlerdir.

Sonra, Şûralar Cumhuriyeti'nin dahili ve beynelmilel vaz'iyeti hakkında İzır İloviç arkadaş daklad (rapor) yapmışdır. Dakladın sonunda konferansiyanın birinci gününün birinci açılışı kapanmışdır.

KONFERANSİYANIN 2'NCİ GÜNÜ ÖĞLEDEN EVVEL BİRİNCİ TOPLAŞUVI DERENAYIRLI ARKADAŞIN TAHT-I İDARESİNDE SAAT 9'DA AÇILMIŞDIR.

Dünkü içtimada (toplantıda) beynelmilel vaziyet hakkında Izır İloviç arkadaş tarafından yapılan dakladı Selim Muhammedof Tatarca tercüme etmişdir.

Daklad üzerine münakaşa açılarak Çobanzade, Çapçakçı, İbrahim Tarpi, Sufi, Derenayırlı ve Özenbaşlı arkadaşlar söz söylemişlerdir.

Şûralar Hükûmetinin dahili ve beynelmilel vaz'iyeti hakkında İzır İloviç arkadaşın dakladı hakkında konferansiya tarafından şu karar kabul olunmuşdur:

İkinci Kırım Bitaraf Tatar Konferansiyası Oblastnoy Komitet vekili arkadaş Izır İloviç'in beynelmilel vaz'iyet hakkındaki dakladını dinleyerek şu aşağıdaki kararı kabul etmiştir:

Sovet hâkimiyeti sözle değil, işle muharebeyi muzafferiyetle bitirerek köy tasarrufatı ve sınayii yerine getirmeye çalışıyor.

Bu maksadla orduyu ihtisar ve iaşe vergisini prodaloga tebdil ederek hüner ve sinayiin el işlerine geniş yollaraçmışdır. Sovet Hükûmeti birsıra dekret ve kararları ile kooperatsiya işlerini yengilleştirmiş (kolaylaştırmış) ve bu yol ile bütün Rusya gitdiği gibi Kırım Cumhuriyeti de gitmektedir.

Kırım İcra Komitesi ve Halk Komiserleri Şûrası kararlarına binaen mahalli hâkimiyet tütüncülük, sabancılık ve şarabcılık işlerini düzeltmeye çalışmaktadır.

Mahalli Hükûmet, köylülere orluk (tohumluk) dağıtdı ve hal hazırda açlıkla mübareze etmektedir.

Köylü istihsalâtının yükselmesine ve bahusus Kırım Tatar köylüsünün kuvvetleşmesine ... bir mania var ise o da Sovet Cumhuriyeti'nin düşmanları olan beynelmilel haydudlar: İngiltere, Fransa, Yaponya (Japonya), kapitalistleridir. Bunların ebedi maksadları yer yüzünde yegâne amele hükûmeti olan Savet (Sovyet) Cumhuriyeti'ni yıkmakdır. Onlar Cenova Konferansiyasına toplaşarakbu

maksadlarını bize karşı ilân etdikleri talepleri ile gösterdiler. Onlar bizden cenkden (savaş) evvelki, cenk zamanında ve cenkten sonraki borçlarını taleb ediyorlar. O borçları ise Çar ve onun generalleri borçlanmışlardır. Buna kanaat etmeyüb bizden memleketimizde olan ecnebi fabrika ve zavodların iadesini taleb ediyorlar. Bundan ma'da bizim memleketde kendilerine mahsus mahkemelerin tesisini taleb ediyorlar. Biz bu talebleri kabul edemiyoruz. İşte bunun için Cenova'daki vekillerimizden bütün Rusya emekdarları ile birlikte Cumhuriyetimizin menfaatını taleb etmesini; Şûralar (Sovyetler) Hükûmeti'nin kapitalistler tarafından tanılmasını; bundan ma'da bizim Vrangel ve diğerlerinden çekdiklerimiz zararların ödelmesini talep ediyoruz. Bu şartlar kabul edilmedikçe herhangi bir muahede (antlaşma) yapılıyorsa yapılsın Şûralar Rusya'sı için yalnız bir çengel olacakdır.

Rusya'daki bütün bozgunlara, açlığa rağmen Kızılordu gerek Cenova'da ve gerek çölde emekdarlar menfaatini müdafaa edeceğine emin olduğumuzu ve Tatarların bugünkü hali her ne kadar ağır olsa da konferansiyada sizi Sovyet Hükûmeti'nin Tatarlara yardım edeceğine emin olmanızı temin ediyor. Konferansiya bütün emekdar Tatarlara müracaat ederek Savet Hükûmeti etrafında toplaşmalarını ve böylelikle iktisadi yıkıntılardan kurtulub giden iktisadi hayatı kurmaya gayret etmeye da'vet ediyorum.

Yaşasun Sovet hâkimiyeti.

Yaşasun o hükûmetin dayağı olan kırmızı oldu.

KONFERANSİYANIN İKİNCİ GÜNÜ ÖĞLEDEN SONRAKİ 2'NCİ TOPLAŞUVI OSMAN DERENAYIRLI ARKADAŞIN RİYASETİ ALTINDA AÇILMIŞDIR:

Toprak meselesi hakkında Şiderof arkadaşın dakladı üzerine müzakere açılarak, Bek Arslanof, İsmail Gaffar, Boloşef, Veli İbrahimof, Seyit Celil Hattatof, Hekim Müslim, Sufi, Muhammed Körbekli, Kulmanbet, Bekir Odabaş, Halil Çapçakçı, Hasan Meftunof, Osman Derenayırlı, Can Kılıç ve Selim Muhammedof arkadaşlar tarafından söz

söylenmişdir. Bundan sonra Şiderof arkadaşın dakladı üzerine şu karar kabul olunmışdır. K.S.Ş. (Kırım Sovyet Şûra) Cumhuriyeti Halk toprak Komisarlığının köy iktisadiyatının kurtarılması çarelerine ait dakladı dinleyen İkinci Bitaraf Kırım tatarları Konferansiyası, köy iktisadiyatını kurtarmak için Kırım Toprak Komisarlığının tutdığı yolu muvafık tapar (bulur). Köy iktisadiyatının ayağa basdırılması işinin çok vakide ihtiyacı olduğunu gözönüne alan konferansiya, hâl hazırda Kırım İcra Komitesi İkinci Cıyılışının (toplantısının) köy iktisadiyatını kurtarmak ve ayağa basdırmak hususundaki kararlarını tizlikle meydana getirmeyi lüzumlu addeyior.

Bundan başka konferansiya şu istekleri söylemeyi lüzumlu tapar:

1. Köy iktisadiyatının bu sene içinde daimi toprak münasebetleri ve serbest toprakdan faidelenmek esaslarına dayanarak toprağa ihtiyacı olan köylüler arasında bilfiil taksimini bitirmelidir.

2. Gerek Köy İktisadiyat Bankası'ndan borç para verilirken ve gerekse maddi (inventar, saçolık, orluk vesaire gibi) yardım verilirken hükûmet tarafından yardım edilmediği takdirde ayağa duramayacak az topraklı köylüleri ayrıca gözönüne tutmalıdır.

3. Köy iktisadiyatını canlı inventar ile temin etmek için her türlü tedbirlere müracaat etmelidir. Bu işi hem Kırım Halk Toprak Komisarlığı ve hem köy kooperatifleri yapmalıdır. Bunun meydana getirilmesi Cumhuriyetin furajla (hayvan aşayitiyle-hayvan yemi) temin olunması lâzımdır. Bunun için pipen (ot) toplamak işine çok büyük ehemmiyet verilmelidir.

4. Hükûmet hazaystvalarında (çiftlik) ve dağ işlerinde işsiz köy halkının çalıştırılmasına ayrıca dikkat etmelidir. Kırım dağlarının külturada ehemmiyeti olduğundan dağların muhafazası hususunda tedbirler ittihaz olmalıdır.

5. Köylünün ağır vaziyetinden faidelenerek mal ve mülküni, mahsullerini yok fiatına alan amışveriçşiler ve vasıtacılardan köy halkı kurçalanmalıdır (kurtarılmalıdır). Şimdiye kadar açlıktan dolayı satılan emvali, gayrimenkuli sahipleri kaytarılmalıdır (iade edilmelidir).

6. Köy halkının kooperatif birlikleri vasıtasile hükûmet müesseseleri ve kooperatiflerle doğrudan doğruya alışveriş münasebetlerine girişmeleri için yardım etmelidir. Bunun için Halk Toprak Komisarlığının bu senenin aşlığından (ekininden) ayrı fond hazırlaması lâzım olduğu gibi kendi kooperatifleri vasıtasıyla köy halkının da ayrı fond hazırlaması lâzımdır.

7. Köy İktisadiyatı Bankası'nın köy istihsalcilerine (üreticilerine) borca para vermek için tizlikle işe girişınesi lhazımdır. Hükûmet köy bankalarından yardım alu hususlarında Tatarlar için kolaylıklar ve bazı imtiyaz gösterilmesi, bundan da başka bankalardan yardım almak hususlarında Tatarlar için bir 'Anlatu (Danışma) Bürosu' açılmalıdır.

8. Pdornalog toplandığı vakit takatsız köylere ayrıca ehemmiyet virmeli ve onları prodnalogdan azad etmelidir.

9. Yerli Tatar halkı köy iktisadı şeraiti (şartları) ile yakından tanış olduğu için, yerli Tatar halkı gerek toprak işleri idarelerine ve gerekse köy iktisat bankalarına celbetmelidir.

10. Halk Toprak Komisarlığı köy şûraları da dahil olmak üzere bütün mahalli toprak idarelerile rabıta ve münasebeti kuvvetleştirmelidir. Bilhassa toprak işleri idarelerinde bürokratlığın kaldırılmasına çalışmalıdır. Konferansiya Kırım Tatar işçi ve köylü kitlelerine geniş suretde kooperatif işine sarılmaya ve Savet apparatlarile sıkı suretde bağlanınağa davet eder. Ve bu sayede köylülerle proleteriyat ile birlikte köy iktisadiyatı cebhesinde tam galebiyete nail olabilir.

11. Suların suret-i isti'mal (kullanım) ve tevziinde şûra malikanelerile köylülerin arasında adalet gözetmek.

12. Toprak ihtiyacı olan rayonlarda olan sovhozlar köylülere verilmelidir.

13. Köy, davar, at ve daha gayri köy hayvanlarını marazlıkdan (hastalık) veyahud halkın kesmesinden kurtarmak için tedbirler kurulmalı ve tizden gaib olmak derecelerine gelen hayvanatın yerine doldurmak için (nar kom zom) hayvanat evleri açılmalı.

14. Yalı boyunun yaşavunı en birinci tütün ve şarab temin etdiğinden bunlar hakkında konulan aksızların (haksızlıkların) yeniden bakılmasını isteriz.

15. Dağ içerisinde kalgan (kalan) eskiden dağ işiyle kendi aşayacağını (yiyeceğini) çıkarganlarga (çıkaranlara) nar kom zom çöllerin boş yerlerinden toprak vererek toprak işiyle meşgul etdirmek ve köy iktisadiyatını düzeltmek için onları boş yerlere yerleşdirmeyi ve umumiyetle şehirlerde ve köylerde bolgan (olan) topraksız Tatar köylülerine hükûmet fondundan toprak verilerek onları yerleşdirmek için maddi ve manevi yardımda bulunmalıdır.

16. Tatarlar arasında arteller ve teşkilâtların meydana gelmesi hakkında hiç bir iş yapılmadığından bu işlerin de canlanmasını isteriz.

•

KONFERANSİYANIN 3'NCİ GÜNÜNÜN 1'NCİ TOPLAŞUVI ÇOBANZADE ARKADAŞIN RİYASETİNDE AÇILIYOR, 'KIRIM'DA AÇLIK İLE MÜBAREZE' HAKKINDA DAKLAD İÇİN KIRIM MERKEZİ İCRAAT KOMİTETİ REİSİ GAVEN ARKADAŞA SÖZ VERİLİYOR.

GAVEN - Arkadaşlar!

Volga boylarını, şarki Rusya'yı, Ukrayna'nın bir kısmı ile Kırım'ı sarub olan dehşetli açlık, yalnız Rusya işçi kitlelerini değil, bütün dünyanın dikkatini üzerine celbetmiştir. Bu büyük âfetin en baş sebebleri şunlardan ibaretdir: Dört yıl süren imperyalizm harbi (I. Dünya Savaşı) fabrika ve zavodları yıkdığı gibi, Rusya köy iktisadiyatını da alt üst etdi. Nakliyat işlerini ise tamamile yolından çıkardı. İmperyalist hükûmetler, bizde vatandaş muharebesinin çıkması için var kuvvelerini sarf etdiler. Bu maksadla onlar Rus aksi inkilâpçılarını (karşı devrimcileriin) Savet Hükûmetinin üzerine hücum etdirdiler. Onlara her türlü harbi ve para yardımını gösterdiler. Savetlerin 9'ncı Umum Rusya Siyezdinde (Kongresinde) Volga boyu, Ukrayna ve Kırım'da podanları aç köylü ve işçi vekilleri, cellad Kolçak, Denikin ve Vrangel'e yardım eden bütün cihan emperyalist

canavarlarına özlerinin lânet ve nefretlerini gösterdiler. Açlığın göze görünen tüb (esas) sebebi, 1921 senesinin misli görülmemiş kıtlığı olmışdır. 1921 Senesi Rusya'nın aşlığa (ekine) olan ihtiyacı, elde edilen bütün mahsulden 300 milyon pud ziyade idi. 1921 Senesi bütün Kırım'da 2 milyon puddan ziyade mahsul elde edilememiştir. Bu orta hesabla, her bir desetinadan 3 pud kadar mahsul alındı, dimektir. Orta hesabla Kırım'da her desetina 40 pud verirdi. Dimek geçen senenin mahsulünden 13 kere ziyade mahsul alınırdı.

1921 Senesi Kırım'ın aşlığa olan ihtiyacı şu mikdarda idi: Ekmek -4.513.924, hayvan aşı- 2.614.572, orluk- 3.3.12.846 pud, hepsi 10.593.442 pud (1 pud = 16 kilogram) lâzımdı. Halbuki geçen sene ancak 2 milyon pud kadar aşlık alınabildi. Bunun için 8.5 milyon aşlık yetişmeyüb kaldı.

Görüle ki, 1921 senesi elde edilen mahsul 4 aydan ziyadeye dayanamayacakdı. Noyabr (Kasım) ve Dekabr (aralık) aylarında Kırım köyleri bütün erzak ve orlugunu bitirmişdi. Geçen senenin güzündeki saçular (ekim), geçen yılların ihtiyata (zapasine) ümid bağlab (bağlayıp) oturmanın boş olduğunu tamamile gösterdi. Zira, geçen sene güzünde ancak 86.829 desetina toprak ekile bilmişti. Bu saçmaga (ekime) hazırlanan yerin yüzde 28'ini teşkil ete idi (ediyordu).

Ta Oktabrda (Ekim) merkezden yardım gösterilmesinin lüzumu başgösterdi. Fakat, Kırım'ın iktisadi vaziyetine dair verilen haberlerin birbirine zıd olması veya yanlış istatistik malûmatı verilmesi neticesinde merkezi idareleri, Kırım'ın erzak menbaları hakkında tamamile yanlış fikirlere malik edilir. Merkezi Açlara Yardım Komitesi, bu malûmatın tamamile yanlış verildiğini isbata muvaffak olduktan sonra, 1922 senesi Fevral (Şubat) 16'sında Kırım, resmi olarak aç tanınmıştır. Kırım köy iktisadiyatı ise özünün ihtiyacını (zapasını) Dekabrda bitirdiğinden, Kırım şehir ahalisinin (ihtiyacını) temin etmek için dıştan ekmek getirilmesine lüzum görüldü. Kırım'ın umumiyetle her ay en az üçyüzbin pud ekmeğe ihtiyacı vardı. Halbuki Noyabr-Yanvar (Ocak) aylarında ellişerbin puddan ziyade ekmek idhali olmamışdır. Bu suretle Kırım ahalisinin üçte ikisinden ziyadesi açlığa mahkûm dimekdi.

Kırım'da açlık alâmetleri 1921 senesinin gözünde görüne başladı. Tam manasile açlık 1921 senesenin sonunda meydana çıkmışdır. Açlığın artmağa başladığı ilk devirlerde ölüm birden bire göterildi (arttı). Noyabra kadar açlık ölümü hemen görülmedi. Noyabr ve Dekabr aylarında açlıkdan hepsi binbeşyüz kadar ölüm oldığı halde Yanar'da sekizbinden eksik olmamışdır.

Fevralden (Şubat) itibaren açlığın nasıl inkişaf ettiğine dair az çok istatistik malûmatına mâlik olmakdayız.

İşte size Fevral ayından başlab (başlayıp) açlığın nasıl bir şekil aldığını gösteren rakamlar:

AÇLARIN SAYISI

Okruglar	Ahalinin Mik.	Fevral	Mart	April
Akmescid	180.000	28 % 51.606	45 % 81.992	5 % 88.408
Akyar	130.000	26 % 35.876	6 % 77.754	6 % 79.042
Gözleve	83.000	1 % 25.995	45 % 37.000	4 % 37.000
Canköy	58.000	5 % 38.043	65 % 38.879	6 % 43.891
Yalta	65.000	0 % 58.555	76 % 50.000	6 % 38.000
Kefe	110.000	0 % 66.350	59 % 65.000	5 % 63.000
Kerç	75.000	37 % 28.630	38 % 27.885	4 % 28.212
Yekün	701.000	43 % 305.055	52 % 368.510	53 % 377.553

ÖLENLERİN SAYISI

Okruglar	Fevral	Mart	April
Akmescid	4 % 2.200	7 1/2 % 5.079	4 1/2 % 3.900
Akyar	7 % 2.384	6 1/2 % 5.599	4 % 3.689
Gözleve	4 % 0.500 ?	4 % 0.500	3 1/2 % 0.225
Canköy	1/3 % 0.140 ?	3 % 1.3892	4 % 1.389
Yalta	6 % 4.000	4 % 2.098	2 % 1.098
Kefe	7 % 4.937	6 % 4.437	3 % 1.965
Kerç	1 % 0.373	1 % 0.420	5 % 1.331
Yekün	5 % 13.644	5 19.52	4 % 13.598

İstatistik apratlarının tam manasile yerinde olamaması dolayısıyle bu malûmatı hakiki mikdara yakın hesab etmek mümkindir.

Yaş, milliyet, içtimai vaziyet itibarile açlar hakkında tam bir malûmat elde edilememiştir. Açların tam mikdarı hakkında tam bir malûmat yokdır. Ekseriyetle gereği gibi aşayamayanlar da (yiyemeyenler) açlar sırasına yazılmaktadır; diğer taraftan istatistik hesabı bütün açları içine almaktadır. Bununla beraber elde edilen malûmatdan anlaşıldığına göre Fevral-Mart içlerinde bütün rayonlarda açların mikdarı birden bire yükselmektedir. Açlık dehşetli bir şekil almaktadır. Fevralde bütün ekim (köylü) halkının yüzde 53'ü açlık çekmekte idi. Bu sayı Mart ayında birden bire yüzde 52'ye kadar yükselmektedir. Aprilde (Nisan) biraz değişme görülmekdedir. Açların umumiyetle sayısı değişmiyor, hatta bir prosent (% 1) kadar yükseliyor. Açların sayısının artmasına nisbeten açlıkdan ölenlerin sayısı da artmaktadır. Fevralin birine kadar açlıkdan 9-10 bin adam öldüğü halde, Fevralde bu sayı 13.500'e, Mart ayında 19.500'e çıkdı. Aprilin ilk yarısında ise 13.500 kişi ölmüşdür. Bütün Kırım'da Mayısın birine kadar hepsi 70.000'den ziyade adam ölmüşdür. Bu, bütün Kırım ahalisinin yüzde 10'unu teşkil etmektedir. Açlığın umumi levhası şu şekildedir.

Şimdi, Kırım İcra Komitesi yanında bulunan Açlara Yardım Merkezi Komitesi'nin açlıkla yaptığı güreşin (mücadelenin) suretine geçelim. Şimdi kısa olarak bala (çocuk) evleri, ocakları, kollektör ve besleyici noktalar ağının nasıl inkişâf etdiğini gözden geçireyik. Bu ağlarını Merkezi Yardım Komitesi, özünün ilk defaları pek o kadar kuvvetli olmayan gelir yerlerine dayanarak meydana getirmişdir. Son dört ay içinde bir plân dairesinde meydana gelen bu müesseseler, ameli bir temel teşkil etmektedirler. Açlara Yardım Komitesi, bu temele dayanarak tecavüz eden düşmana karşı kat'i hücuma girişmişdir.

Merkezi Açlar Yardım Komitesi müesseselerinin nasıl artdığını şu rakamlar güzel göstermektedir:

Fevralde bulunan bala evleri ve kollektörlerinin adedi: 127
Bunlardaki balaların mikdarı: 11.823

Marda bulunan bala evleri ve kollektörlerinin adedi: 203 (?) Bunlardaki balaların mikdarı: 27.660

Aprilde bulunan bala evleri kollektörlerinin adedi: 193 Bunlardaki balaların mikdarı: 21.702

Fevralde aşhane ve besleyici noktaları adedi: 118 Bunlardan aş alanların mikdarı: 28.387

Martda aşhane ve besleyici noktaları adedi: 308 Bunlardan aş alanların mikdarı: 53.884

Aprilde aşhane ve besleyici noktaları adedi: 380 Bunlardan aş alanların mikdarı: 75.022

Bu rakamlardan bize bala evleri (yuva) ve kollektörlerin mühim bir suretde artdıklarını gördüğümüz gibi aynı zamanda besleyici nokta ve aşhaneler ağının da genişlediğini göremiz (görüyoruz). Aşla faidelenenlerin sayısı gitdikçe artmaktadır.

Fevral ayında 40.210 aç beslendi dimek bütün açların yüzde 15'i

Mart ayında 81.441 aç beslendi dimek bütün açların yüzde 23'ü

April ayında 96.812 aç beslendi dimek bütün açların yüzde 25'i

(*) Mayısın birinci yarımı için 125.000 pay verildi. Bütün açların yüzde 35'i

Mayısın ikinci yarımı için 168.000 pay verildi. Bütün açların yüzde 45'i

Her ay için adam başına şu mikdarda pay veriledir:

12 Funt un, yarım funt şeker, iki funt yeşillik, iki funt körpe (?), bir funt tuz ve iki funt et.

Gerek dıştan ve gerekse içeriden virilen yardım ziyadeleştiği için Merkezi Açlar Komitesi'nin fondu da artmıştır. Başda bir merkezden altun para ile 100 bin ruble alınmışdır. İkincide Merkezi Yardım Komitesi, umumi nolug (vergi7, ticaret ve sınayi müesseselerinde fevkalâde noluglar almak suretile yeni yeni gelir çokrakları elde itmektedir. Burjuvaziyadan alınacak nolug 10 milyara kadar

büyük para verecekdir. Açlar için alınacak nolug, virmek istemeyen burjuvaziyaga karşı en dehşetli tedbirler gösterilecekdir. Hatta böyleleri idam bile idileceklerdir. Bundan ma'da Kırım'a giren ve çıkan mallardan virgü (vergi) alınacakdır. Hususi adamlardan yüzde 10 ve kooperatif teşkilâtlarından yüzde 5 alınacakdır. En nihayet kardeş Cumhuriyet olan Gürcistan'dan, 57.000 pud erzak gelmişdir. Bu konferansiya namından bize kardeş yardımını gösteren Gürcistan işçilerine, Kırım köylü ve işçilerinin teşekkürlerini bildirmeyi teklif ediyorum (büyük alkışlar).

Merkezi Açlar Komitesi fondunun bu suretle ziyadeleşmesi, Mayısın ilk aylarında ... mikdarını 105 bine ve Mayısın ikinci yarısında ise 145 bine kadar yükselmek imkânını vermişdir. Buna Kırım Soyuzun, Merkezi Yardım Komitesiyle yaptığı mukavele mucibi vereceği 10 bin payonide (?) koşacak (ekleyecek) olursak, bu mikdar 155 bine çıkar. Buna 6000 işsizi işletmek için ayrılan fond ile 7000 pud mikdarındaki ham eşya fondunu koşarsak Mayıs ayında Merkezi Yardım Komitesi 1678 bin aç bakabilecekdir. Bu, bütün Kırım açlarının yüzde 45'ini teşkil etmekdedir.

Bundan sonra, Merkezi Açlara Yardım Komitesi, özünün teşkilâtındaki tecrübesine, özünün gelir çokraklarının artmakda olan kuvvetine ve işçi kitlelerinin geniş yardımına dayanarak büyük bir cesaretle diye bilir ki o, Mayıs ayında açlık cebhesinde kat'i hücum ve tecavüze geçebilmek iktidarındadır (büyük ve sürekli alkışlar).

Bununla konferansiyanın 3'ncü gününün 1'nci toplaşuvı kapanıyor.

KONFERANSİYANIN ÜÇÜNCÜ GÜNÜN İKİNCİ TOPLAŞUVI ÇOBANZADE ARKADAŞIN RİYASETİNDE AÇILIYOR:

Gaven arkadaşın dakladı üzerine münakaşa açılacak- Halil Çapçakçı, İdrisof, Kubayef, İslâm Abbas, Abdurrahman İbrahimof. Abdullah Seyid Muhammed, Seyid Halil Arif, Sufi., Hüseyin Cahid, Ömer Hacı Hasan, Kul Ahmed, Menli Ahmed, Osman Abbas, Ali

Şişman, Seyid Celil Hattatof, Sadık Berri, Fadıl Süleyman, Zâkir Abdullah, Hasan Muftof, Hamid Bekirof, Selâm Karlı, ibrahim Tarpi, Selim Muhammedof, Hekim Müslim, Bekir Odabaş, Halil Şasi, Selime Hacı Hasan arkadaşlar söylemişler.

Bundan sonra Gaven arkadaşa son sez verildi.

Gaven arkadaşın son sözünden sonra konferansiya açlık hakkında şu kararı kabul etmişdi:

Kırım İkinci Bitaraf Tatar Konferansiyası, Gaven arkadaşın Merkezi Açlara Yardım Komitesi'nin faaliyeti hakkındaki dakladını dinledikden sonra şu netice ve kararlara gelmişdir:

1. Kırım'da açlığın sebeleri şunlardır: a-) 8 yıl süren imperyalist ve vatandaş muharebesinin neticesinde memleketin iktisaden perişanlığı, b-) Son yarım asır zarfında Kırım'da görülmeyen kuraklığın bütün mahsulâtı gaib etmesi ve yeni iktisadi siyasetin tatbikinde lâzım gelen çevikliğin ve becerikliğin yoklığı, c-) Tütün, üzüm, deri ve saire gibi ham eşyanın gerek dahili ve gerekse harici pazarlarda para etmemesi, d-) Ham eşyayı satup para edecek müesseselerin gereği gibi mali çokraklara mâlik bulunmaması, e-) Kırım ham eşyasının daha ziyade fiyat edeceği yerlere götürecek nakliyat vasıtalarının yolundan çıkması, f-) Savet ve onun iktisadi idarelerinin iş görmesine binaen bu en büyük bir mani teşkil eden haydudluk.

2. Açlığın artması, vesaitin (vasıtaların) azlığı ile meydana gelen ağır şeraite (şartlara) rağmen Merkezi Açlara Yardım Komitesi'nin faaliyeti kanaat bahşdır.

3. Açlara Yardım Komiteti, faaliyetini şu yolda devam etdirmelidir:

A-) Bala evleri, ocak ve kollektör ağlarını genişletmeli, onları erzak ve hıfz-ı sıhhiyece temin etmeli ve bala aşhanelerini ziyadeleştirmelidir, bilhassa bu hususda en ziyade açlıkdan zahmet çeken dağ betlerine "Sudak, Yalta, Karasu, Bahçesaray, Kökköz rayonlarına) ehemmiyet virmelidir. B-) Bala ev ve bağçelerinde (kreş) Tatar balaları ahalinin sayısına nisbeten azlığı teşkil etdiğinden, konferansiya, bu gayri tabii halin ortadan kalkmasını lüzumlu addeder. C-) Taş ve toprak yolların bozukluğu bu yıl mahsulünün nakline

büyük zarar vireceğinden, konferansiya, yolların tamiri gibi halka faydalı cemaat işlerinin genişletilmesini ve ziyadeleştirilmesini lüzumlu bulduğu gibi diğer taraftan ince ve nazik kültür işi mahvolmakdan kurtarmak maksadıyle açlık çeken bağ ve bağcılara bilhassa tütüncülere yardım edilmesini de lüzumlu addeder. D-) Tatar bala evleri ile ocaklarında terbiye ve sağlık işlerine bakanları artdırmak ve açlık çeken rayonları (bölge) tahkik ve teftiş etmek için açlık cebhesine geniş bir suretde Tatar intelegensiyasını (entellektüellerini) celb etmelidir ve lüzum görüldüğü takdirde mecburi tedbirlere bile girişilmelidir. E-) Karşılıklı yardım komiteleri vasıtasile zenginlerden, alışvirişçilerden, halli ve takatli köylülerden vesaireyi açlar faidesine mecburi vergi almak suretile onları yardım işine celbetmek gerek olduğı gibi aynı zamanda açlıkdan zahmet çekenleri işe sokmalıdır. F-) Açlara Yardım Komitetinin mağazalarına, aşhane vesair yardım veren yerlere hücum eden ve bu suretle açlıkdan ölen köylü, işçileri ve balaları dalayan (soyan) haydudlar ve canavarlar ile merhametsizce kavga etmelidir.

4. Okrug, rayon yardım komitelerinin faaliyetini teftiş ve bunları Tatarlaşdırmak için Merkezi Açlara Yardım komiteti buralara Tatar hâdimlerini göndermelidir.

5. Amerika'dan getirtilib de Kırım tarikile (yoluyla) Volga boyuna gönderilen orlukların bir kısmının Kırım'da kaldırılması için Merkeze ve "A.A."ya müracaatda bulunulmalıdır.

6. Konferansiya, Balkan Tatarlarından Kırım Tatar açları için iane toplamak maksadile Tatarlardan üç vekilin Romanya'ya ve İstanbul'a gönderilmesini lüzumlu addeder.

7. Cemaat işleri (obştestvennie raboti) teşkil ederken en ziyade bakılmayub bırakılan bağ ve bağçeleri nazarı dikkate almalıdır. Bu bir tarafdan açlığı eksilteceği gibi diğer tarafdan gelecek sene açlığın önünü alabilir.

8. Konferansiya, erzak vesaireyi evleşdirirken (dağıtımı yaparken) ilk nöbetde açlık olan yerlerdeki istihlâk kooperatiflerine azami erzak vermeleri hususunda, Kırım İcra Komitesi'nin kooperatif

birliklerine - Kırım ve selsoyuza lâzım gelen emirleri vermesini rica eder.

9. Kırım müessesan (kurucu) şûralarının siyezdine kadar Kırım'ın idaresi kanaat bahş olmadığı gibi gayet zaif idi ve bu açlığın sebeblerinden biri olmışdır. Konferansiya, geçen sene Kırım'dan 2 milyon aşlık alındığı halde 9 milyon alındığına dair merkeze yanlış istatistik malûmatı vermekle kabahatli olanların işlerinin tahkik etdirilmesini, Kırım Merkezi İcra Komitesiyle Moskova'da bulunan Kırım Hükûmeti Vekâletine havale eder.

10. Merkezi Açlara Yardım Komitetinin Hey'eti Tatarlarla kuvvetleşdirilmelidir.

11. Mümkün olduğu kadar açlıkdan ölenlerin hesabını toplamak için Tatarlardan istatistik gönderilmelidir.

12. Konferansiya, hariçden veyahud Rusya'dan gelen bazirgânların Kırım pazarlarından ham eşyayı mukabiline erzak getirmeksizin para ile satın almalarının men edilmesini lüzumlu addeder.

13. Konferansiya, açlığın mikdarını eksiltmek maksadile hükûmetin Merkezi Açlara Yardım Komitesi faidesine birkaç milyon pud tuz ayırmasını lüzumlu addeder.

14. Kırım'da açlık çeken Tatarlara verilmek üzere Balkan'daki Tatarlardan toplanılan erzağın doğrudan doğruya Tatar Karşılıklı Yardım Cemiyeti'ne verilmesini lüzumlu addeder.

Konferansiya, bütün Kırım köylü ve işçilerinin umumi say (çalışma) ve gayreti, beynelmilel proleteryat ve mazlum şark işçilerinin yardımıyle işçi cumhuriyetinin dehşetli düşmanları olan açlık ve yıkıntılığın mağlûb edileceğini kaviyyen ümid eder.

Bundan sonra Gaven arkadaş şu tebrik telgraflarının gönderilmesini teklif etmiş ve bu teklif büyük alkışlarla karşılanmışdır:

I. BEYNELMİLEL İŞÇİLER YARDIM BÜROSUNA

İkinci Kırım Bitaraf Tatar Konferansiyası, bütün Kırım işçi Tatarları nâmından, başda Beynelmilel İşçiler Yardım Bürosu olmak üzere bütün beynelmilel proleteryata, Rusya'nın aç köylü ve

işçilerine gösterdiği yardım için selâmlarını ve samimi teşekkürlerini beyan eyler ve bu yardımın 400 binden ziyade açı olan ve 75 bin açlık kurbanı veren Kırım'da gösterilmesini rica eder.

II. GÜRCİSTAN MERKEZİ AÇLAR KOMİTETİNE, KOPYASI - GÜRCİSTAN HALK KOMİSARLAR ŞÛRASI'NA

İkinci Kırım Bitaraf Tatar Konferansiyası, açlık çeken Kırım köylü ve işçileri nâmından, Kırım açlarına gösterilen yardım için kardaş cumhuriyet olan Gürcistan işçilerine özünün selâmlarını ve samimi teşekkürlerini beyan eyler.

III. AZERBAYCAN HALK KOMİSARLAR ŞÛRASI'NA

İkinci Bitaraf Tatar Konferansiyası, açlık çeken Kırım köylü ve işçileri nâmından kardaş cumhuriyet Azerbaycan'ın işçilerini açlık felâketile mübarezede (savaşımda) yardım göstermeye davet eder. Kırım'da 400 binden ziyade halk yani bütün ahalinin % 60'ı açlık çekmektedir. Şimdiye kadar açlıkdan 75 binden ziyade ölen vardır. Bunun 50 binden ziyadesi Tatardır. Kırım Tatarının 1/5'inden ziyadesi açlıkdan mahvolmuşdur. Erzakça Azerbaycan'ın çekmekde olduğu zahmeti gözönüne alan konferansiya, Azerbaycan'da çoklukla bulunan mahsulât ile - neft (petrol), benzin, gerosin vesaire ile - Kırım'ın açlarına yardımda bulunmasını rica eder.

Bununla konferansiyanın 3'nci gününün 2'nci toplaşuvı kapalıyor.

KIRIM MERKEZİ İCRA KOMİTESİ NAMINA KIRIM AÇLARINA YARDIM İSTEB ANADOLU'YA GİDEN VEKİLLERİMİZDEN ŞÖYLE BİR TELGRAF ALINMIŞDIR!

KIRIM AÇLARA YARDIM KOMİTESİ'NE

1922 senesi April 24'ünde Hasan Sabri Ayvazof daklad ve beyanatından sonra Ankara ahalisinin umumi içtimaında (toplantısında),

Kırım'da açlık çeken kardaşlara yardım maksadile yardım komitesi teşkil edilmişdir. Gerek olan yardımı te'min için komite Türkiye'de vesair Müslüman memleketlerde yardım toplanmasına mübaşeret etmişdir (önayak olmuştur). Gelen ianeleri toplamak ve göndermek işini üzerine bizim Hilâl-i Ahmer (Kızılay) teşkilâtımız almışdır. Bundan başka bizim komite, sekiz yaşından yukarı olan aç balaların bir kısmını bakmak için Türkiye'ye kabul etmeyi üzerine alır. Bunun için komite, sizin açlara yardım komitesiyle diğer bu gibi müesseselerin bu işi meydana getirmek hususunda lâzım gelen tedbirleri göstermelerini lüzumlu addeder. Mesele fevkalâde ehemmiyetli olduğundan tizlikle cevap vermenizi rica ederiz. Aynı zamanda şunu da bilmek isteriz ki, bizim komite ne suretle Kırım açlarını a'zami yardım ile temin edebilir. Bizim komite şu adamlardan teşkil etmiştir:

Reisi: - Sabık Müdafaa-i Milliye- Vekili Rıfat Paşa, Serkâtib (Genel Sekreter): İzmir Mebusu Mahmud Esad (Bozkurt) Bey, Doktor Reşid Bey ve Numan Usta - Büyük Millet Meclisi Mebusları: Doktor Fuad (umay) Bey, mebus - Balalara (Eftal) Himaye Cemiyeti Başkâtibi Esadi Efendi; doktor Adnan (Adıvar) Bey, Hilâl-i Ahmer CEmiyeti'nin Reisi: Dr. Lütfi.

(Mesajı ileten Ankara'daki Kırımlı temsilciler) Ayvazof, Nedim

YUKARIDAKİ TELGRAFA MERKEZİ AÇLARA YARDIM KOMİTESİNDEN ŞU CEVAB GÖNDERİLMİŞDİR:

ANKARA BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE VE KIRIM VEKİLİ AYVAZOF'A

Kırım İcra Komitesiyle Merkezi Açlara Yardım Komitesi, Kırımlı aç kardaşlarınıza yapmakda olduğunuz yardımdan dolayı size teşekkürlerini beyan eyler. Bu gün Kırım'da 400 bin kişi açlık çekiyor, bunun yarısını balalar teşkil etmektedir. Mayıs bire kadar Kırım'da açlıkdan yetmiş bin kişi öldü. Balaların asgari bir suretde temin

olunmalarını nazar-ı dikkata alan Merkezi Açlara Yardım Komitesi, yolların uygunsuzluğuna rağmen sizin gösterdiğiniz yaşda beşbin kadar bala gönderebilir. Bunlar açlığın bitmesiyle Kırım'a kaytacaklardır (döneceklerdir). Bunların nasıl ve ne suretle gönderilebilecekleri hakkında fikrinizi bildiriniz. En ziyade erzaka ihtiyacımız vardır. Bunları Kefe veya Sivastopol'a Merkezi Açlara Yardım komitesi nâmına gönderiniz. Toplanan paralara da erzak almanızı rica ederiz.

Kırım İcra Komitesi ve Merkeze Açlara Yardım Komitesi'nin Reisi: GAVEN.

R.S.F.Ş. CUMHURİYETİ'NİN ANKARA ELÇİSİ ARALOF ARKADAŞDAN ŞU TELEGRAF ALINMIŞDIR:

Moskova, Hariciye Komisaryatı, Karahan Yoldaşa, Merkezi Yardım Komitesi, Kalinin Yoldaşa, Kırım Mümessilliği Reisi İbrahimof Yoldaşa ve Akmescid Kırım İcraat Komitesi Reisi Gaven Yoldaşa:

Anadolu'nun Kırım'a yardım işi sür'atle ilerliyor. Ayvazof ve Nedim arkadaşlar, burada teşkil eden Açlara Yardım komisyasile birlikde çalışıyorlar. Komite tarafından Türkiye ve umum dünya müslümanlarına bir hitabname çıkarılmışdır. Açlara yardım işinde Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti büyük faaliyet gösteriyor. Bütün Anadolu ahalisi, bilhassa ameleler tarafından ianeler gelmektedir. Bir çok fabrika, matbaa ve telgraf işçileri maaşlarının bir günlüğünü açlar faidesine bağışladılar.

Bazı mağazalar, bir günlük gelirlerini verdiler. Vilâyetlerde acele bir suretle yardıma iştirak ediyorlar. Toplanan paralara mukabil İstanbul'dan bir vapur un yüklendi. Yunanistan ile olan muharebeden ve memleketin iktisadi harabiyetinden sarf-ı nazar ameleler, memurlar, ahali ve hükûmet yardım işine büyük bir şevkle sarıldılar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin azaları, Kırım faidesine 12'şer lira mikdarında nolog (bağış) vermeği üzerlerine aldılar. Yakın bir zamanda Ankara'da Kırım faidesine bir konsert akşam (akşam konseri) yapılacakdır.

Ankara 14 Mayıs (1922)
Aralof

KOMÜNİST BEYNELMİLEL AÇLARA YARDIM KOMİTESİ'NDEN ŞU TELGRAF ALINMIŞDIR:

Komünist Beynelmilel Açlara Yardım Komitesi'nin Vekili Arkadaş Yung, Kırım'ı 5000 bala payoksi ile temin etmek için emir vermişdir. - Komünist Beynelmilel (Komintern)'in erzak yüklü vapuru gelince haber veririz. Kırım'a yardım için İtalya Salib-i Ahmerin (Kızılhaç) celbi meselesi Ceneviz'de Vurufski ile İtalya Salib-i Ahmeri taarfından müzakere edilmektedir.

Surin

KONFERANSİYANIN DÖRDÜNCÜ GÜNÜNÜN BİRİNCİ TOPLAŞUVI SABAH SAAT 10'DA SELİM MUHAMMEDOF ARKADAŞIN RİYASETİNDE AÇILIYOR:

"Tatarları Savet (Sovyet) Hükûmeti apparatlarına celbetmek" meselesi hakkında dalad için söz Osman Derenayırlı arkadaşa veriliyor:

DERENAYIRLI - Arkadaşlar! Tatarlaşdırmak meselesi milli mesele ile bağlıdır. Tatarları hükûmet işlerine celbetmenin ma'nâsı - Çarizm esareti devrinde milliyeti öldürülmek istenilmiş Tatar milletini diriltmek ... hâkimiyet ve idare-i isdidat ve kuvvetini doğurmak ve diriltmek demektir. Onun için milli meseleden başlamak lâzım geliyor.

Milliyet meselesi aslında üç devir geçirmişdir. Birinci devirde, garbi (batı) Avrupa'da kapitalizma muvaffakiyet kazandıkdan sonra derebeylik devri gaib oluyor; derebeylik devrinde bir çok parçalara ayrılan halkların birleşmesinden milletler doğuyor; milletlerin doğmasile merkeziyetleşdirilmiş hükûmetlerin doğması bir zamana tesadüf ediyor. Burada nasıl ki, bu hükûmetlerin içinde o hükûmeti teşkil eden milletden başka ehemmiyete alınacak gibi milletler, gruppalar bulunmamış olsa, o hükûmetde milli esaretde olmamış sayılır. Şarki (doğu) Avrupada ise, (Rusya'da, Macaristan'da, Avusturya'da) derebeylik devrinin gaib olarak (kaybolarak) parça parça halklardan birleşerek milletlerin doğması, merkeziyetleştirilmiş

hükûmetlerin doğmasile bir zamanda tesadüf etmemişdi. Buralarda daha kapitalizm terakki etmemişdi. Lâkin buralarda şarklıların, Türklerin, Mongolların hücumlarından, akıntılarından müdafaada bulunmak için merkeziyetleşdirilmiş kuvvetli hükûmetler doğurmak lâzımdı. Bunun için buralarda hükûmetlerin doğması sür'atle terakki etdiğinden bu hükûmetler türlü milletlerden teşkil etdi.

Bu suretle garbda milli esaretsiz hükûmetler meydana geldi; şarki Avrupa'da ise bir çok milletlerden teşkil eden ve hâkim bir milletin siyasi ve iktisadi nüfuzuna tâbi kalan hükûmetler meydana geldi. Bu hükûmetler milli esaretin vatanı olmuşdur. Milli ihtilâflar, milli hareketler doğurmuş ve meselelerin halline türlü türlü yollar, usuller doğurmuşdur.

İkinci devir imperyalizm devri ki, müterakki (gelişmiş) ve kuvvetli kapitalist hükûmetler, kalonyalar (koloniler) elde ediyor, ufak milletleri kendilerine tâbi ediyor. Ve milliyet esareti olmayan hükûmetler de, milli esareti yaşatan şarki Avrupa hükûmetleri sırasına geçiyorlar.

Şimdi biz artık üçüncü bir devir görüyoruz ki, bu da Savet devri. Bu devirde kapitalizm gaib ediliyor. Milli esaret kaldırılıyor. Rusya'daki bütün milletler terakkide, yükselmede hep bir hakdadırlar. Lâkin bizde eski idarenin, Çar hükûmetinin bırakıp gitdiği bir miras vardır ki, o da evvelden beri hâkim milletlerin iktisaden, içtimen ve siyaseten terakki ve tedenni etmesi, mahkûm milletlerin ise geride kalmalarıdır.

Bu müsavatsızlık (eşitsizlik) bir yıl ya ki birkaç yılda bitirilemeyecekdir. Onun için geride kalan bu milletlere iktisadi, siyasi ve nedeni yardımlar yapılması ve geniş yıllar verilmesi lâzımdır.

Bu evvelki iki devrede mahkûm milletler esaret çekdiği gibi milli mesele de hal olunmayıp kalıyor. İlk evvelâ milli mesele hükûmetlerin dahili meselesi olduğu hâlde, Avrupa'da kapitalizmin terakkisinden sebeb doğan imperyalizm muharebesinden sonra devletlerin ufak ve zayıf milletleri, hükûmetleri kendilerine tâbi etdirmek esareti altına almak istemelerinden dolayı evvelde yalnız

medeni memleketlerde tanılan ehemmiyeti olan milli mesele beynelmilel şekil alıyor, umumi kalonya meselesi kalıbına dökülüyor.

Milli hareket meselesinin d oğması ve umumi şekil alması tesadüfi bir şey değildir. Milletlerin uyanmasına sebe, imperyalizm muharebesi olmuşdur. Türkistan, Hindistan, Mısır, Kafkasya, veilâahiri gibi memleketlerden asker alınması, bu memleketlerde yaşayan milletlerin uyanmasına sebeb olmuşdur. Ve nihayet Türkiye'yi taksime kalkışmaları, Türkiye'nin isyanı, başına bir çok şark milletlerini toplaması, azadlığa doğru İrlandiya'dan Hindistan'ga kadar kbüyük bir milli inkılâbı cereyan doğurmuşdur. İşte bu son devirden sonra burjuvaziyanın milli meseleyi çözmek uğrunda tutduğu siyaseti bu meseleyi çözmek değil, bilâkis milli hareketi, milli inkılâbı, isyanı daha ziyade ateşlemişdir. Binaenaleyh, burjuvaziye bu meseleyi çözememiş ve çözemeyecekdir. Bu meseleyi hal edecek, çözecek bir tarz-ı idare varsa, o da savet usul idaresidir. Hakim milletler, iktidasadi mahkûm milletlerden üstün olduklarından her nerede olursa olsun kapitalizm yaşayan yerde milli mesele hal olunamaz ve müsavatsızlık da ortadan kaldırılamaz. Bunun için mutlaka savet usul idaresi kurulmak gerekdir. Mahkûm milletlerin hakkını veren, şimdiye kadar çizilemeyen milli meseleyi çizen savet usul idaresinde Tatarların iştiraki de bu sebebden mutlaka lâzımdır.

Hal hazırda savetler idaresinde milli esaret yoksa da mahkûm milletlerin her cihetden geride kalması müsavatsızlığı vardır.

Çarizm idaresi, bu milletleri iktisadi ve içtimai meselelerde olduğu gibi hükûmet ve idare-i isti'dadını da öldürmeye gayret etmişdir. Savet hükûmetinin vazifesi ise bu eksiklikleri tamamlamakdır.

Bir şey daha söylemek lâzımsa o da milletlerin istiklâliyetinden ziyade onlara hukuklarından bahs açmalıdır.

Burjuvaziyanın verdiği istiklhaliyet, hukuk hep kâğıt üzerinde kalıyor, sözden işe geçmiyor ve zayıf milletler hep büyük devletlerin hâkimiyetlerinde, tabiiyetinde kalıyorlar.

Rusya'nın tarihini bir gözden geçirecek olursak, görüyoruz ki Rusya'nın büyümesi başka memleketlerin malikanelerini ve

zenginliklerini yağma etmekle başlıyor, demek ki Rusya'nın tarihi kalonizansiya (kolonizasyon-sömürgecilik) tarihinden ibaretdir.

Fevral inkılâbının başlarında mazlum milletler sınıfi ayrılığın ne olduğunu bilmiyordular. Onların ilk istekleri, milli hukukları olmuşdu. rusya kalonyaları sayılan bu memleketlerde çarizm istibdadı özünün yapmış olduğu yuvası şehirlerde yatarak siyasetini yürütüyordu. Fevral (Şubat) inkılâbından Oktabr (Ekim) inkılâbına kadar şehirlerde inkılâb elbette daha çabuk devam etdi, ilerledi. Mazlum milletlerin çoğusu ise köylerde yaşadıklarından e her cihetden geride kaldıklarından onlarda inkılâb o kadar çabuk suretde ilerlemedi. Oktabr inkılâbı onlar için ani bir suretde, apansızdan çıkıverdi. Köy ile şehir arasında evvelde de zıddiyet olduğundan Oktabı inkılâbından sonra şehirli olan proleteryat ile köylü olan mazlum milletler arasında ihtilâflar, anlaşamamazlıklar çıka başladı. Şehirler içtimai inkılâbı yapmak seviyesine geldikleri hâlde köylü olan mazlum milletler daha milli azadlığı bile alamıyorlardı. Mazlum milletlerin köylüleri, Rus köylülerinden daha ziyade esaret çekmiş olmalarını nazarı itibara alırsak o vakit iş daha açık anlaşılır.

Etraflarda çarizm idaresinin meyvası olan Rus milletinin hasiyeti daha kaldırılmamış, söndürülmemiş idi. Merkezde hükûmet 1917 senesi milletlerin hukuklarını ilân etmiş olduğu hâlde, etrafda yine de eski siyaset devam ediyordu.

Bir tarafdan Rusların proletar olması pek kolay idi. Fırkaya ve hükûmete pekçok zenginler ve aksi inkılâpçılar giriyordular .Mazlum milletlerise bir tarafdan ahvali anlamıyor ve her cihetden mahrum kalıyordular.

Bu hal bizim Kırım'da oldu, şübhe yok bu birden ortadan kaldırılamaz. Bunları ortadan kaldırmak için beş on yıllar çalışmak gerek. Onun için de Tatarların savet işlerine iştiraki gerek. Tereddütleri ortadan kaldırılmalı, işe yürekten sarılmalı. Hükûmet Tatarların menafiini (çıkarlarını) gözetmeye çalışıyor. Lâkin buna Tatarlar kendileri de koşulmalıdır. Savet idarelerine girmeli, çalışmalılar. Bizde bu hususda çalışacak bir apparatın (organizasyonun) kavileşmesini

(sağlamlaşmasını) ve ona bir takım selahiyetler verilerek temin edilmesinin istenilmesini konferansiyaya teklif ediyorum (alkışlar).

Reis: - Derenayırlı arkadaşın dakladı üzerine münakaşaya teneffüsden sonraya bırakub meclisi kapalı olduğunu ilân ediyorum

KONFERANSİYANIN 4'NCÜ GÜNÜNÜN 2'NCİ TOPLAŞUVI SELİM MUHAMMEDOF ARKADAŞIN RİYASETİNDE AÇILDI:

Derenayırlı arkadaşın dakladı hakkında münakaşa açılarak - Hüseyin Cahid, Abdurrahman İbrahimof, Kubayef, Halil Şinasi, Bekir Çobanzade, Ahmed Özenbaşlı, Sunceley, Kasımof, Boşef, İbrahim Tarpi, Firdevs, Abdülkerim Efendiyef arkadaşlar söz söylemişlerdir.

Sonra, Osman Derenayırlı arkadaşın dakladı hakkında konferansiya şu kararı kabul etmişdir:

1. Bir yandan savet idaresinin kavileşmesi. Diğer tarafdan onu köylü ve işçilere yaklaşdırıp onların menafiini acele suretde temin maksadile Kırım Tatar emekdarlarını Şûralar apparata celbetmelidir.

2. Kırım Merkezi İcra Komitesi ve Kırım Halk Komisarları Şûrasının Savet idarelerinin Tatarlaştdırılması ve Tatar dilinin hükûmet dili tanılması hakkında çıkardığı kanunu nazar,ı itibara alan Kırım Tatar Bitaraf Konferansiyası, maddi ve ma'nevi kuvvetleri acımayarak bu kanunun acele bir suretde meydana getirilmesini rica eder.

3. Kırım Tatarlarının tarihi ve milli yaşayışlarının hususiyetlerini ve onların içtimai, iktisadi ve siyasi cihetlerden geri kalması bir tarafdan, asvet idarelerini Tatarlaşdıru işinde belli bir plan ve tedbirlerin yokluğu; diğer tarafdan savet idarelerinin, Tatarlaşdırılması işine mani olduğunu nazarı dikkate alan Kırım Tatar İkinci Bitaraf Konferansiyası, savet idarelerini tatarlaşdıru meselesinde ve Tatar lisanının mahkeme ve idare yerlerinde kullanılması acele bir suretde hayata çıkarılması uğrunda merkezin lâzım gelen idareleri yanında daimi çalışacak ve tatarlaşdıru kanunlarını hayata çıkaracak bir apparatın kurulmasını ister.

4. Konferansiya genç Kırım Cumhuriyeti'nin köylü ve amele yaşavunu (yaşayışını) ıslah uğrunda hükûmete bütün kuvvetile çalışacağını vaad eder. Yaşasın Şûralar hâkimiyeti.

Bundan sonra "Kırım'da iktisadi kuruluş" hakkında Yelagin arkadaş daklad yapdı. Bu dakladhakkında münakaşa açılarak: - Odabaş, Hakim, Müslim, Hattatof, Fazıl Süleymanof, Tarpi arkadaşlar söz söylemişlerdir.

Sonra, Yelagin arkadaşın dakladı hakkında konferansiya şu kararları kabul etdi:

1. Para kursunun (kurunun) bir karar durması bununla mal fiyatlarının artmaması için para kesilmesinin eksiltilmesini konferansiya lüzumlu tapar (bulur). Kırım için mahalli bütçenin meydana getirilmesini ve bazı hükûmet müesseselerinin te'mini kendilerine bırakılmasını, akçe kıymetinin günden güne düşmesi gibi bir halden kurtulmak için yegâne bir çare tanır.

2. Kırım'ın birinci zenginliği olan ham malı dışarı çıkarıp ve dışarıdan ona karşılık erzak getirmek gibi işlerin ve neştorg vasıtasile yapılmasını konferansiya, memleketdeki erzak buhranının önünü almak için iyi bir çare tanır.

3. Kırım imalâtını düzeltmek hususunda hükûmet tarafından kullanılacak çarelerde Kırım'da birinci mevkide olan köy iktisadiyatı menafii birinci derecede tutulmalıdır.

4. Kooperatif teşkilâtları, köylülerin mallarını köylülerin menfaatine uygun olarak satmalıdırlar.

5. Köy iktisadiyatından en ziyade yıkılan ve bozulanı Tatar iktisadiyatı olduğundan Tatar köylüsü her milletden ziyade hükûmetden yardım görmeğe yani SEL Bankadan para almağa haklıdır. Bu Bankanın idaresinde Tatarların menafiini gözetebilecek vekillerin bulunması lâzım olduğundan, mezkûr idareye Tatar vekillerinin girdirilmesini konferansiya lüzumlu tapar.

6. Köylülerin elindeki hayvanın ölüb gitmesi yüzünden ziraat işinin gerilememesi için hükûmet köylülere toprak işlemek için traktör vermeli.

Kırım Hükûmetinin şimdiki hayata uygun olarak devam etdirdiği siyasetini ve faaliyetini konferansiya itmi'nan bahş tanıdığından, Tatar halkı tarafından hükûmetin yardım göreceğine imam eder.

***** *****

Bundan sonra "Tatarlar arasında san'at ve ziraat tahsili" hakkında Maksimof arkadaş daklad yapıyor.

Maksimof arkadaşın Tatarlar arasında san'at ve ziraat tahsilinin vazifesine dair okuduğu daklad üzerine İkinci Bitaraf Tatar Konferansiyası şu esasları kabul etmişdir:

1. Tatar halk gücünün müstesna bir suretde geriliği, Tatar turmışının (hayatının) hususi bir mahiyeti, Tatarlar arasında ziyalı (aydın) hâdimlerin ve hükûmet, iktisadi ve medeni sahalarda çalışacak mütehassısların yokluğu, Kırım'da Tatarlara mesleki ve teknik tahsilini verme lüzumunu meydana çıkarmakdadır.

2. Meslek ve teknik bilgilerinden en ziyade mektebde ve mektebden dış Tatarlara acele suretde köy iktisadiyatı bilgisi lâzımdır. Bundan maksad Tatar köylü tabakalarını atadan kalma usul ziraatdan kurtarıp onları sanayi ile yaşayan yeni ziraat ve köy iktisadiyatına öğretmek olmalıdır.

3. San'at ve destekle sanayi yoluna koyacak müesseseler tesis etmek, milli sanayii nefiseyi diriltmek ve inkişâf etdirmek, asır hâzır ilim ve terbiye fenninin en son isteklerine hazırlanan muallim kuvvetlerini yetişdirmek ve terbiye etmek; küçük, orta ve büyük derecede tıp hekimleri yetişdirmek; Kırım hükûmet ve iktisadi müesseselerinde çalışacak hâdimler hazırlamak meseleleri de ikinci derecede mühim meslelerdendir.

4. Açlık yüzünden daha fena bir şekil alan hal-i hazır şeraitini nazar,ı dikkate alarak Tatarlara ehemmiyeti olan bu meselelerden ancak bu gün hayata tatbiki mümkün olanları ayırıb çıkarmalıdır.

5. 1922-1923 Okuv (eğitim) senesi için yapılacak okuv işinin en azı (minimum) şundan ibaretdir: 1- Kırım Tatar köylü ahalisi arasında

yeni fikir ve bilgileri neşr ve teşvik etmek. 2- Köy Tatar mekteblerine köy iktisadiyatı için gerek olan ibtidai bilgileri sokmak. 3- Bugün mevcud olan Tatar ve san'at meslek mekteblerini kanaat bahş bir hâlde devam etdirmek. 4- Akmescid'te orta derecede doktorluk (sağlık memurluğu) mektebi tesis etmek, ibtidai şekilde olmak üzere bir Kırım'ın yalı boyunda, beri çöl betinde (tarafında) iki tane köy iktisadi ziraat mektebi açmak. 5- Kırım Darülfünunda (niversitei) ve bilhassa Ziraat ve Tıp şubelerinde Tatar studentleri (öğrencileri) için muayyen ve kâfi miktarda yer ayırmalıdır. 6- Kırım'daki başka milletlerin medeni hâdimlerine bilhassa doktorluk ve köy iktisadiyatı sahalarında faydalanmak maksadile böyle ihtisaslar için açılan mekteblerde Tatar dilinin tahsili mecburi kılınmalıdır. 7- Şunu da ayrıca kaydetmeli ki, bu kararda gösterilen had asgari (minimum) programı gereği gibi meydana getirmek için yalnız Kırım profobrinin (Kırım Maarif İdaresi Mesleki Bilgi Şubesi) güç ve vasıtaları kâfi gelmediğinden, profobriga Kırım iktisadi müesseselerinin ameli yardım etmesi lâzımdır. 8- Kırım'da mevcud olan Akmescid ve Bahçesaray'daki Darülmuallimin (erkek öğretmen okulu), Darülmuallimat (kız öğretmen okulu) ile Hüner ve Sanayi Mektebi, Tatar muallim (öğretmen) ve hâdimleri hazırlayan bu mektebler Tatarın ihtiyacını te'min edecek bir halde olmagannı (olmadığın) gözge (göze) algan (alan) Bitaraf Tatar Konferansiyası, bu mekteblerdeki talebelerin sayısını 250'şere çıkarılmasını ve bunların yanında birer örnek ve tecrübe yurtlarının (atölye-labaratuvar) açılması hususunda gerek olacak vasıtaların verilmesini ister. 9- Kırım Tatar hocalarının toprak işleri ve diğer zanaatler hususunda kısa bilgi ve tecrübelerini artdırmak için Tatar Bitaraf Konferansiyası, Rusya Şûralar Cumhuriyeti merkezi tarafından Kırım için kâfi mikdarda altın para fondu ayırmasını rica eder. 10- Kırım Tatarları arasındaki gerek umumi iş mektebi ve gerekse san'at mektebler hususunda Tatarca'daki matbuatın fukaralığını göze alan Kırım Tatar Bitaraf Konferansiyası, Kırım Cumhuriyete merkez tarafından muayyen bir fond ayrılmasını rica eder. Bundan başka Kırım'da Şûralar Cumhuriyetin kurulduğuna iki yıldan ziyade bir zaman olduğu hâlde gazete ve diğer terbiyevi ve

içtimai muvakkat risalelerin basdırılması ve dağıtılması hususunda pek az ve ehemmiyetsiz bir iş yapıldığını mahalli hükümete arz edip bu işlerin yoluna koyulması için Kırım Cumhuriyeti tab'i bütçesinden Tatarların nüfusu nisbetinde bir miktar ayrılarak sarf olunduğundan başka pek artda (geride) kalgan Tatar tab'i işlerinin yükseltilmesi içinde ayrı bir fondan verilmesini de konferansiya rica eder. 11- Nikita bağçesindeki ziraat mektebi yeniden Tatarların ihtiyacına muvafık bir suretde açılmalı. 12- Her kazada ibtidai derecede sanayi mektebleri açılmalıdır.

MAYIS 6'DA KONFERANSİYANIN SON TOPLAŞUVI OSMAN DERENAYIRLI ARKADAŞIN RİYASETİ ALTINDA AÇILIYOR:

"Kırım'da Halk Sağlığı" hakkında Halil Çapçakçı arkadaş daklad yapıyor.

Kırım'da halk savlığı (sağlığı) hakkında Çapçakçı arkadaşın dakladını dinledikten sonra konferansiya şu kararları kabul etmiştir:

1. Tatarların milli ve an'anevi hususiyetlerinden eşi umumi hastahanelere ve sair tıbbi müesseselere girmekten çekindiklerini nazarı dikkate alarak her şehirde Tatarlara, bilhassa Tatar kadınlarına mahsus hastahanelerin açılmasına dikkat edilmesini konferansiya ister.

2. Tatar emekdarlarının zenaat teşkilâtları olmadığından korort ve sanatoryalardan (sanatoryum) istifadede onlar için muayyen yerlerin bırakılmasını konferansiya lüzumlu tapar. Bunun için Yalta Tatar Sanatoryasının yüz adamlık olması ve sakda (yedekte) otuz yer bırakılması lâzımdır.

3. Tatarlar arasında çalışmak için Tatarlardan ve bilhassa Tatar kadınlarından Akuşerka (ebe) ve feldşer (sağlık memuru) gibi ibtidai tıbbi hâdimler hazırlanması gerek olduğu gibi, Tıb şubesinde okuyan Tatar studentlerine maddi yardımca bulunması da lâzımdır.

4. Tatarlar arasında sıhhi bilgileri taratmak (yaygınlaştırmak) maksadile Tatar rayonlarına (bölgelerine) mahalli şerait ve Tatar diliyle aşina tıbbi hadimlerin yollanması gerekdir.

5. Tatar emekdarlarının iktisadi ve medeni cihetden geri kaldıklarını nazarı dikkate alarak şehirlerin Tatar kısmında ve üyezdlerde (kazalarda) tıbbi yardım müesseselerinin çokça açılması lâzımdır.

6. Sıhhi bilgileri daimi suretde Tatarlar arasında dağılabilmeleri için Halk Salık Saklav (Koruma) Komisarlığı yanında bir mütercim (çevirmen) bulunmalıdır.

7. Şehirli ve köylü ahaliyi ve bilhassa Tatar halkını saran açlıkdan dolayı Tatarlar için bala evleri, ocaklar ve bala müesseseleri açılmalıdır.

8. Yıkıcı hastalıkların gelmesi muhtemel olduğundan bunlarla mübareze edebilmek (savaşabilmek) için baraka gibi müesseselerin üyezdlerinde de açılmasını veasir bunun gibi çarelere girişilmesini konferansiya ister.

9. Kırım Korutlar Merkezi İdaresi (tsok) yalnız korutlara bakan bir idare olmayıp, bazı kereler Kırım bağ ve bağçelerine ve Kırım'ın iktisadi hayatına ilişikliği olduğundan hükûmet ve iktisad noktai nazarından mezkûr idarenin Kırım Halk Komisarları Şûrası'na tâbi olması lâzımdır.

***** *****

Bundan sonra konferansiyanın ruzname-i müzakeratında (müzakere gündeminde) duran "Vakıf Meselesi" ve Tatarlaşdıru Komisya'nın dakladı, konferansiyanın müzakeresinden alınarak, bu dakladın Kırım Merkezi İcraat Komitesi'nde yapılması e hal olunması teklif olarak konferansiya tarafından kasul olunmuşdur.

Sonra, Aynelhayat Hanımın umum şark halklarının yakında bir konferansiyası yapılması hakkında konferansiyanın karar çıkarması teklif oluyor. Bu teklif üzerine şu karar kabul olunuyor:

"1922 Senesi Sentabr (Eylül) ayından kalmamak üzere şarkda Umum Şark Konferansiyası yapılmalıdır. Şarkın her tarafından bu konferansiyaya vekiller çağrılmalıdır. Konferansiya Türkistan'da veyahud da Şûralar Hükûmeti'nin tasvib edeceği şark şehirlerinden birinde toplanmalıdır". Bundan sonra İstanbul'a iane toplamak için

gidecek vekillerin acele gitmelerini konferansiya gerekli tanıyarak 11 namzed (aday) gösterdi. Bu namzedlerden Kırım Merkezi İcra Komitesi'ne münasib gördüğü 3 vekili yollaması havale ve rica olunmuşdur. Namzedler: Hakim Müslim, Boloşef, Edhem Feyzi, Ahmed Özenbaşlı, Tarpi, Nebi Koku, Bekir Odabaş, Osman Akçokraklı, Halim Baliç, Hasan İbrahimof, Yakub Gürci.

Bütün bu meseleler bitdikten sonra son defa olmaküzere konferansiyayı selâmlayan Gaven, Selim Muhammedof, Aynelhayat, Hattatof, Osman Derenayırlı arkadaşların ateşli ve mütessir nutuklarından sonra 'İnternatsional' ve 'And Etkemen' yırllanarak (söylenerek) konferansiyanın son meclisi kapanmışdır".

NOT: Bu Soviet dönemi belgesinde kullanılan tekminolojinin çevirisinde danışmanlığından yararlandığım Sayın Safiye İmre Hanımefendiye teşekkürlerimi sunuyorum.

KIRIM'DA AÇLIK YILLARI (II) (1921-1922)

Kırım'da 1921-1922 yılları arasında cereyan eden ve resmi 100.000 insanın feci biçimde ölümüyle sonuçlanan açlık dönemi, sadece bu bölgeye münhasır değildi. Üstelik, resmi açıklamaların tersine, açlık, sadece kuraklığa bağlı bir olgu değildi. Ancak, bilimsel etik kuralları çerçevesinde, bu makaleye konu olan ve bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmamış bu Sovyet dönemi belgesine sadık kalarak, ideolojik propaganda söylemleri arasına sıkıştırılmış gerçekleri ve mesajları tek teksatır aralarından çıkarmak gerekir.

2. **"Umum Tatar Bitaraf Konferansiyası"**, Kırım Merkezi İcra Komitesi Reisi Gaven'in gözetiminde 2-6 Mayıs 1922 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Moskova'daki Sovyet Hükûmeti ve dolayısıyla Komünist Parti'nin en üst yönetimince Kırım'ın başına getirilen Gaven, Sovyet dönemi öncesinde Akyar (Sivastopol) Bölgesi Bolşevik Komitesi Başkanlığı yapmış; Kırım Halk Cumhuriyeti'ne son veren işgalci Bolşevik birliklerinin başında bulunmuş; hatta, Kırım Halk Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı Çelebi Cihan'ın tutuklanmasında ve idamında birinci derecede rol oynamış bir komünist Rustur. Alınan tüm kararlar, Kırım Türk halkına önyargısını ve kinini uygulamalarıyla net biçimde ortaya koyan, Komünist Partisi adına Kırım'da halk deyimiyle **"astığı astık-kestiği kestik"** konusunda bulunan Gaven'in ve yine Rus olan yardımcılarının önünde tartışılmış ve sonuç bildirgesine geçirilmiştir. Bundan dolayı, satır aralarına sıkıştırılan gerçeklerin anlamı büyüktür.

I. GENEL DEĞERLENDİRME

1. Kırım Oblastnoy Komitesi adına Izir İloviç, propagandaya yönelik söylemleri arasında, köy üretiminin artmasının ve özellikle de Kırım tatar köylüsünün güçlenmisinin önündeki en büyük engeli olarak, Cenova'da Sovyet Hükûmeti'nden eski Çarlık borçlarını talep eden İngiltere, Fransa ve Japonya kapitalistlerini göstermektedir. İloviç, "Tatarların bugünkü hali ne kadar ağır olsa da konferansiya da sizi Sovyet Hükûmeti'nin Tatarlara yardım edeceğine emin olmanızı temin ediyor.[346] Bu söylemler, bu konuşmanın yapıldığı saatlerde açlıkdan ölen ve ölmekte olan kitleler için pek anlamlı (!) ve inandırıcı (!) bir gerçekçe ve vaad oluşturmazken, olsa olsa ancak bir gerçeğin itirafı olarak kabul edilebilir.

2. Konferans, iktisaden ayakta duramayacak az topraklı köylülere banka kredisi, tohumluk ve teknik yardım yapılmasını tavsiye kararı çıkarmıştır. Sovyet işgali ile kovhoz ve sovhozlara gerekli topraklar ilk etapta Kırım Türkleri'nden alındığı için burada az topraklı köylülerin etnik kimliğinden ayrıc abahsedilmemektedir. Ancak, yine de "Hükûmet köy bankalarından yardım alu hususlarında Tatarlar için kolaylıklar ve bazı imtiyaz gösterilmesi, bundan başka bankalardan yardım almak hususlarında Tatarlar için bir 'Anlatu (Danışma) Bürosu açılmalıdır" (Köy İktisadiyatı, 7. Madde) cümlesi, komünist ekonomik sistemden kimlerin faydalanıp, kimlerin faydalanamadığı hususunda bir fikir vervmektedir. Keza, topraksız -daha doğrusu toprağı elinden alınmış- Tatar köylülerine çöl tarafı diye nitelendirilen iç kısımlardaki hazene toprağından pay verilmesi (15. Madde); "Tatarlar arteller ve teşkilâtların meydana gelmesi hakkında hiçbir iş yapılmadığından bu işlerin de canlandırılmasını isteriz" (16. Madde) kararı ile de yeni rejimin Kırım Türkleri'ni nasıl ihmal ettiğini, yok varsaydığını ortaya koymaktadır. Aynı konu başlığı altındaki kararların bir diğerinde (5. Madde), "Köylünün ağır vaziyetinden faidelenerek mal ve mülkini, mahsullerini yok fiyatına alan alışverişçiler ve vasıtacılardan köy halkı kurçalanmalıdır

346 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 3-4.

(kurtarılmalıdır). Şimdiye kadar açlıktan dolayı satılan emvali, gayrimenkulu sahipleri kaytarılmalıdır (iade edilmelidir)" cümlesi, komünist rejimin fırsatçı soyguncuları hakkında yoruma mahal bırakmayacak verileri ortaya koymaktadır.[346]

3. Kırım Merkezi İrcaat Komitesi Reisi Gaven, açlığın üç temel nedenini şöyle açıklamaktadır: "I. Dünya Savaşı", "General Denikin, General Wrangel ve Amiral Kolçak gibi karşı devrimcilerin mevcudiyeti" ve de "1921 yılındaki görülmemiş kıtlık". Gaven, açlık konusunda Moskova'daki Merkezi Hükûmetle olan iletişimlerini de şöyle ifade etmektedir: "Ta Oktabrda (Ekim) merkezden yardım gösterilmesinin lüzumu başgösterdi. Fakat, Kırım'ın iktisadi vaziyetine dair verilen haberlerin birbirine zıd olması ve yanlış istatistik malûmatı verilmesi neticesinde merkezi idareleri, Kırım'ın erzak menbaları hakkında tamamile yanlış fikirlere malik edilir. Merkezi Açlara Yardım komitesi, bu malûmatın tamamile yanlış verildiğini isbatta muvaffak olduktan sonra, 1922 senesi Fevral 16'sında Kırım, resmi olarak aç tanınmıştır."[347] Bu nasıl bir merkezi emekçi hükûmetidir ki, kendi atadığı yerel hükûmetin "açlık" feryatlarına, aradan tam 5 ay geçtikten ve -çoğunluğu Kırım Türkü olmak üzere-onbinlerce vatandaşı açlıktan öldükten sonra inanabilmektedir (!)... Sovyet Hükûmeti'nin nihayet inanıp da Kırım'daki açlığın resmen ilân etmesi neyi değiştirmiştir? Esas tartışılması gereken konu budur. Ancak Gaven, bu konuya değinmemektedir. Ancak, sözkonusu belgede, bu sorunun cevabını istatistik tablolarında görmek mümkündür. Buna göre, Kırım'daki açlığın resmen tanınarak "afet bölgesi" ilân edilmesinden sonra, insanlar açlıktan ölmeye devam etmişlerdir. Örneğin, Türklerin yoğun olarak yaşadığı 7 şehirde (Akmescid, Akyar, Gözleve, Canköy, Yalta, Kefe ve Kerç) Şubat 1922'de açlıktan ölenlerin sayısı 13.644, Mart ayında 19.522, Nisan ayında 13.598 kişi olmuştur. Gaven'e göre, alınan tüm yardımlara rağmen, Kırım Merkezi Açlar Yardım komitesi, Mayıs ayı içinde

347 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 6-7.

348 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 8-9.

168.000 açı (birinci derecede açlık çekenlerin 45'ine tekabül etmektedir) yardım edebilecektir.[348] Gaven, -ki verdiği rakamın doğru olduğu varsayılsa bile- geriye kalan % 55'lik bölümün kaçınılmaz olarak açlıktan öleceği gerçeğine temastan kaçınmaktadır. Kaldı ki, Kırım Türkleri'nin Bolşevik yönetiminin resmi istatistiklerine inanmadıkları, konferansın üçüncü gününün ikinci oturumunda kabul edilen şu karardan anlaşılmaktadır: "Mümkün olduğu kadar açlıktan ölenlerin hesabını toplamak için Tatarlardan istatistik gönderilmelidir."[349]

4. Kırım'daki açlığın elbette birden çok nedeni bulunmaktadır. Örneğin, aynı tarihlerde Kırım'ın yanısıra İdil-Ural'da ve Ukrayna'da açlıktan ölenlerin toplam sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. Kuraklığın yanısıra, açlığa yolaçan en önemli bir başka neden, köylülerin topraklarının zorla ellerinden alınmasıdır. "Kulak" adı verilen orta ve büyük ölçekli toprak sahiplerinin Sibirya başta olmak üzere üççra köşelere sürülmesi ile tarımdan anlayan önemli işgücünün üretimden düşmesine yol açılmıştır. Devlet zoruyla kurulan kolhoz ve sovhozlara uyumda çekilen sancılar da açlık felâketinin habercisi olmuştur. Keza, Moskova'ya resmen -tabiri caizse- yaranabilmek için yerel yöneticiler, üretim rakamlarını, merkezde kâğıt üzerinde saptanan plânların öngördüğü rakamlara uydurmuşlardır. Bunun sonucunda, yükümlülüklerin yerine getirebilmesi için de köylülerin tüm üretimleri, kışlık nafakaları ve tohumluklar dahil, asker ve polis marifetiyle toplanarak Moskova'ya gönderilmiştir. İşte tüm bu hesapsızlıklar, tarıma ideolojik müdahale, kitlesel açlığa kaçınılmaz biçimde yol açmıştır. Nitekim, Konferans bu gerçeği, örtülü bir uslûpla kaleme alındığı anlaşılan şu kararla ifade etmektedir: "Kırım Müessesan (Kurucu) Şûralarının Siyezdine (Kongresine) kadar Kırım'ın idaresi kanaat bahş olmadığı gibi gayet zayıf idi ve bu açlığın sebeplerinden biri olmuştur. Konferansiya, geçen sene Kırım'dan 2 milyon aşlık alındığı halde 9

348 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 9-10.

349 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 15.

milyon alındığına dair merkeze yanlış istatistik malûmatı vermekle kabahatli olanların işlerinin tahkik ettirilmesini, Kırım Merkezi İcra Komitesi'yle Moskova'da bulunan Kırım Hükûmeti Vekâletine havale eder."[350]

5. Konferansın kabul ettiği kararlardan birinde, "Bala ev ve bağçelerinde (kreş) Tatar balaları (çocukları) ahalisine nisbeten azlığı teşkil etdiğinden, konferansiya bu gayri tabii halin ortadan kalkmasını lüzumlu addeder" denilmektedir.[351] Bu karar, çocuklar arasında bile milliyet ayrımı yapacak kadar faşistleşen Sovyet yönetiminin içyüzünü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bir başka kararda, "Okrug, rayon yardım komitelerinin faaliyetini teftiş ve bunları Tatarlaşdırmak için Merkezi Açlara Yardım Komiteti buralara Tatar hâdimleri gnödermelidir" denilirken, sözkonusu insani yardım amaçlı komitelerde Türklerin yer almadığı ve yer alması gerektiği hususuna dikkat çekilmektedir.[352] Nitekim daha sonra alınan bir başka kararda, "Merkezi Açlara Yardım Komitesi'nin Hey'eti Tatarlarla kuvvetleşdirilmelidir" isteği ile bu etnik ayrımcılığın kaldırılması net bir biçimde vurgulanmaktadır.[353]

6. Sovyet rejimiyle birlikte iyice ortaya çıkan etnik ayrımcılığın ve eşitsizliğin onbinlerce kurban verildikten sonra sona erdirilmesi: "Amerika'dan getirtilib de Kırım tarikile (yoluyla) Volga boyuna gönderilen orlukların bir kısmının Kırım'da kaldırılması için Merkeze ve "A.A."ya müracaatda bulunulmalıdır."[354] gibimasumane bir taleple istenilmektedir. Belki bunun da yeterli ya da mümkün olamayacağını gözönüne alan konferans, Azerbaycan, Kırım kökenli Romanya Türkleri ve Anadolu'dan yardım talep etme dirayetini göstermektedir: "Konferansiya, Balkan Tatarlarından Kırım Tatarlar açları için iane toplamak maksadile Tatarlardan üç vekilin

350 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 14.
351 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 14.
352 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 14.
353 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 15.
354 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 14-15.

Romanya'ya ve İstanbul'a gönderilmesini lüzumlu addeder."[355] Ancak, konferansa katılanların ciddi bir kuşkusu olsa gerekir ki, bu kuşku ayrı maddede ifade edilmektedir: "Kırım'da açlık çeken Tatarlara verilmek üzere Balkan'daki Tatarlardan toplanılan erzağın doğrudan doğruya Tatar Karşılıklı Yardım Cemiyeti'ne verilmesini lüzumlu addeder.[356] Bu karar bile, Kırım'a gönderilen insani yardımların Türklere verilmeyişinin sessiz çığlığını aksettirmektedir...

II. KIRIMLI AÇ TÜRKLER VE MUSTAFA KEMAL PAŞA

Atatürk'ün tüm Türk Dünyasına -din değil- Türklük pespektifinden baktığı ve yaklaştığı bilinmektedir.[357] **O'nun akılcılığa ve gerçekçiliğe dayalı bu yaklaşımında, "Turancılık" gibi içi boş söylemlere, lüzumsuz reklâmlara ve boş yere düşman kazanmaya yer yoktur. O, sadece gerektiği yerde, gerektiği kadarını, gereken gizlilik içinde yapmıştır.** Bu konudaki örneklerden biri de, açlık çeken Kırımlı Türklere yaklaşımıdır. Sakarya Zaferinin üzerinden birkaç ay geçmiştir ki, Kırım Türkleri'ni temsilen iki delege Ankara'ya gelir. Bunlardan biri, Gaspıralı İsmail Bey'in yetiştirdiği ünlü gazeteci Hasan Sabri Ayvaz, diğeri ise Nedim Bey'dir. Mustafa Kemal Paşa ile görüşürler. Ancak bu görüşmenin içeriği Anadolu Ajansı'na -bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dahilinde- yansıtılmaz. Sonra Kırım Hey'eti Ankara'daki Sovyet Büyükelçisi Aralov ile de görüşür. İşte, Sovyet Büyükelçisi Aralov'un resmi Sovyet yayını olan bu belgede yer alan telgrafı (Moskova'da Dışişleri Bakanlığı'na, Sovyet yöneticilerinden Karahan ve Kalinin'e, Kırım Merkezi Açlar Komitesi'ne, Kırım Merkezi İcraat Komitesi Başkanı Gaven'e ve Kırım Mümessilliği Reisi İbrahim(of)'a) gönderilir. 14 Mayıs

355 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 15.

356 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 15.

357 Atatürk'ün Türkiye dışında yaşayan Türk topluluklarına olan ilgisine tipik bir örnek için bkz. Dr. Necip Hablemitoğlu, "Kemal'in Öğretmenleri", Kırım, 21, Ekim-Aralık 1997, s. 3-13.

1922 tarihli bu orijinal telgrafta, sanki Mustafa Kemal Paşa'nın Türklük bilincine örnekler verilir:

"Anadolu'nun Kırun'a yardım işi sür'atle ilerliyor." Ayvazof ve Nedim arkadaşlar, burada teşkil eden Açlara Yardım Komisyasile birlikde çalışıyorlar. Komite tarafından Türkiye ve umum dünya müslümanlarına bir hitabnâme çıkarılmışdır. Açlara yardım işinde Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) büyük faaliyet gösteriyor. Bütün Anadolu ahalisi, bilhassa ameleler tarafından ianeler gelmektedir. Bir çok fabrika, matbaa ve telgraf işçilri maaşlarının bir günlüğünü açlar faidesine bağışladılar.

Bazı mağazalar, bir günlük gelirlerini verdiler. Vilâyetler de acele bir suretle yardıma iştirak ediyorlar. Toplanan paralara mukabil İstanbul'dan bir vapur un yüklendi. Yunanistan ile olan muharebeden ve memleketin iktisadi harabiyetinden sarf-ı nazar ameleler, memurlar, ahali ve hükûmet yardım işine büyük bir şevkle sarıldılar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin azaları, Kırım faidesine, 12'şer lira mikdarında nolog (bağış) vermeği üzerlerine aldılar. Yakın bir zamanda Ankara'da Kırım faidesine bir konsert akşam (akşam konseri) yapılacaktır. Aralof."[358]

Aynı belgede yer alan ve Hasan Sabri Ayvaz ve Nedim Beyler tarafından **"Kırım Açlara Yardım Komitesi"**ne iletilen telgraf, Ankara'da oluşturulan Yardım komitesi'nce kaleme alınmış olup, ayrıca yoruma gerek bırakmayacak kadar açık ifade edilmiştir:

"1922 Senesi April 24'ünde Hasan Sabri Ayvazof daklad ve beyanatından sonra Ankara ahalisinin umumi içtimaında (toplantısında), Kırım'da açlık çeken kardaşlara yardım maksadile Yardım Komitesi teşkil edilmiştir. Gerek olan yardımı te'min için komite, Türkiye'de vesair Müslüman memleketlerde yardım toplanmasına mübaşeret etmişdir (önayak olmuştur). Gelen ianeleri toplamak ve göndermek işini üzerine bizim Hilâl-i Ahmer teşkilâtımız almışdır. Bundan başka bizim komite, sekiz yaşından yukarı olan aç balaların bir kısmını bakmak için Türkiye'ye kabul etmeyi üzerine alır.

358 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 18-19.

Bunun için komite, sizin Açlara Yardım Komitesi'yle diğer bu gibi müesselerin bu işi meydana getirmek hususunda lâzım gelen tedbirleri göstermelerini lüzumlu addeder. Mesele fevkalâde ehemmiyetli olduğundan tizlikle cevap vermenizi rica ederiz. Aynı zaman da şunu da bilmek isteriz ki, bizim komite ne suretle Kırım aclarına azami yardım ile te'min edebilir. Bizim komite şu adamlardan teşkil etmiştir:

Reisi: -Sabık Müdafaa-i Milliye, Vekili Rıfat Paşa, Serkâtib: İzmir Meb'usu Mahmud Esad (Bozkurt) Bey, Doktor Reşid Bey ve Numan Usta, Büyük Millet Meclisi Meb'usları: Doktor Fuad (Umay) Bey, Meb'us -Balalara Himaye CEmiyeti Başkhatibi Esadi Efendi; Doktor Adnan (Adıvar) Bey, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Reisi: Doktor Lütfi."(359)

Görüldüğü gibi, Kırım'daki Açlara Yardım komitesi, mustafa Kemal Paşa'nın en güvendiği ve yakınında yer alan milletvekilleri tarafından oluşturulmuştur. Milli Mücadele döneminde, Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında İnebolu karakolu başta olmak üzere hiçbir yerden Ankara'ya girmenin imkânı bulunmamaktadır. Komintern'in ajanı olarak Ankara'ya gelen ancak Eskişehir'de ikâmetine izin verilen Kazan Türklerinden Zeynetullah Nevşirvan(of) ile Başkırt Türklerinden Şerif Manat(of)'a hiç de samiini ve hâlisane duygular beslemeyen ve attıkları her adımı izlettiren Mustafa Kemal Paşa'nın, buna mukabil Kırım Türk temsilcilerine büyük ilgi ve teveccüh göstermesi son derece anlamlıdır. Mustafa Kemal Paşa tarafından Kırım'a İstanbul üzerinden bir vapur un, Sinop üzerinden de iki vapur buğday gönderilmiştir (bu vapurlar, yardım mallarını indirdikten sonra, Osmanlı vatandaşı olup da Kırım'da kalmış olan Türklerle, bir yolunu bulan Kırımlı ailelerin bir kısmını Türkiye'ye getirmişlerdir.) Aslında önemli olan bu yardımların maddi değeri ile birlikte manevi değeridir. Zira, bu yardımın gönderildiği tarih, sözkonusu telgrafın gönderildiği tarihin bir ya da iki ay sonrasına tekabül etmektedir. Yani Haziran ya da Temmuz 1922.

359 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 17-18.

Oysa biliyoruz ki, 26 Ağustosta Büyük Taarruz başlayacaktır. En az 200.000 kişilik bir ordu mevcuduna ulaşılmıştır. Bu ordunun ve Eskişehir şöresindeki sivillerin iaşesi için zaten yeterince güçlük çekildiği tarihlerde açlık çeken Kırım Türkleri'ne yardım eli uzatılması, lokmanın paylaşılmasından başka hiçbir anlama gelmemektedir. Mustafa Kemal Paşa, soydaşlarına bu yardımları varlıkta değil, yoklukta yapmıştır; bunun içinde anlamı büyüktür.

Diğer taraftan, Ankara'da oluşturulan Kırım'daki Açlara Yardım Komitesi'nin telgrafına, Gaven tarafından Hasan Sabri Ayvaz(of) üzerinden Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen telgrafla cevap verilir. Kırım'daki açlığın dehşetengiz boyutlara ulaşmasından vicdanen rahatsız olduğu anlaşılan Gaven, talebini şu cümlelerle ifade eder:

"Kırım İcra Komitesi'yle Merkezi Açlara Yardım Komitesi, Kırımlı aç kardaşlarımıza yapmakda olduğunuz yardımdan dolayı size teşekkürlerini beyan eyler. Bugün Kırım'da 400 bin kişi açlık çekiyor, bunun yarısını balalar teşkil etmektedir. Mayıs bire kadar Kırım'da açlıktan yetmiş bin kişi öldü. Balaların asgari bir surette temin olunmalarını nazar-ı dikkata alan Merkezi Açlara Yardım Komitesi, yolların uygunsuzluğuna rağmen sizin gösterdiğiniz yaşta beşbin kadar bala gönderebilir. Bunlar açlığın bitmesiyle Kırım'a kaytacaklardır (döneceklerdir). Bunların nasıl ve ne suretle gönderilebilecekleri hakkında fikrinizi bildiriniz. En ziyade erzaka ihtiyacımız vardır. Bunları Kefe veya Sivastopol'a Merkezi Açlara Yardım komitesi nâmına gönderiniz. Toplanan paralara da erzak almanızı rica ederiz. - Kırım İcra Komitesi ve Merkezi Açlara Yardım Komitesi'nin Reisi: GAVEN."[360]

Görüldüğü üzere, Mustafa Kemal Paşa, Anadolu Türkleri adına Kırımlı soydaşlarına karşı taahhütlerini yerine getirirken; esas talep sahibi olan Gaven, Moskova'ya karşı bağımsız olmadığından, sekiz yaşının üstündeki 5.000 Türk çocuğunu -açlık geçinceye kadar da olsa- Türkiye'ye göndermemiştir. Zira, yine aynı Sovyet belgesinin takip eden sayfasında, Komünist Beynelmilel (Komin-

360 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 18.

tern) Açlara Yardım Komitesi'nin Surin tarafından çekilmiş telgrafında 5.000 çocuğun bakımının üstlenileceği bildirilmiştir.(361) Anlaşılan, Komintern, 5.000 Türk çocuğunun Türkiye'ye gönderilmesini ideolojik açıdan sakıncalı bulmuş olsa gerekir. Kaldı ki, Komintern'in 5.000 Türk çocuğunun doyurulmasına katkıda bulunup bulunmadığı da bilinmemektedir. Aynı şekilde, sözkonusu konferans, İtilâf Devletleri işgali altında bulunan İstanbul'dan yardım temin etmek için 3 temsilcinin gönderilmesi kararını almıştır.(362) Bu kararın uygulanıp uygulanmadığı konusunda da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.(363)

III. MİLLÎ FIRKACILAR VE SONRASI

Bu konferansın bir başka önemli sonucu, Kırım Halk Cumhuriyeti'nin Kızılordu tarafından işgalinden sonra Türk toplumu ve Sovyet yönetimi arasında ilk ciddi diyalogu başlatmış olmasıdır. Konferansın dördüncü ve beşinci günlerinde yapılan konuşmalar ve kabul edilen kararlar, bu diyalogu ortaya koyduğu gibi, Sovyet dönemiyle birlikte kaybolduğu sanılan "Milli Fırka"cıların yeniden ortaya çıkmalarına da olanak vermiştir. Kırım Türkleri'nin 1783'den bu yana devam eden esaret hayatına son vererek 1917 Kasımında bağımsız Kırım Halk Cumhuriyeti'nin ilân eden "Milli Fırka"cılardan, bu Konferansta etkin rol oynayanlar arasında şu isimler dikkat çekmektedir: Dr. Halil Çapçakçı, Dr. Ahmed Özenbaşlı, Seyid Celil Hattat, Bekir Odabaş, Veli İbrahim, Muhammed Körbekli, Bekir Sıtkı Çobanzade, Timurcan Odabaş, Hüseyin Cahid, Osman Derenayırlı, Edhem Feyzi, Osman Akçokraklı, halim Baliç vd. Bu arada, yardım talebi için Ankara'ya gönderilen Hasan Sabri Ayvaz'ın

361 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 19.

362 İstanbul'a gönderilecek 3 temsilci için Hakime Müslim, Boloş(ef), Edhem Feyzi, Ahmet Özenbaşlı, İbrahim Tarpi, Nebi Koku, Bekir Odabaş, Osman Akçokraklı, Hasan İbrahimo(of), Halim Baliç ve Yakup Gürci aday olmuşlardır. Bkz. 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 30.

363 Bu dönemde sadece Edhem Feyzi'nin ailesiyle birlikte İstanbul'a geldiği bilinmektedir.

Kırım Halk Cumhuriyeti dönemi Parlamentosu'nun (Kurultay) Başkanı olduğunun da belirtilmesi gerekir. Ayrıca, bu konferansa katılanlar arasında, Şefika Gaspıralı'nın önderliğini yaptığı Türk Kadın rHareketi içinde yer alan Aynelhayat Hanım, Hakime Müslim, Selime Hacı Hasan(ova), Zekiye Talebçi, Hayat Hanım Vovina ve arkadaşları, Kırım kadınlarının sorunlarını gündeme taşımada ve karar alınmasında oldukça etkin rol oynamışlardır.

Konferansın ilk üç günü, Gaven ve diğer Sovyet yöneticilerine karşı oldukça mesafeli durdukları, alınan kararlardaki uslûptan belli olan "Milli Fırka"cılar, özellikle Aralov'un telgrafının okunması, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açık desetğinin malûm olmasından sonra yükselen moralle ve artan özgüvenle net taleplerde bulunmaya başlamışlardır. Son iki gün içinde kabul edilen kararlar, "Milli Fırka"nın bağımsızlık döneminde ilân edilen Programının[364] ruhunu aksettirmektedir: Kırım Türkçesinin eğitim dili olarak kabul edilmesinden, halk sağlığına, tarıma, yönetime katılmaya, anaokullarından üniversiteye tüm eğitim kurumlarına, milli basının desteklenmesine, vakıf sorununun halledilmesine kadar pekçok sorun cesaretle gündeme getirilmiş ve tavsiye niteliğinde kararlar alınmıştır.[365] Anlaşılan siyasal açıdan yeterli birikim ve deneyime sahip olan "Milli Fırka"cılar, -Sovyet esareti olgusunu kabul ederek- Kırım'ın yönetiminde inisiyatif kullanmaya hazır olduklarını göstermişlerdir.

Ancak, sözkonusu Sovyet belgesinin son paragrafında yer alan şu bilgiler, "Milli Fırka"cıların milliyetçiliğini gsötermesi açısından muhteşem bir örnek oluşturmaktadır: "Bütün bu meseleler bittikden sonra son defa olmak üzere konferansiyayı selâmlayan Gaven, Selim Muhammedof, Aynelhayat, Hattatof, Osman Derenayırlı arkadaşların ateşli ve müessir nutuklarından sonra 'İnternatsional'

364 Programın tam metni için bkz. Dr. Necip Hablemitoğlu, "Kırım Türk Tarihine Işık Tutacak Bir Belge: TATAR PARTİSİ PROGRAMI", Kırım, 20 Temmuz-Eyül 1997, s. 3-6.

365 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 20-30.

ve **"And Etkemen"** yırlanarak konferansiyanın son meclisi kapanmıştır."[366] Konferansa katılan Gaven ve diğer Rus yöneticileri, Sovyet ulusal marşı olan **"Enternasyonal"**i ayakta söylerken, arkasından gelen "And Etkemen"in, Kırım Türkleri'nin kısa bağımsızlık döneminin ulusal marşı olduğunu acaba biliyorlar mıydı? **Üstelik, Kırım Türkleri'nin özgürlük ve bağımsızlığının sembolü olan "And Etkemen"in söz yazarının, Kırım Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Çelebi Cihan olduğunu Sovyet Rus yöneticilerinin bilmemesi mümkün değildi; bilhassa da, Çelebi Cihan'ın dramatik biçimde öldürülmesinden[367] birinci derecede sorumlu olan Gaven'in...**

Zaten, bu konferansın kısa bir süre sonrasında Lenin, gerek Beyaz Rus Ordularının son kalıntılarını temizlerken halkın desteğini almak, gerekse 1921-1922 Açlığının neden olduğu ekonomik ve toplumsal yaraları gidermek amacıyla **"Yeni Ekonomik Politika" (N.E.P.)** Programını uygulamaya koymuştur. Rus olmayan azınlıkların da göreceli olarak rahatladıkları bu dönemde Kırım Sovyet İcra Merkezi Başkanlığı'na (Kırım Muhtar Sovyet Cumhuriyeti İşçi-Köylü Halk Komiserliği'ne) getirilen Veli İbrahim, görevde kaldığı 1928 yılına kadar konferansta öngörülen kararları hayata geçirmek için büyük uğraş vermiştir. **Gaspıralı İsmail Bey'in yanında yetişen Veli İbrahim, "şekilde sosyalist, komünist; ruhta milliyetçilik" ilkesi çerçevesinde bir yandan Kırım Türk toplumunu Moskova'nın baskıcı politikasına karşı korurken, diğer taraftan da Kırım Türk kültürünün gelişmesi yolunda ciddi çabalar göstermişti. Tabii en büyük destekçisi, "Milli Fırka"cı olan arkadaşlarıydı...**

Kırım Sovyet İcra Merkezi Başkanı Veli İbrahim'in Mayıs 1928'de idamını takiben yaklaşık 5 ay sonrasında (9 Ekim 1928) başlatılan siyasal temizlik kampanyasında 3.500 Türk aydını da sürgün, hapis ve idam cezalarına çarptırılmıştır. Bu kanlı operasyon, "Milli Fırkacı"ların resmen tasfiyesi anlamına gelmiştir...

366 1922 Senesi Mayıs 2'de ..., s. 30.

367 Geniş Bilgi için bkz. Hablemitoğlu'lar, Şefika Gaspıralı ve ..., s. 260-64.

Kırım Türkleri'nin aydınlarının tasfiyesinden sonra, 1930 yılının başından itibaren kolhozlara karşı sempati göstermeyen Türk köylülerinin tasfiyesi başlamıştır. **Binlerce Türk köylü ailesi (toplam 35.000 kişi), Urallara, Arhangelsk'e, Solovki Adasına sürülürken, yerlerine ise Yahudiler** (8000 aile) **iskân edilmiştir. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Kırım'daki hasadın sorumsuzca yurtdışına ihraç edilmesi, 1931-1933 yılları boyunc asürecek yeni bir kitlesel açlığın gerekçesi olmuştur. Bir Rus yazarı olan Grigory Alexandrov, bu durumu şöyle anlatmaktadır: "1931-1933 yılları arasındaki açlıkta şehirlerin ve köylerin sokakları açlıktan ölüp şişmiş insan cesetleri ile dolmuştur. Bu sırada Kırım limanlarına yanaşmış yabancı gemilere altın gibi sarı yüksek kalite Kırım buğdayı yükleniyordu."[368] Açlık, 1921-1922 açlığında olduğu gibi, Rusya'nın önemli bir bölümünü etkilemiştir. Bu dönemde sadece Kırım'da 30.000'i aşkın Türk açlıktan ölürken, tüm Rusya'da açlıktan ölenlerin sayısı 6.000.000 olarak tahmin edilmekteydi...**[369] Moskova tarafından Veli İbrahim'in yerine atanan İlyas Tarhan, açlık sırasında Moskova'dan tüm çağrılara rağmen sadece 1 ton (1000 kilogram) un gönderilmesine tepki gösterince görevden alınıp sürgüne gönderilmiştir.[370] Yerine atanan Mehmet Kubay(ev) de kısa birsüre sonra, bu haksızlığa tahammül edemediğinden aynı akıbeti paylaşmıştır. Sovyet rejiminin Kırım Türkleri'ne reva gördüğü 1934 tasfiyesini, 1937-1938 genel tasfiyesi izlemiş ve Türk entellektüelleri, bir başka ifadeyle "Milli Fırka"cılar tümüyle yokedilmiştir. **Kırım Türkleri, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Kızılordu'nun yenilerek Kırım'ı boşaltmasının az öncesinde**

368 Dr. Edige Kırımal, "Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliam II", Emel, 16. Mayıs-Haziran 1963, s. 32.

369 Av. Müstecib Ülküsal, Kırım Türk-Tatarları, (İstanbul: 1980), s. 250.

370 Ülküsal, a.g.e., s. 251. Ayrıca, Sovyet yönetiminin Kırım Türkleri'ne karşı yürüttüğü soykırım politikasının II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası yansımaları hakkında derli toplu bilgi için bkz. Necip Abdülhamitoğlu (Hablemitoğlu), Türksüz Kırım- YÜZBİNLERİN SÜRGÜNÜ, (İstanbul: Boğaziçi Yay., 1974), 272 s.

(Ekim-Kasım 1941) **genel bir katliama daha maruz bırakılmıştır.** 1919-1941 yılları arasında yaklaşık 170.000 evlâdını komünist sisteme kurban veren Kırım Türkleri için asıl felâket, 18 Mayıs 1944'de gerçekleştirilen topyekûn sürgünle gerçekleşmiştir. **Bugün, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bile bu felâket, örtülü bir biçimde Kırım Türkleri'ni vurmaya devam etmektedir. Hem de "insan hakları" gibi yüce kavramları kendi çıkarları için kullanan çifte standartlı Batılı ülkelerin gözleri önünde...**

KIRIM'DA AYDIN KIYIMI

10 Nisan 1783!... Kırım'ın Rus egemenliğine girdiği bu meş'um günde, işgalci Rus orduları komutanı General Potemkin'in emriyle öldürülen Türklerin sayısı 30.000...[371] Sürgünler, hapisler, zoralımlar, en acımasız ulusal ve dinsel baskı yöntemleri, asimilasyon politikaları ve sonuçta "aktopraklara" yani Osmanlı Devleti'ne sığınmak üzere yola çıkan ancak yaklaşık yarısı Karadeniz'in azgın dalgalarına kurban verildikten sonra diğer yarısı hedefine ulaşabilen Türklerin sayısı ise yüzbinlerle. **Böylece bir toplumun başta aydınları olmak üzere önemli bir kısmı, baskı, devlet eliyle terör ve tehcir politikalarıyla safdışı bırakılıyor...**[372] Çarlık hükûmetlerinin kültürel imha politikası sonucu verilen kayıpların yani yokedilen tarihi-mimari ve kültürel varlıkların ise haddi-hesabı bilinmiyor...[373] Elbette bu sayılanlar Çarlık dönemindeki Türk kayıplarını

371 Kırım'ın işgali ile başlayan şiddet uygulamalarının ve soykırım girişimlerinin örnekleri hakkında özet bilgi için bkz. Ethem Feyzi Gözaydın, KIRIM - Kırım Türkleri'nin Yerleşme ve Göçmeleri, (İstanbul: 1948), s. 64-66.

372 Kırım'dan "aktopraklar"a göç için Çarlık Rusyası'nın arşivlerinden yararlanılarak hazırlanmış tek temel eser için bkz. Dr. Ahmed Özenbaşlı, Çarlık Hakimiyetinde Kırım Faciası, (Akmescid: 1925).

373 Çarlık işgali altında yokedilen kültürel varlıkların genel bir dökümü ve değerlendirmesi için (Rus ve Batı kaynaklarından) bkz. Prof. Alan Fisher, The Crimean Tatars, (Stanford-California: Hoover Inst., 1978). Sözkonusu eserin Sayın EşrefBengi Özbilen tarafından yapılan ve "Emel" dergisinde tefrika hâlinde yayınlanan Türkçe çevirisinde yer alan bilgi ve kaynaklar için bkz. "Emel", XXXII, 124, Mayıs-Haziran 1981, s. 11, dpn. 27 ve 29. Tahribat örnekleri hakkında derli-toplu

ifade etmekten çok ama çok uzak!... **Bilinen şu ki, Çarlık hükûmetleri, Osmanlı ülkesi ile sınır bölgesindeki bu "güvenilmez" topluluğu, Kırım'da tutmamakta kararlıydı...**

Buna karşılık, Kırım Türkleri'nin en büyük şansı ise, Gaspıralı İsmail Bey gibi bir aydın öndere sahip olmasıydı... Aktopraklara yönelik göçü durdurarak Kırım'daki örtülü etnik temizliğin önüne geçen; "Tercüman" gazetesi ve ek yayınları vasıtasıyla sadece Kırım'da ve diğer Rus esiri Türk topluluklarında değil, tüm Türk Dünyasında Türklük ve dayanışma bilincini uyandıran; önderlik ettiği eğitim reformu ile çağdaşlaşma ve batılılaşma yolunu açan; legal ve illegal siyasal kongrelerle örgütlenme sürecini başlatan; Türk kadının toplumsal ve siyasal hayata katılımını gerçekleştiren Gaspıralı İsmail Bey, başlıbaşına Rus asimilasyonuna direnişin adeta simgesiydi...

1917 İhtilâli gerçekleştiğinde, başta Kırım olmak üzere Rus esiri Türk toplulukları, kendi geleceklerini belirlemek amacıyla birdizi yerel ve genel nitelikte kongre greçekleştirmişlerdi.[374] Sonuçta, müşterek hakeket yerine her Türk topluluğunun kendi bağımsızlığını kurtarma çabası içine girmesiyle, başta Kırım, Azerbaycan,

---

bilgi için bkz. Müstecib Ülküsal, Kırım Türk Tatarları (İstanbul: 1980), s. 129 v.d. İşgalin ilk yıllarındaki tahribatın canlı tanığı olan İngiliz asılı Edward Daniel Clarke, konuyla ilgili makalesinin bir yerinde şöyle örnek vermekteydi: "Rusların sayısız mezalim ve adaletsizce hareketlerle Kırım'a istila ettikten sonra ne yaptıkları bana sorulursa, bir kaç kelime ile şöyle cevaplandırırım: Onlar memleketi yakıp yıkmış, ağaçları kesmiş, evleri, kutsal yerleri, umuma ait binaları ve kanalları tahrip etmiş, Tatarları soymuş, dinlerine saygısızlık göstermiş, mezarları ortadan kaldırarak Tatar atalarının ceset kalıntılarını havaya savurmuş veya murdar hayvanlara eğlence olsun diye çöplüklere atmışlardır. Onlara göre yakmak; yıkmak, yağma etmek ve öldürmek, hâkimiyetlerini kurmaktır; her yeri çöle çevirmek ve barışı sağlamaktır": Dr. Edige M. Kırımal, "Çarlık Rusyası Hâkimiyeti Altında Kırım", Dergi, XII, 46, 1966, s. 53-54.

374 1917 yılı içinde Rusya'nın hemen her tarafındaki Türk topluluklarınca gerçekleştirilen yerel ve genel kongereler için bkz. Dr. Necip Hablemitoğlu, Çarlık Rusyası'nda Türk Kongreleri (1905-1917), (Ankara: Ankara Üniversitesi Mat., Kırım Dergisi Yay., 1997), s. 89-111.

Türkistan, İdil-Ural ve İç Rusya bölgelerinde ayrı ayrı cumhuriyet ve muhtar hükûmetler kurulmuştu.[375] **Ekim ihtilâli ile Bolşeviklerin Rusya'daki iktidara elkoymasından sonra, komünist liderler, ilk etapta eski Çarlığın siyasal sınırlarına sahip olabilmek için ikiyüzlü bir taktikle sözkonusu Türk topluluklarına "zeytin dalı" uzatmışlardı:**

"Cami ve mabetleri Çarlar tarafından tahrip edilen, örf ve âdetleri Rusya zalimleri tarafından ayaklar altında çiğnenen siz ey Rusya Müslümanları, İdil boyu ve Kırım Tatarları, Sibirya ve Türkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Cenubi Kafkasya'nın Türkleri ve Tatarları, Kafkasya Dağlıları ve Çeçenler! Bundan böyle sizin din ve âdetleriniz, sizin milli ve medeni müesseseleriniz hür ve masun olarak ilân ediliyor. Sizin buna hakkınız vardır. Milli hayatınızı bütün manasıyla hürriyetle tanzim ediniz, bu hakkınızdır... Biliniz ki, gerek sizlerin ve gerekse bütün Rusya'da yaşayan milletlerin haklarını inkılâp ve Sovyetler himaye ve müdafaa etmektedir. Bu inkılâba ve onun hükûmetine yardım ediniz... **Arkadaşlar!... Yükselttiğiniz bayrakla, her mahkûm millete hürriyet götürüyoruz... Müslümanlar!... Biz sizden maddi ve manevi yardım bekliyoruz."**[376]

Çok değil, kısa bir süre sonra, komünist liderlerin ne denli yalan söyledikleri görülecekti. **Örneğin, bizzat Lenin ve Stalin tarafından kaleme alınan 15 Kasım 1917 tarihli beyannamede, Rusya'daki ulusların eşitlik, egemenlik ve bağımsız devlet kurma hakkından sözedilmekteydi. Ancak bu hak, sadece proleterya sınıfına tanınıyordu. Oysa, Türk bölgeleri, geçmişte kasden geri bırakıldığı, sanayileşmesine izin verilmediği için proleteryaya yani**

375 Bu Cumhuriyetlerin kurulması, Rus esiri Türk topluluklarının müşterek organizasyonu olan ve 1-11 Mayıs 1917'de Moskova'da toplanan "Bütün Rusya Müslümanlarının I. Kongresi'nde oluşturulan "Milli Şûra"nın da sonu olmuştu. Bu suretle birlik ve dayanışmadan yoksun kalan Türk Cumhuriyetleri, birer birerKızılordu tarafından yutulmuştu. "Milli Şûra"nın feshedilmesi ve ilgili olarak bkz. Hablemitoğlu, "Rusya Türkleri'nin Milli Şûrası", Kırım IV, 16, Tem.-Ağus.-Eylül 1996, s. 8-11.

376 Mirza Bala, "Rusya İhtilâlinde Türkler", Dergi, III, 9, 1957, s. 13.

işçi sınıfına sahip değillerdi. Dolayısıyla da sözkonusu haktan peşinen mahrum bırakılıyorlardı. Sahtekârlığın püf noktası işte buradaydı... 1918 yılına girildiğinde, Sovyet komünizminin Çarlık faşizminden hiç de farklı olmadığı, aksine yöntemleri itibariyle çok daha acımasız, daha pervasız ve de sadece Türklük değil, insanlık düşmanı da olduğu anlaşılacaktı...

İLK KURBAN: ÇELEBİ CİHAN

Kırım Türkleri, Çarlık istibdadının çöktüğü 1917 İhtilâlinin henüz başlarında, **25 Mart 1917** tarihinde, Akmescit'te büyük bir kongre gerçekleştirmişlerdi. Kırım'ın her yerinden gelen 1500'ü delege toplam 2000 kişinin katıldığı bu kongrede, **Kırım Türkleri'ne bağımsızlık yolunu açan çok önemli kararlar**[377] **alınırken, bu kararları hayata geçirmek üzere geçici bir hükûmet görevini üstlenecek olan "Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi" de oluşturulmuştu.**[378] İşte, Çelebi Cihan, bu Komitenin Başkanı ve Kırım (Polonya-Litvanya dahil) Başmüftüsüydü.[379]

---

377 Alınan önemli siyasal kararlar arasında: "50 kişiden oluşacak Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi'nin oluşturulması; KURULTAY'ın toplanması ve seçme-seçilme hakkına sahip 21 yaşını doldurmuş kadın-erkek seçmenlerin milletvekillerini seçmesi; Çelebi Cihan'ın Başmüftülüğe ve K.M.M.İ.K. Başkanlığına getirilmesi v.d." bulunmaktaydı.

378 Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi üyeleri arasında, Cafer Seydahmed, Hasan Sabri Ayvaz, Seyitcelil Hattat, Cafer Ablay gibi Gaspıralı ekolünde yeralan aydınlar girmişti. Eskilik taraftarı (kadimci) olarak temayüz eden; devrim niteliğindeki tüm gelişmelere, özellikle de kadın-erkek eşitliğine karşı çıkan İbrahim Tarpi, zararlı faaliyetlerinden (Ulema Cemiyeti girişimleri sonrası) dolayı Komite üyeliğinden çıkarılmıştır. Onun yerine Komite üyeliğine, Eylül 1917'de, Litva Türklerinden olup da Kırım'da hizmet veren deneyimli kadın liderlerden Ayşe İshaki alınmıştır.

379 Kırım Türkleri'nin ünlü lideri ve şehidi Çelebi Cihan, 1885'de Kırım'da (Canköy'e bağlı Sonak köyünde) doğdu. Kırım'daki medrese eğitimi sonrasında İstanbul'a gitti. Liseyi (Mercan İdadisi) bitirdikten sonra bir süre Hukuk ve İlahiyat eğitimi aldı. 1906'da İstanbul'da eğitim gören Kırımlı öğrencilerle gizli olarak faaliyet gösteren "Vatan Cemiyeti"ni kurdu. 1912'de Kırım'a döndükten sonra Petersburg'da

Çelebi Cihan, bağımsız bir devlet yapılanması yolunda atılabilecek her türlü adımın sorumlusuydu. Üstelik, Cafer Seydahmet, Hasan Sabri Ayvaz, Seyit Celil Hattat, Abdülhakim Hilmi, Cafer Ablay, Şefika Gaspıralı, İlhamiye Tuktar, Ayşe İshaki gibi iyi yetişmiş, aydın ve inançlı birkadroya da sahipti. K.M.M.İ.K.'nin 25 Nisan 1917'de Rusya'nın bir HalkCumhuriyeti esasında kurulmasını, topraklı-milli muhtariyetlerin tanınmasını isteyen bildirisi, bütün Rusya'dan ses getirmişti.[380] **Kırımlı liderler, 1-11 1917'de Moskova'da toplanan "Bütün Rusya Müslümanları Birinci Kongresi"nde, "Federasyon", "Kadın Hakları", "Milli Şûra" gibi konularda çağdaş ve milliyetçi bir tutum sergilerken, Türkçü bir bakış açısıyla da Rusya'daki Türk toplulukları arasında işbirliği ve dayanışmadan yana olduklarını ortaya koymuşlardır.**[381] Çelebi Cihan ise, Kırım Başmüftüsü sıfatıyla Temmuz ayının ikinci yarısında Kazan'da toplanan **"Müslüman Din Adamlarının Kongresi"** (Ulema Kongresi)ne katılmış; aynı tarihlerde yine Kazan'da cereyan eden "Bütün Rusya Müslümanları'nın İkinci Kongresi" ile "Bütün Rusya Müslümanları Birinci Askeri Kongresi"nde temaslarda bulunma ve ilişkileri geliştirme

---

eğitimini sürdüren ve 10 Şubat 1918'de (yeni takvimle 23 Şubat) Bolşevikler tarafından kurşuna dizilinceye kadar tüm mesaisini özgür ve bağımsız Kırım için sarfeden Çelebi Cihan'ın biyografisi için bkz. Mübeyyin Batu ALTAN, "Çelebi Cihan - Biyografi ve orjinalleri ile İngilizceye çevrilmiş şiirleri", Hollanda'da internet alanında faaliyet gösteren SOTA Merkezi'nin web sayfalarında yeralmaktadır. Ayrıca, en yakın mücadele arkadaşı Cafer Seydahmet Kırımer'in Bazı Hatıralar (İstanbul: 1993) kitabının pekçok yerinde Çelebi Cihan ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Aynı şekilde Dr. Edige Kırımal'ın Der Nationale Kampf Der Krimturken, (Emsdetten: 1952) adlı temel eserinde de oldukça ayrıntılı bilgi sunulmaktadır. Çelebi Cihan'ın Kurultay kapsamındaki faaliyetleri ve buna ilişkin hiç yayınlanmamış orjinal dokümanlar, tarafımdan kitap olarak hazırlanmakta olup yakın bir gelecekte yayınlanacaktır. Ayrıca, bu aziz şehidimizin biyografisi için bkz. A. Bozgöz, "İki Hususun Açıklanması", Emel, XIX, 112, Mayıs Haziran 1979, s. 27-28; Emel dergisinin Romanya'da basılan sayılarında yeralan ilgili makalelerin dökümü için bkz. "Çelebi Cihan İçin", I, 3, Mart 1961, s. 1-2.

380 Necip Hablemitoğlu Arşivi, Kurultay Dosyası, Z.1.B22.

381 Ayrıntı için bkz. Hablemitoğlu, a.g.e., s. 91-109.

fırsatını yakalamıştı.[382] Bu ve benzeri faaliyetleri dolayısıyla, Kerenski Hükûmeti'nin yakın izlemeye aldığı Çelebi Cihan, Kazan dönüşünde, Tavrida Valisi (Vilâyet Komiseri) Bogdanof tarafından 23 Temmuz'da tutuklanmıştı. Bu Çelebi Cihan'ın Ruslar tarafından ikinci kez tutuklanmasıydı.[383] Haberin duyulmasından sonra, Kırım'ın her yerinden Akmescit'e gelen Türkler Vilayet Binasının etrafını kuşatmıştı. Hükûmete protestolar yağarken; Kazan'da devam etmekte olan üç kongreye meksup delegeler bu haberüzerine müşterek bir oturum yapmışlar ve ortak bir deklerasyon yayınlayarak Başbakan Kerenski'den Çelebi Cihan'ın serbest bırakılmasını, valinin azledilmesini istemişlerdi.[384] Sonuçta, Çelebi Cihan serbest bırakılırken, Valiye işten elçektirilmişti.

Çelebi Cihan'ın yönetimindeki K.M.M.İ.K., eğitim işleri başta olmak üzere hemen her alanda yeniden yapılanmaya gitmiş; kadınlar, içşiler, öğretmenler, gençler dahil toplumun tüm kesimlerinde örgütlenmeyi gerçekleştirmişti.[385] Bu suretle halkın politik

382 Kırımer, a.g.e., s. 81 vd.

383 Çelebi Cihan'ın Rus resmi makamlarınca ilk tutuklanması olayı 1916 yılında vukubulmuştu. Askerlik görevini yaptığı sırada bilinmeyen bir nedenden ötürü tutuklanan ve Akmescit Hapishanesine kapatılan Çelebi Cihan, burada ünlü "BASTIRIK" şiirini yazmıştır. Bir aylık tutukluluğun sonrasında (cepheye gönderilmek üzere) Odesa'ya sevkedilmiştir.

384 Bünyamin Ahtem(ov)'un sözkonusu kongreler adına hükûmete çektiği telgraf: 'Kazan'daki üç kongrenin müşterek istişare meclisi (Rusya Müslümanları Kongresi, Rusya Müslümanları Savaş Meclisi Kongresi ve Rusya Müslüman Uleması Kongresi), Kırım Müftüsü ve Müslüman Taburunun komutanının Simferopol'de (Akmescit) tevkif edildikleri haberinden büyük bir teessür duyarak derhal bu tevkifatın sebeplerini açıklaması isteği ile Geçici Hükûmete başvurur ve bu kanunsuz hareketin suçlusu olan mahalli memurlardan sert bir şekilde hesap sorulmasını ve mevkufların derhal serbet bırakılmalarını talep eder. Rusya müslümanları bu tevkifleri ihtilâle karşı atılmış bir adım olarak grömekte ve cevap beklemektedirler. İmza-Başkan Bünyamin Ahtemov": Dr. Edige Kırımal, "Kırım Türkleri'nin Milli Mücadelesi", (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Emel, XXXIII, 131, Temmuz-Ağustos 1982, s. 29. Ayrıca bkz. N.H. Arşivi, II. Kongre Dosyası, Z.5.B.1.

385 Sözkonusu örgütlerin hiçbir yerde yayınlanmamış yazışmaları ve faaliyetleri için bkz. N.H. Arşivi, 1917-Kadın Dosyası, Z.2.B.1-10.

bilinçlenme sürecini hızlandıran Çelebi Cihan ve kadrosu, 1 Kasım'da Akmescit şehrinde Kırım Türkleri'nin II. Kongresi'ni toplayarak **KURULTAY** toplama kararını çıkartmışlardı.[386] 17 Kasım'daki genel seçimlerin ardından, 26 Kasım'da Kurultay'ın muhteşem bir törenle açılışı yapılmıştı.[387] Çelebi Cihan, Kurultay'ın ilk gününde yapılan seçimlerde, Şefika Gaspıralı ile birlikte Başkanlık Divanı üyeliğine, akabinde de Kırım Anayasası'nın kabulü ve Kırım Halk Cumhuriyeti'nin ilânından ve de Kurultay'ın Parlamento'ya dönüştürülmesinden sonra Milli Hükûmetin Başkanılğına (İdare-i Milliye Reisliği) seçilmişti.[388]

Kırım'daki Milli Hükûmetin "Milli Ordu"nun teşkili kararının ardından, 18 Ocak 1918'den itibaren Bolşevik saldırıları başlamıştı. Yaklaşık 30.000 Bolşevik bahriyeli, piyade ve milisinin yürüttüğü kitle terörüne yönelik saldırılar kapsamında, çok sayıda Türk askeri ve sivili şehit düşmüş; esir düşen bir o kadarı da işkenceyle öldürülmüştü.[389] Albay (Ali(yef), Miralay Osman Binaslan, Yüzbaşı A. Bayburtlu ve Burnaş(ef)'in de dahil olduğu 125 subayın cesetleri

386 II. Kongreye 20'si kadın olmak üzere 200 delege katılmıştı. Kongrenin üzerinde durduğu iki önemli konunun ilki, "Rusya Kurucu Meclisi"ne, ikincisi ise "Kırım Milli Meclisi"ne (Kurultay) yapılacak seçimlerle ilgiliydi. Kongrenin ikinci günü, daha ziyade Kırım'ın bağımsızlığını talep eden söylemlerle geçmişti. Nihai bildiride, Kurultay için bir komisyon oluşturulmasına ilişkin kararla, seçim ve Kurultay'ın açılış gününe (sırayla 17 Kasım ve 24 Kasım 1917) yer verilmişti (not: Tarihler eski takvime göre verilmiştir. Yeni takvime uyarlamak için belirtilen tarihlere 13 gün eklemek gerekecektir - N.H.).

387 Kurultay'ın açılışına ilişkin olarak, Şefika Gaspıralı'nın elyazısı hatıralarının yanısıra, Kırımer'in hatıralarında da bilgi verilmektedir. Ayrıca bkz. Ülküsal, a.g.e., s. 176-78.

388 Milli Hükûmetin üyeleri şu isimlerden oluşuyordu: Cafer Seydahmet (Dışişleri), Ahmet Şükrü (Din İşleri), Dr. Ahmet Özenbaşlı (Eğitim)_, Seyitcelil Hattat (Maliye ve Vakıf). Kurultay'ın Parlamentoya dönüşmesinden sonra Parlamento Başkanlığına Hasan Sabri Ayvaz seçilmişti.

389 27.1.1918-25.4.1918 tarihleri arasına rastlayan işgal dönemindeki olaylar ve gelişmeler için bkz. M. Alaç, "Kırımı Bolşeviklerin Birinci İşgalleri", Emel, II, 7, Kasım 1961, s. 10-12.

parçalanmıştı[390] Öldürülenlerin kafaları kesilerek çit kazıklarına geçirilmiş ve Akmescit tren istasyonunun pencerelerinde teşhir edilmişti.[391] Tutuklananlar arasında Çelebi Cihan da bulunmaktaydı. Aluşta yolunda bolşevikler tarafından tanınarak tutuklanan Çelebi Cihan, önce Akmescit Belediye Binasına hapsedilmiş, oradan da Akyar'daki Bolşevik Askeri Garnizonu içindeki hapishaneye getirilmişti. Olayların en yakın görgü tanıklarından Şefika Gaspıralı, o acılı günleri hâtıralarında şöyle anlatıyordu:

"23 Şubat 1961... Çelebi Cihan Efendinin ölümünden tam 43 sene geçiyor... Ölümünden dedim, şehit edilmesi ve ebedileşmesinden... Kurultay selâhiyetini Parlamentoya devrederek tatile girmişti. Akyar'dan da (Sivastopol) üzücü ve endişeli haberler gelmekte idi. Donanma efradı kâmilen bolşevikti ve Akyarile sair şehirlerde faaliyete geçmiş, tevkif, idamlar almış yürümüştü. Kırım'a tamamile elegeçirmeye hazırdılar. Kırım Milli Parlamentosunu tanımadıkları gibi mevcudiyetine de tahammül edemeyecekleri âşikârdı. Bu son günlerimizde artık! Parlamento olağanüstü toplantıya davet olundu. Akşama kadar müzakere, istişare ile günü geçirmiştik.

... Akşam olmuştu artık... dağılıyorduk. Bu ara Çelebi Cihan Efendi, Bekir Odabaş, Dost Mambet Hacı, Veli İbrahim ve beni dinlenme odasına davet etti. Asabı gergin, bitkin halde idi. Çelebi Cihan Efendi: 'Çaresiz hâldeyiz. Türkiye'ye geçmek ve oradan Kırım'ın kurtuluşu için çare aramak, askeri yardım temin etmek için uğraşmak lâzım' diyordu. Bana, kendisi ile birlikte Türkiye'ye tayyare ile gitmeye razı olup olmayacağımızı sordu. Konuştuk, düşündük ve teklifini kabul ederek ayrıldık".

Şefika Hanım, Çelebi Cihan'ın aynı gece bolşevikler tarafından tutuklandığını; Çelebi Cihan'ın tebdili kıyafet etmediği gibi kimliğini de gizlemediğini anlatıyor. Hâtıralarında Bolşeviklerin Parlamento binasına baskınının yanısıra, "Hür Kırım Kadınları" adına

390 Ülküsal, a.g.e., s. 192.

391 Kırımal, "Kırım Türkleri'nin Milli Mücadelesi (XVIII)", (Çev. Eşref B. Özbilen), Emel, XXXVI, 149, Temmuz-Ağustos 1985, s. 41.

Bolşevik yöneticilerinden Jan Miller'den Çelebi Cihan'ı serbest bırakma talebinde bulunduklarını; sözkonusu yetkilinin ümit verici bir konuşma yaptığını, hatta sonradan Akyar'a götürülen Çelebi Cihan'ın serbest bırakıldığında kullanması için (Akyar'dan Akmescit'e) bir yol geçiş belgesinin tanzim ile kendilerine teslim edildiğini; ancak oyalandıklarını farkedince de O'nu hapishaneden kaçırma niyetine girdiklerini anlatan Şefika Gaspıralı, şöyle devam ediyordu:

"1919 Senesi Akmescit'de çıkmakta bulunan Golos Tatar - Tatar Sadası gazetesinin bir nüshasında, Çelebi Cihan Efendi ile beraber aynı hücrede oturan ve nasılsa sağ salim hapisten çıkabilen monarşist bir Rusun makalesi neşrolunmuştu. Bu zat, Çelebi Cihan'dan sitayişle bahsettikten sonra, kendisinin hapis müddetince çok sıkıldığını anlatmakta idi. Çelebi Cihan, hapisten kurtulmak, kaçmak çarelerini araştırıyor ve temin emiş olmalı ki, ona ara sıra yemek getiren -isminin zikrini münasip görmüyorum- ihtiyar bir kadın vasıtasile ailesi ile temasa geçmiş. Plhanın tatbiki için lâzımgeleni temin etmek üzere iken 23 Şubat gelip çatmıştı. Bunları Çelebi Cihan Efendi'nin hanımından dinlemiştim. Kendisini idama götürmeye geldikleri vakit uyuyormuş. Uyandırmışlar. Vaziyeti kavrayarak kalkmış, vedalaşmış, celladın peşisıra yürümüş. Hapisanenin avlusunda duvara dayayarak durdurtmuşlar. **Başını yukarıya kaldırmış, gökyüzüne bakıyormuş ki arka arkaya sıkılan kurşunlarla yere serilmiş.**

... 1919 Senesi Parlamento tekrar toplanınca, Akyar'da denizden çıkarılan cesetleri tetkik ve Çelebi Cihan Efendi'nin cesedini teşhis için üç şahıstan müteşekkil bir heyet ayrılmıştı. Abdi Efendi, ben ve biri daha vardı ki adını hatırlamıyorum. Ben, hassasiyet sebebiyle, gitmekten imtina etmiştim. Diğer arkadaşlar gittiler, perişan hâlde döndüler ve cesetlerin hiç birinin tanınacak halde olmadıklarını anlattılar.

Bahtsız Kırım'ın, tarihine lâyık bir hayat süren ve bu Türk yurdunun istiklâli için hayatının son dakikasına kadar mücadele eden

Kırım Türkleri'nin büyük evlâtlarından biri olan Çelebi Cihan, davası uğrunda şehit oldu".[392]

Çelebi Cİhan ile birlikte Akyar'da tam 300 htutuklu işkence gördükten sonra vahşice öldürülmüştü. Çelebi Cİhan'ın şehadet haberi, tüm Türk Dünyası'nda sert tepkilere yolaçmış; bolşevik makamları nezdinde protestolar yağmıştı.[393] Merhumun arkasından eşi de bu acıya daha fazla dayanamayarak vefat etmişti. Çelebi Cihan'ın şehadeti, Kırım Türkleri'ni yıldırmak şölle dursun, daha da kamçılamıştı. Alman, Beyaz Rus ve Bolşevik işgalleri ile geçen bu kanlı dönemde, Kırım Türkleri, Parlamento'yu sürekli açık tutmaya uğraşmışlar; hayatları pahasına vatanlarını, özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını korumaya çalışmışlardı. Ancak, 1919'un ortalarından itibaren artık yapabilecek hiçbir şey kalmamıştı. 1917 sonlarında "müslümanlara hürriyet" mesajları veren Sovyet liderleri, gerçek yüzlerini bu tarihten sonra göstermişlerdi. Ufukta görünen, yalnızca baskı, sürgün, açlık, idam, kısaca her türlü etnik temizlik yöntemlerini içeren kıpkızıl bir esaret dönemiydi. rus emperyalizminin beyazı, kızılı pek farketmediği, ancak kızılın çok daha acımasız ve zalim olduğu anlaşılacaktı. Bundan böyle Karl Marx'ın "dünya halklarının-proleterlerinin bir bayrak altında toplanması" ütopyası, sadece renği değişmiş Rus faşizmine hizmet edecekti. İlk kurbanı ise önce yüzler, sonra onbinler ve 1944'e gelince de bütün bir Kırım Türk toplumu izleyecekti...

Çelebi Cihan'ın yakın mücadele arkadaşı Cafer Seydahmet Bey, O'nun aziz hâtırasına saygı olarak bir hikâyesine "Antlı Kurban" adını verirken, merhumun "And Etkemen" şiiri de ebediyete kadar Kırım Türkleri'nin "Milli Marşı" olarak hafızalara kazınacaktı:

---

392 N.H. Arşivi, K.7.Z.1.B.5.

393 Çelebi Cİhan'ın katledilmesine ilk tepki, İdil-Ural Türklerinden rgelmişti. Kısa süre içinde İstanbul'dan Türkistan'a kadar tüm Türk Dünyası'ndan protesto sesleri yükselmişti. PLrotestolar, Şefika ve Rıfat Gaspıralı'nın yönetimindeki "Tercüman"da aynen yayınlanmıştı. Tepkilerin yoğunlaşması üzerine, Kırım'daki Bolşeviklerin sesi konumundaki "Al Bayrak" gazetesi, bu cinayeti tel'in etme gereğini duymuştu.

Ant etkemen Tatarların yarasını sarmağa,
Nasıl bolsun bu zavallı kardaşlarım çürüsün;
Onlar içun ökünmesem, kaygumasam, yaşasam,
Yüregimde kara kanlar kaynamasın kurusun!

Ant etkemen şu karangı yurtka şavle serpmege,
Nasıl bolsun eki kardaş birbirini körmesin.
Bunu körüp buvsanmasam, mugaymasam, canmasam,
Közlerimden akkan yaşlar derya deniz kan bolsun!

Ant etkemen, söz bergemen bilmek içun ölmege,
Bilup, körup milletimin köz yaşını silmege
Bilmi, körmi bin yaşasam Kurultay'lı Han bolsam
Yine bir kün mezcarılar kelir beni kömmege.[394]

VE SOVYET USULÜ SOYKIRIM YÖNTEMLERİ

Başta İngiltere, Fransa gibi ülkelerin sömürgelerinde izledikleri emperyalist politikalar, sömürülen toplumu özgür düşünebilen entellektüellerden arındırma; onun yerine "sömürge aydını" olarak da nitelenen, sadece kendilerine hizmet etmeye koşullandırılmış, bağımsız ve özgür düşünüp hareket edemeyen bir kesimi ikâme etme gibi ince taktikler içermekteydi. Kızıl emperyalizmde ise, Çarlığın bu yöndeki deneyim kazanmış uygulamalarının yanısıra, batının "parçala-yönet" politikası da esas alınmıştı. Ancak, Sovyet yöneticileri, iktidar gücünü ele aldıktan kısa bir süre sonra, bu yolda yepyeni taktikler geliştirmeye ve uygulamaya başlamıştı: **Örneğin, yapay kıtlık politikasıyla -aydınlar ayırdedilmeksizin- hedef kitleleri fiziksel olarak temizlemek!... Böylece**

394 Aziz Bozgöz, "New York'ta Çelebi Cihan Günü Münasebetiyle", Emel, XIX, 114, Eylül-Ekim 1979, s. 11. Sözkonusu şiirin orjinali, Kırım'da yayınlanan "Millet" gazetesinde basılmış; İstanbul'da yayınlanan "Kırım Dergisi (No. 8, Mart 1918) buradan iktibas etmiştir.

"düşman unsurların" bir bölümü, doğal (!) bir biçimde ortadan kaldırılırken, -aydınlar dahil- hedef kitlenin tüm direncinin kırılması hedeflenmekteydi

1921-22 Kıtlık-Açlık Döneminde hayatını kaybedenlerin sayısı 100.000'in üzerindeydi. Resmi Sovyet istatistiklerine göre, Akmescit, Akyar, Gözleve, Canköy, Yalta, Kefe ve Kerç'de yani sadece istatistiğe konu olan 7 yerleşim merkezinde açlıktan "ölüm derecesinde" etkilenenlerin sayısı 377.533 kişi idi. Aynı yerleşim merkezlerinde Şubat-Mart-Nisan 1922'de ölenlerin sayısı ise toplam (13.644+19.522+13.598) 46.764 kişi idi.[395] Büyük çoğunluğu Türklerin oluşturduğu Bahçesaray'da açlıktan hayatını kaybedenlerin oranı, tüm şehrin % 55'ini oluşturmaktaydı.[396] Sovyet hükûmeti, her nasılsa, bu insanlıkdışı plânlı kıtlık-açlıktan ancak 16Şubat 1923'de haberdar (!) olabilmişti.[397] Aynı tasarlanmış senaryo, 1931-33 yıllarında da sahnelenmiş, 35.000'den fazla Kırım Türk'ü açlıktan hayatını kaybetmişti. Bu taktiğin sonucu olarak eğitim düzeyine bakılmaksızın aydını-avamı ile Kırım Türk Halkının mevcudiyetine kastedilmişti.

Sovyet yöneticilerinin geliştirip uyguladıkları ikinci bir kıyım yöntemi, geleneksel kültürü sürdüren köklü aile yapısını bozmak kasdıyla onbinlerce Kırım Türkü'nün Sibirya ve Orta Asya'ya sürgün edilmesiydi. Sürgüne esas suçlama basmakalıptı; ya eski rejimde toprak sahibi olanlar için "kulak-toprak ağası" ya da kolhoz sistemine ayak uyduramayanlar için "sabotör"!... Böylece Kırım Türkleri, yine aydını-avamı, şehirlisi-köylüsü ile onbinlerce evlâdını Sibirya'nın buzlu tundralarında, Türkistan'ın çöllerinde kaybediyordu... Dr. Edige Kırımal'a göre, 1921-1941 yılları arasında açlık-kıtlık, hapis, sürgün vb. yöntemlerine maruz kalan Kırım

395 1922 Senesi May 2'de Akmescid'de Toplanan Umum Kırım Tatarları 2'nci Bitaraf Konferansiyası, (Akmescit: 1922), s. 9.

396 Dr. Edige Kırımal, "Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliam", Emel, III, 15, Mart-Nisan 1963, s. 39.

397 Ülküsal, a.g.e., s. 230.

Türkleri, 160.000-170.000 arasında bir kayıp vermişti ki, bu 1917 yılındaki Türk nüfusunun yaklaşık yarısı kadardı.[398]

VE DE ÖZELLİKLE AYDIN KIRIMI

Kırımlı Türk aydınları için Sovyet esareti altında ulusal kimliği korumak, her şeyin başında gelmekteydi. Onca baskıya rağmen, politik hayattan çekilmelidir. Sovyet sisteminin kurallarına göre oynamayı, bütünüyle mahvolmamak için de Kırım'ın yönetiminde ağırlıklarını koymayı yeğlediler. Nitekim, başlangıç itibariyle başarılı da oldular. 1922'de Akmescit'te 1. Hükûmet Matbaası'nda basılan ve kapağının üst köşesinde **"Bütün Dünyanın İşçileri ve Mazlum Milletleri Birleşiniz"** sloganı yazılı olan "1922 Senesi May 2'de akmescid'te Toplanan Umum Kırım Tatarları 2'nci Bitaraf Konferansiyası" broşürü, Sovyet işgali öncesi Kırım Halk Cumhuriyeti'nin en önemli siyasal dayanağı olan **"Milli Fırka"** yöneticilerinin hâlâ var olduklarını kanıtlaması açısından oldukça önem taşımaktadır.[399] Kırım Merkezi İcraat Komitesi Reisi Gaven'in başkanlığında toplanan bu konferansta, Kırım Türkleri'nin açlık konusu başta olmak üzere eğitim ve diğer sorunlarını dile getirenler arasında Dr. Ahmed Özenbaşlı, Bekir Odabaş, Osman Akçokraklı, Halim Baliç, Osman Derenayırlı gibi milli bilince sahip, **"Milli Fırka"** üyesi Türk aydınlarının isimleri dikkat çekiyor: "Bütün bu meseleler bitdikten sonra son defa olarak Konferansiyayı selamlayan Gaven, Selim Muhammedof, Aynelhayat, Hattatof, Osman Derenayırlı arkadaşların ateşli ve müessir nutulranıdan sonra 'İnternatsional' ve 'And Etkemen' yırlanarak (okunarak) Konferansiyanın son meclisi kapanmışdır."[400] Gaven, biliyoruz ki, Çelebi Cihan'ın öl-

---

398 14 Mart 1957'de "İslâm Cemiyeti"nin Münih'de düzenlemiş olduğu bir toplantıda, Kırım Milli Merkezi Temsilcisi Dr. Edige Kırımal'ın sunmuş olduğu tebliğin özeti için bkz. "Moskova'nın Sürgün ve İmha Ettiği Milletler", Dergi, III, 9, 1957, s. 122.

399 Sözkonusu kitapçığın tam çevirisi, "Kırım" dergisinin önümüzdeki sayısında yayınlanacaktır - N.H.

400 1922 Senesi..., s. 30.

dürülmesinden birinci derece sorumlu olan kişidir. Akyar (Sivastopol) şehrinin Bolşevik İhtilal Komitesi Başkanlığını yapmıştır. Sovyet egemenliğinin kurulmasından sonra da Kırım'ın başına getirilerek ödüllendirilmiştir. Yukarıda tam metnini verdiğim "And Etkemen" ise, yalnızca bu yüce şehidimizin şiiri olmayıp, Kırım Türkleri'nin özgürlük ve bağımsızlık aşkını ifade eden ulusal marşıdır da. Rus esaretini ve baskısını ifade eden "Enternasyonal" ile "And Etkemen"in birlikte okunması, Kırımlı Türk aydınlarının ölüm tehdidi altında bile ulusal kararlılığını ve cesaretini sergilemesi açısından ayrıca bir anlam ve önem taşıyor...

Gerçekten de, hapis-Sürgün-idam riskine aldırış etmeyen Kırımlı Türk aydınları, politik alanın yanısıra, eğitim alanında da birdizi başarıya imza atmışlardı.[401] Çünkü, büyük önderleri Gaspıralı İsmail Bey'in öngördüğü gibi eğitim, bir milletin bugününü ve geleceğini belirleyen enönemli anahtardı. Eğitilmiş bir milletin ise yokedilmesi kesinlikle olanaksızdı. Kırım Türkleri, 1923 yılı itibariyle yaklaşık 150.000 kişilik nüfusuyla, Kırım'ın toplam nüfusunun 1/4'ünü oluşturmasına karşılık, eğitim ve politik olgunluk düzeyinin diğer topluluklardan daha yüksek olması gibi bir avantaja sahip bulunmaktaydı.[402] Aynı şekilde, 1925 yılı itibariyle Kırım'daki Komünist Partisi'nin toplam 6450 üyesinden sadece 333'ü Kırım Türkü idi. Buna rağmen, 1924-28 yılları arasında Kırım Sovyet Muhtar Cumhuriyeti'nin İcra Komitesi Reisi, eski "Milli Fırka" üyesi bir Türk olan Veli İbrahim'di.[403] O'nun sayesinde Türk aydınları

401 Kırımlı Türk aydınlarının Sovyet işgalinin tüm baskıcı yöntemlerine karşın eğitim alanında sağladığı başarılar (açılan okullar, enstitüler, müzeler vb.) için derlitoplu bilgi için bkz. Temircili, "Kırım'da Eğitim Meseleleri Hakkında Bazı Notlar", Emel, IV, 20, Ocak-Şubat 1964, s. 12-13.

402 Prof. Dr. Alan Fisher, "Kırım Tatarları", (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Emel, XXXIII, 130, Mayıs-Haziran 1982, s. 13.

403 Veli İbrahim, Gaspıralı İsmail Bey'in "Tercüman" Matbaasında uzun yıllar müretteplik ve düzeltmenlik yapmış; ilkokul eğitimi almış olmasına rağmen siyasal konularla yakından ilgilenmiştir. "Milli Fırka"nın sol kanadında yeralan Veli İbrahim, Kurultay'a milletvekili seçilmiş; idam edildiği 1928 yılına kadar toplumunu

kilit mevkilere gelerek, Kırım'ın yönetiminde söz sahibi olmuşlardı. Gaspıralı İsmail Bey'in yanında yetişen Veli İbrahim, Kırım Türkleri'ni elinden geldiğince Moskova'nın baskılarından korumaya çalışmıştı. Örneğin, ulusal nitelikteki okulların, dört ayrı şehirde yine ulusal nitelikte öğretmen okullarının, müzelerin, tiyatroların, kütüphanelerin ve de Tavrida Üniversitesi ile Kırım Türk Dili ve Edebiyatının öğretimi ve araştırılmasına yönelik Şark Enstitüsü'nün açılması ve bunların yönetiminin Türk aydınlarına teslim edilmesi; toprakları ellerinden zorla alınan ya da topraksız Türk ailelerine tarım arazisi tahsisi; Moskova'nın isteğine rağmen, Kırım'a Yahudi iskânına engel olunması gibi önemli işlerin hepsi, Veli İbrahim'in döneminde gerçekleştirilmişti.[404]

Sovyet yöneticileri **1928'in Ocak** ayına gelindiğinde, Kırım'ı **"sovyetleştirme"** aşamasından **"ruslaştırma"** aşamasına geçerek Veli İbrahim'i görevden almış, üstelik **"burjuva milliyetçiliği** ile itham ederek hapse atmıştı. **Aylar süren hukuk komedisi bir yargılamadan sonra Veli İbrahim, 9 Mayıs 1928'de suçu -temyizi kabil**

Moskova'nın yıkıcı baskılarından korumaya çalışmıştır. Şefika Gaspıralı'nın gözünde eski bir dost ve mesai arkadaşı olarak Veli İbrahim'in özel bir yeri olsa gerek. Zira Şefika Hanım O'nun idam kararını dinlerken çekilen fotoğrafının yeraldığı Rusça gazete kupürünü düzenli bir biçimde kartona yapıştırarak saklamış.

404 Ayrıntı için bkz. Ülküsal, a.g.e., s. 236. Veli İbrahim'in yardımcılarından eski "Milli Fırka" üyesi Dr. Ahmed Özenbaşlı, Veli İbrahim'in sağladığı göreceli rahatlık ortamında buram buram milliyetçilik kokan ve komünizmi dışlayan şu satırları yazabilmekteydi: "Sadec çalışan sınıfın diktatörlüğüne dayanan Sovyet rejimi, sanayi kapitalinin gelişmesinin doruğuna vardığı merkezi Rusya'da haklıdır... Fakat bu rejim, göçebe müslüman kitlelerine veya merkantil kapitalizm dönemine daha yeni girmiş olan kitlelere uygulandığı zaman yaşama kabiliyetinden mahrumdur. Bu yüzden biz iktisadi gelişmenin safhalarından normal bir geçiş için yardım edilmesini arzu ediyoruz. Bu gelişmeyi süratle aşıp ne anlayabildiğimiz ne de uygulayabildiğimiz hükûmet şekillerine baştan kara dalmak istemiyoruz... Kırım'da sınıf hükûmeti prensibi değil de milli hükûmet prensibi kabul edilmelidir": A.K. Bochagov, Milli Fırka, (Simferopol: 1930), s. 83-84'den iktibas eden: Prof. Dr. Alan Fisher, "Kırım Tatarları", (Çev. Eşref Bengi Özbilen), Emel, XXXIII, 130, Mayıs-Haziran 1982, s. 15.

olmaksızın- sabit görülerek kurşuna dizilmek suretiyle idam edilmişti.[405] **Bu yargılamanın bir başka ilginç yönü de şuydu: Sovyet yöneticilerine rağmen Yahudilerin Kırım'a iskânını engelleyen Veli İbrahim'i yargılayan yargıç Schults ve savcı Fridberg Yahudi idi. İdamdan sonra Yahudi iskânı geçrekleşti idiyse de, II. Dünya Savaşı sırasında Kırım Alman orduları tarafından işgal edildiğinde, sözkonusu Yahudi göçmenlerin önemli bir kısmı SS'ler tarafından saptanarak anında kurşuna dizilerek idam yoluyla ya da temerküz kamplarında insanlıkdışı türlü yöntemlerle imha edilmişti.**

Veli İbrahim'in idamından sonra Kırım'da geniş çaplı bir aydın tasfiyesi başlatılmıştı: Türk aydınları, devlet kademelerinden uzaklaştırılırken, 9 Ekim 1928'de yüzlercesi hapis ve sürgün cezasına çarptırılmıştı.[406] Bu tasfiye kampanyası, asgari 32.500 Türk aydınını kapsamıştı. Bir araştırmacının ifadesiyle, **"İbrahimov'un tasfiyesini müteakip yıl içinde hemen hemen bütün ihtilâl öncesi Tatar aydın zümresi tasfiye edilmişti.**[407] 1928-29 yılları arasında Kırım'dan Sibirya'ya sürgün edilenlerin sayısı 35.000-40.000 arasında tahmin edilmekteydi.[408] Kırımlı Türklerin sürgün bölgelerinde yokoluşunu görgü tanığı bir Rus, Grigorii Aleksandrov şöyle değerlendiriy.ordu: **"Binlerce kişiyi topladılar... Güneyin mutedil ikliminde büyümüş ve dağlarla deniz sahilinden hiç ayrılmamış olan insanlar zorla tayga ve tundralara** (Sibirya'nın buzlu orman ve stepleri-bozkırları) **göç ettirilince daha göçün ilk safhasında yok oldular. Bu herhangi bir genel tedbir değil, fakat kitle imhasıyla, bütün bir milletin manasız ve merhametsizce yok edilişiydi."**[409]

---

405 Veli İbrahim'in mahkeme safahatı ve idam kararının ayrıntıları için bkz. Ülküsal, a.g.e, 234-49.

406 Ülküsal, a.g.e., s. 249.

407 Moskova'nın emriyle tasfiye edilen Kırımlı aydınların bazılarının akıbetleri hakkında bkz. Prof. Dr. Dmitriy P. Ursu, "Kırım Bilim ve Kültürünün Faciası", (Çev. Doç. Dr. Hakan Kırımlı), Emel, XXXXVI, 208, Mayıs-Haziran 1995, s. 4-6.

408 Fisher, a.g.m., Emel XXXIII, 131, Temmuz-Ağıstos 1982, s. 14.

409 Fisher, a.g.m., s. 15.

Türk aydınlarını idama, sürgüne ya da hapis cezasına mahkûm eden yargı kararları, hep aynı basmakalıp suçlamalara dayanmaktaydı: **"Burjuva Milliyetçisi", "Kulak-Toprak Ağası", "Karşı Devrimci-Troçkist", "Anti-Sovyet Unsur"** vb. Örneğin, Yalta'daki Şark Müzesi Müdürü olan Yakub Kemal, müzede teşhir edilen tarihsel kıymetteki sanat eserleri dolayısıyla **"Hanlık dönemine özenmek ve halkı da özendirmekle"** suçlanıyordu. Dr. Ahmed Özenbaşlı, benzeri bir başka suçlamayla idama mahkûm edilmişse de sonradan cezası 10 yıl hapse çevrilmişti. Habibullah Odabaş ve daha pekçok eğitimci yargılanmaya bile gerek görülmeksizin Sibirya'ya (Solovki Adalarına) sürgüne gönderilmişti. Veli İbrahim döneminde Halk Eğitimi Komiseri (Eğitim Bakanı) olan Hüseyin Baliç, özel olarak yargılanmış ve 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. 1934 yılı içinde gerçekleştirilen tasfiye sırasında, Çarlık döneminde eğitim almış hemen tüm Türk aydınlarının işlerine son verilmişti. Özel girişimciliğin yasak olması nedeniyle işsizlik, açlık ve ölüm manasına gelmekteydi. Sovyet yöneticileri, 1937-38 yılları arasında Kırımlı Türk aydınlarına karşı büyük bir tutuklama kampanyası başlattılar. Başlarına gelebilecekleri daha önceden sezinleyerek Kırım dışına kaçmış olan Osman Akçokraklı Bakû'den, Mahmut Nedim Moskova'dan, Hüseyin Badaninski'yi ise Tiflis'den getirten Sovyet yöneticileri, 17 Nisan 1938 tarihli mahkeme kararıyla adı geçenlerin yanısıra, Kırımlı aydınların - tabii ki o tarihe kadar hayatta kalabilenlerin- en seçkinlerini idama mahkûm ettirdiler. Bunlar arasında, Gaspıralı İsmail Bey'in yanında yetişen ve O'nun güvenine mazhar olan Hasan Sabri Ayvaz ve Osman Akçokraklı ile birlikte, Ramazan Aleksandroviç, Yakub Aziz, Seyitcelil Hattat, Cafer Gaffar, Hüseyin Badaninski ve Mahmut Nedim bulunmaktaydı. İdam kararının verildiği gün içinde de tüm sanıkların idam cezası infaz edilmişti. Bu dönemde idam ya da başka yollarla öldürülen, sürgün yerlerinde çeşitli nedenlerle hayatlarını kaybeden Kırımlı Türk aydınları arasında, Oman Derenayırlı, Hamdi Giraybay, Ömer İpçi, Abdullah Lâtifzade, Hasan Şumin, Eşref Şemizade, Kerim Cemalettin, Abdülhakim Hilmi, Ali Hasan, Yahya Şerafeddin, Raşit Bağçivan, Mahmut Aziz, Kerim Cemalettin, Yahya ve İbrahim

Bayraşevskiy, Eşref Şemizade, Seyir Ömer Turpçu ve daha pekçokları bulunmaktaydı.[410]

Yazmış olduğu son derece değerli eserleri ve yetiştirdiği bilim adamları ile tanınan, Türkoloji bilimin kurucuları arasında seçkin bir yere sahip olan Kırımlı Prof. Dr. Bekir Sıtkı Çobanzade ise, Azerbaycan'da öğretim üyeliği yapmasına karşılık bu aydın kırımından yakasını kurtaramamıştı.[411] 12 Ekim 1937 tarihli üçlü mahkeme kararıyla Sibirya'ya sürgüne gönderilmişti. Her ne kadar idama mahkûm edildiği ve 13 Ekim 1937'de kurşuna dizildiğine ilişkin duyumlar geldiyse de, 7 Ağustos 1942 tarihli **"Azat Kırım"** gazetesinde çıkan Abdullah İsmail imzalı bir yazı, bu dünyaca ünlü Kırımlı aydının hazin, dramatik sonunu anlatıyordu:

"1938 yılının aralık ayında, 38 derece soğuk bir havada, Sibirya'daki küçük akarsulardan biri olan Troyk-Peçorski'nin kenarındaki Pokrovka köyü civarında ucu bucağı olmayan ormanda gardiyanın emri altında odun kesiyorduk. Kampımızın karşısından bir mahkûmlar sürüsünün geçtiğini gördük. Onlar da bizi görmüş olacaklarki, sigara içmek bahanesiyle durdular. Bizden 10-15 adım kadar uzak idiler. Nereden geldiklerini sorduk. Kafkaslardan geldiklerini söylediler. Merakımız daha da arttı. İnsan kılık ve rengini kayıb etmiş olan zavallılar birbirlerine bakıştılar. Bu arada içlerinden birisi

410 İdam edilen ya da hapisane ve toplama kamplarında olumsuz koşullar nedeniyle ölen aydınların meslek gruplarına bakıldığında, büyük bir bölümünün eğitimci, şair, din adamı, yazar, resam, ziraatçı, yönetici, kompozitör ve diğer mesleklerden olduğu görülür. Bu tasfiye kampanyasından şans eseri olarak canını kurtarabilen az sayıdaki aydın, maalesef 1941'deki komünist terörü ile II. Dünya Savaşı sırasında ve 18 Mayıs 1944 topyekûn sürgün esnasında ve sonrasında ölümden kaçamıyacaklardı. Komünizm ve onunla pratikte özdeşleşen Rus faşizmi, Kırımlı aydınlar için sadece ölüm anlamına geliyordu...

411 Kırım Türkleri'nin yetiştirdiği en önemli dilbilimci olan Prof. Dr. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin hayatı ve eserleri için bkz. A. Battal Taymas, Kırımlı Filolog-Şir Bekir Çobanzade'yi Tanıtma Tecrübesi (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten 1954'den ayrıbasım), (Ankara: 1954), s. 233-63; Nazif Gahramanlı, "Karasubazarlı Profesör Bekir Çobanzade'nin Hayatı ve Edebi Şahsiyeti", Emel, XXXXVI, 210, Eylül-Ekim 1995, s. 4-22.

benim adımı ağzından kaçırdı. O'na dikkatle baktığım zaman, Bakû'de yayınlanan (Yeni Yol) gazetesinde tam on yıl beraber çalıştığım eski gazeteci, lisan ve tarih öğretmeni Hasan İmamof'un solmuş çehresini güçlükle tanıyabildim. Sürgün mahkûmları içinde, 1924 senesinde Kırım'dan Azerbaycan'a gelip Bakû Üniversitesi'nin Türkoloji kısmında Türk Dili ve Edebiyatı profesörlüğü yapmış olan Bekir Sıtkı Çobanzade, tanınmış tarihçi Abdullah Takizade, Cebbar Mehmetzade ve daha birçok münevver bulunuyordu.

'Sizleri niçin kapattılar?' sorumun cevabını aynı soru ile aldım: 'Ya seni niçin kapattılar?'.

Bundan çıkarttığım sonuç, pek acı ve düşündürücü oldu: GPU ve NKVD bütün Türk-Tatar halklarının aydın kişilerinde kendilerinin düşmanlarını görüyor, onları Sibirya'nın taygalarına ve tundralarına sürgün ediyorlardı.

Uzaktan birbirimize yaklaşmayarak, 15 dakika kadar konuştuktan sonra, ÇEKA ajanının yırtıcı 'Kaalk!...' sesi Kafkas sürgünlerini bizden ayırdı. Uzaklaştılar ve gözden kayboldular... Anlaşıldığına göre daha Kuzeydeki Barkut'a gittiler...

Şimdi, sevimli şair ve profesörümüz ve arkadaşlarının kaderi göze görünmeyen o kuvvetin elindedir. Kim bilir, belki yine görüşürüz..."[412]

Oysa bu satırların yazarı bilmiyordu ki, Prof. Bekir Sıtkı Çobanzade, aynı kış, soğuk hava ve diğer olumsuz koşullara dayanamayarak bu dünyadan göçmüştü... Geride bir yığın bilimsel eser, çok sayıda duygusal şiir ve unutulmazlığını bırakarak... Milletinin aydınlarının acı kaderini paylaşarak... Diğer Sovyet kırımına uğramış aydınlar gibi mezar taşına bile sahip olmaksızın!... Tıpkı o sımsıcacık dizelerinde dediği gibi:

Ezan sesi biyaklarga kelalmay,
Tatlı, tatlı yüregime tiyalmay...
(Türkiye Türkçesi ile)

412 "Büyük Şair ve Tanınmış Prof. Bekir Sıtkı Çobanzade'nin Öldüğü Yer ve Tarih", Emel, XIX, 112, Mayıs-Haziran 1979, s. 43.

Ezan sesi bu taraflara gelemiyor,
Tatlı tatlı yüreğime değemiyor...

Sadece vatansever ve milliyetçi aydınlardan ibaretmiydi ki sürülenler, hapse atılanlar ve idam edilenler!... Elbette ki hayır!... Kendi insanına, toplumuna ihanet ederek Moskova'ya hizmet etmiş olanlar da bu kırımdan paylarına düşeni almışlardı. Örneğin, Çobanzade'yi ihbar eden Yakub Musanif, Dr. Ahmed Özenbaşlı ve Habibullah Odabaşı'nı Mosokva'ya hedef gösteren Tevfik Boyacı gibileri de bir süre sonra idam edilmişlerdi. Veli İbrahim'in idamından sonra bu göreve Moskova tarafından atanan Mehmet Kubay[413] ve son olarak İlyas Tarhan ve İbrahim Sameddin de sözkonusu kurbanlar kervanında yerini almışlardı. Sovyet yöneticileri, Alman Ordularının Kırım'a yaklaştığı 1941'in Ekim-Kasım aylarında, yeni bir kırım hareketine girişmişlerdi. **Almanlarla işbirliği yapabileceklerinden kuşkulandıkları Türkler, aydını-köylüsü, kadını-erkeği, yaşlısı-sütbebeği ile bu kırımdan kurtulamamışlardı. Hapishanelerdeki tüm mahkûmlar kurşuna dizilirken; hastahaneler ve hasta taşıyan vagonlar içindekilerle birlikte ateşe verilmişti. 4 Kasım 1941'de Almanların önünden kaçan NKVD mensupları, hınçlarını halk üzerine rastgele ateş açarak çıkarıyorlardı.[414]**

İşte, II. Dünya Savaşı'nın sonunda, muzaffer (!) Sovyet orduları Kırım'a giriyor.. 18 Mayıs 1944'de sadece aydınlar değil, en küçük ferdine kadar Bütün Kırım Türkleri evlerinden toplanıyor;

---

413 Sovyet yöneticileri tarafından 1931-33 yılları arasında Kırım'da soykırım amacına yönelik olarak plânlı biçimde yürütülen açlık, onbinlerec Türk'ün canına malolunca, Moskova'nın en güvendiği isim olarak Kırım Cumhuriyeti Merkezi İcra Komitesi Reisliğine getirilen Mehmet Kubay daha fazla dayanamamış ve Moskova'yı suçlamıştı: "Moskova Kırım Cumhuriyeti'ni yağma ve bütün tabii servetini ihraç ediyor ve buna mukabil açlıktan kırılan ahaliye yiyecek bile vermiyor". Bu yüksek sesli serzeniş sonrasında Mehmet Kubay görevinden alınmış ve gönderildiği sürgün mıntıkasında hayatını kaybetmişti. Bkz. Fisher, a.g.m., s. 16.; Kırımal a.g.m., Emel, III, 16, Mayıs-Haziran 1963, s. 32 vd.

414 Kırımal, a.g.m., s. 35-37.

hayvanlara mahsus vagonlarda sürgün mahallerine doğru yola çıkarılıyor... Köklerinden sökülen bir ağaç gibi, Kırım'dan binlerce kilometre uzaklıkta Urallar'dan Sibirya'nın buzlu tundralarına, Türkistan'ın çöllerine yokolmaya terkediliyor... Toplam nüfusunun % 46'sını sadece bu iki ay süren insanlıkdışı yolculukta kaybeden Kırım Türkleri, Sovyet vahşet ve faşizmine, kıpkızıl emperyalizmine kurban ediliyor... Çarlık müstebitlerinin yapmak isteyip de yapamadıklarını, kızıl müstebitler yapıyor... Bugün bile devam etmekte olan bu insanlık dramını bütün dünya vurdumduymazlıkla izliyor... Özbekistan bu ezilmiş halkın evlâtlarından haraç almaya devam ediyor... Ukrayna, vatandaşlık ve seçmenlik haklarına kısıtlama getiriyor... Kırım'daki Rus yöneticiler, parasıyla da olsa ev ya da arsa sattırmıyor; vatana dönüşü iskâna ve çalışmaya getirilen kısıtlamalarla engellemeye çalışıyor... Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanı'nın vaadlerini hayata geçirmiyor... S.V.R. yine tüm gücüyle provokasyonlar yapıyor.. C.I.A., Kırım'da Türklük bilincinin yerleşmemesi doğrultusunda yönlendirmeye dayalı pasif politika izlerken, Türkiye'deki işbirlikçileri Kırım davasını, bir Türklük davası olarak kamuoyuna geniş bir siyasal yelpazede maletmek yerine, kimi sözde milliyetçi ve dinci partilere, tarikat ve cemaatlere yamamaya gayret ediyor... Ya da bir avuç Kırım türkünü "Çöl Tatarı" ve "Tat" olarak ikiye bölmenin, yapay dernekçilik kavgası ile birbirine düşürmenin ihanetini sergiliyor... Kırım'daki liderler bütünleştirici olamıyor... Kısaca, Kırım Türkleri, aydın kırımına uğramanın tüm sancılarını çekiyor... Ve tüm bu olumsuz koşullar, Kırım'daki aydınların yanısıra, Türkiye, A.B.D., Almanya gibi ülkelerde yaşayan Kırım kökenli aydınlara birlik ve dayanışma bilinci ile önemli bir sorumluluk yüklüyor... Kısaca, Kırım'ı sevmek yetmiyor; tüm sorunlarına birlikte omuz vermek gerekiyor...

SONUÇ: Kırım Türkleri'nin geleceği açısından yakın dönem tarihinin günümüze ışık tutması ve de geçmişte yaşanmış tüm tarihsel olayların günümüz koşulları açısından değerlendirilmesi kaçınılmaz. Yakın geçmişten alınacak öylesine çok ders ve ibret var ki!...

Kırım Türkleri, geçmişin hatalarını tekrarlayacak lükse asla sahip değiller. Bugün Kırım'da entellektüel düzeyi hayli yüksek; mücadele deneyimi büyük olan aydınların sayısı ise küçümsenemeyecek ölçüde. Bir o kadarı da sürgün mahallelerinden henüz yurduna dönememiş. Aynı şekilde, Türkiye'de, A.B.D.'de ve diğer Batı Avrupa ülkelerinde çok sayıda Kırımlı aydın, Kırım'ı unutmaksızın yaşamakta...

Yakın geçmişte Kırımlı liderler, örneğin Gaspıralı İsmail Bey, tüm Türk Dünyasıyla bütünleşmeyi başarırken; Kırım Halk Cumhuriyeti'nin liderleri, Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet, sağcısı-solcusu tüm Kırım Türkleri ile etle-tırnak olmuştu. **21. Yüzyıla girerken, kamuoyu oluşturma yöntemlerini bilmeden; uluslararası kurum ve kuruluşları ve işleyiş mekanizmalarını tanımadan; kitle iletişim araçlarının -internet dahil- gücünü sadece Kırım değil, dünyaya ulaşacak biçimde kullanmadan; henüz ulus-devlete sahip olmazken ama yarın olacakmış gibi ulus-devlet yapılanmasının üç ayağını yani kültürel eğitimi, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eğitimi ve teknoloji-bilgi eğitimini vermeden; kadınları siyasal-toplumsal alana -erkeklerle eşit olarak- kazandırmadan; başta A.BD. gibi stratejik desetği önemli olan ülkelerde lobiciliğin önemini ve yürütülüş biçimini kavramadan; Türkiye'nin kullandığı biçimiyle latin alfabesine geçmeden; dolaylı vergiyi haraç biçimine dönüştürecek ve mafya ile işbirliği görünümü verecek sapmalara kaçmadan; aydınların önemli bir bölümünü, sırf kişisel muhalefetleri dolayısıyla dışlamadan; görüş ayrılıklarını kişiselleştirmeden; eski usul "nasılsa halkımın bir bölümü bana oy veriyor" hatasına düşüp, oy vermeyenleri dışlamadan; halkta ekonomik ve sosyal kalkınma talebinin nasıl uyandırılacağını, uluslararası projelerin Kırım'a yönelik olarak nasıl kanalize edileceğini bilmeden; sadec yardım bekleyerek alaturka liderlik yapmak mümkün değil!... Yapılırsa da ancak bu kadar oluyor... Hiçbir sorun çözümlenmiyor, aksine katlamalı olarak büyüyor; Kırım Türkleri içte-dışta kırk parçaya bölünüyor...**

Eğer aydınlar bütünlükçü yaklaşıma kanalize edilemezlerse, bu defa bilinçli aydın zararı sözkonusu olabilir ve hatta bu zarar ihanet

boyutlarına kadar varabilir. Örneğin Kırım Türkleri'ni soy açısından Kimmerlere dayandırmak, nogay-tat ayırımı yapmak, kaynakları kişisel çıkarlarına kullanmak gibi... Kırım Türkleri'nin efsanevi lideri Mustafa Cemiloğlu, mücadele azmi ile Sovyet hapisane ve kamplarında kazandığı liderlik şansını çok iyi değerlendirmek zorunda. Elbetteki her şeyi bilmesi olanaksız. Ama bilen Kırımlı aydınlardan yararlanması da gerek. Kendisine her konuda danışmanlık hizmeti verebilecek o kadar yetişmiş Kırımlı Türk aydını var ki, tüm dünyaya dağılmış... Örneğin, Türkiye'deki temaslarında yabancı istasyon ya da servislerin en alt düzeyinde yeralan bir-iki kişi ile yetinmemesi gerekiyor (bir lider, politik açıdan ille de bir yabancı servisle ilişki kurmak istiyorsa, bunu en tepedekilerle ve kendisini ve de temsil ettiği kitleyi kullandırmadan gerçekleştirebilmelidir). Keza, İstanbul Büyük Şehir ve Keçiören Belediye Başkanları ile dostluk kurmak başka, sadece ve sadece Kanal 7, Samanyolu, TGRT gibi kanallara çıkarak Türkiye'nin siyasal yelpazesinin en ucundakiler ile Kırım Türkleri'ni özdeşleştirmek başka şeyler. **Önemli olan, Kırım davasının yaklaşık beş milyonluk Kırım kökenli Türk vatandaşı gerçeğinden hareketle, sağ-sol ayırdetmeksizin tüm siyasilere anlatabilmek; Türk kamuoyuna maledebilmekl... Kısaca Mustafa Cemiloğlu'nun Kırım davasının selameti ve geleceği açısından önce yakın çevresini yeniden gözden geçirmesi ve imaj tazelemesi icabediyor. Sayın Cemiloğlu'nun, tipik bir örnek olarak, Konya'daki Kırım kökenli akademisyenlerin uluslararası nitelikte panel gerçekleştirebilecek güç ve yetenekte olduklarını; İzmir'deki Kırımlıların aydın birkadın yönetici ile çalıştıklarını; Eskişehir'deki aydın dernek yöneticilerinin, Kırım milli kültürünü -en az Kırım'da yaşayanlar kadar- muhafaza edilmesindeki unutulmaz katkılarını; Polatlı'da Kırım davası sözkonusu olduğunda sağ-sol ayırımının ortadan kalktığını bilmesi, diğer şehirlerdeki Kırım kökenli aydınları onore etmesi ve bu yolda yeni bir yapılanma oluşturması, mevcut olanakları Kırım'a yönlendirmesi gerekiyor...**

Hiç şüphesiz ki, Kırım dışında yaşayan aydınların da özeleştiri yapmaları gerek. Önce kişisel kırgınlara son verilmesi ve derneklerin tek çatı altında toplanması halledilmesi gereken en önemli sorun. Bugün tüm dünyada **"yükselen değerler"** arasında, NGO (**Hükümet Dışı Kuruluşlar-Sivil Toplum Örgütleri**), insan hakları, insani yardım ve cinsiyet eşitliği konuları var. Bu yükselen değerleri Kırım davasıyla özdeşleştirmek kaçınılmaz. Kırım Derneklerinin hepsi, bu bağlamda birer NGO. Dernekler, Kırım Türkleri açısından önemli bir şans ve bu şansın iyi değerlendirilmesi gerekiyor. Örneğin, ABD, insan hakları, insani yardım konularında kendi NGO'larını gönüllü katılımcı organizasyonları yetersiz olduğundan bizzat CIA vasıtasıyla oluşturuyor. **Bu, Rusya'nın yanısıra yeni kurulan Türk devletlerinde, özellikle Azerbaycan'da, CIS ülkelerinde, Afganistan'da, Irak Kürdistan'ında vs. hep böyle. Kırım Türkleri'nin böyle bir sorunu yok, önemli olan dernekleri yeni bir yapılanma içine sokabilmek ve marjinal faydayı sağlayabilmek.** Aksi taktirde kaynak israfı, hem de en sorumsuzca yapılanı, insan kaynakları israfı sözkonusu oluyor. Örneğin, Türkiye'nin yaptığı yetersiz yardımların nasıl değerlendirildiği konusunda ne Türkiye'ye ve ne de kamuoyuna bilgilendirme yapılmıyor. Keza, Ankara'daki Kırım Derneklerinden birine Türk Hükûmetince yapılan -bu sene için 100.000.000.000 (yüzmilyar TL)- yardım, Gaspıralı'nın asla güncelliğini yitirmeyecek vasiyeti doğrultusunda öğrenci başına ayda en az 20.000.000 (yirmi milyon TL) bursla 400 Kırımlı öğrencinin Türkiye'de eğitim görmesine sarfedilebilirdi. Bu öğrencilerin bilinçli birer yurtsever olarak yetişmeleri için gerekli eğitim ve gözetim programları ise hiçbir masraf yapılmaksızın yürürlüğe konulabilirdi. Ya da bir kısmıyla Gaspıralı İsmail Bey'in Bahçesaray'daki evi satın alınabilir, restore edildikten sonra Milli Müze olarak açılabilirdi. Ya da yine bir kısmıyla şehitlerimizin büstleri yaptırılabilir, bunlarla ilgili genç nesilleri bilgilendirecek kitaplar bastırılabilirdi. Tüm bunlarakla gelen alternatif öneriler. İşbirliği olmayınca, bireysel

sorumluluklar yönlendirilemediği için beklenen yararlar da sağlanamıyor, hiç kimse hesap vermeye yanaşmıyor ve kıt kaynaklar resmen heba ediliyor...

Kısaca, bugün anavatanlarına dönmeye çalışan ve bu geçiş döneminin bütün sancılarını fazlasıyla yaşayan Kırım Türkleri'ni, dünyadaki küresel yönelimlerin dışında tutmak imkânsız. tutulursa bugünkü gibi oluyor. Bu iş için Kırımlı aydınların "Tatarcısı", "Türkçüsü", "İslâmcısı", "Sosyalisti", "Kapitalisti" ile bütünlükçü bir yaklaşım içinde, Kırım'ın bugünü ve yarınları için işbirliğine girmeleri gerekiyor. Bu tür ayrılıklar, Kırımlı aydınlar için ortak sorunlara entellektüel bakışın temel yapı taşları; asla kavga ve düşmanlık nedeni değil. Birlik, Kırımlı aydınlar için tarihi bir sorumluluk. Tıpkı, "Antlı Kurban" Çelebi Cihan'ın dediği gibi:

"Kırım'ı kana boğabilirler. Fakat bütün bunlar, Kırımlıların istiklâl imanlarını yıkmaya değil, kuvvetlendirmeye yarayacaktır. Tarihin ergeç yazacağı şey: MÜSTAKİL VE MESUT KIRIM'dır".

Ama önce inanmak gerek...

"MİLLİ MERKEZ"LER OLMADAN ASLA!...

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren devletle özdeşleşen, T.B.M.M., Yüksek Yargı Organları, Silâhlı Kuvvetler ve M.İ.T. gibi vazgeçilmez temel kurum ve kuruluşları mevcut. Türkiye'nin kendine özgü koşulları, Anayasasında laikliğe yer vermesine karşın dünyada ilk ve tek ülke olarak, toplumumuzun **"yumuşak karın bölgesi"**ni oluşturan ve yüzyıllardır iç ve dış tehdit odaklarının kullanımına açık olan din konusunda devlet kontrolünü sağlayan -dolayısıyla gerçek İslâmiyetin varlığına hizmet eden- Diyanet İşleri Başkanlığı gibi ikincil nitelikli bir kurumu da devletle özdeşleştirmiş. Türkiye'nin sorunlu komşuları ve de tüm Türk Dünyası ile olan ilişkileri de, böylesine devletin kontrolünde yeni ve çok özel bir yapılanmayı gerekli kılmış: **"Milli Merkez"**ler!...

Gerçekte **"Milli Merkez"**lerin oluşumu, Türkiye Cumhuriyeti'nden de eski bir tarihe ulaşıyor: **1908'den itibaren İttihat ve Terakki Partisi'nin üst düzey yöneticilerinin, Osmanlı İmparatorluğu** dışındaki **Türklerle ilgilenmeye başladığını ve de ilk olarak Gaspıralı İsmail Bey ile mektuplaştıklarını biliyoruz.** İlk edfa 1883'de Kırım'ın Bahçesaray şehrinde **"Tercüman"** gazetesini çıkararak 33 yıl boyunca **"Dilde, Fikirde, İşde Birlik"** sloganı ile Türk Dünyası'nda çağdaşlaşmanın ve de Türklük bilincinin öncülüğünü yapan Gaspıralı İsmail Bey, bu ilişkide köprü rolünü üstlenmiş. Hiç şüphesiz, İttihatçıların Rusya'daki Türklerle ilgilenmesinin temelinde iki önemli neden yatıyor: **Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun "ulus-devlet" yapılanmasını tamamlayabilmesi için insanların**

sür'atle kul anlayışından ulusçuluk anlayışına geçmesi gerekiyor. İşte bu neden, son derece akılcı, gerçekçi ve vazgeçilmez gerekçelere dayanıyor. İkinci neden ise, bu sürecin duygusal, hatta ham hayal yanını oluşturuyor: Turancılık ya da bir başka ifadeyle "Türk Dünyası'nın bir bayrak altında toplanması!"... Sınırları belirsiz, rizikosunun hesaplanmasının bile mümkün olmadığı bu ikinci neden, biraz da dönemin diğer ulusların milliyetçilik anlayışlarından esinleniyor. Örneğin, İngiltere'nin "üzerinde güneş batmayan imparatorluk", Rusya'nın "pan-slavizm", Almanya'nın "pan-germenizm", Yunanisan'ın "megalo-idea"sı gibi... İşte, tüm rusya Türklerini içine alan ilk "Milli Merkez", bu koşullarda kuruluyor. Bu Merkez, İttihatçılar tarafından oluşturulan ilk Türk İstihbarat Örgütü olarak kabul edilen "Teşkilât-ı Mahsusa"ya sımsıkı bağlı olarak ortaya çıkıyor. Rusya'dan gelen bilgi akışını (askeri, siyasal, sosyal ve toplumsal) değerlendirmenin yanısıra, Rusya'dan gelen Türklerin -özellikle de öğrencilerin- denetim altında tutulması ve bunlara Türklük bilinci aşılanması gibi önemli işlevleri yerine getiriyor. Bir nevi Danışma Kurulu olarak çalışan bu merkez, Osmanlı yasalarına göre "kesinlikle mevcut değil" görünüyor, çünkü legal olarak kurulmamış. Ama resmen var olmasa da Merkezin bilinen adresleri: "Türk Derneği" ve "Türk Ocağı"...

Bilinen isimlere gelince, Gaspıralı İsmail Bey'in yanısıra, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Dr. Hüseyinzade Ali Bey, Fatih Kerimi, Musa Akyiğitzâde, Nasip Yusufbeyli, başı çekiyor. Kaldı ki, Rusya Türkleri'nin geleceğinin ancak güçlü bir Osmanlı Devleti'nden geçtiğini algılayan Gaspıralı İsmail Bey, İttihatçılardan da önce, Türklük bilincine sahip olmadığı gerekçesiyle sevmediği II. Abdülhamit'e -örneğin Kahire'de toplanacak İslâm Konferansı girişimleri için- rapor verme sorumluluğu gösteriyor (bu hususa ilişkin dokümanın yanısıra, I. Dünya Savaşı için hazırlanan ve Rusya'dan son derece önemli askeri bilgileri içeren matbu bazı raporlar da kişisel arşivimde bulunmaktadır). Hiç şüphesiz bu duyarlılık, Rusya'daki Türklerin geleceğinin güçlü ve istikrarlı bir Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunun sorumlu ifadesi olarak ortaya çıkıyor.

1. ATATÜRK VE "MİLLİ MERKEZ"LER

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda, Türk toplumuna çağdaşlaşmanın yolunu kapatan tüm eskimiş, köhne Osmanlı yasaları terkediliyor. Hukuk alanında gerçekleştirilen yeni yasal düzenlemelerle birlikte, devrim yasaları getiriliyor. Türk Devleti çağdaş-modern bir yapılanma sürecine sokulmuşken, "Milli Merkez" oluşumu aynen muhafaza ediliyor; bir başka ifadeyle bizzat Atatürk tarafından gelenekselleştiriliyor. Atatürk'ün bu oluşuma katkıları, hiç şüphesiz modern devlette olması zorunlu düzenlemeleri içeriyor:

* Önce "Milli Merkez"lerin sayısı arttırılıyor ve doğrudan M.A.H. bünyesi içine alınıyor. "Kırım Milli Merkezi", "Azerbaycan Milli Merkezi", "Türkistan Milli Merkezi" gibi. Ayrıca, Balkanlardaki Türk azınlıkları ile ilgili merkezler de faaliyete geçiriliyor.

* Sovyet işgâlinden sonra Rusya'dan kaçmak zorunda kalan Türk liderlerine ve entellektüellerine bu merkezlerde hizmet şansı ve fırsatı sunuluyor (örneğin, Prof. Yusuf Akçura ve Ahmet Ağaoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olarak hizmet verirken, Prof. Sadri Maksudi Arsal, Prof. Zeki Velidi Togan, Prof. Dr. İsmail H. Ertaylan, Prof. Dr. İzzet Kantemir, Prof. Ahmet Caferoğlu, Prof. Reşit Rahmeti Arat, Prof. Dr. Ahmet Temir, Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, D. Hamit Zübeyr Koşay gibi çok sayıda bilim adamı Türk Üniversitelerinin kuruluşunda görev almışlar ve uluslararası alanda başarı ile Türkiye'yi temsil etmişlerdi. **Aynı şekilde, Rusya'da iken subay olan Türk aydınları, bu defa Türk Ordusu'nda müktesep rütbelerinde görev alırken, önemli bir bölümü de M.A.H. bünyesinde istihdam edilmişlerdi).**

* Milli Merkezler, Osmanlı döneminde olduğu gibi yine "Danışma Kurulu" niteliğinde, yani bir tüzel kişiliğe sahip değil. Milli Merkezlere, en güvenilir, idealine samimi, Türkiye'ye ise sadakati test edilmiş aydınlar aktif üye olarak girebiliyor. Kesinlikle üyelere hizmetlerinden dolayı maaş ya da "huzur hakkı" ya da benzeri ad altında hiçbir şekilde para ödenmiyor. Devlet adına M.A.H. yönetiminin öngördüğü sınırlar içinde faaliyet yürütüyorlar. Üyelerin,

Türkiye'nin zaten sorunlu olan komşuları ile ilişkilerini bozabilecek duygusal-politik nitelikte faaliyet içine girmeleri asla sözkonusu değil. Üyelerin tamamı, kendi meslekleri içinde en başarılı, dürüst olarak tanınan gönüllü ve seçkin vatansmeverlerden oluşuyor. Hata yapanın, derhal merkezle ilişkisi kesiliyor. Örneğin Atatürk'ün de bulunduğu bir toplantıda, Sovyet tarihçilerine yönelik olarak aleni ve de duygusal bir biçimde Rus düşmanlığı yapan sözler sarfeden Prof. Ahmet Caferoğlu4nun Azerbaycan Milli Merkezi dahil pekçok resmi makamla ilişkisi hemen sona erdiriliyor.

* Milli Merkezlerin asıl işlevine kavuşması, ancak Türk Ocakları'nın kapatılmasından sonra mümkün oluyor. Türkiye dışındaki Türklerin sorunlarına "Turancılık" perspektifinden yaklaşan Türk Ocakları'nın, bu konudaki söylemlerini "boşboğazlık" raddesine vardırması ve dolayısıyla da Dışişlerimizi zor durumlara düşürmesi üzerine, Atatürk, Türk Ocakları'nın kapatılmasını emrediyor. Bu emri alan Türk Ocakları, 10 Nisan 1931'de toplanan "Fevkkalâde Kurultay"ında kendi kendini feshediyor. İşte, Türk Ocakları'nın kapanmasından 5 gün sonra, Atatürk yeni bir yapılanma içinde ve **"bilgisiz fikir olmaz"** mantığı çerçevesinde, Türkiye, rusya, Balkanlar, kısaca tüm Türk Dünyası'nın tarihini bilimsel nitelikte ele alacak **"Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti"**ni kurduruyor. 5. Kol kapsamındaki bazı faaliyetler ise M.A.H. denetimine bırakılan Milli Merkezlere havale ediliyor. Bu arada Atatürk, kapatılan Türk Ocakları'nın Başkanı Hamdullah Suphi Tanrıöver'i Bükreş Büyükelçiliği görevine tayin ederek, **"boşboğazlık"** yerine sessizce ve de akıllıca aynı amaç doğrultusunda nasıl yürünebileceğini gösteriyor (Tanrıöver'in Romanya Türkleri ve de Ortodoks Gagauz Türkleri ile ilgili olağanüstü başarılı çalışmaları için bkz. "Kemal'in Öğretmenleri", Kırım, No.21, Ekim-Aralık 1997, s. 3-13).

*** Milli Merkezler, Atatürk döneminde, temel işlev olarak, Türk Devleti ile hedef bölgede yaşayan Türkler arasında çok yönlü bir köprü oluşturuyor: Çok yönlü bilgi temin etmek; bilgi akışını güvenilirlik testinden geçirmek; yabancı servislerle ilişkisi olan**

ajan-provakatörleri saptamak ve kontrol altında tutmak; ilgili elçilik mensuplarının kendilerine (diasporaya) yönelik faaliyetlerini izlemek; akademik nitelikte kitaplar, makaleler ve bildiriler yazmak ve periyodikler çıkarmak; ilgili dernekleri kurmak ve faaliyetlerini sürekli denetlemek; istenildiğinde aktif ibçimde kamuoyu oluşturmaya yönelik her türlü çalışmayı yapmak; uluslararası platformda faaliyet gösteren, batılı servislerin desetğeindeki anti-komünist organizasyonlarla kontrollü ilişki kurmak ve diğerleri. Kısaca, Atatürk dönemi Türk Dış Politikasında belirgin bir hata yaşanmıyor. Türk Devleti, içte ve dışta "tam bağımsız" ve de egemen olmanın onurunu yaşarken; Milli Merkezlerde görev yapan Türk aydınları da anavatana hizmet etmenin ve anavatanın güvenliğine ve çıkarlarına ters düşmeksizin kendi davalarına çalışmanın şerefini paylaşıyor.

2. MİLLİ MERKEZLERİN BUGÜNÜ

Atatürk'ün vefatının ardından, Türkiye'nin Dış Türklere yönelik stratejinin -tabiri caizse- adeta çivisi çıkıyor. İsmet Paşa'nın laiklik konusundaki duyarlılığı, maalesef, Cumhurbaşkanlığı'nın ilk dönemindeki kimlik bunalını (Atatürk'ün resimlerinin para ve pullardan çıkarılması vb.) sırasında, sözkonusu strateji de terkediliy.or. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında "yükselen değerlere" uygun olarak (Almanya ve İtalya'dan esinlenen) aşırı milliyetçi ve sorumsuz turancı söylemlere ve hareketlere gözyumulurken, savaşın bu ülkeler aleyhine sonuçlanmaya yüztutmasıyla bunların üzerine bu defa yüzdeyüz bir politika değişikliği ile sertçe gidiliyor. Bu kesime duyulan rahatsızlık ve gösterilen tepkilerden dolayı, Atatürk'ün iç ve dış politikada belirleyici simgesi olan Türklük bilinci, iyice ihmal ediliyor, geri plâna itiliyor. Ancak, İsmet Paşa'nın bu politika değişikliği, Sovyetler Birliği'nin savaş sonrası Türkiye'den toprak talebini etkilemiyor. Atatürk döneminde böylesine bir mtecavizliğe cesaret edemeyen Rusya'nın, daha sonra bu cesareti kendinde bulması, hiç şüphe yok ki, Türkiye'nin "caydırıcı" kozları

elinde tutamaması ile doğrudan ilgili. Bu olumsuz gelişmelerden, iyi ki, M.A.H. (sonraları M.İ.T.) içindeki geleneksel yapı, öylesine olumsuz etkilenmiyor. Ve Milli Merkezler sessiz-sedasız varlığını sürdürüyor. Demokrat Parti ile başlayan siyasal süreçte, A.B.D.'nin "Yeşil Kuşak Teorisi"nin yaşama geçirilmesi uğruna Türkiye pek çok temel ilkesinden vazgeçiyor. Örneğin, laiklik ilkesi rafa kaldırılıyor. Gerçekte İslâmiyetle bağdaşmayan tarikat sapkınlıkları bu defa devlet eliyle yeşertiliyor. Siyasal İslâmcılığın horlatılması ile devlete egemen olması gereken Türklük bilinci, bir kez daha geri plâna atılıyor. Türk Devleti'nin gücünü, bağımsızlığını ve egemenliğini temsil eden Silâhlı Kuvvetler ve M.İ.T. gibi temel kuruluşlar, A.B.D.'nin müdahalesine açık bırakılıyor. Hatta bir ara, Türkiye'ye ihanet anlamına gelecek biçimde, M.İ.T. mensuplarının maaşını dahi A.B.D. ödüyor. Dünyadaki "soğuk savaş"ın tarafı olan A.B.D.'nin anti-komünist blok lideri olması dolayısıyla Milli Merkezlerin varlığını sürdürmesine izin veriliyor ama görev ve yetkileri alabildiğine kısıtlanıyor. Bu arada Milli Merkezleri yönlendirecek ve denetleyecek elemanların eğitim kalitesi ve bilinç düzeyi giderek düşüyor ve böylece günümüze kadar geliniyor...

Büyük Atatürk'ün ölümünden sonra, iç ve dış politikasında Türklük bilincini bir kenara bırakarak ilkesiz ve kararsız bir imaja bürünen Türkiye, bu ruhsuz ve kişiliksiz görüntünün bedelini en ağır biçimde ödüyor. Yakın bir geçmişe kadar, Milli Merkezleri ihmal ile Dış Türkler kozunu kullanmayı beceremeyen Türkiye'de örneğin, Kızıl Çin bile binlerce kilometre uzaklıktan ve rahatlıkla Maocu örgütlenmeyi gerçekleştirerek devletimizi tehdit edebiliyor. Aynı şekilde, T.K.P. ve benzeri illegal örgütlenme, Sovyet çıkarlarını ve ideolojisini her şeyin üstünde tutacak kadroları yetiştiriyor ve Türkiye'yi bir iç savaşa sürükleyecek kaos ortamını yaratıyor. Küçük Bulgaristan ve hatta Enver Hoca'nın zavallı Arnavutluğu bile Türkiye'de kendi çıkarlarına hizmet eden terörist örgütlerini yetiştirebiliyor. Bulgaristan Türk azınlığın isimlerini fütursuzca değiştirecek ve yüzbsinleri Türk sınırına iterek ülkemizde ekonomik ve siyasal kriz yaratmayı sağlayabiliyor. P.K.K. kartını

aleyhimize küçük Suriye ile Irak dahil, A.B.D., İsveç, Rusya, İsviçre, İngiltere, Fransa, Belçika, Almanya gibi dost-düşman hemen her ülke pervasızca oynayabiliyor. İran, Suudi Arabistan, Libya gibi ülkeler, İslâm adına kendi devletini yıkabilecek, kendi diline ve kültürüne düşman şeriatçı kadrolara ve terörist militanlara sınırsız destek olabiliyor. Ermeni terörüne, bölücü P.K.K. terörüne, Dev-Yol, Dev-Sol, Tikko gibi marksist örgütlerin terörüne, Cemalettin Kaplan'ın, Hizbullah'ın, Milli Gençlik Vakfı'nın ve diğer şeriatçı örgüt ve tarikatların her türlü yıkıcı eylem ve terörüne, başta Yunanistan olmak üzere Avrupalı müttefiklerimiz, A.B.D., Rusya ve diğer bilinen ülkeler rahatça kucak açıp lojistik destek sağlayabiliyor. Komünisti, faşisti, şeriatçısı, kapitalisti ile pekçok devlet, Türkiye düşmanlığı paydasında rahatlıkla buluşabiliyor ve işbirliği yapabiliyor...

Buna karşılık Türkiye, Rusya'daki, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki, Balkanlardaki, Irak'daki, İran'daki, Suriye'deki Türk azınlıkları ile Avrupa ve A.B.D'deki toplam milyonlarca Türk nüfusunu "caydırıcı" unsur olarak masaya süremiyor. Yeterli enformasyon alamadığı için gerçekte sahip olduğu gücünü bilemiyor, kullanamıyor...

2.1. Tipik Bir Örnek Olarak "Kırım Milli Merkezi"

Uzun yıllar önce, 1970'lerin başında, Kırım ile ilgili yazı ve kitap çalışmalarımdan dolayı Kırım Milli Merkezi'nin toplantılarına davet edilmiş; ancak gerek toplantıların İstanbul'da yapılması ve gerekse de işlerimin yoğunluğu nedeniyle sadece bir kez bu davete uyabilmiştim. Olağanüstü etkilenmiştim. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Kırım Milli Merkezi'ni başarıyla yöneten Cafer Seydahmet Kırımer'in koymuş olduğu ilke ve kurallar -aradan bunca yıl geçmesine karşın- aynen işletiliyordu. Bu kurallara sadık kalarak, sadece Hak'kın rahmetine kavuşanların isimlerini vermekle yetiniyorum: Av. Müstecib Ülküsal, Av. İbrahim Otar, Dr. Edige M. Kırımal, Dr. Abdullah Zihni Soysal, Yusuf Uralgiray ve diğerleri. Toplantı gündeminde yer alan konuların yanısıra, bunların tartışılma

düzeyi de olağanüstüydü. Hiç şüplesiz, toplantıda yer alan katılmacıların farklı siyasal görüş ve inançları bulunmaktaydı. Ancak, konu "Türkiye" ve "Kırım"ın çıkarları sözkonusu olduğunda, herkesten tek bir ses ve tek bir karar çıkmaktaydı. Tanıdığım kadarıyla, Rusya'nın Çarlık ve Sovyet dönemlerinde en çok ezilen, hatta varlığına kastedilen bir halkın, Milli Merkez'e katılabilen seçkin aydınları arasında elbette ki komünist ideolojiye inanmış birinin olması söz konusu bile değildi. Ancak, şeriatçı da yoktu, ırkçı ve turancı da. **Tüm katılımcılar için Türk Devleti'nin, Kırım'ın ve de tüm Türk Dünyası'nın bekası ve çıkarları her şeyin üstündeydi. Etkilendiğim bir başka konu, aralarında bir tek "TATARCI"nın bulunmamasıydı. Katılımcılar, "Tatar" sözcüğünün nasıl Ruslar tarafından Kırımlılara isnat edildiğini tüm tarihsel boyutları içinde bilmekte ve Kırım kökenlileri sadece "KIRIM TÜRKLERİ" olarak tanımlamaktaydı.** Temel ilkeleri ile kabul edilen iki liderin fotoğrafları salonu süslemekteydi: Atatürk ve Gaspıralı İsmail Bey. Dr. Edige Kırımal, "Tatar" tesmiyesinin, Rusların ve de A.B.D. başta olmak üzere Türklükten önyargılı olarak tedirgin olan, ürken, hatta nefret eden Batılı ülkelerin çıkarlarına hizmet etmekten; büyük Türk Dünyasını bölmekten başka bir işe yaramayacağını -gerekçeleri ile- uzun uzun anlatmıştı. **Dr. Edige Kırımal, o tarihlerde C.I.A. tarafından Almanya'da kurulmuş olan "Sovyetler Birliği'ni Öğrenme Enstitüsü"ndeki görevini sürdürmekteydi. Kendisi gibi A.B.D.'den maaş alan Dr. Baymirza Hayit, Süleyman Tekiner, Mehmet Emircan gibi mesai arkadaşlarıyla Türklük bilincinin gereğini yerine getirmeye çalıştıklarını, ancak, özellikle "Hürriyet Radyosu" ve "Hür Avrupa Radyosu" gibi yine C.I.A. tarafından finanse edilen kuruluşlarda çalışan bazı Türk gençlerinin "ajanlık" statüsünü kabul etmelerinden yakınmıştı.**

Yıl 1998... 2000'e 2 kala, Kırım Milli Merkezi, ulusal bir "Danışma Kurulu" niteliğinde, Atatürk'ün öngörülerinin değerli bir mirası olarak varlığını sürdürüyor... Ama danışan devlet ortada yok!.. M.İ.T. içindeki -yeteneksiz ve kapasitesiz personelin kişisel hataları ile- ihmal edilmişliğin sıkıntısını çekiyor. Ama olan Türkiye'ye

oluyor... En gerekli olduğu dönemde, yakın tarihimize damgasını vuran Milli Merkezler oluşumu, yokolmaya terkediliyor. Örnek mi? Öylesine çok ki!...

Bir kısmı, Kırım'daki Türklerinin vatandaşlık haklarına hukukdışı biçimde ambargo koyan Ukrayna Hükûmeti'nin legal 'gent"lığını üstlenmiş durumda. M.İ.T. ile ilişkide "tek yetkili" makam olduklarını iddia ile kendilerini anlaşılmaz biçimde "Kırım Diasporasının Lideri" ilân ediyorlar. Bazıları, TRT çalışanı yani devlet memuru oldukları hâlde, akılalmaz bir pervasızlıkla Prag'dan yayın yapan ve C.I.A. tarafından finanse edilen "Radio Liberty"de haftalık program yapıyorlar. Kısaca, Türk Devleti'nin kıt kaynakları bunlar tarafından heba ediliyor, insani yardımlar bile bunların üzerinden gönderiliyor. Türk Devleti, bunlar tarafından yanlış ve maksatli bilgilendiriliyor ve yönlendiriliyor...

Tüm bu olumsuzluklar sadec Kırım kökenli vatandaşlarımızı mı ilgilendiriyor? Elbetteki hayır!... Dedelerine yüzlerce yıl önce kucak açmış bu ülkenin bir kısım vatandaşları, bu ülkede yaşamalarına rağmen, "Çerkezcilik", "Tatarcılık", "Çeçencilik", "Gürcücülük", "Kazakçılık" yapabiliyor. Türk Devleti ise sadece seyrediyor...

2.2. Tek Çözüm: Milli Merkezlerin Yeniden Yapılanması...

Oysa, Türkiye'nin dışpolitikasında Dış Türklere özel olarak önem vermesi, Türkiye'nin sadece komşuları ve müttefikleri ile ilişkilerinde bir denge unsuru olacağı kadar aynı zamanda etkili bir silâh da olacaktır. **Atatürk, bu dengeyi çok akılcı, duygu ve heyecandan arındırılmış bir strateji izleyerek koruduğu gibi, Türk azınlıklarını bir silâh olarak kullanmayı da bilmiştir. Örneğin, 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Barış Antlaşması'nda bu silâhı kullanarak T.K.P., Yeşilordu, Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası gibi örgütlerin kapatılmasına bizzat Sovyetlerin desteğini almıştır. Lozan'da ve "etabli" sorununda Batı Trakya Türklerini, Hatay sorununda ise bu vilayetteki Türkleri ön plâna çıkarırken, Balkanlardaki Türklerin insan hakları ve temel kültürel sorunları**

ile ilgilenmeyi devlet politikası hâline getirmiştir. Atatürk döneminde tüm olumsuz siyasal ve ekonomik koşullara ve yetersizliklere rağmen çözümlenen iç ve dış sorunlar, 10 Kasım 1938'den sonra çözümlenemiyorsa, önce bunun nedenlerini ortaya koymak gerekir. İşte unutulan, unutturulan Milli Merkezler, bu nedenlerden birisidir. Atatürk döneminin siyasal, ekonomik, toplumsal ve de kültürel koşullarının ve de kurumlarının günümüzde değiştiğini kabul etmek kaçınılmaz. Elbetteki sürekli değişim gerçeğinde geriye dönmek mümkün değildir. **Ancak, değişmeyen olguların da varlığını kabul etmek gerekir. Örneğin; Atatürk'den bu yana Türkiye'ye düşman olan devletler hiç değişmemiştir.** Aynı şekilde, Atatürk'ün ilkeleri de. Türkiye Cumhuriyeti'nin asli kuruluşları olarak T.B.M.M.'nin, Yüksek Yargı Organlarının, Türk Silâhlı Kuvvetleri'nin, M.İ.T.'in, ikincil kuruluş olarak da özel konumu bulunan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önem ve ağırlığı değişmemiştir. İşte, Milli Merkezlerin Atatürk'ten bizlere kalıcı bir miras olarak, yeniden itibar ve sorumluluk iadesinin yapılması, eski işlevinin kazandırılması gerekmektedir. Bu birtarihsel borçtur, zorunluluktur.

SONSÖZ

Öncelikle belirtmeliyim ki, son Kırım yazısı, Milli Merkezler Olmadan Asla tıpkı Kırım dergisinde yayınlanan "Türk Dünyası'nı Tehdit Eden Dış Güçler" yazısı gibi kesinlikle sıradışı bir yazıdır. **Bu yazıda, Türk Devleti ile Dış Türkler arasındaki ilişki sürecine ait pek bilinmeyen ya da az bilinen parçaları birleştirmeyi ve var olan gerçeği, farklı, ulusal bir yaklaşım ve duyarlılıkla ortaya koymayı amaçlamış bulunuyorum. Kırım Milli Merkezi'nin ya da herhang ibir Kırım Derneği'nin üyesi değilim. Aynı şekilde, M.İ.T. ya da bir başka istihbarat kurumuyla hiçbir organik ya da dolaylı ilişkim sözkonusu değildir. 20 yılı aşkın bir süredir, Ankara Üniversitesi'nde öğretim görevlisi statüsünde bir tarihçi olarak görev yapmaktayım.** Sadece olayları ve gelişmeleri uzun yıllar boyu dışarıdan mümkün olduğunca objektif gözle izlemeye ve değerlendirmeye çalıştım. Ve bu yıllar boyunca da Milli Merkezlerle ilgili bilgilerimi, -belki de anlamsız bir sır olarak- kendime sakladım. Bir de M.İ.T.'e aitmiş gibi gelen bu yapılanmayı, uzun yıllardan bu yana, gizliliği saygı önyargısı içinde değerlendirdim. Şimdi geç de olsa bu makala ile, bu hatalı değerlendirmeyi geride bırakıyorum.

1995-96 yılları arasında Birleşmiş Milletler görevlisi olarak bulunduğum Moldova'da, yaklaşık 300.000 kişilik nüfusa sahip Hıristiyan Gagauz Türkleri ile ilgili olarak C.I.A., K.G.B., K.İ.P., Alman, Bulgar ve hatta Norveç istihbaratçılarının kapışmalarını ibretle izledim. Hiç Türk istihbaratçısı yoktu. Türkiye'den ayrılırken, bölge hakkında bilgi alabileceğim, servis hizmeti verecek bir resmi

makam -maalesef- bulamadım. Sahipsiz bıraktığımız Gagauzlarla ilgilenirken, Atatürk'ün sözkonusu emperyalist kökenli girişimlerden tam 60 küsur yıl önce, bu bölgeye -o fakir halimizde- rusça ve romence bilen tam 80 "ilkokul öğretmeni" gönderdiğini öğrendim ve Atamızla, O'nun büyüklüğü ve ilerigörüşlülüğü ile gurur duydum. **Sonra o topraklarda** kalan **idealist devlet görevlilerimizden birinin haç dikili mezar taşı başında unutkanlığımıza ve vurdumduymazlığımıza kahroldum. Rusya'nın yanısıra uzun bir süre kaldığım ve sürekli izlediğim A.B.D. ve İngiltere'de demokrasiye rağmen varlığını hissettiren "derin devlet" olgusunu saptadım.** Tüm bu ülkeler, kendilerinden binlerce mil uzaktaki Türk topraklarında, ekonomik ve siyasal çıkarları dışında hiçbir müşterek bağı bulunmayan Türk topluluklarına yönelik her türlü istihbarat ve ajitasyon faaliyetinde bulunurken, kendi devletimin, pekçok müşterek bağı ve karşılıklı çıkarı bulunan Türk topluluklarına olması gerekli benzeri ilgiyi gösterememesinden hayal kırıklığına uğradım.

Bunca yılın deneyimi, gözlemi ve bilgisiyle inanıyorum ki, ülkemizin geleceği ile ilgili olarak, tıpkı Atatürk ilke ve devrimleri gibi, Milli Merkezlere de gereksinim giderek artmakta. Bilgi çağında ve demokrasinin açıklığında -olumsuz tabuların- yıkılması gerektiğine inanıyorum. Bu inançla, M.İ.T. içindeki çağdaş yapılanmayı umut ediyorum. Amacım M.İ.T.'i eleştirmek ve de yıpratmak asla değil. İşte, bu makale, birtakım anlamsız, zarar veren gizlilik anlayışı içinde, vatan adına çirkin ilişkilerin yaşandığı, Milli Merkezlerin yokolmaya terkedildiği fosilleşmiş bir yapılanmayı sergileyecekse, belki de bir hatadan dönülmeyi sağlayacaksa, neden yazmayayım, diye düşündüm. Ve kısa vadede olmasını gerekli bulduğum önerilerimi de aynı medeni cesaret ve akademisyen duyarlılığıyla ekledim. Temenni ediyorum ki, yazdıklarım okuyanları bilgilendirme yanında bir parça düşündürür. Yine temenni ediyorum ki, yazdıklarım doğru adresi bulur...

BİBLİYOGRAFYA

ABAY, A.: Kırım'da 1944 Felâketi. **Emel,** 23. sayı, 1964 İstanbul

ABDÜLHAMİTOĞLU, Necip: Kırım Faciası ve Turancılık Ülküsü. **Yeni Millî Ülkü,** G.Ü.T., Şehitler Özel Sayısı, 1969 İstanbul.

ABDÜLHAMİTOĞLU, Necip: Küçük Kırım'ın Büyük Evlâdı Necib Hacı Fazıl'ın Şehâdetinin 22. Yıldönümü Münasebeti İle. **Millî Cephe,** 52. sayı, Ekim 1970 Ankara.

AKÇURA, İskender: Génocide Behind The Iron Curtain. 1963 New York.

ALÎ, Ahmet Şah: Görülmemiş ve İşitilmemiş Yalan. **Novoye Russkoye Slovo,** 28 Ocak 1971 New York.

ALTUNBAY, Mehmet: Kırım'da Komünist Mezalimi, **Mücahit,** 1. sayı, Temmuz 1955 İstanbul.

ARAN, Mehmed Sadık: Kızıl Rusya Cehennemindeki Türkler. **Türk Yolu,** 1. sayı, Temmuz 1953 İstanbul.

ARMSTRONG, John A.: The Ethnic Scene in the Soviet Union. 1968 New York.

ASLANBEK, Mahmut: İtibarı İade Edilmemiş Kuzey Kafkasya Halklarının Durumu. **Dergi,** 16. sayı 1959 Münih.

AYDINLI, Ahmet: Sovyet Espiyonaj Organizasyonları. Bu Organizasyona Bağlı Seksiyonlar, Genoside Maruz Kalan Milletler. **Ülkücü Gençlik Dergisi,** 11. sayı, Temmuz 1971 İstanbul.

AYTUGAN, Binbaşı: II. Dünya Savaşı ve Milliyetler Meselesi. **Birleşik Kafkasya,** 4/5. sayı, Kasım 1951 Münih.

BAZKOWSKI, Wlodmierz: Russian Colonialism, The Tsarist and Soviet Empires. 1958 New York.

BACZKOWSKI, Wlodmierz: La Russie Soviétique, Nouvel Empire Colonial, 1960 Beyrut.

BALA, Mirza: Rusya'daki Türkler'in Tehciri. **Cumhuriyet,** 15.9.949 İstanbul.

BALA, Mirza: Moskova'nın Sürgün ve İmha Ettiği Milletler. **Dergi,** 9. sayı, 1956 Münih.

BAYTUGAN, Barasbi: The Fate of the Chechen-Ingush People. **Caucasian Review,** 2. sayı, 1952 Münih.

BEKTÖRE, Şevki: Volga Kızıl Akarken, 1965 Ankara.

BENNIGSEN, Alexandre: LEMENCIER-Quelquejay, Chantal: Islam in the Soviet Union, 1967 New Yok.

BİL, Hikmet: Yokedilen Bir Millet. **Devlet,** 23.6.1969 Ankara.

BRAUTIGAM, Dr. Otto: So bat es sich zugetragen... Ein Leben als Soldat und Dipolamat. Holzner-Verlag, 1968 Worzburg.

BRONSICA-Pampuch, Wanda: Krimtataren in Taschkent vor Gericht. **Süddeutsche Zeitung,** 12/13 Temmuz 1969 Münih.

BUZINARSKI'LER, A. ve T.: Kırım Tatarları. Novoye **Russkoye** Slovo, 21 Ocak 1971 New York.

CAMERON, N.-STEVENS, R. H.: Hitler'in Gizli Konuşmaları. **Hayat Tarih Mecmuası,** 11 sayı, Aralık 1972 İstanbul.

CARTIER, Raymond: Les Secrets de la Guérre Devoliés par Nürberg, 1946 Paris.

CEBAGI, V. Girey: Soviet Nationilty Policy and Génocide. **Caucaslan Review,** 1. sayı, 1955 Münih.

CILAS, Milovan: Stalin'le Konuşmalar, Çev. Cevdet San, Ötüken yayını, 1964 İstanbul.

CONQUEST, Robert: Aklıselim Karşısında Rusya. Nebioğlu yayını, 1960 İstanbul

CONQUEST, Robert: The Nation Killers, 1970 Londra.

CONQUEST, Robert: The Deportation of Nationalites in the USSR. 1960 Londra.

CONQUEST, Robert: Büyük Tedhiş. Çev. Nüzhet Baba, DRurum yayını, 1969 Ankara.

COŞAR, Ömer Sami: Kırım'da Bir Can Kalmadı. **Milliyet,** 19.9.1960 İstanbul

DAVLETŞİN, Prof. T.: Sovyetler Birliği'nde Halkların Uydurma Hukuk Eşitliği Üzerine. **Dergi,** 52. sayı, 1968 Münih.

DERBENDİ, Abdülgani: 1956 İslâm Kongresi'nde Sovyet Mahkûmu Milletler Meselesi. **Dergi,** 8. sayı, 1957 Münih.

DOBRUCALI: Doburca'daki Kırım Türkleri. **Emel,** 23. sayı 1964 İstanbul.

ELHAŞİMİ, Seyit: Müslüman Şarktaki Sovyet Siyaseti ve Kırım Türkleri'nin Alınyazısı. **National Press,** Eylül 1958 Cakarta.

ENGİN, Dr. Arın: Avrupa Kültürü Nedir ve Ne Değildir? 1962 İstanbul.

ERER, Tekin: Kırım Türkleri ve Esir Türkler. **Komünizm ve Komünizme Karşı Türk Basını,** 8. sayı, 1966 Ankara.

ERER, Tekin: Tatar Milleti. Son **Havadis,** 16.7.1971 İstanbul.

ERER, Tekin: Beş Milyon Kırımlı Nerede? Son **Havadis,** 31.12.1966 İstanbul.

ERK, Mikâil: Sovyet Rusya Sömürgeciliği ve Mahkûm Milletlerin Mukadderatı (Kuzey Kafkasya'da Sovyet-Rus Vahşeti). **Hedef** yayını. 1964 Ankara.

FISHER, George: Soviet Opposition to Stalin: A Case Study in World Wor II., 1952 Cambridge.

FLORINSKY, Michael R.: Encyclopedia of Russia and the Soviet Union. 1961 New York.

GIRASİMOV, D.: Oblaest, v kotoroy mı jivem. Çoerk Krime Kırmizdat. 1959 Simferopol.

GOLDSTEIN, M.: Sovyet Kültürüne Uğrayan Kırım Türk Halkı ve Onun Millî Kültürü. **Dergi,** 59. sayı, 1970 Münih.

GÖKGÖL, Cengiz: Komünist Rusya ve Müslümanlar, 1958 Ankara.

GRECHKO, B. M.: Kommunistcheskoe Vospıtanie v. SSSR. 1951 Münih.

HACIBEYLİ, Ceyhun: Türk Halklarını Sovyet İmhasından Kurtarmalı. **Azerbaycan,** 1. sayı, 1951 Münih.

HALMAN, Talât: Sovyet Cennetinde İzzet İle İdris. **Milliyet,** 11.5.1969 İstanbul.

HAYIT, Dr. Baymırza: Komünizm ve Türk Dünyası. 1971 Ankara.

HAZAR, N.: Sovyet Cumhuriyetlerine Tanınan Sözde Haklar. **Mücahit,** 45-56-47-48-59-50. sayı, 1962 Ankara.

HIZAL, Ahmet Hazer: Kuzey Kafkasya Hürriyet ve İstiklâl Dâvası. Orkun yayını, 1961 Ankara.

HIZALOĞLU, Mustafa Zihni: Kırım ve Şimalî Kafkasyalılar'ın İmhası. **Mücahit,** 13/14. sayı, 1958 Ankara.

HOSTLER, Charles Warren: Turkism and Soviets (The Turks of the World and their political objectives). 1957 Londra.

IŞIK, Mevlût: Kırımlı Irkdaşlarımız. **Ankara Ticaret Postası,** 25.6.1969 Ankara.

İKİZ, m? Lütfi: 20. Asırad Génocide (Kuzey Kafkasya'da Sovyet Rus Vahşeti). Hedef yayını, 1964 Ankara.

İSLÂM, İ.: Stalin ve Müslümanlar. **Serbest Kafkasya,** 1. sayı, 1952 Münih.

KABAKLI, Ahmet: Post mu, Dost mu? **Tercüman, P21.5.1972 İstanbul.**

KAMM, Henry: Tatarlar Moskova'ya Karşı Mücadeleye Devam Ediyorlar. **New York Times,** 3.5.1969 New York.

KANTEMİR, Ali: İslâmiyet ve Komünizm. **Dergi,** 16. sayı, 1959 Münih.

KANTEMİR, Ali: Génocide in the USSR (The Moslems). 1958 New York.

KARÇA, Ramazan: Génocide in the USSR (The Peoples of the Norht Caucasus). 1958 New York.

KAZNACHEEV, Aleksandr: Bir Sovyet Sefaretinin İçyüzü, 1963 Ankara.

KILIÇ, A.: Kırım Türkleri İle Niye İlgilenmiyoruz? **Milliyet,** 12.6.1969 İstanbul.

KIRIMAL, Dr. Edige: Der Nationale kampf der Krımtürken. Emsdetten Westf 1952.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 39/40. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 48. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 50. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 52. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 56. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 57. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 59. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 60. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 61. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 62. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 63. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Muhtelif Haberler. **Dergi,** 65. sayı.

KIRIMAL, Dr. Edige: Kırım Türkleri. **Dergi,** 59. sayı, 1970 Münih.

KIRIMAL, Dr. Edige: Moskova'nın Sürgün ve İmha Ettiği Milletler. **Dergi,** 9. sayı, 1957 Münih.

KIRIMAL, Dr. Edige: Sovyet Tarih İlmi Rus Emperyalistlerinin Hizmetindedir. **Birleşik Kafkasya,** 24. sayı, 1953 Münih.

KIRIMAL, Dr. Edige: Kırım Türkleri'nin Millî Basını. **Emel,** 6. sayı, 1961 İstanbul.

KIRIMAL, Dr. Edige: Kırım'da Topyekûn Tehcir ve Katliam. **Dergi,** 5. sayı, 1956 Münih.

KIRIMER, Cafer Seydahmet: Rus Tarihinin İnkılâba, Bolşevizme ve Cihan Hâkimiyetine Sürüklenmesi. 1948 İstanbul.

KNİEZA, Cemil T.: Kırım'da Yahudiler, Kırımlılar ve Karaimler. **Neve Züricher Zeitung,** 8.12.1968.

KOLARZ, Walter: Die Nationalıtâtenpolitik Der Sowjetunion. 1956 Frankfurt.

KOLARZ, Walter: Russia and her Colonies. 1956 Londra.

KRAVCHENKO, Victor: Hürriyeti Seçtim. Çev.: Zeria Karadeniz, Rafet Zaimler yayını, 1954 İstanbul.

KUNTA, Abdurrahman: Sovyetler Birliği'nde Müslümanlığın Gerçek Durumu. **Dergi,** 35/36. sayı, 1964 Münih.

LEMERCIER, Chantal Quelquejay: The Tatar of the Crimea. **Central Asia Review,** No. 1, 1968 New York.

LENİN, V.I.: Ulusların Kaderlerini Tâyin Hakkı. Sol yayını, 1967 Ankara.

LEONHARD, Wolfgang: The Kremlin Since Stalin, 1962 New York.

LIWYCKYJ, M.: The Crimean Turks Request. **Türk Dünyası,** 16 sayı, 1970 İstanbul.

LYOS, Eugene: Özbeöz Ruslar Bile Bolşevik Cennetine (!) Dönmek İstemiyorlar. **Kızılelma,** 15. sayı, 1948 İstanbul.

MAURACH, Prof. Dr. Reinhart: Sovyetler'de Millî Hakların Kırkıncı Yıldönümü. **Dergi,** 10. sayı, 1957 Münih.

MISIROĞLU, Kadir: Moskof Mezalimi. Sebil yayını, II. cilt, 1972 İstanbul.

MUHİTTİN, Mehmet: Kırım Öz Evlâtlarının Hasretini Çekiyor. Kırım, 3. sayı, 1957 Ankara.

MUSA, A.: İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım Tatar Mücahitlerinin Mücadelesi. **Azat Vatan,** 5. sayı, 1952 Münih.

NİCOLAYEVSKI, Boris I. - DALLIN, David: Sovyet Rusya'da Mecburi Çalışma, 1951 İstanbul.

NOVE, Alec: (Önsöz) Yedi Yıllık Sovyet Plânı (Sovyet İktisadî Kalkınma ve Potansiyeli Üzerine Bir Etüd). 1961 Ankara.

ORDANGEÇ, Muzaffer: Kanlı 40 Yıl. Kırım, 5. sayı, 1960 Ankara.

ORHON, Orhan Seyfi: Anlayamıyorum? **Son Havadis,** 15.3.1972 İstanbul.

ORTALAN, Cafer: Kırım ve Kırım Türkleri'nin Dâvası. **Kırım**, 1. sayı, 1960 Ankara.

ORTAYLI, Kemal: Bir Sovyet Müellifinin Kırım Türkleri ve Mazileri Hakkında İftiraları. **Dergi**, 34. sayı, 1963 Münih.

OTAR, İbrahim: Jenosid ve Kırım Türkleri. **Emel**, 22. sayı, 1. 1964 İstanbul.

ÖZKIRIM, Orhan: İkinci Dünya Savaşı'nda Kırım Türkleri ile Almanlar Arasındaki Münasebetler. **Emel**, 25. sayı, 1964 İstanbul.

PINES, Richard: Muslims of Soviet Central Asia. **The Middle East Journal**, 3. sayı, 1955 Washington.

PIPER, R. E.: Russian Moslems before and after the revulation ond Soviet İmperialism. 1953 İndiana.

PUSIC, Aydın: Kırım Türkleri'nin Sesi. **Azerbaycan**, 11. sayı, 1953 Münih.

RAYEVSKA, İrina: Kırım Tatarları. **Novoye Russkoye Slovo**, 9.2.1971 New York.

RIEDMILLER, Josef: Moskova Konferansı. **Süddeutsche Zeitung**, 7/8 Haziran 1969 Münih.

SANDER, Oral: 20. 21. ve 22. Kongreler ve Sovyet Dış Politikası. S.B.F. yayını, 1967 Ankara.

SAYILGAN, Aclan: Kırım Türkleri'nin Çilesi. **Devlet**, 20.7.1970 Ankara.

SCHULZE, Martin: İhre Reabilitierung steht nur auf dem Papier. Die unter Stalin Verbannten Krim - Tataren kampfen um ihre Recht. Prozesse in Taschket. **Frankfurter Bundscha**, 8.8.1969 Frankfurt.

SCHWARTZ, Harry: The Red Phoenix (Russie Since World War II.). 1961 New York.

SEVİNÇ, Necdet: Bilmek ve Susmak. **Bizim Anadolu**, 21.7.1972 İstanbul.

SHEEHY, Ann: Kırım Tatarları. **Emel**, 69. sayı, 1972 İstanbul.

SHEEHY, Ann: Soviet Central Asia and the 1970 Census. **Mizan**, 1. sayı, 1970 New York.

SHUB, Anadole: Rusya'da Geriye Dönüş. **Yeni Gazete,** 29.6.1969 İstanbul.

SLAVINSKI, A.: Le combat du general Grigorenko contre le, despotisme, Observer, 30.3.1969 Londra.

SMIRNOV, N. A.: Oçerki İzuçeniya İslama V SSSR. 1954 Moskova.

STACKELBERG, Von G. A.: Sovyet Komünist Emperyalizmi Tecrübesi ve Sovyetler Birliği'ndeki Müslümanlar. **Dergi,** 23/24. sayı, 1961 Münih.

STALİN, J.: Leninizmin İlkeleri. Sol yayını, 1967 Ankara.

STALİN, J.: Marksizm ve Millî Mesele. Sol yayını, 1967 Ankara.

STAMBROWSKI, Alexander: Türk Milleti. **Wiadomosci,** 11.7.1956 Londra.

SULTAN, Garip: Moskova'nın Sürgün ve İmha Ettiği Milletler. **Dergi,** 9. sayı, 1957 Münih.

SÜKAN, Şinasi: Türkiye Dışında Yaşayan Türk Toplulukları. Orkun yayını, 1961 Ankara.

TAN, M. Şahap: 3 Milyon Mazlumun Dilekçesi. **Bugün,** 8.6.1969 İstanbul.

TEKİNER, Süleyman: Sovyetler Birliği'nde Milletler Problemi. **Dergi,** 58. sayı, 1969 Münih.

TEMİRCİLİ: Kırım Türk Tiyatrosu, **Emel,** 18. sayı, 1963 İstanbul.

TEMİRCİLİ: II. Dünya Savaşı Sırasında Alman İşgalinde Kırım Türkleri'nin Kültür ve Eğitim İşleri. **Emel,** 23. sayı, 1964 İstanbul.

TEMİRCİLİ: Kırım'da Eğitim Meseleleri Hakkında Notlar. **Emel,** 20. sayı, 1964 İstanbul.

TOKAEV, G. A.: Soviet İmperialism. 1954 Ankara.

TOKTAR, Kerim: Kırım Türkleri'nin Kamplardaki Kültür Çalışmalarına Dair. **Emel,** 41. sayı, 1967 İstanbul.

URALOV, A.: Narodoubiystvo, V. SSSR. 1952 Münih.

URBAN, P.: Milletlerin Self-Determinansyon ve Sosyalist Devletlerin Egemenlik Hakkının Yeni Sovyet Yorumu. **Dergi,** 60. sayı, 1970 Münih.

ÜLKÜSAL, Av. Müstecib: Kırımlılar Yurtlarına Neden Dönemiyorlar. **Emel,** 512. sayı, 1969 İstanbul.

ÜLKÜSAL, Av. Müstecib: Esir Milletler Haftası, Kırım Türkleri. **Emel,** 59. sayı, 1970 İstanbul.

ÜLKÜSAL, Av. Müstecib: Bir Yazı Münasebetiyle. **Emel,** 62. sayı, 1971 İstanbul.

ÜLKÜSAL, Av. Müstecib: Büyük Facianın 23. Yıldönümü. **Emel,** 40. sayı, 1967 İstanbul.

ÜLKÜSAL, Av. Müstecib: Bir Facianın Yıldönümü. **Emel,** 5. sayı, 1961 Ankara.

ÜLKÜSAL, Av. Müstecib: Esir Milletler ve Jenosid, **Emel,** 65. sayı, 1971 İstanbul.

ÜLKÜSAL, Av. Müstecib: Esir Milletler Haftası ve Esir Türkler. **Türk Dünyası,** 14. sayı, 1969 İstanbul.

ÜLKÜSAL, Av. Müstecib: Dobruca ve Türkler, T.K.A.E. yayını, 1966 Ankara.

VETLİNA, Vera: Krımskiye Puteşestviya. 1952 Moskova.

WARSZTK, Alexandre: Kırım Tatarları'nın Faciası. **Le Monde,** 10.5.1969 Paris

WILFRIED, Strik-STrikfieldt: Against Stalin and Hitler (1941-1945). 1970 Londra.

YURTSEVER, A. Vahap: Sovyetler Birliği Anayasası ve Esir Türk İlleri. **Son Havadis,** 7.1.1973 İstanbul.

YUTANG, Lin: Gizli İsim. Işık yayını, 1962 İstanbul.

ZAVOIL, A.: SSSR'de Millet Meselesi. **Millî Türkistan,** 122. sayı, 1967 Düsseldorf.

ZORZA, Victor: Kırım Tatarları Müdafilerini Kaybettiler. **The Guardian,** 5.9.1969 Londra.

— Area Handbook for the Soviet Union 1971 Washington.

KIRIM TÜRKLERİ HAKKINDA SON YILLARDA BASINDA YERALAN BAZI HABERLER

1. Muhtariyet İsteyen Tatarlar Moskova'da Polisle Çatıştılar. **Yeni Gazete**, 7.6.1969.

2. Kırım Tatarları Meselesi. **Yeni Gazete**, 12.6.1969.

3. Mosokva'da Tevkif Edilenlerden Biri Serbest Bırakıldı. **Cumhuriyet**, 9.6.1969.

4. Kırım Tatarları Kremlin Sarayı Önünde Gösteri Yaptılar. **Hürriyet**, 7.6.1969.

5. 55 Rus Aydını Rusya'da Soruşturma İstedi. **Milliyet**, 25.5.1969.

6. Sibirya'ya Sürülen Tatarlar, Eski Yerlerine Dönmek İstiyorlar. **Son Havadis**, 18.8.1972.

7. Kırım Katliamı. **Devlet**, 18.9.1969.

8. Kırım Tatarları'nın Yeni Müracaatları. **Russkoya Misli**, 24.8.1972 Paris.

9. Kırımlılar. **Yeniden Millî Mücadele**, 19.9.1972.

10. Kırım Türkleri Rus Baskısından Şikâyet Ettiler. **Dünya**, 15.9.1972.

11. Kırım Türkleri Birleşmiş Milletlere Başvurdu. **Milliyet**, 15.9.1972.

12. Kırım Türkleri Yurtlarına Dönebilmek İçin Birleşmiş Milletlerden Yardım İstedi. **Günaydın**, 15.9.1972.

13. Kırım Türkleri Birleşmiş Milletlerden Yardım İstedi. **Gün**, 15.9.1972.

14. Kırım Türkleri Rusları Birleşmiş Milletlere Şikâyet Etti. **Son Havadis**, 15.9.1972

15. Yurtlarından Sürülen Türk Nüfusunun % 46'sı Öldü. **Bizim Anadolu**, 21.7.1972.

16. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı Genel Kuruluna Verilen Muhtıra: Kırım Türkleri Hak İstiyor. **Adalet**, 27.7.1972.

17. Sibirya'ya Sürülen Kırım Türkleri'nin Protesto Gösterisini Rus Polisi Silâh Zoruyla Dağıttı. Günaydın, 13.9.1972.

18. Kırım Tatarları, Muhtariyet ve Kırım'a Dönmek İçin Mücadele Ediyorlar. Türk Dünyası, 9-10-11. sayı, 1968 İstanbul.

19. Kırım Türkleri. Devlet, 19.5.1969.

20. Rusya'daki Tatarlar. Yeni Gazete, 12.9.1969.

21. Tatarlar'ın Dâvası. Newsweek, 7.4.1969.

22. Kırım Türkleri Hâlâ İnsanca Yaşayamıyor. Medeniyet, 15.5.1969.

23. Sovyetler Birliği'ndeki Olaylar. Emel, 54. sayı, 1969.

24. Sovyet Rusya'da İnsan Hakları. Novoye Russkoye Slovoı, 6.9.1969 New York.

25. General Grigorenko'nun Mahkûmiyeti Protesto Edildi. Emel, 59. sayı, 1970.

26. Sovyet Dokümanlarından. Novoye Russkoye Slovo, 23.11.1969.

27. Sürgündeki Tatarlar Mücadele Halinde. BThe Observer, 30.3.1969 Londra.

28. General P. Grigorenko Hapiste. Posev, 6. sayı, Haziran 1969 Frankfurt.

29. Tarihin Mahkemesi Pek de Uzak Değildir. Kırım Tatarları'nın Sürgünü ve Bunun Sonuçları Hakkında Belgeler. Posev, 6. sayı, Haziran 1969.

30. Kırım Tatarları'nın Kırım'a Göçleri. Posev, 2. özel sayı, Aralık 1969.

31. Kırım'a Dönmekte Olan Kırım Türkleri'nin Durum. Dergi, 63. sayı, 1971 Münih.

32. Uydurma Değil, Gerçek Devlet Uğrunda. Şiyab Peremogi, 26.7.1970 Münih.

33. Kırım Tatarları'nın Rus Dostları: Kırım Tatarları Aadlet Huzurunda. Novoye Russkoye Slovo, 23.3.1969 New York.

34. Kırım Tatarları Vatanlarına Dönmek İstiyorlar. **The Economist,** 29.3.1969.

35. Sürgündeki Tatarlar Kremlin İle Mücadele Halinde. **The Observre,** 30.3.1969

36. Anayurt Üzerindeki Hak. **Posev,** 4. sayı, Nisan 1969.

37. Kırım Tatar Halkı Delegeleri Yeni Tenkil Hareketleriyle Karşı Karşıya Bulunuyorlar. **Posev,** 4. sayı, Nisan 1969.

38. 1.1.1969 tarihli Yeni Yıl Beyannamesi. **Posev,** 4. sayı, nisan 1969.

39. Kırım Tatarları Hakkında Açılan Dâvalar. BPo Sovetskomu Soyuzu, 208. sayı, 4.4.1969, New York.

40. Bir Tatar Bayramı. **Der Spiegel,** 14.4.1969.

41. Bir Rus Mahkûmunun Mektubu. **Emel,** 59. sayı, 1970 İstanbul.

42. Taşkent Yakınında Bir Vakıa. **Millî Türkistan,** 124. sayı, nisan 1968 Düsseldorf.

43. Vladimir Bukovsky'nin Durumu. **Survey,** 2(83). sayı, 1972 New York.

44. Rusya'da Dikbaşlı Aydınların Akıl Hastanelerine Yatırılmaları ile İlgili Bir Vesika. **Millî Işık,** 48. sayı, nisan 1971 İstanbul.

45. General Grigorenko'nun Eşi, 24. Kongre Başkanlık Divanına Bir Mektup Yolladı. **Millî Işık,** 49. sayı, Mayıs 1971.

47. Taşkent Yakınlarındaki Tatarlar'dan 300'ünün Çarpışmadan Sonra Tutuklandıkları Bildiriliyor. **New York Times,** 4.5.1969.

48. Taşkent'te Sürgünde Bulunan Tatarlarla Kızıl Sovyet Polisleri Çatıştı. **Türk Yolu,** 7.4.1969.

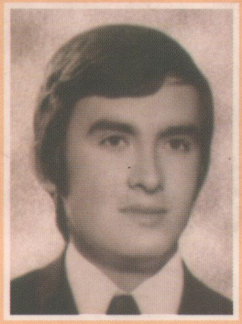

"Yüzbinlerin Sürgünü" 1972'de "Kırım Faciasının İçyüzü" başlığıyla tefrika edilmiş, 1974'te de "Türksüz Kırım: Yüzbinlerin Sürgünü" adıyla kitaplaştırılmıştı. Kırım Türkleri'nin 1944-1974 yılları arasındaki vatana dönüş mücadelesini anlatan bu çalışma, bu konuda Türkçedeki ilk kitaptır.

Hablemitoğlu kitabın öyküsünü şu sözlerle özetliyor:

"Dedeleri Kırım'dan ve Rumeli'den anavatana göç etmiş Kemalist bir lise öğrencisi olarak, Kırım Türklerinin acılarla dolu tarihi ile ilgilenmiş, uygar dünyanın gözleri önünde devam etmekte olan bu vahşete karşı hiç değilse kendi insanımızı bilgilendirmenin gerekliliğine inanmıştım. Kitap, 18 mayıs 1944'te, Stalin'in acımasız emriyle, bir günde binlerce yıllık vatanlarını -geride her şeylerini bırakarak- kundaktaki bebeğinden yaşlısına kadar, bilinmeyen bir yöne götürülen Kırım Türk halkının çileli yolculuğunu, kayıplarını, sürgünde karşılaştıkları zorlukları ve 1974'e kadarki yurda dönüş mücadelesini anlatıyor..
Bu çalışmaya lise birinci sınıfta başladım, lise sonda bitirdim."

"Yüzbinlerin Sürgünü" yakın tarihin en acı olaylarından birini, gerçek bir tanığın kaleminden aktarıyor.

ISBN 975-6448-78-4